

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

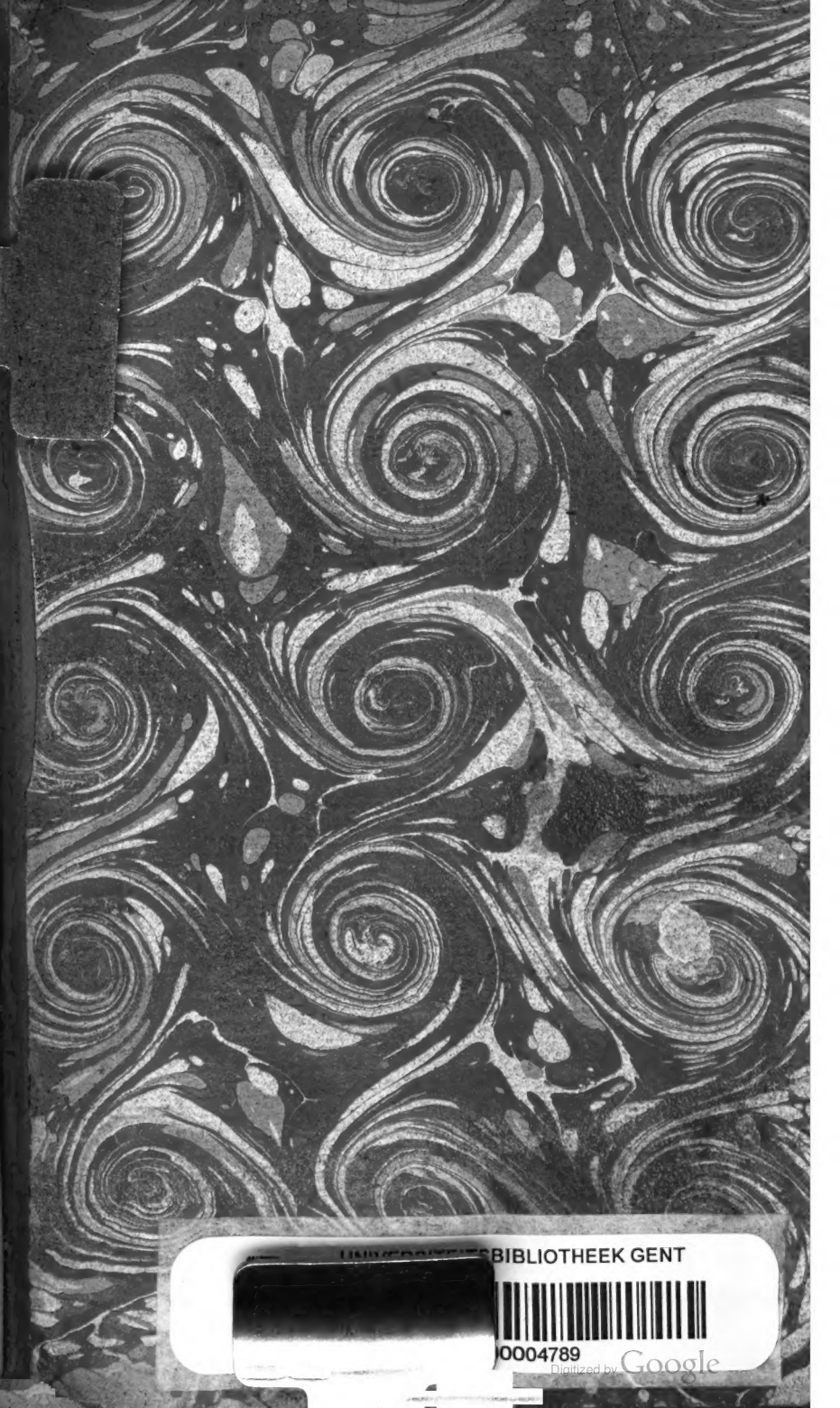
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

LIBRARY BIBLIOTHEEK GENT

0004789

Digitized by Google

C. CÆSAR DICTATOR PERPETUO.

J. P. Gaultier Sculp.

C. JULII CÆSARIS

QUÆ EXTANT,

ACCURATISSIME

Cum LIBRIS EDITIS et MSS optimis

Collata, Recognita & Correcta,

ACCESSERUNT

ANNOTATIONES

SAMUELIS CLARKE, S. T. P.

I T E M

Indices Locorum, Rerumque & Verborum,
Utilissimæ.

EDITIO QUARTA.

L O N D I N I :

Sumptibus G. STRAHAN, J. F. & C. RIVINGTON,
T. LONGMAN, T. CADELL, & G. ROBINSON,

MDCCLXXVIII.

Nobilissimo, Sapientissimo, & Fortissimo

J O H A N N I

DUCI *de* MARLBOROUGH,

Sacri Romani Imperii PRINCIPI, &c.

CÆSAREM tuis, Heroum
Maxime, auspiciis, in lucem
quam possumus emenda-
tissime emittimus; virum, ingenio
excellentem; bonarum artium
universarum studio exornatum;
doctrina atque usu, præclare in-
A 2 stitutum;

DEDICATIO.

stitutum; in rebus maximis gerendis, gestisque conscribendis, æque eximium; bellandi scientia incredibili peritum; in consiliis, prudentem; in prælio, fortissimum; ad longinquos rerum exitus prospiciendos, mire sagacem; ad præsentissimum consilium in ipso negotio utcunque arduo capiendum, celeritate prompta ac parata; in inceptis exequendis, virtute atque auctoritate singulari; ad casum fortunamque in summo rerum eventu, felicissimum; denique, ut verbo dicam, TUA folius armorum gloria & felicitate & laude omni superatum.

Quam

D E D I C A T I O .

Quam enim ille Galliam, disciplina & consuetudine militari haud satis instructam, in quamplurimas divisam civitates, inimiciis apertis atque indictis inter se commissas, ipsasque domesticis insuper atque intestinis motibus plerumque distractas, vix tandem superavit: Eam Tu, Unius imperio non consociatam modo, sed planè unam; viribus jam firmam, opibus auctam, diuturna armorum gloria superbam; nec jam uni populo bellum, sed toti terrarum orbi servitutem & vincula intentantem; auspiciatissimis

R E G I N Æ Sociorumque ar-

DEDICATIO.

mis aggressus, incredibili adhibita virtute, & successu etiam supra ipsa vota ac spes humanas cumulatius adfluente, urgens perpetuo atque instans eousque confregisti ut quæ Europæ petenti dare atque concedere solita sit pacem ipsa jam ultro supplex ac demissa petierit.

Quod ille bellum ad gloriam & ad splendorem omne revocabat, in eoque erat totus, ut Populus Romanus rerum imperio potiretur, populisque unus omnibus perpetuam imponeret servitutem. Tu, Justissimæ Optimæque REGINÆ jussu, non proferendorum finium

D E D I C A T I O.

finium, sed conservandæ patriæ, totiusque Europæ salutis ac libertatis tuendæ, cultusque divini & pietatis patrocinandæ causa, pulcherrime suscepisti.

Quantum ille bellum varia atque incerta fortuna, multis ultro citroque acceptis detrimentis, tandem difficillime confecit : Tantum, atque etiam longe periculosius bellum, Tuo consilio & virtute tam singulari est administratum, factisque illustribus & ad immortalitatem memoriæ gloriosis ita perpetuo insignitum, ut per integrum decennium, in quo ad prælia &

D E D I C A T I O.

oppugnationes nullum tempus intermissum est ; neque ullo unquam decertatum sit prælio, in quo non fusi penitus fugatique hostes ; neque ullum oppugnatum oppidum quod non fuerit feliciter expugnatum.

Prope confecto ille bello externo, motus intestinos Reipublicæ continuo intulit, partiumque studia atque inimicitias acerbissimas concitavit : Tu, Ambitionis expers aurasque ac plausus populares studiose & summo opere devitans, R E G I N Æ Patriæque saluti laborem curamque omnem impendisti.

Quibus

D E D I C A T I O

Quibus rebus Belli Domique
nobilis, à Nostreis pariter Exter-
isque maximo es in honore habitus;
cumque alii alio partium studiis
inimicitiiisque rapiantur, & acer-
rime inter se contendant, TUA
Omnibus spectata & contestata
virtus meritis ubique laudibus cer-
tatim effertur; qui, re toties præ-
clare gesta, & Britanniam nostram
in Tuto posueris; & spem haud
dubiam feceris, fore ut res Euro-
peæ, constituta Pace fida atque
explorata, à servitutis deinceps
metu sint liberæ. Quem tandem
exoptatissimum belli exitum, labo-
rumque tuorum fructum dulcissi-
mum,

D E D I C A T I O.

mum, ut Deus Optimus Maximus
concedat; & quas maximas in
bello laudes consilio & virtute es
consecutus, iis in Pace feliciter ad
seram usque senectutem perfruaris;
votis omnibus orat,

Tibi omni obsequio devinctissimus,

Datum Decembri 4. 1711.

S. CLARKE.

LECTORI.

QUONIAM in *Cæsaris Hirtii*que libris quàm emendatissimè emittendis, tot præclara hominum eruditissimorum nomina impensam jamdudum operam studiumque posuerunt; haud sanè magnæ erunt, quæ in *Operis*, cum per se singulari dictionis perspicuitate & eloquentiæ nitore splendidi, tum virorum tot & tantorum lucubrationibus semel atque iterum ac sæpius expurgati, Editione, possis à Nobis denique expectare. Veruntamen, ut institutam laboris nostri rationem, qualis ea cunque demùm fuerit, exponamus; pauca sunt quæ in antecessum Lectorem amicum atque benevolum, admonitum velim.

*Primò, Cæsaris Hirtii*que *Commentarios*, collatis inter se plerisque omnibus tam recens quàm olim Editis; quasque ex MSS *Viri* eruditi varias *Lectiones* collegerant, his itidem studiosè conquestis
& ad

L E C T O R I.

Et ad libros impressos corrigendos diligenter adhibitis; emittimus, quàm quidem possumus, emendatissimos. Idque in hac editione præcipuâ assiduitate præstitum observabit Lector, ut accuratâ interpunctiōe distinctis in κῶλα sua atque ἡμίκωλα sententiis, constet sua nitidissimo Auctori, quâ super alios omnes excellebat, dilucida atque perspicua locutio.

In Annotationibus; quæ ab unoquoque Editorum optimè Et acriori adhibito iudicio explicata vel emendata viderentur, excerpimus: Adpositis semper suis cuiusque Scriptorum nominibus. Nostrasque passim castigationes Et emendationes interspersimus, ut in Auctore toties limato atque correcto, haud sanè paucas, neque Lectoribus (ut speramus) etiam eruditis contemnendas.

Maximum mihi hoc in opere auxilium attulit liber MS, haud quidem ipse antiquissimus, ex valdè antiquis autem (ut videtur) Codicibus exscriptus; quem è Bibliothecâ REGIA utendum mihi dedit Vir in hujusmodi rebus peritiâ planè incredibili, Et Criticos unus omnes longè longèque iudicio Et sagacitate antecellens, RICHARDUS BENTLEIUS.

Non-

L E C T O R I.

Nonnulla notatu digna subministrârunt variæ Lectiones Manuscriptæ, quas ex Museo Is. Vossii transcriptas communicavit Vir Reverendus ROBERTUS CANNON, S. T. P. diversas utique ab eis, quæ in Notis Dionysii Vossii in Amstelædamensi Cæsaris Editione insertis exhibentur.

In aliis denique operum tulit MS pulcherrimus Illustrissimi illius literarum literatorumque Fautoris atque Patroni, admodum Reverendi in Christo Patris ac Domini Dⁿⁱ JOANNIS MOORE Episcopi Eliensis. Quo quidem libro antea usus erat doctissimus Davisius, & Norvicensem appellat. Verum quanti sit, etiam post diligentissimos atque oculatissimos librorum inspectores, eosdem iterum atque iterum pervolutare; ut vel ex illis locis, ubi nulla comparet latinitas, nulla sententia, aliquid tamen fortassè expiscemur; docet inter alias vel una illa, quam suggestit liber iste manuscriptus, luculentissima conjectura (dicam?) an potius certissima emendatio, & planè Hirtii ipsius restituta verba; quam attulimus in Annotat. ad pag. 200.

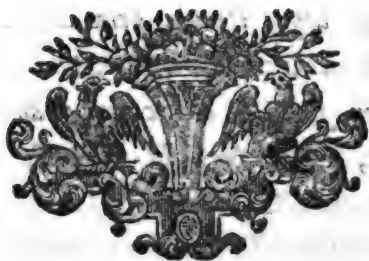
Denique Incidem Locorum, ex recentioribus de re Geographicâ Scriptoribus, auctiorem & correctiorem, quam antehac editus fuerat, in fine posuimus.

Sicubi

L E C T O R I.

Sicubi me fortè, ut par est in longiori opere, dormitantem reppereris; æquum te præbeas Judicem, benevole Lector, memor quàm sumus omnes ad errorum proclives. Vale.

Dabam Decembr. 4. 1711.

C. 7U.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER PRIMUS.

B

A R G U M E N T U M.

I. *Galliæ Descriptio & Divisio.* II. *Helvetiorum de eâ invadendâ Institutum.* III. *Apparatus.* V. *Difficultates.* VII. *Profectio.* VIII. *Cæsaris consilia de iis prohibendis.* X. *Cæsar eos ad flumen Ararim adoritur, superatque.* XI. *Eorum legatio ad Cæsarem, illiusque responsum.* XIV. *Cæsar inopiâ frumenti laborat, Dumnorigis Ædui perfidiâ; quam tamen detestam condonat.* XVII. *Cæsar Helvetios altero prælio fugat.* XXI. *Helvetii Cæsari se dedunt, domumque relegantur.* XXII. *Galli de Cæsaris victoriâ gratulantur.* XXIII. *Et apud eum de Germanorum, Ariovisto duse, in Galliam ingressu queruntur.* XXVI. *Cæsaris legatio ad Ariovistum.* XXVII. *Ejusque Responso.* XXVIII. *Cæsar exercitum suum adversus Ariovistum ducit.* XXX. *Cæsaris militum timor & perturbatio.* XXXI. *Ejus oratio ad milites animandos.* XXXIII. *Cæsaris cum Ariovisto colloquium.* XXXVII. *Ab Ariovisti equitibus diremptum.* XXXVIII. *Ariovisti perfidia & crudelitas.* XXXIX. *Cæsar & Ariovistus bello parant decernere; Germanorumque prælii equestris ratio.* XLI. *Tandem Germani, magnâ cum clade pulsi, domum fugiunt; totumque adeò bellum uno prælio conficitur.*

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO.

LIBER I.

GALLIA est omnis divisa in partes tres: Quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum linguâ Celtæ, nostrâ Galli appellantur. Hi omnes linguâ, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgæ: propterea quod à cultu atque humanitate Provinciæ longissimè abfunt; minimèque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effæminandos animos pertinent, important; proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi

Ante Chr. LVIII
U. C. Varr. DCCXVI.
§ 1.
Galliæ descriptio & divisio.

B 2 in

¹ *Important*; proximique sunt Germanis, &c.] Sic M S. Reg. alique, Græcus quoque Interpres; ΕΠΕΙΤΑ Δ' ὅτι ὑπὸ σχυροῖς, proximique sunt Germanis,—quibuscum continenter bellum gerunt. Quâ de causâ Helvetii quoque virtute præcedunt, quod ferè quotidianis præliis cum Germanis, &c.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXCVI.

in eorum finibus bellum gerunt. ² Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano: continetur Garumnâ flumine, ³ Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum: vergit ad Septemtriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni: spectant in Septemtriones, & orientem solem. ⁴ Aquitania à Garumnâ flumine ad Pyrenæos montes & eam partem Oceani, quæ est ad Hispaniam, pertinet: Spectat inter occasum Solis & Septemtriones.

§ II.

Helvetiorum
de eâ inva-
dendâ Insi-
tutum.

† Ante Chr.
LXI.
U. C. Varr.
DCCXIII.

APUD Helvetios longè nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix. Is, † M. Messalâ & M. Pisone Coss. regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit; & civitati persuasit, ut “de finibus suis cum omnibus copiis exirent: Perfacile esse, quum virtute omni-
“bus præstarent, totius Galliæ imperio potiri.” Id hoc facilius eis persuasit, quod ⁵ undique loci naturâ Helvetii continentur; unâ ex parte, flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helveti-um à Germanis dividit; alterâ ex parte, monte Jurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; tertiâ, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut & minùs latè vagarentur, & minùs faciliè finitimis bellum inferre possent. Quâ de causâ homines, bellandi cupidi, magno dolore afficiebantur. Pro multitudo autem hominum, & pro gloriâ belli atque fortitudinis, augustos se fines habere ⁶ arbitrabantur; qui in longitudinem millia passuum CCXL. in latitudinem CLXXX patebant.

HIS

² Eorum una pars, quam Gallos obtinere, &c.] Gallorum scilicet (sive Galliæ finium, in tres partes divi-
forum) una pars, quam GALLOS (proprie dictos, sive Celtas) obtinere dictum est; &c.

³ Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam, &c.] MSS. Reg. & Vossii; [Oceanum, fines Belgarum attingit: Etiam, &c.]

⁴ Aquitania à Garumnâ flumine ad Pyrenæos montes & eam partem Oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum Solis & Septemtriones.] Ita Scaliger; & post eum Davijus, & Recentiores. At vero quid, obsecro, est illud, ad Pyrenæos montes — spectat? Lege, ex Editione Romana, & MSS. Eliensi & Vossii, & Græco Interprete; — ad Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ EST ad Hispaniam, pertinet: Spectat inter occasum, &c. Sic suprâ, lin. 5. Pertinent ad inferio-

rem partem fluminis Rheni: Spectant in &c. M. S. Reg. pro, EST ad Hispaniam, habet corruptè ETIAM ad Hispaniam: Quod tamen veræ est Lectionis vestigium.

⁵ Undique loci naturâ Helvetii continentur.] Quidam hîc legunt; Undique, loci naturâ, tuti Helvetii continentur. Ineptissimè. Non enim ideo de finibus suis exibant, quod in iis tuti continerentur, sed quod in iis continerentur nimis angustis. Quâ re fiebat, inquit Cæsar, ut & minùs facile vagarentur, & minùs faciliè finitimis bellum inferre possent: Quâ de causâ homines, bellandi cupidi, magno dolore afficiebantur.

⁶ Arbitrabantur.] M. S. Reg. & Edit. Romana, legunt; arbitrantur: Quæ lectio ferri potest; ut aded conjuncta sit ista vox cum iis, quæ præcesserant, vagarentur & possent.

HIS rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare; jumentorum & carrorum quàm maximum numerum coëmere; sementes quàm maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret; cum proximis civitatibus pacem & amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt; in * tertium annum profectiōem lege confirmant. Ad eas res conficiendas, Orgetorix deligitur. Is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico Catamantaledis filio, Sequano; cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & à S. P. Q. R. amicus appellatus erat; ut regnum in civitate suâ occuparet, quod pater ante habuerat. Itemque Dumnorigi Æduo, fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate suâ obtinebat, ac maximè plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat. “Perfacile factu esse” illis probat, “conata perficere; propterea quòd ipse suæ civitatis imperium obtenturus esset. Non esse dubium, quin totius Galliæ plurimum Helvetii possent. Se suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum,” confirmat. Hæc oratione adducti, inter se fidem & jusjurandum dant; & regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos, totius Galliæ sese potiri posse sperant. Ea res ut est Helvetiis per indicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coegerunt. Damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constitutâ causæ dictionis, Orgetorix ad judicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coegit; & omnes clientes obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos ne causam diceret, se eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus suum exsequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent; Orgetorix mortuus est: neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

POST ejus mortem nihilo minùs Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut è finibus suis exeant. Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt; oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt; frumentum omne, * præter quod secum portaturi erant, comburunt; ut, domum reditionis spe sublatâ, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium molita cibaria sibi quemque domo asserre jubent. Persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis finitimis, uti, eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exultis, unâ cum iis proficiscantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noreiamque oppugnârunt, receptos ad se socios sibi adsciscunt.

7 Suam familiam] M S. Eliensis, sui familiam. Quam lectionem de-
fendi posse ostendit Davifius. Sed
nihil opus.

B 3. ERANT
8 Præter quod] M S S. plerique,
præterquam quod. Quod hoc in lo-
co idem est.

Ante Chr. .
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXVI.
§ III.
Apparatus.
* Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXVI.

§ IV.

Ante Chr. ERANT omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent :
 LVIII. Unum per Sequanos, angustum & difficile, inter montem Juram &
 U. C. Varr. flumen Rhodanum, ⁹ quo vix singuli carri ducerentur; mons autem
 DCXCVI. altissimus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent: Alterum
 § V. per provinciam nostram, multò facilius atque expeditius; propterea
 Difficultates. quòd Helvetiorum inter fines & Allobrogum, qui † nuper ¹⁰ P. R.
 † Ante Chr. pacati erant, Rhodanus fluit; isque nonnullis locis vado transitur.
 LX. Extrèmu oppidum Allobrogum est, proximumque Helvetiorum fi-
 U. C. Varr. nibus, Geneva: Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobro-
 DCXLIV. gibus sese vel persuasuros, quòd nondum bono animo in pòpulum R.
 viderentur, existimabant; vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire
 paterentur. Omnibus rebus ad professionem comparatis, diem di-
 cunt, quà diè ad ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat,
 * Ante Chr. a. d. v. kal. Apr. * L. Pifone, A. Gabinio Coss.

LVIII. CÆSARI quum id nunciatum esset, eos per provinciam nostram
 U. C. Varr. iter facere conari; maturat ab Urbe proficisci; &, quàm maximis
 DCXCVI. itineribus potest, in Galliam ulteriorem contēdit; & ad Genevam
 § VI. pervenit. Provinciæ toti quàm maximum militum numerum imperat.
 Erat omnino in Galliâ ulteriore legio unâ. Pontem, qui erat ad Ge-
 nevam, jubet rescindi. Ubi de ejus adventu Helvetii certiores facti
 sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis; cujus legationis
 Numeius & Verodoctius principem locum obtinebant; qui dicerent,
 “ sibi esse in animo, sine ullo maleficio, iter per Provinciam facere,
 “ propterea quòd aliud iter haberent nullum: ” rogare, ut ejus vo-
 * Ante Chr. “ luntate id sibi facere liceat.” Cæsar, quòd memoriâ tenebat * L.
 CVIII. Cassium Confulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum
 U. C. Varr. & ¹² sub jugum missum, concedendum non putabat. Neque ho-
 DCXLVII. mines inimico animo, datâ facultate per Provinciam itineris faciendi,
 temperaturos ab injuriâ & maleficio existimabāt. Tamen, ut spati-
 um intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent;
 legatis respondit, “ diem se ad deliberandum sumpturum; si quid
 “ vellent, a. d. Idus Apr. reverterentur.” Interea eâ legione quam se-
 cum habebat, militibusque qui ex Provinciâ convenerant, à lacu Le-
 mano, ¹³ quem flumen Rhodanus influit, ad montem Juram, qui fi-
 nes Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem & no-
 vem,

⁹ Quo vix singuli] Ita Scaliger & Recentiores. M S S. Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. vett. qua &c. Quod idem est, ac quo itinere &c.

¹⁰ P. R.] Deest in M S S.

¹¹ Rogare] M S. Reg. rogarentque. Ut cohaereat cum præcedente dice-
 rent. Quod perinde est.

¹² Sub jugum] Al. Sub jugo. Quod & latinum esse allatis ex-

emplis probat Daviscus.

¹³ Quem flumen Rhodanus influit.] M S S. & editt. vett. [qui in flumen Rhodanus influit.] Quod rectè emendârunt Recentiores. Nisi fortè non id velit Cæsar, utram in partem suat Aquâ; sed Solum solummodo locorum describens, è lacu Lemano in flumen Rhodanum dicat exitum esse.

ven, ¹⁴ murum in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit; quo facilius, si se invito transire conarentur, ¹⁵ prohiberi possent. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit; & legati ad eum ¹⁶ revertérunt; negat se more & exemplo populi Romani posse iter ulli per Provinciam dare: Et, si vim facere conentur, prohibituram ostendit.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varro.
DCCXVI.

HELVETII, ¹⁷ eâ spe dejecti, navibus junctis ¹⁸ ratibusque compluribus factis; alii vadis Rhodani, quâ minima altitudo fluminis erat, nonnumquam interdiu, sæpius noctu, si perrumpere possent, conati; operis munitione & militum concursu & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos via; quâ, Sequanis invitis, propter angustias ire non poterant. Iis quum suâ sponte persuadere non possent; legatos ad Dumnorigem Æduum mittunt, ut eo deprecatore à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratiâ & largitione apud Sequanos plurimum poterat; & Helvetiis erat amicus, quod ex eâ civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus, novis rebus studebat; & quamplurimas civitates ¹⁹ suo sibi beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit; & à Sequanis impetrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur; obsidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut sine maleficio & injuriâ transeant.

§ VII.
Profectio.

CÆSARI nunciatur, Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum & Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longè à Tolosatium finibus absunt: Quæ civitas est in Provinciâ. Id si fieret

§ VIII.
Cæsaris consilia de iis prohibendis.

B 4

ret

¹⁴ Murum] De hujus muri Situ, vide Dionys. Vossium, Davisium, aliosque. Mihi quidem, attentius omnia perpendenti, corruptum hic aliquid videtur; murusque, non à lacu Lemano ad montem Juram, sed, ex alterâ parte lacûs, secundum Rhodanum ductus. Uti ex sequentibus patere videtur. Mox enim, cum flumen vi transire conarentur hostes, militum concursu & Operis munitione prohibitos narrat Cæsar; lin. 11.

¹⁵ Prohiberi possent] Ita Scaliger & Recentiores. M S S. Reg. Eliens. & Vossii, & Editio vetus Romana; prohibere possent. Quod cur mutatum fuerit, equidem nihil video. Et enim constructio concinnior, & cum iis, quæ præcesserant, aptior.

¹⁶ Revertérunt] M S. Reg. revertuntur. Paulò minùs eleganter.

Quamquàm & eo modo constabit Temperum ratio, cum res præterita tanquam præsens narretur.

¹⁷ Eâ spe] Transseundi, Cæsaris cum veniâ.

¹⁸ Ratibusque — factis; alii vadis Rhodani, &c.] Sic M S S. Reg. & Eliens. & Edit. Romana. Atque ita locutus optimos Scriptores exemplis ostendit Davisius. Scaliger & Recentiores; ratibusque — factis alii, alii vadis Rhodani, &c.

¹⁹ Suo sibi beneficio habere obstrictas volebat.] In M S S. Vossii & Eliens. deest; sibi. M S. Reg. habet corruptè, sub. Edit. vetus Romana & Recentiores, retinent; sibi. Annotatores id ita dictum intelligunt, quomodo dixit Terentius, Suo sibi hunc jugulat gladio. Sed falluntur. Nam usitatâ Syntaxi cohæret hic cum, obstrictas.

Ante Chr.

LVIII.

U. C. Varr.

DCCXVI.

ret, intelligebat magno cum Provinciæ periculo futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximèque frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. Ipse in Italiam magnis itineribus contendit: duasque ibi legiones conscribit; & tres, quæ circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit; & quæ proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, & Graioceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, ²⁰ itinere exercitum prohibere conantur, Compluribus his præliis pulsus; ab Ocelo, quod est citerioris provinciæ extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciæ die septimo pervenit; inde in Allobrogum fines; ab Allobrogibus in Segusianus exercitum ducit: Hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

§ IX.

HELVETII jam per angustias, & fines Sequanorum, suas copias transduxerant; & in Æduorum fines pervenerant, eorumque agros populabantur. Ædui, quum se suaque ab his defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt, rogatum auxilium: “Ita se “omni tempore de populo Romano meritos esse, ut, pæne in “conspectu exercitus nostri, agri vastari, liberi eorum ²¹ in servi- “tutem abduci, oppida expugnari non debuerint.” ²² Eodem tempore, quo Ædui, Ambarri quoque, necessarii & consanguinei Æduorum, Cæsarem certiores faciunt, “se se, depopulatis agris, non “facile ab oppidis vim hostium prohibere.” Item Allobroges qui trans Rhodanum vicos possessione sive habebant, fugâ se ad Cæsarem recipiunt; & demonstrant, “sibi, præter agri solum, nihil esse reli- “qui.” Quibus rebus adductus Cæsar non exspectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Helvetii pervenirent.

§ X.

Cæsar eos ad
flumen Ara-
rim adori-
tur, superas-
que.

FLUMEN est Arar, quod per fines Æduorum & Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate; ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit: Id Helvetii ratibus ac lintribus junctis transibant. Ubi per exploratores Cæsar certior factus est, tres jam

²⁰ *Itinere*] M S. Reg. & Edit. *dum fortè, Eodem tempore Helvii Romana, [ab itinere.] Quod Cæsar- Ambarrique. M S S. Eliens. & Vos-*

²¹ *In servitutem abduci.] M S. Vos- sii, duci. Eliens. adduci. Reg. ad servitutem adduci. necessarii, &c. Ut fortè Ædui Am-*

²² *Eodem tempore, quo Ædui, Ambarri quoque, necessarii, &c.] M S. Reg. & Edit. Rom. Eodem deest illud, quo. Giaccinius totum il-*

rem, Eleutheri Cadurci, Eleutheri Sueffones, &c. Certè in omnibus lud, [quo Ædui,] glossèma esse conjicit. Et sanè in Græci Interpr. Cod. videtur deuisse.

jam copiarum partes Helvetios id flumen transduxisse, ²³ quartam verò partem citra flumen Ararim reliquam esse; de tertiâ vigiliâ cum legionibus tribus è castris profectus, ad eam partem pervenit quæ nondum flumen transierat. ²⁴ Eos impeditos & inopinantes aggressus, magnam partem concidit; reliqui sese fugæ mandârunt, atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus ²⁵ appellabatur Tigurinus. Nam omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est. Hic pagus unus, quum domo exisset, patrum nostrorum memoriâ * L. Cassium ²⁶ consulem interfecerat, et ejus exercitum sub jugum miserat. Ita, sive casu, sive consilio Deorum immortalium, quæ pars civitatis Helvetiæ insignem calamitatem pop. Rom. intulerat, ea princeps poenas persolvit. Quâ in re Cæsar non solum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est; quod ejus soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, interfecerant.

Hoc prælio factò, reliquas copias Helvetiorum ut consequi ²⁷ posset, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum transducit. Helvetii, repentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipsi diebus xx ægerrimè confecerant, ²⁸ ut flumen transirent, ²⁹ illum uno die fecisse intelligerent; legatos ad eum mittunt: Cujus legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Cæsare ³⁰ agit: “ Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi ³¹ Cæsar constituisset, atque esse voluisset: Sin bello ³² persequi perseveraret, reminisceretur & veteris incommodi populi Romani, & pristinæ virtutis Helvetiorum. Quod improvi-

§ XI.

Eorum legatio ad Cæsarem, illiusque responsum.

²³ *Quartam verò partem*] Ita Scaliger & Recentiores. Videtur & Græc. Interpr. sic legisse. At MSS. Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. vetus Romana: *quartam ferè partem*.

²⁴ *Eos — magnam partem concidit*] Sic M. S. Reg. Quomodo & Gifanius olim ex V. C. legit. Al. [*magnam eorum partem concidit*.] Quod, aliâ constructione, eodem redit.

²⁵ *Appellabatur*] MS. Reg. & Vossii; *appellatur*.

²⁶ *Consulem*] In MS. Reg. & Edit. Rom. deest.

²⁷ *Posset, — curat, — transducit*] MS. Reg. *curavit*. Edit. Rom. *curavit*; — *transduxit*. Sed constat utraque Temporum ratio, quoniam res præterita ut præsens narratur.

²⁸ *Ut flumen transirent*] Hæc ver-

ba immeritò à Ciacconio suspecta, similis constructionis exemplis pluribus allatis, optimè ostendit Davifius.

²⁹ *Quum id, quod ipsi —; illum uno die fecisse intelligerent*.] M. S. Reg. [— illud uno die fecisse Cæsarem intelligerent.] Quæ si vera sit lectio; jam in priori parte, pro, *quum id quod legendum erit, cum quod &c.*

³⁰ *Agit*] Sic M. S. Reg. & Edit. Romana; ut cohzreat cum eo, quod supra, *mittunt*. Al. *egit*.

³¹ *Ubi Cæsar — esse voluisset*.] Ita Scaliger & Recentiores. MSS. & Edit. Vett. *ubi eos Cæsar &c.* Quod mutatum cur oportuerit, equidem nihil video.

³² *Persequi*] Al. *prosequi*. MSS. & Edit. passim utroque modo indifferenter exhibent.

Ante Cn. " sò unum pagum adortus esset, quum ii, qui flamen transissent,
 LVIII. " suis auxilium ferre non possent; ne, ob eam rem, aut suæ mag-
 U. C. Varr. " nopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita à patribus
 DCXCVI. " majoribusque suis didicisse, ut magis virtute, quàm dolo, conten-
 " derent, aut infidiis niterentur. Quare, ne committeret, ut is locus,
 " ubi constitissent, ex calamitate pop. Rom. & internecione exerci-
 " tûs nomen caperet, ac memoriam proderet.

§ XII. His Cæsar ita respondit: " Eò sibi minus dubitationis dari, quòd
 " eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoriâ teneret;
 " atque eò gravius ferrè, quòd minùs meritò pop. Rom. ³³ accidis-
 " sent. Qui si alicujus injuriæ sibi conficius fuisset, non ³⁴ fuisset
 " difficile cavere: Sed eo deceptum, quòd neque commissum à se
 " intelligeret, quare timeret; neque sine causâ timendum putaret.
 " Quòd si veteris contumeliæ oblivisci vellet: ³⁵ num etiâ recen-
 " tium injuriarum, quòd, eo invito, iter per Provinciam per viam
 " tentassent, quòd, Æduos, quòd, Ambarros, quòd Allobroges ve-
 " xassent, memoriam deponere posse? Quòd suâ victoriâ tam in-
 " solenter gloriarentur, quòdque tam diu se impune tulisse injurias
 " admirarentur; eodem pertinere. Consuèssè enim Deos immorta-
 " les, quòd gravius homines ex commutatione rerum doleant,
 " quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res
 " & diuturniorem impunitatem concedere. Quum ea ita sint:
 " tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, fa-
 " cturos intelligat; & si Æduis de injuriis, quas ipsi sociisque eo-
 " rum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant; sese cum iis
 " pacem esse facturum." Divico respondit: " Ita Helvetios à ma-
 " joribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare con-
 " sueverint: ejus rei pop. Rom. esse testem." Hoc responso dato,
 discessit.

§ XIII. POSTERO die castra ex eo loco movent. Idem facit Cæsar;
 equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex om-
 ni Provinciâ & Æduis atque eorum sociis coactum habebat, præ-
 mittit; qui videant, quas in partes hostes iter faciant. Qui, cupidius
 novissimum agmen insecuti, alieno loco, cum equitatu Helvetiorum
 prælium committunt; & pauci de nostris cadunt. Quo prælio sub-
 lati

³³ *Accidissent*] Ita emendat Ciac-
 cinius ex veteris Codice, & ex im-
 presso Rob. Stephani. Cæteri MSS.
 & Edit. habent; *accidisset*. Quæ
 lectio ferri quoque potest.

³⁴ *Non "fuisse*] Editio nupera
 Amstelod. habent; *fuisse*. Ineptè.

³⁵ *Num etiam recentium injuria-
 rum, quòd &c —, memoriam depo-
 nere posse?*] Sic. MSS. Brantii &
 Vossii. Editi habent, *posset*. Sed
 longè venustius est, & cum præce-

dentibus aptius coheret, *posse*. Por-
 rò, valdè lautus hoc in loco est
Brantius; qui longè rectius ac ve-
 nustius, auferendi casu, *MEMO-
 RIA deponere posset*, scribendum
 existimat. Oblitus erat nimirum,
 quæ in eodem commate præcesse-
 rant; cum *Cæsarem* hoc modo si-
 ne ullâ Syntaxi loquentem fingit;
*Num etiam recentium injuriarum, me-
 moriâ deponere posset?*

lati Helvetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audaciùs subsistere, nonnunquam ³⁶ ex novissimò agmine prælio nostros laceßere cæperunt. Cæsar suos à prælio continebat; ac satis habebat in præsentia hostem rapinis, ³⁷ pabulationibus, populationibusque prohibere. Ita dies circiter ³⁸ quindecim iter fecerunt, uti, inter novissimum hostium agmen & nostrum primum, non amplius quinque aut senis millibus passuum interesset.

INTERIM quotidie Cæsar Æduos frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. Nam propter frigora (quod Gallia sub Septemtrionibus, ut antè dictum est, posita est) non modò frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo autem frumento, quod flumine Arare navibus subvexerat, propterea minùs uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant; à quibus discedere volebat. Diem ex die ducere Ædui; conferri, comportari, adesse dicere. Ubi se diutiùs duci intellexit; & diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret: convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco, & Lisco, qui summo ³⁹ magistratui ⁴⁰ præerat (quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, & vitæ necisque in suos habet potestatem,) graviter eos accusat; quod, “ quum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessaria-
“ rio tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur; præ-
“ fertim quum magnâ ex parte eorum precibus adductus bellum
“ susceperit;” multò etiam graviùs, “ quod sit destitutus,” queritur.

Tum demum Liscus, oratione Cæsar's adductus, quod antea tacuerat, proponit: “ Esse nonnullos, quorum auctoritas apud ple-
“ bem plurimum valeat; qui privati plus possint, quàm ipsi magistra-
“ tus: hos seditiosâ atque improbâ oratione multitudinem deterrire,
“ ne frumentum conferant; quod præstare dicant, si jam princi-
“ patum

Ante Cæ.
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXVI.

§ XIV.
Cæsar inopiâ
frumenti la-
borat, Dum-
noris Æ-
dui perfidiâ;
quam tamen
deteram con-
donat.

§ XV.

³⁶ Ex novissimò agmine] Ita ferè Edit. MSS. autem Reg. Eliens. & Vossii, habent; ET novissimò. Quomodo & Græcus Interp. videtur legisse. Edit. Romana; ET I. à M. novissimò. Sed præstat vulgata Lectio.

³⁷ Pabulationibus] Sic MSS. Reg. & Edit. Romana. In MSS. Eliens. & Vossii, dæst. Aberat quod in Codice Gr. Interpretis. Et debet debere censet D. Vossius: eò quod jam suprà dixerat Cæsar, Helvetios cibaria secum vexisse. Sed non respondet Dævisus; ibi intellegi tantum exposita molita, quibus se sustenterent; nihil autem de pabulo, ad equos alendos. Item fa-

ciliùs accidere potuisse, ut hæc vox propter similitudinem sequentis vocabuli, è libris exciderit, quàm ut sine causâ intepserit.

³⁸ Quindecim] MSS. Reg. & Edit. Romana; duodecim.

³⁹ Magistratui] MSS. magistratu. Quomodo & scripsit Cæsar. Sed hoc parvi est momenti.

⁴⁰ Præerat.] Sic rectè Aldus, Manutius, Scaliger & Recentiores. MSS. Reg. Eliens. & Vossii; Edit. vet. & Gr. Interpr. [præerant] Corruptè. SINGULOS enim Magistratus regiam potestatem apud Æduos unum obtinere consuèsse, alibi demonstrat Cæsar.

⁴¹ Ne frumentum conferant; quod præstare

Ante Chr.

LVIII.

U. C. Varr.

DCCXVI.

“patum Galliæ obtinere non possint, Gallorum quàm Romanorum
 “imperia ⁴² perferre; ⁴³ neque dubitare debeant, quin, si Helvetios
 “superaverint Romani, unâ cum reliquâ Galliâ Æduis libertatem
 “sint erepturi. Ab iisdem ⁴⁴ nostra consilia, quæque in castris ge-
 “runtur, hostibus enunciarî: hos à se coerceri non posse. Quin e-
 “tiam, quòd ⁴⁵ necessariò rem Cæsari enunciarit, intelligere sese,
 “quanto id cum periculo fecerit; & ob eam causam, quàm diu
 “potuerit, tacuisse.” Cæsar hac oratione Liscî, Dumnorigem Di-
 vitiaci fratrem designari sentiebat: sed, quòd pluribus præsentibus
 eas res jactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liscum reti-
 net. Quærit ex solo ea, quæ in conventu dixerat: Dicit liberiùs
 atque audaciùs. Eadem secretò ab aliis ⁴⁶ quærit; reperit esse vera:
 “Ipsum esse Dumnorigem summâ audaciâ, magnâ apud plebem
 “propter liberalitatem gratiâ, cupidum rerum novarum: cum plures
 “annos portoria, reliquaque omnia Æduorum vectigalia, parvo
 “pretio redempta habere; propterea quòd, illo licente, contra liceri
 “audeat nemo. His rebus & suam rem familiarem auxisse, & fa-
 “cultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum
 “equitatùs suo sumptu semper alere, & circum se habere. Neque
 “solum domi, sed etiam apud finitimas civitates, largiter posse:
 “Atque hujus potentiæ causâ matrem in Biturigibus, homini illic
 “nobilissimo ac potentissimo, collocasse: ipsum ex Helvetiis uxq-
 “rem habere: sororem ex matre, & propinquas suas, nuptum in
 “alias civitates collocasse: Favere & cupere Helvetiis, propter eam
 “affinitatem: Odisse etiam suo nomine Cæsarem, & Romanos;
 “quòd eorum adventu potentia ejus diminuta, & Divitiacus frater
 “in antiquum locum gratiæ atque honoris sit restitutus. Si quid
 “accidat

præstare dicant, si jam &c.] MSS. omnes, & Vett. Editt. [*nè frumen-
 tum conferant, quod præstare debeant,*
(Al. debuerant:) *Si jam &c.*] Sic
 & Græcus, *μὴ ἵμῶν ἀποδοῦν ὁ Ο-
 ΦΕΙΛΑΟΜΕΝΟΣ οἶτο.* Sed
Færnus vulgatam lectionem ex con-
 jecturâ felicissimè intulit.

⁴² *Perferre*] MS. Reg. *velle per-
 ferre*. MS. Vossii, corruptius; *vel
 perferre*.

⁴³ *Neque dubitare debeant.*] Sic
 MSS. & Editi Omnes. Attamen,
 si attentè perpendas, hæret constru-
 ctio. Nequit enim hæc vox [*debe-
 ant,*] cum istâ, quæ præcessit, [*di-
 cant,*] cohærere. Quippe non id hic
 agitur, ut ii, qui hæc oratione po-
 pulum commovere conantur, ipsi
dubitare non debeant: sed ut multi-
 tudinem dicant *dubitare non debere,*

quin &c. Quare, si vera sit ista le-
 ctio, quam suprà, p. 11. l. ult. intulit
Færnus, [*præstare dicant*:] omnino
 hic reponendum videtur, [*neque du-
 bitare debere &c.*]

⁴⁴ *Nostra*] MS. Reg. *vestra*: ex
 personâ Liscî Cæsarem alloquentis.
 Sed corruptè. MSS. Eliens. &
 Vossii, & Edit. Rom. *nova*: Adhuc
 magis corruptè. Græcus rectè
ἡμῶν τῶν Ρωμαίων.

⁴⁵ *Necessariò rem*] MSS. & Vett.
 Editt. *necessariò rem COACTUS*.
 Græcus, *ἀναγκαστὸν ἀναγκαστικῶς*. Quo-
 modò & alii interdum locuti sunt
 boni Auctores.

⁴⁶ *Querit*] Hanc vocem, quam
 exhibent MSS. & vett. Editt. om-
 nes, & Græc. Interpres, à *Scaligere*
 omissam, restituendam rectè con-
 tendit *Daviscus*.

“ accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinen-
 “ di venire: imperio populi Rom. non modò de regno, sed etiam
 “ de cæ, quam habeat, gratiâ desperare.” Reperiebat etiam Cæsar
 inquirendo; ⁴⁷ quod prælium equestre adversum paucis antè diebus
 effectum, ⁴⁸ initium ejus fugæ à Dumnorige atque ejus equiti-
 bus factum esse; (nam equitatu, quem auxilio Cæsari Ædui mise-
 rant, Dumnorix præerat;) eorumque fugâ reliquum esse equita-
 tam perterritum.

Ante Chr.
 LVIII.
 U.C. Varr.
 DCXCVI.

QUIBUS rebus cognitis, quum ad has suspiciones, certissimæ
 res accederent; quòd per fines Sequanorum Helvetios transduxisset;
 quòd obsides inter eos dandos curâisset; quòd ea omnia non modò
 injussu suo & civitatis, sed etiam inscientibus ipsis, fecisset; quòd à
 magistratu Æduorum accusaretur: satis esse causæ arbitratur,
 quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere
 juberet. ⁴⁹ His omnibus unum repugnabat, quòd Divitiaci fratrìs
 summum in populum R. studium, summam in se voluntatem, o-
 gregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat: Nam, ne ejus
 supplicio Divitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque priùs quàm
 quidquam conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet; & quotidia-
 nis interpretibus remotis, per C. Valerium Proillum, principem
 Galliæ provinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium
 fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ ipso
 præsentè in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta; ⁵⁰ & osten-
 dit, quæ separatim quisque de eo apud se dixerit. Petit atque hor-
 tatur, ut, sine ejus offensione animi, vel ipse de eo, causâ cognitâ,
 statuatur; vel civitatem statuere jubeat. Divitiacus multis cum lacri-
 mis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, “ ne quid gravius in fra-
 “ trem statueret: Scire se, illa esse vera: nec quenquam ex eo plus,
 “ quàm se, doloris capere; propterea quòd, (quum ipse gratiâ pluri-
 “ mum domi atque in reliquâ Galliâ, ille minimum propter adole-
 “ scentiam

§ XVI.

⁴⁷ Quod prælium equestre adver-
 sum —, initium ejus fugæ &c.] E-
 legantissimam hic constructionem,
 sine causâ sollicitant Editores. Nul-
 lum subesse mendum rectè con-
 tendit Davisius: Quòd autem Syn-
 taxin ἀνακλόηθαι, esse putat, sive
 transitionem ex uno locutionis ge-
 nere in aliud, qualis in bonis Au-
 thoribus interdum quidem occur-
 rit; in eo demùm fallitur. Ni-
 hil enim hic ἀνακλόηθαι, sed con-
 structio simplicissima & quàm max-
 imè naturalis. Tantum, quod in
 priore parte commatis *prælium*
adversum vocârat Cæsar, in se-
 quente id *fugam* appellat: Sed sine

ullâ omninò syntaxeos perturba-
 tione.

⁴⁸ Initium ejus fugæ à Dumnorige
 factum esse.] MSS. Reg. Eliens. &
 Vossii, & Edit. Rom. omittunt vo-
 cabulum, esse: & legunt, *initium e-*
jus fugæ factum à Dumnorige, &c.
 Quod & elegantius.

⁴⁹ His omnibus] MSS. Reg. Eli-
 ens. & Vossii, & Edit. Vett. *his*
omnibus REBUS. Quod cur à
 Scaligero & Recentioribus omis-
 sum, equidem nihil video.

⁵⁰ Et ostendit] Has voces, à Sca-
 ligero & Recentioribus omittas; ex
 MSS. omnium, Veterumque Edit.
 fide, rectè restituit Davisius.

Ante Chr. "scientiam posset,) ⁵¹ per se crevisset: Quibus opibus ac nervis, non
LVIII. "solum ad minuendam gratiam, sed pæne ad perniciem suam ute-
V. C. Varr. "retur: Sese tamen & amore fraterno, & existimatione vulgi com-
DCXCVI. "moveri. Quod si quid ei à Cæsare gravius accidisset, cum ipse
 "eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum
 "non suâ voluntate factum; quâ ex re futurum, uti totius Galliae
 "animi à se averterentur." Hæc quum pluribus verbis flens à Cæ-
 sare peteret, Cæsar ejus dexteramprehendit: Consolatus, rogat si-
 nem orandi faciat: Tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti &
 Reipubl. injuriam, & suum dolorem, ejus voluntati ac precibus con-
 donet. Dumnorigem ad se vocat; fratrem adhibet: quæ in eo re-
 prehendat, ostendit; quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, pro-
 ponit: monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet. Præ-
 terita se Divitiaco fratri condonare dicit: Dumnorigi custodes po-
 nit; ut, ⁵² quæ agat, quibuscum loquatur, scire possit.

§ XVII. **Cæsar Hel-** EODEM die ab exploratoribus certior factus, hostes sub ⁵³ mon-
vetius altero tem, confedisse, millia passuum ab ipsius castris octo; qualis esset na-
grælis fugat. tura montis, & qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, mi-
 sit. Renunciatum est, facilem esse. De tertiâ vigiliâ T. Labienum
 legatum ⁵⁴ pro Prætorè cum duabus legionibus, & ⁵⁵ iisdem duci-
 bus, qui iter cognoverant, summum jugum montis adscendere ju-
 bet: quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quartâ vigiliâ eodem
 itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit; equitatumque omnem
⁵⁶ ante se mittit. P. Confidius, qui rei militaris peritissimus habe-
 batur, & in exercitu L. Sullæ, ⁵⁷ & postea in M. Crassi fuerat, cum
 exploratoribus præmittitur.

PRIMA

⁵¹ *Per se crevisset.*] Nempe per Divitiacum. Græc. Interp. ineptè, δι' ΕΑΥΤΟΥ νῦν μεγάλης δυναμιν κίετται, Dumnorix sc. per Se- ipsum. Quam tamen ineptissimam Versionem citat Cellarius, hujus loci explicandi causâ. Non vidit nimirum, eam hujus esse totius orationis constructionem, ut vox [se] tam sit cum Divitiaco loquente reciproca, quàm cum ipso Dumnorige; quem Divitiacus hic per Se, hoc est, suis ipsius, qui hîc loquitur, Divitiaci opibus, crevisse ostendit. Vide quæ infrâ ad lib. VIII. § 41.

⁵² *Quæ agat*] MS. Reg. & Vetus Edit. Rom. QUID agat. Græc. Interpr. ΤΙ τὴ ποιεῖται.

⁵³ *Sub montem*] MSS. Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. sub monte. Quod æquè Latinum.

⁵⁴ *Pro Prætorè*] Sic MSS. Hoto-

mannus & Amstelodamenses, perperam, [properè.]

⁵⁵ *Iisdem Ducibus*] MSS. & Edit. variant. Plerique legunt, iisdem; nonnulli, iis: Nullâ sententiæ differentiâ. Existimat Davisius, illud [iisdem Ducibus] perperam dictum. Credo; quòd de Ducibus nihil suprâ. Atqui hoc vult Cæsar; missas duas legiones, Ducibus iisdem illis hominibus, qui antè iter cognoverant. Dixerat enim jam suprâ; qui cognoscerent, misit.

⁵⁶ *Ante mittit*] MSS. & Edit. Vett. ante se mittit. Pronomen Scalliger & Recentiores quamobrem omiserint, causam non asserunt.

⁵⁷ *Et postea in M. Crassi fuerat.*] MS. Reg. & Edit. Rom. omitunt præpositionem, in. MS. Eliensis, omissis duobus vocabulis, habet; & M. Crassi, &c.

PRIMA luce, quum summus mons à T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset; neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus, aut Labieni, cognitus esset; Confidius, equo admissus, ad eum accurrit: dicit montem, quem à Labieno occupari ⁵⁸ voluerit, ab hostibus teneri: id se ⁵⁹ ex Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Cæsar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit. Labienus, iterat ei præceptum à Cæsare, ne prælium committeret, nisi ipsius copię prope hostium castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte occupato, nostros exspectabat, prælioque abstinebat. Multo denique die per exploratores cognovit ⁶⁰ Cæsar, & montem à suis teneri, & ⁶¹ hostes castra movisse, & Confidiam timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renuntiassse. Eo die, quo consuebat intervallo, hostes sequitur; & milia passuum ⁶² tria ab eorum castris castra ponit.

POSTRIDIE ejus diei; quodd omnino biduum supererat, quum § XIX. exercitui frumentum metiri oporteret; & quodd à Bibracte, oppido Aduorum longè maximo ac copiosissimo, non ampliùs ⁶³ millibus passuum XVIII aberat; rei frumentarię prospiciendum existimavit: ⁶⁴ & iter ab Helvetiis avertit, ⁶⁵ ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivos L. Æmilii, decurionis equitum Gallorum, hostibus ranciatur. Helvetii, seu quodd timore perterritos Romanos ⁶⁶ discedere existimarent, eò magis, quodd pridie, superioribus locis occupatis, prælium non commisissent; ⁶⁷ siue quodd re frumentariã intercludi posse considerent; commutato consilio, atque itinere converso, nostros à novissimo agmine insequi ac laceßere cœperunt. Postquam id animum advertit, copias suas Cæsar in proximum collem subducit; equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum; ⁶⁷ ita, uti supra se in summo jugo duas legiones,

⁵⁸ Voluerit] M S. Reg. voluerat. Sed vulgata Lectio Cæsari iustior.

⁵⁹ Ex Gallicis] Sic M S. Reg. Vulg. à Gallicis. M S S. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. omittunt præpositionem.

⁶⁰ Cæsar] Hanc vocem, à Scaligero omissam, rectè restituit Davishus ex Edit. Vett. & M S. Eliens. Reperta est etiam in M S S. Reg. & Vossii.

⁶¹ Hostes castra movisse] M S S. Reg. Eliens. Vossii; H E L V E T I O S castra movisse. Græc. item Impr. Ελληνίως. Utra verior Lectio, non constat.

⁶² Tria] M S. Reg. quatuor.

⁶³ Millibus] M S. Reg. millium. Quod æquà Latine dicitur.

⁶⁵ Et — ac] Dect utraque harum conjunctionum in M S S. Reg. Eliens. & Vossii; necnon in quibusdam edit. vett. Et sanè sæpius utitur Cæsar istiusmodi oratione ἀντιπαρα.

⁶⁶ Discedere existimarent.] M S S. omnes, & Edit. vett. discedere, à se existimarent. Quod à Scaligero & Recentioribus omnino sine causâ mutatum.

⁶⁷ Siue quodd] M S S. & Edit. vett. siue eò quodd &c.

⁶⁷ Ita uti — collocaret; ac — compleret. Interea — conferri — jussit.]

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXCVI.
§ XVIII.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVI.

legiones, quas in Galliâ citiore proximè conscripserat, & omnia auxilia collocaret; ac totum montem hominibus compleret. Interea sarcinas in unum locum conferri, & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant, muniri iussit. Helvetii, cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt. Ipsi, confertissimâ acie rejecto nostro equitatu, phalange factâ, sub primam nostram aciem successerunt.

§ XX. CÆSAR, primum ⁶⁸ suo, deinde omnium, ⁶⁹ è conspectu remotis equis, ut, ⁷⁰ æquato periculo, spem fugæ tolleret; cohortatus suos, prælium commisit. Milites, è loco superiore ⁷¹ pilis missis, faciliè hostium phalangem perfregerunt. Eâ disiectâ, gladiis districtis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quodd, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis & colligatis, quum ferrum se inflexisset, neque evellere, neque, finistrâ impeditâ, satis commodè pugnare poterant: multi ut, diu jactato brachio, præoptarent scutum manu emittere, et nudo corpore pugnare. Tandem, vulneribus defessi, & pedem referre, &, quodd mons suberat circiter mille passuum, eò se recipere cœperunt. Capto monte, & succedentibus nostris; Boii & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV. agmen hostium claudebant, & novissimis præsidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi, ⁷² circumvenire; & id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare & prælium redintegrare cœperunt. Romani ⁷³ conversa signa ⁷⁴ tripartitò intulerunt: prima ac secunda acies, ut victis ac submotis resisteret; tertia, ut venientes ⁷⁵ exciperet. Ita, ancipiti prælio, diu atque acriter pugnatum est. Diutius quum nostrorum impetum sustinere non possent, alteri se, ut cœperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta & ⁷⁶ carros suos se contulerunt. Nam hoc toto prælio, quum ab horâ septimâ ad vesperam pugnatum sit, aversum

jussit.] MSS. omnes, & Edit. Rom. [*ita uti* — collocari; ac — compleri; & *interea* — conferri — jussit.] Quæ si vera sit Lectio: cum illud [*ita ut,*] cohærere nequeat cum indicativo isto [jussit:] necesse erit ut aliquid interciderit.

⁶⁸ *Suo*] M S. Vossii; *suo equo*. Quod à *Cæsaris* perspicuitate non abhorret.

⁶⁹ *E conspectu*] Has voces immixtò suspectas habet Scaliger, aliique; ut rectè notavit Davissius.

⁷⁰ *Æquato periculo*] MSS. omnes, & Edit. vett. *æquato omnium periculo*. Gr. Interpr. ἰσὺ ἀμα ΠΑΕΙΝ ὁλῶ τῷ κινδύνῳ. Cur vocem [omnium] omiserint Scaliger & Recentiores nihil causæ est; ni-

si quodd eadem vox paulò antè præcessit: Id, quodd *Cæsari* non inusitatum.

⁷¹ *Pilis missis*] Ineptos esse hic, qui [*emissis*] legendum conjiciunt, rectè ostendit D. Vossius.

⁷² *Circumvenire*] MSS. & Edit. Vett. *circumvenère*.

⁷³ *Conversa*] Deest in MS. Reg. & in Editionum Veterum aliquibus.

⁷⁴ *Tripartitò*] MSS. plerique, & Edit. Vett. *bipartitò*. Græcus, τριπῶν; in editione *Davissiana*. *Cællarius* eum citat, διπῶ.

⁷⁵ *Exciperet*] MSS. Reg. Eliens. & Vossii; *sustineret*.

⁷⁶ *Et carros*] M S. Reg. & ad carros.

aversum hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est; propterea quod pro vallo carros obicerant, & è loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas⁷⁷ subiciebant, nostrosque vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia, atque unus è filiis captus est. Ex eo praelio circiter millia hominum cxxx superfuerunt: eaque tota nocte continenter ierunt: ⁷⁸ Nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die iv pervenerunt; quum & propter vulnera militum, & propter sepulturam occisorum, nostri triduum morati, eos sequi non potuissent. Cæsar ad Lingones litteras nunciosque misit, ne eos frumento, neve aliâ re, juvarent: qui si juvissent, se eodem loco⁷⁹ illos, quo Helvetios, habiturum. Ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis eos sequi cepit.

HELVETII, omnium rerum inopiâ adducti, legatos de deditione ad eum miserunt. Qui quum eum in itinere convenissent; seque ad pedes projecissent; suppliciterque locuti, flentes pacem petissent; atque eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum expectare iussisset; paruerunt. Eò postquam Cæsar pervenit; obsides, arma, feros, qui ad eos perfugissent, poposcit. Dum ea conquiruntur, & conferuntur: nocte intermissâ, circiter hominum millia vi ejus pagi, qui ⁸⁰ Urbigenus appellatur; sive timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio afficerentur; sive spe salutis inducti, quod, in tantâ multitudine dedititiorum, suam fugam aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent; ⁸¹ primâ nocte ex castris Helvetiorum egressi, ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt. Quod ubi Cæsar rescivit; quorum per fines ⁸² ierant, his, uti conquirent & reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit; reductos, in hostium numero habuit. Reliquos omnes, obsidibus, armis,

C

per-

⁷⁷ Subjiciebant.] Valdè ineptire eos, qui [abjiciebant] reponunt, re-
 è hic notat D. Vossius.

⁷⁸ Nullam partem noctis.] Quidam reponunt, Nullâ parte: Quomodo & in Vossii MS scriptum est. Sed MSS plerique, Nullam partem: Quæ & elegantior est lectio; quanquam utrumque satis Latine dicitur.

⁷⁹ Illos.] In MSS Reg. Eliens. & Vossii, deest hæc vox: Nullo aut sensû aut Latinitatis detrimento.

⁸⁰ Urbigenus.] Sic MS Reg. & Edit. Romana. Quam lectionem vniorem esse ostendit Cellarius in locum, & Davissius ex Cluverio & Cellario. Al. Verbigenus.

⁸¹ Primâ nocte.] Sic MSS Eliens.

& Vossii. Sanamque esse hanc & elegantem lectionem, allatis exemplis ostendit Davissius. MS Reg. [primâ borâ noctis.] Edit. Romana, & Scaligeri, aliæque, [primâ noctis vigiliâ.] Quorum utrumque, interpretamentum est.

⁸² Ierant.] Sic MSS & Editi. Ci-acconius legendum censet, irent. Sed nihil opus. Poterat enim Cæsar imperare iis, non modò quorum per fines irent Helvetii, sed & quorum per fines ierant; uti conquirent & reducerent, si sibi purgati esse vellent. Quinimo istud conquirere, magis est eorum, quorum per fines ierant, quàm quorum per fines irent.

Ante Chr.

LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVI.

}

§ XXI.

Helvetii Cæ-
sari se de-
dunt, do-
mumque re-
legantur.

Anto Chr.
LVIII.
V. C. Varr.
DCXCVI.

per fugis traditis, in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in fines suos, unde erant profecti, reverti iussit; & quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit ut his frumenti copiam facerent: ipsos, oppida vicisque, quos incenderant, restituere iussit. Id eam maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Helvetiorum fines transirent, & finitimi Galliarum provinciarum Allobrogibusque essent. Boios, petentibus Æduis (quod egregiam virtute erant ⁸³ cogniti) ut in finibus suis collocarent, concessit: Quibus illi agros dederunt; ⁸⁴ quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt. In castris Helvetiorum, tabulae reperta sunt litteris Græcis confectæ, & ad Cæsarem ⁸⁵ perlatæ; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulierisque. Quorum omnium rerum summa erat, capitum Helvetiorum millia CCLXIII; Tulingorum, millia XXXVI; Latobrigorum, ⁸⁶ XIV; Rauracorum XXIII; Boiorum, XXXII; ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. Summa omnium ⁸⁷ fuerat ad millia CCCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Cæsar imperaverat, repertus est numerus, millium CX.

§ XXII.
Galli de Cæsaris victoria gratulantur.

BELLO Helvetiorum confecto; totius fere Galliarum legati, principes civitatum, ad Cæsarem gratulatum convenerunt. "Intelligere sese, tametsi pro veteribus Helvetiorum injuriis populus R. ab iis poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terræ Galliarum quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio florantissimis rebus domos suas Helvetii reliquissent, ut toti Galliarum bellum inferrent, imperioque potirentur: locumque domicilio ex magnâ copiam deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicassent; reliquasque civitates stipendiarias haberent." Petierunt, uti "sibi concilium totius Galliarum in diem certam indicare, idque Cæsaris voluntate facere, liceret; Sese habere quasdam res, quas e communi consensu ab eo petere vellent." Eâ re permisa, diem concilio constituerunt; & jurejurando, ne quis enuntiaret, nisi quibus communi concilio mandatum esset, inter se fanxerunt.

§ XXIII.

Eo concilio dimisso, iidem principes civitatum, ⁸⁸ qui antè fuerant,

⁸³ Cogniti] Eruditè hanc vocem, quam agnoscunt omnes MSS, perperam à Scaligero omissam, reduxit Davisius, & exemplis probam esse demonstrat.

⁸⁴ Quosque] Sic MSS Eliens. & Vossii, & Editi. MS Reg. eosque.

⁸⁵ Perlatæ] MSS Reg. Eliens. &

Vossii, & Editi. Vett. relate. Quod idem est.

⁸⁶ XIV.] MS Reg. & Edit. Rom. XXIII.

⁸⁷ Fuerat.] MS Reg. fuerant. MSS Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. fuerunt.

⁸⁸ Qui antè fuerant, ad Cæsarem rever-

erant, ad Cæsarem reverterunt: petieruntque, uti sibi ⁸⁹ secretò de suâ omniumque salute cum eo agere liceret. Eâ re impetratâ, sese omnes flentes Cæsari ad pedes projecerunt: "Non minùs se id contendere & laborare, ne ea, quæ dixissent, enunciarentur, quàm uti ea, quæ vellent, impetrarent; propterea quòd, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent." Locutus est pro his Divitiacus Æduus: "Galliæ totius factiones esse duas; harum alterius principatum tenere Æduos, alterius Arvernos. Hi quum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernīs Sequanisque Germani mercede accerferentur. Horum primò circiter millia xv Rhenum transisse: posteaquam agros & cultum & copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Galliâ ad c & xx millium numerum: cum his Æduos, eorūque clientes, semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accipisse; omnem nobilitatem, omnem Senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus prœliis calamitatibusque fractos qui & suâ virtute & populi R. hospitio atque amicitia plurimum antè in Galliâ potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civitatis, & jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium à populo R. imploratos, neque recusaturos quo minùs perpetuò sub illorum ditione atque imperio essent. Unum se esse ex omni civitate Æduorum, qui adduci non potuerit ut juraret, aut suos liberos obsides daret. Ob eam rem se ex civitate profugisse, & Romam ad Senatum venisse, auxilium postulatum; quòd solus neque jurejurando, neque obsidibus teneretur. Sed pejùs victoribus Sequanis, quàm Æduis victis accidisse: propterea quòd Ariovistus, Rex Germanorum, in eorum finibus confedisset; tertiāque partem agri Sequani, qui effect optimus totius Galliæ, occupavisset; & nunc de altera parte tertiā Sequanos decedere juberet, propterea quòd, paucis mensibus antè, ⁹⁰ Harudum millia hominum xxiv ad eum venissent, qui-

C 2

"bus

reverterunt.] Rectè hîc reprehendit vir Doctissimus Job. Daviscus Ciacconius, Faërum, & Scaligerum; qui vocabulum [fuerant,] immeritò suspectam habent. Hæret tamen & ipse, sine causâ. Quod enim vitiosam interpunctionem causatur, quæ eos sefellerit; atque hoc modo legendam contendit, [qui antè fuerant ad Cæsarem, reverterunt,] quantum hoc æquè latinum quidem est, et nihil tamen mutato opus. Quod enim rectè dicitur, (ut dicitur quidem rectissimè,) qui antè fuerant ad Cæsarem, reverterunt [sci-

licet ad Cæsarem;] tam rectè dici potest, qui antè fuerant [scilicet ad Cæsarem,] ad Cæsarem reverterunt. Nec ferè minùs usitatum est, Antecedentem in præcedenti parte commatis subtericri, quàm in sequenti. Paullò infrâ: Neque conferendum esse Gallicum [scilicet agrum,] cum Germanorum agro.

89 Secretò MSS Reg. Eliens. & Vossii, aliiq; Secretò in occulto. Quorum aut hoc, aut illud, è margine irrepsit.

90 Harudum millia hominum XXIV.] Meritò hîc arguit Dionys. Vossius

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVI.

Et apud eum
de Germano-
rum, Ariovisto
duce,
in Galliam
ingressu quo-
runtur.

* Ante Chr. "bus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti om-
 LVIII. "nes à Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum
 U. C. Varr. "transirent: 91 neque enim conferendum esse Gallicum cum Ger-
 DCCXVI. "manorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illâ com-
 "parandam. Ariovistum autem, ut semel Gallorum copias prælio
 "vicerit, quod prælium factum sit Amagetobriæ; superbè & cru-
 "deliter imperare, obsides nobilissimi cujusque liberos poscere, & in
 "eos 92 omnia exempla cruciatûs edere, si qua res non ad nutum
 "aut ad voluntatem ejus facta sit. Hominem esse barbarum, ira-
 "cundum, temerarium: non posse ejus 93 imperia diutius sustine-
 "ri. 94 Nisi quid in Cæsare populôque R. sit auxilii, omnibus
 "Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerunt, ut domo
 "emigrant; aliud domicilium, alias sedes, remotas à Germanis, pe-
 "tant; fortunamque, quæcunque accadat, experiantur. Hæc si
 "enunciata Ariovisto sint, non dubitare quin de omnibus obsidibus,
 "qui

Vossius Ciacconium & Urfinum, qui
 vocem [bominum] expungendam vo-
 lebant. Nam, præterquam quòd
Harudes homines sic dicere potuit
Cæsar, quomodo Gellius dixit *homines*
Pænos & homines Afros; (id quod
 notavit Vossius;) potest & ea quo-
 que esse hujus loci constructio, ut
Harudum millia hominum XXIV,
 idem sit quod, *ex Harudibus millia*
hominum XXIV.

91 Neque enim conferendum esse
Gallicum cum Germanorum agro.] In-
 eptissimus hic Ciacconius, qui hunc
 locum sic fœdat; neque enim confe-
 rendum esse cum Gallico Germanorum
 agrum. Quasi verò non ob præstan-
 tiam aliquid ejusmodi esse possit,
 quod cum alio, longè utique dete-
 riori, comparari omninò non de-
 beat. Recentiorum quidem lingua-
 rum aliud hodiè est Idioma. Sed
 nimis clemens Davisus; qui emen-
 dationem istam Ciacconi, non neces-
 sariam appellat, & utrumque loquen-
 di modum æquè commodum esse con-
 cedit.

92 Omnia exempla cruciatûs edere.]
 MSS plerique & Editt. Vett. [om-
 nia exempla cruciatûsque edere.] Quæ
 Lectio quin & à Cæsaris manu flux-
 erit, dubitari non debere existimat
 Davisus: *Exempla* enim, *gravissi-*
mas pœnas denotare. Et sanè vo-
 cabulum [exempla] eo intellectu a-

pud optimos Auctores occurrere,
 verissimum est. Quanquam in il-
 lis, quæ citat Vir doctissimus, locis
 [ego te exemplis excrucia-vero pesti-
 mis;] & [novis exemplorum modis ex-
 cruciatum;] non isto planè significatur
 usurpatur id vocabulum; quippe
 cum verbo [excruciare] conjunctum,
 quod verbum ipsum utique in se
 complectitur *Pœnarum* notionem.
 Sed fatendum tamen, (ut diximus)
Exempla simpliciter pro *Cruciatibus*
 usurpari posse; rectèque id dici pos-
 se, *exempla edere*, quod est *gravissimis*
pœnis cruciatibusque afficere. At ve-
 rò, si, [EXEMPLA edere,] La-
 tinè dicere licet; non utique &,
 [CRUCIATUS edere;] neque,
 [exempla cruciatûsque edere;] sed
 [exempla cruciatûs edere,] optimè.
 Quæ proinde vera est Lectio; ne-
 que altera illa à Cæsaris manu fluere
 potuit.

93 Imperia—sustineri] MS. Reg-
 imperium—sustinere. MS. Eliens. &
 Edit. Rom. imperia—sustinere. Om-
 nes, æquè Latinè: Nisi quòd illud,
 [sustineri,] cum sit minùs vulgaris
 locutio, verisimile est ut sit verior
 lectio, neque ex [sustineri] mutata.

94 Nisi quid] MSS & Editt. Vett.
 eleganter, Nisi siquid. Quod à *Sca-*
ligero & Recentioribus cur mutatum,
 equidem non video.

“ qui apud eum sint, gravissimum supplicium sumat. Cæsarem, † Ante Chr. LVIII. U. C. Varr. DCXCVI.
 “ vel auctoritate suâ atque exercitûs, vel recenti victoriâ vel nomi-
 “ ne populi R. detertere posse, ne major multitudo Germanorum
 “ Rhenum transducatur; Galliâque omnem ab Ariovisti injuriâ
 “ posse defendere.”

HAC oratione à Divitiaco habitâ; omnes, qui aderant, magno § XXIV.
 fetu auxilium à Cæsare petere cœperunt. Animadvertit * Cæsar,
 unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas cæteri
 facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. Ejus rei quæ
 causa esset, miratus, ex ipsis quæsit. Nihil Sequani respondere,
 sed in eadem tristitiâ taciti permanere. Quum ab iis sæpius quære-
 ret, neque ullam omnino vocem exprimere posset; idem Divitiacus
 Eduus respondit; “ Hoc esse *6 miseriorem graviorémque fortu-
 “ nam Sequanorum, quàm reliquorum; quòd soli nec in occulto
 “ quidem queri, nec auxilium implorare auderent; absentisque Ari-
 “ ovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent; propterea
 “ *7 quòd reliquis tamen fugæ facultas daretur; Sequanis verò, qui
 “ intra fines suos Ariovistum recepissent, *8 quorum oppida omnia
 “ in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi.” His
 rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit: polli-
 citusque est, “ sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere
 “ spem, & beneficio suo & auctoritate adductum Ariovistum, finem
 “ injuriis facturum.

HAC oratione habitâ, consilium dimisit. Et secundum ea mul- § XXV.
 ta res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam & suscipi-
 endam putaret: Inprimis, quòd Eduos, fratres consanguineosque sæ-
 penumerò ab Senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat
 Germanorum teneri; eorûmque obfides esse apud Ariovistum ac Se-
 quanos intelligebat: quod, in tanto imperio populi Romani, turpissi-
 mum sibi & Reipublicæ esse arbitrabatur. Paullatim autem Germa-
 nos consuescere Rhenum transire, & in Galliâ magnam eorum
 multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat. Neque
 sibi homines feros ac barbaros *9 temperaturos existimabat, quin,
 quum omnem Galliâ occupassent, ut * ante Cimbri Teutonice * Ante Chr.
 fecissent, in Provinciam exirent, atque inde in Italiâ contenderent: circa 109.
 præsertim quum Sequanos à Provinciâ nostrâ Rhodanus divideret. U. C. Varr. 645.

C 3

Quibus

95 Cæsar, unos ex omnibus] MSS Reg. Eliens. & Vossii; Cæsar unus ex omnibus. Corruptè.

96 Miseriorem graviorémque fortu- sam] MSS Reg. & Eliens. & Edit. Rom. miseriorem fortunam & graviorém.

97 Quòd reliquis tamen fuga &c. Sic MSS Reg. & Eliens. & Edit. Romana. Al. [quòd reliquis tantum fuga &c.] MS Vossii unus exhibet,

tantum; alius, tanta. Vera Lectio est, tamen. Et est elegans ἀποροῦ- πητος, [quòd reliquis, si Ariovistum expellere non poterant, at fuga ta- men facultas &c.] Vide infra ad Lib. 8. § 16. & de Bello Civ. Lib. 1. § 57.

98 Quorum] MS Reg. quorum- que.

99 Temperaturos] MSS plerique, obtemperaturos. Corruptè.

Ante Chr. Quibus rebus quàm maturimè occurrendum putabat, Ipse autem
 LVIII. Ariovistus, tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut
 U. C. Varr. ferendus non videretur.
 DCCXCVI.

QUAMOBREM placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui
 § XXVI. ab eo postularent, ut "aliquem locum medium utriusque colloquio
 Cæsaris lega- "deligeret; velle sese de Rep. & summis utriusque rebus cum eo
 tio ad Ario- "agere." Eï legationi Ariovistus respondit: "Si quid ipsi à Cæ-
 vistum. "sare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; ¹ si quid ille se ve-

"lit, illum ad se venire oportere. Præterea, se neque sine exercitu
 "in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret; neque
 "exercitum, sine magno ² commeatu atque ³ emolumento, in
 "unum locum contrahere posse. Sibi autem mirum videri, quid in
 "suâ Galliâ, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo
 "Romano, negotii esset." His responsis ad Cæsarem relatis, iterum
 ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: "⁴ Quoniam, tanto

• Ante Chr. "suo populique Romani beneficio affectus, (quum in * consulatu
 59 U. C. "suo rex atque amicus à Senatu appellatus esset,) hanc sibi popu-
 Var. 695. "lôque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invi-
 "tatus gravaretur, neque de communi re ⁵ dicendum sibi & cog-
 "noscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo postularer; primum,
 "ne quam multitudinem hominum ampliùs trans Rhenum in Gal-
 "liam transduceret: deinde obfides, quos haberet ab Æduis, red-
 "deret; Sequanisque permetteret, ut, quos illi haberent, voluntate
 "ejus reddere illis liceret: neve Æduos injuriâ lacefferet: neve his,
 "sociisve eorum, bellum inferret. ⁶ Si id ita fecisset; sibi populôque
 "Rom. perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram. Si
 "non impetraret; quoniam, † M. Messalâ, M. Pisone, Coss. Se-
 † Ante Chr. "natus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod
 61. U. C. "commodo Reipublicæ facere posset, Æduos cæterôsque amicos
 Var. 693. "populi Romani defenderet; se Æduorum injurias non neglecturum."

§ XXVII. Ad hæc Ariovistus respondit: "Jus esse belli, ut, qui vicissent, iis,
 Ejusque Re- "quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent; ⁷ itidem po-
 sponso. "pulum Romanum victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum
 "arbi-

¹ Siquid ille se velit.] MSS Reg. & Vossii; Siquid ille à se velit. Quomodo supra; siquid ipsi à Cæsare &c.

² Commeatu] Merito hic ridet D. Vossius Ciacconium & Ursinum: qui reponunt, comitatu.

³ Emolumento] Alii hic ex conjecturâ legunt, molimento: Alii, emolumentum, idem significare malunt, quod molimentum. Cellarius legi posse censet, emolimentum. Gr. Interpr. ἀρχολία.

⁴ Quoniam — banc sibi —; hæc

esse &c.] Pessimâ interpunctione, in quibusdam Editis, mirè turbatur hæc sententia, per se satis perspicua.

⁵ Dicendum] Ineptè reponit Færnus; discendum.

⁶ Si id fecisset.] MSS & Edit. Vett. Si id ita fecisset. Quæ & vera Lectio. Gr. Interpr. καὶ εἰ μὴν ἔρω ποιεῖν.

⁷ Itidem] Sic M S. Vossii. Edit. Romana & Davisius, item. MS F. lienensis, Scaliger & recentiores, corruptè; idem.

"arbitrium, imperare consueſſe. Si ipſe populo Rom. non præſcriberet, quemadmodum ſuo jure uteretur; non oportere ſe à populo Romano in ſuo jure impediri. Æduos ſibi, quoniam belli fortunam tentäſſent, & armis congreſſi ac ſuperati eſſent, ſtipendia-rios eſſe factos. Magnam Cæſarem injuriam facere, qui ſuo ad-ventu veſtigialia ſibi deteriora faceret. Æduis ſe obſides redditu-
rum non eſſe: neque iis, neque eorum ſociis, injuriâ bellum illa-
turum; ſi in eo manerent, quod ⁸ conveniſſet, ſtipendiumque
quotannis penderent: Si id non feciſſent: ⁹ longè ab his fraternum
nomen populi Romani abſuturum. Quod ſibi Cæſar denunciaret
ſe Æduorum injurias non neglecturum; neminem ſecum finè ſuâ
perniciè contendiſſe. Quum vellet, congrederetur: intellecturum
quid inſiſti Germani, exercitatiſſimi in armis, qui ¹⁰ intra
¹¹ annos XIV teſtum non ſubiſſent, virtute poſſent.

Hæc eodem tempore Cæſari mandata referebantur; & legati ab Æduis & Treviris veniebant: Ædui, queſtum, quod ¹² Harudes, qui nuper in Galliam transportati eſſent, ſines eorum popularen-
tur; ſeſe, ne obſidibus quidem datis, pacem Arioviſti redimere
potuiſſe: Treviri autem, "pagos centum Suevorum ad ¹³ ripam Rheni conſediſſe, qui Rhenum tranſire conarentur; iis præ-
eſſe Naſuam & Cimbérium fratres." Quibus rebus Cæſar vehé-
menter commotus maturandum ſibi exiſtimavit, ne, ſi nova ma-
nus Suevorum cum veteribus copiis Arioviſti ſeſe conjunxiſſet, mî-
nus facilè reſiſti poſſet. Itaque, re frumentariâ quàm celerrimè
potuit comparatâ, magnis itineribus ad Arioviſtum contendit.

Quum tridui viam proceſſiſſet; nunciatum eſt ei, Arioviſtum cum ſuis omnibus copiis ad occupandum Veſontionem, quod eſt oppidum maximum Sequanorum, contendere; triduique viam à ſuis finibus proceſſiſſe. Id ne accideret, magnopere præcavendum ſibi Cæſar exiſtimabat. Namque omnium rerum, quæ ad bellum uſui erant, ſumma erat in eo oppido ¹⁴ facultas: idque naturâ loci ac muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem;

C. 4

propterea

⁸ Conveniſſet] Peſſanè Libri non-
nulli, conveniſſent.

⁹ Longè ab his — abſuturum] MSS Reg. Elienſ. & Voſſii, longè
hi; Quod perinde eſt. Quam au-
tem emendationem amplectuntur
Fairnus, Uſſinus, Lipſius & Frein-
ſæmius, ut futurum legant pro ab-
ſuturum; priuſus nihili eſt.

¹⁰ Intra annos XIV.] MSS non-
nulli, inter. Quod & latinè itè-
m dicitur.

¹¹ Harudes] MS Reg. & Edit.

Rom. Harudes Tergali.

¹² Ripam] MSS Reg. Elienſ. &
Voſſii, ripas. Græcus, ῥιπας. Quod
mutârunt ii, qui ripas etiam ex
unâ parte fluminis dici nescierunt.
Infra, Lib. 6. §. 27. Quæ ad RIPAS
(ſic in optimis Codicibus ſcriptum
eſt) Ubiorum continebat. Et alibi
ſæpe.

¹³ Facultas] In plerisque Codi-
cibus, Librariorum inſcitia, difficul-
tas.

Arte Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVI.

* Ab anno
U. C. Varr.
682 Ante
Chr. 72.

§ XXVIII.
Cæſar exer-
citum ſuum
adverſus
Arioviſtum
ducit.

§ XXIX.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVI.

propterea quoddam flumen ¹⁴ Dubis, ut circino circumductum, pœnæ totum oppidum cingit; reliquum spatium, quod ¹⁵ est non ampliùs pedum DC, quàm flumen intermittit, mons continet magnâ altitudine, ita ut ¹⁶ radices ejus montis ex utrâque parte ripæ fluminis contingant: Hunc murus circumdatus arcem efficit, et cum oppido conjungit. Huc Cæsar magnis diurnis nocturnisque itineribus contendit; occupatôque oppido, ibi præsidium collocat.

§ XXX.

Cæsar similitum timor & perturbatio.

DUM paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariæ comœatûsque causâ, moratur: ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum ac mercatorum, (qui “ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse” prædicabant; “sæpenuerò sese cum iis congressos, ne vultum quidem “atque aciem oculorum ¹⁷ ferre potuisse;”) tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primùm ortus est ¹⁸ timor à tribunis militum ac præfectis, reliquisque, qui ex Urbe, amicitie causâ, Cæsarem secuti, ¹⁹ magnum periculum miserabantur; quoddam non magnum in remilitari usum habebant. Quorum alius, ²⁰ aliâ causâ illatâ, quam sibi ad proficiscendum ²¹ necessariam esse diceret; petebat, ut ejus voluntate discedere liceret: Nonnulli, pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere, neque interdum lacrymas tenere poterant; abditi in tabernaculis aut suum satum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. Vulgò totis castris testamenta obsignabantur.

Horum

¹⁴ Dubis] Sic rectè restituit Cellarius: cum in MSS corruptè scriptum sit, Adduaf dubis, Alduaf dubis, &c.

¹⁵ Non est ampliùs] MSS omnes; est non ampliùs. Quod à Recentioribus sine causâ mutatum.

¹⁶ Radices ejus montis ex utrâque parte ripæ fluminis contingant.] MSS Reg. & Vossii, — ex utrâque parte fluminis contingant; omisâ voce, ripæ. Quæ Lectio ferri quoque potest. Neque enim minùs latine dicitur, radices montis ex utrâque parte fluminis contingere, (nimirum contingere flumen ex utraque parte;) quam ripas fluminis contingere ex utrâque parte radices montis. Interpr. Græc. ὅπερ τίτλας ἀμφολέγουσιν εἰς τὸν πόλεμον καθήκοντι.

¹⁷ Ferre.] MSS Reg. Eliens. & Vossii; dicebant ferre.

¹⁸ Timor] Hanc vocem, Cæsaris perspicuitati congruenter, ex MS Re-

gio & vet. Edit. Romanâ, reduxi; cum in aliis desit. Græcus, καὶ ἔρ-
μεύοντο ὁ ΦΟΒΟΣ &c.

¹⁹ Magnum periculum miserabantur, quoddam &c.] Desunt hæc in plurimis MSS. Unde excidisse videntur, propter vocem [magnum] proximè repetitam. Pro, miserabantur, legunt Muretus & Ursinus, esse rebantur. Quos ineptiæ rectè arguit D. Vossius, cum Cæsar jam infra eodem modo loquatur; commune periculum miserabantur &c.

²⁰ Aliâ causâ illatâ.] Rectè hic iterum annotat Vossius, nugari Ciacconium & Ursinum, qui legunt [causâ allatâ;] cum Cæsar alibi vocem [inferre] eodem significato usurpet.

²¹ Necessariam esse diceret] Sic optimè ex Editt. Vett. Daviscus; cum Scaliger & Recentiores malè edidissent, — duceret. Græcus, ἔδωκεν.

Horum vocibus ac timore, paullatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites centurionesque, quique equitatu praeerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias ²² itineris, & magnitudinem sylvarum, quae inter eos atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam Caesari renunciabant; cum castra moveri ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites, neque, propter timorem, signa laturus.

Hæc quum animadvertisset Cæsar; convocato concilio, omnique ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incusavit: "Primùm, quodd, aut quam in partem, aut quò concilio ducerentur, sibi querendum aut cogitandum putarent. Ariovistum, * se Consule, cupidissimè populi Romani amicitiam appetisse. Cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum judicaret? Sibi quidem persuaderi, cognitis suis potestatis, atque æquitate conditionum perspectâ, eum neque suam neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quodd si, furore atque amentia impulsus, bellum intulisset; quid tandem vererentur? aut cur de suâ virtute, aut de ipsius diligentia, desperarent? Factum ejus hostis periculum † patrum nostrorum memoriâ, quum, Cimbris & Teutonibus à C. Mario pulsus, non minorem laudem exercitus, quàm ipse imperator, ²³ meritis videbatur. Factum etiam nuper in Italiâ, † servili tumultu; quos tamen ²⁴ aliquid usus ac disciplina, quam à nobis acceperant, sublevaret: Ex quo judicari posset, quantum haberet in se boni constantia; propterea quodd, quos aliquandiu inermes sine causa tenuissent, hos postea armatos ac victores superassent. Denique ²⁵ Germanos hos esse eosdem, quibuscum sæpenumero Helvetii congressi, non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superassent; qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. Si quos adversum praelium, & fuga Gallorum, commoveret; hos, si quærerent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, quum multos menses castris ac paludibus se ²⁶ continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio quàm virtute vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset, hæc ²⁷ ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXVI.

§ XXXI.
Ejus Oratio
ad milites
animandos.

* Ante Chr.
59. U. C.
Varr. 695.

† Ante Chr.
101 U. C.
Varr. 653.

† Ante Chr.
71. U. C.
Varr. 683.

²² Itineris] MS Reg. & Edit.
Rom. locorum.

²³ Meritis] MS Reg. & Edit.
Rom. meritis esse.

²⁴ Aliquis usus] MSS omnes, &
Edit. Vett. aliquid. Quæ & verior
lectio. Græcæ Interpr. ψυχα.

²⁵ Germanos] Sic MS Reg. Al.
deest.

²⁶ Continuiisset] MSS. tenuisset.

²⁷ Ne ipsum quidem sperare] Merito hic ridet D. Vossius Brantium; qui sperare, pro timere, positum ait; ipsumque, non Ariovistum, sed Cæsarem videlicet, lepidus intellexit.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVI.

“posse. ²⁸ Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem angustiasque itinerum, conferrent; facere arroganter: quum a de officio Imperatoris desperare, aut ei præscribere, viderentur. “Hæc sibi esse curæ: frumentum Sequanos, Læucos, Lingones sub ministrare: jamque esse in agris frumenta matura. De itinere ipsos brevi tempore judicaturos. Quod non fore dicto audientibus ²⁹ milites, neque signa latuuri dicantur: nihil se eâ re commovere. “Scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit; aut, malè re gestâ, fortunam defuisse; aut, aliquo facinore comperta avaritiam esse convictam: ³⁰ Suam innocentiam, perpetuâ vitæ felicitatem, Helvetiorum bello esse perspectam. Itaque se, quod in longiorem diem collaturus esset, repræsentaturum; & proximâ nocte, de quartâ vigiliâ, castra moturum: ut quamprimum intelligere posset, utrùm apud eos pudor atque officium, an timor plus valeret. Quod si præterea nemo sequatur, tamen se curâ solâ decimâ legione iturum, de quâ non dubitaret; sibi que earum Prætoriam cohortem futuram.” Huic legioni & Cæsar indulserat præcipuè, & propter virtutem confidebat maximè.

§ XXXII. Hæc oratione habitâ, mirum in modum conversæ sunt omnium mentes, summâque alacritas & cupiditas belli gerendi innata est. princepsque decima legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se optimum judicium fecisset; seque esse ad bellum ³¹ gerendum paratissimam confirmavit: inde reliquæ legiones ³² per tribunos militum & primorum ordinum centuriones egerunt, uti Cæsari satisfacerent: “Se neque unquam dubitasse, neque timuisse; neque de summâ belli suum judicium, sed Imperatoris esse, existimavisse.” Eorum satisfactione acceptâ; & itinere exquisito per Divitiacum (quod ex aliis ³³ Gallis ei maximam fidem habebat,) ut millium amplius ³⁴ quadraginta circuitu locis apertis exercitum duceret; de quartâ vigiliâ, uti dixerat, profectus est. Septimo die, quum iter non inter

²⁸ Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem &c.] Neque minus meritò idem Vir Doctissimus Ursinum & Ciacconium hîc ineptiæ arguit, qui isto modo hunc locum corrumpendum vellent; Qui sui timoris simulationem in rem frumentariam &c. Quasi verò timor iste, simulatus tantummodo, non utique verus, fuisset.

²⁹ Milites] Vocem hanc, in plerisque Codd. omissam, rectè restituit ex quibusdam Vett. Editionibus Davisius. Græcus, *παρωταί*.

³⁰ Suam innocentiam, perpetuâ vitâ; felicitatem, Helvetiorum bello

&c.] Itâ pulcherrimè restituerunt Editi Recentiores; quomodo Græcus Interpres aut legit, aut legendum conjecit; cum in MSS. corruptè scriptum sit, *suam innocentiam perpetuâ vitæ felicitate, Helvetiorum bello &c.*

³¹ Gerendum] Deest in MS Reg. ³² Per tribunos — & — centuriones] Nonnulli Codices; cum tribunis — & — centurionibus.

³³ Gallis] Deest in plerisque MSS.

³⁴ Quadraginta] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. *quingenta*.

intermitteret, ab exploratoribus certior factus est; Ariovisti copias à nostris, millibus passuum IV & XX abesse.

COGNITO Cæsaris adventu, Ariovistus legatos ad eum mittit:

“quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere; quoni-

“am propius accessisset, seque id sine periculo facere posse existi-

“maret.” Non respuit conditionem Cæsar: jamque eum ad sani-

“tatem reverti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti denegasset,

“alio polliceretur: magnamque in spem veniebat, pro suis tantis po-

“pulisque Romani in eum beneficiis, cognitis suis postulatis, fore uti

“peruacillè desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die quintus.

“Interim, quum sæpe ultro citroque legati inter eos mitterentur,

“Ariovistus postulavit, “ne quem peditem ad colloquium Cæsar addu-

“cret: vereri se, ne per insidias ab eo circumveniretur: uterque

“cum equitatu veniret: aliâ ratione se non esse venturum.” Cæ-

“sar, quod neque colloquium, interpositâ causâ, tolli volebat; neque

“salutem suam Gallorum³⁵ equitatu committere audebat; commo-

“dissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis,³⁶ le-

“gionarios eò milites legionis decimæ, cui³⁷ maxime confidebat, im-

“ponere; ut præsidium quàm amicissimum, si quid opus facto esset,

“haberet. Quod cum fieret, non irridiculè quidam ex militibus de-

“cimæ legionis dixit; “Plus, quàm pollicitus esset, Cæsarem facere:

“pollicitum, in cohortis prætoris loco decimam legionem habitu-

“tam: nunc, ad equum rescribere.

PLANICIES erat magna, & in eâ tumultus terreus satis grandis. § XXXIV.

Hic locus æquo fere spatio ab castris³⁸ utrisque aberat. Eò, ut erat

“dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis

“destruxerat, passibus cæ ab eo tumulo constituit: item equites Ario-

“visti pari intervallo constitierunt. Ariovistus, ut ex equis colloque-

“retur, &, præter se, denos ut ad colloquium adducerent, postulavit.

“Ubi eò ventum est; Cæsar, initio orationis, sua Senatûsque in eum

“beneficia commemoravit; “quod rex appellatus esset à Senatu, quod

“amicus; quod munera amplissima missa: quam rem & paucis

“peragisse, & à Romanis pro maximis hominum officiis consue-

“re tribui” docebat: “illum, quum neque aditum neque causam

“petulandi justam haberet, beneficia ac liberalitate suâ ac Senatûs,

“beneficentia consecutum.” Docebat etiam, “quàm veteres quàm-

“que iustæ causæ necessitudinis ipsi cum Ædus intercederent;

“quæ Senatûs consulta, quoties, quàmque honorifica, in eos facta

“essent: ut, omni tempore, totius Galliæ principatum Ædus tenu-

“isset, prius etiam quàm nostram amicitiam appetissent: Populi

“Romani hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non

“modò

[equitatu] MS Reg. & Edit.

[equitibus].

[legionarios eò] Edit. Rom. le-

[gionis eis &c. MSS Reg. & Vos-

[gionis &c.].

[37 Maxime] Sic MS Reg. Al.
[quàm maxime].

[38 Utrisque] Plerique MSS Ari-
ovisti & Cæsaris.

Anto Cle.
LVIII.
U. C. Varro
DCXCVI.

§ XXXIII.
Cæsaris cum
Ariovisto
colloquium.

Ant. Ch. "modò nihil sui deperdere; sed gratiâ, dignitate, honore" **auctes**
U. C. Varr. "velit esse. Quod verò ad amicitiam populi Romani attulissent, id
decevit "iis eripi quis pati posset?" Postulavit deinde eadem, quæ legatis
 in mandatis dederat; "ne aut Æduis, aut eorum sociis, bellum in-
 ferret; obsides redderet; si nullam partem Germanorum dñum
 remittere posset, at ne quos amplius Rhenum transire pate-
 retur."

§ XXXV. **ARIOVISTUS** ad postulata Cæsaris pauca respondit; de suis
 virtutibus multa prædicavit: "Transisse Rhenum" se se non suâ
 sponte, sed rogatum & accersitum à Gallis: non sine magnâ spe
 magnisque præmissis, domum propinquosque reliquisse: Sedes ha-
 bere in Galliâ, ab ipsis concessas; obsides, ipsorum voluntate da-
 tos; "stipendium, jure belli, quod victores victis imponere con-
 fuerint: Non se se Gallis, sed Gallos sibi, bellum intulisse: om-
 nes Galliæ civitates ad se oppugnandum venisse, ac contra se castra
 habuisse; eas omnes copias, uno abs se prælio fusas ac superatas
 esse. "Si iterum experiri velint; paratum se decertare: sin' pace
 uti" malint; iniquum esse de stipendio reculare, quod suâ vo-
 luntate ad id tempus pependerit. Amicitiam populi Romani
 sibi ornamento & præsidio, non detrimento, esse oportere; id-
 que se eâ spe petisse. Si per populum Romanum stipendium
 remittatur; & deditici subtrahantur; non minus libenter sese re-
 cusaturum populi Romani amicitiam, quam appetierit. Quod
 multitudine Germanorum in Galliâ transducatur; id se sui mu-
 niendi, non Galliæ impugnandæ, causâ facere: ejus rei testi-
 monium esse, quod, nisi rogatus, non venerit; & quod bellum
 non intulerit, sed defenderit. Se prius in Galliâ venisse, quam
 populum Romanum. Nunquam ante hoc tempus exercitum po-
 puli Romani, Galliæ provinciæ "sines egressum. Quid sibi vel-
 let, cur in suas possessiones veniret? Provinciâ suam esse hanc
 Galliâ, sicuti illam nostram. Ut sibi concedi non oporteret, si
 in nostros fines impetum faceret; "sic iterum nos esse iniquos,
 "quod

39. Auctes] MS Vossii; *auctibz.*
40. Sese] In MS Reg. & Edit.
 Rom. deest.

41. Stipendium] Plerique Codd.
 [stipendium capere.] In MS Reg. de-
 est, capere. Et fortè elegantius ab-
 esse poterit: Ut Syntaxis sit una;
 Sedes habere in Galliâ, ab ipsis con-
 cessas; obsides, ipsorum voluntate da-
 tos; stipendium, jure belli &c.

**42. Si iterum experiri velint; para-
 tum se decertare.]** MSS. Reg. Ellent.
 & Vossii [— se iterum paratum esse
 decertare.] Edit. Rom. [— iterum

paratum esse decertare.] Unde vera
 videtur lectio esse hæc: [— iterum
 paratum se decertare.] Ut tota perio-
 dus isto modo se habeat: Si iterum
 experiri velint; ITERUM paratum
 se decertare.] Græc. Interpretes; *iyu-
 vai ETI iterum exo paxiodai.*
 Certè istud posterius, iterum, om-
 ninò male omiserunt Scaliger & Re-
 centiores.

43. Malint] MSS. *velint.*

44. Fines] MSS. plerique, *finibus.*

45. Sic iterum] MSS. *sic item* &c.
 Quod non erat temerè mutandum.

"quod in suo jure se interpellaremus. ⁴⁶ Quod ex S. C. *Æduos* ^{Ante Chr. LVIII. U. C. Varro. DCXCVI.} appellatos amicos diceret; non tam barbarum se, neque tam im-
 "peritum esse rerum, ut non sciret, neque bello * *Allobrogum* prox-
 "imo *Æduos* Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his con-
 "tentionibus, quas *Ædwi* secum & cum *Sequanis* habuissent, auxi-
 "lio populi Romani usos esse. ⁴⁷ Debere se suspicari, simulatâ Cæ-
 "sarem amicitia, quod exercitum in Galliâ habeat, sui opprimendi
 "causâ habere. ⁴⁸ Quod nisi decedat, atque exercitum deducat ex
 "his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habitu-
 "rum: Quod si eum interfecerit; multis senilibus, principibusque
 "populi Romani, gratum esse facturum. Id se ab ipsis per eo-
 "rum nuncios compertum habere; quorum omnium gratiam
 "atque amicitiam ejus morte redimere posset. Quod si discessisset,
 "ac liberam sibi possessionem Galliæ tradidisset; magno se illum
 "præmio remuneraturum, & quæcunque bella geri vellet, sine
 "ullo ejus labore & periculo confecturum.

"Multa à Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare "ne- § XXXVI.
 "gotio desistere non posset; & neque suam neque populi Romani
 "consuetudinem pati, uti optimè meritos socios desereret; neque se
 "judicare Galliam potius esse Ariovisti, quam populi Romani.
 "† Bello superatos esse Arvernos & Rutenos, à Q. Fabio maximo; † Ante Chr. 121 U. C. Varro. 633.
 "quibus Populus Romanus ignovisset, neque in provinciam rede-
 "gisset. neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum
 "quodque tempus spectari oporteret; populi Romani justissimum
 "esse in Galliâ imperium: si judicium Senatûs servam oporteret,
 "liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti
 "voluisset.

Dum hæc in colloquio geruntur; Cæsari nunciatum est, equi- § XXXVII.
 "tes Ariovisti propiùs tumultum accedere, " & ad nostros adequitare; <sup>Ab Ariovi-
 "stis equitibus
 "dirempimus</sup> lapides telâque in nostros conjicere, Cæsar loquendi finem fecit, se-
 "que ad suos recepit; fuisseque imperavit, ne quod omnino telum in
 "hostes rejicerent. Nam etsi sine ullo periculo ⁵⁰ legionis delectæ,
 "cum equitatu prælium fore videbat; tamen committendum non
 "putabat,

⁴⁶ Quod ex S. C. *Æduos* appellatos ^{amicos &c.} MSS Reg. & Vossii, in-
 "terponunt vocem [*fratres*] &, pro
 "[ex S. C.] substituunt [*à Senatu*], isto
 "modo: [*Quod fratres à Senatu & a-*
micis Æduos appellatos &c.] Quam
 "lectionem eruditè tuetur J. M. Bru-
 "tus. Nimirum, quod in MSS plu-
 "rimis erat scriptum, à *Se*, [scil. à
 "*Senatu*]; id à Librariis esse muta-
 "tum in, ex S. C. MS Eliensis, omisis
 "istis vocibus, habet; [*Quod fratres*
Æduos appellatos &c.]

⁴⁷ Debere] Rectè hîc reprehendit

Davivus Faërum, qui tollendam
 "hanc vocem existimabat.

⁴⁸ Quod nisi] MSS. *Qui nisi*.
⁴⁹ Et ad nostros adequitare] Sic
 "MSS. & Edit. Vett. Græcus item,
 "καὶ ΠΡΟΣ &c. Quæ Lectio cum sit
 "minùs ambigua; malè à Scaligero
 "& Recentioribus editum est, & no-
 "stros adequitare.

⁵⁰ Legionis delectæ.] Ineptè hîc
 "ex conjecturâ reponit *Ciacconius*;
 "[legioni delectæ.] Quem proinde
 "merito arguit *Davivus*.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. *Varr.*
DCCXIV.

putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset eos à se ⁵¹ per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum ⁵² elatum est, ⁵³ quā arrogantia in colloquio Ariovistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros, ejus equites fecissent; eaque res colloquium diremisset: multò major alacritas, studiumque pugnandi majus exercitui ⁵⁴ injectum est.

§ XXXVII
*Ariovisti
perfidia
crudelitas.*

BIDUO post, Ariovistus legatos ad Cæsarem mittit; velle se
“ de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ essent, agere
“ cum eo: Ut aut iterum colloquio diem constitueret; aut, si id
“ minùs vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret.” Colloquendi
caussa Cæsari visa non est; & eò magis, quod, pridie ejus diei,
Germani retineri non ⁵⁵ potuerant, quin in nostros tela conjicerent.
Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, &
hominibus feris objecturum, existimabat. Commodissimum visum
est, C. Valerium Proculum, C. Valerii Caburi filium, summâ vir-
tute & humanitate adolescentem, (cujus pater à C. Valerio Flacco
civitate donatus erat,) & propter fidem & propter linguæ Gallicæ
scientiam, quā multâ jam Ariovistus ⁵⁶ longinquâ consuetudine ute-
batur; & quòd in eo peccandi Germanis causa non esset; ad eum
mittere: & M. Mettium, qui hospitio Ariovisti ufuserat. His man-
davit, ut, quæ diceret Ariovistus, cognoscerent, & ad se referrent.
Quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset; exercitu suo
præ-

⁵¹ *Per fidem*] Merito quoque idem Vir Doctissimus temeritatis hic postulat Hotomannum; qui inscitè admodum reponit, *perfidè*.

⁵² *Elatum*] MSS Reg. & Eliens. *delatum*.

⁵³ *Quā arrogantia — interdixisset; impetumque — ejus equites fecissent; eaque res colloquium diremisset.*] Scribit Davisus ex Editt. Vett. [colloquium UT diremisset;] istamque voculam, *Ut*, sententiæ necessariam existimat. Et sanè non modò Editt. Vett. verum & MSS quoque Reg. Eliens. & Vossii, voculam istam agnoscunt. Attamen Syntaxin attentius perpendenti, aut omittenda videbitur ea vox in posteriori parte sententiæ. aut interponenda in priori. Si enim istud, [*ea res colloquium diremisset*], cohærere nequit cum eo quod præcessit, [*quā arrogantia*] utique nec superius illud, [*impetum ejus equites fecissent*], cum eodem satis aptè cohærere poterit: Non enim *Equitum*, (quanquam perfidorum,) sed *Ariovisti*, erat pro-

priè *arrogantiâ*. Adeoque legendum erit, [*impetumque — ejus equites ut fecissent, eaque res colloquium diremisset.*] Sin autem priori illâ in parte rectè omitti potest vocabulum, *ut*; (quomodo in omnibus quidem MSS omisum est;) rectè quoque & in posteriori poterit omitti.

⁵⁴ *Injectum est.*] Cùm Græc. Interpreter habeat *ἰνέειν*; ingen osè conjicit Vir Doctissimus *Jos. Wasse* (in *Addendis* suis ad *Sallustium*, pag. 308.) in antiquis Codd. scriptum fuisse, *innatum est*: Quomodo & alibi locutus est *Cæsar*.

⁵⁵ *Potuerant*] MSS Eliens. & Vossii, *poterant*. Codd. nonnulli, *potuerint*.

⁵⁶ *Longinquâ consuetudine*] Vet. Edit. Romanâ; *longâ*. Quomodo & Ciacconius Brantiûsque legendum contendunt. Sed eos Cellarius, D. Vossius, & Davisus, in Notulis suis ad hunc locum, rectè redarguunt; exemplisque ostendunt, latine elegantèrque dictum, *longinquâ*.

presente, ⁵⁷ conclamavit: "Quid ad se venirent? specu- Ante Chr.
"landi causâ?" Conantes dicere prohibuit, & in carenas LVIII.
conjecit. U. C. Varr.
DCCXCVI.

Eodem die castra promovit, & millibus passuum VI à Cæsaris § XXXIX.
câris sub monte confedit. Postridie ejus diei præter castra Cæsaris Cæsar & A-
suas copias transduxit, & millibus passuum XI ultra eum castra fecit; riovistus bel-
eo consilio, uti frumento commeatûque, qui ex Sequanis & Æduis lo parant de-
supportaretur, Cæsarem intercluderet. Ex eo die dies continuos cernere. Ger-
v Cæsar pro castris suas copias produxit, & aciem instructam ha manorûque
buix; ut si vellet Ariovistus prælio contendere, ei potestas non de prælii eque-
esset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. stris ratio.

Equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI: totidem numero pedes velocissimi ac fortissimi, quos ex omni copiâ singuli singulos, sine salutis causâ, delegerant: Cum his, in præliis versabantur: Ad hos, se equites recipiebant: Hi, si quid erat durius, concurrebant: Si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant; circumferebant: Si quod erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum; tanta erat horum, exercitatione, celeritas, ut, júbis equorum sublevati, cursum adæquarent.

Ubi eum castris sese tenere Cæsar intellexit; ne diutius com- § XL.
munita prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani con- siderant, circiter passus DC ab eis, castris idoneum locum delegit; aciemque triplici instructâ, ad eum locum venit. Primam & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat. Eò circiter ⁵⁸ hominum numerum XVI millia expedita, cum omni equitatu, Ariovistus misit; quæ copiae nostros perterreant, & munitione prohiberent. Nihilò seciùs Cæsar, ut antè constituerat, duas acies hostem propulsare; tertiam opus perficere jussit. Munitis castris; duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum: quatuor reliquas in castra majora reduxit. Proximo die, instituto suo Cæsar ex castris utrique copias suas eduxit: paululumque à majoribus progressus, aciem instruxit; hostibûsque pugnandi potestatem fecit. Ubi ne tam quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrinque, usque ad vesperum, pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus, multis & illatis & acceptis vulneribus, in castra reduxit. Quum ex capitis quaereret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hæc superiebat causam: ⁵⁹ quodd apud Germanos ea consuetudo esset,

⁵⁷ Conclamavit] Ita ex MSS & lia] MSS Reg. Elienf. & Vossii; hinc. Vett. restituit Davisius; cum numero. Utrumque fatis Latine.
Recedentes habeant, clamavit. ⁵⁹ Quodd apud Germanos] MS Reg.
⁵⁸ Hominum numerum XVI mil- quodd Germanis &c.

Ante Chr. LVIII. U. C. Varr. DCCXCVI. *esse, ut* ⁶⁰ *matres familiās fortibus & vaticinationibus declararē* utrum prœlium committi ex usu esset, necne: eas ita diceret: “Non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prœlium contendissent.

§ XLI. Tandem Germani, magnā cum clade pulsī, domum fugiunt; totumque adeo bellum uno prœlio conficiunt. POSTRIDIE ejus diei Cæsar, ⁶¹ præsidio utrisque castris, quod satis esse visum est, relicto, omnes alarios in conspectu hostium præsidiis castris minoribus constituit; (quodd minus multitudine militum legionariorum, pro hostium numero, valebat;) ut ad speciem alari uteretur: Ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessariō Germani suas copias ē castris eduxerunt, generatimque constituerunt; paribūque intervallis Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos: Omnēque aciem suam rhedis & carris circumdederunt, nequa spes in fugā relinqueretur. Eō mulieres imposuerunt; quæ in prœlium proficiscentes ⁶² milites, passis crinibus flentes, implorabant ne se in servitutem Romanis traderent. Cæsar singulis legionibus singulos legatos, & quæstorem præfecit; uti eos testes suæ quisque virtutis haberet. Ipse à dextro cornu, quodd eam partem ⁶³ minimam firmam hostium esse animadverterat, prœlium commisit. Ita nostri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt: Itaque hostes repente celeritēque procurrerant, ut spatium pila in hostes conjiciendū non daretur. Reiectis pilis, comminus gladiis pugnatum est. A Germani celeriter, ex consuetudine suā, phalange factā, impetum gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in ⁶⁴ phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vul-

⁶⁰ *Matres familiās*] MSS *matres-familiās eorum*. Quod cur omitteretur, nihil erat.

⁶¹ *Præsidio — relicto, omnes, &c.*] MS Reg. & Edit. Rom. *præsidium — reliquit; omnes &c.* Quæ & verior esse lectio videtur: Quippe & MSS Vossii habent, *reliquit*; & MS Eliensis corruptè, *reliquisse*.

⁶² *Milites*] Dicit in MSS Reg. Eliens. & Vossii, & in Edit. Vet. Rom. &c.

⁶³ *Minimè firmam*] Suspectum habet huic locum D. Vossius; quodd Cæsaris gloriæ & fortitudini minùs contentaneum existimet, eam sibi partem Ipsum deligere, quā parte hostes minùs essent firmi; ideoque è contrario, *maximè firmam*, scribendum conjicit. Verum non tam id hūc agitur, quo in loco ipse verfaretur Cæsar; quā quā in parte prœlium primū committendum

juberet: Quod dubitare quin, eā in parte iniri debeat, quā parte minimè firmi sint hostes; non utique fortis est, sed insipientis Imperatoris. Porro; quodd urget Vii Doctissimus, repugnare ipsum sibi Cæsarem, (cum hoc in loco naret, se à dextro cornu prœlium commisisse, quodd eam partem minimè firmam hostium esse animadverterat; infra autem aiat, *hostes à dextro cornu vehementer, multitudine suorum, nostram aciem premere*;) fefellit minùs attentum verborum ambiguitas. Nam in posteriore loco, *dextrum cornu* intelligitur *hostium*; in priore autem, *dextrum cornu* intelligitur *Romanorum*, quodd prœlium erat utique cum *sinistro cornu* hostium commissum.

⁶⁴ *Phalangas*] MSS Reg. & Vossii, *phalangem*.

valnerent. Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset; à dextro cornu vehementer, multitudine suorum, nostram aciem premebant. Id quum animadvertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu præerat; quoddam expeditior erat, quam hi qui inter aciem versabantur; tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit. Ita prælium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt; neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter ⁶⁵ quinquaginta pervererunt. Ibi perpauci aut, viribus confisi, transnatare contenderunt; aut, lintribus inventis, salutem sibi petierunt. In his fuit Ariovistus; qui naviculam deligatam ad ripam nactus, eam profugit: Reliquos omnes, ⁶⁶ equites consecuti nostri interfecerunt. Duæ fuerunt Ariovisti uxores; una Sueva natione, quam domo secum ⁶⁷ adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Galliâ duxerat, à fratre missam: ⁶⁸ Utraque in eam fugam periit. Duæ filiarum; altera occisa, altera capta est. C. Valerius Proculus; quum à custodibus in fugam trinis catenis victus traheretur, in ipsum Cæsarem ⁶⁹ hostium equitatum persequentem incidit. Quæ quidem Cæsari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit: quoddam hominem honestissimum provinciarum Galliarum, suum familiarem & hospitem, ereptum è manibus hostium, sibi restitutum videbat; neque ejus calamitate, de tantâ voluptate & gratulatione quidquam fortuna diminuerat. Is, se præsentem, de se ter fortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur: Sortium beneficio esse se incolumem. Item M. Metius ⁷⁰ repertus, & ad eum reductus est.

Hoc prælio trans Rhenum nunciato; Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt: ⁷¹ Quos Ubii, qui proximè Rhenum incolunt, perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar, unâ ætate duobus maximis bellis confectis, maturius paulo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam, ad conventus agendos, profectus est.

• Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVI.

§ XLIIII

⁶⁵ Quinquaginta] MSS quinque.

⁶⁶ Equites] MSS equitatu.

⁶⁷ Adduxerat] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. duxerat.

⁶⁸ Utraque periit] MSS Reg. & Vossii, & Edit. Vett. utraque perierunt. MS Eliens. utraque perierunt.

⁶⁹ Hostium equitatum] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. hosti equitatu.

⁷⁰ Repertus, & ad eum reductus est.] Edit. Rom. adductus. MS Reg. repertus est, & ad eum adductus.

⁷¹ Quos Ubii, qui proximè Rhenum incolunt, perterritos insecuti &c.] Pulchra Rhenani & Horomanni emendatio: Quam & Græcus in suo Codice repperit. MSS & Edit. Vett. Quos ubi, [vel, ubi ii,] qui proximè Rhenum incolunt, perterritos insecuti &c.

D

C. Julii

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER SECUNDUS.

D 2

ARGU-

A R G U M E N T U M.

- I. *Belgarum omnium contra P. R. conjuratio*: III. *Rhemis solis in istam conjurationem non consentientibus*: IV. *Qui porro Cæsarem de reliquorum consiliis & viribus certiores faciunt*. VI. *Cæsar contra illos exercitum Axonam flumen transducit*. VII. *Bibrax Rhemorum oppidum à Belgis oppugnatur*. VIII. *Eò subsidia mittit Cæsar. Belgæ, missâ oppugnatione, ad castra Cæsaris contendunt*. IX. *Acies utrinque instruitur, nec tamen prælium committitur*. XI. *Belgæ, re desperatâ, ad tuendos suos quosque fines, domum revertuntur*. XII. *Cæsar fugientes prosequitur, & eorum multa millia concidit*. XIII. *Deinde Sueffiones intra fines suos invadit, & in deditionem accipit*. XIV. *Item Bellovacos*. XV. *Quos, intercedente Divitiaco, in fidem recipit*. XVI. *Ambiani statim se dedunt*. Nervii fortiter se defendunt. XXIII. *Ingenti tamen & diu dubio prælio debellantur tandem, & ad internecionem ferè rediguntur*. XXIX. *Denique & Atuataci oppugnati, XXXI. Se dedunt; XXXIII. Et rebellant iterum: XXXIV. Capti autem statim, venduntur omnes*.
-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM

DE BELLO GALLICO

LIBER II.

QUUM esset Cæsar in citeriore Galliâ in hibernis, ita uti suprà demonstravimus; crebri ad eum rumores afferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra populum R. conjurare; obsidésque inter se dare. Conjurandi has esse causas: primùm, quòd vererentur, ne, omni pacatâ Galliâ, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quòd ab nonnullis Gallis sollicitarentur; partim qui ¹ ut Germanos diutius in Galliâ ² versari noluerant, ita populi R. exercitum hiemare atque inveterascere in Galliâ molestè ferebant; partim qui, mobilitate & levitate animi, novis imperiis studebant: ³ ab nonnullis etiam, quòd

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVII.

§ I.
Belgarum
omnium con-
tra P. R.
conjunctio.

D 3

¹ Ut] Voculam hanc, Librario-
rum incuriâ in MSS omisssam, nec
à Scaligero aliisque Recentiorum ob-
servatam, optimè ex Græco & Vett.
quibusdam Editt. restituit Davissus.

² Versari noluerant.] Ita omninò
legendum esse, (non, ut Scaliger
& Recentiores omnes, nollent;)
ostendit tum temporum ratio, (jam

enim antè egesti erant è Galliâ Ger-
mani;) tum Interpr. Græcus, qui
habet, ΠΡΟΤΕΡΟΝ ἐκ ἡμετέρας
Ἰσθμῶν; tum MSS codices, in qui-
bus omnibus, unicâ tantùm cor-
ruptâ literulâ, legitur, voluerant.

³ Ab nonnullis etiam, quòd in Gal-
liâ à potentioribus &c.] Rectè hîc
reprehendit Davissus Hotomannum;
qui,

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVII.

quod in Galliâ à potentioribus, atque iis qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgò regna occupabantur; qui minùs ~~ante eam rem~~ imperio nostro consequi poterant.

§ II.

Iis nunciis litterisque commotus Cæsar, duas legiones in citeriore Galliâ novas conscripsit; & ⁵ ineunte æstate, in ⁶ interiorem Galliâ qui deduceret, Q. Pedium legatum misit. Ipse, quum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit: dat negotium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant; uti ea, quæ apud eos gerantur, cognoscant; seque de his rebus certiores faciant. Hi constanter omnes nunciaverunt; manus cogi, ⁷ exercitum in unum locum conducì. Tum verò dubitandum non existimavit, quin ⁸ ad eos proficisceretur. Rē frumentariā ⁹ provisā, castrā movet, diebusque circiter xv ad fines Belgarum pervenit.

§ III.

Rhemis solis
in istam con-
juracionem
non consen-
tientibus.

Eò quum de improvviso, celeriusque omnium opinione venisset; Rhemi, qui proximi Galliæ ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium primos civitatis suæ miserunt: qui dicerent, “ se suâque omnia in fidem atque potestatem populi R. permittere; “ neque se ¹⁰ cum reliquis Belgis consensisse, neque contra populum R. omnino conjurasse, paratosque esse & obsides dare, & “ imperata facere, & oppidis recipere, & frumento cæterisque rebus “ juvare: Reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, “ qui cis Rhenum incolunt, sese cum his conjuxisse: Tan-
“ tūque

qui, omisiss quatuor vocabulis, legit [ab nonnullis enim potentioribus &c.] Mirā scilicet insitiā, quod non videret voces istas [ab nonnullis etiam,] cohærere cum eo quod suprà erat positum, [solicitentur.]

4 Imperio nostro] Nec minùs rectè eundem hic arguit D. Vossius Hottomannum; qui ex corruptis quibusdam Codicibus, [IN imperio nostro,] legendum contendit.

5 Ineunte æstate] Sic MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. Græcus item, ΑΡΧΟΜΕΝΟΥ τῆς ἔσσης. Scalliger & Recentiores, [initā æstate:] Quod & in MS Eliensi reperitur.

6 Interiorem Galliâ] D. Vossius ex quibusdam Vett. Edit. ulterio-rem legendum contendit. Sed MSS habent, interiorem.

7 Exercitum] MS Reg. & Edit. Rom. exercitusque.

8 Ad eos proficisceretur.] Græcus, ὡς ΤΑΧΙΕΤΑ ἰέναι. Cujusmodi vocabulum aliquod deesse videtur.

Recentiores Edit. [ad eos duodecimo die proficisceretur.] Quod tamén in plerisque MSS non reperitur.

9 Provisā] MSS Reg. Eliens. & Vossii; comparatā.

10 Cum reliquis Belgis.] Editiones aliquot Vett. [cum Belgis, reliquisque.] Quam & verissimam esse lectionem arbitrat̃ur Davissius; quia non Belgæ solùm; sed & Germani conjurarent. Verùm cum Rhemi ex Belgis essent ipsi; Belgæque in conjuratione principes & præcipui essent, quibuscum postea tantum se conjuxerant Germani; librique MSS habeant, [cum Belgis reliquis;] eademque locutio, [reliquis omnes Belgas,] in eadem hac oratione jam proximè sequatur: utique istam lectionem omninò retinendam existimavi.

11 Qui cis Rhenum] Sic MSS & Editi plerique. Cellarius; qui r̃tas pas Rheni. Græcus, ὡς τὰς ἑξ ἑκ τῆς Πύλης.

"támque esse eorum omnium furorem, ut ne Sueffiones quidem, Ante Chr. LVII.
 "fratres consanguineosque suos, qui eodem jure, iisdem legibus U. C. Varr. DCXCVII.
 "utantur; unum imperium, unumque magistratum cum ipsis ha-
 "beant; detertere potuerint, quin cum his consentirent.

§ IV. *Qui porro Caesarem de reliquorum conciliis & viribus certatorem faciunt.*
 QUUM ab his quæreret, quæ civitates, quantæque in armis essent, & quid in bello possent; reperiebat: Plerosque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi confedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse; solosque esse, qui * patrum nostrorum memoriâ, omni Galliâ vexatâ, Teutones Cimbrósque intrâ fines suos ingredi prohibuerint: Quæ ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam sibi auctoritatem: magnosque spiritus in re militari sumerent. De numero eorum, omnia se habere explorata Rhemi dicebant; propterea quoddam propinquitatibus affinitatibusque conjuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus sit, cognoverint. Plurimum inter eos, Bellovacos & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere: hos posse conficere armata millia centum; pollicitos ex eo numero lecta millia LX; totiusque belli imperium sibi postulare, Sueffiones suos esse finitimos; ¹² latissimos, feracissimosque agros possidere: apud eos fuisse regem nostrâ etiam memoriâ Divitiacum, totius Galliæ potentissimum; qui quum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britannæ, imperium obtinuerit: nunc esse regem Galbam: ad hunc propter justitiam prudentiamque, summam totius belli, omnium voluntate, deferri; oppida habere numero XII; polliceri millia armata quinquaginta: Totidem, Nervios, qui maximè feri inter ipsos habeantur, ¹³ longissimæque absint: XV millia, Atrebatæ: Ambianos, X millia: ¹⁴ Morinos, XXV millia: Menapios, IX millia: Caletes, X millia: Velocasses & Veromanduos, totidem: Atuaticos XXIX millia: Condrusos, Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL millia.

§ V. CÆSAR Rhemos cohortatus, liberaliterque oratione profecutus; omnem senatum ad se convenire, principumque liberos obsides ad se adduci iussit: Quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt.

D 4

Ipse

¹² Latissimos.] MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. addunt; [fines latissimos.] Quod & ex Edit. Beroaldi, notat Brantius: & ex MS Carrar. & Edit. Florentinâ, J. M. Brutus.

¹³ Longissimæque absint.] Conjecit D. Vossius legendum, longissimè à cultu, (scilicet ab humanitate,) absint.] Sed tætur Davissus vulgatam lectionem; quod vox illa, longissimè, possit fortasse, non remotissimos omnium, sed tantum valde remotos, significare.

¹⁴ Morinos, XXV millia: Menapios, IX millia: Caletes, X millia: Velocasses, & Veromanduos, totidem: Atuaticos, XXIX.] Vett. quædam Edit. exhibent: Morinos, XV millia; Menapios, VII millia; (Sic & Græc. Interp. & MSS Reg. & Vossii:) Velocasses & Veromanduos, totidem; Caletes, X millia; Atuaticos, XXIX millia; (MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Interp. Gr. XXIX millia.) Utra verior sit lectio, non constat.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Farr.
DCXCIV.

putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset eos à se ⁵¹ per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum ⁵² elatum est, ⁵³ quā arrogantia in colloquio Ariovistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros, ejus equites fecissent; eaque res colloquium diremisset: multò major alacritas, studiumque pugnandi majus exercitui ⁵⁴ injectum est.

§ XXXVIII
Ariovisti
perfidia
crudelitas.

BIDUO post, Ariovistus legatos ad Cæsarem mittit; velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: Ut aut iterum colloquio diem constitueret; aut, si id minùs vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi causa Cæsari visa non est; & eò magis, quod, pridie ejus diei, Germani retineri non ⁵⁵ potuerant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris objecturum, existimabat. Commodissimum visum est, C. Valerium Procellum, C. Valerii Cæburi filium, summâ virtute & humanitate adulescentem, (cujus pater à C. Valerio Flacco civitate donatus erat,) & propter fidem & propter linguæ Gallicæ scientiam, quā multâ jam Ariovistus ⁵⁶ longinquâ consuetudine utebatur; & quòd in eo peccandi Germanis causa non esset; ad eum mittere: & M. Mettium, qui hospitio Ariovisti ususerat. His mandavit, ut, quæ diceret Ariovistus, cognoscerent, & ad se referrent. Quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset; exercitu suo præ-

⁵¹ Per fidem] Merito quoque idem Vir Doctissimus temeritatis hinc postulat Hotomannum; qui incite admodum reponit, *perfidie*.

⁵² Elatum] MSS Reg. & Eliens. *delatum*.

⁵³ Quā arrogantia — interdixisset; impetumque — ejus equites fecissent; eaque res colloquium diremisset.] Scribit Davissius ex Editt. Vett. [colloquium UT diremisset;] istamque voculam, *Ut*, sententiæ necessariam existimat. Et sanè non modò Editt. Vett. verum & MSS quoque Reg. Eliens. & Vossii, voculam istam agnoscunt. Attamen Syntaxin attentius perpendenti, aut omittenda videbitur ea vox in posteriori parte sententiæ. aut interponenda in priori. Si enim istud, [*ea res colloquium diremisset*], cohærere nequit cum eo quod præcessit, [*quā arrogantia*] utique nec superius illud, [*impetum ejus equites fecissent*], cum eodem satis aptè cohærere poterit: Non enim *Equitum*, (quanquam perfidorum,) sed *Ariovisti*, erat pro-

prie arrogantia. Adeoque legendum erit, [*impetumque — ejus equites ut fecissent, eaque res colloquium diremisset*]. Sin autem priori illâ in parte rectè omitti potest vocabulum, *ut*; (quomodo in omnibus quidem MSS omisum est;) rectè quoque & in posteriori poterit omitti.

⁵⁴ Injectum est.] Cùm Græc. Interpreter habeat *iniqu*; ingen osè conjicit Vir Doctissimus *Jos. Wasse* (in *Addendis suis ad Sallustium*, pag. 308.) in antiquis Codd. scriptum fuisse, *innatum est*: Quomodo & alibi locutus est *Cæsar*.

⁵⁵ Potuerant] MSS Eliens. & Vossii, *poterant*. Codd. nonnulli, *potuerint*.

⁵⁶ Longinquâ consuetudine] Vet. Edit. Romanâ; *longâ*. Quomodo & Ciacconius Brantiusque legendum contendunt. Sed eos Cellarius, D. Vossius, & Davissius, in Notulis suis ad hunc locum, rectè redarguunt; exemplisque ostendunt, latine elegantèrque dictum, *longinquâ*.

præfente, ⁵⁷ conclamavit: "Quid ad fe venirent? specu- Ante Chr. l'viii. U. C. Varr. conjecit." Conantes dicere prohibuit, & in carenas ^{DCXCVI.}

EODEM die castra promovit, & millibus passuum VI à Cæsaris castris sub monte confedit. Postridie ejus diei præter castra Cæsaris suas copias transduxit, & millibus passuum XI ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento commeatûque, qui ex Sequanis & Æduis supportaretur, Cæsarem intercluderet. Ex eo die dies continuos V Cæsar pro castris suas copias produxit, & aciem instructam habuit; ut si vellet Ariovistus prælio contendere, ei potestas non deesset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. Equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI: totidem numero pedites velocissimi ac fortissimi, quos ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant: Cum his, in præliis versabantur: Ad hos, se equites recipiebant: Hi, si quid erat durius, concurrebant: Si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant; circumfistebant: Si quod erat longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum, exercitatione, celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.

UBI eum castris sese tenere Cæsar intellexit; ne diutiùs com- § XL. meatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani confederant, circiter passus DC ab eis, castris idoneum locum delegit; acieque triplici instructâ, ad eum locum venit. Primam & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat. Eò circiter ⁵⁸ hominum numerum XVI millia expedita, cum omni equitatu, Ariovistus misit; quæ copiae nostros perterrerent, & munitione prohiberent. Nihilò seciùs Cæsar, ut antè constituerat, duas acies hostem propulsare; tertiam opus perficere jussit. Munitis castris; duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum: quatuor reliquas in castra majora reduxit. Proximo die, instituto suo Cæsar ex castris utrisque copias suas eduxit: paululûmque à majoribus progressus, aciem instruxit; hostibûsque pugnandi potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrinque, usque ad vespèr, pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus, multis & illatis & acceptis vulneribus, in castra reduxit. Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: ⁵⁹ quòd apud Germanos ea consuetudo esset,

⁵⁷ Conclamavit] Ita ex MSS & lia] MSS Reg. Elienf. & Vossii; Editt. Vett. restituit Davisius; cum numero. Utrumque satis Latine.

Recentiores habeant, clamavit. ⁵⁹ Quòd apud Germanos] MS Reg.

⁵⁸ Hominum numerum XVI mil- quòd Germanis &c.

Ante Chr. LVIII. U. C. Varr. DCCXCVI. efflet, ut ⁶⁰ matres familiâs fortibus & vaticinationibus declararent, utrum prœlium committi ex usu esset, necne: eas ita dicere, "Non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prœlio contendissent.

§ XLI. Tandem Germani, magnâ cum clade pulsi, domum fugiunt; totumque adeo bellum uno prœlio conficiunt.

POSTRIDIE ejus diei Cæsar, ⁶¹ præsidio utrisque castris, quod satis esse visum est, relicto, omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit; (quod minùs multitudine militum legionariorum, pro hostium numero, valebat;) ut ad speciem alariis uteretur: Ipse, triplici instructâ acie, usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessariò Germani suas copias è castris eduxerunt, generatimque constituerunt; paribûsque intervallis Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos: Omnémque aciem suam rhedis & carris circumdederunt, ne qua spes in fugâ relinqueretur. Eò mulieres imposuerunt; quæ in prœlium proficiscentes ⁶² milites, passis crinibus flentes, implorabant ne se in servitutem Romanis traderent. Cæsar singulis legionibus singulos legatos, & quæstorem præfecit; uti eos testes suæ quisque virtutis haberet. Ipse à dextro cornu, quod eam partem ⁶³ minimè firmam hostium esse animadverterat, prœlium commisit. Ita nostri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt: Itaque hostes repente celeritèrque procurrerant, ut spatium pila in hostes conjiciendi non daretur. Rejectis pilis, comminus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter, ex consuetudine suâ, phalange factâ, impetus gladiatorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in ⁶⁴ phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vul-

⁶⁰ Matres familiâs] MSS matres-familiâs eorum. Quod cur omitteretur, nihil erat.

⁶¹ Præsidio — relicto, omnes, &c.] MS Reg. & Edit. Rom. præsidium — reliquit; omnes &c. Quæ & verior esse lectio videtur: Quippe & MSS Vossii habent, reliquit; & MS Eliensis corruptè, reliquisse.

⁶² Milites] Dicit in MSS Reg. Eliens. & Vossii, & in Edit. Vet. Rom. &c.

⁶³ Minimè firmam] Suspectum habet hunc locum D. Vossius; quod Cæsaris gloriæ & fortitudini minùs consentaneum existimet, eam sibi partem Ipsum deligere, quâ parte hostes minùs essent firmi; ideòque è contrario, maximè firmam, scribendum conjicit. Verùm non tam id hîc agitur, quo in loco ipse verfaretur Cæsar; quàm quâ in parte prœlium primùm committendum

juberet: Quod dubitare quin, eâ in parte iniri debeat, quâ parte minimè firmi sint hostes; non utique fortis est, sed insipientis Imperatoris. Porro; quod urget Vir Doctissimus, repugnare ipsi sibi Cæsarem, (cùm hoc in loco narret, se à dextro cornu prœlium commisisse, quod eam partem minimè firmam hostium esse animadverterat; infra autem aiât, hostes à dextro cornu vehementer, multitudine suorum, nostram aciem premere;) fefellit minùs attentum verborum ambiguitas. Nam in posteriore loco, dextrum cornu intelligitur hostium; in priore autem, dextrum cornu intelligitur Romanorum, quod prœlium erat utique cum sinistro cornu hostium commissum.

⁶⁴ Phalangas] MSS Reg. & Vossii, phalangem.

vulnerarent. Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset; à dextro cornu vehementer, multitudine suorum, nostram aciem premebant. Id quum animadvertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu præerat; quoddam expeditior erat, quam hi qui inter aciem versabantur; tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit. Ita prælium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt; neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter ⁶⁵ quinquaginta pervernerunt. Ibi perpauci aut, viribus confisi, transnatare contenderunt; aut, lintribus inventis, salutem sibi petierunt. In his fuit Ariovistus; qui naviculam deligatam ad ripam nactus, eam profugit: Reliquos omnes, ⁶⁶ equites consecuti nostri interfecerunt. Duæ fuerunt Ariovisti uxores; una Sueva natione, quam domo secum ⁶⁷ adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Galliâ duxerat, à fratre missam: ⁶⁸ Utraque in eam fugam periit. Duæ filiarum; altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procillus; quum à custodibus in fugam trinis catenis victus traheretur, in ipsum Cæsarem ⁶⁹ hostium equitatum persequentem incidit. Quæ quidem res Cæsari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit: quoddam hominem honestissimum provincie Gallie, suum familiarem & hospitem, ereptum è manibus hostium, sibi restitutum videbat; neque ejus calamitate, de tantâ voluptate & gratulatione quidquam fortuna diminuerat. Is, se præsentem, de se ter fortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur: Sortium beneficio esse se incolumem. Item M. Metius ⁷⁰ repertus, & ad eum reductus est.

Hoc prælio trans Rhenum nunciato; Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt: ⁷¹ Quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar, unâ æstate duobus maximis bellis confectis, maturius paulo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam, ad conventus agendos, profectus est.

⁶⁵ *Quinquaginta*] MSS *quinque*.

⁶⁶ *Equites*] MSS *equitatu*.

⁶⁷ *Adduxerat*] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. *duxerat*.

⁶⁸ *Utraque periit*] MSS Reg. & Vossii, & Edit. Vett. *utraq. perierunt*. MS Eliens. *utraq. perierunt*.

⁶⁹ *Hostium equitatum*] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. *hostes equitatu*.

⁷⁰ *Repertus, & ad eum reductus est.*] Edit. Rom. *adductus*. MS Reg. *repertus est, & ad eum adductus*.

⁷¹ *Quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insecuti &c.*] Pulchra Rhenani & Horomanni emendatio: Quam & Græcus in suo Codice repperit. MSS & Edit. Vett. *Quos ubi, [vel, ubi ii,] qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insecuti &c.*

D

C. Julii

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER SECUNDUS.

D 2

ARGU.

A R G U M E N T U M.

I. *Belgarum omnium contra P. R. conjuratio*: III. *Rhemis solis in istam conjurationem non consentientibus*: IV. *Qui porro Cæsarem de reliquorum consiliis & viribus certiorum faciunt*. VI. *Cæsar contra illos exercitum Axonam flumen transducit*. VII. *Bibrax Rhemorum oppidum à Belgis oppugnatur*. VIII. *Eò subsidia mittit Cæsar. Belgæ, emissâ oppugnatione, ad castra Cæsaris contendunt*. IX. *Acies utrinque instruitur, nec tamen prælium committitur*. XI. *Belgæ, re desperatâ, ad tuendos suos quæque fines, domum revertuntur*. XII. *Cæsar fugientes prosequitur, & eorum multa millia concidit*. XIII. *Deinde Sueffiones intra fines suos invadit, & in deditionem accipit*. XIV. *Item Bellovacos*. XV. *Quos, intercedente Divitiaco, in fidem recipit*. XVI. *Ambiani statim se dedunt*. Nervii fortiter se defendunt. XXIII. *Ingenti tamen & diu dubio prælio debellantur tandem, & ad internecionem ferè rediguntur*. XXIX. *Denique & Atuatici oppugnati, XXXI. Se dedunt*; XXXIII. *Et rebellant iterum*: XXXIV. *Capti autem statim, venduntur omnes*.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER II.

QUUM esset Cæsar in citeriore Galliâ in hibernis, ita uti suprà demonstravimus; crebri ad eum rumores afferebantur, litterisq; item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra populum R. conjurare; obsidésque inter se dare. Conjurandi has esse causas: primùm, quòd vererentur, ne, omni pacatâ Galliâ, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quòd ab nonnullis Gallis sollicitarentur; partim qui ¹ ut Germanos diutius in Galliâ ² versari noluerant, ita populi R. exercitum hiemare atque inveterascere in Galliâ molestè ferebant; partim qui, mobilitate & levitate animi, novis imperiis studebant: ³ ab nonnullis etiam, quòd

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVII.

§ I.
Belgarum
omnium con-
tra P. R.
conjuratio.

D 3

¹ Ut] Voculam hanc, Librario-
rum incuriâ in MSS omisssam, nec
à Scaligero aliisque Recentiorum ob-
servatam, optimè ex Græco & Vett.
quibusdam Editt. restituit Davissus.

² Versari noluerant.] Ita omninò
legendum esse, (non, ut Scaliger
& Recentiores omnes, nollent;)
ostendit tum temporum ratio, (jam

enim antè ejecti erant è Galliâ Ger-
mani;) tum Interpr. Græcus, qui
habet, ΠΡΟΤΕΡΟΝ ἢ καὶ ἡγελη-
θησαν; tum MSS codices, in qui-
bus omnibus, unicâ tantùm cor-
ruptâ literulâ, legitur, voluerant.

³ Ab nonnullis etiam, quòd in Gal-
liâ à potentioribus &c.] Rectè hîc
reprehendit Davissus Hotomannum;

qui,

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXCVII.

quod in Galliâ à potentioribus, atque iis qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgò regna occupabantur; qui minùs ~~seu~~ eam rem à imperio nostro consequi poterant.

§ II.

Iis nunciis litterisque commotus Cæsar, duas legiones in citeriore Galliâ novas conscripsit; & ⁵ ineunte æstate, in ⁶ interiorem Galliâ qui deduceret, Q. Pedium legatum misit. Ipse, quum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit: dat negotium Senonibus, reliquitque Gallis, qui finitimi Belgis erant; uti ea, quæ apud eos gerantur, cognoscant; seque de his rebus certiorum faciant. Hi constanter omnes nunciaverunt; manus cogi, ⁷ exercitum in unum locum conduci. Tum verò dubitandum non existimavit, quin ⁸ ad eos proficisceretur. Rē frumentariâ ⁹ provisâ, castrâ movet, diebusque circiter xv ad fines Belgarum pervenit.

§ III.

Rhemi solis
in istam con-
juracionem
non consen-
tientibus.

Eò quum de improvviso, celeriusque omnium opinione venisset; Rhemi, qui proximi Galliæ ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium primos civitatis suæ miserunt: qui dicerent, “ se suâque omnia in fidem atque potestatem populi R. permittere; neque se: ¹⁰ cum reliquis Belgis consensisse, neque contra populum R. omnino conjurasse, paratosque esse & obsolescere, & imperata facere, & oppidis recipere, & frumento cæterisque rebus juvare: Reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, “ qui cis Rhenum incolunt; sese cum his conjunxisse: Tan-
“ tūque

quā, omiſſis quatuor vocabulis, legit [ab nonnullis enim potentioribus &c.] Mirā ſcilicet inſcitia, quod non videret voces iſtas [ab nonnullis etiam,] cohærere cum eo quod ſuprà erat poſitum, [ſollicitarentur.]

4 Imperio noſtro] Nec minùs rectè eundem hîc arguit D. Voſſius Hoto-
mannum; qui ex corruptis quibuſ-
dam Codicibus, [IN imperio noſtro,]
legendum contendit.

5 Ineunte æſtate] Sic MSS Reg. & Voſſii, & Edit. Rom. Græcus i-
tem, ΑΡΧΟΜΕΝΟΥ τῷ Σίπυς. Sca-
liger & Recentiores, [initâ æſtate:]
Quod & in MS Elienſi reperitur.

6 Interiorem Galliâ] D. Voſſius
ex quibuſdam Vett. Edit. ulterio-
rem legendum contendit. Sed MSS
habent, interiorem.

7 Exercitum] MS Reg. & Edit.
Rom. exercitusque.

8 Ad eos profiſciceretur.] Græcus,
ΤΩ ΤΑΧΕΙΑ ἵνα. Cujuſmodi
vocabulum aliquod deſſe videtur.

Recentiores Edit. [ad eos duodeci-
mo die profiſciceretur.] Quod tamén
in plerique MSS non reperitur.

9 Proviſâ] MSS Reg. Elienſ. &
Voſſii; comparatâ.

10 Cum reliquis Belgis.] Editiones
aliquot Vett. [cum Belgis, reliquiſ-
que.] Quam & veriffimam eſſe le-
ctionem arbitratr Daviſius; quia
non Belgæ ſolùm; ſed & Germani
conjurarant. Verùm cum Rhemi ex
Belgis eſſent ipſi; Belgæque in con-
juracione principes & præcipui eſ-
ſent, quibuſcum poſtea tantùm ſe
conjuxerant Germani; librique
MSS habeant, [cum Belgis reliquis;]
eademque locutio, [reliquos omnes
Belgas,] in eâdem hâc oratione jam
proximè ſequatur: utique iſtam le-
ctionem omninò retinendam exiſti-
mavi.

11 Qui cis Rhenum] Sic MSS &
Editi plerique. Cellarius; qui ri-
pas Rheni. Græcus, πρὸς τὰς ῥήδας
τῷ Ρήνῳ.

"tūmq̃ effe eorū omniū furorem, ut ne Sueſſiones quidem, Ante Chr. LVII.
 "fratres confanguineōſque ſuos, qui eodem jure, iisdem legibus U. C. *Parr.*
 "utantur; unum imperium, unūmq̃ magistratum cum ipſis ha- DCXCVII.
 "beant; deterrere potuerint, quin cum his conſentirent.

Quum ab his quæreret, quæ civitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent; reperiebat: Plerosque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenūque antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe; Gallōſque, qui ea loca incolerent, expulſiſſe; ſolōſque eſſe, qui * patrum noſtrorum memoriā, omni Gallia vexatā, Teutones Cimbrōſque intrā fines ſuos ingredi prohibuerint: Quā ex re fieri, uti earum rerum memoriā magnam ſibi auctoritatem: magnōſque ſpiritus in re militari ſumerent. De numero eorum, omnia ſe habere explorata Rhemi dicebant; propterea quōd propinquitatibus affinitatibūſque conjuncti, quantam quiſque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus ſit, cognoverint. Plurimum inter eos, Bellovacos & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere: hos poſſe conficere armata millia centum; pollicitos ex eo numero lecta millia LX; totiūſque belli imperium ſibi poſtulare. Sueſſiones ſuos eſſe finitimos; ¹² latiffimos, feraciſſimōſque agros poſſidere: apud eos fuiſſe regem noſtrā etiam memoriā Divitiacum, totius Gallia potentiffimum; qui quōd magnæ partis harum regionum, tum etiam Britannia, imperium obtinuerit: nunc eſſe regem Galbam: ad hunc propter juſtitiam prudentiāque, ſummam totius belli, omnium voluntate, deferri; oppida habere numero XII; polliceri millia armata quinquaginta: Totidem, Nervios, qui maximè feri inter ipſos habeantur, ¹³ longiſſimēque abſint: xv millia, Atrebates: Ambianos, x millia: ¹⁴ Morinos, xxv millia: Menapios, ix millia: Caletes, x millia: Velocaeſſes & Veromanduos, totidem: Atuaticos xxix millia: Condrufos, Eburones, Cæreſos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad xl millia.

CÆſAR Rhemos cohortatus, liberalitèrque oratione proſecutus; omnem ſenatum ad ſe convenire, principūque liberos obſides ad ſe adduci juſſit: Quæ omnia ab his diligenter ad diem facta ſunt.

D 4

Ipſe

¹² Latiffimos] MSS Reg. & Voſſii, & Edit. Rom. addunt; [fines latiffimos] Quod & ex Edit. Beroaldi, notat Brantius: & ex MS Carrar. & Edit. Florentina, J. M. Brutus.

¹³ Longiſſimēque abſint.] Conſicit D. Voſſius legendum, longiſſimè à cultu, (ſeu ab humanitate,) abſint.] Sed tuctur Daviſius vulgatam lectionem; quōd vox illa, longiſſimè, poſſit fortaſſe, non remotiſſimos omnium, ſed tantum valde remotos, ſignificare.

¹⁴ Morinos, XXV millia: Menapios, IX millia: Caletes, X millia: Velocaeſſes, & Veromanduos, totidem: Atuaticos, XXIX.] Vett. quædam Edit. exhibent: Morinos, XV millia; Menapios, VII millia; (Sic & Græc. Interp. & MSS Reg. & Voſſii:) Velocaeſſes & Veromanduos, totidem; Caletes, X millia; Atuaticos, XXIX millia; (MSS Reg. Eliens. & Voſſii, & Interp. Gr. XXIX millia.) Utra verior ſit lectio, non conſtat.

§ V.

Ante Chr.
LVII.
U. C. Varr.
DCXCVII.

Ipse Divitiacum Ædum magnopere cohortatus, docet quantopere Reipub. communisque salutis intersit manus hostium¹⁵ distineri; ne cum tantâ multitudinem uno tempore conflegendum sit. Id fieri posse si suas copias Ædum in fines Bellovacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. His mandatis, cum ab se dimittit.

§ VI.
Cæsar contra
illos exerci-
tum Axonam
flumen
transducit.

POSTQUAM omnes Belgarum copias in unum coactas ad se venire, neque jam longè abesse, ab his quos miserat exploratoribus & ab Rhemis cognovit; flumen Axonam, quod est in extremis Rhemorum finibus, exercitum transducere maturavit; atque ibi castra posuit. Quæ res & latus unum castrorum ripis fluminis muniebat; & ¹⁶ post eum quæ erant, tuta ab hostibus reddebat; & commeatus ab Rhemis, reliquisque civitatibus, ut sine periculo ad eum portari posset, efficiebat. In eo flumine pons erat; ibi præsidium ponit; & in alterâ parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI cohortibus¹⁷ relinquit. Castra in altitudinem pedum XII vallo, fossaque duodeviginti pedum, munire jubet.

§ VII.
Bibrax Rhe-
morum oppi-
dum à Bel-
gis oppugna-
tur.

¹⁸ AB ipsis castris oppidum Rhemorum, nomine Bibrax, ab-erat millia passuum VIII. Id ex itinere, magno impetu, Belgæ oppugnare cœperunt. Ægrè eo die sustentatum est. Gallorum eadem, atque Belgarum, ¹⁹ oppugnatio est. Hi; ubi circumjectâ multitudinem hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; testudine factâ portis succedunt, murumque subruunt. Quod tum facile fiebat; ²⁰ nam tanta multitudo lapides ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. Quum finem oppugnandi nox fecisset; Iccius Rhemus, summâ nobilitate & gratiâ inter suos; qui tum oppido præerat; ²¹ unus ex iis, qui legati de pace ad Cæsarem venerant;

¹⁵ *Distineri*] Rectè hic reprehendit eos Davisius, qui legunt *detineri*.

¹⁶ *Post eum quæ erant.*] Ita Scalliger & Recentiores, ex conjecturâ Ciacconii. MSS autem, [post EUM quæ essent.] Quod ideo mutavit Ciacconius, quia vox, [eum] quod referretur, non intelligeret. Vidit Davisius, veram esse illam, quam haberent MSS lectionem. Sed vocem, [eum,] minùs rectè ad *Exercitum* refert; cum Cæsar multò elegantius intelligatur. Quomodo & id quod proximè sequitur, *lin.* 13. [ad eum,] intelligitur utique [ad Cæsarem.]

¹⁷ *Relinquit.*] Ita restituit Davisius ex MS Eliens. Al. *reliquit.*

¹⁸ *Ab ipsis castris*] MSS. Ab his

castris. Quod & meliùs convenit Græc. Α'πο ΤΟΥΤΟΥ &c.

¹⁹ — *Oppugnatio est. Hi, ubi &c.*] MSS Reg. Eliens. & Vossii; [— *oppugnatio est hæc. Ubi &c.*] Quomodo si scribatur, delenda erit vox, [eadem,] quæ proximè præcessit: Ut defuisse quidem in hoc loco, à Flodoardo citato, indicat D. Vossius. Nec tamē quicquam mutandum.

²⁰ *Nam tanta — conjiciebant, ut — esset*] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. [Nam, cum tanta — conjicerent:] [— erat] Quod perinde est.

²¹ *Unus —, nuncios.*] Idem Codd. unum — *nuncios.*

rant; nuncios ad eum mittit; " Nisi subsidium sibi ²² mittatur, se
" diutius sustinere non posse.

Eò de mediâ nocte Cæsar; iisdem ducibus usus, qui nuncii ab
Iccio venerant; Numidas & Cretas sagittarios, & funditores Baleares,
subsidio oppidanis mittit: Quorum adventu, & Rhemis cum spe
defensionis studium propugnandi accessit, & hostibus eâdem de
causâ spes potiundi oppidi ²³ discessit. Itaque paullisper apud op-
pidum morati, agrôsq; Rhemorum depopulati; omnibus vicis ædi-
ficiisque, quò adire poterant, incensis; ad castra Cæsaris ²⁴ cum
omnibus copiis contenderunt: & à millibus passuum minùs ²⁵, castra
posuerunt; quæ castra, ut fumo atque ignibus significabatur, am-
plius millibus passuum VIII in latitudinem patebant.

CÆSAR primò, & propter multitudinem hostium, & propter
eximiam opinionem virtutis, prælio supersedere statuit; quotidie
tamen equestribus præliis, quid hostis virtute posset, & quid nostri
auderent, periclitabatur. Ubi nostros non esse inferiores intellexit:
loco pro castris ad aciem instruendam naturâ opportuno atque ido-
neo; quòd is collis, ubi castra posita erant, paullulùm ex planicie
editus, tantum adversùs in latitudinem patebat, quantum loci acies
instructa occupare poterat; atque ex utrâque parte, lateris ²⁶ dejectus
habebat; & ²⁶ in fronte leniter fastigiatus, paullatim ad planiciem
redibat: ab utroque latere ejus collis, transversam fossam obduxit
circiter passuum CD: & ad extremas fossas castella constituit, ibi-
que tormenta collocavit: ne, quum aciem instruxisset, hostes (quòd
tantum multitudine poterant) à lateribus suos pugnantes circumve-
nire possent. Hòc factò: duabus legionibus, quas proximè con-
scripserat, in castris relictis; ut, si quid opus esset, subsidio duci
possent: reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Hostes
item suas copias ex castris eductas instruxerant.

PALUS erat non magna, inter nostrum atque hostium exerci-
tum. Hanc si nostri transirent, hostes expectabant: Nostri autem,
si ab illis initium transeundi fieret; ut impeditos aggredierentur,
parati

²² Mittatur.] Iidem; submittatur.

²³ Discessit.] Davissius, ex con-
jecturâ Gronovii, scribit [decessit.]
Quæ Lectio & in Vossii MS repe-
ritur.

²⁴ Cum] Hanc præpositionem ex
MSS & Editt. Vett. rectè reduxit
Davissius.

²⁵ Dejectus habebat.] Ejicit D.
Vossius vocem, [habebat]; quòd ne-
minem putet Auctorem, [dejectus]
substantivè usurpasse; dicatque infra
Cæsar, p. 47. l. 18. [dejectusque collis,]
adjectivè. Sed eruditè monet Davi-
sius, memoriâ lapsùm esse virum

doctissimum: Nam & apud Livium
& Senecam, & apud ipsùm Cæsarem,
eo ipso, quem citat Vossius, loco,
usurpari istam vocem substantivè:
Loca natura, (infra, p. 47. l. 18.)
dejectusque collis, & necessitas tempo-
ris, &c. Ubi satis liquet, dejectus,
non utique adjectivè, sed substan-
tivè adhiberi.

²⁶ In fronte leniter] MSS Eliens.
& Vossii, [in fronte leviter] MS
Reg. [leniter:] Quæ est vera lectio:
Sic enim alibi loqui solet Cæsar
Lib. 7. § 18. [leniter acclivis] Lib.
7. § 76. [leniter declivis.]

Ante Chr.
LVII.
U. C. Varr.
DCXCVII.

§ VIII.
Eò subsidia
mittit Cæsar.
Belgæ omis-
sa oppugna-
tione, ad cas-
tra Cæsaris
contendunt.

§ IX.
Acies utrim-
que instrui-
tur, nec ca-
men prælium
committitur.

§ X.

Aſſe Chr.

LVII.

U. C. FARR.

DECVII.

~~~~~

parati in armis erant. Intèrim prælio equeſtri inter duas acies contendebatur. Ubi neutri tranſeundi initium faciunt; ſecundiorè equitum noſtrorum prælio, Cæſar ſuos in caſtra reduxit. Hoſtes proſtius ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod eſſe poſt noſtra caſtra demonſtratum eſt: Ibi vadis repertis, partem ſuarum copiarum tranſducere conati ſunt; eo concilio, ut, ſi poſſent, caſtellum, cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemque interſcinderent: ²⁷ ſi minùs; agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis uſui ad bellum gerendum erant, ²⁸ com meatuſque noſtros ſuſtinebant.

§ XI.

*Belge, re
deſſar atq,
ad tuendos
ſuos quæſque
ſuas, domum
revertuntur.*

CÆSAR certior factus à Titurio; omnem equitatum, & levis armaturæ Numidas, funditores, ſagittariòſque pontem tranſducit; atque ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum eſt. Hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi, magnum eorum numerum occiderunt: per eorum corpora reliquos audaciſſimè tranſire conantes multitudine telorum repulerunt: primos, qui tranſierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hoſtes, ubi & de expugnando oppido, & de flumine tranſeundo ſpem ſe ſeſelliſſe intellexerunt; neque noſtros in locum iniquiorem progredi, pugnandi cauſâ viderunt; atque eos res frumentaria deficere cœpit: concilio convocato, conſtituerunt optimum eſſe, domum ſuam quemque reverti; & quorum in fines primùm Romani exercitum introduxiſſent, ad eos defendendos undique venire; ut potius in ſuis, quàm alienis finibus decertarent; & domeſticis copiis rei frumentariæ uterentur. Ad eam ſententiam, cum reliquis cauſis hæc quoque ratio eos deduxit; quod Divitiacum atque Æduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. His perſuaderi, ut diutius morarentur ne ſuis auxilium ferrent, non poterat.

§ XII.

Cæſar fugientes proſequitur, & eorum multa millia concidit.

EA re conſtitutâ; ſecundâ vigiliâ, magno cum ſtrepitu ac tumultu caſtris egreſſi, nullo certo ordine neque imperio, quum ſibi quiſque primum itineris locum peteret, & domum pervenire properaret; fecerunt, ut conſimilis fugæ proſectio videretur. ²⁹ Hæc re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognitâ, inſidias veritus; quodd, quâ de cauſâ diſcederent, nondum perſpexerat; exercitum, equitatuſque caſtris continuit. Primâ luce, confirmatâ re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui noviffimum agmen moraretur, præmiſit; eiſque Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam, legatos præfecit: T. Labienum legatum, cum legionibus tribus, ſubſequi juſſit. Hi noviffimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti, magnam

²⁷ Si minùs] MS Reg. & Edit. Rom. [ſi minùs poſſent;] MSS Elienſ. & Voſſii; [ſi minùs potuiſſent;]

²⁸ Com meatuſque — ſuſtinebant] MSS Reg. Elienſ. & Voſſii; com-

meatuſque — prohiberent. Græcus, τῶν ἐπιηδείων ἀποκαλύειν; Senſu nihilò minùs commodo.

²⁹ Hæc re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognitâ,] Vide infra ad Lib. 5. §. 41.

magnam multitudinem eorum fugientium ³⁰ conciderunt. Quum Ante Cæs. ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent, fortiter. LVII. que impetum nostrorum militum sustinerent; priores, (quod abesse U. C. Farn. à periculo viderentur,) neque ullâ necessitate, neque imperio conti- DECEVII. nerentur; exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fugâ sibi præsidium posuerunt. Ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium: sub occasumque Solis, sequi destiterunt; sequi in castra, ubi erat impetratum, receperunt.

POSTRIDIE ejus diei Cæsar, prius quàm se hostes ex terrore § XIII. ac fugâ reciperent, in fines Sueffionum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit; & magno itinere confecto, ad oppidum Noviodunum contendit. Id exitinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat; propter latitudinem fossæ, murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis vineas agere; quæque ad oppugnandum usui erant, comparare cæpit. Interim omnis ex fugâ Sueffionum multitudo in oppidum proximâ nocte convenit. Celeriter vineis ad oppidum actis, aggere jacto, turribusque constitutis; magnitudine operum, quæ neque viderant antè Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæsarem de deditione mittunt; & petentibus Rhemis, ut conservarentur, impetrant.

CÆSAR, obsidibus acceptis, primis civitatis, atque ipsius Galbæ § XIV. regis duobus filiis; ³¹ armisque omnibus ex oppido traditis in de- Item Bello- ditionem vacui.

30 — *Conciderunt.* Quum — hi — sustinerent; priores (quod abesse à periculo viderentur) — continerentur; — omnes in fugâ sibi præsidium posuerunt.] Diversâ interpunctione turbatur in plerisque Editis hæc sententia. Plerique MSS pro posuerunt, habent ponerent. Tumque hoc modo interstinguendum. [— conciderunt; quum — hi — sustinerent; priores (quod abesse à periculo viderentur, neque — continerentur,) omnes in fugâ sibi præsidium ponerent.] Verum isto modo turbatur sententia vox, Omnes. MSS. Vossii habent, ponere; Quod idem est ac, posuerunt. Græcis, ΠΑΣΑΝ ἰλῆδα; ac si Omne, non Omnes legisset. Quam esse veriorum deum lectionem existimo; (quamquam proba est in illa, quam edidi;) totamque αἰετικὸν hoc modo scribendam, [Quum ab extremo

agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent, fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent: priores, (quod abesse à periculo viderentur, neque ullâ necessitate, neque imperio continerentur,) exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omne in fugâ sibi præsidium ponere.] Observandum potro, in MSS Reg. & Edit. recentioribus, pro præsidium, legi subsidium: Sed præsidium sæpius à Cæsare hoc sensu usurpatum. Item vocem Hi, [Quum ab extremo agmine Hi, ad quos ventum erat, consisterent,] in MSS deesse; Nec ullo quidem sententiæ detrimento.

31 *Armisque*] MS Reg. Armis: Quali oratione ἀσυνδῆτω sæpissime in hujusmodi utuntur Cæsar & Hirtius, Vide suprâ Pag. 16. l. 6. & infra, §. 36. Lib. 7. §. 34. De Bello Civ. Lib. 3. §. 12, 35; & 84. De Bello Alexand. §. 34. §. 42, &

Ante Chr. ditionem Sueffiones accepit: exercitumque in Bellovacos duxit. **Qui**
LVII. quum se, suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent; atque
U. C. Varr. ab eo oppido Cæsar cum exercitu circiter millia passuum v abesset;
DCXCVII. omnes majores natu ex oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere,
 & voce significare cœperunt, sese in ejus fidem ac potestatem ve-
 nire; neque contra populum Rom. armis contendere. Item quum
 ad oppidum accessisset, castraque ibi poneret; pueri mulierisque ex
 muro, passis manibus, suo more, pacem à Romanis petierunt.

§ XV. Pro his Divitiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis
Quos, inter- **Æduorum copiiis, ad eum reverterat,) facit verba. “ Bellovacos**
cedente Di- **“ omni tempore in fide atque amicitia civitatis Æduæ fuisse: Im-**
vitio, in **“ pulsos à suis principibus, qui dicerent Æduos, à Cæsare in servi-**
idem recipit. **“ tutem redactos, omnes indignitates contumeliâsque perferre; &**
“ ab Æduis defecisse, & populo R. Bellum intulisse. Qui hujus con-
“ filii principes fuissent; quod intelligerent quantam calamitatem
“ civitati intulissent, in Britanniam profugisse. ³² Petere non so-
“ lum Bellovacos, sed etiam pro his Æduos, ut suâ clementiâ ac
“ mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit; Æduorum aucto-
“ ritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum auxiliis at-
“ que opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueverint.”
 Cæsar, honoris Divitiaci atque Æduorum causâ, “ sese eos in
 “ fidem recepturum, & conservaturum,” dixit: ³³ &, quod erat
 civitas ³⁴ magna, & inter Belgas auctoritate ac hominum mul-
 titudine præstabat, ut obsides poposcit.

XVI. His traditis, omnibusque armis ex oppido collatis; ab eo loco,
Ambiani in fines Ambianorum pervenit; qui se, suaque omnia, sine morâ,
statim se do- **dediderunt. Eorum fines Nervii attingebant: quorum de naturâ**
dant. Nervii moribusque Cæsar quum quæreret, sic reperiebat: “ Nullum aditum
fortiter se **“ esse ad eos mercatoribus: Nihil pati vini, reliquarumque rerum**
defendunt. **“ ad luxuriam pertinentium, inferri; quod his rebus ³⁵ relangues-**
“ cere animos, eorumque remitti virtutem existimarent: Esse ho-
“ mines feros, magnæque virtutis: increpitare atque incusare reli-
“ quos Belgas, qui se populo R. dedidissent, & patriam virtutem
“ projecissent: Confirmare sese, neque legatos missuros, neque ullam
“ conditionem pacis accepturos.” Quum per eorum fines ³⁶ triduo
 iter fecisset; inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non
 amplius millia passuum x abesse: trans id flumen omnes Nervios
 conse-

& §. 62. Annot. ad Lib. 7. de Bello Gallico, §. 62. item Annot. ad §. 22. & §. 23. de Bello Africano: & alibi passim.

³² Petere] MSS Reg. & Vossii; Propterea petere. Editt. aliquot Antiquæ: Præterea petere.

³³ Et, quod] MSS Reg. Sed, quod &c.

³⁴ Magna, & inter Belgas auctori-
 tate ac &c.] MSS Eliens. & Vossii;
 magnâ inter Belgas auctoritate, ac &c.

³⁵ Relanguescere animos, eorumque
 remitti &c.] MSS Reg. Eliens. &
 Vossii; relanguescere animos eorum,
 & remitti &c.

³⁶ Triduo] Idem, triduum.

confedisse; adventumque ibi Romanorum expectare, unà cum Atrebatibus & Veromanduis finitimis suis; nam his utrisque persuaserant, ut eandem belli fortunam experirentur: Expectari etiam ab his Atuaticorum copias, atque esse in itinere: Mulieres, quique per ætatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum concessisse quò propter paludes exercitui aditus non esset.

Ante Chr.
LVII.
U. C. Varr.
DCCXVII.

³⁷ CÆSAR, his rebus cognitis, exploratores centurionesque præmittit, qui locum castris idoneum deligant. Quumque ex dedititiis Belgis, reliquisque Gallis, complures Cæsarem secuti, unà iter facerent; quidam ex his, (ut postea ex captivis cognitum est,) eorum diurnam consuetudine itineris nostri exercitus perspectâ, nocte ad Nervios pervenerunt; atque his demonstrârunt, inter singulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere; neque esse quidquam negotii, cum prima legio ³⁸ in castra venisset, reliquæque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri: quâ pulsâ impedimentisque direptis, futurum ut reliquæ contrâ consistere non auderent. Adjuvabat etiam eorum consilium, qui rem deferebant; quod Nervii antiquitus, quum equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quidquid possunt, pedestribus valent copiis:) quò facilius finitimorum equitatum, si prædandi causâ ad eos venisset, impedirent; teneris arboribus incis ³⁹ atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis sentibusque interjectis, effecerant ut, instar murî, hæ sepes munimenta præberent: quò ⁴⁰ non modò intrari, sed ne perspicere quidem posset. Iis rebus quum iter agminis nostri impediretur, non omitendum sibi consilium Nervii existimaverunt.

§ XVII.

Locæ natura erat hæc, ⁴¹ quem nostri castris delegerant: Collis ab summo æqualiter declivis, ad flumen Sabin, quod suprà nominavimus, vergebat: ab eo flumine, pari acclivitate, collis nascebatur adversus huic & contrarius, passus circiter cc; infimus, apertus; ab superiore parte, silvestris; ut non facilè introrsus perspicere posset. Intra eas silvas, hostes in occulto sese continebant: in aperto loco, secundum flumen, paucæ stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo, circiter ⁴² pedum III.

§ XVIII.

CÆSAR,

³⁷ Cæsar] deest in MSS.

³⁸ In castra venisset.] MSS Reg. & Eliens. [in castris venisset.] Quæ Lectio defendi potest. venisset (& confedisset scilicet,) in castris. Quomodo dixit Cicero, venit in Senatu. Vide infra, ad Lib. 4. §. 9.

³⁹ Atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis.] Conjicit Davisius legendum, atque implexis crebris in &c. Sed nullâ mutatione opus. Scaliger de voce [enatis] du-

bitat: Sed sine causâ: Sententiam enim rectè exhibet Græcus, πολλὰς κλάδας ΕΝΕΦΥΤΕΥΣΑΝ.

⁴⁰ Non modò intrari. Ita ex Vett. Editt. Rom. & Venet. restitui. Scaliger & Recentiores, non modò non. Sed optimi Auctores secundam negationem sæpius omittunt.

⁴¹ Quem] MSS Eliens. & Vossii, quem locum: Quomodo & sæpius loquitur Cæsar.

⁴² Pedum III.] Optimè hic notat D. Voss.

Ante Chr.

LVII.

U. C. Varr.

DCCXVII.

§ XIX.

CÆSAR, equitatu præmissis, subsequēbatur omnibus copiis. Sed ratio ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant. Nam, quod hostis appropinquabat, consuetudine suâ Cæsar VI legiones expeditas ducebat; post eas, totius exercitus impedimenta collocabat; inde duæ legiones, quæ proximè conscriptæ erant, totum agmen claudebant, præsidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi, cum hostium equitatu prælium⁴³ committunt. Quum se illi identidem in silvas ad suos reciperent, ac rursus in silvâ in nostros impetum facerent; neque nostri longius, quàm quem ad finem⁴⁴ porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent; interim legiones sex, quæ primæ venerant, opere dimisso, castra munire cœperunt. Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab iis, qui in silvis abscondebant, visa sunt; quod tempus inter eos committendi prælii convenerat: ⁴⁵ ut intra silvam aciem ordinisque constituerant, atque ipsi sese confirmaverant; subito omnibus copiis provolaverunt, impetumque in nostros equites fecerunt. His facile pulsas ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt; ut penè uno tempore & ad silvas, & in flumine, & jam in manibus nostris hostes viderentur. Eadem autem celeritate adverso colle ad nostra castra, atque eos qui in opere occupati erant, contenderunt.

§ XX.

CÆSARI omnia uno tempore erant agenda: Vexillum proponendum; quod erat insigne, quum ad arma concurrere oporteret: Signum tubâ dandum: Ab opere revocandi milites: Qui paulò longius, aggeris petendi causâ, processerant, accersendi: Acies instruenda: Milites cohortandi: Signum dandum. Quarum rerum magnam partem temporis brevitatis,⁴⁶ & incursum hostium, impediebat. Iis difficultatibus duæ res erant subsidio: scientia atque usus militum; quod superioribus præliis exercitati, quid fieri oporteret, non minùs commodè ipsi sibi præscribere, quàm ab aliis doceri, poterant: & quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos

Cæsar

D. Vossius, adversus Ciacconium & Ursinum; *aque* hic intelligi altitudinem, non *riparum*; quas utique *altissimas* infra vocat Cæsar, §. 27.

⁴³ Committunt] MSS & Edit. Vett. commiserunt.

⁴⁴ Porrecta ac loca aperta.] Sic MSS. Davissius ordinem hunc verborum durissimum eximit; idèoque scribit, *porrecta ac aperta loca*. Et, si vox [*porrecta*] referatur ad [*loca*], durissimus quidem esset verborum Ordo. Verùm cum *porrecta* sæpè usurpetur absolute; jam, *porrecta, ac loca aperta*, tale est, quale

si dixisset Auctor, [*porrecta camparum, ac loca aperta*:] Qui ordo verborum nequaquam durus est.

⁴⁵ Ut — constituerant.] Ita edit Davissius; interpretaturque, *postquam*. Editi plerique & MSS *ut*; hoc est, *eo modo quo*. Quæ Lectio ferri quoque potest. MSS Eliens. & Vossii; [*Ut intra silvam aciem ordinisque ita constituerant, &c.*]

⁴⁶ Et incursum hostium] Ita nonnulli Codd. Græcus item, ἡ τῶν νολεμένων ἐπιδρομή. MSS Eliens. *successus hostium*: Quod idem est. Al. & *successus & incursum*. Quorum alterum fortè est glossema.

Cæsar discedere, nisi munitis castris, vetuerat. Hi, propter celeritatem & propinquitatem hostium, nihil jam Cæsaris imperium spectabant; sed per se, quæ videbantur, administrabant.

CÆSAR, necessariis rebus imperatis; ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit: & ad legionem decimam devenit. Milites non longiore ⁴⁷ oratione est cohortatus, quam ut suæ pristinae virtutis memoriam retinerent; neu perturbarentur animo; hostiumque impetum fortiter sustinerent. ⁴⁷ Et quod non longius hostes aberant, quam quò telum adjici posset; prælii committendi signum dedit. Atque item in alteram partem cohortandi causâ profectus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modò ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisque tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quisque in partem ob opere casu devenit, quæque prima signa conspexit; ad hæc constitit: ac, ⁴⁸ in quærendis suis, pugnandi tempus dimitteret.

INSTRUCTO exercitu, magis ut loci natura, dejectusque collis, & necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat: quum ⁴⁹ diversis locis legiones aliæ aliâ in parte hostibus resisterent; sepiusque densissimis, ut antè demonstravimus, interjectis, prospectus impediretur: neque certa subsidia collocari; neque, quid in quâque parte opus esset, provideri; neque ab uno omnia imperia administrari, poterant. Itaque in tantâ rerum iniquitate, fortunæ quoque eventus varii sequebantur.

LEGIONIS nonæ & decimæ milites, ut in sinistra parte aciei considerant, pilis emissis, cursu ac lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atrebatas (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt; & transire conantes, insecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt; & in locum iniquum progressi, rursus ⁵⁰ regressos ac resistentes hostes, redintegrato prælio, in fugam ⁵¹ dederunt. Item aliâ in parte, diversæ duæ legiones, unde-

⁴⁷ Oratione est cohortatus.— Et Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. quæ Sc. MSS Reg. & Eliens. omittit & Davisii. Scaliger & recentiores; vocalis [est et Sc.] legunt; [oratione in quærendo suas.

⁴⁸ In quærendis suis] Sic MSS

⁴⁹ Diversis locis legiones aliæ] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. diversis legionibus aliæ, &c. Cum Davisio tamen lectionem vulgatam amplector.

⁵⁰ Regressos ac] Desunt in MS Eliensi, & Edit. Rom.

⁵¹ Dederunt] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. conjecerunt.

Ante Chr. undecima & octava; profligatis Veromanduis, quibuscum erant
 LVII. congressi; ex loco superiore, in ipsis fluminis ripis præliabantur.
 U. C. Varr. AT totis ferè à fronte & à sinistrâ parte nudatis castris: quum
 pxcvii.

§ XXIV. in dextro cornu legio duodecima, &, non magno ab eâ intervallo, septima constitisset; omnes Nervii confertissimo agmine, duce Boduognato, qui summam imperii tenebat, ad eum locum contendunt: Quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars summum locum castrorum petere cœpit. Eodem tempore equites nostri, levisque armaturæ pedites, qui cum his unâ fuerant quos primo hostium impetu pulsos dixeram; quum se in castra reciperent adversis hostibus occurrebant; ac rursus ⁵² aliam in partem fugam petebant. Et calones, ⁵³ qui à Decumanâ portâ ac summo jugo collis, nostros victores flumen transire conspexerant; prædandi causâ egressi; quum respexissent, & hostes in nostris castris versari vidissent, præcipientes sese fugæ mandabant. Simul eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremitusque ⁵⁴ oriebatur: Aliique aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis; qui auxilii causâ à civitate missi, ad Cæsarem venerant: quum multitudine hostium castra nostra compleri, legiones premi, & pænè circumventas teneri; calones, equites, funditores Numidas, diversos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent; desperatis nostris rebus, domum contenderunt; Romanos pulsos superatosque; castris impedimentisque eorum hostes potitos; civitati renunciaverunt.

§ XXV. CÆSAR, ⁵⁵ ab decimæ legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus: ubi suos urgeri; signisque in unum locum collatis, duo-

⁵² *Aliam in partem fugam petebant*] Rectè hanc lectionem tuetur *Davissius*, adversus *Ciacconium*; qui languidè emendarat, [*aliam partem fugâ petebant.*]

⁵³ *Qui à Decumanâ portâ ac summo jugo collis, nostros victores flumen transire conspexerant; prædandi causâ egressi*, &c. Ita MSS Reg. & Vossii exhibent, [*qui à Decumanâ, &c.*] Scaliger Aliique, *qui Decumanâ, &c.* Deinde MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. habent: (ac *summo jugo, &c.*) Scaliger Aliique, [*à summo jugo &c.*] Græcus, ἀπὸ τῆς μεγάλης πύλης καὶ τῆς τῆ ὁρῆς κορυφῆς, &c. Ego, re totâ perpensâ, vix me contineo, quin (cùm Scaliger & Recentiores hoc modo ediderint; Calones, qui Decumanâ

portâ à summo jugo collis nostros victores flumen transire conspexerant, prædandi causâ egressi, &c. quæ est perplexior constructio:) transpositis solummodò duobus vocabulis scribam; [*Calones, qui à summo jugo collis nostros victores flumen transisse conspexerant, Decumanâ portâ prædandi causâ egressi, &c.*] Istud TRANSISSE est ex MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Veteribus. Meliùsque hîc convenit, quàm *transire*.

⁵⁴ *Oriebatur*] Romana aliæque nonnullæ Vett. Editt. *exaudiebatur*.

⁵⁵ *Ab Decimæ legionis cohortatione*] Optimè hanc lectionem adversus *Iustum Lipsium* tuetur *Vir Doctissimus* D. *Vossius*, in *Notis* suis.

duodecimæ legionis milites confertos ⁵⁶ sibi ipsis ad pugnam ⁵⁷ esse impedimento; quartæ cohortis omnibus centurionibus occisis, signiferoque interfecto, signo amisso; reliquarum cohortium omnibus ⁵⁸ ferè centurionibus aut vulneratis, aut occisis; in his, primopilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non posset; reliquos esse tardiores; & nonnullos à novissimis desertos prælio excedere, ac tela vitare; hostes neque à fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab utroque latere instare, & rem esse in angusto vidit; neque ullum esse subsidium, quod submitti posset: scuto ab novissimis uni militi detracto, (quod ipse ed sine scuto venerat,) in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus, milites signa inferre, & manipulos laxare iussit, quò facilius gladiis uti possent. ⁵⁹ Hujus adventu ⁶⁰ spe illatâ militibus, ac redintegrato animo; quum ⁶¹ pro se quisque in conspectu Imperatoris, etiam ⁶² in extremis suis rebus, operam navare cuperet; paullum hostium impetum tardatus est.

CÆSAR, quum septimam legionem, quæ juxtâ confiterat, item § XXVI. urgeri ab hoste vidisset; Tribunos mil. monuit, ut paullatim sese legiones conjungerent, & conversa signa in hostes inferrent. Quo facto: cùm ⁶³ alii alii subsidium ferrent; neque timerent, ne aversi ab hoste circumvenirentur; audaciùs resistere, ac fortiùs pugnare cœperunt. Interim milites legionum duarum, quæ in novissimo agmine præsidio impedimentis fuerant; prælionunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur: Et T. Labienus castris hostium potitus; & ex loco superiore, quæ res in nostris castris ⁶⁴ gererentur, conspicatus; decimam legionem subsidio nostris misit: Qui, quum ex equitum & calonium fugâ, quo in loco res esset, quantòque in periculo & castra & legiones & Imperator versaretur, cognovissent; ⁶⁵ nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.

E

HORUM

⁵⁶ Sibi ipsis] MSS Reg. & Vossii, [sibi ipsos] Quæ elegantior lectio est.

⁵⁷ Esse impedimento;] Codd. plerique, [esse impedimento vidit.] Quod erat ex incitiâ Librariorum, periodi longioris syntaxin non advertentium.

⁵⁸ Ferè] Deest in MS Eliens. & Edit. Rom. & Interpr. Græco.

⁵⁹ Hujus] Codd. omnes ferè, Cujus.

⁶⁰ Spe illatâ] Conjicit Vir Doctissimus Jof. Wasse (in Addendis suis ad Sallustium, pag. 308, legendum [innatâ:] Quomodo & alibi

loquitur Cæsar. Sed perinde est.

⁶¹ Pro se] Meritò hîc ridet Davissius, & Hotomannum & amicum ejus; quorum alter, *per se*, reponit; alter illud [*pro se*], interpretatur, *pro suâ virili*.

⁶² In] Deest in plerisque Codd.

⁶³ Alii alii—ferrent;] MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. *alii alii—ferret*, MS Eliens. corruptè, *alii alii—ferre*.

⁶⁴ Gererentur,] MS Reg. & Edit. Rom. *gereretur*.

⁶⁵ Nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.] Hoc est; quâ poterant summâ celeritate adcurrerunt.

Quam

Ante Chr.

LVI.

U. C. Varr.
DCXCVII.

§ XXVII.

HORUM adventu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti procubuissent, scutis innixi, prælium redintegrarent; tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerent. Equites verò, ut turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnabant, quò se legionariis militibus præferrent. At hostes, etiam ⁶⁶ in extremâ spe salutis, tantam virtutem præstiterunt, ut, quum primi eorum cecidissent, proximi jacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent: His dejectis, & coacervatis cadaveribus; qui superessent, ⁶⁷ ut ex tumulo, tela in nostros conjicerent, pilæque intercepta remitterent. Ut non nequidquam tantæ virtutis homines judicari ⁶⁸ deberet ausos esse transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: Quæ facilia ex difficillimis, animi magnitudo redegerat.

§ XXVIII.

Hoc prælio facto, & propè ad internecionem gente ac nomina Nerviorum redactò: majores natu, quos unâ cum pueris mulieribusque in æstuaria ac paludes collectos dixeramus; hæc pugnam nuntiata; quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque ei dederunt. Et in commemorandâ civitatis calamitate; ex DC, ad III fenatores; ex hominum millibus LX, vix ad D, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. Quos Cæsar, ut in miseros ac supplices usus misericordiâ videretur, diligentissimè conservavit; suisque finibus atque oppidis uti jussit; & finitimis imperavit, ut ab injuriâ & maleficio se suosque prohiberent.

§ XXIX.

Denique,
Atuatice op-
pugnati.

ATUATICI, de quibus supra scripsimus; quum omnibus copiis auxilio Nervii venirent; hæc pugnam nuntiata, ex itinere domum reverterunt: Cunctis oppidis castellisque desertis, sua omnia in unum oppidum egregiè naturâ munitum contulerunt: quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet; unâ ex parte ⁶⁹ leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius cœ pedum, relinquebatur: quem locum duplici altissimo muro munierant; tum magni ponderis saxa, & præaeutas trabes in muro collocarant.

* Ante Chr.

circa cix.

U. C. Varr.

DCXLV.

Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque prognati: Qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent; his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis;

Quam elegantiam non cepisse Metaphrasten, qui habet *ἐδὲν ἀνίστασθαι τῶν ταχέωντο*, rectè observat Davisius.

⁶⁶ In extremâ spe salutis,] Meritò hic reprehendit D. Vossius Andr. Schottum, qui ex hoc loco *spem* pro desperatione usurpâri posse contendit. Non enim *spes* sed *extrema*

ma spes, eadem est ferè atque *desperatio*.

⁶⁷ Ut ex tumulo,] Ità rectè interpungit Davisius. Tanquam ex tumulo: *ἐκ τοῦ τῦ γυλόφου*.

⁶⁸ Deberet] Codd. plerique, *deberent*.

⁶⁹ Leniter] MSS Reg. & Eliensis, *leniter*.

fitis; ⁷⁰ custodiæ ex suis ac præsidio, vi millia hominum unâ reliquerunt. Hi, post eorum obitum, multos annos à finitimis exagitati; quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent; consensu eorum omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerunt.

Ante Chr.
LVII.
U. C. Varr.
DCCXVII.

§ XXX.

Ac primo adventu exercitus nostri, crebras ex oppido excursiones faciebant; parvulisque proeliis cum nostris contendebant. Postea, vallo pedum XII, in circuitu XV millium, crebrisque castellis circummuniti; oppido sese continebant. Ubi, vineis actis, agere exstructo, turrim constitui procul viderunt; primum irridere ex muro, atque increpitare vocibus; quò tanta machinatio ab tanto spatio ⁷¹ instrueretur! quibusnam manibus aut quibus viribus, præsertim homines tantulæ staturæ (nam ⁷² plerisque hominibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, brevis nostra contemtui est,) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent!

Ubi verò moveri, & appropinquare mœnibus viderunt; novâ ⁷³ atque inusitatâ specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt. Qui ad hunc modum locuti: “Non se existimare Romanos sine ope ⁷⁴ deorum bellum gerere; qui tantæ altitudinis machinationes tantâ celeritate ⁷⁵ promovere, & ex propinquitate pugnare possent. Se, suâque omnia, eorum potestati permittere” dixerunt. “Unum petere, ac deprecari: si fortè, pro suâ clementiâ ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset Atuaticos esse conservandos; ne se armis despoliaret. Sibi omnes ferè finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti invidere; à quibus se defendere, traditis armis, non possent. Sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam à populo R. pati, quàm ab his per cruciatum interfici, inter quòs dominari consueissent.

§ XXXI.
Se deduxit.

Ad hæc Cæsar respondit: “Se magis consuetudine suâ, quàm ⁷⁶ merito eorum, civitatem conservaturum; si prius, quàm aries murum attigisset, se dedidissent: Sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis. Se id, quod ⁷⁷ in Nervios fecisset, facturum; finitimisque imperaturum, ne quam dedititiis populi R. injuriam inferrent.” Re nuntiata ad suos; ⁷⁸ illi se, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magnâ multitudine de muro in fossam, quæ erat ante oppidum, jactâ; sic, ut propè summam muri aggerisque altitudinem acervi armorum adæquarent: & tamen

E 2

circiter

⁷⁰ Custodiæ — ac præsidio,] MSS Reg. & Eliens. & Vett. Editt. *custodiam — ac præsidium*.

⁷¹ Instrueretur,] Sic ex MSS & Editt. Vett. omnibus, restituit Davinus. Scaliger & Recentiores, *instrueretur*.

⁷² Plerisque hominibus] MSS & Editt. Vett. *plerumque omnibus*.

⁷³ Deorum] MSS & Editt. Vett. *divinâ*.

⁷⁴ Promovere, & &c.] Legendum conjicit Ciacconius *promoverent, ut &c.* Sed Codd. vulgatam Lectionem magno consensu retinent; ut observat Davinus, MS tamen Reg. habet, ut.

⁷⁵ In Nervios] MSS Reg. & Eliens. in *Nerviis*. Nihilò minùs eleganter.

⁷⁶ Illi se,] Desunt hæc duæ voces, in MSS & Vett. Editt.

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCCXCVI.

§ XXXIII.
Et rebellant
iterum;

circiter parte tertiâ (ut postea perspectum est) celatâ, atque in opido retentâ: portis patefactis, eo diè pace sunt usi.

SUB vesperum Cæsar portas claudi, militésque ex oppido exire jussit; ne quam noctu oppidani à militibus injuriam acciperent. Illi, antè inito (ut intellectum est) consilio; quòd, deditione factâ, nostros ⁷⁷ præsidia non inducturos, aut denique indiligentiùs servaturos crediderant: partim cum his, quæ retinuerant & celaverant, armis; partim, scutis ex còrtice factis, aut viminibus intextis, quæ subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: tertiâ vigiliâ, quâ minimè arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repentè ex oppido eruptionem fecerunt.

§ XXIV.
Capri autem
statim, ven-
duntur om-
nes.

CELERITER, ut antè Cæsar imperaverat, ignibus significatione factâ; ex proximis castellis eò concursum est: Pugnatumque ab hostibus ⁷⁸ ita acriter; ut à viris fortibus, in extremâ spe salutis, in quo loco, contra eos qui ex vallo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, quum in unâ virtute omnis spes salutis consisteret. Occisus ⁷⁹ ad hominum millibus IV, reliqui in oppidum reiecti sunt. Postridie ejus diei, refractis portis, quum jam ⁸⁰ defenderet nemo; atque intromissis militibus nostris; sectionem ejus oppidi universam Cæsar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium LIII.

§ XXXV.

EODEM tempore à P. Crasso, quem cum legione unâ miserat ad Venetos, Unellos, Osismios, Curiosolitas, ⁸¹ Sefuvios, Aulercos, Rhedones; quæ sunt maritimæ civitates, Oceanumque attingunt; certior factus est, omnes eas civitates in ditionem potestatemque populi Rom. esse redactas.

§ XXXVI.

HIS rebus gestis, omni Galliâ pacatâ, tanta hujus belli ad Barbaros opinio perlata est, ut ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæsarem, ⁸² quæ se obsides daturas, imperata facturas, pollicerentur. Quas legationes Cæsar, quòd in Italiam Illyricumque properabat; initâ proximâ æstate, ad se reverti jussit. Ipse, in Carnutes, Andes, Turones, quæ civitates propinquæ his locis erant ubi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis; in Italiam profectus est. Ob eas res, ex litteris Cæsaris, dies xv supplicatio decreta est. Quod ante id tempus acciderat nulli.

C. JU-

⁷⁷ *Præsidia non inducturos,*] Sic MSS Reg. & Vossii. Græcus item, *μὴ πάλαισθαι.* Al. *præsidia deducturos.* Quod perinde est.

⁷⁸ *Ita acriter*] MSS Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. [*ita acriter est.*] MS Reg. [*ita jam acriter est.*]

⁷⁹ *Ad hominum millibus IV.*] Vide infra de bello Civil. Lib. 3. §. 45.

⁸⁰ *Defenderet nemo;*] MS Reg. &

Editt. Rom. aliæque; [*defenderet captum oppidum nemo.*] Quod additamentum esse videtur.

⁸¹ *Sefuvios,*] Cum hujus populi non alibi meminerit Cæsar; inter illos autem, quorum hic mentionem habet, *Lexovios* aliàs memoret; conjiciunt viri docti, ita quoque & in hoc loco esse legendum.

⁸² *Quæ*] MSS Reg. & Eliens. qui.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE
BELL OGALLICO
LIBER TERTIUS.

E 3

ARGU-

ARGUMENTUM.

- I. *Nantuates, Veragri, Sedunique, contra Ser. Galbam legatum rebellantes; III. gravi clade affliguntur. VI. Inde Galba legionem in Allobrogas perducit. VII. Eodem tempore Veneti, aliique ad Oceanum populi, rebellant. IX. Cæsar in eos bellum inferre parat, non sine magnis difficultatibus. X. Exercitum suum partitur, & latius distribuit. XII. Venetorum, &c. sui defendendi opportunitas & ratio. XIII. Navium illorum descriptio: earumque, pro loci naturâ, utilitas. XIV. Cæsar, operam in eorum oppidis expugnandis frustra impendi sentiens, navali eos prælio tandem aggreditur, superâtque. XVII. Interea Q. Titurius Sabinus, legatus, Unellos &c. callido consilio superat. XXI. Eodémque tempore in Aquitania P. Craſſo Sotiates victi se dedunt. XXIV. Aliique complures Aquitaniæ populi. XXIX. Cæsar, Morinos Menapiosque non infeliciter aggressus, anni tempestate exercitum in hibernis collocare cogitur.*

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO GALLICO
LIBER III.

QUUM in Italiam proficisceretur Cæsar; Ser. Galbam cum legione duodecimâ & parte equitatûs, in Nantuates, Veragros Sedunôsq; misit; Qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad summas Alpes pertinent. Causâ mittendi fuit; quòd iter per Alpes, quo ¹ itinere magno cum periculo magnisque ² portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat, Huic permisit, si opus esse arbitraretur; uti in iis locis legionem, hiemandi causâ, collocaret. Galba, secundis aliquot proeliis factis, castellis, que compluribus eorum expugnatis; missis ad eum undique legatis, obûdibûsq; datis, & pace factâ; constituit cohortes duas in Nantuatibus collocare: ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare: qui vicus positus in valle, non magnâ adjectâ planicie, altissimis montibus undique continetur. Quum hic in duas partes flumine divideretur; alteram partem ejus vici, ³ Gallis concessit; alteram

Ante Chr.
LVI.
U. C. Varr.
DCXCVIII.
§ I.
Nantuates,
Veragri, Se-
dunique, con-
tra Ser. Gal-
bam Legatum
rebellantes;

E 4

¹ *Itinere*] Deest in plerisque [cum portoriis] Quæ verior Lectio,
Codd.
² *Portoriis*] MSS & Vett. Editt. ³ — *Gallis concessit; alteram* —
cohortibus ad hiemandum attribuit.]
Trans

Ante Chr.
LVIII.
U. C. Varr.
DCXCVIII.

alteram vacuum ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit. Eum locum vallo fossaque munivit.

§ II.

Quum dies hibernorum complures transissent, frumentumque eo comportari iussisset: subito per exploratores certior factus est, ex eâ parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse; monitumque, qui impenderent, à maximâ multitudine Sedunorum & Veragrorum teneri. Id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renovandi legionisque opprimendæ consilium caperent. Primum, quod legionem, neque eam plenissimam; detractis cohortibus duabus; & compluribus⁴ sigillatim, qui commeatus petendi causâ missi erant, absentibus; propter paucitatem despiciebant. Tum etiam, quod, propter iniquitatem loci: quum ipsi ex montibus in vallem decurrerent, & tela conjicerent; ⁵ ne primum quidem posse impetum sustineri existimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant; & Romanos, non solum ⁶ itineris causâ, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ provinciæ adjungere, sibi persuasum habebant.

§ III.

gravi clade
affiguntur.

His nunciis acceptis, Galba; quum ⁷ neque opus Hibernorum, munitionesque plenè essent perfectæ; neque de frumento, reliquoque commeatu, satis esset provisum; quod, deditione factâ, obsidibusque acceptis, nil de bello timendum ⁸ existimaverat: concilio celesiter convocato, sententias exquirere cœpit. Quo in concilio; quum tantum repentini periculi præter opinionem accidisset; ac jam omnia ferè superiora loca, multitudine armatorum completa conspicerentur; neque subsidio veniri, neque commeatus supportari, interclusis itineribus, ⁹ posset: propè jam desperatâ salute, nonnullæ hujusmodi sententiæ dicebantur; ut, impedimentis relictis, eruptione factâ,

Transpositio ex conjecturâ Hotomanni & Ciacconii, quos secuti sunt Recentiores. Habent enim MSS & Vett. Editt. [— Gallis ad hiemandum concessit; alteram — cohortibus attribuit.] Cæterum cum hæ voces, *ad hiemandum*, à Græco Interprete sint prætermissæ; ingeniose conjicit Davisius, eas, oris Codicum primò adscriptas, in Textum deinceps irrepsisse.

⁴ Sigillatim, qui] Reponit Hotomannus, qui sigillatim. Sed nihil opus.

⁵ Ne primum quidem posse impetum sustineri.] MSS & Editt. Vett. [ne primum quidem posse (scil. legionem illam) impetum suum sustinere.] Quæ Lectio elegantior est, & sine causâ à Scaligero ac Recentioribus mutata.

Græcus, ἐπὶ τὴν πρῶτην ΣΦΩΝ ὁρμὴν τὰς ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΔΕΞΕΣΘΑΙ.

⁶ Itineris. Sic MS Reg. Al. MSS & Editt. Vett. itinerum.

⁷ Neque opus hibernorum, munitionesque &c.] Nodum hic in scirpo quaerit Ciacconius, dum vel [opus] vel [munitionesque] delendum existimat. Nam præterquam quod, *opus hibernorum munitionesque*, idem significare possit ac, *opus munitionum hibernorum*, (id quod annotavit Davisius;) liquet porro, vocem, *opus*, latiore omnino significatu usurpari quam *munitiones*.

⁸ Existimaverat.] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. Recentiores, existimaret.

⁹ Posset] Codd. plerique, possent.

factâ, iisdem itineribus, quibus eò pervenissent, ad salutem contenderent. Majori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio, interim rei eventum ¹⁰ experiri, & castra defendere.

BREVI spatio interjecto; vix ut his rebus, quas constituisent, collocandis atque administrandis tempus daretur: hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere; lapides gasâque in vallum conjicere. Nostri, primò integris viribus fortiter repugnare, neque ullum frustra telum ¹² ex loco superiore mittere: ut quæque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eò occurrere & auxilium ferre: sed hòc superari, quòd diuturnitate pugnae hostes defessi praelio excedebant, alii integris viribus succedebant. Quorum rerum à nostris, propter paucitatem, fieri nihil poterat: ac non modò defesso, ex pugna excedendi; sed ne saucio quidem, ejus loci, ubi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi, facultas dabatur.

QUUM jam amplius horis VI continenter pugnaretur: ac non solum vires, sed etiam tela nostris deficerent: atque hostes acrius instarent: languidioribusque nostris, vallum scindere, & fossas complere cœpissent; resque esset jam ad extremum deducta casum: P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Nervico praelio pluribus confectum vulneribus diximus; & item C. Volusenus tribunus militum, vir & consilii magni & virtutis; ad Galbam accurrunt, atque unam esse spem salutis docent, si, eruptione factâ, extremum auxilium experirentur. Itaque convocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent praelium, ac tantummodò tela missa exciperent, seque ex labore reficerent; post, signo dato, è castris erumperent, atque omnem spem salutis in virtute ponerent. Quod jussi sunt, faciunt: Ac subito omnibus portis eruptione factâ; neque cognoscendi quid fieret, neque sui colligendi, hostibus facultatem relinquunt. Ita commutatâ fortunâ; eos, ¹³ qui in spem potiendorum castrorum venerant, undique circumventos interficiunt; & ex hominum millibus amplius xxx, (quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat,) plus tertiâ parte interfectâ, reliquos perterritos in fugam conjiciunt: ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fuis, armisque exutis; se in castra munitionesque suas recipiunt.

Quo praelio facto; quòd sæpiùs fortunam tentare Galba nolebat,

§ VI.

atque Inde Galba
legionem in
Allobrogas,
perducit.

¹⁰ *Experiri*] Emendat Ursinus, *opperiri*. Sed sine causâ; ut rectè notavit Davisius.

¹¹ *Collocandis*] Mirè nugantur, qui emendant; *colloquendis*.

¹² *Ex loco superiore*] Nec minùs mirè hìc dormitârunt viri eruditi, Ant. Muretus, qui hoc ad *Gallias* & *montes* transferendum vellet; & Hotomannus, qui emendat, [*ex loco in-*

feriore.] Cùm nihil manifestius sit, quàm [*ex loco superiore*,] idem esse videlicet atque [*ex vallo*.] Uti annotavit Brantius & D. Vossius.

¹³ *Qui in spem venerant potiendorum castrorum*] Ineptissimè quoque hìc Ciacconius & Ursinus emendant, quâ spe venerant &c. Aupotante eodem D. Vossio.

Ante Chr. ^{LVI.} **U. C. Parr.** ^{DXCVIII.} atque alio seſe in hiberna conſilio veniſſe meminerat, aliis occuſſe rebus videbat: maximè, frumenti commeatûſque inopiâ permotus: poſtero die, omnibus ejus vici ædificiis incenſis, in provinciam reverti contendit. Ac nullo hoſte prohibente, aut iter demorante; incolumen legionem in Nantuates, inde in Allobrogas, perduxit; ibique hiemavit.

§ VII. *Eodem tempore Veneti alique ad Oceanum populi rebel-
lant.* His rebus geſtis: quum omnibus de cauſſis Cæſar pacatam Galliam exiſtimaret; ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, victis in Alpibus Sedunis: atque ita, initâ hieme, in Illyricum profeſtus eſſet: quoddam quoque nationes adire, & regiones cognoscere volebat: ſubitum bellum in Galliâ coortum eſt. Ejus belli hæc fuit cauſſa. P. Craſſus adoleſcens cum legione ^{VII} ¹⁴ proximus mare Oceanum ¹⁵ in Andibus hiemabat. Is, quoddam in his locis inopia frumenti erat; præfectos tribunofque militum complures in finitimas civitates, ¹⁶ frumenti petendi cauſſâ, dimiſit. Quo in numero erat T. Terrafidius, miſſus in ¹⁷ Eufubios; M. Trebius Gallus, in Curioſolitas; Q. Velanius, cum T. Silio, in Venetos.

§ VIII. Hujus civitatis eſt longè ampliſſima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum: quoddam & naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare conſueverunt: & ſcientiâ atque uſu nauticarum rerum cæteros antecedunt: & ¹⁸ in magno impetu maris, atque aperto; paucis portibus interjeſtis, quos tenent ipſi; omnes ferè, qui ¹⁹ eodem mari uti conſueverunt, habent veſtigales. Ab iis fit initium retinendi Silii atque Velanii; quoddam per eos, ſuos ſe obſides, quos Craſſo dediſſent, recuperaturos exiſtimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, (ut ſunt Gallorum ſubita & repentina conſilia,) eadem de cauſſâ Trebium Terrafidiûmque retinent: Et celeriter miſſis legatis, per ſuos principes inter ſe conjurant; nihil, niſi communi conſilio, acturos; eundemque ²⁰ omnis fortunæ exitum eſſe laturos: Reliquasque civitates ſollicitant, ut in eâ libertate,

¹⁴ Proximus mare Oceanum] Sic MSS & Recentiores Editt. elegantius quàm Vett. quæ habent, *maris Oceano*. Merito autem hic reprehendit Daviſius Ciacconium, qui vocem [*mare*] delendam vellet; cum & alii Authores optimi, & ipſe Cæſar alibi, *mare Oceanum* dicat.

¹⁵ In Andibus] Ita ex MSS & Editt. Vett. reſtituimus; cum Scaliger & Recentiores malè omiſerint præpoſitionem. Non enim urbis nomen eſt, ſed populi. Quoddam & Cellarius obſervavit.

¹⁶ Frumenti petendi cauſſa,] MSS *frumenti cauſſa*. Gr. Interpr. *ἡ τὰ ἀντὶδύνα*. Scaliger & Editt. recen-

tiores, [*frumenti commeatûſque petendi cauſſa*.] Quoddam videtur eſſe interpretamentum. Hotomannus conjicit, *frumentandi cauſſa*.

¹⁷ Eufubios] Ciacconius legendum exiſtimat, *Lexovios*; Cellarius, *Unellos*. Græc. *Ουνέλλων*. Quoddam & probabilius; Sic enim infra, *Unellos, Curioſolitas, Lexovios*, conjunctim memorat Cæſar.

¹⁸ In magno impetu maris] Languiðè admodum & ineleganter emendat Ciacconius; *in mari magni impetûs*. Quoddam & notavit Daviſius:

¹⁹ Eodem] MSS *eo*.

²⁰ Omnis] Al. *omnes*. Quoddam perinde eſt.

tate, quam à majoribus acceperant, permanere, quàm Romanorum servitutem perferre, mallent. Omni orâ maritimâ celeriter ad suam sententiam perductâ; communem legationem ad P. Crassum mittunt; “ si velit suos recipere, obsides sibi remittat.”

Quibus de rebus Cæsar à Crasso certior factus: Quodd ipse aberat longiùs; naves interim longas ædificari in flumine Ligeri, quod influit Oceanum; remiges ex Provinciâ institui, nautas gubernatōresque comparari, jubet. His rebus celeriter administratis; ipse, quum primùm per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquæque item civitates, cognito Cæsaris adventu: simul quodd, quantum in se facinus admisisent, intelligebant; legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum inviolatùmque semper fuisset, retentos abs se & in vincula coniectos: pro magnitudine periculi bellum parare, & maximè ea, quæ ad usum navium pertinerent, providere instituunt; hōc majore spe, quodd multum naturâ loci confidebant. Pedestria esse itinera, concisa æstuariis; navigationem impeditam propter inscientiam locorum paucitatēque portuum, sciebant. Neque nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud se morari posse, confidebant: Ac jam, ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum navibus posse. Romanos, neque ullam facultatem habere navium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulas novisse: ac longè aliam esse navigationem in concluso mari, atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant. His initis consiliis; oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant; naves in Venetiam, ubi Cæsarem primum bellum gesturum constabat, quàm plurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexobios, Nannetes, Ambianos, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt; Auxilia ex Britannîâ, quæ contra eas regiones posita est, accersunt.

ERANT hæ difficultates belli gerendi, quas suprâ ostendimus. Sed tamen multa Cæsarem ad id bellum incitabant: Injurix retentorum equitum Romanorum: Rebello facta post deditionem: Defectio, datis obsidibus: Tot civitatum conjuratio: In primis, ne, hâc parte neglectâ, reliquæ nationes idem sibi licere arbitrantur. Itaque quum intelligeret, omnes ferè Gallos novis rebus studere, & ad bellum mobiliter celeritèrque excitari; omnes autem homines naturâ libertati studere, & conditionem servitutis odisse: priùs quàm plures civitates conspirarent, partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putavit.

ITAQUE T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat: “ Rhemos reliquosque Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanosque, qui auxilio à Belgis accersiti dicebantur; si per vim navibus flumen transire conentur, prohibeat.” P. Crassum cum cohortibus legionariis XII, & magno numero equitatus, in Aquitaniam proficisci jubet; ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantæ nationes

Ante Chr.
LVI.
U. C. Varr.
DCCXCVIII.

§ IX.
Cæsar in eos bellum inferre parat, non sine magnis difficultatibus.

§ X.
Exercitum suum partitur, & latius distribuit.

§ XI.

Ante Chr.

LVI.

U. C. Varr.

DCCXVIII.

§ XII.

Venetorum

soc. sui de-

fendendi op-

portunitas

ratio.

nationes conjungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III, in Unellos, Curiosolitas, Lexovii²¹que mittit; qui eam manum distinendam curet. D. Brutum adolescentem classi Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus Santonisque & reliquis pacatis regionibus convenire jusserat, præficit; & ²² quum primum posset, in Venetos proficisci jubet. Ipse eò pedestribus copiis contendit.

ERANT ejusmodi ferè situs oppidorum; ut posita in extremis ²³ linguis promontoriisque, neque pedibus aditum haberent, quum ex alto se æstus incitavisset, quod his semper accidit horarum XII spatio; neque navibus, quod rursus minvente æstu naves in vadis affligerentur. Ita utrâque re oppidorum oppugnationis impediatur. Ac, si quando magnitudine operis fortè superati; extruso mari agere ac molibus, atque his ²⁴ fermè mœnibus adæquatis; suis fortunis desperare cœperant: magno numero navium appulso, cujus rei summam facultatem habebant, sua deportabant omnia; sèque in proxima oppida recipiebant: ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebant. ²⁵ Hoc eò facilius magnam partem æstatis faciebant; quod nostræ naves tempestatibus detinebantur; summâque erat vasto atque aperto mari, magnis æstibus, raris ac propè nullis portubus, difficultas navigandi.

§ XIII.

Navium il-

lorum descri-

ptio: earum-

que, pro loci

naturâ, uti-

litas.

NAMQUE ipsorum naves ad hunc modum factæ armatæque erant: Carinæ aliquanto planiores, quàm nostrarum navium; quod facilius vada ac decessum æstus excipere possent: Proræ admodum erectæ; atque item puppes ad magnitudinem fluctuum tempestatumque accommodatæ: Naves totæ factæ ex robore, ad quamvis vim & contumeliâ perferendam: Transtra ex pedalibus in latitudinem trabibus, confixâ clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine: Anchoræ, profunibus, catenis ferreis revinctæ: Pelles pro velis, alutæque tenniter confectæ; sive propter lini inopiam, atque ejus usus inscientiam; sive, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantisque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera navium regi velis, non satis commodè ²⁶ posse arbitrabantur. Cum his navibus, nostræ classi ejusmodi congressus erat; ut una celeritate, & pulsu remorum præstaret; reliqua, pro loci naturâ, pro vi tempestatum, illis essent aptiora & accommodatiora: Neque enim his nostræ rostro nocere poterant, (tanta in his erat firmitudo;) neque, propter altitudinem, faciliè telum adjiciebatur; & eâdem de causâ ²⁷ minùs commodè scopulis continebantur. Accedebat ut,

quum

²¹ Quum primum Sic MS. Ut & supra, pag. 59. l. 9. ubi in editis est, [quum primum.]

²² Linguis] Sic MSS Reg. & Vossii. MS Eliens. & Editi plerique, lingulis. Quod idem est.

²³ Ferme] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editi. Vett. oppidi.

²⁴ Hoc] Sic MS Reg. Al. Hæc.

²⁵ Possè] Hanc vocem ex MSS. & Vett. Editi. restitui; quam Scalliger & Recentiores omiserant. Græcus item, δύσκολα.

²⁶ Minùs commodè.] Sic MSS omnes. Græcus, ἄρα παθὼς. Scalliger & Recentiores, minùs incommodò.

quum scire ventus cœpisset, & se vento dedissent; & tempestatem ferrent facilius, & in vadis consisterent tutius, &, ab æstu derelictæ, nihil saxa & cautes timerent: Quarum rerum omnium nostris navibus casus ²⁷ erant extimescendi.

COMPLURIBUS expugnatis oppidis, Cæsar, ubi intellexit frustra tantum laborem fumi, neque hostium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse; statuit expectandam classem. Quæ ubi convenit, ac primùm ab hostibus visa est; circiter cccx naves eorum paratissimæ, atque ²⁸ omni genere armorum ornatissimæ, è portu profectæ, nostris adversæ constituerunt. Neque satis Bruto, qui classi præerat; ²⁹ neque tribunis militum centurionibusque, quibus singulæ naves erant attributæ; constabat, quid agerent, aut ³⁰ quam rationem pugnæ insisterent. Rostro enim ³¹ noceri non posse cognoverant: Turribus autem excitatis; ³² tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat, ut neque ex inferiore loco satis commodè tela adjici possent, & missa à Gallis gravius acciderent. Una erat magno usui res præparata à nostris; falces præcutæ, insertæ affixæque longuriis, non ab simili formâ ³³ muralium calcium. His quum funes, qui antennis ad malos ³⁴ destinabant, comprehensi adductique erant; navigio remis incitato, prærumpebantur: Quibus abscissis, antennæ necessariò concidebant: Ut, quum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret; his ereptis, omnis usus navium uno tempore eriperetur. Reliquum erat certamen positum in virtute; Quæ nostri milites faciliè superabant; atque eò magis, quòd in conspectu Cæsaris atque omnis exercitus res gerebatur; ut nullum paullò fortius factum latere posset: Omnes enim colles, & loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

DISJECTIS, ut diximus, antennis: quum singulas binæ aut ternæ naves ³⁵ circumfisterent; milites summâ vi transcendere in hostium naves contendebant. Quod postquam barbari fieri animadvertēerunt;

Ante Cha.
LVI.
U. C. Varr.
DCCXVIII.

§ XIV.
Cæsar, operam in eorum oppidis expugnandis frustra impendi sentiens, navali eos prælio tandem aggreditur, junperatque.

§ XV.

²⁷ Erant extimescendi.] MSS. & Editt. Vett. erat extimescendus. Quod perinde est. μη δύνασθαι σφᾶς τὰς Γάλλας BAA II. TEIN.

²⁸ Omni genere armorum] Optimè hic arma interpretatur Davisius; vela, funes, &c.

²⁹ Neque tribunis] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. [vel tribunis.]

³⁰ Quam rationem pugnæ insisterent.] Meritò hic reprehendit Davisius Ciacconium; qui reponit, insisterent.

³¹ Noceri.] MSS & Editt. Vett. nocere. Quod rectius est. Græcus,

³² Tamen] Scribit Davisius, ex Editt. Rom. & Ven. Tantum tamen; & priorem vocem perperam in aliis omissam censet. Sed integra est sententia sine istâ voce.

³³ Muralium] Nonnulli, ruralium. Interpr. Græcus, γειωρικῶν. Sed vera est vulgata Lectio.

³⁴ Destinabant,] Variant Codd. & Critici. Al. distinebant. Al. detinebant.

³⁵ Circumfisterent; MSS & Editt. Vett. circumfisterant. Quæ Lectio æquè ferri potest.

Ante Chr.
LVI.
U. C. Ferr.
DCXCVIII.

verterunt; expugnatis compluribus navibus; quum ei rei nullum reperiretur auxilium; fugâ salutem petere contenderunt. Ac, jam conversis in eam partem navibus, quod ventus ferebat; tanta subito malacia ac tranquillitas extitit, ut ³⁶ se loco movere non possent. Quæ quidem res ad negotium conficiendum maximè fuit opportuna: Nam singulas nostri confectati, expugnaverunt; Ut perpauca ex omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint; quum ab ³⁷ hora IV usque ad Solis occasum pugnaretur.

§ XVI.

Quo prælio, bellum Venetorum totiusque oræ maritimæ confectum est. Nam quum omnis juvenus, omnes etiam gravioris ætatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eò convenerant; tum, navium quod ubique fuerat, unum in locum coegerant. Quibus amissis; reliqui, neque quod se reciperent, neque quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaque, se suaque omnia, Cæsari dederunt. In quos eò gravius Cæsar vindicandum statuit, quod diligentius in reliquum tempus à barbaris jus legatorum conservaretur. Itaque, omni senatu necato, reliquos sub coronâ vendidit.

§ XVII.

Interea Q.
Titurius Sa-
binus, lega-
tus, Unellos
&c. callido
consilio supe-
rat.

Dum hæc in Venetis geruntur; Q. Titurius Sabinus cum his copiis, quas à Cæsare acceperat, in fines Unellorum pervenit. His præerat Viridovix; ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum, quæ defecerant; ex quibus exercitum magnasque copias coegerat. Atque his paucis diebus, ³⁸ Aulerci, Eburovices, Lexoviique, senatu suo interfecto, quod auctores belli esse volebant; portas clausurunt, seque cum Viridovice conjunxerunt: Magnaque præterea multitudo undique ex Galliâ perditorum hominum latronumque convenerat; quos spes prædandi, studiumque bellandi, ab agriculturâ & quotidiano labore revocabat.

§ XVIII.

Sabinus, idoneo omnibus rebus loco, castris sese tenebat; quum Viridovix contra eum duum millium spatio confedisset, quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret: Ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum vocibus nonnihil carperetur; tantamque opinionem timoris præbuit, ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderent. Id eâ causâ faciebat, quod cum tantâ multitudine hostium; præsertim eo absente, qui summam imperii teneret; nisi æquo loco, aut opportunitate aliquâ datâ, ³⁹ legato dimicandum non existimabat.

§ XIX.

Hæc confirmatâ opinione timoris; idoneum quendam hominem & callidum delegit Gallum, ex iis quos auxilii causâ secum habebat. Huic magnis præmiis pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes

³⁶ *Se loco*] MSS. *se ex loco.* sine distinctione: ut sit unus scilicet
³⁷ *Horâ quartâ*] Græc. ἡ ἑσπέρα, populus.
τρίτην. MSS. & plerique Editi, ³⁸ *Legato*] Merito hic ridendos
[*horâ ferè quartâ.*] proponit D. Vossius Ursinum & Ci-
³⁸ *Aulerci Eburovices.*] Legendum ostendunt viri docti, Cellaris cardo sententiæ vertitur, ejiciendum
Brantius, &c. *Aulerci Eburovices*, vellent.

hostes transeat: quid fieri velit, edocet. Qui pro perfugâ ad eos venit, timorem Romanorum proponit; quibus angustiis ipse Cæsar à Venetis prematur, docet: neque longiùs abesse, quin proximâ nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Cæsarem, auxilii ferendi causâ, proficiscatur. Quod ubi auditum est; conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse: ad castra iri oportere. Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur: Superiorum dierum Sabini cunctatio; perfugæ confirmatio; inopia cibariorum, cui rei parùm diligenter ab his erat provisum; spes Venetici belli; & quòd ferè libenter id, quod volunt homines, credunt. Iis rebus adducti, non priùs Viridovicem reliquosque duces ex concilio dimittunt, quàm ab his sit concessum, arma uti capiant, & ad castra contendant. Quâ re concessâ: læti, velut exploratâ victoriâ; sarmenis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant; ad castra pergunt.

Locus erat castrorum editus, & paullatim ab imo acclivis, circiter passus M. Huc magno cursu contenderunt, ut quàm minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur; Exanimatique pervenerunt. Sabinus, suos hortatus, cupientibus signum dat. Impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant, onera; subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum est opportunitate loci, hostium ⁴⁰ inscientiâ ac defatigatione, virtute militum, ac superiorum pugnarum exercitatione; ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent; ac statim terga verterent. Quos impeditis, integris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt: Reliquos, equites consecrati; paucos, qui ex fugâ evaserant, reliquerunt. Sic, uno tempore, & de navali pugnâ Sabinus, & de Sabini victoriâ Cæsar certior factus est. Civitatesque omnes se statim Titurio dederunt. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minimè resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

EODEM ferè tempore P. Crassus, quum in Aquitaniam pervenisset; quæ pars, ut antè dictum est, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Gallix est æstimanda: quum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi * paucis antè annis L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset; atque unde † L. Manilius Proconsul, impedimentis amissis, profugisset; non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque, re frumentariâ provisâ; auxiliis, equitatique comparato; multis præterea viris fortibus ⁴¹ Tolosâ, Carcasone, ⁴² & Narbonè,

(quæ

⁴⁰ Inscentiâ] Itâ edidit *Davissus* ex Cod. *Andino* & *Eliensi*. Quomodo in MS Reg. scriptum est. *Al. inscentiâ.*

⁴¹ Tolosâ] MS. *Rég. à Tolosa.*

Quomodo sæpissimè loquitur Cæsar.

⁴² — Et Narbonè, (quæ sunt civitates Gallix provincix, hnitimæ his regionibus,) nominatim evocatis.] Ita

Ante Chr.
LVI.
U. C. Varr.
DCXCVIII.

§ XX.

§ XXL

Eodemque tempore in Aquitaniam P. Crasso Societates viarum se dedunt.

* Ante Chr. circiter cv. U. C. Varr. DCXLIX.

bello Cimbriano, *Al. Ante Chr. LXXIX. U. C. Varr. DCCLXXV. bello Sertoriano, conjecturâ satis incertâ.*

† Ante Chr. LXIV. U. C. Varr. DCXC.

conjecturâ valde incertâ.

Ante Chr.
LVI.
U. C. Varr.
DCCXVIII.

(quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus,) nominatim evocatis; in Sotiatium fines exercitum introduxit. Cujus adventu cognito: Sotiates, magnis copiis coactis; equitatûque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti; primùm equestre prælium commiserunt. Deinde, equitatu suo pulso, atque infrequentibus nostris; subito pedestres copias, quas in convalle in infidiis collocaverant, ostenderunt. Hi, nostros disiectos adorti, prælium renovârunt.

§ XXII. PUGNATUM est diu, atque acriter; quum Sotiates, superiori- bus victoriis freti, in suâ virtute totius Aquitaniæ salutem positam putarent; nostri autem, quid sine Imperatore, & sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspicere cuperent. Tandem tamen, confecti vulneribus hostes, terga vertere. Quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere oppidum Sotiatium oppugnare cœpit; Quibus fortiter resistentibus, vineas turresque egit. Illi, aliâs eruptione tentatâ, aliâs cuniculis adaggerem vineasque actis; cujus rei sunt longè peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos ærariæ⁴⁴ secturæ sunt: ubi, diligentia nostrorum, nihil his rebus profici posse intellexerunt; legatos ad Crassum mittunt: seque in deditionem ut recipiat, petunt. Quâ re impetratâ; arma tradere jussi, faciunt.

§ XXIII. ATQUE in eâ re omnium nostrorum intentis animis: aliâ ex parte oppidi⁴⁵ Adiatomus, qui summam imperiî tenebat; cum de devotis quos illi Soldurios appellant: Quorum hæc est conditio, ut omnibus in vitâ commodis unâ cum his fruântur, quorum se amicitia dediderint: Si quid iis per vim accidat; aut eundem casum unâ

Ita hunc locum feliciter emendavit Ciacconius. Vulgò, [*— & Narbone, (quæ sunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ,) ex his regionibus nominatim &c.*] Davisius, quamvis Ciacconii emendationem laudet, necessariam tamen non putat; quia iste nimirum sit optimorum Scriptorum usus, ut, post verba Parenthesi inclusa, eadem voces aut eundem sensum repetant. Et sufficit quidem hæc ratio, quamobrem voces, *ex his regionibus*, post Parenthesin possint tolerari. Verùm ista non est maxima, in vulgatâ Lectione, difficultas. Multò majoris momenti est, quod quærit Cellarius; quomodo nimirum istæ civitates *finitime* appellari possint Romanorum provinciæ, quæ non sint utique *finitime*, sed in ipsâ Provinciâ sitæ. Nisi fortè, etiam in vulgatâ lectione,

ita construi possint hæ voces, ut [*provincia*] non sit scilicet dativi, sed genitivi casus; & [*finitime*] intelligatur [*finitime his locis* :] Quæ tamen durior est constructio. Verùm totam denique difficultatem tollit MS Regius; in quo ita planè scriptum est, quomodo legendum coniecit Ciacconius, — (*quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitime his regionibus*;) *nominatim &c.*

⁴³ Tandem tamen] In MSS Reg. Eliens. & Vossii, deest vox *Tandem*. In Edit. Vet. Rom. deest *Tamen*.

⁴⁴ Sectura] In quibusdam Codd. *strictura*.

⁴⁵ Adiatomus] Ita legendum ostendit Davisius. Vulgò, *Adcan- tuannus*. MS Reg. *Adiatunus*. MSS Vossii, *Adiatonius*. Edit. Rom. *Adiatonius*.

unâ ferant, aut sibi mortem consciscant: Neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto cujus se amicitia devovisset, mori recusaret: cum iis Adiatomus eruptionem facere conatus, clamore ab eâ parte munitionis sublato, quum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum est. Ut tamen eâdem deditionis conditione uteretur, à Crasso impetavit.

ARMIS obsidibusque acceptis; Crassus in fines Vocationum & Tarusatum profectus est. Tum verò barbari commoti; quòd oppidum & naturâ loci & manu munitum, paucis diebus, quibus eò ventum fuerat, expugnatum cognoverant; legatos quoquoversus dimittere, conjurare, obsides inter se dare, copias parare cœperunt. Mittuntur etiam ad eas civitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: Inde auxilia ducésque accersuntur: Quorum adventu, magnâ cum auctoritate & magnâ cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces verò ii deliguntur, qui unâ cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Ii, consuetudine populi Romani, loca capere, castra munire, commeatibus nostros intercludere ⁴⁶ instituunt. Quod ubi Crassus animadvertit; suas copias propter exiguitatem non facillè diduci; hostem & vagari, & vias obsidere, & castris satis præsidii relinquere; ob eam causam minùs commodè frumentum commeatumque sibi supportari: in dies hostium numerum augeri: non cunctandum existimavit, quin pugnam decertaret. Hâc re ad consilium delatâ; ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem pugnae constituit.

Primâ luce, productis omnibus copiis, duplici acie ⁴⁷ instructâ, auxiliis que in mediam aciem ⁴⁸ coniectis; quid hostes consilii caperent, expectabat. Illi, etsi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemque nostrorum, se tutò dimicaturos existimabant; tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine ullo vulnere victoriâ potiri: Et si, propter inopiam rei frumentariæ, Romani sese recipere cœpissent; impeditos ⁴⁹ agmine, & sub sarcinis ⁵⁰ inferiores animo, adoriri cogitabant. Hôc consilio probato ab ducibus; productis Romanorum copiis, sese castris tenebant.

HAC re perspectâ, ⁵¹ Crassus; quum sua cunctatio atque opinio

F

timidi-

⁴⁶ *Instituunt*] Codd. nonnulli, *in agmine*.
institunt.

⁴⁷ *Instructâ*] Sic MS Reg. & Edit.
Rom. Al. *Instituta*.

⁴⁸ *Coniectis*] MS Reg. & Edit.
Rom. *Collocatis*. MSS Elienf. & Vossii, *collectis*.

⁴⁹ *Agminis*] MSS & Edit. Vett.

⁵⁰ *Inferiores animo*] MS Reg. & Edit. Rom. *inferiorique animo*. MSS Elienf. & Vossii, *inferiore animo*.

⁵¹ *Crassus; quum sua cunctatio atque opinio timidiore hostes, non sros milites alacriores ad pugnandum effecisset;*

Ante Chr.

LVI.

U. C. Varr.
DCXCVIII.

§ XXIV.

*Alique com-
pures Aquitaniæ popu-
li.*

§ XXV.

Ante Chr.

LVI.

U. C. Varr.

DCCXCVIII.

timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset; atque omnium voces addirentur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. Ibi, quum alii fossas complerent; alii multis telis coniectis, defensores vallo munitionibusque depellerent; auxiliarésque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus componendis, speciem atque opinionem pugnantium præberent: quum item ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur; telæque, ex loco superiore missa, non frustra acciderent: equites, circumitis hostium castris, Crasso renunciaverunt, " non eadem esse diligentia ab Decumanâ portâ castra munita, facilémque aditum habere.

XXVII.

CRASSUS, equitum præfectos cohortatus, ut magnis præmiis pollicitationibusque suos excitarent; quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum; ⁵² eductis quatuor cohortibus, quæ, præsidio castris relicta, integræ ab labore erant; & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent; omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt: atque his proruptis, prius in hostium castris constiterunt, quàm planè ab his videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. Tum verò, clamore ab eâ parte auditio, nostri, redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriæ accidere consuevit, acrius impugnare cœperunt. Hostes undique circumventi, desperatis omnibus rebus, se per munitiones dejicere, & fugâ salutem petere contenderunt. Quos equitatus apertissimis campis confectatus:

ex

effecisset; &c.] Ita ex vet. Cod. optimè restituit Urfinus. Scaliger, editique omnes, & MSS ferè; [*Crassus, quum suâ cunctatione atque opinione — effecisset.*] Quod ineptissimum est. In *Crasso* enim nulla cunctatio. E contrario; non cunctandum (jam antè dixerat Auctor) existimavit [*Crassus, quin pugna decertaret.*] Quòd si istud, suâ cunctatione, intelligatur utique hostium; jam neque Latinitas, neque sensus patietur, ut *Crassus* timidos dicatur effecisse hostes, suâ (hoc est, ipsorum) cunctatione. Quocirca *Urfinum* omninò sequendum existimo. Digna tamen notatu est *D. Vossii* conjectura: [*quum suâ cunctatione atque opinione TIMORIS hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores EFFECISSENT.*] Juvenum Græcus, qui habet; ὁ γὰρ οὐ κέραιος, καὶ τὰς μὲν πολέμους

τῆς σφῆς ἀνακόλῃ καὶ ἡ [emendas *Vossius*, ἢ sed perperam] ΦΟΒΟΥ παρῆχον δόξῃ τὰς ἰαυτῶν στρατιώτας προθυμώτερος εἰς τὴν μάχην ἀπεργάζασθαι. Juvisset eum & *MS Is. Vossii* codex, (si fortè in manus ei incidisset,) qui habet, *effecissent.* Atque hujus demum Codicis Lectio, fortè non inferior est *Urfini*; præsertim, quòd à vulgatâ Lectione MSS omnium, unâ solum literulâ differat. [*Crassus; quum suâ cunctatione atque opinione timidiores [jam facti] hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum EFFECISSENT; &c.*]

⁵² *Eductis quatuor cohortibus*] MSS & Edit. Vett. *eductis* his cohortibus. Nimirum, aut vox [*quatuor,*] interpretamentum est; aut potius, cum scriptum esset, IIII, Librarii legērunt iis vel his. Græc. Interpr. σπείρας τρεῖς

ex millium l numero, quæ ex Aquitaniâ Cantabrisque venisse constat, vix quartâ parte relicta; multâ nocte se in castra recepit. Ante Chr. LVI. U. C. Varr. DCXCVIII.

HAC auditâ pugnâ; maxima pars Aquitaniæ sese Crasso dedit, obsidesque ultro misit. Quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarufates, Elufates, Garites, Aufci, Garumni, Siburzates, Cocofatesque. § XXVIII. Paucæ ultimæ nationes; anni tempore confisæ, quod hiems suberat; id facere neglexerunt.

EODEM ferè tempore Cæsar, etsi propè exacta jam ætas erat; tamen quod, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum umquam legatos de pace misissent; arbitratus id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. § XXIX. Cæsar, Morinos Menapiisque non infelicitè aggressus, anni tempore exercitum in hibernis collocare cogitur. Qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, ⁵³ bellum agere instituerunt. Nam, quod intelligebant maximas nationes, quæ proelio contendissent, pulsas superatasque esse; continentisque silvas ac præludes habebant: eò se, suâque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisset; neque hostis interim visus esset: dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; & compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis secuti, paucos ex suis deperdiderunt.

RELIIQUIS deinceps diebus, Cæsar silvas cedere instituit: Et, ne quis inermibus, imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus extruebat. Incredibili celeritate, magno spatîo paucis diebus confecto: quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur; ipsi densiores silvas peterent; ejusmodi tempestates sunt consecutæ, uti opus necessariò intermitteretur: & continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ ⁵⁴ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit. § XXX.

⁵³ *Bellum agere instituerunt.*] Editi qui est rarior loquendi modus; re-
omnes, & MSS plerique; [*bellum*] etè judicavit *Davisius* eam esse ve-
gerere *instituerunt*. Al. *ceperunt*.] ram Lectionem.
bed cum, testante Ursino, codices [⁵⁴ *Proximè*] MSS Reg. Eliens. &
vetustissimi habeant, *bellum agere*, Vossii, & Edit. Rom. *maximè*.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO GALLICO
LIBER QUARTUS.

F 3

ARGU-

A R G U M E N T U M.

- I. *Uspetes & Tenchtheri Germani, metu Suevorum, in Galliam transeunt.* II. *Suevorum mores & vivendi ratio;* III. *Item Ubiorum.* IV. *Uspetes & Tenchtheri Menapios sedibus suis expellunt.* V. *Cæsar, Gallorum infirmitatem in consiliis capiendis, veritus, maturius ad exercitum proficiscitur.* VI. *Germanorum legationes ad Cæsarem, ejusque responsa.* IX. *Prælium equestre, in quo Germani superiores sunt.* X. *Iidem tamen postea magnâ cum clade castris exuuntur.* XIII. *Quos fugientes Cæsar trans Rhenum, fabricato ponte, insequitur;* XVI. *Sigambrorum fines vastat;* XVII. *Ubisque liberatis, in Galliam revertitur;* XVIII. *Deinde in Britanniam trajicit;* XXII. *Non sine magnâ exercitum in terram exponendi difficultate, Britannis se oppositibus;* XXIV. *Qui tamen superati, legatos de pace mittunt.* XXVI. *Postea autem, Cæsaris classe ventis disjectâ & æstu maritimo afflicta, rebellant.* XXIX. *Britannorum ex essedis pugnandi ratio.* XXX. *Quâ Romani primum perturbantur.* XXXI. *Tandem autem Britanni denuo subiguntur.* XXXII. *Quo factò, Cæsar in Galliam revertitur.* XXXIII. *Moribusque, milites suos dispersos, spe prædæ, aggradiētes, reprimit.*

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER IV.

EA, quæ secuta est, hieme; qui fuit annus Cn. Pompejo, M. Crasso Coss. Usipetes Germani, & item Tenchtheri, magnâ cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt; non longè à mari, quo Rhenus influit. Causâ transeundi fuit; quodd ab Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, & agriculturâ prohibebantur.

SUEVORUM gens, est longè maxima & bellicosissima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur; Ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt; reliqui, qui domi manent, pro se atque illis colunt: Hi rursus in vicem anno post, in armis sunt; illi domi remanent. Sic neque

F 4

Ante Chr.
LVI.
U. C. Varna
DCXCIX.

§ I.
Usipetes &
Tenchtheri
Germani,
metu Suevo-
rum, in Galla-
liam transie-
runt.

§ II.
Suevorum
mores & vi-
vendi ratio.

1 Reliqui, qui domi manent, pro se atque illis colunt.] Scaliger & Recentiores; Reliqui domi manent: pro se &c. Verum cum MSS omnes habeant, reliqui QUI; vocem istam restituendam existimavi. Pro se atque illis colunt, ex MS Urbinensi est: Alii omnes se atque illos ALUNT. Græcus, οἱ μὲν ἐν τῇ πατρίδι καλεῖται

μεινάζουσιν, ἱαυτοὶ τὴν καὶ ἰαυτοὺς ΤΡΕΦΟΥΣΙ.

2 Neque agricultura, neque ratio atque usus belli] Ita ex MSS omnibus & Editt. Vett. restitui. Scaliger & Recentiores; neque agricultura, neque ratio neque usus belli. Perperam. Bimembris enim, non trimembris est sententia.

Ante Chr. agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac
 LVII. separati agri apud eos nihil est: Neque longius anno remanere uno
 U. C. Varr. in loco, ³ colendi causâ, licet: Neque multum frumento, sed maxi-
 DCXCIII. mam partem lacte atque pecore vivunt; multumque sunt in vena-
 tionibus; Quæ res & cibi genere, & quotidianâ exercitatione, & li-
 bertate vitæ, (quod à pueris nullo officio aut disciplinâ assuefacti, ni-
 hil omnino contra voluntatem faciant;) & vires alit, ⁴ & immani
 corporum magnitudine efficit. Atque in eam se consuetudinem ad-
 duxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus, præter pelles, habeant
 quidquam; quarum propter exiguitatem, magna est corporis pars
⁵ aperta: & laventur in fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditus;
 magis eò, ut, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant; ⁶ quàm
 quò ullam rem ad se importari desiderent. Quin etiam iumentis,
 quibus maximè ⁷ Galli delectantur, quæque impenso parant pretio,
⁸ Germani importatis non utuntur; sed, quæ sunt apud eos nata
⁹ prava atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint
 laboris, efficiunt. Equestribus præliis sæpe ex equis desiliunt, ac
 pedibus præliantur; eosque eodem remanere vestigio ¹⁰ assuefaciunt;
 ad quos se celeriter, ¹¹ quum usus est, recipiunt: Neque eorum
 moribus turpius quidquam, aut inertius habetur, quàm ephippiis uti:
 Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum, quamvis pau-
 ci, adire ¹² audent. Vinum ad se omnino importari non sinunt;
 quòd eà re ad laborem ferendum remollefcere homines, atque effæ-
 minari arbitrantur. Publicè maximam putant esse laudem, quàm la-
 tissimè à suis finibus vacare agros. Hæc re significari; magnum nu-
 merum

³ Colendi] MSS plerique; incolendi.
 Quod idem est.

⁴ Et immani corporum magnitudine efficit.] MSS & Editt. Vett. & im-
 mani corporum magnitudine homi-
 nes efficit. Quod cur à Scaligero &
 recentioribus mutatum, equidem
 non video. Græcus item, καὶ πλεον-
 εῖας μεγέθους ἈΝΔΡΑΣ παρέχει.

⁵ — Aperta; & laventur in flu-
 minibus.] Sic Scaliger & recentiores.
 MSS & Editt. Vett. [— aperta. Et
 lavantur in fluminibus.] Quæ Lectio
 æquè ferri potest.

⁶ Quàm quò] Codices nonnulli,
 quàm quòd. Sed utrumque æquè la-
 tine dicitur.

⁷ Galli delectantur, — parant.]
 Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii: Vett.
 quoque Editt. & Interpr. Græcus.
 Scaliger & recentiores; Gallia de-
 lectatur, — parat. Minus, ut
 mihi quidem videtur, eleganter.

⁸ Germani importatis non utuntur]
 MSS omnes, Germani importatis his
 non utuntur. Unde, omisâ voce,
 [Germani,] quod interpretamentum
 esse potest; legendum conjecerim,
 [importatis hi non utuntur.] Favet
 Græcus, εισαγομένας ἈΤΤΟΙ &
 χρώσται.

⁹ Prava] Sic MSS. Græcus,
 μικράς, parva. Quem nonnulli se-
 quuntur. Sed vera est vulgata
 Lectio.

¹⁰ Assuefaciunt] MSS & Editt.
 Vett. assuefecerunt. Quod æquè fert
 temporum ratio. Græc. ἀσθεναίς.

¹¹ Quum usus est] Sic MSS &
 Editt. Vett. Scaliger & recentiores,
 [quum usus poscit.] Quod nihilo ele-
 gantius.

¹² Audent] Ita MSS & Editt.
 Vett. Scaliger & recentiores, au-
 deant. Minus rectè.

merum civitatum, suam vim sustinere ¹³ non potuisse. Itaque unâ Ante Chr. ex parte à Suevis, circiter ¹⁴ millia passuum DC, agri vacare ^{LV.} ^{U. C. Varr.} ^{DCXCIX.} cunctur.

Ad alteram partem succedunt Ubii. Quorum fuit civitas ampla ^{§ III.} ^{Item Ubiorum.} atque florens, ut est captus Germanorum; ¹⁵ & qui paullo sunt ejusdem generis etiam cæteris humaniores; propterea quod Rhenum attingunt, ¹⁶ multumque ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos quum Suevi, multis sæpe bellis experti; propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuissent: tamen vestigales sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque ¹⁷ redegerunt.

In eadem causâ fuerunt Usipetes & Tenchtheri quos supra diximus. Qui ¹⁸ complures annos Suevorum vim sustinuerunt; ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant; & ad utramque ripam fluminis, agros, ædificia, vicósque habebant; sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen

§ IV.
Usipetes &
Tenchtheri
Menapii
sedibus suis
expellunt.

¹³ Non potuisse] MSS & Edit. Vett. [non posse.] Mutarunt Scaliger & recentiores; quod non adverterent vocem [posse] tam imperfecti esse temporis, quam præsentis.

¹⁴ Millia passuum DC] Suspectum habuerunt hunc locum viri Docti, propter numeri magnitudinem. Sed vulgatam lectionem optimè defendit Davissus.

¹⁵ Et qui paullo sunt ejusdem generis etiam cæteris humaniores.] Sic ex Edit. Rom. & Ven. restitui. Quam lectionem optimam & simplicissimam judicavit quoque Davissus. Vulgatam tamen retinet, [Et paullo qui sunt ejusdem generis &c.] propter crebras (inquit) in Cæsare vocum transpositiones. Atqui in Cæsare nullæ sunt duræ vocum transpositiones. Quæ sparsim assert Vir doctissimus exempla, eæ non sunt transpositiones, sed naturalis & elegantissimus verborum ordo: uti suis in locis ostendetur: Vide infra ad Lib 5. § 41. Hoc in loco; cum scriptum esset, [Et qui paullo sunt,] mutavit (opinor) Librarium incuria qui in quàm, abbreviatè scriptum; [Et quàm paullo sunt &c.] Deinde, ne nulla videretur Syntaxe-
es facies; transpositis vocibus scri-

pserunt, [Et paullo quàm sunt;] quomodo & hodiè in MS Eliensi videre est. Denique, postulante sententiâ, restituerunt Viri docti vocem qui; [Et paullo qui sunt &c.] Unde rescribendum, [Et qui paullo sunt &c.] Possem tamen, si conjecturæ indulgere liceret; quandoquidem in plerisque MSS scriptum est, non [Et qui paullo] sed [Et paullo qui;] & in Editis Stephani, Vascosani & Rossæti, omisâ primâ istâ voculâ [Et,] legitur [paullo qui sunt &c.] possem, inquam, conicere legendum [PAULLO QUE sunt &c.] Porro, quod coniecit Hotomannus, legendum [ejusdem gentis;] id in MS Reg. ita planè scriptum reperitur: Nec tamen quidquam mutandum.

¹⁶ Multumque] Ita MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. Al. multique.

¹⁷ Redegeerunt] Hanc vocem eruditè ex MSS & Edit. Vett. restituit Davissus; cum Scaliger, & recentiores edidissent, reddiderunt.

¹⁸ Complures — sustinuerunt.] Codd. nonnulli; Cum plures, — sustinuerint. Sed vera est vulgata lectio. Si enim, cum plures, scriptum esset; scribendum erat deinceps, sustinuerunt.

Ante Chr.
LV.
U. C. Varr.
DCXCIX.

flumen habuerant, demigraverunt; & cis Rhenum dispositis præfidis, Germanos transire prohibebant. Illi, omnia experti: quum neque vi contendere, propter inopiam navium; neque clam transire, propter custodias Menapiorum, possent; reverti se in suas fedes regionésque simulaverunt; & tridui viam progressi, rursus revertunt; atque omni hóc itinere unâ nocte equitatu confecto, infcios inopinantésque Menapios opprefferunt; qui de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant. His interfectis, navibúque eorum occupatis: priusquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt: Atque, omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

§ V.
Cæsar, Gallorum infirmitatem in consiliis capiendis veritus, maturius ad exercitum proficiscitur.

His de rébus Cæsar certior factus, & infirmitatem Gallorum veritus: quòd sunt in consiliis capiendis mobiles, & novis plerumque rebus student; nihil his committendum existimavit. Est autem hoc Gallicæ consuetudinis; ut & viatores, etiam invitos, consistere cogant; & quòd quisque eorum de quâque re audierit, aut cognoverit, quærant: & mercatores in oppidis vulgus circumfistat; quibus ex regionibus veniant, quasque ibi res cognoverint, pronunciare cogant. His rumoribus atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia ineunt: Quorum eos è vestigio pœnitere necesse est; quum incertis rumoribus serviant; & plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant. Quâ consuetudine cognitâ, Cæsar, ¹⁹ ne graviore bello occurreret; maturius, quàm consueverat, ad exercitum proficiscitur. Eò quum venisset, ea, quæ fore suspicatus erat, facta cognovit: missas legationes à nonnullis civitatibus ad Germanos; ²⁰ invitatosque eos, uti ab Rheno discederent; omniâque, quæ postulassent, ab se fore parata. Quâ spe adducti Germani, latius jam vagabantur; & in fines Eburonum & Condrusorum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerant. Principibus Galliæ evocatis; Cæsar ea, quæ cognoverat, dissimulanda sibi existimavit: eorúque animis permulsis & confirmatis, equitatúque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit.

§ VI.
Germanorum Legationes ad Cæsarem, ejusque responsa.

RE frumentariâ comparatâ, equitibúque delectis; iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis Germanos esse audiebat. A quibus quum paucorum dierum iter abesset; legati ²¹ ad eum venerunt, quorum hæc fuit oratio: “ Germanos neque priores populo R. bellum

¹⁹ Ne graviore bello occurreret; Cum vox, *occurrere*, idem persæpe significet, ac *prævenire*; quidam editi habent, *UT graviore bello occurreret*.

²⁰ Invitadosque eos uti ab Rheno discederent. Languidiùs videtur dictum [invitados *hostes ut discederent*.] Quid si legamus, *supplicatos*, aut ali-

quid simile? Græcus habet, *ἱκετόντας*. Non enim id jam vult Cæsar, Gallos *invitasse* Germanos ut in Galliam transirent, (quomodo supra in primo Libro fecerant,) sed *suppliciter rogasse* ut discederent.

²¹ Ad eum. Sic MS Reg. Græcus. *Ἦτος αὐτόν*. Alii, *ab eis*.

bellum inferre; neque tamen recusare, si læcessantur, quin armis contendant: quodd Germanorum consuetudo hæc sit à majoribus tradita; quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: Hoc tamen dicere; venisse invitos, ejectos domo. Si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos. Vel sibi agros attribuant; vel patiantur tenere eos, quos armis possederint. Sese unis Suevis concedere, quibus ne dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem quem non superare possint." Ad hæc Cæsar, quæ visum est, respondit. Sed exitus fuit orationis; "sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Galliâ remanerent: neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Galliâ vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuriâ possint: Sed licere, si velint, in Ubiorum finibus confidere; quorum sint legati apud se, & de Suevorum injuriis querantur, & à se auxilium petant: 22 Hoc se ab Ubiis impetraturum." Legati hæc se ad suos relatueros dixerunt; &, re deliberatâ, post diem tertium ad Cæsarem reversuros: Interea ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit: Cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ, ad Ambivaritos trans Mosam missam: Hos exspectari equites, atque ejus rei causâ moram interponi, arbitrabatur.

Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vhalis, insulam efficit Batavorum; neque longius 23 ab eo millibus passuum LXXX in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt; & longo spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorumque citatus fertur: &, ubi Oceano appropinquat, in plures diffuit partes; multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur, (ex quibus sunt, qui piscibus, atque ovis avium, vivere existimantur) multisque capitibus in Oceanum influit.

CÆSAR, quum ab hoste non amplius passuum XII millibus abesset; ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur: Qui in itinere congressi, magnopere, "ne longius progrediretur," orabant. Quum id non impetrassent; petebant, "ut ad eos equites, qui agmen antecessissent, præmitteret; eosque pugnâ prohiberet: Sibi que ut possent testatem faceret, in Ubios legatos mittendi: Quorum si principes

22 Hoc se ab Ubiis impetraturum.] impetraturum.) Favet Græcus, cum MSS habeant corruptè, [hoc Taûra wag' ATTIN à ποταμῷ οὐδ' αὖθις imperaturum;] felicissima videtur J. Mich. Bruti conjectura, legendum [hoc se eis (scil. Ubiis) Rhenum influit. Vide suprâ pag. 6, imperaturum;] vel, [hoc se ab iis l. 34.

23 Ab eo — in Oceanum transit.] Plerique MSS. ab Oceano — in

Ante Chr. "ac senatus sibi jurejurando fidem fecissent; eâ conditione, quæ
 LV. "à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant: Ad has res conficien-
 U. C. Varr. "das, sibi tridui spatium daret." Hæc omnia Cæsar eodem illò
 DCXCIX. "pertinere arbitrabatur, ut, tridui morâ interpositâ, equites eorum,
 qui abessent, reverterentur. Tamen "sefe non longiùs millibus
 "passuum IV, aquationis causâ, processurum eo die" dixit: "huc
 "postero die quàm frequentissimi convenirent, ut de eorum postu-
 "latis cognosceret." Interim ad præfectos, qui cum omni equi-
 tatu antecesserant, mittit qui nunciarent, ne hostes prælio laceffe-
 rent; &, si ipsi lacefferentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu
 propiùs accessisset.

§ XI. At hostes, ubi primùm nostros equites conspexerunt, quorum
 Prælium e- v millium erat numerus; quum ipsi non amplius DCCC equites habe-
 questre, in rent; quòd ii, qui frumentandi causâ ierant trans Mosam, nondum
 quo Germani redierant: nihil nostris timentibus, quòd legati eorum paulò antè à
 superiores sunt. Cæsare discefferant, atque is dies induciis erat ab iis petitus; impetu
 facto, celeriter nostros perturbaverunt. ²⁴ Rursus resistentibus no-
 stris; consuetudine suâ, ad pedes desilierunt: ²⁵ suffossisque equis,
 compluribusque nostris dejectis, reliquos in fugam conjecerunt; at-
 que ita perterritos egerunt, ut non priùs fugâ desisterent, quàm
²⁶ in conspectu agminis nostri venissent. In eo prælio, exequitibus
 nostris interficiuntur IV & LXX: in his vir fortissimus Piso Aquita-
 nus, amplissimo genere natus, cujus avus in civitate suâ regnum
 obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. Hic, quum fratri
 intercluso ab hostibus auxilium ferret, ²⁷ illum ex periculo eripuit;
 ipse,

²⁴ Rursus resistentibus nostris,] Ità rectè edidit Davissius. Alii, pessimâ interpunctione; Rursus, resistentibus nostris, &c.

²⁵ Suffossisque equis] Non suis, sed Romanorum; ut rectè observavit Hotomannus.

²⁶ In conspectu agminis nostri venissent.] MSS Reg. & Vossii, in conspectu. Quæ vera lectio. Sic enim sæpius loquitur Cæsar. Lib. 7. § 45. lib. 8. § 7, 19, 22, & 23. De bello Civ. lib. 2, § 24 & 28. Non quòd Motus ad locum, in ablativo (ut aiunt Grammatici) propriè efferrì queat; sed quòd in conspectu venire, sit, eum in locum venire, ubi stes videlicet, vel ambules, vel pugnes deinceps in conspectu. Sic apud Cæsarem, venire [& considerare scilicet] in castris: Vide supra pag. 45. l. 14. Sic Cicero: Venit in Senatu, hoc est, inter Senatores;

vel venit [& confedit] in Senatu. Sic infra apud Hirtium, de bello Africano § 33; oppido, in quo — comportata fuerant; hoc est, in quo reposita erant — quæ comportata fuerant. Et ibid. in quod. (MSS habent in quo) Fuba frumentum comportaverat. Sic apud Poetam Pilam projecit in herbâ; hoc est, non simpliciter projecit in Terram, (quomodo interpretantur, Grammatici,) sed ita in Terram motu obliquo projecit, ut deinceps in herbâ provolveretur. Sic apud Plinium. lib. 2, cap. 103, in Piceno lacu [in aquam nimirum,] dejectum. Vide etiam infra, de Bello Civ. lib. 1. § 29. & lib. 2. § 2.

²⁷ Illum ex periculo eripuit] Ità optimè, pro Cæsaris loquendi ratione, ex MSS & Vett. Editt. restituit Davissius. Scaliger & Recen-
 tiores, illum periculo eripuit,

ipse, equo vulnerato, dejectus, quoad potuit, fortissimè restitit. Ante Chr.,
Quum circumventus, multis vulneribus acceptis, cecidisset; atque
id frater, qui jam prælio excesserat, procul animadvertisset; incitato
equo, sese hostibus obtulit, atque interfectus est. U. C. Varr.
DCCXCIX.

Hòc prælio factò; Cæsar neque jam sibi legatos audiendos, ne-
que conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui, per dolum atque
insidias petità pace, ultro bellum intulissent. Expectare verò dum
hostium copiarū augerentur, equitatúsque reverteretur; summæ de-
mentiarū esse judicabat. Et, cognitâ Gallorum infirmitate; quantum
jam apud eos, hostes uno prælio auctoritatis essent consecuti, sen-
tiebat: Quibus, ad consilia capienda, nihil spatii dandum existima-
bat. His constitutis rebus; & consilio cum legatis & quæstore
communicato, ne quem diem pugnar²⁸ intermitteret: opportunis-
sima res accidit; quòd postridie ejus diei manè, eàdem & perfidiâ
& simulatione usi Germani, frequentes, omnibus principibus majori-
busque natu adhibitis, ad eum in castra venerunt; ²⁹ simul, ut di-
cebatur, suū purgandi causâ, quòd, contrà atque esset dictum, &
ipsi petissent, prælium pridie commississent; simul, ut, si quid pos-
sent, de induciis fallendo impetrarent. Quos sibi Cæsar oblatos ga-
visus, retineri jussit: ipse omnes copias castris eduxit; equitatum,
quòd recenti prælio perterritum esse existimabat, agmen subsequi
jussit.

Acie triplici ³⁰ instructâ, & celeriter VIII millium itinere con-
fecto; priùs ad hostium castra pervenit, quàm, quid ageretur, Ger-
mani sentire possent. Qui omnibus rebus subitò perterriti, & cele-
ritate adventûs nostri, & ³¹ discessu suorum; neque consilii habendi,
neque arma capiendi spatio dato; ³² perturbantur, copiasne adversùs
hostem educere, an castra defendere, an fugâ salutem petere, præ-
staret. Quorum timor quum fremitu & concursu significaretur;
milites nostri, pristini diei perfidiâ incitati, in castra irruperunt.
³³ Quo in loco qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostra
resisterunt, atque inter carros impedimentaque prælium commise-
runt:

²⁸ Intermitteret:] Sic MS Reg. & Edit. Vett. nonnullæ Al. præter-
mitteret. [suorum.] Quasi verò qui apud Cæ-
sarem detinerentur, non discessissent
usque à Suis.

²⁹ Simul, ut dicebatur, &c.] Meritò hic arguit Davisius Hotomannum,
nescio quid suspicantem & mutan-
tem; exemplisque ostendit, opti-
mos Autores ita locutos. ³² Perturbantur.] Ita MSS &
Editi. Postulare tamen videtur tem-
porum ratio, ut legatur perturbaban-
tur. Quamquam in re præteritâ tan-
quam præsentì narrandâ, ferri quo-
que potest Lectio vulgata.

³⁰ Instructâ] Sic MS Reg. &
Edit. Vett. nonnullæ. Al. institutâ.
Quod idem est. ³³ Quo in loco qui &c.] Sic
MSS & Edit. Vett. Græcus item,
καὶ ΕΝΤΑΥΘΑ μὲν. Recentio-
res, Quorum qui &c. Quod perinde

³¹ Discessu suorum] Meritò hic
mirandum proponit D. Vossius Ho-
tomannum, qui mirè dictum putat,
[discessu suorum,] pro [retentione]

Ante Chr.
LVII.
U. C. Varr.
DCXCIX.

runt: At reliqua multitudo puerorum mulierumque, (nam cum omnibus suis domo excefferant, Rhenumque transierant,) passim fugere cepit. Ad quos confectandos, Cæsar equitatum misit.

§ XII.

GERMANI, post tergum clamore audito; quum suos interfici viderent; armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris ejecerunt. Et quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent; reliquâ fugâ desperatâ, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt: atque ibi timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi, perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, quum hostium numerus capitum ccccxix millium fuisset, se in castra receperunt. Cæsar iis, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. Illi supplicia cruciatûsque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant; remanere se apud eum velle dixerunt. Iis Cæsar libertatem concessit.

§ XIII.

Quos fugientes Cæsar trans Rhenum, fabricato ponte, insequitur.

GERMANICO bello confecto, multis de causis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundum. Quarum illa fuit justissima; quod, quum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent; suis quoque rebus eos timere voluit, quum intelligerent & posse & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam quod illa pars equitatus Usipetum & Tenchtherorum, quam supra commemoravi prædandi frumentandique causâ Mosam transisse, neque prælio interfuisse; post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum receperat, seque cum iis conjunxerat. Ad quos quum Cæsar nuncios misisset, qui postularent, "eos, qui sibi Galliæque bellum intulissent, uti sibi dederent;" responderunt: "Populi Romani imperium, Rhenum finire. Si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postulare?"

§ XIV.

UBI autem; qui uni ex transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant; magnopere orabant: "Ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur; vel, si id facere occupationibus ³⁴ Reipubl. prohiberetur, exercitum modò Rhenum transportaret: Id sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis, satis futurum: Tantum esse ³⁵ nomen atque opinionem exercitus Romani, Ariovisto pulso, & hóc novissimo prælio facto, etiam ad ultimas Germanorum nationes; uti opinatione & amicitia populi Romani, tuti esse possint. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.

§ XV.

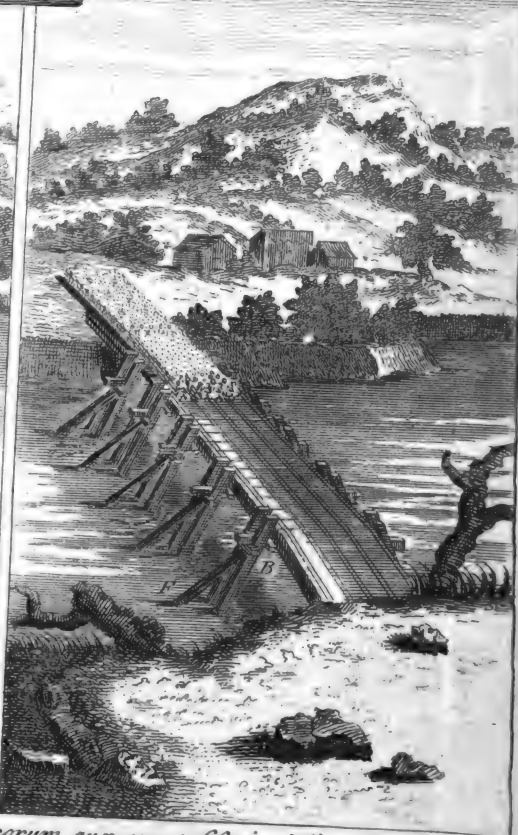
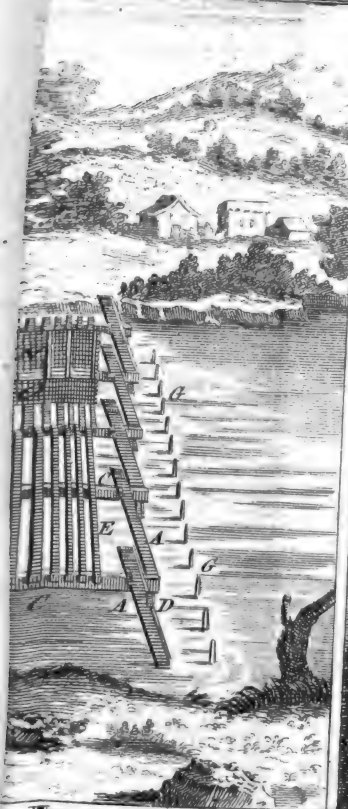
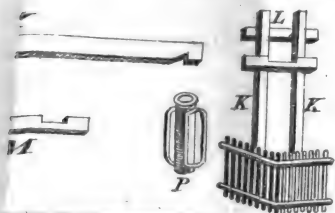
Pontis description.

CÆSAR his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat. Sed navibus transire neque satis tutam esse arbitrabatur, neque

³⁴ *Reipublicæ*] MSS & Edit. Vett. *populi Romani*. Græcus. τῶν Ῥωμαίων *que legunt, [nomen apud eos atque opinionem &c.]* Cæterum MSS & Edit. Vett. pro, *exercitus Romanus*, habent, *ejus amicitia*.

³⁵ *Nomen atque opinionem exercitus Romani.*] Ita edidit Davisius ex

- H. Simpliciter unum tignum eorum quæ erant sesquipedalia.
 I. Trabum bipedalium per se nuda figura.
 K. Bina sesquipedalia tigna inter se juncta seorsum oculis subiiciuntur.
 L. Fibulæ quibus disjunctantur.
 M. Unius fibulæ simpliciter figura.
 N. Grates. O. Longuræ.
 P. Effluvia sive machinatio qua tigna adacta.

neque suæ neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, Ante Chr.
LVI.
U. C. Varr.
DCCXCIX. et si summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum, existimabat. Rationem pontis igitur hanc instituit. Tigna bina ³⁶ sesquipedalìa, paulatim ab imo præacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se jungebat. Hæc cum machinationibus ³⁷ demissa in flumen defixerat, fistucisque adegerat; non sublicæ modo, directæ ad perpendicularum; sed prona, ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent: ³⁸ his item contraria duo ad eundem modum junctæ, intervallo pedum quadragenum ³⁹ ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis conversæ statuebat. ⁴⁰ Hæc utraque ⁴¹ bipedalibus trabibus immixtis, quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrumque fibulis ab extremâ parte ⁴² distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem revinctis; tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quod major vis aquæ fecit incitavisset, hoc artius illigata tenerentur. Hæc ⁴³ directâ materiâ injectâ contexebantur, ac longuriis cratibusque consternebantur. Ac nihilo secius sublicæ ⁴⁴ ad inferiorem partem fluminis oblique adige-

³⁶ *Sesquipedalìa*] crassitudine.

³⁷ *Demissa in flumen*] MSS Reg. Eliens. & Vossii, [*immixta in flumen.*] Editt. Rom. [*immixta in flumine.*]

³⁸ *His item contraria duo &c.*] Scripserat Cæsar, [*His item contraria II.*] Legendum existimo, [*His item contraria bina.*] Sic enim suprâ, *Tigna bina.* Quod & sententia omnino postulat.

³⁹ *Ab inferiore parte*] Fluminis. Ut rectè interpretatur Davisius. Hæc nimirum Tigna in *inferiori parte fluminis*, procumbebant prona *adversus flumen*; sicuti altera illa in *superiori parte fluminis*, procumbebant prona *secundum flumen*. Ac mirè erravit Lippius, qui has voces [*ab inferiori parte*] refert ad præcedentes *pedum quadragenum*; ac si Cæsar intervallum tignorum, ab *inferiore SUI parte* demonstrasset.

⁴⁰ *Hæc utraque*] MSS & Editt. Vett. *Hæc utraque insuper.*

⁴¹ *Bipedalibus*] Crassitudine. Quod erat scilicet intervallum junctura tignorum.

⁴² *Distinebantur*] Legendum existimat Davisius, *desinabantur*. MSS plerique habent, *detinebantur*. MS Eliens. corruptè, *destinebantur*.

⁴³ *Directâ materiâ.*] Secundum longitudinem Pontis.

⁴⁴ *Ad inferiorem partem fluminis.*] Hotomannus conjicit, *superiorem partem*. Quem meritò reprehendit D. Vossius. Addit enim statim Cæsar, [*Et aliæ item supra pontem.*] Quamobrem erravit itidem & Vir doctissimus Joan. Clericus; qui emendat, [*ad inferiorem partem*] (scil. *pontis*), *Flumini oblique adigebantur*; Quasi inferior pars Pontis hic opponeretur superiori, quæ jam suprâ materiâ directâ contrata narrabatur; Cum è contrario manifestum sit, (ut rectè annotârunt D. Vossius & Davisius,) sublicas has ad *inferiorem partem fluminis*, opponi alteris illis mox *supra pontem* (hoc est, in *superiori parte fluminis*), adactis. Adde, quod vox proxima [*nihilo secius*] manifestò referat hæc, non ad id quod dictum est de *materiâ directâ*, sed ad id quod antè narratum est de *santâ operis firmitudine*;

Ante Chr. adigebantur; quæ, ⁴⁵ pro pariete subjectæ, cum omni opère conjunctæ, vim fluminis exciperent. ⁴⁶ Et aliæ item supra pontem, **U. C. Varr.** mediocri spatio: ut, si arborum trunci, sive naves, dejiçendi operis **DEXCIX.** causâ, essent à barbaris missæ; his defensoribus ⁴⁷ earum vis minueretur, neu ponti nocerent.

§ XVI. DIEBUS X, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Sigambrorum contendit. Interim à compluribus civitatibus ad eum legati veniunt; quibus pacem atque amicitiam petentibus, liberaliter respondet, obsidēsque ad se adduci jubet. Sigambri ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fugâ comparatâ; hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant; finibus suis excesserant, suâque omnia exportaverant, sêque in solitudinem ac silvas abdiderant.

§ XVII. CÆSAR paucos dies in eorum finibus moratus; omnibus vicis **Ubiisque liberatis, in Galliam revertitur.** ædificiisque incensis, ⁴⁸ frumentisque succisis, se in fines Ubiorum recepit. Atque his auxilium suum pollicitus, si à Suevis premerentur; hæc ab iis cognovit: Suevos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo, consilio habito, nuncios in omnes partes ⁴⁹ misisse; uti de oppidis demigrarent; liberos, uxores, suâque omnia in silvis deponerent; atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent: hunc esse delectum medium ferè regionum earum, quas Suevi obtinerent: ⁵⁰ ibi Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Cæsar comperit: omnibus his rebus confectis, quarum rerum causâ exercitum transducere constituerat; ut Germanis metum injiceret, ut Sigambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret: diebus omnino XVIII trans Rhenum consumptis, satīs & ad laudem & ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque rescidit.

§ XVIII. Exiguâ parte æstatis reliquâ, Cæsar; etsi in iis locis, quod **Deinde in Britanniam præiicit.** omnis

tudine; Ut adeò etiam Latinitatem Cæsaris corruerit Vir doctissimus!

⁴⁵ *Pro pariete*] Ad sustentanda Tigna. MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Vett. Editt. pleræque, *pro ariete*. Græcus, διὸν κρητ.

⁴⁶ *Et aliæ item*] Ita optimè restituit *Davifus* ex MSS & Editt. Vett. *Scaliger*, typographico (ut opinor) errore, edidit; [*Et alia item*]: Quem secuti sunt recentiores.

⁴⁷ *Earum*] Sic MS Reg. Græcus item, ἐκείνων. Al. *earum rerum*. Quod perinde est.

⁴⁸ *Frumentisque succisis*] Ita felicissimâ conjecturâ emendavit *Hotomannus*: Quam & ipsam esse Cæsaris dictionem ostendit postea MS *Brantii*. Al. corruptè, *succensis*.

⁴⁹ *Misisse*] Sic MSS Reg. & Vossii. Al. *dimisisse*.

⁵⁰ *Ibi Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare constituisse*.] MSS & Editt. Vett. [hic Romanorum adventum exspectare.] Quod optimè respondet verbis præcedentibus, [hunc esse locum delectum &c.] In MSS Reg. deest, atque ibi decertare. Quod fortè glossema esse poterit.

omnis Gallia ad Septemtrionem vergit, maturæ sunt hiemes; tamen in Britanniam proficisci contendit; quod omnibus ferè Gallicis bellis, hostibus nostris indè subministrata auxilia intelligebat. Et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modò insulam adisset; genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognovisset; Quæ omnia ferè Gallis erant incognita. Neque enim temere, præter mercatores, illò adit quiscquam; neque iis ipsi quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones quæ sunt contra ⁵¹ Galliam, notum est. Itaque, ⁵² convocatis ad se undique mercatoribus; neque quanta esset insulæ magnitudo; neque quæ; aut quantæ nationes incolerent; neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur; neque qui essent ad ⁵³ majorum navium multitudinem idonei portus; reperire poterat. Ad hæc cognoscenda, ⁵⁴ prius quàm periculum faceret, idoneum esse arbitratus C. Volusenum, cum navi longâ præmittit. Hic mandat, ut, exploratis omnibus rebus, ad se quàm primùm revertatur. Ipse, cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur; quod indè erat brevissimus in Britanniam transiectus. Huc naves undique ex finitimis regionibus, & quam superiore ætate ad ⁵⁵ Veneticum bellum fecerat classem, jubet convenire.

INTERIM, consilio ejus cognito, & per mercatores perlato ad Britannos; à compluribus ⁵⁶ ejus insulæ civitatibus ad eum legati veniunt, qui ⁵⁷ polliceantur, obsides dare; atque imperio populi R. obtemperare. Quibus auditis; liberaliter pollicitus, hortatusque ut ia eâ sententiâ permanerent, eos domum ⁵⁸ remisit. Et cum his

G

una

⁵¹ Galliam.] MSS Gallias.

⁵² Convocatis.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, *vocatis*.

⁵³ Majorum navium multitudinem.] MSS Vossii, *majorem*. Græc. *πυλοχώρατος λιμένος*. Neutra lectio mala. Priori favet quod infra ait Cæsar de magnitudine navium, p. 83. l. 22; Posteriori, quod de Numero, p. 82. l. 20.

⁵⁴ Priusquam periculum faceret, — præmittit.] MS Reg. *faciat*. Sed utrovis modo constat temporum ratio, cum tanquam præsens narretur res præterita. Hotomannus emendat, *prius qui* &c. Quod rectius esse, inquit Brantius, quivis facile videt: non enim Volusenum præmittit Cæsar, ut ipse postea periculum faceret. Verum longè errant isti Viri eruditi: Quamvis enim non Volusenum præmiserit Cæsar, ut

ipsa per se postea rerum earundem cognoscendarum periculum faceret; at eum ideo præmisit, ut ipse postea cum exercitu periculum faceret insulam adeundi. Quæ est Authoris mens, satis manifestæ.

⁵⁵ Veneticum.] MS Reg. *Venetum*. Quod & rectius.

⁵⁶ Ejus insulæ.] In MS Reg. *deest ejus*.

⁵⁷ Qui polliceantur, obsides dare,] Eruditè tuetur hanc lectionem *Davisius*, exemplis ex optimis Authoribus & ex ipso Cæsare adductis; ut audiendi non sint, qui emendant, *daturus*. Infra, lib. 6. §. 9. *Si amplius obsidum velit, dare pollicentur*. Vide etiam Annot. ad lib. 7. §. 34.

⁵⁸ Remisit:] MSS Reg. Eliens. & Vossii, *remittit*. Quæ Lectio, quam

Ante Chr.
LV.
U. C. Varro.
DCXCIX.

Ante Chr. unâ Comium, quem ipse, Atrebatibus superatis, regem ibi constitue-
 LV. rat; cujus & virtutem & consilium probabat, & quem sibi fide-
 U. C. Varr. lem arbitrabatur, cujusque auctoritas in his regionibus magna habe-
 DCXCIX. batur; mittit. Huic imperat; quas possit, adeat civitates; horte-
 } tûrque, ⁵⁹ ut populi R. fidem sequantur: seque celeriter eò ventu-
 rum nunciet. Volusenus, perspectis ⁶⁰ regionibus; quantum ei fa-
 cultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non
 auderet; v die ad Cæsarem revertitur; quæque ibi perspexisset,
 renunciat.

§ XX.

Dûm in his locis Cæsar, navium parandarum causâ, moratur;
 ex magnâ parte Morinorum legati ad eum ⁶¹ venerunt, qui se de
 superioris temporis consilio excusarent; quod homines barbari, &
 nostræ consuetudinis imperiti, bellum populo Rom. fecissent: seque
 ea, quæ imperâisset, facturos ⁶² pollicerentur. Hoc sibi satis oppor-
 tunè Cæsar accidisse arbitratus; quod neque post tergum hostem re-
 linquere volebat; neque belli gerendi, propter anni tempus, facul-
 tatem habebat; neque has tantularum rerum occupationes ⁶³ sibi
 Britanniae anteponeudas judicabat; magnum his numerum obsidum
 imperat: Quibus adductis, ⁶⁴ eos in fidem recepit. Navibus circi-
 ter ⁶⁴ LXXX onerariis coactis contractisque, quod satis esse ad duas
 legiones transportandas existimabat; quidquid præterea navium
 longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit. Huc
 accedebant XVIII onerariæ naves; quæ ⁶⁵ ex eo loco millibus
 passuum VIII vento tenebantur, quò minùs in eundem portum
 pervenire possent. Has equitibus distribuit; reliquum exer-
 citum Q. Titurio Sabino & L. Aurunculeio Cottæ legatis, in
 Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum le-
 gati non venerant, ⁶⁶ deducendum dedit. P. Sulpicium Rufum
 legatum cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum te-
 nere iussit.

His

quam & altera quoque defendi po-
 test, verior videtur. Sequitur enim:
 [Et cum his unâ Comium —
 mittit.]

⁵⁹ Ut — sequantur:] In iisdem
 Codd. deest, ut. Neque ullo sen-
 tentiæ detrimento.

⁶⁰ Regionibus:] In eisdem Codd.
 regionibus omnibus.

⁶¹ Venerunt, — pollicerentur.]
 MS. Reg. veniunt, — pollicentur. MS
 Eliens. item, pollicentur.

⁶² Sibi] Deest in MSS & Vett.
 Edit.

⁶³ Eos in fidem recepit. Navibus —
 coactis] Ita ex MSS Edit. vett. &
 Græco Interprete restitui. Scaliger

& recentiores omnes pessimâ in-
 terpunctione, sententiam prorsus
 turbant: eos in fidem recepit, na-
 vibus &c.

⁶³ LXXX] MSS Reg. & Eliens.
 & Edit. Rom. alique habent;
 380.

⁶⁴ Ex eo loco millibus passuum VIII]
 Nonnulli Codd. [ex eo loco à millibus
 &c.] Et alibi quidem ait Cæsar, [à
 millibus passuum.] Sed D. Vossius
 contendere non sine ratione videtur,
 locutionem istam, post voces ex eo
 loco, minùs convenire.

⁶⁶ Deducendum] MSS Reg. Eli-
 ens. & Vossius, & Edit. vett. du-
 candum.

His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiâ ferè vigiliâ solvit; equitèsque in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi, iussit: ab quibus quum ⁶⁷ id paulò tardius esset administratum, ipse horâ circiter diei iv cum primis navibus Britanniam attigit; atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cujus loci ⁶⁸ hæc erat natura: Aded montibus ⁶⁹ angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus ista littus telum adjici posset. Hunc ad egrediendum locum nequaquam idoneum arbitratus; dum reliquæ naves eò convenirent, ad horam ix in anchoris expectavit. Interim legatis tribunisque militum convocatis; & quæ ex Voluseno cognovisset, & quæ fieri vellet, ostendit: monuitque, (ut rei militaris ratio, maxime ut res maritimæ postularent, ⁷⁰ ut quæ celerem atque instabilem motum haberent;) ad nutum & ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis; & ventum & æstum uno tempore nactus secundum; dato signo, & sublatiis anchoris, circiter millia passuum viii ab eo loco progressus, aperto ac plano littore naves constituit.

At barbari, consilio Romanorum cognito; præmisso equitatu & essedariis, quò plerumque genere in proeliis uti consuèrunt; reliquis copiis subsecuti, nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas; quòd naves, propter magnitudinem, nisi in alto constitui non poterant: Militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno & gravi onere armorum ⁷¹ pressis, simul & de navibus desiliendum, ⁷² & in fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pugnandum; quum illi aut ex arido, aut paululum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis, tela audacter conjicerent, & equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus omnino generis pugnae imperiti; ⁷³ non

G 2

eàdem

⁶⁷ Id] Græc. *επι ταύρα*. In MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. deest.

⁶⁸ — Hæc erat natura. Aded montibus, &c.] Ita Scaliger & Recentiores. MSS & Edit. Vett. & Interpretes Græc. [— hæc erat natura, atque ita montibus &c.]

⁶⁹ Angustis] Merito hic reprehendit Daviscus Ciacconium, qui hanc vocem aut omissam vellet, aut mutata in [angustis].

⁷⁰ Ut quæ &c.] Reponunt Ciacconium & Hotomannus, [ut quoniam &c.] Quos merito iterum arguit idem Vir Doctissimus, sententiam perspicuam turbantes. Si quid conje-

cturæ indulgendum esset, delerem equidem istud ut, jam tertium in eadem sententiâ repetitum. Sed, sine Codicibus, nihil mutandum.

⁷¹ Pressis,] MSS & Vett. Edit. oppressis. Quod & elegantius.

⁷² Et fluctibus consistendum] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. [Et in fluctibus.] Quod magis Latinum, Græcus, *ἐν τῷ πόντῳ*. Crediderim equidem in Scaligeranâ Editione errore typographico, omissam præpositionem. Quam secuti sunt Recentiores.

⁷³ Non eadem alacritate] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Interpr. Græcus, & Edit. Vett. Scaliger

Ante Chr.
U. C. ^{LV.} *Varr.*
DCCXCIX.
§ XXI.

§ XXII.
Non sine
magna exerci-
tium in terra-
ram expo-
nendi diffi-
cultate, Bri-
tannis se op-
ponentibus.

Ante Chr. eâdem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti præliis consueve-
 rant, utebantur.

U. C. Varr.
 DCXCIX.

§ XXIII.

Quod ubi Cæsar animadvertit: naves longas, quæ um & species erat barbaris inusitator, ⁷⁴ & motus ad usum expeditior, paullulùm removeri ab onerariis navibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui; atque inde fundis, tormentis, sagittis, hostes propelli ac submoveri, jussit. Quæ res magno usui nostris fuit: Nam & navium figura, & remorum motu, & inusitato genere tormentorum, permoti barbari; confiterunt, ac paullùm modò pedem retulerunt. ⁷⁵ Atque, nostris militibus cunctantibus, maximè propter altitudinem maris: qui x legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret; “desilite,” inquit, “milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere; ego certè meum Reipub. atque Imperatori officium præstitero.” Hoc quum magnâ voce dixisset; se ex navi projecit, atque in hostes aquilam ferre cœpit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur; universi ex navi desilierunt. Hos item alii ⁷⁶ ex proximis primis navibus, quum conspexissent, subsecuti; hostibus appropinquarunt.

§ XXIV.

Qui tamen
 superati, le-
 gatus de pace
 mittunt.

PUGNATUM est ab utrisque acriter. Nostris tamen; quod neque ordines servare, neque firmiter insistere, neque signa subsequi poterant; atque alius aliâ ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat; magnopere perturbabantur. Hostes verò, notis omnibus

& Recentiores, [non omnes eâdem alacritate.] Quod illorum assumendum esse puto, qui nè Cæsar suorum fortitudinem narrando minuisse videretur, verébantur.

⁷⁴ Et motus ad usum expeditior,] Ineptissimè Ciacconius legendum contendit, [Et usus ad motum expeditior.]. Nec quicquam feliciùs Vir Doctissimi D. Vossius & Davissius, qui veram Lectionem tuentur, sed Hypallagen esse ajunt, pro eo quod dici potuisset, *usus ad Motum expeditior*. Quasi verò aut *Usus rectè dici possit expeditus*, [Græc. *ταχυστα*]; aut, *Motus ad usum expeditior*, non esset maximè naturalis & rerum & verborum ordo. Profectò, quas constructiones ex bonis Auctoribus ad Hypallagen referre solent Grammatici, ex aut ex corruptis serè sunt Codicibus, aut ex sinceris malè intellectæ. Et ridiculus prorsus est D. Vossius in eo, quem ex Hirtio ad hanc rem citat loco: ubi, cum ait Hirtius, *Taber-*

na culum secundum littus ipsum constituit, ut propè fluctus verberaret; istud [fluctus] ita plurali numero construit Vir doctus, ut, absurdissimâ Hypallage, *tabernaculum* scilicet *verberare* dicatur *fluctus marinos*.

⁷⁵ Atque] Sic MSS & Edit. Vett. Meliùsque convenit, quàm quod Scaliger & recentiores reposuerunt, *At*.

⁷⁶ Ex proximis primis navibus,] Sic MSS & Edit. Vett. Quod cum non intelligeret Hotomannus, vocem [primis] eiecit. Quem secuti sunt Scaliger & recentiores omnes. Davissius, aliquantò propior vero, coniecit legendum, [ex proximis primæ.] Sed nihil opus. Sententia enim perspicua est; *ex navibus quæ proxima essent primis*: Vel, *ex aliis navibus in primo ordine proximis*. Proximis nimirum ei navi, è quâ desilierat Aquilifer; in primo autem ordine, scilicet eo in ordine qui erat earum, quæ ante cæteras essent littori appulsæ.

nibus vadis; ubi ex littore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant; incitatis equis, impeditos adoriebantur: plures paucos circumstabant: alii ab latere aperto, ⁷⁷ in averfos tela conjiciebant. Quod quum animadvertisset Cæsar; scaphas longarum navium, item speculatoria navigia, militibus compleri jussit: & quos laborantes conspexerat, iis subsidia summittebat. Nostri, ⁷⁸ simul in arido constiterunt, suis omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt; atque eos in fugam dederunt. Neque longiùs prosequi potuerunt, quòd equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant. Hoc unum ad pristinam fortunam Cæsari defuit.

HOSTES prælio superati; simul atque se ex fugâ receperunt, statim ad Cæsarem legatos de pace miserunt: "Obsides daturus; quæque imperâset, ⁷⁹ sese facturos," polliciti sunt. Unâ cum his legatis Comius Atrebas venit, quem suprà demonstraveram à Cæsare in Britanniam præmissum. Hunc illi è navi egressum, quum ad eos ⁸⁰ Imperatoris mandata deferret, comprehenderant, atque in vincula conjecerant: Tunc, factò prælio, remisertunt; & in pendâ pace, ejus rei culpam in multitudinem contulerunt; & propter imprudentiam ut ignosceretur, petiverunt. Cæsar questus, quòd, quum ultro in continentem legatis missis pacem à se petissent, bellum sine causâ intulissent; ignoscere imprudentiæ dixit, obsidésque imperavit. Quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinquiore locis accersitam paucis diebus sese daturus dixerunt. Interea suos remigrare in agros jusserunt; principésque undique ⁸¹ convenere, & se civitatésque suas Cæsari commendârunt.

HIS rebus pace firmatâ; post diem IV, quàm est in Britanniam ventum, naves XVIII, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiore portu leni vento solverunt. Quæ quum appropinquarent Britannia, & ex castris viderentur; tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset; sed aliæ eodem, unde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propiùs Solis occasum, magno suî cum periculo ⁸² dejicerentur. Quæ tamen, anchoris jactis, cum fluctibus comple- rentur; necessariò, adversâ nocte in altum provectæ, continentem

G 3

peti-

⁷⁷ In averfos.] Vulgò, in universos. Codex Urfini habet, [in ad- versos.] Unde felix Ciacconii conjectura, [in averfos.]

⁷⁸ Simul in arido constiterunt.] Ita optimè ex MSS & Edit. Vett. restituit Davisius. Scaliger & Recentiores, ex Librariorum imperitorum commendatione, [simul atque in arido constiterunt.]

⁷⁹ Sese facturos,] Deest in MSS sese. Al. facturos, Al. facturos esse.

⁸⁰ Imperatoris mandata deferret.] MSS & Vett. Edit. Oratoris modo, Cæsaris mandata deferret. Quod, ut rectè observat Davisius, glossam olet. Scaliger & recentiores, perferret.

⁸¹ Convenere, — commendarunt.] MSS & Edit. Vett. convenire, — commendare cæperunt.

⁸² Dejicerentur.] Ciacconius, sine causâ, reponit; rejicerentur.

Ante Chæ.
LV.
U. C. Parr.
DCCXIX.

§ XXV.

§ XXVI.

Postea autem, Cæsaris classe ventis diiectâ & astu maritimo afflictâ, rebellâ,

Ante Chr.

LV.

U. C. Varr.
DCCXCIX.

petiverunt. Eâdem nocte accidit, ut esset luna plena; quæ dies maritimos æstus maximos in Oceano efficere consuevit: Nostriſque id erat incognitum. Ita uno tempore & longas naves, quibus Cæsar exercitum transportandum curaverat, quâſque in aridum subduxerat, æstus ⁸³ complebat; & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat: Neque ulla noſtris facultas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis; reliquæ quum eſſent, funibus, anchoris, reliquîſque armamentiſ amîſſis, ad navigandum inutiles; magna, id quod neceſſe erat accidere, totius exercitûſ perturbatio facta eſt. Neque enim naves erant aliæ, quibus reportari poſſent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas naves eſſent uſui: & quod omnibus conſtabat hiemare in Galliâ oportere, frumentum hiſ in locis in hiemem proviſum non erat.

§ XXVII.

QUIBUS rebus cognitîs; principes Britannîæ, qui poſt prælium ⁸⁴ ad ea quæ juſſerat Cæſar faciendâ conveni-erant, inter ſe collocutî: quum equites, & naves, & frumentum Romanis deeſſe intelligerent; & paucitatem militum ex caſtrorum exiguitate cognocerent; quæ hîc erant etiam anguſtiora, quod ſine impedimentiſ Cæſar legiones transportaverat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellionem factâ, frumento commeatûſque noſtros prohibere, & rem in hiemem producere; quod hiſ ſuperatiſ, aut ⁸⁵ reditu intercluſiſ, neminem poſtea belli inferendi cauſâ in Britanniam tranſiturum conſidebant. Itaque, ruſſus conjuratione factâ, paulatim ex caſtriſ diſcedere, ac ſuos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæſar, eſſi nondum eorum conſilia cognoveſat; tamen et ex eventu navium ſuarum, & ex eo quod obſides dare intermiſerant, fore id quod accidit ſuſpicabatur. Itaque ad omnes caſus ſubſidia comparabat: Nam et frumentum ex agris in caſtra quotidie conferebat; & quæ gravîſſimè afflicte erant naves, earum materiâ atque ære ad reliquas reficiendas utebatur; & quæ ad eaſ res erant uſui, ex continenti comportari jubebat. Itaque, quum id ſummo ſtudio à militibus adminiſtraretur; XII navibus amîſſis, reliquiſ ut navigari commodè poſſet, effecit.

§ XXVIII.

DUM ea geruntur: legione, ex conſuetudine, unâ frumentatum miſſâ, quæ appellabatur VII; neque ullâ ad id tempus belli ſuſpicionem interpoſitâ; quum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in caſtra ventitaret: II, qui pro portis caſtrorum in ſtatione erant, Cæſari renunciaverunt; pulverem majorem, quàm conſuetudo ferret, in eâ parte videri, quam in partem legio iter feciſſet. Cæſar, id quod erat, ſuſpicatus, aliquid novi à barbaris initum conſilii; cohortes, quæ in ſtationibus erant ſecum in eam partem proficiſci; duas,

- 83 Complebat;] MSS & Editt. Vett. compleverat. Quæ Lectio æquè ferri poteſt.

84 Ad ea quæ juſſerat Cæſar faciendâ conveni-erant,] Pulchra Manuſcii emendatio. MSS & Vett. Editt.

ad Cæſarem conveni-erant. Græc. Interpr. rectiùs, οἱ πρόσθεν τὰ ὑπὸ τῷ Καίſαρι προεχρηſµενά εἴſιν.

85 Reditu intercluſiſ] Peſſimè re-ponit Hotomanuſ aditu.

duas, in stationem succedere; reliquis armari, & confestim se subse-
qui, iussit. Quum paullò longius à castris processisset; suos ab ho-
stibus premi, atque ægrè sustinere, & confertâ legione ex omnibus
partibus tela conjici animadvertit. Nam quòd omni ex reliquis
partibus demesso frumento, una pars erat reliqua; suspicati hostes
hac nostros esse venturos, noctu in silvis delituerant. Tum disper-
sos, depositis armis, in metendo occupatos subito adorti; paucis
interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverant: simul, equi-
tatu atque effedis circumdederant.

Ante Chr.
L.V.
U. C. Varr.
DCCXCIX.

GENUS hoc est ex effedis pugnae: Primò per omnes partes per-
equitant, & tela conjiciunt; atque ipso terrore equorum, & strepitu
rotarum, ordines plerumque perturbant. Et quum se inter equitum
turmas insinuavere; ex effedis desiliunt, & pedibus præliantur.
Aurigæ interim paullùm è prælio excedunt, atque ⁸⁶ ita se collo-
cant, ut, si illi à multitudine hostium premantur, expeditum ⁸⁷ ad
suos receptum habeant. Ita, mobilitatem equitum, stabilitatem pedi-
tum, in præliis præstant; ac tantum usu quotidiano & exercitatione
efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere,
& brevi moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in
jugo insistere, & inde se in currus citissimè recipere, consueverint.

§ XXIX.
Britanno-
rum ex effedis
pugnandi
ratio.

Quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnae, tempore op-
portunissimo Cæsar auxilium tulit: Namquè ejus adventu hostes
confiterunt, nostri ex timore se receperunt. Quo facto: ad la-
cessendum hostem, & committendum prælium, alienum esse tempus
arbitratus; suo se loco continuit: &, brevi tempore intermisso, in
castra legiones rediit. Dum hæc geruntur: nostris omnibus oc-
cupatis: qui erant in agris reliqui, discesserunt. Secutæ sunt, con-
tinuos dies complures, tempestates; quæ & nostros in castris conti-
nerent, & hostem à pugna prohiberent. Interim barbari nuncios
in omnes partes dimiserunt; paucitatèque nostrorum militum suis
prædicaverunt; &, quanta prædæ faciendæ atque in perpetuum sui
liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demon-
straverunt. His rebus celeriter magnâ multitudine peditatus equita-
tisque coactâ, ad castra venerunt.

§ XXX.
Quâ Roma-
ni primum
perturbantur

CÆSAR, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore vi-
debat; ut si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugerent; ta-
mèn nactus equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo antè
dictum est, secum transportaverat; legiones in acie pro castris con-
stituit. Commisso prælio, diutius nostrorum militum impetum ho-
stes ferre non potuerunt, ac terga verterunt. Quos tanto spatio se-
cuti, quantum cursu & viribus efficere potuerunt; complures ex iis
occide-

§ XXXI.
Tandem au-
tem Britanni
denuo subi-
guntur.

G 4

⁸⁶ Ita & collocant] MSS Reg. reponit, [Ita se & currus collocant.]
Elief. & Vossii, [ita currus collo-
cant.] Quod idem est. Quare nihil
opus est Hotomanni conjecturâ, qui
⁸⁷ Ad suos] ad Aurigas curribus
suis insidentes.

Astr. Chr. occiderunt: Deinde, omnibus longè lateque ⁸⁸ ædificiis adflitis incensisque, se in castra receperunt.

Lv.
U. C. Karr.
DCXCIX.

EODEM diē legati ab hostibus missi ad Cæsarem de pace venerunt. His Cæsar numerum obsidum, quem antea imperaverat, duplicavit; eosque in continentem adduci iussit; quodd, propinquā die æquinoctii, infirmis navibus, ⁸⁹ hiemi navigationem subjiciendam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus, pauld post mediam noctem naves solvit; Quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. ⁹⁰ Ex his onerariæ ii eisdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt; sed paullo infrā delatæ sunt.

§ XXXII.

*Quo factio,
Cæsar in
Galliam r.
vertitur.*

QUIBUS ex navibus quum essent expositi milites circiter ccc, atque in castra contenderent; Morini, quos Cæsar in Britanniam proficiscens pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primò non ita magno suorum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt. Quum illi, orbe facto, sese defenderent; celeriter ad clamorem hominum circiter millia vi convenerunt. Quā re nunciatā, Cæsar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt; atque horis ampliùs iv fortissimè pugnaverunt; & paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. Postea verò quàm equitatus noster in conspectum venit; hostes, abjectis armis, terga verterunt; magnusque eorum numerus est occisus.

§ XXXIV.

CÆSAR postero die T. Labienum legatum, cum iis legionibus quas ex Britannia reducerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui quum propter siccitates paludum, qud se recipere, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi; omnes ferè in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant; omnibus eorum agris vastatis, frumentis succis, ædificiisque incensis, quodd Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant; ad Cæsarem se receperunt. Cæsar in Belgis omnium legionum hiberna constituit, Ed duæ omnino civitates ex Britannia obsides miserunt; reliquæ neglexerunt. His rebus gestis: ex litteris Cæsaris, dierum xx sup-
plicatio à senatu decreta est.

⁸⁸ *Ædificiis adflitis incensisque* dam] In plerisque Codd. [hiemis Hanc Lectionem ex Codice Andino *navigationem* subeundam.] Sed restituit J. F. Gronovius. Al. *ad-*rior est vulgata Lectio.
ficiis incensis. ⁹⁰ *Ex his*] MSS Reg. Eliens. &

⁸⁹ Hiemi *navigationem* subjicien- Vossii; & Edit. Rom. [Sed *ex his*.]

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE
BELLO GALLICO
LIBER QUINTUS.

ARGU.

A R G U M E N T U M.

I. Cæsar, cùm in Galliâ classẽ per Legatos instrui jussisset, ipse in Illyricum profectus, Pirustas cohibet. II. Inde in Galliam reversus, Trevirorum motus compefcit. IV. Dumnorix Æduus fugiens, nè inter obsides in Britanniam à Cæsare duceretur; interficitur. VII. Cæsar in Britanniam trajicit. VIII. Hostes se in silvas abducentes, inde expelluntur. IX. Cæsar, navibus suis tempestate afflictis, hostes persequi cessat; classẽ reficit; castra munit; ad hostes revertitur. X. Britannorum & Britannicæ descriptio. XI. Cæsaris prælia cum Britannis varia; XIV. circa flumen Tamēsin. XIX. Cæsar in Galliam reversus, XX. Legiones in plures civitates distribuit, propter rei frumentariæ inopiam. XXI. Tasgetius in Carnutibus interficitur. XXII. Repentinæ defectiones, ortæ ab Ambiorige & Cativulco. XXIII. Ambiorix, dolosâ oratione, legatis inter se dissentientibus, Titurio, ut castra deserat, persuadet; & in itinere circumventum adortitur, ipsũquẽ eum omnibus copiis ad internecionem cædit. XXX. Deinde, junctis Nervii, castra Ciceronis obsidet & oppugnat. XXXVI. T. Pulsonis & L. Varenii contentio nobilis de laude & virtute. XXXVII. Cæsar, acceptis literis, ad solvendam castrorum obsidionem proficiscitur. XLI. Galli, relicta obsidione, ad Cæsarem contendunt. XLII. Et ab eo fugantur. XLIV. Cæsar propter crebros motus, totam hiemem in Galliâ manere statuit. XLV. Senones, Treviri, aliique populi, Romanorum imperium ægrè ferunt. XLVII. Indutiomarus castra Labieni oppugnat. XLIX. Eo autem occiso, discedunt Galli; fitque omnis Gallia quietior.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER V.

LUCIO Domitio, Ap. Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere ¹ instituerat; legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti quàm plurimas possent hieme naves ædificandas, veteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi ² subductionesque, paullo facit humiliores, quàm quibus ³ in nostro mari uti consuevimus; atque id eò magis, quòd propter crebras commutationes æstuum, ⁴ minùs magnos ibi fluctus fieri cognoverat: Ad onera, & ad multitudinem jumentorum transportandam, paullo latiores, quàm quibus in reliquis utimur maribus. Has omnes, actuarias imperat fieri: quam ad rem multum humilitas adjuvat. Ea quæ sunt usui ad armandas naves, ex Hispaniâ

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

§ I.

Cæsar, cum in Galliâ classem per Legatos instruxisset, ipse in Illyricum profectus, Piratas cobibet.

¹ *Instituerat*;] MSS Plerique & Editt. Vett. Scaliger & Recentiores omittunt, *in*. Sunt qui legant, *in reliquis utimur maribus*: Sed hæc ex sequentibus in alienum locum transcripta.

² *Subductionesque, paullo &c.*] MS Reg. & Edit. Rom. *subduktiones, paulloque &c.*

³ *In nostro mari*] Sic MSS, & ⁴ *Minùs magnos*] Codd. nonnulli, *magis magnos*. Perperam.

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

Hispaniâ apportari jubet. Ipse, conventibus citerioris Galliæ peragis, in Illyricum proficiscitur; quoddà à Pirustis finitimam partem Provinciæ incursionibus vastari audiebat. Eò quum venisset, civitatibus milites imperat; certumque in locum convenire jubet. Quâ re nunciatâ; Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui doceant; "nihil earum rerum publico factum consilio; seseque paratos esse" demonstrant, "omnibus rationibus de injuriis satisfacere." 5 Acceptâ oratione eorum, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci jubet: nisi ita fecerint, sese bello civitatem persecuturum demonstrat. Iis ad diem adductis, ut imperaverat; arbitros inter civitates dat, qui litem æstiment, pœnâque constituent.

§ II.
Inde in Gal-
liam reve-
lus, Treviso-
rum motus
com; efficit.

His confectis rebus, conventibusque peractis; in citeriorem Galliâ revertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. Eò quum venisset: circuitis omnibus hibernis; singulari militum studio, in summâ rerum omnium inopiâ, circiter DC ejus generis, cujus supra demonstravimus, naves, & longas XXVIII invenit constructas; 6 neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. Colaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant; quid fieri velit, ostendit: Atque omnes ad portum Itium convenire jubet: quo ex portu commodissimum in Britanniam transiectum esse cognoverat, circiter millium passuum xxx 7 à continenti. Huic rei quod satis 8 esse visum est militum, relinquit: Ipse cum legionibus expeditis IV, & equitibus DCCC, in fines Trevirorum proficiscitur: quoddà hi neque ad consilia veniebant, neque imperio parebant; Germanosque transrhenanos sollicitare dicebantur.

§ III.

Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum; Rhenumque, ut supra demonstravimus, tangit. In eâ civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus & Cingetorix. Ex quibus alter, simul atque de Cæsar's legionumque adventu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmavit; quæque in Trevis gererentur, ostendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet; bellum parare instituit. Sed postea quàm nonnulli principes ex eâ civitate & familiaritate Cingetorigis ad-

5 Acceptâ oratione eorum,] Ur-
fusus & Valesius conjiciunt legendum,
[acceptâ ratione eorum.] Quibus ad-
sentitur Davisus. Sed nihil opus.
Græcus, ἀκούσας αὐτῶν. MSS ple-
rique, Perceptâ oratione &c.

6 Neque multum abesse ab eo, quum]
Eruditè tuetur hanc Lectionem
Davisus, contra Gicconium & Sca-

ligerum; qui temerè rejiciunt voces
[ab eo.]

7 À Continenti] MSS plerique &
Editt. Vett. [transmissum à continen-
ti.] Sed vox [transmissum] inter-
pretamentum videtur illius [trans-
jectum] in lineâ superiore positæ.

8 Esse] Deest in MS Reg. & Edit.
Rom.

adducti, & adventu nostri exercitûs perterriti, ad Cæsarem venerunt; & de suis privatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam civitati consulere non possent: veritus, ne ab omnibus defereretur, ⁹ Indutiomarus, legatos ad Cæsarem mittit: “ sese idcirco à suis discedere atque ad eum venire noluisse, quò facilius civitatem in officio contineret; ne, omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur: Itaque civitatem in suâ potestate esse: sêque, “ si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas civitatissue fortunæ ejus fidei permissurum.” Cæsar, etsi intelligebat quâ de causâ ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne æstatem in Treviris consumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Indutiomarum ad se cum cœ obsidibus venire jussit. His adductis, & in iis filio propinquisque ejus omnibus, quos nominatim evocaverat; consolatus Indutiomarum, hortatûsque est, uti in officio permaneret. Nihilò tamen feciùs principibus Trevirorum ad se convocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliavit: Quod quum merito ejus à se fieri intelligebat; tum magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quàm plurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem perspexisset. Id tulit factum graviter Indutiomarus, suam gratiam inter suos minui: Et, qui jam ante inimico in nos animo fuisset, multò graviùs hoc dolore exarsit.

Iis rebus constituis, Cæsar ad portum Itium cum legionibus pervenit. Ibi cognoscit ¹⁰ XL naves, quæ in ¹¹ Belgis factæ erant, tempestate rejectas, cursum tenere non potuisse; atque eodem, unde erant profectæ, ¹² relatas: reliquas paratas ad navigandum, atque omnibus rebus instructas invenit. Eodem equitatus totius Galliæ convenit, numero millium IV; principisque ex omnibus civitatibus. Ex quibus perpauca, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Galliâ; reliquos, obsidum loco, secum ducere decreverat; quòd, quum ipse abesset, motum Galliæ verebatur.

ERAT unâ cum cæteris Dumnorix Æduus, de quo à nobis antea dictum est. Hunc secum ducere in primis constituerat; quòd eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, maguæ inter Gallos auctoritatis, cognoverat. Accedebat huc, quòd jam in concilio Æduorum Dumnorix dixerat, “ Sibi à Cæsare regnum civitatis deferri.” Quod dictum Ædui graviter ferebant; Neque recusandi,

⁹ Indutiomarus] Delendam existimant hanc vocem Ciacconius & Scalliger. Et sanè, ad sententiam, supervacanea est. Habet tamen momentum suum id, quod affert Davisius de simplicitate & caupniâ hujus Auctoris.

¹⁰ XL.] MSS Reg. Eliens. &

Vossii, & Editt. antiquæ plurimæ habent; LX.

¹¹ Belgis] Sic MS Reg. Al. Mel-dis.

¹² Relatas:] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. vet. exhibent; revertisse.

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

Ante Chr. ^{LIV.}
U. C. Varr.
DCC.

cusandī, ¹³ neque deprecandī causā, legatos ad Cæsarem mittere audebant: Id factum ex suis hospitibus Cæsar cognoverat. Ille primò omnibus precibus petere contendit, ut in Galliā relinqueretur; partim, quòd insuetus navigandi, mare timeret; partim, quòd religionibus sese diceret impediri. Posteaquam id obstinatè sibi negari vidit; omni spe impetrandi ademptā; principes Galliæ sollicitare, sevocare singulos, hortarique cœpit, ut in continenti remanerent; metu territare, “non sine causā fieri, ut Gallia omni nobilitate” spoliaretur; id esse consilium Cæsaris, ut quos in conspectu “Galliæ interficere vereretur, hos omnes in Britanniam transductos” necaret.” Fidem reliquis interponere; iurandum poscere; ut, quod esse ex usu Galliæ intellexissent, communi consilio administrarent.

§ VI.

Hæc à compluribus ad Cæsarem deferbantur. Quā re cognitā, Cæsar; quòd ¹⁴ tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat, coercendum atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quòd longiùs ejus amentiam progredi videbat, prospiciendum ne quid sibi ac Reipubl. nocere posset. Itaque dies circiter xxv in eo loco commoratus, quòd Corus ventus navigationem impediēbat, qui magnam partem omnis temporis in his locis stare consuevit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret; nihil tamen seciùs, omnia ejus consilia cognosceret. Tandem idoneam tempestatem nactus, milites equitēsque ¹⁵ conscendere in naves jubet. ¹⁶ Atque impeditis omnium animis, Dumnorix, cum equitibus Æduorum, à castris, insciente Cæsare, domum discedere cœpit. Quā re nunciatā; Cæsar intermissā profectiōe, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahique imperat. Si vim faciat, neque pateat; interfici jubet: Nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset. ¹⁷ Ille autem revocatus, resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cœpit; sæpe clamitans, “Liberum se, liberæque civitatis esse.” Nihil, ut erat imperatum, ¹⁸ circumstant, hominēque interficiunt: At Ædii equites ad Cæsarem omnes revertuntur.

Hic

¹³ Neque deprecandī.] MSS & Editt. Vett. [aut deprecandī.] Quod rectius. Non enim bimembris, sed simplex est sententia.

¹⁴ Tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat.] Giasconius scribit, [tantum civitatis Æduæ dignitati] Sed omnino sine causā. Ut recte notavit Davissius.

¹⁵ Conscendere in naves.] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii; Quod & exemplis allatis tuetur Davissius. Al. conscendere naves.

¹⁶ Atque.] Ita MS Reg. Ali. At. Quod parum interest.

¹⁷ Ille autem revocatus, resistere.] Codd plerique, [Ille enim revocatus, resistere.] Quæ & proba lectio est. Ut illud [enim] idem sit, quod [At enim] vel [Enim vero.]

¹⁸ Circumstant, hominēque interficiunt.] MSS Reg. & Vossii, & Editt. Vett. aliquot; Circumstant hominem, atque interficiunt; Quod perinde est.

HIS rebus gestis, Labieno in continente cum III legionibus & Ante Chr. equitum millibus II relicto, ut portus tueretur, & ^{LIV.} rem frumentariam provideret, quæque in Galliâ gererentur cognosceret, & consilium pro tempore & pro re caperet; ipse cum legionibus V, & ^{U. C. Varr. bcc.} pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit; & leni Africo ^{§ VII.} *Cæsar in Britanniam trajicit.* provectus, mediâ circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus æstu, ortâ luce, sub sinistrâ Britanniam relictam conspexit. Tum rursus æstus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulæ caperet, quâ optimum esse egressum superiore æstate cognoverat. Quâ in re, admodum fuit militum virtus laudanda; qui ventoribusque navigiis, non intermisso remigandi labore, longarum navium cursum adæquaverunt. Accessum est ad Britanniam omnibus navibus, meridiano fere tempore. Neque in eo loco hostis est visus. Sed, ut postea Cæsar ex captivis comperit; quum magnæ manus eò convenissent; multitudine navium perterritæ, quæ cum annotinis privatisque, quas sui quisque commodi causâ fecerat, amplius DCCC ²² unâ erant visæ; timore à littore discesserant, ac se in superiora loca abdiderant.

CÆSAR, exposito exercitu, ac loco castris idoneo capto: ubi ^{§ VIII.} *Hostes se in silvas abdentes, inde expelluntur.* ex captivis cognovit, quo in loco hostium copiarum confederissent; cohortibus X ad mare relictis, & equitibus CCC, qui præsidio navibus essent; de III vigiliâ ad hostes contendit; eò minùs veritus navibus, quòd in littore molli atque aperto deligatas ad anchoras relinquebat; & præsidio navibus Q. Atrium ²³ præfecit. Ipse noctu progressus millia passuum circiter XII, hostium copias conspicatus est. III equitatu atque effedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere,

¹⁹ Rem frumentariam provideret,] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. Quomodo & alibi Cæsar loquitur. Al. rei frumentariæ. Utrumque rectè.

²⁰ Pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit;] J. Fr. Gronovius, ex codice Andino; [pari numero equitum, quam in continente relinquebat, Solis occasu naves solvit.] Quam lectionem propugnat Vir Doctissimus. Sed & vulgata æquè est proba. Nam &, Solis occasu, &, ad Solis occasum, usurpant optimi Authores. Et, pari numero [ei] quem; idem est ac, pari numero quam. Et si reliquerat, scribatur; relinquebat, æquè constât temporum ratio: Nam &, cum naves conscendisset Cæsar, equites in con-

tinente reliquerat; & cum naves solveret, eisdem relinquebat.

²¹ Provectus,] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Ram. Græcus item, ἀνέχων. Scaliger & recentiores; profectus.

²² — unâ erant visæ; timore à littore discesserant,] Idem Codd. [— uno erant visæ tempore; à littore discesserant,] Quod & rectius videtur. Supervacuum enim illud, timore; cum jam præcessisset, perterritæ. Ut rectè annotavit D. Vossius.

²³ Præfecit.] Ciacconius legit, præfecerat; ut cohereret cum eo quod præcessit, relinquebat. Sed, præfecit, vera est lectio; & cohereret, non cum [relinquebat,] sed cum præcedente [contendit.] Quod & observavit Daxius.

Ante Chr. prohibere, & prœlium committere cœperunt. Repulsi ab equitatibus, se in silvas abdiderunt; locum nacli, egregiè & naturâ & opere munitum; quem, domestici belli, ut videbatur, causâ, jam antè præparaverant: nam crebris arboribus succis, omnes introitus erant præclusi. Ipsi ex silvis rari propugnabant, nostrôsque intræ munitiones ingredi prohibebant. At milites legionis VII, testudine factâ, & ²⁴ aggere ad munitiones adjecto, locum ceperunt; eosque ex silvis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. Sed eos fugientes longiùs Cæsar persequi vetuit; & quodd loci naturam ignorabat; & quodd, magnâ parte diei consumptâ, munitioni castrorum tempus relinqui volebat.

§ IX. POSTRIDIE ejus diei, manè, tripartitò milites equitêsque in expeditionem misit; ut eos, qui fugerant, persequerentur. Iis aliquantum itineris progressis, cum jam extremi essent in prospectu, equites à Q. Atrio ad Cæsarem venerunt, qui nunciarent, “superiori nocte, maximâ coortâ tempestate, propè omnes naves afflicti, hostes persequidefficit; classem refecit; castra munit; ad hostes revertitur.” Etas, atque in littore ejectas esse; quodd neque anchoræ funesque subsisterent; neque nautæ, gubernatorêsque, vim tempestatis pati possent. Itaque, ex eo concursu navium, magnum esse incommodum acceptum.” His rebus cognitis; Cæsar legiones equitatumque revocari, atque ²⁵ itinere desistere jubet: ipse ad naves revertitur: eadem ferè, quæ ex litteris nunciisque cognoverat, coram perspicit; sic, ut, amissis circiter XL navibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios accersiri jubet: Labieno scribit, ut, quam plurimas posset, iis legionibus, quæ sunt apud eum, naves instituat. Ipse, etsi res erat multæ operæ ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naves subducì, & cum castris unâ munitione conjungi. In his rebus circiter dies x consumit, ne nocturnis quidem temporibus ²⁶ ad laborem militum intermissis. Subductis navibus, castrisque egregiè munitis; easdem copias, quas antè, præsidio navibus relinquit: ipse eodem, unde redierat, profisciscitur. Eo quum venisset; majores jam undique in eum locum copiarum Britannorum convenerant. Summa imperii bellique administrandi, communi consilio, permessa est Cassivellauno; cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tamesis, à mari circiter millia

²⁴ Aggere — adjecto,] Meritò hic reprehendit D. Vossius *Giacconium*; qui, quoniam infra legitur, *adactâ turri*, & hic emendat, *adactâ*. Inscitè admodum. Nam (ut optime annotat iste Vir Doctissimus,) Agger propriè jaci dicitur; Turris, *agi*.

²⁵ Itinere desistere] MSS Reg. Eliens. & Vossii; in itinere resistere.

Edit. Rom. alique, in itinere consistere.

²⁶ Ad laborem militum intermissis.] Rectè hic arguit Davissus Brantium & Beroaldum, qui legunt [ab labore militum;] Inelegantè admodum. Præterquam quod prior ista constructio Cæsari valde familiaris.

millia passuum LXXX. Huic, superiori tempore, cum reliquis civitatibus continentia bella intercesserant. Sed nostro adventu permoti Britannii, hunc toti bello imperioque præfecerant.

BRITANNIÆ pars interior ab iis incolitur, quos ²⁷ natos in insulâ ipsâ, memoriâ proditum dicunt; Maritima pars ab iis, qui prædæ ac belli inferendi causâ, ²⁸ ex Belgis transferant; qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus ed pervenerunt, & bello illato ibi ²⁹ remanserunt, atque agros colere cœperunt. Hominum est infinita multitudo, creberrimâque ædificia fere Gallicis consimilia: Pecoris magnus numerus. Utuntur, ³⁰ aut ære, aut annulis ferreis ad certum pondus examinatis, pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum; sed ejus exigua est copia: Ære utuntur importato. Materia cujusque generis, ut in Galliâ, est; præter fagum atque abietem. Leporem, & gallinam, & anserem gustare, fas non putant: hæc tamen alunt, animi voluptatisque causâ. Loca sunt temperatiora, quàm in Galliâ; remissioribus frigoribus. Insula naturâ triquetra; cujus unum latus est contra Galliam. Hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quod fere ex Galliâ naves appellantur, ad orientem Solem: inferior, ad Meridiem spectat. ³¹ Hoc latus tenet circiter millia passuum D. Alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem Solem. Quâ ex parte est Hibernia; dimidio minor, ut existimatur, quàm Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Galliâ est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona. Complures præterea minores ³² objectæ insulæ existimantur; de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos xxx sub brumâ esse noctem: Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, nisi, certis ex aquâ mensuris breviores esse noctes, quàm in continente, videbamus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC millium passuum. Tertium est contra Septemtrionem: Cui parti nulla est objectæ terra; sed ejus lateris angulus maximè ad Germaniam spectat. ³³ Huic millia passuum

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

§ X.
Britanno-
rum & Bri-
tanniæ de-
scriptio.

H

DCCC

²⁷ Natos insulâ ipsâ.] 'Αυτόχθονες, αὐτογενεῖς.

²⁸ Ex Belgis] Sic MSS Reg. & Eliens. Al. [ex Belgio.]

²⁹ Remanserunt.] Plerique Codd. permanferunt.

³⁰ Aut ære, aut annulis ferreis] Hanc lectionem cum doctissimo Daviso amplector. MSS variant, fœdati glossematis, quæ ex margine irrepsērunt. Scaliger edidit, aut æro aut Taleis ferreis: Sed MSS Reg. Eliens. & Vossii, habent; aut ære — aut Annulis. Græcus item,

ἰσχυροῦς. Videtur Scaliger illud [talais] excudisse ex voce [aliis,] quæ in quibusdam MSS pro [annulis] scripta reperitur. Færnus reposuit, laminis. Judicet lector eruditus.

³¹ Hoc latus tenet] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. vett. Hoc [scil. latus] pertinet. Quæ lectio ferri quoque possit.

³² Objectæ] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. subjæta.

³³ Huic millia passuum] MSS & Edit. Vett. Hoc millia passuum.

Fortè

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

DECC in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centena millia passuum. Ex his omnibus, longè sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: quæ regio est maritimâ omnis; neque multum ³⁴ à Gallicâ differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte & carne vivunt: pellibusque sunt vestiti. Omnes verò se Britanni ³⁵ vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem; atque hoc ³⁶ horribiliore sunt in pugna adspectu. Capillorque sunt promisso; atque omni parte corporis rasâ, præter caput & labrum superius. Uxores habent deni duodenique inter se communes; & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed si qui sunt ex his nati; eorum habentur liberi, ³⁷ à quibus primùm virgines quæque ductæ sunt.

§ XI.

Cæsar
p. ælia cum
Britannis
varia;

EQUITES hostium essedariique acriter ³⁸ prælio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt; ³⁹ tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque ⁴⁰ eos in silvas collésque compulerint: sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis amiserunt. At illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris atque occupatis in munitione castrorum, subitò se ex silvis ejecerunt: impetūque

Fortè legendum, Hoc. millium passuum &c.

³⁴ A Gallicâ differunt] MSS & Editt. Vett. Gallicâ differunt; omisâ Præpositione.

³⁵ Vitro inficiunt] Cùm in aliis MSS scriptum sit, vitro; in aliis, glasto: permultis argumentis inter se contendunt Viri docti, utram scripserit Cæsar. Ego in eam partem propendo, ut [vitrum] scripserit Cæsarem existimem, voce scilicet Latinâ: propterea quòd voce Britannicâ si usus fuisset, addidisset utique, quod vocant, quod appellant, aut aliquid simile. Sic enim aliis in locis, ubi voces Gallicas adhibet, huiusmodi aliquid apponere solet. Suprà in libro tertio; Quos illi, inquit, Solduros appellant. Libro sexto; Sunt item, que appellantur Alces. Libro tertio, de Bello Civili; Pontones, quod est genus navium Gallicarum. Inferius, in eodem libro; Est etiam genus raticis inventum, quod appellatur Chara. Nec magni est, quod assert doctissimus Davinius; exemplaria antiquitatis cisa ex optimis MSS retinere utrumque vitrum & glastum; adeo ut eorum verborum alterutrum ex Glossmate sit certum; utri verò hoc contigerit, non

difficile fore æstimatur, si reputemus moris non fuisse Librariis, vocem Romanam & usu vulgari tritam, peregrinâ & rariore explicare: Cùm igitur Glastum sit vox Britannica, Vitrum autem Latina; hanc illius Glossema esse habendam. Hoc, inquam, quamvis ingeniosè excogitatum, non tamen magni est. Vitrum enim, quamvis sit vox Romana, at non tamen (isto significato) usu vulgari trita. Atque istâ de causâ, ad eam explicandam, Librarii adposuerunt vocem Britannicam, Glastum.

³⁶ Horribiliore sunt in pugna adspectu.] MSS Reg. Eliens. & Vossii. & Editt. Vett. [horridiores sunt in pugna adspectu.] Quod idem est.

³⁷ A quibus primùm virgines quæque ductæ sunt] MSS Eliens. & Vossii; [quo (MS Reg. quorum) primùm virgo quæque deducta (Edit. Rom. adducta) est.]

³⁸ Prælio — conflixerunt] MSS & Vett. Editt. prælium —

³⁹ Tamen] Sic MSS & Vett. Editt. Scaliger & Recentiores, ita tamen. Sed nihil opus.

⁴⁰ Hos] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. omnes.

tuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati; acriter pugnaverunt. Duabûsque missis subsidio cohortibus à Cæsare, atque his primis legionum duarum; quum hæ, ⁴¹ intermisso perexiguo loci spatio inter se, constitissent; novogenere pugnae perterritis nostris; per medios audacissimè proruperunt, seque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus tribunus mil. interficitur. Illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur.

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

Toto hoc ⁴² in genere pugnae, quum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est nostros, propter gravitatem armorum; quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent; minùs aptos esse ad hujus generis hostem: Equites autem magno ⁴³ cum periculo dimicare; propterea quod illi etiam consultò plerumque cederent; &, quum paullulùm ab legionibus nostros removissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari praelio contenderent. Equestris autem praelii ratio, & cedentibus & insequentibus, par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut nunquam conferti, sed rari, magnisque intervalliis, preliarentur; stationesque dispositas haberent; atque alios alii deinceps exciperent, integrique & recentes defatigatis succederent.

§ XII.

POSTERO die, procul à castris hostes in collibus confiterunt: rarique se ostendere; & lentius, quàm pridie, nostros equites praelio laceffere cœperunt. Sed meridie, quum Cæsar pabulandi causâ, III legiones, atque omnem equitatum, cum C. Trebonio legato misisset; repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, sic, ut ab signis legionibusque non abisterent. Nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt; neque finem insequendi ⁴⁴ fecerunt, quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, præcipientes hostes egerunt; magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi, facultatem dederunt. Ex hac fugâ protinus, quæ undique convenerant, auxilia discesserunt; neque post id tempus unquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

§ XIII.

CÆSAR, cognito eorum consilio; ad flumen Tamefin, in fines Cassivellauni, exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægrè, transiri potest. Eò quum venisset; animum advertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas: Ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita; ejus-

§ XIV.
Circa flumen
Tamefin.

H 2

démque

⁴¹ Intermisso perexiguo loci spatio inter se, constitissent;] Ita hunc locum, mutatâ solum interpunctione, restitui. Editi omnes; intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent. Qui Sensus est nullus. Ideoque Hotomannus exstimmavit voces, inter se, delendas esse. Sed Græcus rectè intellexit, ὁλίγων ἀπὸ

ἀλλήλων ἀπεχισθῶν.

⁴² In genere] In MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. deest in.

⁴³ Cum periculo dimicare] MSS & Edit. Vett. cum periculo praelio dimicare.

⁴⁴ — fecerunt, quoad subsidio &c.] MSS Reg. Elcens. & Vossii, & Edit. Rom. — fecerunt. Quo subsidio &c.

Ante Chr.

LIV.

U. C. Varr.

DCC.

démque generis sub aquâ defixæ sudes, flumine tegebantur. Iis rebus cognitis à captivis perfugisque; Cæsar, præmissis equitatu, confestim legiones subsequi iussit. Sed ⁴⁵ eâ celeritate atque impetu milites ierunt, quum capite solo ex aquâ extarent; ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripasque dimitterent, ac se fugæ mandarent.

§ XV.

CASSIVELLAUNUS, ⁴⁶ ut suprà demonstravimus, omni depositâ spe contentionis; dimissis amplioribus copiis: millibus circiter IV essedariorum ⁴⁷ relictis, itinera nostra servabat: paullulumque ex viâ excedebat, locisque impeditis atque silvestribus sese occultabat; atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora atque homines ex agris in silvas compellebat: Et, quum equitatus nostrer liberius vastandi prædandique causâ, se in agros ⁴⁸ effunderet; omnibus viis notis semitisque, essedarios ex silvis emittebat; & magno cum periculo nostrorum equitum, cum iis confidebat; atque hoc metu, latius vagari prohibebat. Relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Cæsar pateretur: & tantum in agris vastandis, incendiisque faciendis, hostibus noceretur; quantum labore, atque itinere, legionarii milites efficere poterant.

§ XVI.

INTERIM Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas; ex qua Mandubratius adolescens, Cæsaris fidem secutus, ad eum in ⁴⁹ continentem Galliam venerat; (cujus pater Imanuentius in eâ civitate regnum obtinuerat, interfectusque erat à Cassivellauno; ipse fugâ mortem vitaverat;) legatos ad Cæsarem mittunt. Pollicenturque sese ei dedituros, & imperata facturos. Petunt, ut Mandubratium ab injuriâ Cassivellauni defendat; atque in civitatem mittat, qui præsit, imperiumque obtineat. His Cæsar imperat obfides XL, frumentumque exercitui; Mandubratiumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt; obfides ad numerum, frumentumque miserunt.

§ XVII.

TRINOBANTIBUS defensis, atque ab omni militum injuriâ prohibitis; Cenimagi, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi, legionibus

⁴⁵ *Eâ celeritate atque impetu*] MSS Reg. Eliens. & Vossii; *eâ celeritate atque eo impetu.*

⁴⁶ *Ut suprà demonstravimus, omni depositâ spe contentionis;*] In editis omnibus ita interpunctus est hic locus, ut ambiguum sit quod referantur hæ voces, ut *suprà demonstravimus*; cum manifestum sit eas ad istud solum, *omni depositâ spe contentionis*, referri debere. Quanti interdum sit momenti res tam perexigua, vide infrâ, quæ annotavimus de bello Civili, lib. 3. §. 34.

⁴⁷ *Relictis*] Scaliger & recentio-

res, contra omnium Codicum fidem, & sine ullâ omnino causâ, scripserunt *retentis*: voce admodum ineleganti in locum elegantioris susceptâ. Quos proinde meritò carpit *Davissius*.

⁴⁸ *Effunderet*] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. *ejecerat*.

⁴⁹ *Continentem Galliam*] Suspectam habuerunt vocem [*Galliam*.] *Giaccinius, Hotomannus, & Scaliger*. Sed prorsus sine causâ; ut ostenderunt Viri doctissimi *D. Vossius & Davissius*. Deest tamen in Græco Interprete.

nonibus missis, sese Cæsari dediderunt. Ab his cognoscit, non longè ex eo loco oppidum Cassivellauni abesse, silvis paludibusque munitum; quò satis magnus hominum pecorisque numerus convenerit. Oppidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossâ munierunt, quò, incursionis hostium vitandæ causâ, convenire consueverunt. Eò proficiscitur cum legiionibus: locum reperit egregiè naturâ atque opere munitum: tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paullisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt; seseque ex aliâ parte oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus; multique in fugâ sunt comprehensi, atque interfecti.

DUM hæc in his locis geruntur: Cassivellaunus ad Cantium, § XVIII. quod esse ad mare suprâ demonstravimus; quibus regionibus IV reges præerant, Cingetorix, Carnilius, Taximagulus, Segonax; nuntios mittit. Atque his imperat, ut, coactis omnibus copiis, castra navalia de improviso adorianentur atque oppugnent. Hi quum ad castra venissent; nostri, eruptione factâ, multis eorum interfectis, capto etiam ⁵⁰ nobili duce Cingetorige, suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus, hoc proelio nunciato; tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maximè etiam permotus defectione civitatum; legatos per Atrebatem Comium de deditioe ad Cæsarem mittit.

CÆSAR, quum ⁵⁰ statuisset hiemem in continenti propter repentinos Galliæ motus agere; neque multum æstatis superesset; atque id facile extrahi posse intelligeret; obsides imperat. Et, quid in annos singulos vestigialis populò R. Britannia penderet, constituit. Interdicit atque imperat Cassivellauno, ne Mandubratio neu Tribuocantibus noceat. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare; naves invenit refectas. His deductis: quòd & captivorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tempestate deperierant naves; duobus comitatibus exercitum reportare ⁵² constituit. Ac sic accidit, ut ex tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc neque superiore anno ullâ omnino navis, quæ milites portaret, desideraretur: At ex iis quæ inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris comitatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curaverat numero LX; perpaucæ locum caperent, reliquæ fere omnes rejicerentur. Quas quum aliquandiu Cæsar frustra expectasset:

H 3

ne

⁵⁰ Nobili Duce Cingetorige,] Sic MSS plerique & Editt. Vett. Ut sit idem videlicet, qui suprâ Rex appellatus fuerit. Scaliger edidit, *Lugotorige*. Quomodo & in MS Eliensi scriptum est. Sed cum in isto Codice & suprâ quoque scriptum sit *Lugotorix*; unus idemque esse videtur. Non tamen dissimulandum; in prior loco, cum initio

scriptum fuisset *Cingetorix*, manu dñceps emendatrice factum *Lugotorix*. Græcus utrobique habet, *Κοιλιόρις*.

⁵¹ Statuisset hiemem — agere] MSS Reg. Eliens. & Vossii, *constituisset hiemem*.

⁵² Constituit] Idem Codd. *instituit*.

Ante Chr.

LIV.

U. C. Varr.

DCC.

Ante Chr.

LIV.

U. C. Varr.
DCC.

ne anni tempore ⁵³ navigatione excluderetur, quodd æquinoctium suberat; necessariò angustius milites collocavit. Ac ⁵⁴ summâ tranquillitate consecutâ, secundâ inîtâ quum solvisset vigiliâ, primâ luce terram attingit, omnesque incolumes naves perduxit.

§ XX.
*Legiones in
plures civi-
tates distri-
buit, propter
væ frumen-
tariæ inopi-
am.*

SUBDUCTIS navibus, conciliòque Gallorum Samarobrivæ peracto: quodd eo anno frumentum in Galliâ, propter siccitates, angustius provenerat; coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare; legionésque in plures civitates distribuere. Ex quibus unam in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit: alteram in Nervios, Q. Ciceroni; tertiam ⁵⁵ in Æduos, L. Roscio: quartam in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare iussit. Tres in Belgio collocavit; his M. Crassum quæstorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos præfecit. Unam legionem, quam proximè trans Padum conscripserat; & cohortes v; in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, misit: His militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Costam, legatos præesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimè inopiæ frumentariæ sese mederi posse existimavit. Atque harum tamen omnium legionum hiberna, (præter eam, quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat,) millibus passuum c continebantur. Ipse interea; quoad legiones ⁵⁶ collocatas, munitaque hiberna, cognovisset; in Galliâ morari constituit.

§ XXI.
*Tasgetius in
Carnutibus
interficitur.*

ERAT in Carnutibus summo loco natus Tasgetius; cujus majores in suâ civitate regnum obtinuerant. Huic Cæsar, pro ejus virtute atque in se benevolentia, quodd in omnibus bellis singulari ejus operâ fuerat usus, majorum locum restituerat. Tertium hunc jam annum regnantem ⁵⁷ inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus,

⁵³ Navigatione] MSS Reg. Eliens. & Vossii, [à navigatione]

⁵⁴ Summâ tranquillitate consecutâ.]

Sic MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. MS Eliens. *secutâ*. Græcus, πολλῆς συνεχθείσης γαλήνης. Scaliger & Recentiores, *summam tranquillitatem consecutus*.

⁵⁵ In Æduos,] MSS in *Æduos*. Isti autem qui sint, cum prorsus ignotum esset; conjecterunt Viri docti legendum, in *Æduos*.

⁵⁶ Collocatas,] Ita ex MSS Eliens. & Ciacconii, & veteribus quibusdam excusis, edidit *Daviscus*; quomodo & in MSS Reg. & Vossii legitur. Editio vetus Romana, Scaliger, & Recentiores habent, *collocasset*. Quod

idem ferè est.

⁵⁷ Inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt.] Ita omnes ferè Editi. Suspicio tamen potius interpungendum; *inimici, palam multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt*. Si enim cum *palam interfecerunt inimici*; jam illud, *multis etiam ex civitate auctoribus*, paulum admodum ad sensum adaugendum, conferet. At si, *inimici eum interfecerunt*, simpliciter dicas; jam illud, *palam multis etiam ex civitate auctoribus*, ad atrocitatem rei augendam multum conferre videbitur. Veruntamen, ut quod res est dicam, post [*multis etiam*] deesse videtur vocabulum aliquod, [PR]IN-

ribus, interfecerunt. Defertur ea res ad Cæsarem. Ille veritus, ^{Ante Chr. LIV. U. C. Varr. nec.} quòd ad plures res pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet, ibique hiemare; quorumque operâ cognoverit Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis quæstoribusque, quibus legiones transdiderat, certior factus est; in hiberna perventum, locumque hibernis esse munitum.

DIEBUS circiter xv, quibus in hiberna ventum est; initium repentini tumultûs ac defectionis ortum est ab Ambiorige & Cativulco. ^{§ XXII. Repentina defectiones, orta ab Ambiorige & Cativulco.} Qui, quum ad fines regni sui Sabino Cottæque præsid fuissent, frumentumque in hiberna comportavissent; Indutiomari Treviri nunciis impulsî, suos concitaverunt: subitoque oppressis lignatoribus, magnâ manu ⁵⁸ castra oppugnatum venerunt. Quum celeriter nostri arma cepissent, vallumque adscendissent; atque unâ ex parte Hispanis equitibus emissis, equestri proelio superiores fuissent; desperatâ re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent: “ habere “ sese, quæ de re communi dicere vellent; ” quibus rebus contro- “ versias minui posse sperarent.”

MITTITUR ad eos, colloquendi causâ, C. Arpinus eques Romanus, familiaris Q. Titurii; & Q. Junius ex Hispaniâ quidam, ^{§ XXIII. Ambiorix, delictâ oratione, legatis inter se dissidentibus, Titurio, ut castra deserat, persuadet; & in itinere circumventum adoritur, ipsumque cum omnibus copiis ad internecionem cædit.} qui jam antè, missu Cæsaris, ad Ambiorigem ventitare consueverat. Apud quos, Ambiorix in hunc modum locutus est: “ Sese, pro “ Cæsaris in se beneficiis, plurimum ei confiteri debere; quòd ejus “ operâ stipendio liberatus esset, quod Atuaticis finitimis suis pen- “ dere consuisset; quòdque ei & filius & fratris filius ab Cæsare “ remissi essent, quos Atuatici obsidum numero missos apud se in “ servitute & catenis tenuissent. Neque id, quod ⁶⁰ fecerit de oppug- “ natione castrorum, aut judicio aut voluntate suâ fecisse; sed co- “ actu civitatis: Suâque esse ejusmodi imperia, ut non minus ha- “ beret juris in se multitudo, quàm ipse in multitudinem. Civitati “ porro hanc fuisse belli causam; quòd repentinæ Gallorum con- “ jurationi resistere non potuerit. Id se faciliè ex humilitate suâ “ probare posse; quòd non adeò sit imperitus rerum, ut suis copiis “ populum R. se superare posse confidat: Sed esse Galliæ commune

H 4

“ con-

[PRINCIPIBUS, vel aliquid simile;] quod in MSS corruptè scriptum est [ex his, vel ex eis;] & quod Græcus expressit, πολλῶν τῆς πόλεως [APXONTΩN] τὰ τε τῆ πράγματος αἰτίων γεγεννημένων. Cujusmodi vox aliqua si inserta sit; jam utro modo interpungatur sententia, perinde erit.

⁵⁸ Castra oppugnatum] Variant Codices. Alii habent, ad castra op-

pugnanda; Alii, ad castra oppugnandi, [scil. causâ.] Alii, ad castra pugnatum; Alii, ad castra oppugnatum.

⁵⁹ Quibus rebus] Sic MSS & Edit. Vett. Scaliger & Recentiores omit- tunt, rebus.

⁶⁰ Fecerit] Ita MSS Reg. Eliens. & Vossii. Quomodo ubique ferme loquitur Cæsar. Scaligeri, alique; fecerat.

Ante Chr. ^{LIV.} "consilium. Omnibus hibernis Cæsaris oppugnandis, hunc esse
U. C. Varr. dictum diem; ne qua legio alteri legioni subsidio venire posset,
DCC. "Non facile Gallos Gallis negare potuisse; præsertim quum de
recuperanda communi libertate consilium initum videretur. Qui-
bus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem offi-
cii; pro beneficiis Cæsarem monere, orare Titurium pro hos-
pitio, ut suæ ac militum saluti consulat. Magnam manum
Germanorum conductam, Rhenum transisse; hanc affore biduo.
Ipsorum esse consilium, velintne, prius quàm finitimi sentiant,
eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad Labienum
deducere; quorum alter millia passuum circiter L, alter paullo
amplius ⁶¹ absit. Illud se polliceri, & iurejurando confirmare;
tutum se iter per fines suos daturum. Quod quum faciat; & ci-
vitati sese consulere, quòd hibernis levetur; & Cæsari pro ejus
meritis gratiam referre." Hæc oratione habitâ discedit Ambiorix.

§ XXIV. C. Arpinus & Junius, quæ audierant, ad legatos deferunt. Illi,
repentinâ re perturbati; etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen
negligenda existimabant: maximèque hæc re permovebantur, quòd
civitatem ignobilem atque humilem Eburonum suâ sponte populo
Rom. bellum facere ausam, vix erat credendum. Itaque ad concilium
rem deferunt; Magnaque inter eos ⁶² extitit controversia. L.
Aurunculeius, complurèsq; tribuni mil. & primorum ordinum cen-
turiones, "nihil temerè agendum, neque ex hibernis injussu Cæsa-
ris discedendum" existimabant. "Quantasvis magnas copias
etiam Germanorum sustineri posse, munitis hibernis," docebant.
Rem esse testimonio: quòd primum hostium impetum, multis
ultrò vulneribus illatis, fortissimè sustinuerint. Re frumentariâ
non premi. Interea & ex proximis hibernis, & à Cæsare, con-
ventura subsidia." Postremò "quid esse levius aut tutius, quàm
auctore hoste de summis rebus capere consilium?" Contrà eâ
Titurius, "serò facturos," clamitabat, "quum majores manus ho-
stium, adjunctis Germanis, convenissent; aut quum aliquid ca-
lamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi
esse occasionem. Cæsarem arbitrari profectum in Italiam. Ne-
que aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse captu-
ros; neque Eburones, si ille adesset, tantâ cum contemptione no-
stri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem, sed rem,
⁶³ spectare. Subesse Rhenum; Magno esse Germanis dolori Ario-
visti mortem, & superiores nostras victorias. Ardere Galliam, tot
contumeliis acceptis, sub populi R. imperium redactam; superiore
"gloriâ

⁶¹ Absit:] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Rom. exhibent; [ab his absit.]

⁶² Extitit] Sic MS Reg. Al. existit. Utrumvis rectè, cum res præterita tanquam præsens narratur.

⁶³ Spectare:] Cum MSS nonnulli & Vett. Editt. habeant, *expectare*; ingeniosè conjicit Davivius, legendum [*spectare*.] Quanquam & sub-
intelligi potest id pronomen.

"gloriâ rei militaris extinctâ." Postremo, "quis hoc sibi persuaderet; sine certâ re, Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse? Suam sententiam in utramque partem esse tutam: si nil sit diutius, nullo cum periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiat, 64 unam esse in celeritate positam salutem. Cottæ quidem, atque eorum qui dissentirent, consilium, quem haberet exitum? in quo si non praesens periculum, at certè 65 longinquâ obsidione fames esset pertimescenda." Hâc in utramque partem habitâ disputatione: quum à Cottâ, primisque ordinibus, acriter resisteretur; "Vincite," inquit, "si ita vultis," Sabinus; & id clariore voce, ut magna pars militum exaudiret: "Neque is sum, inquit, "qui gravissimè ex vobis mortis periculo terrear. Hi sapient; & si gravius quid acciderit, abs te rationem deposcent. Qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis conjuncti, communem cum reliquis 66 casum sustineant; nec rejecti & relegati longè ab cæteris, aut ferro aut fame intereant.

CONSURGITUR ex consilio: Comprehenduat utrumque, & orant; "ne suâ dissensione & pertinaciâ rem in summum periculum deducant. Facilem esse rem; seu maneat, seu proficiantur; si modò unum omnes sentiant, ac probent. Contra, in dissensione nullam se salutem perspicere." Res disputatione ad mediam noctem perducitur: Tandem dat manus Cottæ permotus: superat sententiâ Sabini. Pronunciatur, primâ luce ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis; quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneat; & languore militum, & vigiliis, periculum augeatur. Primâ luce sic ex castris proficiuntur, ut quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum; longissimo agmine, magnisque impedimentis.

At hostes, postea quàm ex nocturno fremitu vigiliisque de processione eorum senserunt; collocatis insidiis bipartitò in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter 11 Romanorum adventum expectabant: & quum se major pars agminis in magnam convallem demississet, ex utrâque parte ejus vallis subitò sese ostenderunt: novissimosque premere, & primos prohibere ascensu, atque iniquissimo nostris loco praelium committere cœperunt.

TUM

64 Unam] Emendat Hotomannus, und. Quomodo & in MS Reg. scriptum est. Sed eruditè exemplis allatis ostendit Davisius, alteram illam veriorum esse Lectionem.

65 Longinquâ] Eruditè quoque idem Vir doctissimus hanc vocem ex MSS & Editt. Vett. restituit;

cum Scaliger & Recentiores edidissent, longâ.

66 Casum] MSS & Editt. Vett. belli casum. Græcus, τὴν πολέμου τύχην.

67 Nec rejecti &c.] MSS & Editt. Vett. non, rejecti &c. Quod æquè Latinum.

Ante Chr.

U. C. Varr.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

PCC.

Ante Chr.

U. C. Farr.

Dec.

§ XXXVII

Tum demum Titurius, uti qui nihil antè providisset, ⁶⁸ trepidare, concurrere, cohortesque disponere: hæc tamen ipsa timide, atque ut eum omnia deficere viderentur: Quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Corra, qui cogitasset hæc posse in itinere accidere, atque ob eam causam protectionis auctor non fuisset; nullâ in re communi salutî deerat. Et, in appellandis cohortandisque militibus, imperatoris; & in pugna, militis officia præstabat: Quumque, propter longitudinem agminis, minus facile per se omnia obire, & quid quoque loco faciendum esset, providere possent; jussunt pronuciari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent. Quod consilium, etsi in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit: Nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quodd non sine summo timore & desperatione id factum videbatur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, at vulgo milites ab signis discederent; quæque quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere atque arripere properaret; & clamore ac fletu omnia complerentur.

§ XXXVIII

At barbaris consilium non defuit. Nam duces eorum totâ acie pronuciari jusserant, ne quis ab loco discederet; illorum esse prædam, atque illis reservari, quæcumque Romani reliquissent; proinde omnia in victoriâ posita existimarent. ⁶⁹ Erant & viri, & numero, pugnando pares nostri. Tametsi à duce, & à fortunâ deserebantur, tamen omnem spem salutis in virtute ponebant; & quoties quæque cohors procurreret, ab eâ parte magnus hostium numerus cadebat. Quâ re animadversâ; Ambiorix pronuciari jubet, ut procul tela conficiant, neu propius accedant: & quam in partem Romani impetum fecerint, cedant; levitate armorum; & quotidianâ exercitatione, nihil iis noceri posse: rursus

“ se

⁶⁸ Trepidare, concurrere.] Sic MS Reg. Alii, paullo minus eleganter [trepidare, & concurrere.]

⁶⁹ Erant & virtute, & numero, pugnando pares nostri. Tametsi à Duce & à Fortunâ deserebantur, tamen omnem spem salutis in virtute ponebant;] Mutila videtur & perturbata hujus sententiæ pars prior. Numero enim, nullo modo pares erant Romani tantæ multitudini hostium; de Virtute autem eorum, in posteriori parte sententiæ dicitur. Quocirca, etsi tolerari posse videtur ingeniosa Davisi explicatio, quâ Romanos docet numero non quidem hostibus dici æquales, sed pares quodammodo pugnando, hoc est, satis multos

qui prælium inire possent etiam cum tantâ multitudine; tamen adeo abjecta est hæc locutio, adeoque hiulca & nitoris Cæsareani dissimillima oratio, tamque parum cum eo quod sequitur [Tametsi à Duce &c.] connecti, ut nullus dubitem quin sensum ipsissimum Cæsaris attigerit Ciacconius, licet verba nimis audacem præ se ferant conjecturam; Qui hoc modo emendat: Erant [Hostes] & loco, & numero, superiores: Nostri, tametsi à Duce & à Fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in Virtute ponebant.

⁷⁰ Procurreret.] Sic MSS. Reg. & Eliens. Alii, procurrerat.

"se ad signa recipientes insequantur." Quo præcepto ab iis diligentissime observato; quum quæpiam cohors ex orbe excesserat atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant: interim "eâ parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. Rursus, quum in eum locum, unde erant egressi, reverti cœperant; & ab iis qui cesserant, & ab iis qui proximi steterant, circumveniebantur. Sin autem locum tenere vellent; neque virtuti locus relinquebatur, neque à tantâ multitudine conjecta tela conferti vitare poterant. Tamen " tot incommodis confictati, multis vulneribus acceptis, resistebant; & magnâ parte diei consumptâ, quum à primâ luce ad horam VIII pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum T. Balventio, qui superiore anno primum pilum duxerat, viro forti & magnæ auctoritatis, utrumque semur tragulâ transjicitur. Q. Lucanius, ejusdem ordinis, fortissime pugnans; dum circumvento filio subvenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes ordinisque adhortans, in adversum os fundâ vulneratur.

His rebus permotus Q. Titurius; quum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum Cn. Pompeium ad eum mittit, rogatum, "ut sibi militibusque parcat." Ille appellatus, respondit; "Si velit secum colloqui, licere; Sperare à multitudine "impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; Ipsi verò "nihil nocitum iri; Inque eam rem se suam fidem interponere." Ille cum Cottâ saucio communicat; "si videatur, pugnâ ut excedant, & cum Ambiorige unâ colloquantur; sperare "se, ab "eo de suâ ac militum salute impetrari posse." Cotta se ad armatum hostem iturum negat, atque in eo perseverat. Sabinaus, quos in præsentia tribunos mil. circum se habebat, & primorum ordinum centuriones, se sequi jubet: & quum propius Ambiorigem accessisset, jussus arma abjicere, imperatum facit; suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum de conditionibus inter se agunt, longiorque consultò ab Ambiorige instituitur sermo; paullatim circumventus, interficitur. Tum verò, suo more, victoriam conclamant, atque ululatum tollunt; impetûque in nostros facto, ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans interficitur, cum maximâ parte militum: Reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. Ex quibus L. Petrosidius aquilifer, quum magnâ multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum projecit; ipse pro castris fortissime pugnans,

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

§ XXIX

71 Eâ parte nudari] MSS & Editt. [incommodis.] Quam lectionem rejicit *Davifus*, propter vocem eandem nudari agmen eam partem, scil: eâ [multis] proximè repetendam.

73 Se] Deest in MSS Reg. & Eliensi. Et quidem non raro in hujusmodi locutionibus subintelligitur.

72 Tot incommodis] Itâ MSS Reg. Eliensi. & Vossii, & Editt. Vett. Recentiores habent, [tam multis]

Ante Cæs. nans, occiditur. ⁷⁴ Illi ægrè ad noctem oppugnationem sustinent :
 v. c. Varr. noctu ad unum omnes, desperatâ salute, se ipsi interficiunt. Paucâ
 dcl. ex prælio elapsi, incertis itineribus per silvas ad T. Labienum le-
 garum in hiberna perveniunt; atque eum de rebus gestis certiorum
 § XXX. faciunt.

Deinde, jun- Hac victoriâ sublatâ Ambiorix, statim cum equitatu in Atua-
 tis Nervii cios, qui erant ejus regno finitimi, profisciscitur; neque diem, neque
 castra Cice- noctem intermitit: peditatumque se subsequi jubet. Re demon-
 ronis obsidet strata, Atuatibusque concitatis, postero die in Nervios pervenit: hor-
 & oppugnat. taturque, " ne sis in perpetuum liberandi, atque ultiscendi Romæ."
 " nos pro iis quas acceperint injuriis, occasionem dimittant: Inter-"
 " fectos esse legatos duos, magnamque partem exercitus interfecisse"
 demonstrat: " Nihil esse negotii, subito oppressam legionem,
 " quæ cum Cicerone hiemet, interfici: Se ad eam rem" proficitur
 " adiutorem." Facile hac oratione Nervii persuadet.

§ XXXI.

C. C.

Itaque, confestim dimissis nunciis ad Centronos, Grudios, Le-
 vacos, Pleumosios, Gordunos; qui omnes sub eorum imperio sunt;
 quam maximas manus possunt, cōgunt: & de improvviso ad Cice-
 ronis hiberna advolant, nondum ad eum famâ de Titurii morte
 perlata. ⁷⁵ Hic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli mi-
 hites, qui lignationis munitionisque causâ in silvas discessissent, re-
 pentino equitum adventu interciperentur. His circumventis; magnâ
 manu Eburones, Atuatii, Nervii, atque horum omnium socii &
 cientes, legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma
 concurrunt; vallum cōscendunt. Ægrè is dies sustentatur: quod
 omnem spem hostes in celeritate ponebant; atque hanc adepti vic-
 toriam, in perpetuum se fore victores confidebant.

§ XXXII.

Mittuntur ad Cæsarem confestim à Cicerone litteræ; mag-
 nis propositis præmiis, si pertulissent. Obfessis omnibus viis, missi
 intercipiuntur. Noctu ex eâ materiâ, quam munitionis causâ com-
 portaverant, ⁷⁶ turres admodum cxx excitantur incredibili celeritate:
 Quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die, mul-
 to majoribus copiis coactis, castra oppugnant; fossam complent:
 A nostris eadem ratione, quâ pridie, resistitur: Hoc idem deinceps
 reliquis fit diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem inter-
 mittitur; non ægris, non vulneratis, facultas quietis datur. Quæ-
 cumque

⁷⁴ Illi] Hoc est, Reliqui, qui se
 in castra receperant. Sicque ha-
 bent MSS. Eliens. & Vossii, & Edit.
 Rom. Scaliger & Recentiores, Alii.
 Quod, eo significatu, vix Lati-
 num est.

⁷⁵ Hic quoque accidit] Ita optime
 emendârunt Hotomannus & Da-
 vius. MSS & Edit. Vett. ha-

bent; Huc, vel Huic. Scaliger &
 Recentiores, Huic. Græcus rectè,
 ἑλκιδά.

⁷⁶ Turres admodum CXX.] Sic
 MSS & Edit. Vett. Quam lectio-
 nem exemplis eruditè tuetur Da-
 vius. Scaliger aliique omittunt,
 [admodum.]

cumque ad proximi diei ⁷⁷ oppugnationem opus sunt, noctu com- Ann. Chr.
LIV.
U. C. 1499
pcc.
parantur: Multæ præstæ fudes, magnus muralium pilorum nume-
rus instituitur: Turres contabulantur: Pinnae, loriceque, ex crati-
bus attexuntur. Ipse Cicero, quum tenuissimâ valetudine esset, ne
nocturnum quidem sibi ad quietem tempus relinquebat; ut ultro
militum concursu, ac vocibus, sibi parcere cogeretur.

Tunc duces principisque Nerviorum; qui aliquem sermonis & XXXIII.
aditum, causamque amicitiae cum Cicerone habebant; colloqui sese
velle dicunt. Factâ potestate; eadem, quæ Ambiorix cum Titurio
egerat, commemorant: "Omnem esse in armis Galliam: Germa-
" nos Rhenum transisse: Cæsaris, reliquorumque, hiberna oppug-
" nari." Addunt etiam de Sabini morte. Ambiorigem ostentant,
fidei faciundæ causâ. "Errare eos" dicunt, "si quidquam ab
" iis præsidii sperent, qui suis rebus diffidant: Sese tamen hoc esse
" in Ciceronem populûmque R. animo, ut nihil nisi hiberna recu-
" sent, atque hanc inveterascere consuetudinem nolint: Licere illis
" incolumibus per se ex hibernis discedere; & in quascumque par-
" tes velint, sine metu proficisci." Cicero ad hæc unum modo
respondit: "Non esse consuetudinem populi Rom. ⁷⁸ accipere ab
" hoste armato conditionem. Si ab armis discedere velint; se ad-
" jutore utantur, legatôsque ad Cæsarem mittant: Sperare ⁷⁹ se,
" pro ejus ⁸⁰ iustitiâ, quæ petierint, impetraturos.

Ab hac spe repulsi Nervii, vallo pedum XI, & fossâ pedum XV, & XXXIV.
hiberna cingunt. ⁸¹ Hæc & superiorum annorum consuetudine, à
nostris cognoverant; & quosdam de exercitu ⁸² nacti captivos, ab
his docebantur. Sed nulla his ferramentorum copia, quæ esset ad
hunc usum idonea. Gladiis cespitem circumcidere; manibus, sagu-
lisque, terram exhaurire ⁸³ cgebantur. Quâ quidem ex re, homi-
num multitudo cognosci potuit: Nam minus horis tribus, ⁸⁴ mil-
lium passuum XV in circuitu munitionem perfecérunt. Reliquisque
diebus, turres ad altitudinem valli; falces testitudinisque, quas iidem
captivi docuerant; parare ac facere cœperunt.

SEPTI-

⁷⁷ Oppugnationem] Hotomannus le-
gendum conjicit, [propugnationem]
Quem meritò reprehendit Davisius.

⁷⁸ Accipere] Sic MSS & Edit.
Vett. Scaliger & Recentiores, [ul-
lam accipere.]

⁷⁹ Se] Deest in MSS & Edit.
Vett. Ut sæpe.

⁸⁰ Iustitiâ, hoc est, clementiâ;
ut rectè notavit Davisius.

⁸¹ Hæc, & superiorum] Sic MSS
Græcus item, ἐν τῇ τῆς. Scaliger
& recentiores omittunt, &c.

⁸² Nacti captivos,] MSS plerique,
habebant captivos; &c.

⁸³ Cgebantur.] MS Reg. & Edit.

Rom. nitabantur. MSS Elienf. &
Vossii, corruptè; videbantur. Græ-
cus, ἠναιχάζοντες.

⁸⁴ Millium passuum XV in circui-
tu, munitionem perfecérunt.] MSS
Reg. & Elienf. [Vallum millium
passuum XV in circui- tu, munitionum
perfecerunt.] Nonnulli codices, [X
millium passuum circui- tu, munitionem
PEDUM XV perfecérunt.] Similiter
Græcus; περίβολον, περίοδον ὀφδο-
κόνη γὰρ, ἢ τοῦ δι' ἀντικαθάρ-
σεως, ἀνιλεῖσθαι. Quæ fortè ye-
rior lectio. Adeò ut è plerisque
Libris aliquid excidisse videatur.

Ante Chr.

LIV.
C. Varr.
Dct.

§ XXXV.

SEPTIMO oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventē fūfili ex argillā glandes, fundis; & fervefacta jacula, in caſas, quā more Gallico ſtramentis erant teſtæ, jacere cœperunt. Hæ celeriter ignem comprehenderunt; &, venti magnitudine, in omnem caſtorum locum diſtulerunt. Hoſtes, maximo ⁸⁵ clamore inſecuti, quaſi partā jam atque exploratā victoriā; turres teſtudinēſque agere; & ſcalis vallum adſcendere cœperunt. At tanta militum virtus, atque ea præſentia animi fuit; ut, quum undique flammā torrerentur; maximāque telorum multitudine premerentur, ſuāque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelliſſerent; non modō ⁸⁶ demigrandi cauſā de vallo decederet nemo, ſed penē ne reſpiceret quidem quiſquam; ac tum omnes acerrimē fortiffimēque pugnarent. Hic dies noſtris longē graviffimus fuit: Sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus numerus hoſtium vulneraretur atque interficeretur; ⁸⁷ ut ſe ſub ipſo vallo conſtipaverant, reſeſſumque primis ultimi non dabant. Paullulū quidem intermiſſā flammā; & quodam loco turri adactā, & contingente vallum; tertię cohortis centuriones, ex eo quo ſtabant loco reſceſſerunt, ſubſque omnes removerunt; nutu vocibūſque hoſtes, “ſi introire vellent,” vocare cœperunt: Quorum progredi auſus eſt nemo. Tum ex omni parte lapidibus conjeſtis deturbati, turriſque ſuccenſa eſt.

§ XXXVI.

T. Pulſionis
& L. Varenii
conſentio nobilis de laude
& virtute.

ERANT in eā legione fortiffimi viri centuriones, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulſio & L. Varenus. Ii perpetuas controverſias inter ſe habebant, uter alteri anteferretur; omnibūſque annis, de loco, ſummis ſimulatibus contendeſſent. Ex iis Pulſio, quum acerrimē ad munitiones pugnaretur, “Quid dubitas,” inquit, Varenē? aut quem locum ⁸⁸ probandæ virtutis “tuæ exſpectas? Hic dies, hic dies de noſtris controverſiis iudicabit.” Hæc quum dixiſſet, ⁸⁹ procedit ex caſtris; munitionēſque;

⁸⁵ Clamore inſecuti quaſi partā &c.] Ita & Græcus, καὶ γὰρ ἰπακολεθῆσαι. Plerique tamen Codices, [clamore, ſicuti partā &c.] Quod perinde eſt.

⁸⁶ Demigrandi] Id eſt fugiendi. Quod cum non intelliſſeret Ciaccinius; reſpoſuit, reſtinguendi.

⁸⁷ Ut ſe—conſtipaverant,] Hanc locutionem non intellexit Hotomanus. Emendat enim, Ita ſe &c. Quod tamen Senſum nullo modo mutat.

⁸⁸ Probandæ virtutis tuæ] Plerique MSS & Edit. Vett. [pro laude virtutis tuæ.] Sed merito amplectitur Daviſus vulgatam Lectionem; quam & ſecutus eſt Græcus.

⁸⁹ Procedit ex caſtris; munitionēſque, quā parte hoſtium conſertiſſima viſa eſt, erumpit.] Locus in MSS perturbatus. Plerique habent, munitionēſque. Unde fortē legendum; MUNITIONEQUE, quā parte—viſa eſt, erumpit: Quod idem eſt. Alii habent, [quæ QUE pars hoſtium—; irumpit:] Unde conſici poſſet, iſtud [munitionēſque ſeu munitionēſque] gloſſema eſſe illius [ex caſtris;] legendūque [procedit ex caſtris; quæque pars hoſtium conſertiſſima viſa eſt, irumpit.] Scaliger & recentiores, ex ingenio ediderunt; procedit extra munitiones, &, quæ pars hoſtium conſertiſſima viſa eſt; [in eam] irumpit. Voces [in eam,] quarum

nemque, quâ parte hostium confertissima visa est, erumpit. ⁹⁰ Nec Varenus quidem tum vallo sese continet; sed omnium veritus estimationem, ⁹¹ subsequitur; mediocri spatio relicto. Pulsio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transjicit; Quo percusso & exanimato, ⁹² hunc scutis protegunt hostes, & in illum universi tela conjiciunt; neque dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pulsioni, & verutum in balteo defigitur. Avertit hic casus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum; impeditumque hostes circumstant. Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti subvenit. Ad hunc se confestim Pulsione omnis multitudo convertit: illum veruto transfixum arbitrantur. Illic verò occurat ocius gladio, cominusque rem gerit Varenus; atque, uno interfecto, reliquos paullum propellit: Dum cupidius instat, in locum inferiorem dejectus concidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pulsio: Atque ambo incolumes, compluribus interfectis, summâ cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic fortuna in contentione ⁹³ & certamine utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset; neque dijudicari posset, uter utri virtute antefendus videretur.

QUANTO erat in dies gravior atque asperior oppugnatio; & XXXVII. maximè quodd, magnâ parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defensorum pervenerat: tantò crebriores litteræ nunciique ad Cæsarem mittebantur. Quorum pars deprehensa, in conspectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur. ⁹⁵ Erat unus intus Nervius, nomine Vertico, loco natus honesto; qui à primâ obfatione ad Ciceronem profugerat, suamque ei fidem præstiterat. Hic servo, spe libertatis, magnisque persuadet præmiis, ut litteras ad Cæsarem deferat. Has ille in jaculo illigatas ⁹⁶ affert; & Gallus inter Gallos sine ullâ suspitione versatus, ad Cæsarem pervenit. Ab eo, de periculo Ciceronis legionisque cognoscit.

CÆSAR,

quarum in MSS nullum est vestigium, quodd infererent nihil erat; Manifestò enim subintelliguntur.

⁹⁰ Nec Varenus quidem] Ità MS Reg. Meliusque hoc in loco convenire videtur, quàm quodd est in vulgatis, [Nè Varenus quidem.]

⁹¹ — subsequitur; mediocri spatio relicto. Pulsio &c. MSS Reg. Eliens. & Vossii: [— subsequitur. Tum, mediocri spatio relicto, Pulsio &c.] Quomodo & Græcus accepit: Sensu nihilo minùs commodo.

⁹² Hunc scutis protegunt hostes; & in illum universi &c.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, [hunc protegunt; in hostem universi &c.]

⁹³ Et certamine &c.] Sic restituit Davifus ex MSS. Scaliger & Recentiores, [Et certamen &c.]

⁹⁴ Nostrorum militum] Exemplis allatis eruditè ostendit adversus Scaligerum Davifus, vocem [militum] non esse delendam.

⁹⁵ Erat unus] Eruditè & hanc quoque locutionem propugnat idem Vir Doctissimus, allatis exemplis; adversus G. J. Vossium.

⁹⁶ Affert;] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. effert. Græcus, ἔχειν. Quæ & verior videtur Lectio. Affert enim, illud est quod deinceps dicitur, ad Cæsarem pervenit.

App. Chr. CÆSAR, acceptis litteris circiter horâ xi diei, statim nuncium in
 Liv. Bellouacis ad M. Crassum quaestorem mittit, cujus hiberna aberant
 N. C. Varr. ab eo millia passuum xxv: Jubet mediâ nocte legionem proficisci,
 pcc. celeriterque ad se venire: Exiit cum nuncio Crassus. Alterum ad
 C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem addu-
 cat, ⁹⁷ quâ sibi sit iter faciendum. Scribit Labieno, si Reip. com-
 modo facere ⁹⁸ possit, cum legione ad fines Nerviorum veniat.
 Reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat
 expectandam. Equites circiter cxx ex proximis hibernis cogit.

§ XXXIX. Hora circiter iiii, ab antecursoribus de Crassi adventu certior est
 factus: Eo die millia passuum xx progreditur. Crassum Samaro-
 brivæ præficit: Legionemque ei attribuit; quod ibi impedimenta
 exercitus, obsides civitatum, litteras publicas, frumentumque omne,
 quod eò tolerandæ hiemis causâ devexerat, relinquebat. Fabius, ut
 imperatum erat, non ita multum moratus, in itinere cum legione
 occurrit. Labienus, interitu Sabini, & cæde cohortum cognita;
 quum omnes ad eum Trevirorum copiae venissent; ⁹⁹ veritus ne, si
 ex hibernis fugæ similem professionem fecisset, hostium impetum
 sustinere non posset; præsertim quos recentî victoriâ efferrî sciret:
 litteras Cæsari dimittit, quanto cum periculo legionem ex hibernis
 educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet om-
 nes peditatus equitatusque copias Trevirorum, ¹ iiii millia passuum
 longè ab suis castris confedissee.

CÆSAR

⁹⁷ Quâ sibi sit iter faciendum.] Sic MS Reg. & Edit. Rom. MSS Eli-
 ent. & Vossii, quâ sibi iter facien-
 dum. Quod idem est. Scaliger &
 Recentiores, [quâ sibi iter faciendum
 sciebat.]

⁹⁸ Possit.] Sic MS Reg. Quod &
 Temporum ratio postulat. Scali-
 ger aliique, minus rectè; posset.

⁹⁹ Veritus ne — sustinere non
 posset.] Variant MSS, Librariorum
 incitiâ corrupti. Cæterum nullus
 dubito, quin legendum sit vel, [ne
 — sustinere non posset,] vel, [ut
 — sustinere posset.] Quod enim edi-
 dit Scaliger aliique, [ut — sustinere
 non posset] Latinum non videtur;
 Et omnino cum Perizonio adversus
 Sanctium existimo, quæ ex bonis
 Autoribus afferri solent istiusmodi
 constructionis exempla, eorum alia
 ex corruptis esse Codicibus, alia ex
 sinceris minus intellecta. Quod asserit
 Giacomius ex Cicerone, [vereor com-

mittere ut non,] prorsus ridiculum
 est: Illud enim, [ut non,] pendet,
 non à vereor, sed à committere. In loco
 isto, Tusc. Quæst. Lib. II. cap. 19,
 [veremur ut hoc natura non patiatur]
 abest ex optimis Codicibus illud,
 non. Et similiter in cæteris. Quem
 citant Viri docti locum ex Tibullo;
 [me cognita virtus Terret, ut infirmæ
 nequeant subsistere vires,] est, [Aded
 ut nequeant.] Difficillimum omni-
 um est illud Horatii, [Nam ut feru-
 lã cadas meritum majora subire Ver-
 bera, non vereor:] Constructio tamen
 ista hujusmodi est, [Nam ut feru-
 lã cadas meritum majora subire Verbera,
 id equidem non vereor,] vel [hoc
 ne facias, non vereor.]

¹ Iiii Millia passuum longè] Quan-
 quam suspectam habet hanc locu-
 tionem Scaliger, tamen sapissimè eâ
 utuntur Cæsar atque Hirtius. Infra,
 Lib. 7, §. 15. Lib. 8, §. 29, in Not.
 De Bello civ. Lib. 2, §. 33. De bello

CÆSAR, consilio ejus probato; etsi, opinione III legionum de-
 jectus, ad II redierat; tamen unum communis salutis auxilium in
 celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Nerviorum fines.
 Ibi ex captivis cognoscit, quæ apud Ciceronem gerantur; quantô-
 que in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus Gallis magnis
 præmiis persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc
 Græcis conscriptam litteris mittit; ne, interceptâ epistolâ, nostra
 ab hostibus consilia cognoscantur. Si adire non possit, monet ut
 tragulam, cum epistolâ ad amentum deligatâ, intra munitiones ca-
 strorum² adjiciat. In litteris scribit, “se cum legionibus profe-
 ctum celeriter affore:” hortatur, “ut pristinam virtutem reti-
 neat.” Gallus, periculum veritus; ut erat præceptum, tragulam
 mittit. Hæc casu ad turrim adhæsit; neque ab nostris biduo ani-
 madversa; tertio die, à quodam milite conspicitur; dempta, ad Ci-
 ceronem deferitur. Ille perlectam in conventu militum recitat, maxi-
 mæque omnes lætitiæ afficit. Tum fumi incendiorum procul vide-
 bantur: Quæ res omnem dubitationem adventus legionum expulit.

GALLI, re cognitâ per exploratores, obsidionem relinquunt; § XLI.
 ad Cæsarem omnibus copiis contendunt. Eæ erant, armatorum
 circiter millia LX. Cicero, datâ facultate, Gallum ab eodem Verti-
 cone, quem suprâ demonstravimus, repetit; qui litteras ad Cæsarem
 deferat. Hunc admonet, iter cautè diligentérque faciat. Perscribit
 in litteris; “hostes ab se discessisse, omnémque ad eum multitudi-
 nem³ convertisse.”⁴ Quibus litteris circiter mediâ nocte Cæsar
 I allatis,

bello Alexand. §. 27. de bello Afri-
 cano, §. 22. & Annot. ad §. 28,
 ibid. §. 58, 59. 66. & Not. ad §. 69,
 in Annotatis. Vide & Doctissimi Jof.
 Wasse Notas in Sallustium, pag. 242.

² Adjiciat] MSS abjiciat.

³ Convertisse] hoc est, se conver-
 tisse; vel, conversam esse; ut rectè
 monet Davifius.

⁴ Quibus litteris — Cæsar alla-
 tis, &c.] Sic MSS & Editi. Davifius,
 ex uno MS Eliensi, reponit; [Qui-
 bus litteris — allatis, Cæsar, &c.]
 Nam in Editis, inquit, voces erant
 transpositæ, adeo ut oratio dura fieret
 & confragosa; Crebraque nescio
 quas comminiscitur Cæsar’s misla-
 tione. Quod omne, merum præju-
 dicium est, ex eo natum, quod de
 Ablativo absolute posito ineptiunt
 Grammatici. Reverâ enim eadem
 planè est constructio, [Quibus litteris
 Cæsar allatis, suos facit certiores;] ac
 si dixisset [Hæc Cæsar oratione, aut,

Oratione Cæsar pulcherrimâ, suos co-
 hortatur.] In quâ verborum disposi-
 tione, manifestò nihil transpositum,
 nihil durum aut confragosum. Eo-
 demque verborum ordine sæpissimè
 utitur luculentissimus Auctor noster.
 Lib. 2. §. 12, Hæc re statim Cæsar per
 speculatores cognitâ. Lib. 6. §. 9,
 Cognitâ Cæsar causâ. Lib. 7. §. 1,
 Indictis inter se principes Galliæ con-
 ciliis. §. 16, Castris ad eam partem
 — positis Cæsar, quæ — aditum
 angustum habebat; aggerem apparare
 &c. §. 74, Uno die intermisso, Galli;
 atque, hoc spatio, magno cratium —
 numero effecto; mediâ nocte — egressi
 &c. Lib. 8. §. 3, Tali conditione
 Bituriges propositâ. de bello Civ.
 Lib. 3. §. 10, Recepto Cæsar Orico.
 §. 34, Deductis oræ maritimæ Cæsar
 presidii. §. 52, Quibus ille cognitis.
 §. 63, Quibus ad insequendum im-
 peditis, Cæsar, quod fore providerat;
 — exercitum educit. De bello
 Alexand.

Ante Chr.
 LIV.
 U. C. Varr.
 DCC.

§ XL.

§ XLI.
 Galli, reli-
 quâ obsidione,
 ad Cæsarem
 contendunt.

Ante Chr.

LIV.

U. C. Varr.
DCC.

allatis, suos facit certiores; eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero die, luce primâ, movet castra: Et, circiter millia passuum IV progressus; trans vallem ⁵ magnam & rivum, hostium multitudinem conspicatur. Erat magni periculi res, cum ⁶ tantis copiis iniquo loco dimicare: ⁷ Tum quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat, confedit: & quàm æquissimo loco potest, castra communit. Atque hæc, etsi erant exigua per se, vix hominum milium VII, præsertim nullis cum impedimentis; tamen angustiis viarum, quàm maximè potest, contrahit; eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat. Interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissimè itinere vallem transire possit.

§ XLII.

Et qd eo fu-
gantur.

Et eo die, parvulis equestribus præliis ad aquam factis, utrique sese suo loco continent. Galli; quòd ampliores copias, quæ nondum convenerant, expectabant. Cæsar; si fortè timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, ut citra vallem pro castris prælio contenderet: Si id efficere non posset; ut, exploratis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque transiret. Primâ luce hostium equitatus ad castra accedit, præliumque cum nostris equitibus committit. Cæsar consultò equites cedere, seque in castra recipere; simul, ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri, portasque obstrui; atque in iis administrandis rebus quàm maximè concursari, & cum simulatione agi timoris jubet. Quibus omnibus rebus hostes invitati, copias transducunt, aciemque iniquo loco constituunt. Nostris verò etiam de vallo deductis, propius accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus partibus conjiciunt. Præconibusque circummissis, pronuntiari jubent; "seu quis Gallus, seu Romanus, velit ante horam tertiam ad se transire; sine periculo licere: post id tempus, non fore potestatem." Ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitem; quòd ⁸ eà non posse introrumpere videbantur; ⁹ alii vallum manu scandere,

Alexand. §. 30, Quo incommodo Dimittius accepto.

⁵ Magnam] Deest in MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom.

⁶ Tantis] Codd. nonnulli, tantulis. Quod idem est. Tantis, hostium; Tantulis, suorum.

⁷ Tum quoniam &c.] Sic MSS Grætus item, ΤΟΤΕ μὲν β. Quædam Vett. Editiones, Scaliger quoque & Recentiores, [Tamen quoniam, &c.] Perperam; & alieno Sensu. Non enim id vult Cæsar; [quamvis magni periculi res esset, dimicare; tamen, quoniam liberatum

obsidione Ciceronem sciebat, idè confedis se & castra munisse;] (qui Sensus est nullus:) Sed, (quoniam magni periculi res erat, dimicare; & tum porro, quoniam jamdudum liberatum obsidione Ciceronem sciebat, idè confedis se & castra munisse.

⁸ Eà] MSS & Edit. Vett. eas.

⁹ Alii vallum manu scandere, alii fossas complere.] Ita edidit Scaliger, eumque secutus Davisius; qui interpretatur [manu scandere,] ascendere sine scalarum ope: Quomodo supra dixerat Cæsar, Lib. 5. §. 35. Scalas vallum ascendere ceperunt. In plerisque

dere, alii fossas complere, inciperent. Tunc Cæsar, omnibus portis eruptione factâ, equitatûque emissio, celeriter hostes dat in fugam; sic, ut omnino pugnandi causâ resisteret nemo: Magnûmque ex his numerum occidit, atque omnes armis exiit.

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

Longiùs prosequi veritus; quòd silvæ paludésque intercedebant; ¹⁰ neque etiâ parvulo detrimento, illum locum relinqui videbat; omnibus suis incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas turres, testitudines, munitionésque hostium admiratur. Legione productâ, cognoscit non decimum esse quemquò relictum militem sine vulnere. Ex his omnibus judicat rebus, quanto cum periculo, & ¹¹ quantâ cum virtute, sint res administratæ: Ciceronem pro ejus merito, legionémque collaudat: Centuriones sigillatim, tribunósque militum appellat; quorum egregiam fuisse virtutem, testimonio Ciceronis cognoverat. De casu Sabini & Cottæ; certiùs ex captivis cognoscit. Postero die, concione habitâ, rem gestam proponit: Milites consolatur, & confirmat. Quod detrimentum culpâ & temeritate legati sit acceptum, hoc æquiore animo ferendum docet: quòd beneficio deorum immortalium, & virtute

§ XLII.

I 2

còrum,

risque MSS legitur, [*vallum manu scindere.*] In MS Reg. [*vallum scindere.*] Græcus habet, τὸ πρῶτα τῇ χειρὶ ΠΕΡΙΤΕΜΝΕΙΝ. Quam Lectionem *Davissius*, ut valdè absurdam, rejicit. Sed superiùs dixerat Cæsar, Lib. 3. §. 5. [*vallum scindere, fossas complere.*] Et illud ipsum [*vallum manu scindere*] non necessariò ita est accipiendum, ac si nullis uterentur instrumentis.

¹⁰ Neque etiâ parvulo detrimento illum locum relinqui videbat.] Scaliger & Recentiores; [*neque etiâ parvulo detrimento illorum, locum relinqui videbat;*] Ut sententia sit, nullum fuisse amplius relictum locum, hostibus nocendi. Sed MSS omnes habent, [illum locum:.] Ut ad eò sententia sit; judicasse Cæsarem, parvulo detrimento, quod ibi hostibus inferri posset, non posse se efficere ut ille locus ab iis relinqueretur: "Εἰ δὲ ἐνὶ ὁλίγῃ ἐνάσῃ τὸν τόπον ΤΟΥ ΤΟΝ ἐκείνους μὴ καὶ λαλεῖν οὐδὲν ὀρῶν, ut Interpretatus est Græcus. Quâ in sententiâ, relinqui, idem erit ac, relictum iri; Quomodo suprà dixerat Cæsar [Lib. 4. §. 19.] polliceantur obsides dare, pro eo quod est, daturos. Vide

etiâ ad Lib. 7. §. 34. Atque hanc quoque posteriorem in sententiam accipi potest etiâ prior illa Lectio Scaligerana. Veruntamen, ut quod res est dicam, neque hæc neque illa Lectio, utrovīs modo explicata, Cæsarīs elegantiam & perspicuitatem sapit. Quocirca pulcherrima videtur, si modò ex vetustis Codicibus confirmari posset, Lambini emendatio; [*neque etiâ parvulo detrimento, (suorum videlicet,) ULLUM locum relinqui VOLEBAT:* Quemadmodum infrà Cæsar, [Lib. 6. §. 39.] nè minimo quidem casui locum relinqui debuisse ait. Vel, si hæc nimis audax videatur conjectura; quid si isto demùm modò legamus? [*neque etiâ parvulo detrimento, (hostium scilicet,) ULLUM locum relinqui videbat.*] Quæ Sententia & est perspicua, & verba ipsa ex MSS consentientibus desumpta; unâ solum mutata literulâ, ullum pro illum. Sed judicet Lector eruditus.

¹¹ Quantâ virtute] Itâ Scaliger & Recentiores. MSS & Edit. Vett. [*Quantâ cum virtute.*] Quod non mutatum oportuit.

Ante Chr. eorum, expiato incommodo; neque hostibus diutina lætatio, neque
 Liv. ipsis longior dolor relinquatur.

U. C. Varr. INTERIM ad Labienum per Rhemos, incredibili celeritate, de
 DCC. victoriâ Cæsaris fama perfertur: Ut, quum ab hibernis Ciceronis
 § XLIV. millia passuum¹² L abesset, eoque post horam ix diei Cæsar per-
 Cæsar prop- venisset; ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur:
 ter crebros quo clamore significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno
 motus, totam fieret. Hâc famâ ad Treviros perlatâ; Indutiomarus, qui postero
 biemem in die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit copiâsque
 Gallia man- omnes in Treviros reducit. Cæsar Fabium¹³ cum legione, in sua
 nere statuit. remittit hiberna: Ipse cum III legionibus circum Samarobrivam
 trinis hibernis hiemare constituit; & quòd tanti motus Galliæ ex-
 stiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decrevit. Nam,
 illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes ferè Galliæ civi-
 tates de bello consultabant; nuncios legationesque in omnes partes
 dimittebant; &, quid reliqui consilii caperent, atque unde initium
 belli fieret, explorabant; nocturnâque in locis desertis concilia ha-
 bebant: ¹⁴ Neque ullum ferè totius hiemis tempus sine sollicitudine
 Cæsaris intercessit, quin aliquem de conciliis & motu Gallorum nun-
 cium acciperet. In his, ab L. Roscio¹⁵ legato, quem legioni
 XIII præfecerat, certior est factus; "magnas Gallorum copias earum
 "civitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi suis causâ
 "convenisse; neque longiùs millia passuum VIII, ab hibernis suis
 "abfuisse; sed, nuncio allato de victoriâ Cæsaris, discessisse; adeò
 "ut fugæ similis discessus videretur.

§ XLV. At Cæsar, principibus cuiusque civitatis ad se vocatis; alias ter-
 ritando, quum se scire, quæ fierent, denunciaret; alias cohortando;
 Senones, Treveri alii- magnam partem Galliæ in officio tenuit. Tamen Senones, quæ
 que populi, est civitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis; Ca-
 Romanorum varinum, quem Cæsar apud eos regem constituerat, (cujus frater
 imperium Moritagus adventu in Galliam Cæsaris, cuiusque majores regnum
 ægri ferunt. obtinuerant,) interficere publico consilio conati: cum ille præfensisset
 ac profugisset, usque ad fines infecuti, regno domoque expulerunt:
 Et, missis ad Cæsarem satisfaciendi causâ legatis; quum is omnem
 ad se senatum venire jussisset, dicto audientes non fuerunt. ¹⁶ Tan-
 tùmque

¹² L. MSS & Editt. Vett. cir- restituit Davisius. Scaliger & Re-
 citer LX. centiores omittunt vocabulum,

¹³ Cum legione, in sua remittit bi- ferè.
 berna.] Sic & Græcus, εἰς τὰ ἱβήρυ
 χευμάδια ἀπομιμνήσκοντες. MSS
 autem Reg. Eliens. & Vossii, & ¹⁵ Legato.] Codices nonnulli,
 Edit. Rom. [cum legione suâ, remit- Quæstione.

tit in hiberna.] ¹⁶ Tantùmque.] Sic MS Reg.
 Græcus item, Τὸν αὐτὸν ΔΕ. Quod
 & meliùs hic convenit, quàm quod
 in vulgatis habetur, Tantum.

¹⁴ Neque ullum ferè totius hiemis
 tempus.] Ità ex MSS & Editt. Vett.

túmque apud homines barbaros valuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi; tantúmque ¹⁷ omnibus voluntatum commutationem attulit; ut, præter Æduos & Rhemos, (quos præcipuo semper honore Cæsar habuit; alteros, pro vetere ac perpetuâ erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officiis;) nulla ferè fuerit civitas non suspecta nobis. Idque adeò haud scio mirandúmne sit; quum compluribus aliis de causis; tum maximè, ¹⁸ quòd, qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum se ejus opinionis deperdidisse, ut populi R. imperia perferrent, gravissimè dolebant.

Ante Chr.
LIV.
U. C. Varr.
DCC.

TREVIRI verò atque Indutiomarus, totius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; civitates sollicitarent; pecunias pollicerentur: magnâ parte exercitûs nostri interfestâ, multo minorem superesse dicerent partem. Neque tamen ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret: quum "se bis expertos" dicerent, "Ariovisti bello, & Tenchtherorum transitu; non esse fortunam ampliùs tentaturos." Hâc spe lapsus Indutiomarus; nihilo minùs copias cogere, ¹⁹ exigere à finitimis, equos parare, exules ²⁰ damnatósque totâ Galliâ magnis præmiis ad se allicere cœpit. Ac tantam sibi jam iis rebus in Galliâ auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent; gratiam atque amicitiam, publicè privatimque peterent.

§ XLVI.

Ubi intellexit, ultro ad se veniri: alterâ ex parte Senones Carutésque, conscientia facinoris ²¹ instigatos; alterâ, Nervios Atuaticosque bellum Romanis parare; neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi cœpisset: armatum concilium indicit. Hoc, more Gallorum, est initium belli; quò, lege communi, omnes puberes armati convenire ²² coguntur; & qui ex iis novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio, Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum; quem suprà demonstravimus Cæsaris secutum

§ XLVII.
Indutiomarus castra Labieni oppugnat.

I 3

fidem,

¹⁷ Omnibus voluntatum commutationem] Sic MSS & Editt. vet. Scaliger & Recentiores, [omnium voluntatis commutationem.] Quæ emendatio, ut rectè annotat Davinius, omninò sine causâ videtur facta.

¹⁸ Quòd, qui, &c.] MS Reg. [quòd hi qui &c.] MSS Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. corruptè; [quòd ei qui &c.]

¹⁹ Exigere à finitimis, equos parare.] Sic optimè Urfini Codex. Ceteri MSS & Editt. vet. [exer-

cere, à finitimis equos parare.] Græcus item ἀρκύν τι. Quæ tamen Lectio manifestò corrupta.

²⁰ Damnatosque totâ Galliâ.] Ita optimè restituit Davinius ex Codicum veterum consensu. Græcus item, ἐκ ΠΑ'ΣΗΣ τῆς Γαλατίας. Scaliger damnatosque Gallia. Al. à Gallia.

²¹ Instigatos] Sic MS Reg. Al. instigari. Quod perinde est.

²² Coguntur] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & vet. Editt. confueverunt. Græcus, συνθασιν.

Ante Chr. fidem, ab eo non discessisse; hostem ²³ iudicat, bonæque ejus pub-
 LIV. licat. His rebus confectis; in concilio pronunciat, accersitum se à
 U. C. Varr. Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus;
 pcc. huc iter facturum per fines Rhemorum; eorūque agros popula-
 turum; ²⁴ ac prius, quàm id faciat, castra Labieni oppugnaturum.
 Quæque fieri velit, præcipit.

§ XLVIII. LABIENUS, quum ²⁵ & loci naturâ & manu munitissimis ca-
 stris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat: sed,
 ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Ita-
 que à Cingetorige atque ejus propinquis oratione Indutiomari cogni-
 tâ, quam in concilio habuerat; nuncios mittit ad finitimas civitates,
 equitesque undique convocat: lis certam diem conveniendi dicit.
 Interim propè quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris
 ejus vagabatur; alias, ut situm castrorum cognosceret; aliàs, collo-
 quendi aut territandi causâ. Equites plerumque omnes tela intra val-
 lum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat; timor-
 isque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat.

§ XLIX. QUUM majore in dies contemptione Indutiomarus ad castra ac-
 cederet: nocte unâ, intromissis equitibus omnium finitimarum ci-
 vitarum quos accersendos curaverat, tantâ diligentia omnes suos cu-
 stodiis intra castra continuit, ut nullâ ratione ea res enunciari aut ad
 Treviros perferri posset. Interim, ²⁶ ex consuetudine quotidianâ,
 Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei con-
 sumit: Equites tela conjiciunt, & ²⁷ magnâ contumeliâ verborum
 nostros ad pugnam evocant. Nullo à nostris dato responso, ²⁸ sub
 vesperum dispersi ac dissipati discedunt. Subitò Labienus duabus
 portis omnem equitatum emittit. Præcipit atque interdicit, perter-
 ritis hostibus atque in fugam conjectis; quod fore, sicut accidit, vi-
 debat; omnes unum peterent Indutiomarum: ²⁹ neu quis quem-
 quam

²³ *Judicat*] Ita ex vett. omnibus
 Codd. rectè restituit Davisius. Al.
judicandum curat.

²⁴ *Ac prius*] Reponendum censet
 Davisius, [at prius:] Et favere sibi
 existimat Græcum Metaphrasten,
 ἀποδεν ΔΕ πρίν. Sed & ad Græ-
 cam versionem, & ad sententiam;
 perinde est, si legatur, [Ac prius;]
 Et in mediâ sententiâ paullo etiam
 simplicior & venustior est iste lo-
 quendi modus. Sic infra, Lib. 6.
 §. 40. [Atque ille &c.]

²⁵ *Et loci naturâ & manu muni-*
tissimis] Merito hîc reprehendit Da-
 visius Ursinum, qui vocem [manu]
 delendum censet: Sine quâ utique,

neque Latinitas constabit, neque
 Sententia.

²⁶ *Ex consuetudine*] Deest in ali-
 quibus MSS præpositio, ex. Utro-
 que modo alibi loquitur Cæsar.

²⁷ *Magnâ contumeliâ*] MSS Reg.
 & Vossii; [magnâ cum contumeliâ.]

²⁸ *Sub vesperum*] Sic MS Reg.
 Al. ubi visum est, sub vesperum &c.
 Quæ Lectio, ex Codicum plurium
 consensu, verior.

²⁹ *Neu quis quenquam prius vul-*
neraret, quàm—videret.] MSS
 Eliens. & Vossii, [neu quis quem
 prius &c.] MS Reg. [neu quenquam
 prius vulneraret, quàm—vide-
 rent.]

quam priùs vulneraret, quàm illum interfectum videret: quodd, morâ ^{Ante Chr.} reliquorum, illum, spatium nactum, effugere nolebat. Magna ^{U. C. ^{LIV} Varr. DCC.} proponit iis, qui occiderint, præmia: Summittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna; &, quum unum omnes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur; capûtque ejus refertur in castra. Redeuntes equites, quos possunt confectantur atque occidunt. Hâc re cognitâ; omnes Eburonum & Nerviorum, quæ convenerant, copiæ discedunt; paulôque habuit post id factum Cæsar quietiorem Galliam.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER SEXTUS.

ARGU-

A R G U M E N T U M.

- I. *Cæsar majores in Galliâ motus expectans, copias suas adauget.* II. *Nervios subitâ incursione subigit.* III. *Senones & Carnutes in deditionem accipit.* V. *Item Menapios.* VI. *Labienus Treviros, timorem simulans, subito in fugam conjicit.* IX. *Cæsar iterum, factô ponte, Rhenum transsit.* X. *Suevi adversus Romanos bellum parant.* XI. *Gallorum Germanorumque mores describuntur.* XII. *Æduorum & Sequanorum factiones. Rhemi in locum Sequanorum succedunt.* XIII. *Druidum descriptio.* XV. *Gallorum Religio.* XVI. *Et Mores.* XIX. *Germanorum mores à Gallorum multum diverſi describuntur.* XXIII. *Hercyniâ Sylva.* XXIV. *Bos uno cornu.* XXV. *Alces.* XXVI. *Uri.* XXVII. *Cæsar, inopiâ frumenti, exercitu trans Rhenum reducto, adversus Ambiorigem proficiſcitur.* XXVIII. *Magna vis Fortunæ.* XXIX. *Ambiorigis copiæ diffugiunt.* XXX. *Cæsar, partito exercitu, ipſe Ambiorigem perſequitur;* XXXI. *Non ſine magnis difficultatibus.* XXXII. *Sigambri interim Rhenum tranſeuntes, caſtra Ciceronis adoriuntur.* XXXV. *Mira in hoc caſu Sex: Baculi virtus.* XXXVII. *Romanorum clades aliqua.* XXXVIII. *Barbari tamen oppugnatione tandem deſiſſunt, domumque revertuntur.* XL. *Cæſar Eburonum fines populatur. Ambiorix difficillime effugit.* XLI. *Cæſar in Italiam revertitur.*

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER VI.

MULTIS de causis, Cæsar majorem Galliæ motum expectans; per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium legatos, delectum habere instituit. Simul ab Cn. Pompeio proconsole petit; quoniam ipse ad urbem cum imperio, Reipubl. causâ, maneret; quos ex Cisalpinâ Galliâ ¹ consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire & ad se proficisci juberet: Magni interesse, etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliæ existimans; tantas videri Italiæ facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modò brevi tempore ² refarciri, sed etiam majoribus adaugeri copiis posset. Quod, quum Pompeius, & Reipubl. & amicitia tribuisset: aliter confecto per suos delectu; tribus ante exactam hiemem & con-

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varr.
DCCI.

§ I.
Cæsar majores in Galliæ motus expectans, copias suas adauget.

[*Consulis sacramento rogavisset.*] atque illa suprà, [lib. 3. §. 18.] Cum tantâ multitudine hostium, legato [hoc est, sibi qui tantum legatus esset,] dimicandum non existimabat. Quod & rectè annotavit D. Vossius ² Resarciri] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom; Al. sarciri.

atque illa suprà, [lib. 3. §. 18.] Cum tantâ multitudine hostium, legato [hoc est, sibi qui tantum legatus esset,] dimicandum non existimabat. Quod & rectè annotavit D. Vossius ² Resarciri] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom; Al. sarciri.

Ante Chr.
1111.
U. C. Varr.
DCC1.

§ II.
Nervios subitâ incur-
sione subigit.

§ III.
Senones &
Carnutes in
deditionem,
accipit.

constitutis & adductis legionibus; duplicatōque earum cohortium numero, ³ quas cum Q. Titurio amiserat: & celeritate & copiis docuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

INTERFECTO Indutiomaro, ut docuimus; ad ejus propinquos à Treviris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri, non desistunt. Quum ab proximis impetrare non possent, ultiores tentant. ⁴ Inventis nonnullis; civitates jurejurando inter se confirmant, ⁵ obsidibusque de pecuniâ cavent; Ambiorigem sibi societate & fœdere adjungunt. Quibus rebus cognitis, Cæsar, quum undique bellum parari videret; Nervios, Atuatricos, ac Menapios, adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis; Senones ⁶ ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communiceare; à Treviris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putavit. Itaque, nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de improvviso in fines Nerviorum contendit: & prius, quàm illi aut convenire aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque eâ prædâ militibus concessâ, vastatisque agris; in deditionem venire, atque obsides sibi dare coegit. Eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit.

CONCILIO Galliarum primo vere, ut instituerat, indicto; quum reliqui, præter Senones, Carnutes, Trevirosque, venissent; initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus; ut omnia postponere videtur, consilium 7 in Lutetiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senonibus, civitatēque patrum memoriâ conjunxerant: sed ⁸ ab hoc concilio abfuisse existimabantur. Hâc re pro suggestu pronuntiata; eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eò pervenit. Cognito ejus adventu; Acco, qui princeps ejus concilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire. Con-
nantibus;

³ Quas cum Q. Titurio amiserat.] Optimo suo merito redditur hic a D. Vossio Hotomannus, qui mendum perspicuum in his verbis vidit; legendumque contendit, [quas Cotta & Titurius amiserant.] Quasi verò non satis esset Titurium nominasse, præsertim cum ejus solius culpâ id detrimentum fuisset acceptum.

⁴ Inventis nonnullis, civitates jurejurando &c.] MSS Reg. & Vossii; [Inventis nonnullis civitatibus, jurejurando &c.]

⁵ Obsidibusque de pecuniâ cavent.] Merito hic quoque reprehendit D. Vossius Ursinum & Ciaconium, qui legunt [obsidibusque & pecuniâ.]

Quamquam & in nonnullis Codicibus ita est scriptum.

⁶ Ad imperatum non venire] Eodem Emendatores & hic quoque non sine causâ arguit idem Vir doctissimus; qui reponunt, [ad imperandum:] cum ad imperatum venire, eadem planè sit locutio ac, ad præscriptum facere.

⁷ In Lutetiam] Sic MSS Reg. & Eliens. Quam Lectionem eruditè tuetur Davifus. Sic enim alibi loqui solet Cæsar. Alii omittunt præpositionem, in.

⁸ Ab hoc consilio] Belli scilicet & defectionis.

nantibus; prius, quàm id effici posset, adesse Romanos nunciatur. Ante Chr.
LIII.
U. C. Varro.
DCCI. Necessariò sententià desistunt; legatòsque deprecandi causà ad Cæsarem mittunt: Adeunt per Æduos, quorum antiquitas erat in fide civitas. Libenter Cæsar, petentibus Ædus, dat veniam: excusationemque accipit: quodd æstivum tempus instantis belli, non quæstionis, esse arbitrabatur. Obsidibus imperatis centum, hos Ædus custodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos obsidésque mittunt; usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientelâ: eadem ferunt responsa. Peragit consilium Cæsar, equitésque imperat civitatibus.

HAC parte Galliæ pacatâ, totus & mente & animo in bellum § IV. Trevirorum & Ambiorigis insistit. Cavarinum cum equitatu Senonum, secum proficisci jubet; ⁹ ne quis aut ex hujus iracundiâ, aut ex eo quod meruerat odio, civitatis motus oriretur. His rebus constitutis: quodd pro explorato habebat Ambiorigem prælio non esse certaturum, reliqua ejus consilia animo circumspiciebat.

ERANT Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti; qui uni ex Gallia, de pace ad Cæsarem legatos nunquam miserant. Cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat; item per Treviros venisse Germanis in amicitiam cognoverat. Hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat, quàm ipsum bello ¹⁰ lacefferet: ne, desperatâ salute, aut se ¹¹ in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congredi cogeretur. Hôc inito consilio; totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit, duasque legiones ad eum proficisci jubet; ipse cum legionibus expeditis v, in Menapios proficiscitur. Illi, nullâ coactâ manu, loci præsidio freti, in silvas paludésque confugiunt; suâque eodem conferunt. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato & M. Craffo quæstore; celeriterque effectis pontibus; ¹² adiit tripartitò. Ædificia vicósque incendit; magno pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum, pacis petendæ causâ, mittunt. Ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut ejus legatos, finibus suis recepissent. His confirmatis rebus: Comium Atrebatem cum equitatu, custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse in Treviros proficiscitur.

DUM hæc à Cæsare geruntur; Treviri, magnis coactis peditatis equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus § VI.
Labienus
Treviros, timorem simulans, subito in fugam conjicit.

⁹ Ne quis — ex eo quod meruerat Vett. Scaliger & Recentiores, lacefferendū. Quod perinde est.

¹¹ In Menapiis] Obert. Gifanius legit, in Menapiis. Quomodo & in MS Reg. scriptum est. Alii ferè habent, in Menapios. Utrumque rectè.

¹² Adiit] Sic MSS & Editi. Quod etfi ferri potest; elegantius tamen legeretur, adit.

¹⁰ Lacefferet] Sic MSS & Editi.

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varr.
DCCI.

finibus hiemaverat, adoriri parabant: Jámque ab eo non longiùs bi-
dui viâ aberant, quum duas venisse legiones missû Cæsaris cogno-
sunt. Positis castris à millibus passuum xv, auxilia Germanorum
exspectare constituunt. Labienus, cognito hostium consilio, sperans
temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; præsidio v
cohortium impedimentis relicto, cum xxv cohortibus magnóque
equitatu contra hostem proficiscitur, &, mille passuum intermisso
spatio, castra communit.

§ VII.

ERAT inter Labienum atque hostem, difficili transitu flumen
ripisque præruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo, ne-
que hostes transituros existimabat. Augebatur quotidie auxiliorum
spes. Loquitur in consilio palàm: “ quoniam Germani appropin-
“ quare ¹³ dicantur, sese suas exercitûsque fortunas in dubium non
“ ¹⁴ devocaturum; & postero die primâ luce castra moturum.”
Celeriter hæc ad hostes deferuntur, ut ex magno ¹⁵ Gallorum equi-
tatûs número ¹⁶ nonnullos Gallicis rebus favere natura coge-
bat. La-
bienus, noctu tribunis militum ¹⁷ primisque ordinibus ¹⁸ coactis;
quid sui consilii sit, proponit. Et, quò facilius hostibus timoris det
suspicionem; majore strepitu & tumultu, quàm populi Romani fert
consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugæ similem profectio-
nem efficit. Hæc quoque per exploratores ante lucem, in tantâ
propinquitate castrorum, ad hostes deferuntur.

§ VIII.

Vix agmen novissimum extra munitiones processerat; cùm Galli,
cohortati inter se, “ ne ¹⁹ speratam prædam ex manibus dimitte-
“ rent; longum esse, perterritis Romanis Germanorum ²⁰ auxilia
“ exspectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam
“ exiguam manum, præsertim fugientem atque impeditam, adoriri
“ non audeant;” flumen transire, & iniquo loco prælium com-
mittere non dubitant. Quæ fore suspicatus Labienus: ut omnès ci-
tra flumen eliceret; eâdem usus ²¹ simulatione itineris, placidè pro-
gredi-

¹³ Dicantur] Sic MSS Editi, di-
cuntur. Minus eleganter.

¹⁴ Devocaturum] Allatis exemplis
optimè tuetur hanc lectionem Da-
visius; adversus eos qui legunt, re-
vocaturum.

¹⁵ Gallorum equitatûs] MSS Reg.
Elief. & Vossii, & Vett. Edit.
[Gallorum equitum.] Græcus, ἰνὴν-
ων Γάλλων. Quod cur à Recentio-
ribus mutatum, equidem non vi-
deo.

¹⁶ Nonnullos Gallicis] Idem Co-
dices, [nonnullos Gallos Gallicis.]
Quod à Cæsaris perspicuitate non
abludivit.

¹⁷ Primisque ordinibus] hoc est,

primorum ordinum centurionibus;
ut optimè observavit contra Hota-
mannum Davisius. Græcus, τὸς ἀπο-
τερος τάξιες.

¹⁸ Coactis] Sic ex Codice Andino
restituit Davisius: Quomodo & in
MS Reg. scriptum est. Al. convo-
catis.

¹⁹ Speratam prædam] Meritò hîc
ineptiæ arguit Davisius Ciacconium
qui reponit, paratam vel insperatam.

²⁰ Auxilia] Sic MS Reg. & Eli-
enf. Vulg. auxilium.

²¹ Simulatione itineris.] Reponit
Ursinus, simulatione Timoris. Sed,
itineris, idem est.

grediebatur. Tum præmissis paullùm impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; "Habetis," inquit, "milites, quam petistis, facultatem, hostem impedito atque iniquo loco tenetis: Præstate eandem, nobis ducibus, virtutem, quam sæpenumero Imperatori præstitistis: Eum adesse, & hæc coràm cernere existimate." Simul, signa ad hostem converti, aciémque dirigi jubet; & paucis turmis præsidio ad impedimenta ²² dimissis, reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri, clamore sublato, pila in hostes ²³ jaciunt. Illi, ubi præter spem, quos fugere credebant, infestis signis ad se ire viderunt; impetum modò ferre non potuerunt; ac primo concursu in fugam coniecti, proximas silvas petiverunt. Quos Labienus equitatu confectatus; magno numero interfecto, compluribus captis; paucis pòst diebus civitatem recepit. Nam Germani, qui auxilio veniebant; perceptà Trevirorum fugà, sese domum ²⁴ contulerunt. Cum iis propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex civitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permanfisse in officio demonstravimus, principatus atque imperium est traditum.

CÆSAR, postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit. Quarum erat altera, quòd [²⁵ Germani] auxilia contra se Treviris miserant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus; paullùm supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Notà atque institutà ratione; magno militum studio, paucis diebus, opus efficitur. Firmo in Treviris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subitò motus oriretur; reliquas copias, equitatumque transducit. Ubii, qui antè obsides dederant, atque in deditionem venerant; purgandi sui causà ad eum legatos mittunt: qui doceant, "neque ex suà civitate auxilia in Treviros missa, neque ab se fidem læsam:" petunt atque orant, ut sibi parcat; ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant: ²⁶ Si "amplius obsidum velit, dare" pollicentur. ²⁷ Cognità Cæsar causà reperit, ab Suevis auxilia missa esse: Ubiorum satisfactionem accipit: Aditus viasque in Suevos perquirat.

INTERIM, paucis pòst diebus, sit ab Ubiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ sub

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varr.
DCCII.

§ IX.
Cæsar iterum, factoponte, Rhenum transit.

§ X.
Suevi adversus Romanos bellum gerant.

²² Dimissis] MS. Reg. reliquit. Græcus, κατέλειπε.

²³ Jaciunt] MSS Reg. & Vossii & Edis. Rom. immittunt. MS Eliens. mittunt.

²⁴ Contulerunt] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. receperunt. Quod idem est.

²⁵ Germani] Deest in MSS. Ex-

hibet autem Græcus Interpres.

²⁶ Si — velit, dare pollicentur.] Codices nonnulli, [Si — velit dari, pollicentur.] Sed vera est vulgata Lectio. Sic enim suprâ, Libro Quarto, [polliceantur obsides dare.] Vide ad lib. 4. §. 19. & ad lib. 7. §. 34.

²⁷ Cognitâ Cæsar causâ] Vide suprâ, ad lib. 5. §. 41.

eorum

Ante Chr.
LIII.
U. C. Parr.
DCCI.

eorum ²⁸ sunt imperio, denunciare ut auxilia peditatûs equitatûsque mittant. His cognitis rebus; rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant, suâque omnia ex agris in oppida conferant: sperans, barbaros atque imperitos homines, inopiâ cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. Mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant; quæque apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt; & paucis diebus intermissis, referunt: "Suevos omnes, post-
"eaquam certiores nuncii de exercitu Romanorum venerant; cum
"omnibus suis sociorûmque copiis, quas coegissent, penitus ad ex-
"tremos fines sese recepisse: Silvam esse ibi ²⁹ infinitæ magnitudi-
"nis, quæ appellatur Bacenis: Hanc longè introrsus pertinere; &
"pro nativo muro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevósque à
"Cheruscis, injuriis incursionibûsque prohibere: Ad ejus initium
"silvæ, Suevos adventum Romanorum expectare constituisse.

§ XI.
Gallorum
Germano-
rûmque mo-
res descri-
buntur.

QUONIAM ad hunc locum perventum est; non alienum esse vi-
detur, de Galliæ Germaniæque moribus, & ³⁰ quo modo differant
eæ nationes inter sese, proponere. In Galliâ, non solum in omnibus
civitatibus, ³¹ atque in omnibus pagis partibûsque; sed pene etiam
in singulis domibus, factiones sunt. Earûmque factionum sunt prin-
cipes, qui summam auctoritatem eorum judicio habere existiman-
tur; quorum ad arbitrium judiciumque, summa omnium rerum
consiliorûmque redeat. Idque ejus rei causâ antiquitus institutum
videtur, ne quis ex plebe contra potentiorum auxilii egeret: Suos
enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur; neque, aliter si
faciat, ullam inter suos habeat auctoritatem. Hæc eadem ratio
est in summâ totius Galliæ; namque omnes civitates, ³² in partes
divisæ sunt duas.

§ XII.
Æduorum
& Sequano-
rum factiones.
Rbemi
in locum Se-
quanorum
succedunt.

QUUM Cæsar in Galliam venit; alterius factionis principes erant
Ædui; alterius, Sequani. Ii, quum per se minùs valerent, quodd
summa auctoritas antiquitus erat in Æduis, magnæque eorum erant
clientelæ; Germanos atque Ariovistum sibi adjunxerant: eosque ad
se

²⁸ Sunt] MSS Reg. & Eliens. sint. Quod & elegantius.

²⁹ Infinitæ magnitudinis, quæ appellatur, &c.] MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. infinitâ magnitudine. MS Eliens. infinitam magnitudine, appellatam &c.

³⁰ Quo modo] Sic MSS Reg. & Vossii. In aliis deest, modo.

³¹ Atque in omnibus pagis partibûsque] Ita MSS & Edit. Vett. Græcus item, καὶ ἐν πόλεσι. Scaliger & recentiores, sine causâ has voces [in omnibus] omiserunt; puto, quod jam præcessisset, in omnibus civitatibus: Quæ ratio nihili est.

Porro, in Græcâ Versione deest vox, partibûsque. Quam proinde, cum pagi sint partes civitatum, delendam, ut superfluum, existimat Davifus. Sed nihil opus. Est enim elegans Climax: Non solum in omnibus civitatibus, atque in omnibus pagis partibûsque [pagorum]; sed pendet etiam in singulis domibus, &c.

³² In partes divisæ sunt duas] Sic MSS Editi habent, in duas partes divisæ sunt. Sed prior iste multo concinnior est verborum ordo. Sic initio statim libri primi, Gallia est omnis divisa in partes tres.

se ³³ magnis jacturis pollicitationibusque perduxerant. Præliis verò Ante Chr. compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Æduorum inter-
fectâ; tantum potentiâ antecefferant, ut magnam partem clientium ^{LIII.} U. C. Varr. DCC I.
ab Æduis ad se transducerent; obsidesque ab iis principum filios acciperent; & publicè jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; & partem finitimi agri per vim occupatam possiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. Quâ necessitate adductus Divitiacus, auxilii petendi causâ Romam ad Senatum profectus, infectâ re redierat. Adventu Cæsaris, factâ commutatione rerum; obsidibus Æduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cæsarem comparatis; (quod ii, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione atque æquiore imperio se uti videbant;) reliquis rebus, eorum gratiâ dignitatēque amplificatâ; Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Rhemi successerant. Quos quod adæquare apud Cæsarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis conjungi poterant, se Rhemis in clientelam ³⁴ dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita & novam & repeatè collectam auctoritatem tehebant. Eo tum statu res erat; ut longè principes haberentur Ædui; secundum locum dignitatis, Rhemi obtinerent.

In omni Galliâ, eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: Nam plebs penè fervorum habetur loco; quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur concilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus: In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus, alterum est Druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis interfunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur: Ad hos magnus adolescentium numerus, disciplinæ causâ, concurrat: Magnoque hi sunt apud eos honore. Nam ferè de omnibus controversiis, publicis privatisque, constituunt: & si quod est admissum facinus: si cædes facta; si de hæreditate, ³⁵ si de finibus controversia est; iidem decernunt. Præmia penâque constituunt. Si quis aut privatus ³⁶ aut publicus, eorum decreto non flectit; sacrificiis interdicunt. Hæc poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum
K habentur;

³³ Magnis jacturis] *Jussus Lipsius* emendat, CAPTURIS; *Salmajus*, PACTURIS. Hunc, *Davissius*; illum, *D. Vossius*, ex ipso *Cæsare* erroris convincit. Sic enim in Libro Tertio de Bello Civili, §. 93, (quod & *Cellarius* notavit;) Magnis FACTURIS, inquit, sibi quisque eorum animos conciliabat.

³⁴ Dicabant] MSS Reg. & Vossii.

& Edit. Vett. dederant. Quod idem est.

³⁵ Si de finibus] Voculam, si, à Scaligero & recentioribus omissam, ad concinnitatem autem sententiæ permultum conferentem, ex MS Eliensi & Edit. Vett. optimè restituit *Davissius*.

³⁶ Aut publicus] Codd. nonnulli, aut populus.

§ XIII.
Druidum descriptio.

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varr.
DCCI.

habentur; iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. ³⁷ Hôc mortuo; si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit: At si sunt plures pæres, suffragio Druidum ³⁸ adlegitur; Nonnunquam etiam de principatu armis contendunt. Ii certo anni tempore in sinibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, confidunt; in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt; eorumque iudiciis decretisque parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur: & nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illò discendi causâ proficiscuntur. Druides à bello abesse consueverunt; neque tributa unâ cum reliquis pendunt; militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & suâ sponte multi in disciplinam conveniunt, & ³⁹ à parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum edificere dicuntur. Itaque nonnulli annos vicanos in disciplinâ permanent. Neque fas esse existimant, ea litteris mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, ⁴⁰ Græcis litteris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse videntur; quòd neque in vulgus disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, litteris confisos, minùs memoriæ studere: quod ferè plerisque accidit, ut, præsidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant. In primis hoc volunt persuadere: Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hòc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa præterea de fidei atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate disputant; & juventuti transdunt.

§ XIV.

ALTERUM genus, est Equitum. Ii, quum est usus, atque aliquod bellum incidit; (quod ante Cæsaris adventum ferè quotannis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferrent, aut illatas propulserent;) omnes in bello versantur. Atque eorum ut quisque est genere copiosisque ⁴¹ amplissimus, ita plurimos circum se ambaectos clientisque habet. Hanc unam gratiam potentiâque noverunt.

§ XV.
Gallorum
religio.

NATIO est omnis Gallorum, admodum dedita religionibus. Atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique

in

³⁷ Hoc mortuo; si quis —. At si MSS Editi, à propinquis parentibus sunt &c.] MSS Reg. Eliens. Vossii, que. Ordine minus naturali.

& Editi. Rom. [Hoc mortuo; aut si quis —: aut, si sunt &c.] Nihilò plurimi viri docti. Sed eruditè eam propugnant Davisus, & Cellarius in locum. Quos vide.

³⁸ Adlegitur] In iisdem Codd. deest.

⁴¹ Amplissimus] MS Reg. amplissimis.

³⁹ A parentibus propinquisque] Sic

in prœliis periculisq̃ue versantur; aut pro victimis homines immolant, aut se immolatu-
 ros voyent; administrisq̃ue ad ea sacrificia Druidibus utuntur: quòd, pro vitâ hominis nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: Publicèq̃ue ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent: quorum contexta viminibus membra, vivis hominibus complent; quibus succensis, circumventi flammâ exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi; gratiora diis immortalibus esse arbitrantur: Sed, quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Deum maximè Mercurium colunt: Hujus sunt plurima simulacra: Hunc, omnium inventorem artium ferunt: hunc, viarum atque itinerum ducem: Hunc, ad quæstus pecuniæ mercaturâsq̃ue habere vim maximam arbitrantur. Post hanc; Apollinem, & Martem, & Jovem, & Minervam. De his eandem ferè, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere; Minervam, operum atque artificiorum initia transfere; Jovem, imperium cœlestium tenere; Martem, bella regere. ⁴² Huic, quum prœlio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. Quæ superaverint; animalia capta immolant: reliquas res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus, harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicari licet: Neque sæpe accidit, ut, neglectâ quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet: gravissimùmque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

GALLI se omnes ab Dite patre prognatos prædicant: Idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium, finiunt; Et dies natales, & mensium & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur.

K 2

§ XVI.
Et mores.

⁴² Huic, quum prœlio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. Quæ superaverint, animalia capta immolant, &c. abbreviatè quàm: Et Librarii, qui non intellexerunt, τὸ [QUUM superaverint,] oppositum esse τῷ [QUUM prœlio dimicare constituerunt;] scripserunt, [QUÆ superaverint,] ut opponi videretur τῷ [Quæ bello ceperint.] Denique, (quod non observavit Ciacconius,) ex Vet. Edit. Romanâ scribendum existimo, SUPERAVERTUNT; ut respondeat præcedenti, constituerunt. Jamque tota sententia aperta erit & elegans. Huic, QUUM prœlio dimicare CONSTITUERUNT, ea, quæ bello ceperint [τὰ ληφθῆσόμενα,] plerumque devovent: QUUM SUPERAVERTUNT, animalia capta immolant, &c.]

Ante Chr. quatur. In reliquis vitæ institutis, hōc ferè ab reliquis differunt;
 LIII. quodd suos liberos, nisi quum adoleverint ut munus militiæ sustinere
 U. C. Varr. possint, palam ad se adire non patiantur; siliūmque ⁴³ puerili ætate,
 DCCII. in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.

§ XVII. VIRI quantas pecuniæ ab uxoribus, dotis nomine, acceperunt;
 tantas ex suis bonis, æstimatione factâ, cum dotibus communicant.
 Hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servan-
 tur. Uter eorum vitâ superârît; ad eam pars utriusque, cum fru-
 ctibus superiorum temporum, pervenit. Viri in uxores, sicuti in
 liberos, vitæ necisque habent potestatem. Et quum paterfamilias il-
 lustriore loco natus decessit; ejus propinqui conveniunt; & de morte,
 si res in suspicionem venit, de uxoribus in fervilem modum quæstio-
 nem habent; &, si compertum est, igni atque omnibus tormentis
 excruciatas interficiunt. Funera sunt, ⁴⁴ pro cultu Gallorum, mag-
 nifica & sumptuosa: Omniâque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur,
 in ignem inferunt; etiam animalia. Ac, paulò supra hanc me-
 moriam, servi & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat; justis
 funeribus confectis, unâ cremabantur.

§ XVIII. QUÆ civitates commodiùs suam Rempubl. administrare existi-
 mantur, habent legibus sanctum; si quis quid de Rep. à finitimis
 rumore aut famâ acceperit, uti ad magistratum deferat; nève cum
 quo alio communicet: quodd sæpe homines temerarios atque impe-
 ritos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis re-
 bus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt,
 occultant; quæque esse ex usu judicaverint, multitudini produnt.
 De Rep. nisi per consilium loqui non conceditur.

§ XIX. GERMANI multum ab hâc consuetudine differunt. Nam ne-
 que Druides habent, qui rebus divinis præsent; neque sacrificiis stu-
 dent. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quo-
 rum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam:
 Reliquos ne famâ quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus,
 atque in studiis rei militaris consistit; Ab parvulis, labori ac duri-
 tiæ student. Qui diutissimè impuberes permanserunt, maximam in-
 ter suos ferunt laudem: Hôcali staturam, ali vires, nervosque confir-
 mari putant. Intrâ annum verò xx feminae notitiam habuisse, in
 turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quodd &
 promiscuè in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhen-
 num tegumentis utuntur; magnâ corporis parte nudâ.

§ XX. AGRICULTURÆ non student; majorque pars victus eorum,
⁴⁵ in lacte, & casco, & carne consistit. Neque quisquam agri mo-
 dum

⁴³ Puerili ætate] Sic MSS Reg. | rejiciendum censet D. Vossius. Nam
 Eliens. & Vossii. Editi, [In puerili] & Græcus habet, ὡς καὶ ἐκείνους γε.
 ætate.] Quod minus concinnum est, Cæsar utrâque harum vocum alibi
 propter sequentes præpositiones. | utitur.

⁴⁴ Pro cultu Gallorum] Codd. | ⁴⁵ In lacte] Sic MSS & Edit. Vett.
 nonnulli, [pro captu.] Quod non | Recentiores omittunt, in.

dum certum, aut fines proprios habet: sed magistratus ac principes, in annos singulos, gentibus cognationibusque hominum qui unâ coierunt, ⁴⁶ quantum & quo loco visum est, agri attribuunt; atque anno pōst, aliō transire cogunt. Ejus rei multas asserunt causas: ne assiduâ consuetudine capti, studium bellum gerendi agriculturâ commutent: ne latos fines parate studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius, ad frigora atque æstus vitandos, ædificent: ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, quæ ex re factiones diffensionisque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant, quum suas quisque opes æquari cum potentissimis videat.

CIVITATIBUS maxima laus est, quàm ⁴⁷ latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant; expulsos agris finitimos cedere, neque quenquam prope se audere consistere: Simul hōc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incurfionis timore sublato. Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsent, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace, nullus est communis magistratus; sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiâsque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt; Atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant. Atque, ubi quis ex principibus in consilio “ se ” dixit “ ducem fore: ” ⁴⁸ qui se “ qui velint, profiteantur; ” consurgunt ii qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur. Qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur; omniumque iis rerum postea fides ⁴⁹ abrogatur. Hospites violare, fas non putant. Qui, quæque de causâ, ad eos venerunt; ab injuriâ prohibent, sanctosque habent; iis omnium domus patent, victusque communicatur.

Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, ⁵⁰ & ultro bella inferrent; ac propter hominum multitudinem, atque inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca; circa Hercyniam silvam, quam Eratostheni & quibusdam Græcis famâ notam esse video, quam illi Orciniam appellant; Volcæ Tectosages occuparunt, atque ibi con-

K 3

de

⁴⁶ *Quantum & quo*] Sic MSS Editi, [*quantum eis & quo.*] Minus eleganter, si non & minus Latine. Dicendum enim esset, [*quantum sibi &c.*]

⁴⁷ *Latissimas*] Codd. nonnulli, *latissimè*. Quod propugnat Hottomannus, quia: Cæsar hac voce alibi utitur: Sed aliâ constructione: Quod non videtur Vir doctus satis advertisse.

⁴⁸ *Qui sequi velint*] Sic MSS Scaliger & Recentiores ediderunt; [*ut, qui sequi velint, &c.*] Longè minus eleganter.

⁴⁹ *Abrogatur.*] Codd. plerique, *derogatur.*

⁵⁰ *Et — ; ac &c.*] Desunt in MSS hæ conjunctiones. Quali oratione *avvèdita* sapissime utitur Cæsar. Edit. Rom. pro [*& ultro,*] habet [*ut ultro.*]

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varr.
DCC.

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varr.
DCCI.

derunt. Quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet, summam-
que habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem; ⁵¹ nuncque in eadem
inopiâ, egestate, patientiâ, quâ Germani, permanent: eodem victu,
& cultu corporis, utuntur. Gallis autem, ⁵² Provinciæ propinqui-
tas, & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque usus
largitur: ⁵³ Paullatim assuefacti superari, multisque præliis victi,
ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

§ XXIII.
Hercynia
Sylvæ,

Hujus Hercyniæ silvæ, quæ supra demonstrata est, latitudo,
⁵⁴ IX dierum iter expedito patet. Non enim aliter finiri potest;
neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Ne-
metum, & Rauracorum finibus; rectâque fluminis Danubii regione,
pertinet ad fines Dacorum & Anartium. Hinc se flecit sinistrorsum,
diversis à flumine regionibus; multarumque gentium fines propter
magnitudinem attingit; Neque quisquam est ⁵⁵ hujus Germaniæ,
qui se ⁵⁶ aut adisse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter
IX processerit; aut quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in eâ
genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sunt:
Ex quibus quæ maximè differant ab cæteris, & memoriæ prodenda
videantur, hæc sunt.

§ XXIV.
Bos uno cor-
nis

EST bos, cervi figurâ: cujus à mediâ fronte inter aures unum
cornu existit excelsius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt,
cornibus. Ab ejus summo, sicut palmæ, ⁵⁷ rami latè diffunduntur.
Eadem est femine marisque natura; eadem forma magnitudôque
cornuum.

§ XXV.
Alces.

SUNT item, quæ appellantur Alces. Harum est consimilis
⁵⁸ capreis figura, & varietas pellium; sed magnitudine paullò ante-
cedunt;

⁵¹ Nunc que in eadem ——— pati-
entia, quâ Germani, permanent.
—— Gallis autem &c.] Codices
nonnulli; [Nunc, quod in eadem—
patientiaque Germani permanent;
—— Gallis autem &c.] Atque ita
omniò legendum existimat J. M.
Brutus. Verùm totam periodum
attentius perpendenti, apparebit,
istò modo, neque illud [Nunc] apto
esse loco positum; [dicendum enim
potiùs fuisset, Et, quod Nunc in &c.];
neque id quod sequitur, [Paulla-
tim &c.] rectè cohærere: (dicen-
dum enim fuisset, Hi paullatim &c.)

⁵² Provinciæ] Scaliger & recen-
tiores hanc vocem omiserunt: Sed
omniò ad Sententiam opus est.
MSS habent, Provinciarum. Græcus,
rectè, τῆς τῶν Προμαίων ἰνὰρχίας.

⁵³ Paullatim] Quoniam hæc non-
nihil hiulca videtur oratio conje-
rem legendum, Paullatimque.

⁵⁴ IX dierum iter] Dubitat Ciac-
conius annon ex eo quod infrâ di-
cat Cæsar, reponendum hic sit,
IX dierum iter. Sed, ut optimè
notavit Davisius, manifestò hic syl-
væ latitudo dicitur, illic longitudo.

⁵⁵ Hujus Germaniæ] Rectè hanc
quoque lectionem tuetur idem Vir
Doctissimus adversus Dionys. Vof-
sium, qui vocem [hujus] immeritò
suspectam habet.

⁵⁶ Aut adisse] Sic MSS & Edit.
vett. Scaliger & Recentiores vo-
cem [aut] sine causâ omittunt.

⁵⁷ Rami latè] Codices nonnulli,
[rami quàm latè]; plurimi corruptè
[ramique latè] Græcus, πολλὰς
ἐλάδας.

⁵⁸ Capreis] Sic restituit Salma-
sius. Al. capris. Testatur Dion.
Vossius, in suo vetere Codice scri-
ptum esse, capræ; Unde legendum
existimat, capræ.

cedunt; Mutilæque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent; Neque quietis causâ procumbunt; Neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: Ad eas se applicant; atque ita paulum modò ⁵⁹ reclinatæ, quietem capiunt. Quarum ex vestigiis quum est animadversum à venatoribus, quò se recipere consueverint; omnes eo loco aut à radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquantur. Huc quum se ⁶⁰ ex consuetudine reclinaverint; infirmas arbores pondere affligunt, atque unâ ipsæ concidunt.

Ante Chr.
LIII.
U. C. LXXV.
DCCII.

TERTIUM est genus eorum, qui Uri appellantur. Ii sunt & XXVI. magnitudine, paulò infrà elephantos: specie, & colore, & figurâ ^{Uri.} tauri. Magna vis eorum est, & magna velocitas; neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcent. Hos studiosè foveis captos interficiunt. Hòc se labore durant adolescentes, atque hòc genere venationis exercent. Et, qui plurimos ex his interfecerunt; relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio; magnam ferunt laudem. Sed assuescere ad homines, & mansuescere, ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum, & figura, & species, multum ⁶¹ à nostrorum boum cornibus differt. Hæc studiosè conquisita, ab labris argento circumcludunt, atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

CÆSAR, postquam per Ubios exploratores comperit, Suevos & XXVII. sese in silvas recepisse; inopiam frumenti veritus, quòd, ut suprà demonstravimus, minimè omnes Germani agriculturæ student; constituit non progredi longiùs. Sed, ne omnino metum redditus sui barbaris tolleret; atque ut eorum auxilia tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ⁶² ripam Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum cc rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum iv constituit, præsidiumque cohortium xii pontis tuendi causâ ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat. Ei loco præsidioque, C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit. Ipse, quum maturefcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis ⁶³ profectus; per Arduennam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet, millibusque ⁶⁴ ampliùs in longitudinem patet; L. Minucium Basilum cum omni equitatu præmittit, si quid celeritate itineris atque

Cæsar, inopiâ frumenti, exercitum reducto, adversus Ambiorigem proficiscitur.

K 4

oppor-

⁵⁹ Reclinatæ] MS Reg. alique nonnulli, acclinate.

⁶⁰ Ex consuetudine] In MSS Reg. Eliens. & Vossii, deest ex. Utrouque modo alibi locutus est Cæsar.

⁶¹ A] Deest in MSS Reg. & Vossii, & Editt. Rom.

⁶² Ripam] Sic MS Reg. Al. ripas. Quæ & verior Lectio est.

Vide ad Lib. I. §. 28.

⁶³ Profectus] Omittit hanc vocem Scaliger. Perperam. Ut ostenderunt Viri Eruditi, Dion. Vossius, & Davisius.

⁶⁴ Ampliùs D.] Emendant hunc locum ex Orofio Viri docti, Dionys. Vossius, Cluverius, Cellarius, &c. & legunt, ampliùs L.

Ante Chr.

LIII.

U. C. Varr.

DCCI.

opportunitate temporis proficere possit: Monet ut ignes in castris, fieri prohibeat, ne qua ejus adventus procul significatio fiat; Sese confestim subsequi dicit. Basilius, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur.

§ XXVIII.

*Magna vis
Fortunæ.*

MULTUM, quum in omnibus rebus, tum in re militari, potest fortuna. Nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum atque imparatum incideret, priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam famam ac nunciis afferetur: Sic magnæ fuit fortunæ; omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto; rhedis, equisque comprehensis; ipsum effugere ⁶⁵ mortem. Sed hoc eo factum est, quod, ædificio circumdato silvâ, (ut sunt ferè domicilia Gallorum, qui, vitandi ætûs causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates;) comites familiarsque ejus angusto in loco paullisper equitum nostrorum vim sustinuerunt: Iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem silvæ texerunt. ⁶⁶ Sic & ad subeundum periculum, & ad vitandum, multum fortuna valuit.

§ XXIX.

*Ambiorigis
copiæ diffu-
gunt.*

AMBIORIX copias suas judiciõne non conduxerit, quod prælio dimicandum non existimaverit; an tempore exclusus, & repentino equitum adventu prohibitus fuerit, quum reliquum exercitum subsequi crederet; dubium est. Sed certè, clam dimissis per agros nunciis, sibi quemque consulere jussit; Quorum pars in Arduennam silvam, pars in continentes paludes profugit. Qui ⁶⁷ proximi Oceanum fuerunt; ii insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt: Multi, ex suis finibus egressi, se suaque omnia alienissimis crediderunt. Cativulcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui unâ cum Ambiorige consilium inierat; ætate jam confectus, quum laborem aut belli aut fugæ ferre non posset; omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui ejus consilii auctor fuisset; taxo, cujus magna in Galliâ Germaniæque copia est, se exanimavit. Segni Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Trevirisque; legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, "ne se in hostium numero duceret; néve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam judicaret: Nihil se de bello cogitasse; nulla Ambiorigi auxilia misisse." Cæsar, exploratâ re quaestione captivorum; si qui ad eos Eburones ex fugâ convenissent, ad se ut reducerentur imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit.

TUM,

⁶⁵ Mortem] Delendam censent hanc vocem contra omnium Codicum fidem, Ciacconius, Scaliger, Dionys. Vossius, & Cellarius. Sed, sine causâ; ut eruditè ostendit Davisius.

⁶⁶ Sic & ad] Ita MSS Editi Recentiores, Sic ad. Minus eleganter.

⁶⁷ Proximi Oceanum] Sic edidit Davisius ex optimis membranarum J. P. Gronovii. Al. [proximi Oceano.]

TUM, copiis in tres partes distributis, impedimenta omnia le-
gionum Atuatricam contulit. Id castelli nomen est. Hoc ferè est
in mediis Eburonum finibus; ubi Titurius atque Aurunculeius, hie-
mandi causâ, confederant. Hunc quum reliquis rebus locum pro-
babat; tum, quodd superioris anni munitiones integræ manebant, ut
militum laborem sublevaret. Præsidio impedimentis legionem quar-
tam decimam reliquit; unam ex iis III, quas proximè conscriptas
ex Italiâ transfuderat. Ei legioni castrisque, Q. Tullium Ciceronem
præfecit; ducentosque equites attribuit. Partito exercitu; T. La-
bienum cum legionibus III ad Oceanum versum, in eas partes quæ
Menapios attingunt, proficisci iubet: C. Trebonium cum pari legio-
num numero ad eam regionem, quæ ⁶⁸ Atuatricis adjacet, depopu-
landam mittit: Ipse cum reliquis tribus ad flumen ⁶⁹ Scaldim quod
inluit in Mosam, extremasque Arduennæ partes, ire constituit; quò
cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens,
post diem VII sese reversum confirmat; Quam ad diem ei legioni,
quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. Labie-
num Treboniumque hortatur, si Reipubl. commodo facere possint,
ad eam diem revertantur; ut, rursus communicato consilio, explo-
ratisque hostium rationibus, aliud initium belli capere possint.

ERAT, ut suprâ demonstravimus, manus certa nulla, non præsi-
dium, non oppidum, quod se armis defenderet; sed in omnes par-
tes dispersa multitudo. Ubi cuique aut vallis abdita, aut locus sil-
vestris, aut palus impedita, spem præsidii aut salutis aliquam offe-
rebat; confederat. Hæc loca, ⁷⁰ vicinitatibus, erant nota: Magnam-
que res diligentiam requirebat, non in summâ exercitus tuendâ ⁷¹ (nul-
lum enim poterat universis, ab perterritis ac dispersis, periculum
accidere;) sed in singulis militibus conservandis. Quæ tamen, ex
parte, res ad salutem exercitus pertinebat: Nam & prædæ cupiditas,
multos longius evocabat; ⁷² & silvæ incertis occultisque itineribus,
confertos adire prohibebant. Si negotium confici, stirpemque ho-
minum sceleratorum interfici vellet; dimittendæ plures manus, di-
ducendique erant milites: Si continere ad signa manipulos vellet, ut
instituta ratio & consuetudo exercitus Romani postulabat; locus ipse
erat præsidio barbaris; neque ex occulto insidiandi, & dispersos cir-
cumveniendi, singulis deerat audacia. ⁷³ At in ejusmodi difficulta-
tibus,

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varro
DCCI.

§ XXX.
Cæsar, par-
tito exercitu,
ipse Ambio-
rigem perse-
quitur.

§ XXXI.
Non sine
magnis diffi-
cultatibus.

⁶⁸ Atuatricis] MSS ad Atuatricos.

⁶⁹ Scaldim] Cellarius aliiq., Sa-
bin; le Sambre. Cluverius, Scaldim
retinendam censet.

⁷⁰ Vicinitatibus] Hanc vocem ita
interpretatur Davissius, ut idem sig-
nificet quod, propter vicinitatem in-
ter se. Alii, vicinitatibus nota; in-
telligunt, vicinis nota.

⁷¹ Nullum enim poterat universis,

ab perterritis &c.] Ità pulcherrimè
restituit Davissius ex Codice Ursini.
Alii, languidè admodum; nullum
enim poterat, universis perterritis,
&c.

⁷² Et silvæ] Sic MSS. Editi re-
centiores, [ac silvæ.] Quod hic
minùs aptum.

⁷³ At] MSS Eliens. & Vossii,
Ut. Al. codices, Et.

Ante Chr. tibus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur: Ut potius
LIII. in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum
U. C. Varr. ardebant; quam cum aliquo detrimento militum noceretur. Di-
DCCI. mittit ad finitimas civitates nuncios Cæsar: omnes ⁷⁴ evocat spe
 prædæ, ad diripiendos Eburones; ut potius in silvis Gallorum vita,
 quam ⁷⁵ legionariorum, ⁷⁶ periclitetur; simul, ut magnâ multitu-
 dine circumfusâ, pro tali facinore stirps ac nomen civitatis tollatur.
 Magnus undique numerus celeriter convenit.

§ XXXII. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diésque appe-
 tebat VII, quem ad diem Cæsar ad impediendam legionemque reverti
 constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit, & quantos affe-
 rat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, ut de-
 monstravimus; manus erat nulla, quæ parvam modò timoris caus-
 sam afferret. Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama; diripi
 Eburones, atque ultro omnes ad prædam evocari. Cogunt equitum
 et millia Sigambri, qui sunt proximi Rheno; à quibus receptos ex
 fugâ Tenchtheros atque Usipetes, suprâ docuimus: ⁷⁷ Transeunt
 Rhenum navibus ratibusque, xxx milibus passuum infra eum locum,
 ubi pons erat ⁷⁸ imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum:
 Primos Eburonum fines adeunt: Multos ex fugâ dispersos exci-
 piunt: Magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari, po-
 tiuntur. Invitati prædâ longiùs procedunt. Non hos palus in
 bello latrociniisque natos, non silvæ morantur. Quibus in locis sit
 Cæsar, ex captivis quærent: profectum longiùs reperiunt, omnem-
 que exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus ex captivis:
 “ Quid vos,” inquit, “ hanc miseram ac tenuem sectamini præ-
 dam, quibus jam licet esse fortunatissimis? IIII horis Atuatum
 “ ⁷⁹ venire potestis; huc omnes suas fortunas exercitus Romano-
 rum contulit. Præsidii tantum est, ut ne murus quidem cingi
 “ possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat.” Oblatâ
 spe; Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt:
 Ipsi Atuatum contendunt; usi eodem duce, cujus hæc indicio
 cognoverant.

§ XXXIII. CICERO, qui ⁸⁰ per omnes superiores dies, præceptis Cæsaris,
 summâ

⁷⁴ *Evocat*] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. [ad se vocat.] Fortè omiserunt Editores nuperi voces istas, *ad se*; propter eas quæ sequuntur, *ad diripiendos Eburones*. Quarum tamen neutræ vacant.

⁷⁵ *Legionariorum*.] Codd. nonnulli, *legionarius miles*. Quod idem est.

⁷⁶ *Periclitetur*] Sic MSS. Al. *periclitaretur*. Sed melius convenit, *periclitetur*; propter sequens, *tollatur*.

⁷⁷ *Transeunt* —: *Primos &c.*] Sic MSS Reg. & Vossii. Al. *Transeuntes* —, *primos, &c.* Quod parum interest.

⁷⁸ *Imperfectus*] Nonnulli codices, *perfectus*. Sed malè.

⁷⁹ *Venire potestis*] Codex Antiquus Menardi, à Gronovio citatus; [*venire potest*.] Quod idem est.

⁸⁰ *Per*] Deest in MSS. Et deesse potest; ut rectè observat Davisius.

summâ diligentîâ milites in castris continuisset; ac ne calonem qui-
dem quemquam extra munitionem egredi passus esset: septimo die,
diffidens Cæsarem de numero dierum fidem servaturum; quodd lon-
gius ⁸¹ eum progressum audiebat, neque ulla de ejus reditu fama af-
ferebatur; simul, eorum permotus vocibus, qui illius patientiam
penè obsessionem appellabant, siquidem ex castris egredi non liceret:
nullum hujusmodi casum expectans, quo ix oppositis legionibus,
maximôque equitatu, dispersis ac pene deletis hostibus, in millibus
passuum IIII offendi posset; v cohortes frumentatum in proximas
segetes ⁸² misit, quas inter & castra unus omnino collis intererat.
Complures erant in castris ex legionibus ægri relictî: Ex quibus qui
hòc spatio dierum convaluerant, circiter ccc sub vexillo unâ mit-
tuntur. Magna præterea multitudo calonum, magna vis jumen-
torum, quæ in castris subsederat; factâ potestate, sequitur.

Hòc ipso tempore, ⁸³ casu Germani equites interveniunt; pro- § XXXIV.
tinûsque eodem illo, quo venerant, cursu, ab Decumanâ portâ in
castra irrumpere conantur: nec priùs sunt visi, objectis ab eâ parte
silvis, quàm castris appropinquarent usque eò, ut qui sub vallo
⁸⁴ tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem.
Inopinantes nostrî, re novâ perturbantur; ac vix primum impetum
cohors in statione sustinet. Circumfunduntur hostes ex reliquis par-
tibus, si quem aditum reperire possent. Ægrè nostri portas tuentur:
reliquos aditus locus ipse per se, munitiôque defendit. Totis trepi-
datur castris; atque alius ex alio causam tumultûs quærit: neque
quò signa ferantur, neque quam in partem quisque conveniat, pro-
vident. Alius jam capta castra pronunciat: Alius, deleto exercitu
atque imperatore, victores barbaros venisse contendit: Plerique no-
vas sibi ex loco religiones fingunt; Cottæque & Titurii calamitatem,
qui in eodem occiderint castello, ante oculos ponunt. Tali timore
omnibus perterritis; confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo au-
dierant, nullum esse intus præsidium. Perrumpere nituntur; sèque
ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

ERAT æger in præsidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum § XXXV.
pilum apud Cæsarem duxerat: cujus mentionem superioribus præ-
liis fecimus: Ac diem jam v cibo caruerat. Hic, diffusus suæ atque
omnium salutis, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere ho-
stes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma à proximis,
atque

⁸¹ *Eum*] Deest in MSS. Et de- rectè omisit copulam.

⁸² *Misit*] MSS *mittit*. Quod & melius convenit; propter sequentia, *mittuntur & sequitur*.

⁸³ *Casu*] Ita ex Urfini Codicibus restitui. Quod enim in Editis om-
nibus est, [*& casu,*] perturbat Sen-
tentiam. Græcus Interpres item

⁸⁴ *Tenderent*] Tentoria haberent.
Sic apud Virgilium, [*Hic servus ten-
debat Achilles.*] Et, [*legio latis ten-
debat in arvis.*] Oppositum, [*Nau-
tici tabernacula detendunt;*] apud
Livium. Et apud *Cæsarem* infra de
bello Civ. lib. 3. §. 71. [*tabernacu-
lisque detentis.*]

Ante Chr.
LIII.
U. C. Varr.
DCCII.

Ante Chr. 1111. U. C. 747. DCC1. *Ante Chr. 1111. U. C. 747. DCC1.* atque in portâ consistit. Sequuntur hunc centuriones ejus cohortis quæ in statione erat: paullisper prælium unâ sustinent. Relinquit animus Sextium, gravibus acceptis ⁸⁵ vulneribus: Ægrè, per manus tractus, servatur. Hôc spatio interposito, reliqui sese confirmant; tantum ut in munitionibus consistere audeant, speciémque defensorum præbeant.

§ XXXVI. INTERIM, confectâ frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt. Præcurreunt equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt. Hic verò nulla munitio est, quæ perterritos recipiat. Modò conscripti, atque usûs militaris imperiti, ad tribunum militum centurionésque ora convertunt; quid ab his præcipiatur, expectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur. Barbari, signa procul conspicati, ⁸⁶ oppugnatione desistunt: Redisse primò legiones credunt, quas longiùs discessisse ex captivis cognoverant: Postea, despectâ paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt.

§ XXXVII. CALONES in proximum tumultum procurrunt: Hinc celeriter dejecti, se in signa manipulosque conjiciunt: eò magis timidos perterrent milites. Alii, “cuneo facto ut celeriter perrumpant,” censent. “Quoniam tam propinqua sint castra; etsi pars aliqua circumventa “ceciderit, at reliquos servari posse” confidunt. Alii, “ut in jugo “consistant, atque eundem omnes ferant casum.” Hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo unâ profectos docuimus: Itaque inter se cohortati, duce C. Trebonio equite R. qui eis erat præpositus, per medios hostes perrumpunt; incolumésque ad unum, in castra perveniunt omnes. Hos subsecuti calones equitésque eodem irapetu, militum virtute servantur. At ii qui in jugo consisterant, nullo etiam nunc usu rei militaris ⁸⁷ percepto; neque in eo quod probaverant consilio permanere, ut se loco superiore defenderent; neque eam, quam profuisse aliis vim celeritatémque viderant, imitari potuerunt: sed se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones; quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, causâ virtutis, in superiores erant ordines hujus legionis transducti; ne ante partem rei militaris laudem amitterent, fortissimè pugnantes conciderunt. Militum pars, horum virtute

⁸⁵ *Vulneribus: Ægrè — servatur.* Plurimi MSS & Editt. Vett. post vocem [*vulneribus,*] addunt *deficiens*. Unde *Davivius* conjecit legendum, [*vulneribus deficiens: Ægrè — servatur.*] Sed languidior paullo post ista locutio [*relinquit animus Sextium — deficiens.*] Elegantiôr videtur interpunctio illa, [*Relinquit animus Sextium, gravibus acceptis vulneribus: Deficiens, agrè per manus tractus servatur.*] *Davivius,* in Addendis ad Notas suas, vocem

[*deficiens*] eliminandam tandem existimat. Sed perinde est.

⁸⁶ *Oppugnatione*] Sic MSS Al. *ab oppugnatione.* Sed utroque modo alibi loquitur Cæsar.

⁸⁷ *Percepto*] Suspectam habet hanc vocem Scaliger. Sed Cæsaris sapit perspicuitatem. De bello Civili, lib. 3. §. 70, [*qui — usum quoque ejus generis præliorum perciperent.*] Quod & notavit *Davivius* in Addendis.

tute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit: Ante Chr. pars, à barbaris circumventa, periit.

GERMANI, desperatâ expugnatione castrorum, quòd nostros jam constitisse in munitionibus videbant; cum eâ prædâ, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. ⁸⁸ Ac tantus fuit, etiam § XXXVIII
post discessum hostium, terror; ut eâ nocte, quum C. Volusenus Barbari ta-
missus cum equitatu ad castra venisset, ⁸⁹ fidem non faceret adesse men oppug-
cum incolumi Cæsarem exercitu. Sic omnium animos timor præ- natione tan-
occupaverat, ut, penè alienatâ mente, deletis omnibus copiis, equi- dem deservit,
tatum tantum se ex fugâ recepisse dicerent; neque, incolumi exer- domumque
citu, Germanos castra oppugnatos fuisse, contenderent. Quem revertantur.

REVERSUS ille, eventus belli non ignarus; unum, quòd cohortes ex statione & præsidio essent emissæ, questus; “ne minimo § XXXIX.
“quidem casui locum relinqui debuisset, multum fortunam in re-
“pentino hostium adventu potuisse,” ⁹⁰ indicavit: “multo etiam
“amplius, quòd penè ab ipso vallo portisque castrorum barbaros
“avertissent.” Quarum omnium rerum maximè admirandum vi-
debatur, quòd Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut
Ambiorigis fines depopularentur; ad castra Romanorum delati,
optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerunt.

CÆSAR, ad vexandos rursus hostes profectus; magno coacto § XL.
numero ex finitimis civitatibus, in omnes partes dimittit. Omnes Caesar Edu-
vici atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur: rum fines
Præda ex omnibus locis agebatur: Frumenta non solum à tantâ populatur.
multitudine jumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam Ambioris
anni tempore atque imbribus procubuerant. Ut, si qui etiam in præ- difficillime
sententiâ se occultassent; tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium effugit.
inopiâ pereundum videretur. Ac sæpe in eum locum ventum est;
tanto in omnes partes, diviso equitatu, ut non modò visum ab se
Ambiorigem in fugâ captivj, sed ⁹¹ nec planè etiam abisse ex con-
spectu contenderent; ut, spe consequendi illatâ, atque infinito labore
suscepto, qui se summam à Cæsare gratiam inituros putarent, penè
naturam studio vincerent; semperque ⁹² paullum ad summam felici-
tatem defuisse videretur: atque ille latebris, ac silvis, aut saltibus
se eriperet; & noctu occultatus alias regiones partesque peteret, non
majore equitum præsidio quam iv, quibus solis vitam suam com-
mittere audebat.

TALI

⁸⁸ Ac] Reponit Davivius ex MS
Elienſ. & Edit. Rom. At. Sed &
illud, Ac, eleganter retineri potest.
Cujus vim optimè expreſſit Græcus,
Τοῦτον δὲ καὶ ὅτι.

⁸⁹ Fidem non faceret] Codd. non-
nulli, [fidem non haberet.] Quod ab-
ſurdum: niſi legatur, haberent, [ii
ſcilicet qui in caſtris eſſent, & ad

quos miſſus fuerit Voluſenus.

⁹⁰ Indicavit] Ita ex MS Ellenſi
reſtituit Davivius. Al. judicavit.

⁹¹ Nec planè etiam] Hoc eſt, nec-
dum planè. Eleganter admodum.

⁹² Paullum] MS Reg. perpaullum.
Quod, hoc in loco, multò eſt ele-
gantius.

Ante Chr.

LIII.

U. C. Varr.

DCCI.

§ XLI,
Cæsar is
Italiam re-
vertitur.

TALI modo vastatis regionibus; exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortorum Rhemorum reducit; Concilióque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum & Carnutum quæstionem habere instituit; Et de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententiâ pronuntiata, more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli, judicium veriti, profugerunt. Quibus quum aquâ atque igni interdixisset; II legiones ad fines Trevirorum, II in Lingonibus, VI reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocavit. Frumentóque exercitui proviso; ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE
BELLO GALLICO
LIBER SEPTIMUS.

ARGU-

A R G U M E N T U M.

- I. Gallorum multæ gentes de bello renovando consilia ineunt. III. Carnutes plurimos cives Romanos Genabi subito occidunt. IV. Vercingetorix clientes suos ad bellum incendit; eique, multarum gentium consensu, desertur imperium. VIII. Cæsar Arvernorum subito invadit & opprimit. X. Vercingetorix Gergoviam Bosorum oppugnat; quo eum insequitur Cæsar. XI. Cæsar Vollaunodunum & Genabum expugnat. XII. Vercingetorix oppugnatione Gergoviæ desistit. Cæsar Noviodunum occupat; Vercingetorigis equitatum fugat; Avaricum obsidet. XIII. Vercingetorigis consilio, urbes Biturigum, ut Romani comæatu prohibeantur, incenduntur. XVI. Cæsar magnâ rei frumentariæ difficultate laborat. XVII. Exercitus utrinque appropinquant, nec tamen prælium committitur. XIX. Vercingetorix à suis proditoris insimulatus, se purgat. XXI. Cæsar Avaricum oppugnare pergit. XXII. Murorum Gallicorum forma. XXIII. Cæsar Avaricum magnâ virtute defensum, tandem expugnat. XXVIII. Vercingetorix suos consolatur. XXIX. Ad bellum majoribus copiis renovandum se accingit. XXX. Cæsar intestinas Æduorum turbas compefcit. XXXII. Deinde ad Gergoviam Arvernorum, exercitum ducit. XXXIII. Et flumen Elaver astu trajicit. XXXIV. Collémque munitum, prope urbem, in conspectu Vercingetorigis, noctu occupat. XXXV. Interea Ædui à Romanis deficere instituunt. XXXVIII. Cæsaris autem prudentiâ & celeritate, quodam modo pacantur. XLI. Cæsar prope Gergoviam, trinis hostium castris stratagemate potitur. XLIV. Romani, oppidum avidius invadentes, magnâ cum clade repelluntur. XLIX. Cæsar temeritatem militum reprehendit. L. In Æduos castra movet. LII. Noviodunum à perfidis Æduis occupatum incenditur. LIV. Labienus, rebus prosperè apud Parisios gestis, ad Cæsarem cum omnibus copiis revertitur. LVII. Æduorum exemplo, Galli serè omnes à Romanis deficiunt. LVIII. Eorum apparatus ad bellum. LIX. Duce Vercingetorige, Cæsarem in Lingonum finibus aggrediuntur. LXI. Et magnâ cum cæde fugantur. LXII. Cæsar eos ad Alefiam usque insequitur. LXIII. Alefia descriptio. LXIV. Galli prælio equestri superantur. LXV. Vercingetorix equitatum suum dimittit. LXVI. Cæsar Alefiam circumvallat. LXVIII. Suumque item exercitum aliâ munitione contra exteriorem hostem circumvallat. LXIX. Galli, convocatis undique auxiliis, obsidione suos liberare conantur. LXXI. Critognati, in Alefiâ obfessi, consilium, de suorum corporibus comedendis. LXXII. Galli intra extrâque oppidum se ad Romanos utrinque aggrediendos apparant. LXXIII. Prælium equestre, in quo Romani superiores. LXXIV. Galli Romanos semel atque iterum aggressi, repelluntur. LXXXI. Tandem Romani ex munitionibus suis erumpentes, Gallos ingenti cum strage fugant. LXXXII. Alefia & Vercingetorix deduntur. LXXXIII. Item Ædui, aliique. Denique Cæsar legiones in biberna mittit.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER VII.

QUIETA Galliâ; Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos profiscitur: Ubi cognoscit de P. Clodii cæde: ¹ De Senatûsque consulto certior factus, ut omnes Italiæ juniores conjurarent; delectum totâ provinciâ habere instituit. Eæ res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur: Addunt ipsi & affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur; "retineri urbano motu Cæsarem, neque in tactis dissensionibus ad exercitum venire posse." Hâc impulsî occasione; qui jam antè se populî R. imperio subjectos dolerent, liberiùs atque audaciùs de bello confilia inire incipiunt. ² Indictis inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte: Possè hunc casum ad ipsos recidere demonstrant: Miserantur communem Galliæ fortunam:

Ante Chr.
LII.
U. C. *Varr.*
DCCII.

§ I.
Gallorum
multæ gentes
de bello renova-
vando confi-
lia incunt.

L

Omnibus

¹ De Senatûsque consulto] MSS. τῆς δὲ γερουσίας ψηφισάδας μάθητι
Elien. & Vossii, omittunt præpo- &c.
sitionem. Malè. Sensus enim is ² Indictis inter se principes Galliæ
est, quem Græcus rectè expressit: conciliis,] Vide suprâ ad Lib. 5. §. 41.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

Omnibus pollicitationibus ac præmiis deposcunt, qui belli initium faciant & sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Ejus in primis rationem habendam esse dicunt, prius quam eorum clandestina consilia efferantur; ut Cæsar ab exercitu intercludatur. Id esse facile; quod neque legiones, absente Imperatore, ex hibernis egredi audeant; neque Imperator, sine præsidio ad legiones pervenire possit. Postremo, in acie præstare interfici, quam non veterem belli gloriam, libertatēque quam à majoribus acceperint, recuperare.

§ II.

His rebus agitatīs, prostentur Carnutes; "se nullum periculum, communis salutis causā, recusare; principesque se ex omnibus, bellum facturos pollicentur. Et, quoniam in præsentia obsidibus cavere inter se non possent, ne res efferatur; ut jurejurando ac fide fiant petunt, (collatis militaribus signis, ³ quo more eorum gravissimæ cærimoniæ continentur,) ne, facto initio belli, à reliquis deferantur." Tunc collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus qui aderant, tempore ejus rei constituto, ab concilio disceditur.

§ III.

Carnutes
plurimos ci-
ves Roma-
nos Genabi
subito occi-
dunt.

Usi ea dies venit; Carnutes, Cotuato & Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt. Civēsque Romanos, qui negotiandi causā ibi constiterant; in iis C. Fusum Cottam, ⁴ honestum equitem Romanum, qui rei frumentariæ jussu Cæsarīs præerat; interficiunt: Bonāque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliæ civitates fama perfertur; (Nam, ⁵ ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros regionēsque significant; Hunc alii deinceps excipiunt, & proximis tradunt: Ut tunc accidit:) Nam, quæ Genabi oriente Sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt: Quod spatium, est millium passuum circiter CLX.

§ IV.

Vercingeto-
rix clientēs
suos ad bel-
lum incen-
dit; eique,
multarum
gentium con-
sensu, deser-
tur imperi-
um.

SIMILI ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus, summæ potentiae adolescens; cujus pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam causam quoddam regnum appetebat, ab civitate erat interfectus: convocatis suis clientibus, faciliē eos incendit. Cognito ejus consilio, ad arma concurritur: ⁶ Prohibetur ab Gobanitione patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant: Expellitur ex oppido Gergoviā: Non desistit tamen; atque in agris habet delectum egentium ac perditorum.

Hæc

³ Quo more eorum gravissima cærimonia continentur.] Codd. nonnulli; Quod, more eorum, gravissimā cærimoniā continetur. Sed præstat vulgata Lectio.

⁴ Honestum] MS Reg. honestissimum.

⁵ Ubi] MSS habent, ubique; [ubique,]

⁶ Prohibetur ab Gobanitione—

Expellitur ex oppido Gergoviā:] Ita restituit Davisus ex MSS & Vett. Editt. Scaliger & Recentiores, omisā voce [Prohibetur,] ediderunt: Ab Gabanitione—expellitur ex oppido Gergoviā. MS Reg. habet, Prohibetur à Gergoviā ab Gobanitione &c: Deinde, omisso nomine [Gergoviā,] exhibet; expellitur ex oppido. Sed præstat prior Lectio.

Hâc coactâ manu; quoscumque adit ex civitate, ad suam sententiam perducit: hortatur ut, communis libertatis causâ, arma capiant: Magnisque coactis copiis, adversarios suos, à quibus paullo antè erat ejectus, expellit ex civitate. Rex ab suis appellatur: dimittit quoquoersùs legationes: obtestatur, ut in fide maneant. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemovices, Andes, reliquosque omnes qui Oceanum attingunt, adjungit: Omnium consensu, ad eum deferitur imperium. Quâ oblatâ potestate, omnibus iis civitatibus obsides imperat; certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet: Armorum quantum quæque civitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit: In primis equitatu studet. Summæ diligentiz, summam imperii severitatem addit: Magnitudine supplicii, dubitantes cogit: Nam, majore commisso delicto, igni atque omnibus tormentis necat: leviorè de causâ, auribus defectis, aut singulis effosis oculis, domum remittit; ut sint reliquis documento, & magnitudine poenæ perterreant alios.

HIS suppliciis celeriter coacto exercitu; Luterium Cadurcum, summæ hominem audaciæ, cum parte copiarum in Ruthenos mittit: Ipse in Bituriges proficiscitur. Ejus adventu Bituriges ad Æduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Ædui, de consilio legatorum quos Cæsar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt. Qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Æduis dividit; paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum⁷ revertuntur: Legatisque nostris renunciant, “se Biturigum perfidiam veritos revertisse; quibus id “consilii fuisse cognoverint, ut, si flumen transissent, unâ ex “parte ipsi, alterâ Arverni se circumfisterent.” Id eâne de causâ, quam legatis pronunciârunt, an perfidiâ adducti fecerint; quod nihil nobis constat; non videtur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu, statim⁸ se cum Arvernīs conjungunt.

HIS rebus in Italiam Cæsari nunciatis; quum jam ille virtute Cn. Pompeii urbanas res commodiorem in statum pervenisse intelligeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eò quum venisset; magnâ difficultate afficiebatur, quâ ratione ad exercitum pervenire posset. Nam, si legiones in Provinciam accerferet; se absente, in itinere prælio dimicaturas intelligebat: Si ipse ad exercitum contenderet;

L 2

7. *Revertuntur.*] Sic MSS & Editt. Vett. Scaliger & recentiores; *revertunt.* Quod minùs aptum. Optimi enim auctores, tempore præterito, sæpissimè usurpant, *revertuntur*; præsentem autem tempore, passivè ferè efferunt, *revertuntur*. Vide infra de bello Hispan. Not. ad

§. 12. Fortasse in Editione Scaligeranâ error erat Typographicus, quem secuti sunt Recentiores.

8. *Se cum Arvernīs conjungunt.*] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. [*Cum Arvernīs junguntur.*] Quod perinde est.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

Ante Chr. deret; ne iis quidem, qui eo tempore ⁹ pacati viderentur, suam salutem rectè committi videbat.

LII.
U. C. Varr.
DCCN.

INTERIM Luterius Cadurcus in Ruthenos missus, eam civitatem Arvernens conciliat; progressus in Nitiobriges & Gabalos, ab utrisque obfides accipit; & magnâ coactâ manu, in Provinciam, Narbonem versûs, eruptionem facere contendit. Quâ re nunciatâ; Cæsar omnibus consiliis antevertendum existimavit, ut Narbonem proficisceretur. Eò quum venisset, timentes confirmat: præsidia in ¹⁰ Ruthenis Provincialibus, Volcis, Arecomicis, Tolosatibus, circûmque Narbonem; quæ loca erant hostibus finitima; constituit. Partem copiarum ex Provinciâ, supplementumque, quod ex Italiâ adduxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire jubet.

§ VIII.
Cæsar Arvernens subito invadit & opprimit.

His rebus comparatis; represso jam Luterio & remoto, quòd intrare intra præsidia periculosum ¹¹ putabat; in Helvios proficiscitur. Etsi mons Cebenna, qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo tempore anni, altissimâ nive iter impediēbat; tamen discussâ nive vi in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, summo militum ¹² labore ad fines Arvernorum pervenit. Quibus oppressis inopinantibus; ¹³ quòd sic se Cebennâ, ut muro, munitos existimabant; ac ne singulari quidem homini unquam, eo tempore anni, semita patuerant: equitibus imperat, ut, quàm latissimè ¹⁴ possent, vagentur; & quàm maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter hæc famâ ac nunciis ad Vercingetorigem perferuntur. Quem perterriti omnes Arverni circumstant, atque obsecrant, "ut suis fortunis consulat, ne se ab hostibus diripi patiatur; præsertim quum videat omne ¹⁵ ad se bellum translatum." Quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus.

§ IX.

At Cæsar biduum in iis locis moratus, quòd hæc de Vercingetorige usu ventura opinione præceperat; per causam supplementi equitatusque cogendi, ab exercitu discedit: Brutum adolescentem iis copiis præficit: Hunc monet, ut in omnes partes equites quàm latissimè pervagentur: daturum se operam, ne longiùs triduo ab castris absit.

⁹ Pacati] Codd. nonnulli, quieti. Græcus, ἡσυχαστῶν δουλοῖς.

¹⁰ Ruthenis Provincialibus.] Ità rectè edidit Davishus. Vulgg. (ac si duo essent populi;) Ruthenis, Provincialibus.

¹¹ — putabat; in Helvios &c.] Hæc interpunctiōne perspicua fit Sententia. Nam, quod Editi habent; [putabat, in Helvios &c.] ambiguum facit, utrum illud [putabat,] ad Cæsarem referatur, an ad Luterium. Ego ad Luterium potius referendum existimo; qui videlicet eo repressus ac remotus dicitur, quòd intrare in-

tra præsidia (quæ Cæsar constituerat supra §. 7.) periculosum putaret: Quod cum ita esset, Cæsar deinceps in Helvios &c.

¹² Labore] Libri plerique MSS & antiquitus cusi; sudore.] Græcus, σπυδῶν, ac si [studio] legisset.

¹³ Quòd sic se] Ità MS Reg. eleganter. Al. quòd se; &c.

¹⁴ Possent] MS Vossii, possint. Quod & postulare videtur temporum ratio.

¹⁵ Ad se] Arvernos scilicet, non Vercingetorigem.

¹⁶ Rebus] Nonnulli; rebus omnibus.

¹⁷ Quàm maximis] Sic MSS &c.

abfit. His constitutis ¹⁶ rebus; suis inopinantibus, ¹⁷ quàm maximis potest itineribus Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis antè diebus eò præmiserat; neque diurno neque nocturno itinere intermisso, per fines Æduorum in Lingones contendit, ubi 11 legiones hiemabant; ut, si quid etiam de suâ salute ab Æduis iniretur consilii, celeritate præcurreret. Eò quum pervenisset, ad reliquas legiones mittit; priusque in unum locum omnes cogit, quàm de ejus adventu Arvernus nunciari posset.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

Hac re cognitâ, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit; atque inde profectus, ¹⁸ Gergoviam Boiorum oppidum, ¹⁹ quos ibi Helvetico prælio victos Cæsar collocaverat Æduisque attribuerat, oppugnare instituit. Magnam hæc res Cæsari difficultatem ad consilium capiendum afferebat: Si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret; ne, stipendiariis Æduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quodd nullum in eo amicis præsidium ²⁰ videret positum esse: Sin maturius ex hibernis educeret; ne ab re frumentariâ duris subvectionibus laboraret. Præstare visum est tamen omnes difficultates perpeti, quàm, tantâ contumeliâ acceptâ, omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Æduos de supportando comæatu; præmittit ad Boios, qui de suo adventu doceant, hortenturque ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant. Duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis; ad Boios proficiscitur.

§ X.
Vercingetorix Gergoviam Boiorum oppugnat; quod eam insequitur Cæsar.

ALTERO die quum ad oppidum Senonum Vellaunodunum venisset; ne quem post se hostem relinqueret, quò expeditiore re frumentariâ uteretur, oppugnare instituit: Idque biduo circumvallavit. Tertio die missis ex oppido legatis de deditioe; arma proferri, jumenta produci, de obfides dari jubet. Ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ²¹ Ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum

§ XI.
Cæsar Vellaunodunum & Genabum expugnat.

L 3

nabum

Editt. Vett. Scaliger, quâ maximis.]
Errore, ut opinor, typographico.
Quem optimâ fide (ut ingeniosè annotavit *Davifus*) secuti sunt Recentiores.

¹⁸ *Gergoviam*] Immeritò suspectum habent hoc nomen *Scaliger* aliique; cum *Gergovia* hæc dicta sit *Boiorum*, altera *Arvernorum*.

¹⁹ Quos ibi Helvetico prælio victos] MS Reg. [quòd ibi Helvetios &c.] MSS Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. [quòd ibi Helvetico, &c.] Græcus, sicut vulgati, ΟΥΤΕ ΙΙ ΤΗ ΕΛΛΗΝΩ &c.

²⁰ *Videret*] Sic MS Reg. & Vossii. Græcus item, ὁρῶσα. Quæ elegantior Lectio. Vulgg. *videretur*.

²¹ Ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur.] *Mirus* (inquit *Dionys. Vossius*) loquendi modus, [proficiscitur, ut quamprimum iter faciat:] Tamen nullus commentatorum (*miror*, inquit, tam purgatas aures) hæc locutione offensus est: *Lego*, [ut quamprimum iter PERFICERET;] *vel*, [ipse quamprimum iter facit, & Genabum Carnutum proficiscitur.] *Hæc ille*. At verò ridiculum prorsus errorem errasse videtur Vir doctissimus. Ita enim hæc accepit, ac si dixisset Cæsar. Ipse Genabum proficiscitur, ut quamprimum iter faceret GENABUM. Quod planè ridiculum est. Atqui longè alia erat mens

Ante Chr. nabum Carnutum proficiscitur. Qui tunc primum, allato nuncio de
LII. oppugnatione Vellaunoduni; quum longius eam rem ductum iri
U. C. Varr. existimarent; præsidium, Genabi tuendi causâ, quod eò mitterent,
DCCII. comparabant. Huc biduo Cæsar pervenit; &, castris ante oppidum
 positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt;
 quæque ad eam rem usui sint, militibus imperat: Et, quodd oppi-
 dum Genabum pons fluminis Ligeris²² continebat; veritus ne no-
 ctu ex oppido profugerent, 11 legiones in armis excubare jubet. Ge-
 nabenses, paulò ante mediam noctem, silentio ex oppido egressi,
 flumen transire cœperunt. Quâ re per exploratores nunciatò; Cæ-
 sar legiones, quas expeditas esse jusserat, portis incensis, intromittit;
 atque oppido potitur; perpaucis ex hostium numero desideratis,
 quin cuncti caperentur; quodd pontis atque itinerum angustia, mul-
 titudinis fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit;
 prædam militibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in
 Biturigum fines pervenit.

§ XII.
*Vercingeto-
 rix oppug-
 natione Ger-
 goviam desistit.
 Cæsar No-
 viodunum oc-
 cupat; Ver-
 cingetorigis
 equitatum
 fugat; A-
 varicum ob-
 sidet.*

VERCINGETORIX, ubi de Cæsaris adventu cognovit, oppug-
 natione desistit: atque obviam Cæsari proficiscitur. Ille oppidum
 Biturigum, positum in viâ, Noviodunum oppugnare instituerat. Quo
 ex oppido quum legati ad eum venissent, oratum, "ut sibi ignosce-
 ret, suæque vitæ consuleret:" ut celeritate reliquas res conficeret,
 quâ pleraque erat consecutus; arma proferri, equos produci, obsides
 dari jubet. Parte jam obsidum transditâ; cum reliqua administra-
 rentur; centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma ju-
 mentâque conquirent: equitatus hostium procul visus est, qui ag-
 men Vercingetorigis antecesserat: Quem simulatque oppidani cons-
 pexerunt, atque in spem auxilii venerunt; clamore sublato, arma
 capere, portas claudere, murum complere cœperunt. Centuriones
 in oppido, quum, ex significatione Gallorum, novi aliquid ab iis
 iniri consilii intellexissent; gladiis districtis, portas occupaverunt,
 suosque omnes incolumes receperunt. Cæsar ex castris equitatum
 educi jubet; præliumque equestre committit: Laborantibus jam suis
 Germanos equites circiter cō submittit, quos ab initio secum habere
 instituerat. Eorum impetum, Galli sustinere non potuerunt; atque
 in fugam conjecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt. Qui-
 bus profligatis, rursus oppidani perterriti comprehensos eos, quo-
 rum operâ plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem perduxerunt;

mens Cæsaris. Nimirum *Ipsæ*, in-
 quit, sine morâ *Genabum proficiscitur*,
 ut inde *quamprimum iter* institutum
 faceret, [*GERGOVIAM* scilicet
 adversus *Vercingetorigem*.] Qui sen-
 sus & optimus est, & satis perspi-
 cuus. Quare neque omnino *Davi-*
si audienda est emendatio, qui
Vossio confidens, sensum utique in

vulgatis nullum esse; legendum ex-
 istimat, mutatâ diſtinctione, [*Trebo-*
nium legatum relinquit, ipse ut quam-
primum iter faceret, Genabum Car-
nutum proficiscitur.] Quæ est huius
 valdè locutio.

²² Continebat;] hoc est, continens
 erat, sive contigua, oppido.

runt; seseque ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Cæsar ad oppidum Avaricum, (quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissimâ regione,) profectus est: quodd, eo oppido recepto, civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

Ante Chr
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

VERCINGETORIX, tot continuis incommodis Vellaunoduni, § XIII.
Genabi, Novioduni acceptis; suos ad concilium convocat. Docet, *Vercingetorix consilio urbes Biturigum, ut Romani commeatu prohibeantur, incenduntur.*
“longè aliâ ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum:
“omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione & commeatu
“Romani prohibeantur: Id esse facilè; quodd equitatu ipsi abundent, & quodd anni tempore sublevantur: Pabulum secari non posse;
“necessariò dispersos hostes, ex ædificiis petere; Hos omnes quotidie ab equitibus ²³ deleri posse. Preterea, salutis causâ, rei familiaris commoda negligenda. Vicos atque ædificia incendi oportere, ²⁴ hõc spatio à Boiâ quoquoersùs, quodd, pabulandi causâ, adire posse videantur. Harum ipsi rerum copiam suppetere; quodd, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus sublevantur. Romanos aut inopiam non laturus, aut magno cum periculo longiùs à castris progressuros: Neque interesse ipsosne interficiant, impedimentisve exuant; quibus amissis, bellum geri non possit. Præterea, oppida incendi oportere, quæ non munitione & loci naturâ ab omni sint periculo tuta; neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula; neu Romanis proposita ad copiam commeatûs prædâmque tollendam. Hæc si gravia, aut acerba videantur: multò illa graviùs ²⁵ æstimari debere; liberos, conjuges in servitutem abstrahi; ipsos interfici: quæ sit necesse accidere victis.”

OMNIUM consensu hæc sententiâ probatâ, uno die amplius xx § XIV.
urbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur. Quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant; tamen hoc sibi solatii proponebant, ²⁶ quodd se prope exploratâ victoriâ, celeriter amissa recuperaturos confidebant. Deliberatur de Avarico in communi concilio; incendi placeat, an defendi. Procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges;

L 4

“ne

²³ Deleri posse.] MS Reg. & Edit. Rom. [dilecti posse.] MSS Eliens. & Vossii, corruptè [dilecti posse.]

²⁴ Hoc spatio. à Boiâ quoquoersùs, quodd &c.] Voces {à Boiâ} suspensus habet Scaliger. Davisius & Amstelodamenses, ex editione Jungermani, scripserunt; [Hoc EST, spatio à Boiâ quoquoersùs, quodd &c.] Nimirum istud [est] errore Typographico, ut opinor, irrepsit. Quod

cum sententiam prorsus perturbaret, delendum existimavit Davisius totum illud, [hoc est, spatio à Boiâ quoquoersùs.] Sed in vulgg. sensus est perspicuus.

²⁵ Æstimari debere.] MSS. [æstimare debere.] Quæ & elegantior Lectio. Græcus, *χωρὶς νομίζω*.

²⁶ Quodd se, prope &c.] In MS Reg. & Edit. Rom. *deest, se prope*. In MSS Eliens. & Vossii *deest, quodd se prope*.

Ante Chr.

LII.

U. C. Varr.

DCCXI.

“ ne pulcherrimam prope totius Galliæ urbem, quæ & præsidio & ornamento sit civitati, suis manibus succendere cogerentur. Facile se loci naturâ defensuros” dicunt: quòd prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, unum habeat & perangustum aditum.” Datur petentibus venia; dissuadente primò Vercingetorige, post concedente; & precibus ipsorum, & misericordiâ vulgi. Defensores idonei oppido deliguntur.

§ XV.

VERCINGETORIX minoribus Cæsarem itineribus subsequitur: & locum castris deligit, paludibus silvisque munitum, ²⁷ ab Avarico longè millia passuum xv. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quæ ad Avaricum agerentur, cognoscebat; &, quid fieri vellet, imperabat. Omnes nostras pabulationes frumentationesque observabat; dispersosque, quum longius necessario procederent, adoriebatur; magnòque incommodo afficiebat; Etsi, quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus diversisque itineribus iretur.

§ XVI.

Cæsar magnâ rei frumentariæ difficultate laborat.

²⁸ CASTRIS ad eam partem oppidi positis Cæsar, quæ, intermissa à flumine & palude, aditum (ut supra diximus) angustum habebat; aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere cœpit: Nam circumvallare, loci natura prohibebat. De re frumentariâ, Boios atque Æduos adhortari non destitit: Quorum alteri quòd nullo studio agebant, non multum adjuvabant: alteri non magnis facultatibus, quòd civitas erat exigua & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. Summâ difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indigentia Æduorum, incendiis ædificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, &, pecore è longinquiore vicis ²⁹ adacto, extremam famem sustentarent: nulla tamen vox est ab iis audita, Populi R. majestatem & superioribus victoriis indigna. Quinetiam Cæsar, quum in opere singulas legiones appellaret, &, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; universi ab eo, ne id faceret, petebant. “ Sic se complures annos, illò imperante, meruisse; ut nullam ignominiam acciperent; nunquam infectâ re discederent. Hoc se ignominiam laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent. Præstare omnes perferre acerbitates, quàm non civibus Romanis; qui Genabi perfidia Gallorum interfissent, parentarent,” Hæc eadem centurionibus tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Cæsarem deferrentur.

§ XVII.

Exercitus uterque appropinquant, nec tamen prælium committitur.

QUUM jam muro appropinquassent turres; ex captivis Cæsar cognovit Vercingetorigem, consumpto pabulo, castra movisse propius

²⁷ Ab Avarico longè millia passuum &c. Vide supra ad lib. 5. §. 39.

²⁸ Castris ad eam partem — positis Cæsar, quæ — aditum angustum habebat; aggerem apparare &c.]

Vide supra ad lib. 5. §. 41.

²⁹ Adacto.] Emendant Ciacconius & Ursinus, [abacto.] Sed frustra. Quod enim è vicis abigebant, adigebatur utique ad castra.

piùs Avaricum; atque ipsum, cum equitatu, expeditisque qui inter equites præliari consueverant, insidiarum causâ eò profectum, quò nostros postero die pabulatum venturos arbitrabatur. Quibus rebus cognitis; mediâ nocte silentio profectus, ad hostium castra manè pervenit. Illi, celeriter per exploratores adventu Cæsaris cognito, carros impedimentâque sua in arctiores silvas abdiderunt; copias omnes, in loco edito atque aperto, instruxerunt. Quâ re nuntiata; Cæsar celeriter farcinas conferri, arma expediti iussit.

COLLIS erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ex omnibus ferè partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. Hôc se colle, interruptis pontibus, Galli fiduciâ loci continebant; generatimque distributi in civitates, omnia vada ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant; sic animo parati, ut, si eam paludem Romani perrumpere conarentur, hæsitantes premerent ex loco superiore. Ut, qui propinquitatem loci³⁰ viderent, paratos prope æquo Marte ad dimicandum existimarent; qui iniquitatem conditionis perspicerent, inani simulatione sese ostentare cognoscerent. Indignantibus milites Cæsar, quòd conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interjecto; & signum prælii exposcentes; edocet, "quanto detrimento, & quot virorum fortium morte necesse esset constare victoriam: Quos quum sic animo paratos videret, ut "nullum pro suâ laude periculum recusarent; summæ se iniquitatis "condemnari debere, nisi eorum vitam³¹ suâ salute habeat carior- "rem." Sic milites consolatus, eodem die reducit in castra: Reliqua, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit.

VERCINGETORIX, quum ad suos redisset; prodicionis insimulatus, "quòd castra propiùs Romanos movisset, quòd cum omni "equitatu discessisset, quòd sine imperio tantas copias reliquisset, "quòd ejus discessu Romani tantâ opportunitate & celeritate venis- "sent; Non hæc omnia fortuitu, aut sine consilio, accidere potu- "isse; Regnum illum Galliæ malle Cæsaris concessu, quàm ipsorum "habere beneficio:" Tali modo accusatus, ad hæc respondit: "Quòd castra movisset, factum inopiâ pabuli; etiam ipsis hortanti- "bus: Quòd propiùs Romanos accessisset; persuasum loci oppor- "tunitate, qui se ipsum munitione defenderet. Equitum verò ope- "ram, neque in loco palustri desiderari debuisse; & illic fuisse uti- "lem quòd sint profecti. Summam imperii se consultò nulli disce- "dentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impel- "leretur: Cui rei, propter animi mollitiem, studere omnes videret; "quòd

30 *Viderent, — existimarent; — perspicerent, — cognoscerent.*] Ita edidit Scaliger, aliique. Sed ex MSS Reg. Eliens. & Vossii, omninò restituendum existimo; [*videret, — existimaret; — perspiceret, — cognosce- ret.*] Ea enim multò elegantior est

locutio. Et Græcus quoque habet, ὡς ἰσχυρὸν αὐτῷ &c.

31 *Suâ salute.*] Græcus Interp. τὴν ἰαυτῆς ΕΪΛΑΝΟΥ. Quod cum & sensus manifestò postulet; equidem cum Daviso nullus dubito quin rescribi debeat [*suâ LAUDE.*]

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

XVIII.

XIX.

Vercingetorix à suis prodicionis insimulatus, se purgat.

Ante Chr. "quodd diutius laborem ferre non possent. Romani si casu interve-
 LII. nerint, fortunæ; si alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam;
 U. C. Varr. "quodd & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & vir-
 DE CII. tutem despiciere potuerint; qui dimicare non ausi, turpiter se in
 "câstra receperint. Imperium se à Cæsare, per proditionem, nul-
 "lum desiderare; quod habere victoriâ posset, quæ jam esset sibi
 "ac omnibus Gallis explorata: ³² Quin etiam ipsis remittere, si sibi
 "magis honorem tribuere, quàm ab se salutem accipere videantur.
 "33 Hæc ut intelligatis," inquit, "sincerè à me pronunciari; au-
 "dite Romanos milites." ³⁴ Producit feros, quos in pabulatione
 paucis antè diebus exceperat, & fame vinculisque excruciauerat. Hi,
 jam antè edocti quæ interrogati pronunciarent, "Milites se esse le-
 "gionarios" dicunt: "Fame & inopiâ adductos, clam ex castris
 "exisse; si quid frumenti, aut pecoris, in agris reperire possent:
 "Simili omnem exercitum inopiâ premi; nec jam vires sufficere
 "cujusquam, nec ferre operis laborem posse: Itaque statuisse Im-
 "peratorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo
 "exercitum deducere. Hæc à me," inquit Vercingetorix, "benefi-
 "cia habetis; quem proditionis insimulatis. Cujus operâ sine vestro
 "sanguine, tantum exercitum victorem fame penè consumptum
 "videtis; quem, turpiter se ex ³⁵ hæc fugâ recipientem, ne qua
 "civitas suis finibus recipiat, à me provisum est.

§ XX.

CONCLAMAT omnis multitudo, & suo more armis concrepat;
 quod facere in eo consueverunt, cujus orationem approbant: "Sum-
 "mum esse Vercingetorigem ducem; nec de ejus fide dubitandum;
 "nec majori ratione bellum administrari posse." Statuunt, ut de-
 cem millia hominum, delecta ex omnibus copiis, in oppidum sub-
 mittantur: nec folis Biturigibus communem salutem committendam
 censent; ³⁶ quodd penè in eo, si id oppidum retinuisset, summam
 victoriæ constare intelligebant.

§ XXI.

Cæsar Aua-
 ricum oppu-
 gnare pergit.

SINGULARI militum nostrorum virtuti, consilia cujusquemodi
 Gallorum

³² Quin etiam ipsis remittere,] Græcus, *συγγνώμην*. Sed hæc ita
 potiùs accipienda videntur, ut di-
 cat Vercingetorix, *se imperium, quod*
in eum contulerant, ipsis libenter re-
mittere, si id ad suum unius honorem,
potiùs quàm ad ipsorum omnium salu-
tem, pertinere suspicarentur.

³³ Hæc] Sic MSS Reg. Elienf. & Vossii, & Edit. Vett. Græcus item, *ταῦτα*. Scaliger & Recentiores, *Quod*. Nullo sensûs discrimine.

³⁴ Producit] MS Reg. & Edit. Rom. *producitque*. Græcus, *ἀπατε-
 ρήσας*.

³⁵ Hæc] Deest in MSS Reg. Eli-

enf. & Vossii. Item in Edit. Vett., & Interp. Græco.

³⁶ Quodd penè in eo, si id oppidum
 retinuisset.] Ita ex Antiquis quibus-
 dam Editis restitui; additâ voce
 [id.] ex MSS Reg. Elienf. & Vossii.
 Quo pacto sententia sit & perspicua
 admodum, & locutio elegantissima.
 Græcus rectè expressit, *ἐν ταῦτα
 γὰρ σκεδόν ἐν ταύτη διαφυλάξαι
 τὴν πόλιν, τὴν ἰσχυρὰν ὡσαύτως κινδυνεύουσαν*.
 Scaliger & Editi ferè omnes recen-
 tiores, [quodd penes eos, si oppidum
 &c.] Sensu aut abjecto admodum,
 aut nullo.

Gallorum occurrebant: Ut est summæ genus sollertiæ; atque ad omnia imitanda atque efficienda, quæ ab quoque traduntur, aptissimum. Nam et laqueis falces avertabant; quas quum³⁷ destinaverant, tormentis introrsus reducebant; & aggerem cuniculis subtrahebant: eò scientiùs, quodd apud eos magnæ sunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque usitatum est. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulaverant, atque has coriis intexerant. Tum crebris diurnis nocturnisque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, commissis suarum turrium malis adæquabant; & ³⁸ apertos cuniculos præustâ & præacutâ materiâ, & pice servestâ, & maximi ponderis faxis morabantur, mœnibusque appropinquare prohibebant.

³⁹ Muris autem omnibus Gallicis hæc ferè forma est. ⁴⁰ Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur: ⁴¹ Hæ revinciuntur introrsus, & multo aggere vestiuntur: Ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte faxis effarciuntur. Iis collocatis & coagmentatis, ⁴² alius insuper ordo adjicitur; ut idem illud intervallum fervetur; neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis, singulæ singulis, faxis interjectis, arte contineantur. Sic deinceps omne opus contextitur, dum iusta muri altitudo expleatur. Hoc quum in speciem varietatémque opus deforme non est, alternis trabibus⁴³ ac faxis,

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

§ XXXI.
Murorum
Gallicorum
forma.

³⁷ *Destinaverant.*] Codd. nonnulli, *disinuerant.*

³⁸ *Apertos cuniculos*] Laborant Viri docti, quinam sint *cuniculi aperti*, (nimirum *cuniculis testis* oppositi,) & cui usui. Sed Cæsar simpliciter intelligit cuniculos, *postquam* vel *quâ parte* essent tandem *aperti*.

³⁹ *Muris autem omnibus Gallicis hæc ferè forma est.*] MSS plerique & Edit. Vett. *Muri autem omnes Gallici hæc ferè formâ sunt.* Quod perinde est.

⁴⁰ *Trabes directæ perpetuæ in longitudinem.*] Ita scilicet, ut earum Longitudo, esset Muri Crassitudo. Ut apparet ex eo quod mox sequitur: *Quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus revincta, neque percurrumpi neque distrahi potest.*

⁴¹ *Hæ revinciuntur introrsus.*] Codd. nonnulli, *Hæ vincuntur extrorsus.* Sed vera est vulgata Lectio.

⁴² *Alius insuper ordo*] Neque re-

stè hoc cepit *Lipshus*, qui de *Trabibus*; (quanquam illud ferri quidem potest;) neque *Davisus*, qui de *Saxis* intellexit. Hoc enim ait *Cæsar*; secundum ordinem *Saxorumque alternorum*, ita inferiori ordini superpositum, ut *Trabes* singulæ *Saxis* incumbant, *Saxa Trabibus*. Ut in errorem incideret *Davisus*, fecerunt verba præcedentia, *Trabes directæ — distantes inter se binos pedes*; quæ ille ita accepit, ac si *DUAS* duntaxat *trabes* dixisset Cæsar, inter se *DUOS pedes* distantes; cum è contrario, [*Trabes — distantes inter se BINOS pedes*,] sint manifestò totus inferior ordo *Trabium quantumvis multarum*, pro longitudine muri, in Solo *binos pedes* inter se distantium: Quæ binorum pedum intervalla, faxis deinceps grandibus effarciuntur.

⁴³ *Ac Saxis*] Ita restitui ex MSS Reg. & Vossii, & Edit. Romæ *Scaliger* & recentiores omnes,] *AUT Saxis.*] Qui sensus est nullus.

Ante Chr.

LII.

U. C. Varr.
DCCII.

§ XXIII.

*Cæsar Av-
ricum mag-
nâ virtute
defensum,
tandem ex-
pugnat.*

faxis, quæ rectis lineis suos ordines servant: tum, ad utilitatem & defensionem urbium, summam habet opportunitatem; quodd & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit; quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus revincta, neque per-rumpi neque distrahi potest.

Iis tot rebus impeditâ oppugnatione; milites, quum toto tem-pore, luto, frigore, & assiduis imbribus tardarentur; tamen conti-nenti labore omnia hæc superaverunt; & diebus xxv aggerem latum pedes cccxxx, altum pedes lxxx, exstruxerunt. Quum is murum hostium penè contingeret; & Cæsar ad opus consuetudine excuba-ret; militésque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere in-termitteretur: paullo ante III vigiliam est animadversum, fumare ag-gerem, quem cuniculo hostes succenderant; eodémque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium erup-tio fiebat. Alii faces atque aridam materiem, de muro in aggerem eminus jaciebant; picem alii, reliquâsque res quibus ignis excitari potest, fundebant: ut, quod primum ⁴⁴ occurreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quodd instituto Cæ-saris duæ semper legiones pro castris excubabant; plurésque partitis temporibus in opere erant: celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent, aggerémque interescinderent; omnis verò ex castris multitudo, ad restinguendum concurreret.

§ XXIV.

Quum in omnibus locis, consumptâ jam reliquâ parte noctis, pugnaretur; sempérque hostibus spes victoriæ redintegraretur; eò magis, quodd deustos turrium pluteos videbant, nec facillè adire aper-tos ad auxiliandum animadvertebant; sempérque ipsi recentes de-fessis succederent; omnémque Galliæ salutem in illo vestigio tempo-ris positam arbitrarentur: accidit inspectantibus nobis, quodd, dig-num memoriâ visum, prætermittendum non existimavimus. Qui-dam ante portam oppidi Gallus, qui per manus sevi ac picis trans-ditas glebas in ignem è regione turris projiciebat; scorpione ab la-tere dextro transjectus, exanimatusque, concidit: Hunc ex proximis unus jacentem transgressus, eodem illo munereungebatur: Eâdem ratione ictu scorpionis exanimato ⁴⁵ altero, successit tertius; & tertio, quartus: Nec ille priùs est à propugnatoribus vacuus relictus locus, quàm restincto aggere, atque ⁴⁶ omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus.

§ XXV.

OMNIA experti Galli; quodd res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante & jubente Vercin-getorige. Id silentio noctis conati, non magnâ jacturâ suorum sese effecturos sperabant: propterea quodd neque longè ab oppido castra

Vercin-

⁴⁴ Occurreretur] MSS & Editt. Vett. curreretur.

⁴⁵ Altero] MSS & Editt. Vett. alteri.

⁴⁶ Omni parte] MSS & Editt. Vett. omni eâ parte. Græcus, τῶν τῶν ταύτης ἁλῶν.

Vercingetorigis aberant; & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. Jamque hoc facere noctu apparabant, quum matres familiâs, repentinè in publicum procurrerunt, flentèsque projectæ ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se & communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam ⁴⁷ natura & virium infirmitas impediret. Ubi eos perstare in sententiâ viderunt, quodd plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit; conclamare, & significare de fugâ Romanis cœperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viâ præoccuparentur, consilio destiterunt.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

POSTERO die Cæsar, promotâ turri, ⁴⁸ directisq; operibus quæ § XXVI. facere instituerat; magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est; quodd paullo incautiùs custodias in muro dispositas videbat. ⁴⁹ Suosque languidiùs in opere versari jussit; &, quid fieri vellet, ostendit. Legiones ⁵⁰ intra vineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent; iis, qui primi murum ⁵¹ ascendissent, præmia proposuit; militibùsque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt, murumque celeriter complêrunt.

HOSTES re novâ perterriti, muro turribùsque dejecti, in foro ac § XXVII. locis patentioribus cuneatim constiterunt; hóc animo, ut, si quâ ex parte obviam contra veniretur, acie instructâ depugnarent. Ubi neminem in æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt; veriti ⁵² ne omnino spes omnis fugæ tolleretur, abjectis armis, ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt: Parsque ibi, quum angusto exitu portarum se ipsi premerent, à militibus; pars jam egressa portis, ab equitibus est interfecta: nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. Sic & Genabensî cæde, & labore operis incitati; non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus

⁴⁷ Natura & virium infirmitas] MSS Reg. & Vossii; naturæ &c.

Græcus, τῇ φύσει.

⁴⁸ Directisq;] MSS Reg. & Vossii, erectisq;. Edit. Rom. perfectisq;. Græcus συνέλασας.

⁴⁹ — arbitratus est, quodd — videbat. Suosque &c.] Vetus Dionys. Vossii codex habet, [Suos quoque.] Nec dubitat vir doctissimus, quin ita legi debeat. At verò id ita deum ferri potest, si, mutatâ distinctione, tota hoc modo interpungatur sententia. [— arbitratus est. Quodd paullo incautiùs custodias in muro dispositas videbat, suos quoque languidiùs in opere versari jussit; &c.]

Quo modo & Græcus interpres accepit.

⁵⁰ Intra vineas] Nonnulli Codices, [extra vineas.] Lautusque valdè est Hotomannus, qui id sine dubio rectum existimat, quia nimirum vineis contineri legiones non poterant. Quasi verò [intra vineas] non illud ipsum esset, quod censet vir doctissimus Cæsarem dicere debuisse, citra vel post vineas. Græc. ἀπὸ τῶν ἀμπελῶν.

⁵¹ Ascendissent,] Davisius, Gronovium secutus, scribit; descendissent,

⁵² Ne omnino spes omnis fugæ] Sic MS Reg. eleganter. Alii omitunt, omnis.

Ante Chr. fantibus pepercerunt. Denique ex omni ⁵³ eo numero, qui fuit circiter XL millium; vix DCCC, qui primo clamore audito se ex opido ejecerant, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. Quos ille, multâ jam nocte, silentio sic ex fugâ excepit, (veritus ne qua in castris ex eorum concursu & misericordiâ vulgi seditio oriretur,) ut, procul in viâ dispositis familiaribus suis principibusque civitatum, disparandos deducendosque ad suos curaret, quæ cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat.

§ XXVIII. POSTERO die, concilio convocato, consolatus cohortatusque est; "ne se admodum animo demitterent, néve perturbarentur incommodo: Non virtute, ⁵⁴ neque in acie vicisse Romanos; sed "artificio quodam, & scientiâ oppugnationis; cujus rei fuerint ipsi "imperiti: Errare, siqui in bello omnes ⁵⁵ secundos rerum proven- "tus expectent: Sibi nunquam placuisse Avaricum defendi; cujus "rei testes ipsos haberet: "Sed factum imprudentiâ Biturigum, & "nimiâ obsequentiâ reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur: "Id tamen se celeriter majoribus commodis sanaturum: Nam quæ "ab reliquis Gallis civitates dissentirent, has suâ diligentiam adjun- "cturum; atque unum concilium totius Galliæ effecturum; cujus "consensu ne orbis quidem terrarum possit obistere: Idque se prope "jam effectum habere: Interea æquum esse, ab iis, communis "salutis causâ, impetrari, ut castra munire instituerent, quod facilius "hostium repentinos impetus sustinere possent." Fuit hæc oratio non ingrata Gallis; maximè, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo; neque se in occultum abdiderat, ⁵⁶ & conspectum multitudinis fugerat: Plùsque animo providere & præsentire existimabatur, quodd, re integrâ, primò incurrendum Avaricum, post deferendum censuerat. Itaque, ut reliquorum Imperatorum res adversæ auctoritate minuunt; sic hujus ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. Simul in spem veniebant, ejus affirmatione, de reliquis adjungendis civitatibus. Primùmque eo tempore Galli castra munire instituerunt; & sic sunt animo consternati homines ⁵⁷ insueti laborum, ut omnia, quæ imperarentur, sibi patienda existimarent.

§ XXIX. NEC minùs, quàm est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret; atque ⁵⁸ earum principes donis pollic-

Ad bellum majoribus copiis removandum se accingit.

⁵³ *Eo*] Deest in MSS & Edit. Vett. Neque ad Sententiam opus est ut retineatur.

⁵⁴ *Neque in acie*] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii. Editi, [*neque acie*]; minùs rectè.

⁵⁵ *Secundos rerum proventus*] Sic MSS & Edit. Rom. Quam lectionem, exemplis allatis, eruditè tuctur *Davifus*. Alii habent, *even-*

⁵⁶ *Et conspectum*] Sic MSS & Edit. Vett. Recentiores, [*neque conspectum*].

⁵⁷ *Insueti laborum*,] Sic MS Reg. MS Eliens. [*insueti laboribus*.] Vulgg. [*insueti laboris*.]

⁵⁸ *Earum principes donis &c.*] MSS [*EAS (bonis, corruptè pro) donis &c.*] Atque fieri sanè potest, ut, [*earum principes*] interpretamentum sit *tè* [*eas*.]

licitationibûsque aliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat; ^{Ante Chr. LII.} ^{U. C. Varr. DCCII.} quorum quisque aut oratione subdolâ, aut amicitîâ, facillimè capi posset. Qui Avarico expugnato refugerant, armandos vestiendosque curat. Simul, ut diminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus; quem, & quam ante diem, in castra adduci velit; Sagittariôsque omnes, quorum erat permagnus in Galliâ numerus, conquiri & ad se mitti jubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. Interim Theutomatus Olloviconis filius, rex Nitiobrigum, cujus pater ab senatu nostro amicus erat appellatus; cum magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitaniâ conduxerat, ad eum pervenit.

CÆSAR Avarici complures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti & reliqui commeatûs nactus; exercitum ex labore atque inopiâ refecit. Jam prope hieme confectâ; quum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur, & ad hostem proficisci constituisset, five eum ex paludibus silvisque elicere, five obsidione premere posset: legati ad eum principes Æduorum veniunt, oratum, "ut maximè necessario tempore civitati subveniat: Summo esse in "periculo rem; quodd, quum singuli magistratus antiquitus creati, "atque regiam potestatem annum obtinere consuissent; duo magi- "stratum gerant; & se uterque eorum legibus creatum esse dicat: "Horum esse alterum Convictolitanem, florentem & illustrem ado- "lescentem; alterum Cotum, antiquissimâ familiâ natum, atque "ipsum hominem summæ potentæ & magnæ cognationis, cujus "frater Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit: "Civitatem omnem esse in armis: divisum senatum; divisum popu- "lum, in suas cujusque eorum clientelas: Quodd si diutius alatur "controversia; fore, uti ⁶⁰ pars cum parte civitatis confligat: "Idne accidat, positum in ejus diligentia atque auctoritate.

CÆSAR, etsi à bello atque hoste discedere, ⁶¹ detrimentosum esse existimabat; tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuissent; ne tanta & tam conjuncta populo R. civitas, quam ipse semper aluisset omnibûsque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet; atque ea pars, quæ minùs sibi confideret, auxilia à Vercingetorige accerferet; huic rei prævertendum existimavit. Et quodd, legibus Æduorum, iis, qui summum magistratum obtine-

rent,

⁵⁹ *Quorum quisque aut oratione subdolâ, aut amicitîâ, facillimè capi posset.* Hoc est; *quorum aut oratione subdolâ, aut amicitîâ, facillimè quisque capi posset.* Recens editi, Scaligeri errorem [typographicum, ut opinor,] optimâ fide secuti, habent; [ET oratione subdolâ:] Sensu prorsus nullo. In MSS plerisque deest, *capi*. Tûmque sensus erit; [*Quo-*

rum quisque, aut oratione subdolâ, aut amicitîâ plurimum posset.] Sed præstat prior Lectio.

⁶⁰ *Pars cum parte civitatis*] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii. Editi, *pars cum civitatis parte*; ordine verborum longè minùs concinno.

⁶¹ *Detrimentosum*] MS Reg. *detrimeto suo*.

Ante Chr.

LII.

U. C. Farr.

DCCII.

rent, excedere ex finibus non liceret; ne quid ⁶² de jure aut legibus eorum diminuisse videretur, ipse in Æduos proficisci statuit; senatūque omnem, & quos inter controversia esset, Decetiam ad se evocavit. Quum propē omnis civitas eō convenisset; docereturque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, ⁶³ fratrem à fratre renunciatum; quum leges, duos ex unā familiā, vivo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent: Cotum, magistratum deponere coëgit: Convictolitanem, qui per sacerdotes, more civitatis, ⁶⁴ intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere jussit.

§ XXXII.

Deinde ad
Gergoviam
Arvernorum,
exercitum
ducit.

Hōc decreto interposito; cohortatus Æduos, ut controversiarum ac dissensionum obliviscerentur; atque, omīssis ⁶⁵ omnibus rebus, huic bello fervirent; eaque, quæ meruissent, præmia, ab se, devictā Galliā, expectarent; equitatūque omnem, & peditum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsiidiis rei frumentariæ causā diserneret: exercitum in duas partes divisit. iv legiones in Senones Parisiōsque, Labieno ducendas dedit: vi ipse in Arvernos, ad oppidum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit. Equitatus partem illi attribuit; partem sibi reliquit. Quā re cognitā; Vercingetorix, omnibus interruptis ejus fluminis pontibus, ⁶⁶ ab alterā parte fluminis iter facere coëpit.

§ XXXIII.

Et flumen
Elaver assu-
trajicit.

Quum ⁶⁷ uterque utrique esset exercitus in conspectu, ferēque è regione castris castra poneret; dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent; erat in magnis Cæsari difficultatibus res, ne majorem ætatis partem flumine impediretur; quod non ferē ante autumnum Elaver vado transiri soleat. Itaque, ne id accideret; silvestri loco castris positus, è regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curaverat; postero die cum ii legionibus in occulto restitit: reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut consueverat, misit; ⁶⁸ demptis quartis quibusque cohortibus,

ut

62 De jure aut legibus] MSS Reg. & Eliens. de jure aut de legibus.

63 Fratrem à fratre] MSS Reg. & Vossii, fratrem & fratrem.

64 Intermissis magistratibus.] Cum doctissimo Daviso existimo legendum, [intromissis magistratibus.] Græcus, παρόντων τῶν ἀρχόντων. MS Vossii habet, inter magistratus. Nisi fortē illud, intermissis magistratibus, ita accipi queat, ut dicatur scilicet, quo tempore vacaret magistratus.

65 Omnibus rebus.] MSS plerique, [omnibus his rebus:] Græcus; πᾶσι ταῦτᾶ, omnibus aliis rebus.

66 Ab alterā parte fluminis] Sic MSS & Editt. Vett. Græcus item, πρὸς αὐτὸν. Quod habet Scaliger & recentiores, [ab alterā Elaveris parte:] id equidem, cum Daviso, glossema esse crediderim.

67 Uterque utrique esset exercitus in conspectu,] MSS plurimi, uterque utrinque exisset &c. Sed vera est vulgata Lectio. Quam & Græcus secutus est, ἀλλήλοις κατὰφάνων ὄντων.

68 Demptis quartis quibusque] MSS & Editt. Vett. demptis quibusdam. Græcus item, τινὰς οὐκ ὄντας κατὰ μέρος.

utî numerus legionum constare videretur. ⁶⁹ His quàm possent longissime progredi iussis; quum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in castra perventum; iisdem publicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. Celeriter effecto opere; legionibusque ⁷⁰ transductis, & loco castris idoneo delecto; reliquas copias revocavit. Vercingetorix, re cognitâ; ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur; magnis itineribus antecessit.

CÆSAR ex eo loco quintis castris Gergoviam pervenit: equestrique prælio eo die levi facto; perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat; de expugnatione desperavit: de obsessione non prius agendum constituit, quàm rem frumentariam expeditisset. At Vercingetorix, castris ⁷¹ prope oppidum in monte positus; mediocribus circum se intervallis, separatim singularum civitatum copias collocaverat. Atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, quâ despici poterat; horribilem speciem præbebat. Principesque earum civitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, primâ luce ad se quotidie convenire jubeat; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur. Neque ullum ferè diem intermittebat, quin equestri prælio, interjectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat è regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregiè munitus, atque ex omni parte circumciscus; (quem si tenerent nostri, & ⁷² aquæ magnâ parte, & pabulatione liberâ, ⁷³ prohibitori hostes videbantur:) sed is locus ⁷⁴ præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. Tum silentio noctis,

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

§ XXXIV.
Collémque
munitum,
prope urbem,
in conspectu
Vercingetori-
gis, noctu oc-
cupat.

M

noctis,

⁶⁹ His] Reliquis videlicet copiis.

⁷⁰ Transductis] Excidit hoc vocabulum ex plerisque MSS. Græcus autem habet, διελθῆαι.

⁷¹ Prope oppidum] Codices nonnulli, pro oppido. Quæ Lectio ferri quoque potest.

⁷² Aquæ magnâ parte, & pabulatione] Pro usitatâ Cæsaris loquendi ratione, crediderim legendum, [AQUA magnam partem (vel magnâ parte) & pabulatione.] Sed sine Codicum auctoritate, nihil muto;

⁷³ Prohibitori hostes videbantur:] MS Reg. [prohiberi hostes videbantur:] hoc est, videbatur fore ut prohiberentur. Atque hanc ut veram esse Lectionem existimem, faciunt similes istæ locutiones, suprâ, lib. 4. §. 19. lib. 5. §. 43. lib. 6. §. 9. & infrâ lib. 8. §. 43.

⁷⁴ Præsidio ab iis non nimis firmo

tenebatur. Tum silentio &c.] Urfinus & Ciacconius legunt, [præsidio ab iis nimis firmo:] MSS Reg. Eliens. & Vossii, habent, [præsidio ab iis non minus firmo:] Idemque Codices, [Tamen silentio, &c.] Græcus vertit, ὁλνγῶς φρουρούμενον. Utrâ sit verior Lectio, non satis constat. Illud solummodo notandum; quod edidit Scaliger & recentiores, [non nimis firmo, &, Tamen silentio &c.] nullo modo cohærere posse. Aut igitur hoc modo legenda est tota sententia: Erat — collis — egregiè munitus —; quem si tenerent nostri, & aquæ magnâ parte [aquâ magnam partem,] & pabulatione liberâ prohibitori hostes videbantur: Sed is locus [egregiè munitus,] præsidio ab iis NON NIMIS firmo tenebatur; TUM silentio noctis, Cæsar &c. Aut isto demum modo: Erat — collis — egregiè munitus —; quem si tenerent nostri;

Ante Chr.
111.
U. C. Varr.
DCCII.

noctis, Cæsar ex castris egressus; prius quàm ⁷⁵ subsidium ex oppido venire posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit; fossamque duplicem duodenum pedum à majoribus castris ad minora perduxit; ut tuto ab repentino hostium incurfu, etiam singuli commeare possent.

§ XXXV.
Interea Ædui à Romanis deficere instituerunt.

Dum hæc ad Gergoviam geruntur; Convictolitanis Æduus, cui magistratum adjudicatum à Cæsare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernibus pecuniâ, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, amplissimâ familiâ nati adolescentes. Cum iis ⁷⁶ præmium communicat; hortaturque eos, "ut se liberos, & imperio natos, meminerint: Unam esse Æduorum civitatem, quæ certissimam Galliæ victoriam distineat: Ejus auctoritate reliquas contineri; quâ transductâ, locum consistendi Romanis in Galliâ non fore: Esse nonnullo se Cæsaris beneficio affectum; sic tamen, ut justissimam apud eum causam obtineret; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Ædui de suo jure & de legibus ad Cæsarem ⁷⁷ disceptatorem, quàm Romani ad Æduos, veniant?" Celeriter adolescentibus & ⁷⁸ oratione magistratûs & ⁷⁹ præmio deductis, quum se vel principes ejus consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur; quod civitatem temerè ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum mitterentur, præficeretur; atque eaducenda curaret; fratresque ejus ad Cæsarem præcurrerent: reliqua, quâ ratione agi placeat, constituunt.

LITAVICUS, accepto exercitu; quum millia passuum circiter xxx ab Gergoviâ abesset, convocatis subito militibus, lacrimans; "Quò proficiscimur," inquit, "milites? Omnis noster equitatus, ⁸⁰ nobilitas omnis interiit. Principes civitatis Eporedorix & Vir-

"dumarus,

nostri, & aqua magnâ parte & pabulatione liberâ prohibitori hostes videbantur: Sed is locus [à nostris appetendus,] præsidio ab iis NIMIS firmo [vel non minus firmo] tenebatur. TAMEN [viz. non obstante] firmo isto præsidio.] silentio nostris, Cæsar &c. Eligat Lector eruditus.

⁷⁵ Subsidium — venire] MSS subsidio — venire. Quod & elegantius.

⁷⁶ Præmium communicat] In nonnullis Codicibus, [primum communicat.] Utraque Lectio ferri potest. Id. solummodo notandum: si infra ad Annot. 79, (ubi iterum variant Codices,) legatur, præmio deductis tum & hic legendum, PRÆMIUM communicat: Sin ibi lega-

tur, præmii spe ductis, (quomodo Græcus vertit, χρημάτων ἰλπίδι,) tum hic legendum, PRIMUM communicat, (ut habet idem Interpres, ἐκείνοις. ἀπὸ τοῦ ἀνακονισσάμενου.) Eligat iterum Lector eruditus.

⁷⁷ Disceptatorem] Sic MSS Reg. & Vossii. Al. desceptaturi.

⁷⁸ Oratione] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii. Græcus item, δημογορία. Scaliger & recentiores perperam, ratione.

⁷⁹ Præmio deductis] Faërnus adductis. Sed vide supra Annot. 76.

⁸⁰ Nobilitas omnis,] Codex Ciacconii, & MS Reg. habent, [nobilitas nostra omnis.] Græcus item, πάντες δ' οἱ τῆς ἡμετέρας πόλεως σύγγενες.

“dumarus insimulati prodicionis ab Romanis; indictâ causâ, inter-
 “fecti sunt. Hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsâ cæde fugerunt;
 “Nam ego, fratribus atque omnibus propinquis meis interfectis
 “dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronunciare.” Producentur ii,
 quos ille edocuerat quæ dici vellet: atque eadem, quæ Litavicus pro-
 nunciaverat, multitudini exponunt: “Multos equites Æduorum in-
 “terfectos, quodd collocuti cum Arvernīs dicerentur; Ipsos se inter
 “multitudinem militum occultasse, atque ex mediâ cæde profugisse.”
 Conclamant Ædúi; & Litavicum obsecrant, ut sibi consulat.
 “Quasi verò,” inquit ille, “consilii sit res; ac non necesse sit
 “nobis Gergoviam⁸¹ contendere, & cum Arvernīs nosmet con-
 “jungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admissō, Romani
 “jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis
 “animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissimè interie-
 “runt; atque hos latrones interficiamus.” Ostendit cives Roma-
 nos, qui ejus præsidii fiducia unâ erant. Continuo magnum nume-
 rum frumenti commeatûsque diripit; Ipsos crudeliter excruciatos
 interficit: Nuncios totâ civitate Æduorum dimittit: Eodem men-
 dacio, de cæde equitum & principum, permovet: Hortatur, ut si-
 mili ratione, atque ipse fecerit, suas injurias persequantur.

EPOREDORIX Æduus, summo loco natus adolescens, & summæ § XXXVII.
 domi potentiæ; & unâ Virdumarus, pari ætate & gratiâ, sed ge-
 nere dispari; quem Cæsar sibi ab Divitiaco transditum, ex humili
 loco ad summam dignitatem perduxerat; in equitum numero conve-
 nerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principatu
 contentio; & in illâ magistratuum controversiâ, alter pro Convi-
 ctolitane, alter pro Coto summis opibus pugnaverat. Exiis Epore-
 dorix, cognito Litavici consilio, mediâ ferè nocte rem ad Cæsarem
 desert; orat, “ne patiatur civitatem, pravis adolescentium consiliis,
 “ab amicitia populi Romani deficere: quod futurum provideat, si
 “se tot hominum millia cum hostibus conjunxerint; quorum salu-
 “tem neque propinqui negligere, neque civitas levi momento æssi-
 “mare posset.

Magnâ affectus sollicitudine hōc nuncio Cæsar, quodd semper § XXXVIII
 Æduorum civitati præcipuè indulserat; nullâ interpositâ dubitatione,
 legiones expeditas IV, equitatūque omnem ex castris educit. Nec
 fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quodd res in celeri-
 tate posita esse videbatur. C. Fabium legatum, cum legionibus II, dammodo
 castris præsidio relinquit. Fratres Litavici, quum comprehendi jus-
 sisset, paullò antè reperit ad hostes profugisse. Adhortatus milites,
 “ne, necessario tempore, itineris labore permoveantur;” cupidissi-
 mis omnibus, progressus millia passuum XXV, agmen Æduorum con-
 spicatus, immisso equitatu iter eorum moratur atque impedit: inter-
 dicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem &

M 2

Vir-

81: Contendere,] MS Reg. concedere.

Ante Chr. Virдумarum, quos illi interfectos existimabant inter equites vettari
 LII. suosque appellare jubet. Iis cognitis, & Litavici fraude perspectâ;
 U. C. Varr. Ædui manus tendere, ⁸² deditionem significare, &, projectis armis,
 DECELIJ. mortem deprecari incipiunt. Litavicus, cum suis clientibus, quibus
 nefas more Gallorum est, etiam in extremâ fortunâ, deferere patro-
 nos; Gergoviam profugit.

§ XXXIX. CÆSAR, nunciis ad civitatem Æduorum missis, qui suo benefi-
 cio conservatos doceret, quos jure belli interficere potuisset; tribus-
 que horis nostris exercitui ad quietem datis; castra ad Gergoviam
 movit. Medio ferè itinere, equites à Fabio missi, ⁸³ quanto res in
 periculo esset, exponunt: "Summis copiis castra oppugnata" de-
 monstrant, "quum crebrò integri defessis succederent, nostrisque as-
 "fiduo labore defatigarent; quibus propter magnitudinem castro-
 "rum, perpetuò esset ⁸⁴ iisdem in vallo permanendum: Multitudine
 "sagittarum atque omnis generis telorum, multos vulneratos: Ad
 "hæc sustinenda, magno usui fuisse tormenta: Fabium, discessu eo-
 "rum, duabus relictis portis, obstruere cæteras; pluteosque vallo
 "addere, & se in posterum diem similem ad casum parare." Iis re-
 bus cognitis Cæsar, summo studio militum, ante ortum solis in ca-
 stra pervenit.

§ XL. Dum hæc ad Gergoviam geruntur; Ædui, primis nunciis à Lita-
 vico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Im-
 pellit alios avaritia; alios iracundia & temeritas; quæ maxime illi
 hominum generi ⁸⁵ est innata, ut levem auditionem habeat pro re
 compertâ. Bona Civium Romanorum diripiunt; cædes faciunt; in
 servitutem abstrahunt. Adjuvat rem proclinatam Convictolitanis,
 plebemque ad furorem impellit; ut, facinore admissio, ad sanitatem
 reverti pudeat. M. Aristium tribunum militum, iter ad legionem
 facientem, fide datâ, ex oppido Cabillono educunt: idem facere co-
 gunt eos, qui negotiandi causâ ibi confiterant: Hos continuò in iti-
 nere adorti, omnibus impedimentis exuunt; repugnantes, diem no-
 ctæque obsident: multis utrimque interfectis, majorem multitu-
 dinem ad arma concitant. Interim nuncio allato, "omnes eorum
 "milites in potestate Cæsaris teneri; concurrunt ad Aristium: Ni-
 hil publico factum consilio demonstrant: Quæstionem de bonis di-
 reptis decerunt. Litavici fratrumque bona publicant: Legatos ad
 Cæsarem,

⁸² *Deditionem*] Sic MSS elegan-
 tius. Editi, & *deditionem*.

⁸³ *Quanto res in periculo esset*] Sic ex MS Regio restitui. Quod in
 Editis est [*fuert*], minùs hîc con-
 venit. Non enim id nunciant equi-
 tes, quanto res in periculo *fuert*,
 sed quanto in periculo tum tempo-
 ris *esset*.

⁸⁴ *Iisdem in vallo permanendum.*] Cum integri nimirum nulli essent,

qui defessis succederent. Quod non
 intellexerunt, qui reposuerunt, [*eo-*
dem in vallo]; Ut rectè annotavit
 Hotomannus.

⁸⁵ — *Est innata, ut levem au-*
ditionem habeat pro re compertâ.] In
 MSS scriptum est, *habent*. Unde di-
 stinguendum existimo; [*— est in-*
nata: Ut levem auditionem habent
pro re compertâ.] Sic Grævus,
 ἐμφύλια. πᾶσι ΤΑΡ &c.

Cæsarem, suū purgandi gratiā, mittunt. Hæc faciunt, recuperando-
rum suorum causā. Sed, contaminati facinore; & capti compendio
ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat; & timore pœnæ
exterriti; consilia clam de bello inire incipiunt, civitatēque reliquas
legationibus sollicitant. Quæ tametsi Cæsar intelligebat; tamen,
quā mitissimè potest, legatos appellat: “Nihil se, propter inscien-
tiam levitatēque vulgi, gravius de civitate judicare; neque de
suā in Æduos benevolentia diminueret.” Ipse majorem Galliæ
motum exspectans, ne ab omnibus civitatibus circumscisteretur, con-
silia inibat, quemadmodum à Gergoviā discederet, ac rursus om-
nem exercitum contraheret; ne profectio nata à timore defectionis,
similis fugæ videretur.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

Hæc cogitanti, accidere visa est facultas rei bene gerendæ. Nam
quum minora in castra, operis perspiciendī causā, venisset; animad-
vertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus; qui,
superioribus diebus, vix præ multitudine cerni poterat. Admiratus,
quærit ex perfugis causam; quorum magnus ad eum quotidie nu-
merus confluebat. Constabat inter omnes, quod jam ipse Cæsar per
exploratores cognoverat; dorsum esse ejus jugi prope æquum; sed
hæc silvestre & angustum, quā esset aditus ad alteram partem oppi-
di: Vehementer huic illos loco timere: nec jam aliter sentire, uno
colle ab Romanis occupato, si alterum amississent, quin penè circum-
vallati atque omni exitu & pabulatione interclusi viderentur: Ad
hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos.

§ XLII.
Cæsar prope
Gergoviam,
trinīs hysijm
castris stra-
tegmate
peditur.

Hæc re cognitā, Cæsar mittit complures equitum turmas edē
mediā nocte: iis imperat, ut paullo tumultuosius omnibus in locis
pervagentur. Primā luce magnum numerum impedimentorum ex ca-
stris mulorumque produci, deque iis stramenta detrahi; mulionē-
que cum cassidibus, equitum specie ac simulatione, collibus circum-
vehi jubet: His paucos addit equites, qui latius, ostentationis causā,

§ XLII.

M 3

vaga-

86 Omnem exercitum contraheret:] Merito hic reprehendit Davisius
Hotomannum; qui, ex eo quod
suprà dixerat Cæsar § 38, & hic
quoque de contrahendis CASTRIS
nescio quid somniavit; cum de om-
nibus COPIIS in unum colligendis
manifesto hic loquatur Auctor.

87 Sed hæc silvestre & angustum, quā esset aditus:] Ita ingeniose testi-
tuit Davisius ex MS Eliensi; qui
habet, [sed hoc silvestre, &c.] Scali-
ger, quem secuti sunt recentiores,
edidit, [sed silvestre & angustum:]
Quæ Lectio non ex Codicibus, sed
ex ingenio est. In MSS ferè est,
[sed hunc silvestrem & angustum, quā]

esset aditus:] Quod manifesto cor-
ruptum est, cum [hunc silvestrem &c.]
referri non possit ad [dorsum] quod
præcessit. MS Reg. habet, [sed hunc
silvestrem & angustum, qui esset adi-
tus.] Quæ quidem Lectio ferri pos-
set; sed hunc [aditum scilicet] sil-
vestrem &c. Simplicior tamen est
Davisii emendatio.

88 Deque iis stramenta detrahi:]
Codex Ursini (desunt enim hæc in
aliis MSS,) habet [neque iis;] unde
Scaliger edidit, deque iis. Ciacconius
& Dionys. Vossius scribunt, atque
iis. Davisius, quod propius abest à
MS, ingeniosissime reponit; deque
iis — detrahi.

Ante Chr. LII. vagarentur: Longo circuitu easdem omnes jubet petere regiones. Hæc
U. C. Varr. procul ex oppido videbantur; ut erat à Gergoviâ despectus in castra:
DCCII. Neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. Legionem
unam eodem jugo mittit, & paullum progressam inferiore loco constituit, silvisque occultat. Augetur Gallis suspicio; atque omnes illò
89 munitionum copiarum transducuntur. Vacua castra hostium Cæsar, conspicatus; testis insignibus suorum, occultaque signis militariibus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus castris in minora transducit: legatisque, quos singulis legionibus præfecerat, quid fieri velit, ostendit: In primis monet, ut contineat milites, ne studio pugnandi aut spe prædæ longius progrediantur: Quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: Hoc, unâ celeritate posse vitari: Occasionis esse rem, non prælii. His rebus expositis, signum dat, & ab dextrâ parte alio adfensu eodem tempore Æduos mittit.

§ XLIII. OPPIDI murus ab planitie atque initio adfensus, rectâ regione, si nullus anfractus intercederet, MCC passus aberat. Quidquid huic circuitus ad molliendum clivum accesserat, id spatium itineris augebat. A medio ferè colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis VI pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, præduxerant Galli; atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem partem collis, usque ad murum oppidi, 90 densissimis castris compleverant. Milites, signo dato, celeriter ad munitionem perveniunt; eamque transgressi, trinis castris potiuntur. Ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Theutomatus rex Nitiobrigum subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieverat, superiore corporis parte nudatâ, vulnerato equo, vix se ex manibus prædantium militum eriperet.

§ XLIV. CONSECUTUS id quod animo proposuerat Cæsar, receptui cani
Romani, oppidum avidius invadentes, magnâ cum clade repelluntur. iussit; legionisque decimæ, 91 quâcum erat concionatus, signa concionari. 92 At reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ sono, quod satis magna vallis intercedebat; tamen à tribunis militum, legatisque, ut erat à Cæsare præceptum, retinebantur. Sed elati spe celeris victoriæ, & hostium fugâ, superiorumque temporum secundis præliis;

89 *Munitionum*] Codex D. Vossii; ad munitionem. Quæ Lectio quoque non mala est.

90 *Densissimis castris.*] Conjicit Davisius scribendum, *tribus densissimis castris*, propter id quod sequitur, *trinis castris*. Græcus habet, *πάλαις*, *παλαιῶν*. Et fortè trina castra, tam exiguo in spatio posita, poterant, sine notâ numerali, rectè *densissima castra* appellari.

91 *Quâcum erat concionatus.*] Codices nonnulli, *quâ tum erat con-*

tatus. Quam Lectionem amplectuntur quidam Viri Docti, quia Cæsar alibi, non *cum militibus*, sed *apud milites concionari*, semper dicat.

92 *At*] Attentius perpendenti, apparebit istud [AT] minùs apto hic loco esse positum. [*Signa concionari.*] *At — retinebantur.*] Quare ex MS Reg. scribendum existimo, *Ac*. Quanquam & illud [AT] si referatur ad [*non exaudito tubæ sono*] ferri quoque posse videtur.

prœliis; nihil adeò arduum sibi existimabant, quod non virtute consequi possent. Neque priùs finem sequendi fecerunt, quàm muro oppidi portisque ⁹³ appropinquarunt. Tum verò ex omnibus urbis partibus orto clamore; qui longiùs aberant, repentino tumultu perterriti, quum hostes intra portas esse existimarent, sese ex oppido eiecunt. Matres-familiàs, de muro vestem argentumque iactabant; & pectore nudo prominentes, passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent; neu, sicut Avarici fecissent, ne mulieribus quidem atque infantibus abstinerent. Nonnullæ de muris per manus demissæ, sese militibus transdebant. L. Fabius centurio legionis VIII, quem inter suos eà die dixisse constabat, "excitari se Avaricensibus præ-
"miis; neque commissurum, ut priùs quisquam murum adscende-
"ret;" tres suos nactus manipulares, atque ab iis sublevatus, murum adscendit: eos ipse rursus singulos acceptans, in murum extulit.

Ante Chr.
I. II.
U. C. Varr.
DCCII.

INTERIM ii, qui ad alteram partem oppidi, ut suprà demonstravimus, munitionis causà convenerant; primo exaudito clamore; inde etiam crebris nunciis incitati, oppidum ab Romanis teneri; præmissis equitibus, magno concursu eò contenderunt. Eorum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium numerum augebat. Quorum cum magna multitudo convenisset; matres-familiàs, quæ paullò antè Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, & more Gallico passum capillum ostentare, liberòsque ⁹⁴ in conspectu proferre, cœperunt. Erat Romanis nec loco, nec numero, æqua contentio: Simul, & cursu & spatio pugnæ defatigati, non faciliè recentes atque integros sustinebant.

§ XLV.

CÆSAR, quum iniquo loco pugnari, hostiùmque augeri copias videret; præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mittit; ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret: ut, si nostros depulsos loco vidisset; quò minùs liberè hostes insequerentur, terreret. Ipse paullùm ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat; eventum pugnæ expectabat.

§ XLVI.

QUUM acerrimè còminus pugnaretur: hostes, loco & numero; nostri, virtute confiderent: subito sunt Ædui visi, ab latere nostris aperto; quos Cæsar ab dextrâ parte alio adscensu, manùs distingendæ causâ, miserat. Ii, similitudine armorum, vehementer nostros perterrituerunt: ac, tametsi dextris humeris exertis animadvertabantur, quod insigne pacatis esse consueverat; tamen id ipsum suū fallendæ causâ, milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quique unà murum adscenderant; circumventi atque interfecti, ⁹⁵ de muro præcipitabantur. M. Petreius ejusdem

§ XLVII.

M 4

legionis

⁹³ Appropinquarunt] MS Reg. ap- Lib. 4. §. 9.
propinquarent. Quod idem est.

⁹⁴ In conspectu] Sic MS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. deest præ-
Al. in conspectum. Vide suprà adpositio.

⁹⁵ De muro] In MSS Reg. Eliens.

Ante Chr.
III.
U. C. Varr.
DCCII.

legionis centurio, quum portas exscindere conatus esset; à multitudine oppressus, ac ⁹⁶ sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis; manipularibus suis, qui illum secuti erant, “Quoniam,” inquit, “me unà vobiscum servare non possum, vestræ ⁹⁷ quidem certè salutis prospiciam, quos, cupiditate gloriæ adductus, in periculum deduxi. Vos, datâ facultate, vobis consulite:” Simul irrupit in medios hostes; duobûsq; interfectis, reliquos à portâ paullum submovit. Conantibus auxiliari suis, “Frustra,” inquit, “meæ vitæ subvenire conamini, quem jam sanguis virêsq; deficiunt. Proinde inde hinc abite, dum est facultas; vósque ad legionem recipite.” Itâ pugnans, post paullum concidit, ac suis saluti fuit.

§ XLVIII.

NOSTRI quum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis, dejecti sunt loco: Sed intolerantiûs Gallos insequentes, legio x tardavit; quæ pro subsidio paullò æquiore loco constiterat. Hanc rursus XIII legionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones, ubi primùm planitiem attigerunt, infestis contra hostes signis constituerunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo die, milites sunt paullò minùs dcc desiderati.

§ XLIX.

Cæsar temeritatem militum reprehendit.

POSTERO die Cæsar, concione advocatâ, temeritatem cupiditatemque militum reprehendit; “quòd sibi ipsi judicavissent, quòd procedendum, aut quid agendum videretur; neque, signo recipiendî dato, constitissent; neque à tribunis militum legatisque retineri potuissent:” ⁹⁸ Exposito, “quid iniquitas loci posset; quid ipse ad Avaricum sensisset, quum, sine duce & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modò detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet. Quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset; tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quòd plus se, quàm Imperatorem, de victoriâ atque exitu rerum sentire existimarent; ⁹⁹ Non minùs se in milite modestiam & continentiam, quàm virtutem atque animi magnitudinem desiderare.

§ L.

In Æduos castra movet.

HAC habitâ concione: & ¹ ad extremum confirmatis militibus; “ne ob hanc causam animo permoverentur; neu, quòd iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerint.” eadem de professione cogitans,

⁹⁶ Sibi] Idem Codices habent sui.
⁹⁷ Quidem certè salutis] MSS Reg. & Vossii, quidem vitæ. MS Eliens. quidem certè vitæ.

⁹⁸ Exposito,] Ita edidit Davisius ex Codice Andino. Al. Exposit. Græcus, διὰ λόγου.

⁹⁹ Non minùs] Sic MS Reg. Al. Nec minùs.

¹ Ad extremum confirmatis] Sic MS Reg. Vulgg. [ad extremum oratione confirmatis.] MSS Eliens. & Vossii, [ad extremam orationem confirmatis.]

cogitans, quæ antè senserat; legiones ex castris eduxit: aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix nihilo magis in æquum locum descenderet; levi factò equestri prælio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Quum hoc idem postero die fecisset: satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos, factum existimans; in Æduos movit castra. Ne tum quidem insecutis hostibus; 111 die ad flumen Elaver pontem refecit, atque exercitum transduxit.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCC1

Ibi à Virдумaro atque Eporedorige Æduis appellatus, discit, § LI.
“ cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Æduos profectum;
“ opus esse & ipsos antecedere, ad confirmandam civitatem.” Et si multis jam rebus perfidiam Æduorum Cæsar perspectam habebat, atque horum discessu ad maturari defectionem civitatis existimabat; tamen retinendos eos non censuit; ne aut inferre injuriam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his, breviter sua in Æduos merita exposuit: “ quos & quàm humiles accepisset, compulso in oppida, multatos agris, omnibus ereptis * co-
“ piis, imposito stipendio, obsidibus summâ cum contumeliâ extor-
“ tis; quam in fortunam, quàmque in amplitudinem deduxisset;
“ ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium tempo-
“ rum dignitatem & gratiam antecessisse viderentur.” His datis mandatis, eos ab se dimisit.

NOVIODUNUM erat oppidum Æduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. Huc Cæsar omnes obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum numerum equorum, huius belli causâ, in Italiâ atque Hispaniâ coemptorum, miserat. Eò quum Eporedorix Virдумarusque venissent, & de statu civitatis cognovissent; “ Litavicum Bibracte ab Æduis receptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis; Convictolitanem magistratum, magnamque partem senatus, ad eum convenisse; legatos
“ ad Vercingetorigem de pace & amicitia conciliandâ publicè missos:” non præmittendum tantum commodum existimaverunt. Itaque, interfectis Novioduni custodibus quique eò negociandi aut itineris causâ convenerant; pecuniam atque equos inter se partiti sunt. Obsides civitatum, Bibracte ad magistratum deducendos curaverunt. Oppidum, quod ab se teneri non posse judicabant; ne cui esset usui Romanis, incenderunt. Frumenti quod subito potuerunt, navibus avexerunt; reliquum, flumine atque incendio corruerunt. Ipsi ex finitimis regionibus copias cogere; præsidia custodiâque ad ripas Ligeris disponere; equitatumque omnibus locis, injiciendi

§ LII.
Noviodu-
num à per-
dit Æduis
occupatum
incenditur.

2 Copiis.] Codd. nonnulli, so- Codicibus, quos citat Davisus
citis. item in MSS Reg. & Vossii.

3 Aut itineris] Deest in multis

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

§ LIII.

injiciendi timoris causâ, ostentare cœperunt; * si aut re frumentariâ Romanos excludere, aut adductos inopiâ ex Provinciâ expellere possent. Quam ad spem multum eos adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado transiri non posse videretur.

QUIBUS rebus cognitis, Cæsar maturandum sibi censuit; si esset in perficiendis pontibus periclitandum; ut prius, quàm essent majores eo copiæ coactæ, dimicaret. Nam ut, commutato consilio, iter in Provinciâ converteret; † id ne tum quidem necessariò faciendum existimabat; quum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Cebenna, viarumque difficultas impediabat; tum maximè, quod ‡ adjungi Labieno, atque iis legionibus quas unâ miserat, vehementer cupiebat. Itaque, admodum magnis diurnis nocturnisque itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim pervenit: Vadoque per equites invento pro rei necessitate opportuno, ut brachia modò atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aquâ esse possent; disposito equitatu qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adspectu perturbatis, incolumem exercitum transduxit, Frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus; repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere instituit.

§ LIV.
Labienus,
rebus prof-
perè apud
Parisios ges-
tis, ad Cæ-
sarem cum
omnibus co-
piis recurti-
tur.

DUM hæc apud Cæsarem geruntur: Labienus, eo supplimento, quod nuper ex Italiâ venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis præsidio; cum IV legionibus Lutetiam profisciscitur; (id est oppidum Parisiorum, positum in insulâ fluminis Sequanæ:) Cujus adventu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis civitatibus copiæ convenerunt. Summa imperii transditur Camulogeno Aulercø; qui propè confectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is, quum animadvertisset perpetuam

4 Si aut re frumentariâ Romanos excludere, aut adductos inopiâ ex Provinciâ expellere possent] Cum Ædui non id sibi propositi habuisse videntur, ut Romanos ex Provinciâ expellerent, sed ex suâ ipsorum solummodo civitate; illumque in finem eos vel commeatibus ex Provinciâ subvehendis prohiberent, vel reditu denique in Provinciâ intercluderent: non negligenda videtur Lectio, quam in Codice vetusto reperit Dionys. Vossius; viz. si aut re frumentariâ Romanos, aut adductos inopiâ ex Provinciâ excludere possent. Nisi fortè & vulgata Lectio ita accipi possit, ut dicantur Ædui Romanos non ex Provinciâ expellere, sed adductos inopiâ rerum ex Provinciâ subvehendarum, ex suâ [Æduorum scilicet] civitate expellere posse se spe-

rare. Utrovis tamen modo, paullo durior videtur, quàm Cæsaris solet esse locutio. Et fortean aliquid intercederit.

5 Id ne tum quidem necessariò faciendum existimabat.] MSS habent, [ne metu quidem.] Græcus, voce transpositâ, videtur legisse; necessariò id ne tum quidem faciendum existimabat:] τὸ μὴ αὐτοῦ, ἀναγκαῖον ὑπὸ τῷ αἰσῷ.

6 Adjungi Labieno — cupiebat] Codices MSS habent, *adjuncto* [Al. corruptè, *adjuncto*] Labieno — T I M E B A T. Quomodo & Græcus in suo Codice repperit. Daviscus legendum conjicit, *adjungi Labieno — avertat*. Quæ est minima mutatio ab eo, quod habent MSS *timebat*. Sed voce eâ alibi non usus est Cæsar.

tuam esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret; hic confedit: nostróque transitu prohibere instituit. Labienus primò vineas agere, cratibus atque agere paludem explere, atque iter munire conabatur. Postquam id difficilius confieri animadvertit; silentio è castris III vigiliâ egressus, eodem quo venerat itinere ⁷ Melodunum pervenit. Id est oppidum Senonum in insulâ Sequanæ positum, ut paulò antè Lutetiam diximus. Deprehensis navibus circiter L, celeritèrque conjunctis, atque eò militibus ⁸ impositis; & rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata; sine contentione oppido potitur. ⁹ Refectóque ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit; & secundo flumine ad Lutetiam iter facere cœpit. Hostes, re cognitâ ab iis qui à Meloduno profugerant; Lutetiam incendi, pontésque ejus oppidi rescindi jubent. Ipsi, ¹⁰ profecti palude; in ripis Sequanæ, è regione Lutetiæ, contra Labieni castra confidunt.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DECI.

JAM Cæsar à Gergoviâ discessisse audiebatur: Jam de Æduorum defectione, & secundo Galliæ motu rumores afferebantur; Galli que in colloquiis, "interclusum itinere & Ligere Cæsarem, inopiâ fruenti coactum, in Provinciam contendisse" confirmabant. Bellovaci autem, defectione Æduorum cognitâ; qui antè erant per se infideles, manus cogere atque apertè bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tantâ rerum commutatione, longè aliud capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat. Neque jam, ut aliquid acquireret, prælióque hostes lacefferet; sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. Namque alterâ ex parte, Bellovaci, (quæ civitas in Galliâ maximam habet opinionem virtutis,) instabant; alteram, Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat: Tum legiones à præsidio atque impedimentis interclusas, maximum flumen distinebat. Tantis subitò difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat.

§ LV.

ITAQUE sub vesperum concilio convocato; cohortatus, ut ea, quæ imperâssent, diligentèr industrièque administrarent; naves, quas à Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit: &, primâ confectâ vigiliâ, IV millia passuum secundo flumine progredi silentio,

§ LVI.

⁷ Melodunum] Ità optimè restituit Davifus ex MSS & Edit. vet. Straliger & recentiores pessimè ediderant, [Metiosedum:] cum jam infra dicat Cæsar, secundo flumine iter fieri Meloduno Lutetiam, secundo item flumine Lutetia Metiosedum.

legendum, injectis; ex MS Eliensi & Edit. Vett. Quomodo & in MSS Reg. & Vossii scriptum est.

⁹ Refectóque] Sic MS Reg. Al. Refecto.

¹⁰ Profecti palude; Codices nonnulli, [perspectâ palude,] Ciacconius reponit; propecti. Græcus, ἰσθμ-

⁸ Impositis;] Davifus rectè vidit

Ante Chr.

LII.

V. C. Farr.

DCCII.

silentiū, ibique se ¹¹ exspectare, jubet: v cohortes, quas minimè firmas ad dimicandum esse existimabat, castris præsidio relinquit: v ejusdem legionis reliquas, de mediâ nocte, cum omnibus impedimentis, adverso flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirat etiam lintres; has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit: Ipse post paullo, silentio egressus cum III legionibus, eum locum petit quod naves appellari jusserat. Eo quum esset ventum; ¹² exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur. ¹³ Exercitus equitatusque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio præfecerat; celeriter transmittitur. Uno ferè tempore sub lucem hostibus nunciatur, “in castris Romanorum” præter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen adverso “flumine, sonitumque remorum” ¹⁴ in eadem parte exaudiri, & paullo “infra milites navibus transportari.” Quibus rebus auditis: quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Æduorum fugam parare; suas quoque copias in tres partes distribuerunt. Nam, præsidio è regione castrorum relicto; & parvâ manu Metioledum versùs missâ, quæ tantum progrediretur quantum naves processissent; reliquas copias contra Labienum duxerunt. Primâ luce, & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, “ut suæ pristinae virtutis &” “tot secundissimorum præliorum memoriam tenerent; atque ipsum” “Cæsarem, cujus ductu sæpenumero hostes superâssent,” ¹⁵ præsentem adesse existimarent;” dat signum prælii. Primo concursu; ab dextro cornu, ubi VII legio constiterat, hostes pelluntur atque in fugam conjiciuntur. A sinistro, quem locum XII legio tenebat; quum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent, tamen acerrimè reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugæ quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriæ; cum VII legionis Tribunis esset nunciatum quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit; sed circumventi omnes, interfectique sunt. Eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui præsidio ¹⁶ contra castra

¹¹ *Exspectare*] Ita scribendum existimo; tum quod Cæsar ita loqui soleat: tum, ut cum præcedente [*progredi*] aptius cohæreat. Vulgg. *exspectari*.

¹² *Exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi;*] In plerisque MSS deest, ut. MS Reg. habet (*exploratoresque hostium omni fluminis parte essent dispositi;*) Quæ Lectio ut ferri posset, tamen longè præstat vulgata.

¹³ *Exercitus*] hoc est, *pedites*. Ut rectè observavit exemplisque probavit *Davissius*.

¹⁴ *In eadem parte*] MSS & Vossii, *in eandem partem*.

¹⁵ *Præsentem*] Sic MSS. *Scaliger* alique nonnulli, hanc vocem omiserunt.

¹⁶ *Contra castra Labieni*] Codices nonnulli; *contra Labienum*. Sed præstat vulgata Lectio.

castra Labieni erant relictæ; quum prælium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collémque ceperunt; neque nostrorum militum victorum impetum sustinere potuerunt. Sic, cum suis fugientibus permisti, quos non silvæ montesque texerunt; ab equitatu sunt interfecti. Hôc negotio confecto, Labienus revertitur Agendicum, ubi impedimenta totius exercitus relictæ erant; inde, cum omnibus copiis, ad Cæsarem pervenit.

DEFECTIONE Æduorum cognitâ, bellum augetur: Legationes in omnes partes circummittuntur. Quantum gratiâ, auctoritate, pecuniâ valent; ad sollicitandas civitates nituntur. Nacti obsides, quos Cæsar apud eos deposuerat; horum supplicio dubitantes terriant. Petunt à Vercingetorige Ædui, ut ad se veniat; rationesque belli gerendi communicet: Re impetratâ, contendunt ut ipsis summa imperii tradatur: & re in controversiam deductâ, totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes: multitudinis suffragiis res permittitur: ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. Ab hoc concilio, Rhemi, Lingones, Treviri absuerunt. Illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treviri, quod aberant longius, & ab Germanis premebantur; quæ fuit causa, quare toto abessent bello, & neutris auxilia mitterent: Magno dolore Ædui ferunt, se dejectos principatu: queruntur fortunæ commutationem; & Cæsaris indulgentiam in se¹⁷ requirunt. Neque tamen suscepto bello, suum consilium ab reliquis, separare audent. Inviti summæ spei adolescentes, Eporedorix & Viridumarus, Vercingetorigi parent.

ILLE imperat reliquis civitatibus obsides. Denique ei rei constituit diem. Huc omnes equites, xv millia numero, celeriter venire jubet. "Peditatu, quem antè habuerit, se fore contentum" dicit: "Neque fortunam tentaturum,"¹⁸ aut in acie dimicaturum: "Sed, quoniam abundet equitatu; perfacile esse factu, frumentationibus pabulationibusque Romanos prohibere. Æquo modò animo sua ipsi frumenta corrumpant, ædificiâque incendant; Quâ rei familiaris jacturâ, perpetuum imperium libertatémque se consequi videant." His constitutis rebus; Æduis, Segustanisque, qui sunt finitimi¹⁹ Provinciæ, x millia peditum imperat; Huc addit equites, dccc: His præficit fratrem Eporedorigis; bellumque inferre Allobrogibus jubet. Alterâ ex parte, Gabalos, proximósque pagos Arvernorum, in Helvios: Item Ruthenos Cadurcosque, ad fines Volcarum Arecomicorum depopulandos, mittit.²⁰ Nihilominus clandestinis nunciis

¹⁷ *Requirunt*] hoc est, desiderant, amissam sentiunt; Vercingetorigem Cæsari dissimilem experiuntur.

¹⁸ *Neque acie*] MSS & Edit. Vett. [aut in acie.] Quæ & verior videtur Lectio. Vide suprâ ad §. 28.

¹⁹ *Provinciæ*] Codices nonnulli;

[ei Provinciæ] Minus rectè.

²⁰ *Nihilominus*] Ita rectè restituit Davifius ex MSS Eliens. & Vossii, & Vett. Edit. Quibuscum consentit MS Reg. Scaliger aliique ediderunt, [Hic nihilominus.] Quæ vox & prorsus supervacua est, atque etiam sententiam turbat.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

§ LVII.
Æduorum exemplo, Galli ferè omnes à Romanis desiciunt.

§ LVIII.
Eorum apparatus ad bellum.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

§ LIX.
Duce Vercingetorige,
Cæsarem in
Lingonum
finibus ag-
grediuntur.

nunciis legationibusque, Allobroges sollicitat; quorum mentes nondum à superiore bello resedisse sperabat. Horum principibus, pecunias; civitati autem, imperium totius provinciæ, pollicetur.

Ad hos omnes casus provisæ erant præsidia cohortium duarum & viginti; quæ ex ipsâ coacta Provinciâ, ab L. Cæsare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii suâ sponte cum finitimis proelio congressi, pelluntur; & C. Valerio Donatauro Caburi filio principe civitatis, compluribusque aliis interfectis, intra oppida murosque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum dispositis præsidiis, magnâ cum curâ & diligentia suos fines tumentur. Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat; & interclusis omnibus itineribus, nullâ re ex Provinciâ atque Italiâ sublevari poterat; trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque ab his accersit, & levis armaturæ pedites, qui inter eos præliari consueverant. Eorum adventu; quod minùs idoneis equis utebantur; à tribunis militum, reliquisque, sed & equitibus Romanis, atque evocatis, equos sumit, Germanisque distribuit.

§ LX.
INTEREA dum hæc geruntur; hostium copiarum ex Arvernīs, equitesque qui toti Galliæ erant imperati, conveniunt. Magno horum coacto numero: quum Cæsar in Sequanos per extremos Lingonum fides iter faceret, quod facilius subsidium Provinciæ ferri posset; circiter millia passuum x ab Romanis, trinis castris Vercingetorigis confedit; Convocatisque ad consilium præfectis equitum, "venisse tempus victoriæ" demonstrat: "Fugere in Provinciam Romanos, Galliâque excedere: Id sibi ad præsentem obtinendam libertatem satis esse; ad reliqui temporis pacem atque otium, parum profici: Majoribus enim coactis copiis reversuros, neque finem bellandi facturos. Proinde, agmine impeditos adoriantur." Si pedites suis auxilium ferant, atque in eo morentur; iter confici non posse: Sin, (id quod magis futurum confidat,) relictis impedimentis, suæ salutis consulant; & usu rerum necessariarum, & dignitate spoliatum iri. Nam, de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modò extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare. Id quo majore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futurum." Conclamant equites, "sanctis-

21 Sed &] Defunt hæc voces in plerisque Codicibus.

22 Si pedites suis auxilium ferant,] MSS Reg. & Vossii habent corruptè, [si pedibus suis &c.] Codices nonnulli, [si pedites rebus suis, &c.] Quam Lectionem cum Hotomanno veram esse existimo. Sic enim & Græcus, εἰ πῶς τοῖς σπῆραις βοηθήσονται. Quanquam

& subintelligi posse videtur, rebus, vel impedimentis, vel (quod jam præcesserat) agmine impeditis.

23 Iter confici non posse,] Sic Scaliger & Recentiores. MSS autem & Editt. Vett. [iter facere non posse.] Quod & cum eo quod sequitur [spoliatum iri,] aptius cohæret. [Eos iter facere non posse: — Eos spoliatum iri.]

"sanctissimo jurejurando confirmari oportere; ne testō recipiatur, Ante Chr. LII.
 "ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui U. C. Varr. DCCII.
 "non bis per hostium agmen perequitasset.

PROBATA re, atque omnibus ²⁴ jurejurando adactis; postero die, § LXI.
 in tres partes distributo equitatu, duæ scilicet acies à duobus lateribus Et magni cum cæde fugantur.
 ostendunt; una à primo agmine iter impedire cœpit. Quâ re nunciata, Cæsar suum quoque equitatum tripartitò divisum ire contra hostem jubet. Pugnatur unâ omnibus in partibus. Consistit agmen. Impedimenta inter legiones recipiuntur. Si quâ in parte nostri laborare, aut gravius premi videbantur; eò signa inferri Cæsar, aciemque converti jubebat: Quæ res & hostes ad insequendum tardabat, & nostros spe auxilii confirmabat. Tandem Germani ab dextrolatere, summum jugum nacti, hostes loco depellunt: fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis confederat, persequuntur; complurésque interficiunt. Quâ re animaversa; reliqui, ne circumvenirentur veriti, se fugæ mandant. Omnibus locis fit cædes. Tres nobilissimi Ædui capti, ad Cæsarem perducuntur; Cotus præfectus equitum, qui controversiam cum Conviolitane proximis comitiis habuerat; & Cavarillus, qui post defectionem Litavici, pedestribus copiis præfuerat; & Eporedorix, quo duce, ante adventum Cæsaris, Ædui cum Sequanis bello contendebant.

FUGATO omni equitatu; Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit; protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi iussit. Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, ²⁵ duabusque legionibus præsidio relictis, sequutus, quantum diei tempus est passum; circiter III millibus hostium ex novissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ, perterritisque hostibus; quòd ²⁶ equitatu, quâ maximè parte exercitus confidebant, erant pulsi: adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumvallare instituit.

IPSUM erat oppidum in colle summo, admodum edito loco; ut, nisi obsidione, expugnari non posse videretur; cujus collis radices, duo duabus ex partibus flumina sublebant. Ante oppidum planities circiter § LXIII.
Alesia descriptio.

²⁴ Jurejurando adactis;] Sic MSS Reg. Eliens. Vossii, & Edit. Vett. Alii ad iurandum adactis. Scaliger edidit, iurandum adactis. Quas omnes probas esse locutiones, & bonæ Auctoribus usitatas, ostendit Desvignus.

²⁵ Duabusque legionibus] MSS duabus legionibus. Quæ & verior Lectio. Vide supra ad Pag. 43. l. 24.

²⁶ Equitatu, quâ maximè parte exercitus confidebant, erant pulsi.] Variant MSS & Edit. Vett. Alii habent; equitatus, quâ maximè parte exercitus confidebant, erant pulsi. Alii; equitatus, quo maximâ parte exercitus confidebat, erat pulsus. Alii; equitatu, quo maximâ parte exercitus confidebat, erant pulsi. Parvo sensu discrimine. Interpr. Græcus, Lectio- nem vulgatam videtur secutus.

Ante Chr.

LII.

U. C. Varr.

DCCII.

circiter millia passuum III in longitudinem patebat: Reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interjecto spatio, pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. Sub muro, quæ pars collis ²⁷ ad orientem Solem spectabat, hunc omnem locum copiæ Gallorum compleverant; fossamque, & maceriam sex in altitudinem pedum præduxerant. Ejus munitionis, quæ ab Romanis instituebatur, circuitus, XI millia passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita; ibique castella XXIII facta; ²⁸ in quibus castellis interdum stationes disponebantur, ne qua subito ²⁹ irruptio fieret: hæc eadem, noctu, excubitoribus ac firmis præsidis tenebantur.

§ LXIV.

Galli prælio
equestri su-
perantur.

OPERE instituto; sit equestre prælium in eâ planitie, quam; intermissam collibus, ³⁰ III millium passuum ³¹ in longitudinem patere supra demonstravimus. Summâ vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris, Cæsar Germanos submittit; legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. Præsidio legionum addito, nostris animus augetur: hostes in fugam coniecti, se ipsi multitudine impediunt; atque angustioribus ³² portis [relictis] coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit magna cædes. Nonnulli, relictis equis, fossam transire & maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Cæsar, quas pro vallo constituerat, promoveri jubet. Non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur; venire ad se confestim existimantes; ad arma conclamant: Nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix jubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis; Germani sese recipiunt.

VERCINGETORIX

²⁷ Ad orientem Solem] Ita optime restituit *Davissius* ex quibusdam Editt. Vett. Quomodo & in MSS Reg. Eliens. & Vossii scriptum est. Vulgg. omittunt, *Solem*.

²⁸ In quibus castellis.] Hic quoque vocem [castellis] ab aliis omissam, rectè, pro Cæsar's loquendi ratione, restituit *Davissius* ex Editt. Vett. & MS Eliens. Quocum conspirat & MS Vossii.

²⁹ Irruptio.] Codices nonnulli, *eruptio*. Græcus, ἰξόδος. Neutrum malè. *Eruptio*, hostium circumvaltorum; *irruptio*, in Romanorum munitiones. Melius tamen illud, *irruptio*; propter id, quod paucis post leneis sequitur, *nequa subito irruptio ab hostium peditatu fiat*.

³⁰ III millium passuum.] In quibusdam Codicibus, *III millia passuum*.

Quod periinde est. Æquè enim Latine dicitur, *patere III millia passuum*, &, *patere* [spatium] *III millium passuum*.

³¹ In longitudinem] Desunt hæc verba in nonnullis Codicibus: Sed perperam. Omnino enim retineri debent: Non quòd (ut credidit *Davissius*) ratio Sermonis Latini non sinat ut exulent; (Nam æquè Latine dicitur, *patere* [spatium] *III millium passuum*, absolute; ac, *patere* [spatium] *III millium passuum in longitudinem*;) Sed quòd & sententiam magis perspicuam necessaria sint.

³² Portis relictis.] Existimant Viri Docti, vocem [relictis], quæ hic supervacanea videtur, irrephisse ex eo quod proximè sequitur, [relictis equis.]

VERCINGETORIX, priusquam munitiones ab Romanis perficerentur, consilium capit, omnem à se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, ut "suam quisque eorum civitatem adeat; omnésque, qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant. "Sua in illos merita" proponit; Obtestaturque, "ut suæ salutis rationem habeant; neu se, de communi libertate optimè meritum, "in cruciatum hostibus dedant: Qui si indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX delecta secum interitura" demonstrat: "Ratione in ita, frumentum se exiguè dierum xxx habere, sed paullo etiam "longiùs tolerare posse parcendo." His datis mandatis; quæ erat nostrum opus intermissum, secundâ vigiliâ silentio equitatum dimittit: frumentum omne ad se ferri iubet: capitis poenam iis, qui non paruerint, constituit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulsæ copia, viritim distribuit: frumentum parcè & paullatim metiri instituit: copias omnes, quas pro oppido collocaverat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Galliæ expectare, & bellum administrare parat.

QUIBUS rebus cognitis ex perfugis & captivis; Cæsar hæc genera munitionis instituit. Fossam pedum xx directis lateribus duxit; ut ejus solum tantundem pateret, quantum ³³ summa labra distabant: Reliquas omnes munitiones ab eâ fossâ pedibus cō reduxit: Id hoc consilio, (quoniam tantum esset necessariò spatium complexus, nec faciliè totum opus coronâ militum cingeretur;) ne de improvviso aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conicere possent. Hôc intermisso spatio; duas fossas, xv pedes latas, eâdem altitudine, perduxit: Quarum anteriorem, campestribus ac demissis locis, aquâ ex flumine derivatâ complevit. Post eas aggerem, & vallum xii pedum, extruxit: Huic loricam pinnasque adjecit; grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent: Et turres totò opère circumdedit, quæ pedes LXXX inter se distarent.

ERAT uno tempore & materiari, & frumentari, & tantas munitiones fieri necesse; diminutis nostris copiis, quæ longiùs ab castris progrediebantur: Et nonnunquam opera nostra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere summâ vi conabantur. Quare ad hæc rursus opera addendum Cæsar putavit, quò minore numero militum munitiones defendi possent. Itaque truncis arborum aut admodum firmis ramis abscessis, atque horum dolobratibus atque præacutis cacuminibus; perpetuæ fossæ quinos pedes altæ, ducebantur. Huc illi stipites demissi; & ab infimo revincti ne revelli possent, ab armis eminebant: Quini erant ordines conjuncti inter se, atque implicati; quò qui intraverant, se ipsi acutissimis vallis induebant: hos, Cippos appellabant. Ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur; paullatim angustiore ³⁴

N

ad

³³ Summa labra] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. summa fossæ labra.

Ante Chr.

LII.

U. C. Varr.
DCCII.

ad infimum fastigio. Huc teretes stipites, feminis crassitudine, ab summo præacuti & præuisti, demittebantur; ita ut non ampliùs iv digitis ex terrâ eminerent: simul, confirmandi & stabiliendi causâ, ³⁵ singuli ab infimo solo pedes terrâ exculcabantur. Reliqua pars scrobis, ad occultandas insidias viminibus ac virgultis integebatur. Hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant: Id, ex similitudine floris, Liliū appellabant. Ante hæc, tales pedem longæ, ferreis hamis infixis, totæ in terram infodiebantur; mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis differebantur; quos Stimulos nominabant.

§ LXVIII.

*Suumque
item exerci-
tum aliâ mu-
nitione contra
exteriorem
hostem circū-
vallat.*

His rebus perfectis: regiones secutus quàm potuit æquissimas, pro loci naturâ; xiv millia passuum complexus, pares ejusdem generis munitiones, diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit; ut ne magnâ quidem multitudine, si ita accadat, ejus discessu munitionum præsidia circumfundi possent. Ne cum periculo ex castris egredi ³⁶ cogerentur; dierum xxx pabulum, frumentumque habere omnes convectum jubet.

§ LXIX.

*Galli, con-
vocatis un-
dique auxi-
liis, obsidio-
ne suos libe-
rare coman-
ur.*

Dum hæc ad Alesiam geruntur; Galli consilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, (ut censuit Vercingetorix,) convocandos statuunt, sed certum numerum cuique civitati imperandum; ne, tantâ multitudine confusâ, nec moderari nec discernere suos, nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Æduis; atque eorum clientibus, Segusiânis, Ambiveretis, Aulercis Brannovicibus, Brannoviis; ³⁷ millia xxxv: Parem numerum Arvernus; ad-junctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus, ³⁸ xii millia: Bellovacis, ³⁹ x:

Totidem,

³⁴ *Ad infimum]* Sic MSS plerique & Edit. Vett. Scaliger edidit *ad summum.*] Græcus item sic ἀνω. Utra Lectio verior, non convenit inter Viros eruditos: Neque ex orationis serie quidquam certi elici potest; cum non satis liqueat quo respectu dictum sit, ad similitudinem Liliæ accedere istas scrobes.

³⁵ *Singuli ab infimo solo pedes terrâ exculcabantur.]* Hoc est, inquit Lipse; è tribus illis pedibus, quæ erat scrobis altitudo, tertius ab imo terrâ aggestâ & stipatâ exculcabatur. Cæterum, cum vox [*pedes*] hiulcam isto modo orationem faciat; nullus dubito quin ex MS Reg. & Edit. Rom. legendum sit [— *pedes* TRES terrâ &c.] Ut adeo dicat Cæsar, singulos stipites, (quorum longitudinem hic non demonstraverat; erant autem paulo amplius sentum pedum:) *ab infimo* [scrobis]

solo, stabiliendi causâ, pedes TRES fuisse terrâ exculcatos. Sic enim & Græcus: πρὸς τὸ γήπεδοι ΤΡΕΙ Σπόδαι ἵνυχον.

³⁶ *Cogerentur;]* Postulare videtur temporum ratio, ut, ex MSS Elienæ & Vossii, aut hic scribamus, *cogantur*; aut jani infra, pro *jubet*, reponeamus *jussit*.

³⁷ *Millia XXXV:]* Ut partes hæc cum toto (infra, §. 70.) consentiant; ex H. Glareano, (cujus Annotationes ad hunc locum dignissimæ sunt inspectu;) quæ sequuntur, notanda sunt. (Maxima enim difficultas ex eo oritur, quinam numeri in hoc computo scribendi sint distributivi.) Legendum est hic, *triginta quinque*, non *tricena quina*.

³⁸ *XII millia]* Legendum (non *duodecim*, sed) *duodena* millia: Ut ex *sex populis*, sint *septuaginta duo* millia. ³⁹ *X]* *Decem* millia.

Totidem, Lemovicibus: ⁴⁰ Oſtona Piſtonibus, & Turonis, & Pa-
riſiis, & ⁴¹ Eleutheris Sueſſionibus: Ambianis, Mediomatricis, Pe-
trocoriis, Nervii, Morinis, Nitiobrigibus, ⁴² quina millia: Auler-
cis Cenomanis, ⁴³ totidem: Atrebatibus, ⁴⁴ iv millia: Bellocassis,
Lexoviis, Aulercis Eburovicibus, ⁴⁵ terna: Rauracis, & Boiis, ⁴⁶
xxx: Univerſis civitatibus quæ Oceanum attingunt, quæque eorum
conſuetudine Armoricæ appellantur; (quo ſunt in numero Curioſo-
lites, Rhedones, Caletes, Oſismii, Lemovices, Veneti, Unelli;) ⁴⁷
ſena. Ex his Bellovacum ſuum numerum non ⁴⁸ contulerunt; quod
ſe ſuo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum geſturos dice-
rent, neque cujuſquam imperio obtemperaturos: Rogati tamen à
Comio, pro ejus hoſpitio ii millia miſerunt.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

Hujus operâ Comii, ⁴⁹ ita ut antea demonſtravimus, ſideli at-
que utili ſuperioribus annis erat uſus in Britannia Cæſar: ⁵⁰ pro qui-
bus meritis civitatem ejus immunem eſſe juſſerat; jura legesque red-
diderat; atque ipſi Morinos attribuerat. Tanta tamen univerſæ Gal-
liæ conſenſio fuit libertatis vindicandæ, & priſtinæ belli laudis recu-
perandæ; ut neque beneficiis, neque amicitia memoriâ, moverentur;
omnesque & animo & opibus in id bellum incumberent; coactis
equitum viii millibus, & peditum circiter ccxl. Hæc in Æduorum
finibus recenſebantur; numeruſque inibatur. Præſecti conſtituebantur.
Comio Atrebatum; Viridumaro, & Eporedorigi Æduis; Verga-
ſillauno Arverno, conſobrino Vercingetorigis, ſumma imperii tranſ-
datur. Iis delecti ex civitatibus attribuuntur, quorum conſilio bel-
lum

N 2

⁴⁰ Oſtona] Ut ſcilicet ex quatuor
populis, ſint triginta duo millia.

⁴² Eleutheris Sueſſionibus:] Inter-
pungendum & legendum ex MSS
(in quibus corruptè Helvetiis ſcri-
ptum eſt,) [— Helviis: Sueſſionibus,
&c.] Ut Helvii ſcilicet, ſint qua-
tuor præcedentium poſtrema; Sueſ-
ſiones, ſeptem ſequentium populorum
primus. Quomodo & Græcus rectè
diſtinxit.

⁴² Quina] Ut ſcilicet ex ſeptem
populis, (quorum primus, ut dictum
eſt, numerandi ſunt Sueſſiones;) ſint
triginta quinque millia.

⁴³ Totidem] ſcilicet quinque mil-
lia.

⁴⁴ Iv millia:] quatuor millia.

⁴⁵ Terna:] Ex tribus ſcilicet po-
pulis, novem millia.

⁴⁶ XXX:] Legendum ex MSS
quibuſdam, bina. Græcus item,
δωδεκάς. Ex duabus ſcilicet exiguis
civitatis, quatuor millia. Porro,

numerum iſtum [XXX] refert Græ-
cus Interpres ad ſequentes civitates
Armoricas, τριάντα, (inquit) ἑσας.

⁴⁷ Sena.] Legendum, ſex. Ex
univerſis civitatibus Armoricis, par-
vis, ſed numero tam multis, non
ſena ſcilicet millia, (quæ ingens eſ-
ſet futura multitudo,) ſed ſex.

Ex quibus omnibus denique, de-
ductis octo millibus, quoniam Bello-
vacum pro decem miſerunt duo ſolum-
modo; reſtat ſumma hominum,
CCXLIX millium. Querum erant
octo millia, equitum; peditum, ut
infra ait Cæſar, circiter CCXL
millia.

⁴⁸ Contulerunt:] MSS Elienf. &
Voſſii, & Edit. Rom. compleverunt.
MS Reg. impleverunt.

⁴⁹ Ita] Deſt in MSS Reg. Eli-
enf. & Voſſii, & Edit. Rom.

⁵⁰ Pro quibus meritis] Iidem Codd.
habent, [quibus ille pro meritis.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

lum administraretur. Omnes alacres, & fiducia pleni, ad Alethan proficiscuntur: Nec erat omnium quisquam, qui adspectum modò tantæ multitudinis sustineri posse arbitraretur: præsertim ancipiti prælio, quum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiae equitatus peditatusque cernerentur.

§ LXXI.
Critognati,
in Alethia ob-
sessi, consili-
um, de suorum
corporibus comeden-
dis.

At ii, qui Alethiae obsidebantur; præteritâ die, quâ suorum auxilia expectaverant; consumpto omni frumento; inscii, quid in Ædulis gereretur; consilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant. Ac variis dictis sententiis; quarum pars, deditionem; pars, dum vires suppetent, eruptionem censebant: non prætereunda videturatio Critognati, propter ejus singularem ac nefariam crudelitatem. Hic summo in Arvernibus natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, "Nihil" inquit, "de eorum sententiâ dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine appellant; Neque hos habendos civium loco, neque ad concilium adhibendos censeo. Cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio, omnium vestrum consensu, pristinae residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollities, non virtus; inopiam paullisper ferre non posse. Qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc sententiam probarem, (⁵² nam apud me multum dignitas potest;) si nullam præterquam viæ nostræ, iacturam fieri viderem. Sed, in consilio capiendo, omnem Galliam respiciamus; quam ad nostrum auxilium concitavimus. Quid, hominum millibus LXXX uno loco interfectis, propinquis ⁵³ consanguineisque nostris animi fore existimatis; si penè in ipsis cadaveribus prælio decertare cogentur? Nolite hos vestro auxilio spoliare, qui vestræ salutis causâ suum periculum neglexerint; nec stultitiâ ac temeritate vestrâ aut imbecillitate animi, omnem Galliam prosternere, ac perpetuæ servituti addicere. An, quòd ad diem non venerint, de eorum fide constantiâque dubitatis? Quid ergo? ⁵⁴ Romanos in illis ulterioribus munitionibus, animine causâ quotidie exerceri putatis? Si illorum nunciis confirmari non potestis, omni aditu præsepto; ⁵⁵ iis utimini te-

stibus,

⁵¹ Natus] MSS Reg. Eliens. & Vossii; ortus.

⁵² Nam apud me multum dignitas.] Idem MSS & Edit. Vett. [Tantum apud me dignitas.] Græcus item, τοσούτων.

⁵³ Consanguineisque] MSS & Edit. plerique, [consanguineisque nostris.] Quæ vera Lectio est. Fortè errore Typographico ex Editione Davisiannâ excidit vox, nostris.

⁵⁴ Romanos — animine causâ]

MSS plerique & Edit. Vett. Romanorum animo — sine causâ. Sed vera est vulgata Lectio; Quam & Græcus bene expressit; ἡ τῆς ψυχῆς σφῶν ἰνέκα, &c.

⁵⁵ Iis utimini testibus —; ejus rei &c.] MS Reg. habet, [iis utimini testibus —, qui hujus rei &c.] Quæ Lectio nihilo minùs elegans est, & à Græco Interpr. videtur recepta; τοῖς γὰρ Ῥωμαίοις μάρτυροι χρησθεῖς, &c.

"stibus, appropinquare eorum adventum; cuius rei timore exterriti, Ante Chr. LII.
 "diem noctemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? U. C. Varr. DECI.
 "Facere quod nostri majores, nequaquam pari bello * Cimbrorum * Ante Chr. circiter 109. U. C. Varr. 645.
 "Teutonumque, fecerunt: Qui in oppida compulsi, ac simili inopiâ subacti; eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt; neque se hostibus transdiderunt:
 "Cujus rei exemplum si non haberemus, tamen libertatis causâ institui & posteris prodi, pulcherrimum judicarem. Nam quid huic simile bello fuit? Depopulatâ Galliâ, magnâque illatâ calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando exceßerunt, atque alias terras petierunt; jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt; Romani verò quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi invidiâ adducti, quos famâ nobiles potentisque bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque confidere, atque his æternam injungere servitutem? neque enim unquam aliâ conditione bella gesserunt. Quod si ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quæ in provinciam redacta, jure & legibus commutatis, securibus subjecta, perpetuâ premitur servitute." Sententiis dictis; constituunt ut, qui valetudine aut ætate inutiles sunt bello, oppido excedant; atque omnia prius experiantur, quàm ad Critognati sententiam descendant: Illo tamen potius utendum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quàm ditionis aut pacis subeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Ii, quum ad munitiones Romanorum accessissent, flentes omnibus precibus orabant, ut se in servitutem receptos cibo juvarent. Hos Cæsar, dispositis in vallo ⁵⁶ custodiis, recipi prohibebat.

INTEREA Comius, reliquique dūces, quibus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt: &, colle § LXXII. Galli intra extrâque oppidum se ad Romanos utrinque aggrediendos apparent.
 exteriore occupato, non longius ⁵⁷ a passibus à nostris munitionibus confidunt. Postero die, equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III millia passuum patere demonstravimus, complent; pedestresque copias, paullum ab eo loco, abditas in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesiâ despectus in campum. Concurritur, his auxiliis visis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad lætitiâ excitantur. Itaque productis copiis, ante oppidum confidunt; & proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent; seque ad eruptionem atque omnes casus comparant.

CÆSAR, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito; ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat & noverit: § LXXIII. Prælium equestre, in quo Romani superiores.
 equitatum ex castris educi, & prælium committi jubet. Erat ex

N 3
⁵⁶ Custodiis] Codices nonnulli, ⁵⁷ D] MSS. Reg. Elens. & Vossii, & Edit. Vett. pleræque habent, [M]
 custodiis. Sed veram esse vulgatam Lectionem eruditè exemplis ostendit. Davivius.

Ante Chr. omnibus castris, quæ summum undique jugum tenebant, despectus :
 LII. atque ⁵⁸ omnium militum intenti animi, pugnae ⁵⁹ eventum exspe-
 U. C. Varr. ctabant. Galli, inter equites, raros sagittarios, expeditosque levis
 DCCII. armaturæ, interjecerant; qui suis cedentibus auxilio succurrerent, &
 nostrorum equitum impetum sustinerent. Ab his complures de im-
 proviso vulnerati, prælio excedebant. Quum suos pugna superiores
 esse Galli confiderent, & nostros multitudine premi viderent; ex om-
 nibus partibus, & ii qui munitionibus continebantur, & ii qui ad
 auxilium convenerant, clamore & ululatu suorum animos confirma-
 bant. Quod in conspectu omnium res gerebatur, neque rectè aut
 turpiter factum celari poterat; utrosque & laudis cupiditas, & timor
 ignominiae, ad virtutem excitabat. Quum à meridie prope ad Solis
 occasum dubiâ victoriâ pugnaretur, Germani unâ in parte confertis
 turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt: Quibus in
 fugam coniectis, Sagittarii circumventi interfestique sunt. Item ex
 reliquis partibus nostri, cedentes usque ad castra insecuti, sui colli-
 gendi facultatem non dederunt. At ii, qui ab Alesia processerant,
 moesti, prope victoriâ desperatâ, se in oppidum receperunt.

§ LXXIV. ⁶⁰ Uno die intermisso, Galli; atque hoc spatio, magno cratium,
 Galli Roma- scalarum, harpagonum numero effecto; mediâ nocte silentio ex
 nos semel at- castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. Subito clamore
 que iterum ag- sublato; quâ significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo ad-
 gressi, re- ventu cognoscere possent: crates projicere; fundis, sagittis, lapidi-
 pelluntur. bus nostros de vallo deturbare; reliquaque, quæ ad oppugnationem
 pertinent, administrare. Eodem tempore, clamore exaudito, dat
 tubâ signum suis Vercingetorix; atque ex oppido educit. ⁶¹ Nostri,
 ut superioribus diebus suis cuique locus ⁶² erat definitus, ad munition-
 es accedunt; ⁶³ fundis librilibus sudibusque, quas in opère dispo-
 suerant, ac glandibus Gallos perterrent. Prospectu tenebris adempto;
 multa utrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela
 conjiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius legati, quibus ex
 partes ad defendendum obvenerant, quâ ex parte premi nostros
 intellexerant, iis auxilio ex ulterioribus castellis deductos sub-
 mittebant.

§ LXXV. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telo-
 rum proficiebant. Posteaquàm propius successerunt; aut se ipsi sti-
 mulis

[⁵⁸ Omnium militum intenti animi,]
 MSS Reg. Eliens. & Vossii; omnes
 milites intenti, &c.

⁵⁹ Eventum] MS Eliensis, pro-
 ventum. Vide supra, §. 28.

⁶⁰ Uno die intermisso, Galli; at-
 que hoc spatio, magno cratium —
 numero effecto; mediâ nocte — egressi
 &c.] Vide supra ad Lib. 5. §. 41.

⁶¹ Nostri ut superioribus diebus

[suus cuique locus &c.] MS Eliens.
 [Nostri, ut (MS Reg. ficut) superiori-
 bus diebus, ut suus cuique locus &c.]

⁶² Erat definitus] Ita edidit Da-
 visius ex Codice Apudino. Alii, [erat
 attributus.]

⁶³ Fundis librilibus] Distinguit
 Davisius, ex Lipsio [fundis librilibus,
 &c.] Græcus, σφινδῆλαις, μεγάλοις
 τε λίθοις.

multis inopinantes induebant, aut in scrobes ⁶⁴ delapsi transfodiebantur, aut ex vallo & turribus transiecti pilis muralibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis, nullâ munitione perruptâ; quum lux appeteret, veriti ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quæ à Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, ⁶⁵ priores fossas explent; diutius in iis rebus administrandis morati, prius suos discessisse cognoverunt, quàm munitionibus appropinquarent. Ita, re infectâ, in oppidum reverterunt.

Ante Chr.
LII.
U. C. Varr.
DCCII.

Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant consulunt: § LXXVI. Locorum peritos adhibent: Ab his, superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. Erat à Septemtrionibus collis; ⁶⁶ quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non potuerant, nostri, necessariò penè, iniquo loco & leniter declivi castra fecerunt: Hæc C. Antistius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati, cum II legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus; duces hostium LV millia ex omni numero deligunt earum civitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant. Quid, quodque pacto, agi placeat; occultè inter se constituunt. Adeundi tempus definiunt, quum meridies esse videatur. Iis copiis Vergasillanum Arvernum, unum ex IV ducibus propinquum Vercingetorigis, præficiunt. Ille ex castris primâ vigiliâ egressus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultavit; militesque ex nocturno labore sese reficere iussit. Quum jam meridies appropinquare videretur; ad ea castra, quæ supra demonstravimus, contendit. Eodémque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquæ copiæ sese pro castris ostendere cœperunt.

VERCINGETORIX ex arce Alesia suos conspiciatus, ex oppido egreditur; ⁶⁷ ac crates, longurios, musculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis causâ paraverat, profert. Pugnatur uno tempore omni-

N 4

bus

⁶⁴ Delapsi] MSS & Edit. Vett. delati.

⁶⁵ Priores fossas explent:] Postulare videtur sententia, ut legamus, [& priores &c.] Non enim hæc istiusmodi est Constructio, quæ possit eleganter esse ἀσυνδίκετο.

⁶⁶ Quem quia — non potuerant, nostri &c.] Clariorem multò & dilucidiorē fore sententiam existimat Davissius, si hoc modo interpungas; [quem quia — non potuerant nostri, &c.] Verùm utro modo interpungas, prorsus nihil interest. Etenim utraque loquendi ratio op-

timis Authoribus æquè est usitata.

⁶⁷ Ac crates, longurios, musculos, falces,] Ita emendârunt Viri docti, cum in MSS sit [castris longurios, &c.] Quod et si ferri posse quodammodo videtur, quod habuerit Vercingetorigis munitiones & castra (supra §. 64.) unde in oppidum se receperat; longè tamen concinnior est Lectio ista emendata, [crates, longurios &c.] Nisi fortè ex Græco Interprete, (qui habet ἀπαιρῦνας,) scripserit quis potiùs, [furcas, longurios, &c.] Quæ instrumenta & alibi commemorat Cæsar.

Ante Chr. bus locis; atque omnia tentantur. ⁶⁸ Quæ minimè pars firma visa
^{LII.} est, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus dis-
 U. C. ^{Karr.} tinctur; nec facile pluribus locis occurrit. Multum ad terrendos nô-
 5611. stros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit; quòd suum
 periculum in alienâ vident virtute consistere. Omnia enim plerum-
 que quæ absunt, vehementiùs hominum mentes perturbant.

§LXXVIII. CÆSAR idoneum locum nactus, quid quâque in parte geratur
 cognoscit; ⁶⁹ laborantibus auxilium submittit. Utrisque ad animum
 occurrit, unum illud esse tempus, quo maximè ⁷⁰ contendendi conveni-
 niat. Galli, nisi persregerint munitiones, de omni salute desperant:
 Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant.
 Maximè ad superiores munitiones laboratur, quò Vergasillaunum
 missum demonstravimus. Exiguum loci ⁷¹ ad declivitatem fasti-
 gium, magnum habet momentum. Alii tela conjiciunt; alii, testu-
 dine factâ, subeunt; defatigatis, invicem integri succedunt. Agger
 ab universis in munitionem conjectus, & adscensum dat Gallis, &
 quæ in terram occultaverant Romani, contegit: Nec jam arma nô-
 stris, nec vires suppetunt.

§ LXXIX. His rebus cognitis, Cæsar Labienum cum cohortibus vi subsidio
 laborantibus mittit. Imperat, si sustinere non possit; deductis co-
 hortibus eruptione ⁷² pugnet: id, nisi necessariò, non faciat. Ipse
 adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant; Omnium superio-
 rum dimicationum fructum, in eo die atque horâ docet consistere.
 Interiores, desperatis campestribus locis propter magnitudinem mu-
 nitionum, loca prærupta ex adscensu tentant: Huc ea, quæ para-
 verant, conferunt: Multitudine telorum, ex turribus propugnantes
 deturbant: Aggere & cratibus, ⁷³ aditus expediunt: Falcibus, vallum
 ac lorica rescindunt.

§ LXXX. CÆSAR mittit primò Brutum adolescentem, cum cohortibus vi;
 post, cum aliis vii, C. Fabium legatum: Postremò ipse, quum ve-
 hementiùs pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto prælio,
 ac

⁶⁸ *Quæ minimè pars firma visa*
est,] Ita ex MSS Reg. Eliens. &
 Vossii, restitui. Scaliger & Editi
 recentiores; *quæ minimè visa pars*
firma esse. Longè minùs elegan-
 ter.

⁶⁹ *Laborantibus,* auxilium submit-
 tit.] Sic ex MS Brantii & Versione
 Græcâ reponendum vidit Davifus;
 cum vox [*auxilium*] quoniam ex
 plerisque MSS exciderat, à Scali-
 gero aliisque Editoribus perperam
 fuisset omissa. *Subsidia*, quam vo-
 cem Ciacconius rescribendam non
 malè conjecit, minùs tamen est ele-

ganter cum voce [*submittit*] con-
 juncta.

⁷⁰ *Contendendi conveniat.*] MS Reg.
conveniat contendere. Quæ Lectio
 æquè est elegans.

⁷¹ *Ad declivitatem*] Dionys. Vof-
 sius emendat, *ob declivitatem.* Sed,
ad declivitatem, idem est; atque
 etiam elegantior locutio.

⁷² *Pugnet:*] Ita restituendum po-
 stulat temporum ratio. Al. *pug-*
naret.

⁷³ *Aditus expediunt:*] Codices
 nonnulli, *scissas explent.* Quod idem
 est,

ne repulsis hostibus; eò, quò Labienum misorat, contendit. Cohor- Ante Chm
111.
U. C. 74.
Pecis.
tes IV ex proximo castello educit. Equitum se partem sequi; par-
tem, circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri, ju-
bet. Labientis, postquam aequè aggeres neque fossæ vim hostium
sustinere poterant; coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex
proximis præsiidiis deductas ⁷⁴ fors obtulit; Cæsarem per nuncios
facit certiozem, quid faciendum existimet. Accelerat Cæsar, ut
prælio interfir.

Ejus adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in præliis
uti consueverat; turmisque equitum & cohortibus visis, quas se se-
qui jusserat; ut de locis superioribus hæc declivia & devexa cerne-
bantur: hostes prælium committunt. Utrumque clamore sublato,
excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri,
emissis pilis, gladiis rem gerunt. Repentè post tergum equitatus
cernitur: Cohortes aliæ appropinquant: Hostes terga vertunt: Fu-
gientibus equites decurrunt: Est magna cædes. Sedulius, dux &
princeps Lemovicum, occiditur: Vergisillanus Arvernus, vivus in
fugâ comprehenditur: Signa militaria LXXIV ad Cæsarem referun-
tur: Pauci, ex tanto numero, se incolumes in castra recipiunt,
Conspicati ex oppido cædem & fugam suorum; desperatâ salute,
copias à munitionibus reducant. Fit protinus, hæc te audita, ex
castris Gallorum fuga. Quòd nisi crebris subsidiis, ac totius diei
labore, milites fuissent defessi; omnes hostium copias deleri potuif-
sent. De mediâ nocte missus equitatus, novissimum agmen conse-
quitur: Magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex
fugâ in civitates discedunt.

POSTERO die Vercingetorix, consilio convocato; “ id se bellum
“ suscepisse, non suarum necessitatum, sed communis libertatis
“ causâ,” demonstrat: “ &, quoniam sit fortunæ cedendum, ad
“ utramque rem se illis offerre seu morte suâ Romanis satisfacere,
“ seu vivum transdere velint.” Mittuntur de his rebus ad Cæsarem
legati. Jubeat arma transdri; principes produci. Ipse in muni-
tione pro castris confedit: Eò duces producuntur: Vercingetorix
deditur; Arma projiciuntur. Reservatis Æduis atque Arvernibus si
per eos civitates recuperare posset; ex reliquis captivis toto exer-
citu capita singula, prædæ nomine, distribuit.

HIS rebus confectis, in Æduos proficiscitur; civitatem recipit. § LXXXIII.
Item Ædui,
aliique. De-
nique Cæsar
legiones in
hiberna mit-
tit.
Eò legati ab Arvernibus missi; quæ imperaret, se facturos pollicen-
tur: Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna
mittit; captivorum circiter xx millia, Æduis Arvernibusque reddit.
T. Labienum, cum II legionibus & equitatu, in Sequanos proficisci
jubet: Huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium & L.
Minucium Bassum, cum II legionibus, in Rhemis collocat; ne quam
à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Regi-
num,

74 Fors] Ita restituit Davifius ex Editt. Steph. Al. fors

Ante Chr. num, in Ambivaretos; T. Sextium, in Bituriges; C. Caninium
 LII. Rebilum, in Ruthenos; cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium
 U. C. Varr. Ciceronem, & P. Sulpicium, Cabiloni & Matiscone in Æduis ad
 DCCII. Ararim, rei frumentariæ causâ, collocat. Ipse Bibracte hiemare
 constituit. His rebus Cæsaris literis cognitis, Romæ dierum xx
 supplicatio indicitur.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER OCTAVUS.

Scriptore **A. HIRTIO PANSA.**

ARGU-

A R G U M E N T U M.

Hirtii Præfatio. I. Galli consilia ineunt belli renovandi, II. Cæsar Bituriges inopinantes opprimit; eosque in deditio-
nem accipit; IV. Deinde Carantes, sui terrore, dissipat;
V. Bellovacos bellum parantes aggreditur. VI. Bellovaco-
rum consilia. VII. Cæsar eos, specie paucitatis suorum, ad
pugnam allicere instituit: VIII. Quam autem illi castris se
tenerent, castra & ipse sua munit. XI. Bellovaci pabula-
torum Rom. præsidium in insidias eliciunt. XII. Prælia
quotidiana in conspectu castrorum. XIII. Tandem Bello-
vaci fugâ calliditatis plenâ recedunt. XVI. Prælium ex
insidiis magnâ contentione initum; quo Bellovaci insidiatores
penitus dissipantur. XVII. Bellovaci aliæque civitates se
dedunt. XX. Cæsar exercitum suum in plures partes dis-
tribuit. XXI. Inter hæc se Caninius & C. Fabius le-
gati, Duracium, P. R. amicum, Limone à Dumnaco ob-
sessum liberant, Dumnacum profigant. XXIV. Caninius
Drapetem persequitur. XXV. Fabius Carnutes aliisque in
deditionem accipit. XXVI. Drapes & Luterius Uxello-
dunum occupant. XXVII. Caninius oppidum circumvallat,
XXVIII. Luterius cum frumentariis fugatur. XXIX.
Drapes Castris exutus, capitur. XXX. Caninius, junctq
Fabia, ad obsidionem oppidi revertitur. XXXI. Cæsar ex
Carnutibus ad Caninium contendit; XXXIII. Et Uxel-
lodunum, aquâ prohibitis oppidanis, capit; XXXVII.
Deinde exercitum suum in hiberna distribuit. XXXVIII.
Comius Atrebas prælio equestri victus, Antonio se dedit.
XL. Sequenti anno, pacata universa Gallia; XLI. Cæ-
sar in Italiam proficiscitur: XLII. Ibique summis bono-
ribus excipitur: XLIII. Deinde ad exercitum revertitur;
jamque inimici ejus Romæ contra eum conspirant. XLVI.
Ipse in Italiam iterum proficiscitur.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER VIII.

Scriptore A. HIRTIO PANSA.

COACTUS affiduis tuis vocibus, Balbe; quam quotidiana Ante Chr. L1.
mea recusatio non difficultatis excusationem, sed inertia U. C. Varro DCCIII.
videretur deprecationem habere; difficillimam rem suscepi.
Cæsaris nostri Commentarios ¹ rerum gestarum Gallia non
comparandos superioribus atque insequentibus ejus scriptis, con- Hirtii Praefatio.
texui: ² Novissimæque, imperfecta ab rebus gestis Alexandria con-
feci; usque ad exitum, non quidem civilis dissensionis, cujus finem
nullum videmus; sed vitæ Cæsaris. Quos utinam qui legent, scire
possent, quàm invitus susceperim scribendos; quò facilius caream
stultitiæ

¹ *Rerum gestarum Gallia*,] hoc est, [emplis allatis, propugnat Davisius.
gestarum à Cæsare in Galliâ. Dio-² *Novissimæque, imperfecta &c.*] nyl. Vossius reponit, Gallis. Sed MSS Reg. Eliens. & Vossii, Novis-
lectionem vulgatam eruditè, ex-*simumque imperfectum &c.*

Ante Chr. stultitiæ atque arrogantia crimine, qui me mediis interposuerim
 U. C. ^{LI.} *Varr.* Cæsaris scriptis. Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis
 DECIII. esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur. Qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus ³ deesset. Adeoque probantur omnium iudicio; ut prærepta, non præbita facultas, scriptoribus videatur. Cujus tamen rei major nostra, quam reliquorum est admiratio. Cæteri enim, quam bene atque emendatè; nos etiam, quam faciliè, atque celeriter eos confecerit, scimus. Erat autem in Cæsare, quum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interesssem. Quæ bella quanquam ex parte nobis Cæsaris sermone ⁴ sunt nota; tamen aliter ⁵ audimus ea, quæ rerum novitate aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cæsare conferar; hoc ipsum crimen arrogantia subeo, quod me iudicio cujuscquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

I. **O**MNI Galliâ devictâ; Cæsar quum ⁶ superiore ætate nullum bellandi tempus intermisisset, militesque hibernorum quiete reficere à tantis laboribus vellet; complures eodem tempore civitates renovare belli consilia nunciabantur, conjurationesque facere. Cujus rei verisimilis causa afferebatur; quod Gallis omnibus cognitum esset, neque ullâ multitudine in unum locum coactâ ⁷ resisti posse Romanis; nec, si diversa bella complures eodem tempore intulissent civitates, satis auxilii aut spatii copiarum habiturum exercitum populi Rom. ad omnia persequenda: Non esse autem alicui civitati sortem incommodi recusandam, si tali morâ reliquæ possent se vindicare in libertatem.

§ II. **Q**UÆ ne opinio Gallorum confirmaretur; Cæsar M. Antonium quaestorem suis ⁸ præficit hibernis; Ipse, equitatus præsidio, pridie Kal. Jan. ab oppido Bibracte profisciscitur ad legionem XIII, quam non longè à finibus Æduorum collocaverat in finibus Biturigum; eique

³ Deesset:] MSS desit. Quæ & verior Lectio.

⁴ Sunt nota;] Sic MSS. Scaliger & recentiores [sunt nota.] Minus rectè.

⁵ Audimus] Ita exhibent MSS. Atque ita legendum postulat temporum ratio. Tum porro generalis est Propositio; cui minus convenit illud, quod ediderunt Scaliger aliique, [audivimus.]

⁶ Superiore ætate] Sic ex MS Reg. rescripti; Seniumque efficit aptiorum. Al. [à superiore ætate.]

⁷ Resisti posse Romanis;] MSS Reg. Eliens. & Vossii habent; [resisti posse à Romanis.] Quæ si vera Lectio sit, jam hoc dicit *Hirtius*; Romanos neque, in unum coactis copiis, resistere posse tam multis in locis; neque divisis copiis, resistere posse tanta multitudini. Sed neque vulgata Lectio loco movenda.

⁸ Præficit] Ita reposui ex MS Reg. Meliusque convenit cum eo quod sequitur [profisciscitur;] quam illud quod habent Editi, [præfecit;]

eique adjungit legionem XI, quæ proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui, quum latos fines & complura oppida haberent, unius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent conjurationesque facerent.

REPENTINO adventu Cæsaris accidit, quod imparatis disjunctisque⁹ accidere fuit necesse; ut, sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in oppida possent. Namque etiam illud vulgare incursionis hostium signum, quod incendiis ædificiorum intelligi consuevit,¹⁰ Cæsaris erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet,¹¹ deficeretur; aut hostes incendiis terrerentur. Multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere potuerant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hospitibus confisi, aut societate consiliorum, confugerant. Frustra: Nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati spatium de alienâ potius, quam de domesticâ salute, cogitandi: Quâ celeritate, & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat.¹² Tali conditione Bituriges propositâ, quum sibi viderent clementiâ Cæsaris reditum patere in ejus amicitiam; finitimâque civitates sine ullâ poenâ dedisse obfides, atque in fidem receptas esse; idem fecerunt. Cæsar militibus, pro tanto labore ac patientiâ; qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studiosissimè permanferant in labore; ducenos sestertios: centurionibus, 11 millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur: Legionibusque in hiberna remissis, ipse se¹³ recipit die XL Bibracte.

IBI quum jus diceret; Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petatum contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querebantur. Quâ re cognitâ; cum non amplius X & VIII dies in hibernis esset commoratus, legiones XIV & VI hibernis ab Arare¹⁴ educit; quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ causâ, superiore Commentario demonstratum est. Ita cum 11 legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur. Quum fama exercitus ad hostes esset perlata: cala-

⁹ Accidere fuit necesse;] Vocem [accidere,] quam Scaliger alique perperam omiserant, optimè ex MSS restituit D. Vossius. Atque infra ita loquitur Hirtius; de bello Gall. Lib. 8. §. 9. [Accidebat autem, — id quod accidere erat necesse]

¹⁰ Cæsaris erat.] Vulgg. [Cæsaris id erat.] Sed vocem superfluum [id] fide MSS suorum delevit Dionys. Vossius. Deest quoque in MSS Reg. & Eliensi.

¹¹ Deficeretur;] Ita optimè restituit Davissius ex MS Eliensi. Quomodo

do & in Vossii quoque MS scriptum est. Al. minùs rectè, [deficeret.]

¹² Tali conditione Bituriges propositâ.] Sic MSS Reg. & Vossii. Vulgg. minùs eleganter, Tali conditione propositâ, Bituriges &c. Vide supra ad Lib. 5. §. 41.

¹³ Recipit] Ita ex MS Reg. reposui, propter præcedentem [pollicetur.] Al. recepit.

¹⁴ Educit;] Dionys. Vossius scribit, ducit. Davissius, reducit. Parvo admodum discrimine.

Ante Chr.
LI.
U. C. Varr.
DCCIII.

§ IV.

Deinde Carnutes, sui terrore, dissipati.

Ante Chr.

L I.

U. C. Varr.

1000.

calamitate ceterorum ducti Carnutes; desertis vicis oppidisque, quæ tolerandæ hiemis causâ, constitutis repente exiguis ab necessitatibus ædificiis, incolebant; (nuper enim devicti, complura oppida dimiserant:) dispersi profugiant. Cæsar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempestates quum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castraponit. Atque in testâ, partim Gallorum; partim quæ, coniectis celeriter stramentis, tentoriorum integendorum gratiâ, erant inædificata; milites ¹⁵ contegit. Equites tamen, & auxilarios pedites, in omnes partes mittit, quas cumque petisse dicebantur hostes. Nec frustra; Nam plerumque magnâ prædâ potiti nostri revertuntur. Oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, quum testis expulsi nullo loco diutius consistere auderent, nec silvarum præsidio tempestatibus durissimis tegi possent; dispersi, magnâ parte amisâ suorum, dissipantur in finitimas civitates.

§ V.

Bellovacos
bellum pa-
rantes ag-
greditur.

CÆSAR, tempore anni difficillimo, quum satis haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumque in ratione esset, exploratum haberet, ¹⁶ sub tempus æstivorum nullum summum bellum posse consilari; C. Trebonium cum II legi-
onibus, quas secum habebat, in hibernis Genabi collocavit. Ipse, quum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellovacos (qui belli gloriâ ¹⁷ Gallos omnes Belgasque præstabant,) ¹⁸ finitimâsque civitates, duce Correo Bellovaco & Comio Atrebate, ¹⁹ exercitum comparare, atque in unum locum cogere; ut omni multitudine in fines Sueffionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impressionem: pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam judicaret, nullam calamitatem socios optimè de re-
publ. meritis accipere: legionem ex hibernis evocat rursus XI: li-
teras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueffionum legiones
II, quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus à T. Labieno
accerfit. Ita, quantum hibernorum opportunitas bellique ratio po-
stulabat; perpetuo suo labore, invicem legionibus expeditionum
onus inungebat.

His

¹⁵ Contegit.] Emendat Dionys. Vossius, *conlegit*. Sed fortasse nihil opus. Neque enim absona prorsus est ista constructio, *militēs in testâ contegere*.

¹⁶ Sub tempus Æstivorum.] Mal-
let Dion. Vossius, *æstivum*. Sed sine
causâ. Æstivorum enim eleganter
opponitur *hibernorum*.

¹⁷ Gallos omnes — præstabant,]
Eruditissimè hanc constructionem
exemplis tuetur Davisius.

¹⁸ Finitimâsque civitates,] Sic MSS
Eliens. & Petav. MSS autem Reg.

& Vossii, & Editt. Vett. [*finitimâs-
que iis civitates*.] Quæ vera demum
est Lectio. Scaliger (errore, ut
opinor, Typographico) edidit, [*fni-
timâsque in civitates*.] Quem fide-
liter secuti sunt Recentiores; nullo
videlicet, neque Sensû neque Lati-
nitatis, vestigio.

¹⁹ Exercitum comparare,] Melior
videtur lectio illa, quam exhibent
MSS Reg. Eliens. & Vossii; [*Exer-
citus comparare*.] propter id quod
sequitur *atque in unum locum cogere*.
Quamquam utrumque rectè dicitur.

HIS copiis coactis, ad Bellovacos proficiscitur. Castrisque in ^{Ante Chr.} eorum finibus positis; equitum turmas dimittit in omnes partes ad ^{L. 1.} aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equi- ^{U. C. Varii.} tes officio functi, renunciant paucos in ædificiis esse inventos; atque ^{DCCIII.} hos, non qui agrorum ²⁰ incolendorum causâ remanissent, (namque esse undique diligenter demigratum;) sed qui, speculandi gratiâ, es- ^{§ VI.} sent remissi. A quibus quum quæreret Cæsar, quo loco multitudo ^{Bellovacorum consilia.} esset Bellovacorum; quodque esset consilium eorum: inveniebat, "Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum con-
"venisse: itémque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocaffes, Atre-
"bates: ²¹ Locum castris excelsum, impeditâ circumdatâ palude;
"delegisse; omnia impedimenta in ultiores silvas contulisse: Com-
"plures esse principes belli auctores; sed multitudinem maximè
"Correo obtemperare, quod ei summo esse odio populi Romani no-
"men intellexissent. Paucis antè diebus, ex his castris Comium
"discessisse ad auxilia Germanorum adducenda; quorum & vici-
"nitas propinqua, & multitudo esset infinita. Constituisse autem
"Bellovacos, omnium principum consensu, summâ plebis cupidi-
"tate; si, ut diceretur, Cæsar cum III legionibus veniret; offerre
"se ad dimicandum; ne, miseriore ac duriore postea conditione;
"cum toto exercitu decertare cogerentur: Sin majores copias ad-
"duceret; in eo loco permanere, quem delegissent; pabulatione
"autem, (quæ propter anni tempus, cum exigua, tum disjecta
"esset,) & frumentatione, & reliquo commeatu, ex insidiis prohi-
"bere Romanos.

Quæ Cæsar quum, consentientibus plurimis, cognovisset; atque ^{§ VII.} ea quæ proponerentur consilia, plena prudentiæ, longèque à teme- ^{Cæsar eos;} ritate barbarorum remota esse judicaret; omnibus rebus inserviendum ^{specie pauci-} statuit, quod celerius hostes, contemptâ suorum paucitate, prodirent ^{tatis suorum;} in aciem. Singularis enim virtutis ^{ad pugnam} ^{allicere in-} ^{stituit.} ²² veterrimas legiones VII, VIII, & ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ^{1273</}

Ante Chr. VII, VIII, & IX ante omnia ²⁵ irent impedimenta; deinde omnium
 LI. impedimentorum agmen, (quod tamen erat mediocre, ut in expedi-
 U. C. Varr. tionibus esse consuevit,) cogeret XI; ne majoris multitudinis species
 DCCIII. accidere hostibus posset, quam ipsi depoposcissent. Hâc ratione
 penè quadrato agmine instructo; ²⁶ in conspectu hostium, celerius
 opinione eorum, exercitum adducit.

§ VIII. Quum repentè instructas velut in acie certo gradu legiones acce-
 Quum au- dere Galli viderent, quorum erant ad Cæsarem plena fiduciæ consilia
 tem illi ca- perlata; sive certaminis periculo, sive subito adventu, seu exspecta-
 stris se tene- tione nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco superiore
 rent, castra & ipse sua decedunt. Cæsar, etsi dimicare optaverat; tamen admiratus tantam
 munit. multitudinem hostium; valle intermissâ, magis in altitudinem de-
 pressâ, quàm latè patente; castra castris hostium confert. Hæc im-
 perat vallo pedum XII muniri; ²⁷ coronisque pro ratione ejus altitu-
 dinis inædificari: fossam duplicem, pedum quinum denum, lateribus
 directis, deprimi: turres crebras excitari, in altitudinem III tabula-
 torum; pontibus transjectis constratisque conjungi; ²⁸ quorum fron-
 tes vimineâ loriculâ munirentur, ²⁹ ut hostis à ³⁰ duplici propugnato-
 rum ordine ³¹ depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo tutior
 altitudine esset, hōc audaciùs longiùsque tela permitteret; alter,
 qui propior hostem ³² in ipso vallo collocatus esset, ponte ab inci-
 dentibus telis tegetetur. Portis fores, altioresque turres imposuit.

§ IX. Hujus munitionis duplex erat consilium. Namque ³³ & ope-
 rum magnitudinem & timorem suum sperabat fiduciam barbaris al-
 laturum; & quum pabulatum frumentatūque longiùs esset profi-
 ciscendum, parvis copiis castra munitione ipsâ videbat posse defendi.
 Interim, crebrò paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra pa-
 lude interjectâ, contendebatur: Quam tamen paludem nonnunquam
 aut nostra auxilia Gallorum Germanorūque transibant, acriusque
 hostes

²⁵ Irent] Ita ex MS Reg. resti-
 tuti. Quod habent Editi, [iret,] mi-
 nus eleganter dictum est.

²⁶ In conspectu hostium — ad-
 ducit.] Vide supra ad Lib. 4. §. 9.

²⁷ Coronisque pro ratione &c.]
 MSS plurimi, Loriculam pro hac ra-
 tione &c.

²⁸ Quorum frontes] Hoc est, la-
 tera hosti obversa. Ut ex sequenti-
 bus patet.

²⁹ Ut hostis à duplici propugnato-
 rum ordine] Optimè hic ex MSS,
 (qui habent corruptè, ut ab hosti-
 bus duplici fossâ, duplici propugnato-
 rum ordine &c.) restituit Davisius
 [ut hostis à duplici fossâ, duplici pro-
 pugnatorum ordine &c.] In vulgatis
 enim, voces (duplici fossâ) omittas

fuisse, propter vocem [duplici] proxi-
 mè repetitam.

³⁰ Duplici propugnatorum ordine]
 Altero scilicet, in pontibus; altero;
 sub pontibus, in ipso vallo.

³¹ Depelleretur;] MSS habent de-
 fenderetur. Quam & veriorē esse
 Lectionem eruditè, exemplis allatis,
 ostendit Davisius; Mutatam autem
 à Librariis, qui nescirent [defendere]
 idem esse ac [depellere.]

³² In ipso vallo] Sub ponte.

³³ Et operum magnitudinem &
 timorem suum &c.] i. e. simulatio-
 nem suam timoris. Conjicit Da-
 visius legendum, ex operum magni-
 tudine. Sed, & operum magnitudi-
 nem, idem est.

hostes insequabantur; aut vicissim hostes ³⁴ eandem transgressi, no- Ante Chr.
L.
U. C. Varr.
DCCIII.
stros longius submovebant. Accidebat autem quotidianis pabulationi-
bus, ³⁵ (id quod accidere erat necesse, quum raris disiectisque ex
edificiis pabulum conquireretur,) ut impeditis locis dispersi pabula-
tores circumvenirentur: Quæ res etsi mediocre detrimentum jumen-
torum ac servorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes in-
citabat barbarorum: Atque eò magis, quod Cœsius, quem pro-
fectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus
venerat; Qui, tametsi numero non ampliùs erant ³⁶ quingenti, ta-
men Germanorum adventu barbari inflabantur.

CÆSAR, quum animadverteret hostem complures dies castris pa-
lude & loci naturâ munitis se tenere; neque oppugnari castra eorum
sine dimicatione perniciosâ, nec locum munitionibus claudi nisi à
majore exercitu posse: litteras ad Trebonium mittit, ut quàm ce-
lerimè posset, legionem XIII, quæ cum T. Sextio legato in Bituri-
gibus hiemabat, accerferet; atque ita cum III legionibus, magnis
itineribus, ad se veniret. Ipse equites invicem Rhemorum, ac Lin-
gonum; reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evo-
caverat, præsidio ³⁷ pabulationibus mittit, qui subitas hostium
incurSIONES sustinerent.

Quod quum quotidie fieret; ac jam consuetudine diligentia mi-
nueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate;) Bellovaci delectâ
manu peditum, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum,
silvestribus locis insidias disponunt; eodémque equites postero die
mittunt, qui primùm elicerent ³⁸ nostros in insidias, deinde circum-
ventos aggrederentur. Cujus mali fors incidit Rhemis, quibus ³⁹ illa
dies fungendi muneris obvenerat: Namque ii, cum repentè hostium
equites animadvertissent, ac numero superiores paucitatem contemp-
nissent; cupidius insecuti, à peditibus undique sunt circumdati. Quo
facto perturbati, celerius, quàm consuetudo fert equestri prœlii, se
receperunt; amisso Vertisco, principe civitatis, præfecto equitum;
qui quum vix equo propter ætatem posset uti, tamen, consuetudine
Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipiendâ præfecturâ usus
erat, neque dimicari sine se voluerat. ⁴⁰ Inflammanitur atque inci-
tantur hostium animi secundo prælio, principe & præfecto Rhemorum
inter-

§ X.

§ XI.

Bellovaci
pabulationibus
Rom. præsi-
dium in insi-
dias eliciunt.

³⁴ Eandem] MSS eodem. Fortè, Davisius.
eodem.

³⁵ Id quod accidere erat necesse,]
Vide supra ad §. 3.

³⁶ Quingenti] Sic MSS. Vulgg.
quingentis. Quod minus est ele-
gans.

³⁷ Pabulationibus] Sic MSS. Sca-
liger alique ediderunt, pabulationibus.
Sed veram esse vulgatam Lestionem
credite ostenderunt D. Vossius &

³⁸ Nostros in insidias &c.] MSS
duo Dionys. Vossii, & MS Reg.
[nostros in insidiis &c.]

³⁹ Illa dies—obvenerat;] Ciac-
conius rescribit; Illo die—obvenerat
(scil. fors.) Emendatione valde ine-
leganti.

⁴⁰ Inflammanitur] Sic MSS. Al.
Inflantur.

Ante Chr.

L I.

U. C. Varr.

nec III.

§ XII.

Prælia quotidiana in conspectu castrorum.

interfecto: nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis loci stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem.

Non intermittuntur interim quotidiana proelia in conspectu utrorumque castrorum, quæ ad vada transitusque siebant paludis. Quæ contentione Germani, (quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi præliarentur;) quum constantius universi paludem transissent; paucisque ⁴¹ resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti: perterriti non solum ii qui aut cominus opprimebantur aut eminus vulnerabantur, sed etiam qui longius subsidiari consueverant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent, aut nonnulli pavore coacti longius profugerent: Quorum periculo sic omnes copię sunt perturbatæ, ut vix judicari posset, ⁴² utrum secundis minimis rebus insolentiores, an adversis mediocribus timidiore essent.

§ XIII.

Tandem Bellovacis, fugæ calliditatis plenâ, recedunt.

COMPLURIMIS diebus iisdem in castris consumptis: quum propius accessisse legiones, & C. Trebonium legatum, cognovissent; duces Bellovacorum, veriti similem obsessionem Alesię, noctu dimittunt eos, quos aut ætate aut viribus inferiores, aut inermes habebant; unaque reliqua impedimenta. Quorum perturbatum & confusum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum, etiam expeditos sequi Gallos consuevit;) oppressi luce, copias armorum pro suis instruunt castris, ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Cæsar neque resistentes tanto collis adscensu ⁴³ aggrediendos iudicabat; neque non usque eo legiones admovendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari, ⁴⁴ nostris militibus instantibus, non possent. Ita, quum paludem impeditam à castris castra dividere, (quæ transeundi difficultas, celeritatem insequendi tardare posset;) atque id jugum, quod trans paludem penè ad hostium castra pertineret, mediocri valle à castris eorum intercisum animadverteret: pontibus palude constratâ, legiones transducit; celeriterque in summam planitiem jugi pervenit, quæ declivi fastigio duobus ab lateribus muniebatur. Ibi legionibus instructis, ad ultimum jugum pervenit; aciemque eo loco constituit,

⁴¹ Resistentibus] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. in resistendo.

⁴² Utrum secundis minimis rebus insolentiores, an adversis mediocribus timidiore essent.] Scaliger edidit, [secundis nimisque rebus.] Urinus legit, [maximisque rebus.] Uterque sensu planè contrario, atque erat mens Auctoris. MSS habent, [secundis minimisque rebus.] Quam esse veram Lessionem, rectè vidit Dio-

nyf. Vossius; deletâ solummodo particulâ que, quâ additâ opus esse facile iudicare potuit Librariorum inscitia. Porro, pro- [adversis mediocribus] vel [adversis mediocribusque,] ut Scaliger minùs rectè edidit;] in MSS est, adverso mediocri casu. Quod æquè probum est.

⁴³ Aggrediendos] Sic MSS pluri- mi. Al. laceffendos.

⁴⁴ Nostris] Ita MS Reg. In aliis, deest.

constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici pos-
sent. Ante Chr. LI.

BARBARI, confisi loci naturâ; quum dimicare non recusarent, si fortè Romani subire collem conarentur; paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur; in acie permanferunt. Quorum pertinaciâ cognitâ; Cæsar, xx cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri jubet castra. Absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat; equites, frænatis equis, in stationibus disponit. Bellovaci, quum Romanos ad insequendum paratos viderent; neque pernoctare, neque diutius permanere ⁴⁵ sine cibariis eodem loco possent; tale consilium sui recipiendi ⁴⁶ inierunt. Fasces, ubi confederant, [⁴⁷ nam, in acie sedere Gallos consuêsse, superioribus ⁴⁸ commentariis declaratum est.] stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei, signo pronunciato, uno tempore incenderunt. Ita continens flamma copias omnes repente à conspectu texit Romanorum; quod ubi accidit, barbari vehementissimo cursu fugerunt.

§ XV.

CÆSAR, etsi discessum hostium animadvertere non poterat, incendiis oppositis; tamen id consilium quam fugæ causâ initum, suspicaretur, legiones promovet, & turmas mittit ad insequendum: Ipse veritus insidias, ne fortè in eodem loco ⁴⁹ subsisteret hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum; tardiùs procedit. Equites, quum intrare fumum & flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intraverant, vix suorum ipsi priores partes animadvertèrent equorum; insidias veriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellovacis dederunt. Ità, fugâ timoris simul calliditatisque plenâ, sine ullo detrimento, millia non ampliùs x progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. Indè, quum sæpe in insidiis equites peditésque disponent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant.

§ XVI.

Quod quum crebriùs accideret; ex captivo quodam comperit Cæsar, Correum Bellovacorum ducem, fortissimorum millia vi perditum delegisse, equitésque ex omni numero mille, quos insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. Quo cognito consilio, Cæsar legiones plures, quàm solebat, educit; equitatúmque quem *Prælium ex insidiis magnâ contentione initum; quo Bellovacis insidiatores penitus dissipantur.*

O 3

⁴⁵ Sine cibariis] MSS sine periculo.

⁴⁶ Inierunt.] MSS ceperunt.

⁴⁷ [Nam in acie — declaratum est.] Crediderim equidem hoc additamentum è margine in Textum irrepsisse. Vide Viri doctissimi Jos.

Wasse Notae in Sallustium, pag. 294.

⁴⁸ Commentariis MSS Commentariis Cæsar.

⁴⁹ Subsisteret] Ità optimè restituit Davissius ex MS Eliensi. Al. subsistere. Quod cum sequente [conetur.] malè admodum cohercet.

Ante Chr.
L.
U. C. *Parr.*
DCCIII.

quem⁵⁰ præsidio pabulatoribus mittere semper consueverat, præmit-
tit: huic interponit⁵¹ auxilia levis armaturæ: ipse cum legionibus
quàm potest maxime appropinquat. Hostes in insidiis dispositi, quum
sibi delegissent campum ad rem gerendam, non amplius patentem in
omnes partes passibus M; silvis undique impeditissimis, aut altissimo
⁵² flumine, velut indagine, munitum; ⁵³ hunc circumdederunt. Nostri,
explorato hostium consilio, ad præliandum animo atque armis parati;
quum, subsequenter legionibus, nullam dimicationem recusarent;
turmam in eum locum devenerunt. Quorum adventu quum sibi
Correus oblatam occasionem rei gerendæ existimaret, primum cum
paucis se ostendit; atque in proximas turmas impetum facit. No-
stri constanter⁵⁴ incursum sustinent insidiatorum: neque plures in
unum locum conveniunt; quod plerumque equestribus præliis quum
propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipsorum detri-
mentum accipitur. Quum, dispositis turmis, invicem rari prælia-
rentur; neque ab lateribus circumveniri suos paterentur; erumpunt
cæteri, ⁵⁵ Correo præliante, ex silvis. Fit magnâ contentione diver-
sum prælium: Quod quum diutius pari Marte iniretur; paulatim ex
silvis instructa multitudo procedit peditum, quæ nostros cogit cedere
equites: quibus celeriter subveniunt levis armaturæ pedites, quos an-
te legiones missos docui; turmisque nostrorum interpositi, constanter
præ-

⁵⁰ *Quem præsidio pabulatoribus mittere semper consueverat.* Ita exhibet MS Regius; nisi quod, pro [*præsidio*], scriptum sit [*ipse auxilio*]. Scaliger aliique ediderunt; *Qua consuetudine* [MS Eliens. habet, (*suâ consuetudine*); forte (*QUEM suâ consuetudine*), voce (*quem*) in præcedentem (*equitatumque*) absorptâ,] *pabulatoribus mittere præsidio consueverat*.

⁵¹ *Auxilia levis armaturæ:* Ita optime restituit Dionys. Vossius. Scaliger aliique; *Præsidia* &c. Quod ex præcedente [*præsidio*] irrephisse crediderim.

⁵² — *flumine, velut indagine, munitum; hunc circumdederunt.* Sic MS Reg. Al. [*hunc insidiis circumdederunt.*] *Quæ* plenior & vera lectio est. Neque contemnendus est, quem exhibent nonnulli Codices horum verborum ordinem; [— *flumine munitum, velut indagine hunc insidiis circumdederunt.*] Ut illud [*velut indagine*] scilicet, non ad [*flumine*], sed ad [*insidiis*] referatur.

⁵³ *Hunc insidiis circumdederunt. Nostri explorato hostium consilio, &c.* Ineptissima planè omnisque sensus experte interpunctione, (ut rectè annotavit Dionys. Vossius,) corrumpit hunc locum Ciacconius: Qui scribit, [*hunc insidiis circumdederunt nostri. Explorato hostium consilio, &c.*] Quam tamen absurdissimam emendationem secutus est Scaliger & recentiores. Clamat tum Sententia ipsa, tum MSS quamplurimi; qui habent, *hunc insidiis circumdederunt. Explorato hostium consilio nostri, &c.*

⁵⁴ *Incursum* Sic MSS & Editt. Vett. Al. *impetum.*

⁵⁵ *Correo præliante,* Qui nimirum, ut jam antè dixerat Hirtius, *primum cum paucis se ostendit, atque in proximas turmas impetum fecerat.* Ciacconius emendat; *pronunciante.* Verum, siquid esset mutandum; aut valde me fallit animus, aut conjecturâ longè feliciori rescriberem, *præunte.* Sed mutatione nullâ opus.

præliantur. Pugnatur aliquamdiu pari contentione: Deinde, ut ratio postulabat prælii; qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso sunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. Accedunt propius interim legiones: crebrique eodem tempore & nostris & hostibus nuncii afferuntur, imperatorem instructis copiis adesse. Quâ re cognitâ; præsidio cohortium confisi nostri, acerrimè præliantur: ne, si tardiùs rem gessissent, victoriæ gloriâ communicâsse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis, atque itineribus diversis fugam quærunt. Nequidquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, ⁵⁶ iis ipsi tenebantur. Victi tamen propulsique; majore parte amissâ, consternati, quod ⁵⁷ fors tulerat, confugiunt; partim silvis petitis, partim flumine: Qui tamen in fugâ à nostris acriter insequentibus conficiuntur; quum ⁵⁸ interim nullâ calamitate victus Correns, excedere prælio, silvasque petere, aut, invitantibus nostris ad deditiōem, potuit adduci, quin fortissimè præliando, compluresque vulnerando, cogeret elatos iracundiâ victores in se tela conjicere.

TALI modo re gestâ: recentibus prælii vestigiis ingressus Cæsar: quum victos tantâ calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longiùs ab eâ cæde abesse plus minùs VIII millibus passuum dicebantur; tametsi flumine impeditum transitum videbat, tamen, exercitu transducto, progreditur. At Bellovaci, reliquæque civitates; repenti ex fugâ paucis, atque his vulneratis, receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant; ⁵⁹ omnibus adversis, cognitâ calamitate, interfecto Correo, amissâ equitatu & fortissimis peditibus; quum adventare Romanos existimarent, concilio repenti cantu tubarum convocato conclamant, ut legati obsidesque ad Cæsarem mittantur.

O 4

Hœc

⁵⁶ — iis ipsi tenebantur. Victi tamen — confugiunt;] Cum illud [tamen] hæreret; rescribit Ciacconius [tandem.] Davisius retinet [tamen;] contenditque vocem istam idem significare quod [tandem.] Verum hujusmodi aliqua explicatio, simplicior est. Quamvis iniquo clausi loco, tanquam indagine, ut supra dictum est, tenebantur; tamen nonnulli ex victis propulsisque, etiam cum major pars amissa esset, effugerunt. Vide supra ad p. 21. l. 17. & infra de bello civ. Lib. 1. ad §. 57.

⁵⁷. Fors] Ita restituerunt Dionys. Rostus, & Davisius. Al. fors.

⁵⁸ Interim nullâ calamitate victus

Correns — potuit adduci.] Aut delendam jubet Davisius vocem [victus]; aut legendum deinceps, [NON potuit adduci:] Nam vel hæc vel illam emendationem planè esse necessariam: Idque à nemine observatum miratur. Verum neque hæc, neque illa demum, necessaria est emendatio: Etenim, nullâ calamitate victus Correns — potuit adduci, tale est, quale si dicas, nullâ calamitatē adeo fractus erat, ut potuerit adduci, &c.

⁵⁹ Omnibus adversis, cognitâ calamitate,] Davisius, verbis transpositis, legendum conjicit; cognitâ calamitate, omnibus adversis, &c.

Ante Chr.
U. C. 700.
DCCIII.

Ante Chr.

U. C. Karr.
pcciii.

§ XVIII.

Hoc omnibus probato consilio; Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri è vestigio mittunt ad Cæsarem legatos; petuntque, "ut eâ pœnâ sit contentus hostium, quam, si sine dimicatione inferre integris posset, pro suâ clementiâ atque humanitate nunquam profectò esset illaturus: Afflictas opes, equestri prælio, Bellovacorum esse: delectorum peditum multa millia interiisse: vix refugisse nuncios cædis. Tamen magnum, ut in tantâ calamitate, Bellovacos eo prælio commodum esse consecutos; quoddam Correuus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus. Nunquam enim Senatum tantum in civitate, illo vivo; quantum imperitam plebem, potuisse." Hæc orantibus legatis, commemorat Cæsar; eodem tempore, superiore anno, Bellovacos cæterâsque Galliæ civitates suscepisse bellum: pertinacissimè hos ex omnibus in sententiâ permansisse, neque ad sanitatem reliquorum deditione esse perductos: Scire atque intelligere se, causam peccati facillimè mortuis delegari: neminem verò tantum pollere, ut, invitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirmâ manu plebis bellum concitare & gerere posset: Sed tamen se contentum fore eâ pœnâ, quam sibi ipsi contraxissent.

§ XIX.

Noctæ insequenti, legati responsa ad suos referunt; obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum civitatum legati, quæ Bellovacorum speculabantur eventum: Obsides dant; imperata faciunt. Excepto Comio; quem timor cohibebat cujusquam fidei suam committere salutem. Nam superiøre anno T. Labienus, Cæsare in Galliâ ceteriore jus dicente; quum Comium comperisset sollicitare civitates, & conjunctionem contra Cæsarem facere; infidelitatem ejus sine ullâ perfidiâ judicavit comprimì posse. Quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum; ne tentando cautiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloqui, curaret interficiendum. Ad eam rem delectos idoneos ei transdidit centuriones. Quum in colloquium ventum esset; &, ut con-

60 *Idoneos ei*] Has voces, à Scætigero aliisque perperam omittas, rectè restituit *Davissus* ex MSS & Edit. Vett.

61 *Quum — arripuisset; & centurio, velut insuetâ re permotus, vellet hominem conficere; celeriter à familiaribus prohibitus Comii; non potuit: Graviter tamen, &c.*] Editi omnes, ommissâ voce [et], exhibent; [*Quum — arripuisset centurio &c.*] Qui cum Senatus esset nullus, vocem istam [et] interposui. Verum cum particula illa, in nullis reperiatur

MSS; atque etiam vox [*vellet*], in omnibus MSS desit; & voces istæ, [*velut insuetâ re permotus*], non bene in eo, quod positæ sunt, loco conveniant; & tum in MSS tum in Edit. Vett. transposita legatur pars sententiæ posterior, [*celeriter à familiaribus prohibitus Comii, hominem conficere non potuit*]; utique ne istam quidem, quam edidi, veram esse puto. Lectionem. MS Eliens. hoc modo exhibet: [*Quum — manum Comii Volusenus arripuisset; centurio, velut insuetâ re permotus, vel celeriter*

convenerat, manum Comii Volusenus arripuisset; & centurio, velut infuetâ re permotus, vellet hominem conficere; celeriter à familiaribus prohibitus Comii, non potuit: graviter tamen primo ictu gladio caput percussit. Quum utrimque gladii districti essent, non tam pugnandi quàm diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quòd mortifero vulneri Comium credebant affectum: Gallorum, quòd insidiis cognitis, plura, quàm ⁶² viderant, extimescebant. Quo facto; statuisse Comius dicebatur, nunquam ⁶³ in conspectu cujusquam Romani venire.

BELLICOSISSIMIS gentibus devictis, Cæsar; quum videret nullam jam esse civitatem, quæ ⁶⁴ bellum pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris ⁶⁵ diffugere, ad præfens ⁶⁶ imperium evitandum: plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quæstorem, cum legione XI, sibi conjungit. C. Fabium legatum, cum cohortibus XXV, mittit in diversissimam partem Galliæ: quòd ibi quasdam civitates in armis esse audiebat; neque C. Caninium Rebilum legatum, qui ⁶⁷ illis regionibus præerat, satis firmas III legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat: legionemque ⁶⁸ XII, quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret ⁶⁹ decursione barbarorum, ac superiore æstate Tergestinis accidisset, ⁷⁰ qui repentino latrocinio atque impetu eorum erant oppressi. Ipse ad devastandos depopulandosque fines Ambiorigis, proficiscitur: Quem perterritum atque fugientem, quum redigi posse in suam potestatem desperasset; proximum suæ ⁷¹ dignitati esse ducebat, adeò fines ejus vastare

Ante Chr.
L.I.
U. C. 700
DECIII.

§ XX.

Cæsar exercitum suum in plures partes distribuit.

ter à familiaribus prohibitus Comii, conficere hominem non potuit: Graviter tamen, &c.] Unde, ne literulâ quidem mutata, sed [vel ut] solummodo pro [velut] posita, isto demum modo ipsum scripsisse Hirtium nullus dubito: [Quum — manum Comii Volusenus arripuisset; centurio V E I. ut infuetâ re permotus, V E I. celeriter à familiaribus prohibitus Comii, conficere hominem non potuit: Graviter tamen &c.] Quanto tandem elegantius!

62 Viderant,] Sic MS Reg. Al. videbant.

63 In conspectu. — venire.] Sic MSS. Vide supra ad Lib. 4. §. 9.

64 Bellum pararet,] Cum MSS. ferè habeant, [bellum id pararet;] ingeniose conjicit Davisius legendum, [bellum adpararet.] Quomodo

nonnunquam loquuntur optimi Auctores.

65 Diffugere,] Sic MSS Reg. & Eliens. & Vossii, multò elegantius. Vulgg. effugere.

66 Imperium] Codices nonnulli, periculum.

67 Illis regionibus præerat,] MSS Reg. Eliens. & Vossii; [in illis regionibus erat.]

68 XII] Ciacconius & Ursinus legunt; IV.

69 Decursione] Ita edidit Scaliger. MS. Reg. discursione. Al. de incurusione.

70 Qui — impetu eorum &c.] Codices plerique; [quia — impetu, incolæ illorum &c.]

71 Dignitati] Codices plerique, dignitatibus.

Ante Chr. I. I. U. C. Varr. DCCIII. vastare civibus, ædificiis, pecore; ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem. Quum ⁷² in omnes partes finium Ambiorigis, aut legiones aut auxilia dimisisset; atque omnia cædibus, incendiis, rapinis, vastasset; magno numero hominum interfecto aut capto: Labienum cum 11 legionibus in Treviros mittit; quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate non multum à Germanis differebat; neque imperata unquam, nisi exercitu coacta, faciebat.

§ XXI. INTERIM C. Caninius legatus; quum magnam multitudinem convenisse hostium in fines Pictonum, litteris nunciisque Duracii cognovisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum ⁷³ permanserat quum pars quædam civitatis ejus defecisset; ad oppidum Limonem contendit. Quod quum adventaret; atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum millibus, ⁷⁴ Dumnaco duce Andium, ⁷⁵ Duracium clausum Limone oppugnari; neque infirmas legiones hostibus committere auderet; castra munito loco posuit. Dumnacus, quum appropinquare Caninium cognovisset; copiis omnibus ad legiones conversis, castra Romanorum oppugnare instituit. Quum complures dies in oppugnatione consumpsisset; &, magno suorum detrimento, nullam partem munitionum convellere potuisset; rursus ad obsidendum Limonem redit.

§ XXII. EODEM tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obsidibus firmat; litterisque C. Caninii certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. Quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendum. At Dumnacus, adventu Fabii cognito; desperatâ salute, si tempore eodem coactus esset & Romanum externum sustinere hostem, & respicere ac timere oppidanos; repente eo ex loco cum copiis recedit: nec se satis tutum fore arbitratur nisi flumen Ligerim; quod erat ponte propter magnitudinem transeundum, copias

⁷² In omnes partes finium] Codices nonnulli, in omnes fines partium. Quod idem est.

⁷³ — Permanserat quum pars quædam civitatis ejus defecisset;] Ita restituiimus, ipsâ sententiâ clamante. Scaliger & Recentiores omnes, perfractâ interpunctione, sententiam prorsus perturbârunt. — Permanserat; quum pars quædam civitatis ejus defecisset, &c.

⁷⁴ Dumnaco Duce] MSS Reg. & Elienf. [à Dumnaco Duce.] Quæ & melior lectio.

⁷⁵ Duracium clausum Limone oppugnari;] Ita optime restituit Davi-

sus ex MSS & Editt. Vett. Nisi fortè legi possit; clauso Limono, oppugnari. Urbs enim ista (annotante Cellario,) Ptolemæo est λιμνον. Scalliger & Recentiores ediderunt, [Duracium clausum, Limonum oppugnari.]. Quam Lectionem Ciacconio acceptam referunt; qui Duracium, boninam Romanis amicissimum, oppidum esse scilicet existimavit. Est, inquit, Duracius vici nomen. Multo autem etiam adhuc lautius erravit R. Marlianus, (eodem obervante Daviso,) qui ex hoc loco Duracias nesciâ quem populum finxit.

copias transduxisset. Fabius, etsi nondum ⁷⁶ in conspectu venerat Ante Chr. hostibus, neque se cum Caninio conjunxerat; tamen, doctus ab iis ^{U. C. Varro} qui locorum noverant naturam, potissimum credidit, hostes perter- ^{DCCIII.} ritos eum locum quem petebant, petituros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit; equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum processisset, sine defatigatione equorum in eadem se reciperet castra. Consequuntur equites nostri, ut erat præceptum; invaduntque Dumnaci agmen: & fugientes perterritosque, sub sarcinis itinere aggressi; magnâ prædâ, multis interfectis, potiuntur, ⁷⁷ Ita, re bene gestâ, se recipiunt in castra,

INSEQUENTI nocte Fabius equites præmittit, sic paratos, ut § XXIII, configerent atque omne agmen morarentur, dum consequeretur ipse. Cujus præceptis ut res gereretur, Q. Atius Varus, præfectus equitum, singularis & animi & prudentiæ vir, suos hortatur; agmenque hostium consecutus, turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum prælium committit. ⁷⁸ Consistit audaciùs equitatus hostium, succedentibus sibi peditibus; qui, toto agmine ⁷⁹ subsistentes, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. Fit prælium acri certamine. Namque nostri, contemptis pridie superatis hostibus; quum subsequi legiones meminissent; & pudore cedendi, & cupiditate ⁸⁰ celerius per se conficiendi prælii, fortissimè contra pedites præliantur; Hostesque, nihil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie cognoverant; defendi equitatus nostri nacti occasionem videbantur. Quum aliquandiu summâ contentione dimicaretur; Dumnacus instruit aciem, quæ suis esset equitibus invicem ⁸¹ præsidio. Tam repente confertæ legiones ⁸² in conspectu hostium veniunt. Quibus visis, percussæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim fugæ se mandant. At nostri equites, qui paulò antè cum resistentibus fortissimè confixerant; lætitiâ victoriæ elati, magno undique clamore sublato, cedentibus circumfusi; quantum equorum vires ad persequendum, dextræque ad cædendum valent; tantum eo prælio ⁸³ interficiunt, Itaque amplius millibus XII aut armatorum, aut

⁷⁶ In conspectu venerat] Vide supra ad Lib. 4. §. 9.

⁷⁷ Ita] Sic edidit Daviscus ex MS Eliensi. Cui suffragantur & MS Reg. & Edit. Vett. Recentiores; Itaque.

⁷⁸ Consistit.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. Configit.

⁷⁹ Subsistentes, equitibus suis &c.] MSS Reg. Brant. & Vossii, subsistentibus equitibus suis &c. MS Eliens.

subsistentibus suis &c.

⁸⁰ Celerius] Deest in quibusdam Codicibus.

⁸¹ — præsidio. Tum &c.] MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. — præsidio, cum &c.

⁸² In conspectu — veniunt.] Vide supra ad Lib. 4. §. 9.

⁸³ Interficiunt.] Codex unus Dionys. Vossii; persciciunt.

Ante Chr. aut eorum qui timore arma projecterant, interfectis; omnis multi-
 11. tudo capitur impedimentorum.

U. C. Varr.
 DCCIII.

§ XXIV.

Caninius
 Drapetem
 persequitur.

QUA ex fugâ, quum constaret Drapetem Senonem, (qui, ut
 primùm defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, fer-
 vis ad libertatem vocatis, exulibus omnium civitatum ⁸⁴ accitis, re-
 ceptis ⁸⁵ latronibus, impedimenta & commeatus Romanorum inter-
 cēperat,) non amplius hominum v millibus ex fugâ collectis, Pro-
 vinciam petere: unâque consiliū cum eo Luterium Cadurcum ce-
 pisse; quem in superiore Commentario, primâ defectione Galliæ,
 facere in Provinciam impetum voluisse cognitum est: Caninius le-
 gatus, cum legionibus 11, ad eos persequendos contendit; ⁸⁶ ne de
 timore aut detrimento Provinciæ, magna infamia, perditorum ho-
 minum latrocinii, caperetur.

§ XXV.

Fabius Car-
 nutes aliof-
 que in ded-
 itionem acci-
 pit.

C. FABIVS cum reliquo exercitu, in Carnutes reliquasque profi-
 ciscitur civitates; quarum eo proelio, quod cum Dumnaco fecerat,
 copias esse ⁸⁷ accisas sciebat. Non enim dubitabat, quin recenti ca-
 lamitate submissiores essent futuræ: dato verò spatio ac tempore, eo-
 dem ⁸⁸ instante Dumnaco, possent concitari. Quâ in re, summa
 felicitas celeritasque in recipiendis civitatibus Fabium consequitur.
 Nam Carnutes, qui, sæpe vexati, nunquam pacis fecerant mentio-
 nem; datis obsidibus, veniunt in deditiōem. Cæteraque civitates
 positæ in ultimis Galliæ finibus, Oceano conjunctæ, quæ Armoricæ
 appellantur; auctoritate adductæ Carnutum, adventu Fabii legio-
 nūque, imperata sine morâ faciunt. Dumnacus suis finibus ex-
 pulsus, errans, latitansque, solus extremas Galliæ regiones petere
 coactus est.

§ XXVI.

Drapes &
 Luterius
 Uxellodunum
 occupant.

AT Drapes, unâque Luterius, quum legiones Caniniorumque adesse
 cognoscerent; nec se sine certâ perniciē, persequente exercitu, pu-
 tarent Provinciæ fines intrare posse; ⁸⁹ nec jam liberam vagandi la-
 trocinandique facultatem ⁹⁰ haberent: consistunt in ⁹¹ agris Cadur-
 corum. Ibi quum Luterius apud suos civēs quondam, integris res-
 bus,

⁸⁴ Accitis,] Rescribit Dionys. Vossius ex MS; adscitis.

⁸⁵ Latronibus,] MSS plerique, latrocinii. Quam & veram esse Lectionem eruditè existimat Davisius; latrocinii pro latronibus posito, quomodo alibi matrimonii pro uxoribus, servitii pro servis, pabulationibus pro pabulatoribus, &c.

⁸⁶ Ne de timore aut detrimento &c.] Emendat Dionys. Vossius ex MSS; ne detrimento aut timore &c. Quocum facere MS Eliens. & Editt. vett. annotat Davisius. MS Reg. habet; ne timore aut detrimento &c.

⁸⁷ Accisas] Ita optime restituit

D. Vossius ex MSS. Scaliger alii-
 que accitas; Perperam.

⁸⁸ Instante Dumnaco.] Codices plurimi, [instigante Dumnaco.] Quod idem est.

⁸⁹ Nec jam liberam vagandi latrocinandique &c.] Codices nonnulli, [nec tam liberè vagandi latrociniorumque faciendorum &c.] Quod perinde est.

⁹⁰ Haberent:] Ex MSS Reg. Eliens. & Vossii, omnino legendum existimo, [habere.] Ut cohaereat, non cum [putarent,] sed cum [intrare posse.]

⁹¹ Agris] Codices plerique habent, finibus.

bus, multum potuisset; semperque auctor novorum consiliorum, magnam apud barbaros auctoritatem haberet; oppidum Uxellodunum, quod in clientelâ fuerat ejus, naturâ loci egregiè munitum, occupat suis & Drapetis copiis, oppidanôsque sibi conjungit.

Ante Chr.
L1.
U. C. Varr.
DCCIII.

Quòd quum confestim C. Caninius venisset; animadverteretque omnes oppidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quò, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret, quæ, si clandestinâ fugâ subtrahere conarentur, effugere ⁹² non modò equitatum, sed ne legiones quidem possent: tripartitò cohortibus divisas, trina excelsissimo loco castra fecit; à quibus paullatim, quantum copiarum patiebantur, vallum in oppidi ⁹³ circuitu ducere instituit. Quod quum animadverterent oppidani; miserrimâque Alesie memoriâ solliciti, similem casum obfessionis vererentur; maximèque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam: constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato; proximâ nocte 11 millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes & Luterius educunt. Ii, paucos dies ⁹⁴ morati; ex finibus Cadurcorum, (qui partim re frumentariâ sublevare eos cupiebant; partim prohibere, quò minùs fumerent, non poterant;) magnum numerum frumenti comparant. Nonnunquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. Quam ob causam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare ⁹⁵ moratur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat præsidia.

§ XXVII.
Caninius oppidum circumvallat.

MAGNA copiâ frumenti comparatâ; confidunt Drapes & Luterius non longiùs ab oppido x millibus passuum, unde paullatim frumentum in oppidum supportarent. Ipsi inter se provincias partiuntur: Drapes, castris præsidio cum parte copiarum restitit: Luterius, agmen jumentorum ad oppidum adducit. Dispositis ibi præditiis; horâ noctis circiter x, silvestribus angustisque itineribus frumentum importare in oppidum instituit. Quorum strepitum vigiles castrorum quum sensissent; exploratorèsque missi, quæ agerentur renunciâssent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castris, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. ⁹⁶ Ii, repentino malo

§ XXVIII.
Luterius cum frumentariis fugatur.

⁹² Non modò equitatum,] Dionysio Vossio res ipsa poscere videtur, ut legamus, [non modò non equitatum;] ideòque particulam [non] Librarii incuriâ aut potius imperitiâ omisam arbitratur. Sed meritò virum doctissimum reprehendit Davissus; exemplisque allatis ostendit optimos sæpissimè Auctores, atque ipsam etiam Cæsarem isto modo

esse locutos.

⁹³ In oppidi circuitu] MSS Reg. Eliens. & Vossii; in circuitum.

⁹⁴ Morati; ex finibus &c.] Dionys. Vossius emendat, [morati in finibus &c.] Sed melior est vulgata Lectio.

⁹⁵ Moratur;] Editi quidam, conatur. Ineptè.

⁹⁶ Ii,] MSS Reg. Qui,

Ante Chr. malo perterriti, diffugiunt ad sua præsidia. Quæ nostri ut viderunt; acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero vivum capi
 U. C. Varr. patiuntur. ⁹⁷ Effugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in
 DCCIII. castra.

§ XXIX.
Drapes ca-
stris exutus,
capitur.

Re bene gestâ; Caninius ex captivis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris ⁹⁸ à millibus non ampliùs x. Quâ re ex compluribus cognitâ: quum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; magnæ ⁹⁹ felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de acceptâ calamitate nuncium Drapeti perferret. Sed, quum in experiundo periculum nullum videret; equitatum omnem, Germanosque pedites, summæ velocitatis ¹ omnes, ad castra hostium præmittit: Ipse legionem unam ² in trina castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. Quum propiùs hostem accessisset: ab exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit; castra eorum, ut barbarorum ³ fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa; at ⁴ Germanos, equitesque, imprudentibus omnibus, de improvviso advolâsse & prælium commisisse. Quâ re cognitâ; legionem armatam instructamque adducit. Ita, repentè omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit; ⁴ Germani, equitesque, signis legionis visis, vehementissimè præliantur. Confestim omnes cohortes undique impetum faciunt. Omnibus aut interfectis, aut captis; magnâ prædâ potiuntur. Capitur ipse eo prælio Drapes.

§ XXX.
Caninius,
juncto Fabio
ad obsidionem oppidi
revertitur.

CANINIUS, felicissimè re gestâ, sine ullo penè militis vulnere; ad obsidendos oppidanos revertitur. Externoque hoste deletio; cuius timore ⁵ augere præsidia, & munitione oppidanos circumdare prohibitus

⁹⁷ Effugit.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. *Profugit.*

⁹⁸ A millibus non amplius X.] Scaliger & recentiores, [millibus.] Sed MSS omnes habent, [à millibus.] Quam & veram esse lectionem vidit Davisius. MSS Reg. & Eliens. & Edit. Vett. habent, [à millibus non longè amplius &c.] Vide supra ad Lib. 5. §. 39.

⁹⁹ Felicitatis.] Optimâ conjecturâ legendum docet Davisius, *infelicitatis*. Id enim vult Hirtius; magnæ *infelicitatis* fuisse, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de acceptâ calamitate nuncio allato Drapetem terreret.

¹ Omnes,] Codices nonnulli; *homines*.

² In trina castra] Vulgg. [intra castra] Sed ex Ursini Codice est, [in trina castra] Quam veram esse

lectionem rectè vidit Ciacconius. Sic enim jam supra dixerat Hirtius; [trina *excelsissimo* loco castra fecit, §. 27.]

³ Fert consuetudo,] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. [ferè consuetudo est.]

⁴ Germanos, equitesque, —. Germani equitesque.] Ita Codices plerique. Scaliger edidit, *Germanos equites*, — *Germani equites*, &c.] Atque ita utroque in loco scriptum est in MS Reg. Neutrâ Lectio mala; Fuere enim in exercitu Cæsaris, & *pedites* & equites Germani.

⁵ Augere præsidia,] Ita Scaliger & Recentiores, MSS autem & Edit. Vett. [antea dividere *præsidia*.] Quam & veriorum esse lectionem contendit D. Vossius. Ad sensum, parum interest.

prohibitus erat; opera undique imperat administrari. Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius; partemque oppidi sumit ad obsidendum.

CÆSAR interim M. Antonium quæstorem, cum cohortibus xv, in Bellovacis reliquit: ne qua rursus novorum consiliorum capiendorum Belgis facultas daretur. Ipse reliquas civitates adit: obsides plures imperat: timentes omnium animos consolatione sanat. Quum in Carnutes venisset: ⁶ quorum in civitate, superiore Commentario, Cæsar exposuit initium belli esse ortum: quod præcipue eos propter conscientiam facti, timere animadvertebat; quod celerius civitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius & concitatore belli Guturvatum ad supplicium deposcit: Qui, etsi ne civibus quidem suis se committebat; tamen celeriter, omnium curâ quæsitus, in castra perducitur. Cogitur in ejus supplicium Cæsar contra naturam suam, maximo militum concursu; qui omnia pericula & detrimenta belli, ⁸ Guturvato accepta referebant; adeò ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.

Ita crebris litteris Caninii fit certior, quæ ⁹ de Drapete & Luterio gesta essent; quoque in consilio permanerent oppidani. Quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magnâ poenâ esse afficiendam judicabat; ne universa Gallia non vires sibi defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam, putaret; néve hóc exemplo cæteræ civitates, locorum opportunitate fretæ, se vindicarent in libertatem; quum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse unam ætatem suæ provinciae, quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum legatum cum legionibus ii relinquit, qui iustis itineribus, se subsequeretur: ipse cum omni equitatu, quàm potest celerrimè, ad Caninium contendit.

Quum, contra expectationem omnium, Cæsar Uxellodunum venisset, oppidumque operibus clausum animadverteret, ¹⁰ neque ab oppugnatione recedi videret ullâ conditione posse; magnâ autem copiâ frumenti abundare oppidanos, ex perfugis cognovisset: aquâ

⁶ *Quorum in civitate,*] Ita rectè edidit Davisius, ex MS Eliensi & Edit. Vett. Quomodo & in MS Regio scriptum est. Scaliger aliique ediderunt, [*quorum consilio in civitate &c.*] Perperam. Non enim rectè dicas, [*Carnutum consilio initium belli in Carnutum civitate esse ortum,*] sed [*Carnutum in civitate initium belli*] (Gallici scilicet universâ) esse ortum]

⁷ *Guturvatum* —. *Guturvato*] Conjecit Dionys. Vossius legendum, [*Cotuatium* — *Cotuato*.] quem nimirum supra nominaverat Cæsar, libro præcedente.

⁸ *Guturvato accepta referebant;*] Ita legendum vidit Davisius. Alii omnes habent, [*à Guturvato &c.*] Quæ tamen & ipsa lectio fortè ferri possit.

⁹ *De Drapete* — *gesta essent;*] MS Reg. [*à Drapete &c.*] Et sane, de aliquo geri, pro eo quod est, de aliquo fieri inulitior est loquendi modus.

¹⁰ *Neque ab oppugnatione recedi videret ullâ conditione posse;*] Testatur Dion. Vossius in Codice *Petaviano* legi; [*neque oppugnatione posse recipi, aut conditione ulla, videret*.]

Ante Chr.

LII.
U. C. Varr.
DCCIII.

prohibere hostem tentare cœpit. Flumem infimam vallem dividebat, ¹¹ quæ penè totum montem cingebat, in quo positum erat præruptum undique oppidum Uxellodunum. Hoc avertere, loci natura prohibebat: sic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depresso fossis, derivari posset. Erat autem oppidanis difficilis & præruptus eò descensus; ut, prohibentibus nostris, sine vulneribus ac periculo vitæ neque adire flumen, neque arduo se recipere possent adscensu. Quâ difficultate eorum cognitâ; Cæsar, sagittariis funditoribusque dispositis, tormentis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aquâ sitiminis prohibebat oppidanos; Quorum omnis postea multitudo aequatum unum in locum ¹² conveniebat sub ipsius oppidi murum, ubi magnus fons prorumpens ab eâ parte, quæ, ferè pedum CCC intervallo, fluminis circuitu vacabat. Hòc fonte prohiberi posse oppidanos quum optarent reliqui, ¹³ Cæsar unus videret; Non sine magno periculo, è regione ejus vineas agere adversus montem, & aggeres struere cœpit; magno cum labore, & continuâ

¹¹ *Quæ penè totum montem cingebat.*] Dionys. Vossius emendat; [Quod penè totum &c.] Ut scilicet flumen, non vallis, dicatur penè totum montem cingere; Quomodo & infra ait Hirtius, [*ferè pedum CCC intervallo, fluminis circuitu vacabat.*] Vallis enim, cur penè totum, non totum montem cingere dicatur? Sed rectè respondet Cellarius, fieri etiam posse ut Vallis montem penè totum, non totum ipsum, cingat; depresso scilicet illa, per quam flumen labatur. Quæ demum si vera Lectio sit, erit illud porro observandum, ex eo quod infra dicitur, [*pedum tantum CCC intervallum, fluminis circuitu vacare,*] utique flumen vallem illam infimam non divisisse transversam, sed per mediam transisse totâ eâ suâ parte, quâ montem cingebat.

¹² *Conveniebat sub ipsius oppidi murum, ubi magnus fons &c.*] Ita optimè restituit Davifus ex Edit. Vett. & MSS Eliens. & Brantii; Quibuscum consentit MS Reg. Scalliger alique ediderant, [— *conveniebant. Sub ipsius oppidi murum, magnus fons &c.*] Al. [— *conveniebat. Sub ipsum enim oppidi murum, magnus fons &c.*]

¹³ — *Cæsar unus videret; Non*

sine magno periculo — aggeres struere cœpit.] Ita distingi; quoniam quod in Editis erat, [*Cæsar unus videret non sine magno periculo*; (hoc est, videret eos non sine magno periculo prohiberi posse:)] difficilis videbatur & salebrosa constructio. Nec sanè rectè dicitur Cæsar id unus videre, sine magno periculo fieri non posse; quod utique & reliqui omnes, propter manifestam difficultatem, optarent potiùs quàm sperarent. Ut tamen verum fatear; neque eo quo edidi modo, caret difficultate hæc locutio. Cùm enim proximè sequatur, [*magno cum labore & continuâ dimicatione;*] supervacuum judicare possit quis istud, [*Non sine magno periculo,*] in eadem parte sententiæ præmissum. Quamobrem notatu dignum videtur, quod observavit Dionys. Vossius; utique docile istas voces, [*Non sine magno periculo,*] in Codicibus Petaviano & Bongarsiano: Ut & in MSS Eliens. & Is. Vossii desunt. Si conjecturæ indulgere liceat, fieri fortè potest ut ex eo, quod tribus post lineis [*sine periculo*] scriptum est, irreperierint. Nam in MS Reg. & hic quoque, omisâ particulâ [*non*] scriptum est [*sine magno periculo.*] Sed judicet Lector eruditus:

continuâ dîmicatione. Oppidani enim loco superiore ¹⁴ decurrentes, Ante Chr.
21.
U. C. Varr.
DCCIII. sine periculo praeliabantur; multosque pertinaciter succedentes vulnerabant: ut tamen non deterrentur milites nostri vineas proferre, & labore atque operibus locorum vincere difficultates. Eodem tempore testos ¹⁵ cuniculos, ab aggere & vineis agunt ad caput fontis: quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium facere licebat. Extruitur agger in altitudinem pedum LX: Collocatur in eo turris x tabulatorum; non quidem quæ mœnibus ¹⁶ æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat;) sed quæ ¹⁷ superaret fontis fastigium. Ex eâ quum telâ tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo possent adæquari oppidani; non tantum pecora atque jumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur.

Quo malo perterriti oppidani; cupas sevo, pice, ¹⁸ scandulis § XXXIV. complent: Eas ardentes in opera provolvunt. Eodem tempore acerrimè præliantur, ut ab incendio restinguendo dimicatione & periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operibus flamma efficit. Quæcunque enim per locum præcipitem missa erant; ea, vineis & aggere suppressa, comprehendebant id ipsum quod morabatur. Milites contra nostri, quanquam periculoso genere prælii, locoque iniquo premebantur; tamen omnia paratissimo sustinebant animo. Res enim gerébatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri; magnusque utrimque clamor oriebatur. Ita, quàm quisque poterat maximè ¹⁹ insignis, quò notior testatiórque virtus ejus esset, telis hostium flammæque se offerebat.

P

CÆSAR,

¹⁴ Decurrentes, sine periculo præliabantur; — vulnerabant: Ut tamen non deterrentur &c.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. [*decurrent; eminus sine periculo præliantur*; — *vulnerant*: Non deterrentur tamen &c.]

¹⁵ Cuniculos, ab aggere & vineis agunt ad caput fontis, — sine suspitione hostium.] Pulcherrima hæc est Davissii emendatio. Scaliger aliique ediderant; [*cuniculos, crates & vineas agunt &c.*] Sed præterquam quod jam supra dixerat Hirtius, [*vineas agere caput*], & [*non deterrentur vineas proferre*]; quod proinde hic repetere supervacuum sit: illud quoque falsum, *crates & vineas agi posse, sine suspitione hostium*. MSS variant: Al. *ad aggeres & vineas agunt*. Al. *ad vineas agunt ad caput fontis*. Al. *ad vineas*

agunt & ad caput fontis. Emendatione Davissianâ haud facile quicquam concinnius reperiatur. Nisi forte cum Cellario, ex Veteribus quibusdam Editis, sola ista, [*cuniculos agunt ad caput fontis*], vel sine lacunâ; vel cum lacunâ, [*cuniculos *** agunt ad caput fontis*], scribas.

¹⁶ *Æquaretur*,] Aldus Manutius, allatis exemplis, contendit legendum, *æquaret*. Atque ita in MS Eliensi scriptum esse adnotavit Davissius.

¹⁷ *Superaret fontis fastigium*.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. [*superare fontis fastigium* posset.]

¹⁸ *Scandulis*] Codices nonnulli, *scindulis*.

¹⁹ *Insignis*] Conspicuus ex loco excelso.

Ante Chr.

U. C. Varr.
deciii.

§ XXXV.

CÆSAR, quum complures suos vulnerari videret; ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adscendere, & simulatione moenium occupandorum, clamorem undique jubet tollere. Quo facto perterriti oppidani; quum, quid ageretur in locis reliquis,²⁰ essent ignari; revocant ab impugnandis operibus armatos murisque disponunt. Ita nostri, sine²¹ prælio facto, celeriter opera flammâ comprehensa partim restinguunt, partim interfcindunt. Quum pertinaciter resisterent oppidani; &, jam magnâ parte fuorum siti amissâ, in sententiâ permanerent: ad postremum cuniculis venæ fontis interciscæ sunt, atque aversæ. Quo facto repente fons perennis²² exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent. Itaque necessitate coacti, se transdiderunt.

§ XXXVI.

CÆSAR, quum suam lenitatem cognitam omnibus sciret; neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur asperius fecisse; neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures²³ rebellare cœpissent: exemplo supplicii deterrendos reliquos existimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit: Vitam concessit; quod testatior esset pœna improborum, Drapes, quem captum esse à Caninio docui; sive indignatione & dolore vinculorum, sive timore gravioris supplicii, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex prælio scripsi; quum in potestatem venisset Epasnahti Arverni, (crebrò enim mutandis locis, multorum fidei se committebat; quòd nusquam diutius sine periculo commoratus videbatur, quum sibi conscius esset quàm inimicum deberet Cæsarem habere:) hunc Epasnahtus Arvernus, amicissimus populi Romani, sine dubitatione ullâ vinctum ad Cæsarem duxit.

§ XXXVII.

Deinde exercitum suum in biberna distribuit.

LABIENUS interim in Treviris equestre prælium secundum facit: Compluribusque Treviris interfectis, & Germanis, qui nulli adversus Romanos auxilia denegabant; principes eorum vivos in suam²⁴ redegit potestatem; atque in iis Surum Ædum; qui &²⁵ virtutis & generis summam nobilitatem habebat, solusque ex Æduis ad id tempus permanerat in armis. Eâ re cognitâ, Cæsar; quum in omnibus

²⁰ Essent ignari;] MSS Eliens. & Vossii, [essent suspensi.] MS Reg. rescirent [leg. nescirent.]

²¹ Prælio.] MSS & Editi plerique; prælii. Quod idem est.

²² Exhaustus, tantumque &c.] Codices nonnulli; [exaruit, tantumque &c.] Quam Lætionem omninò recipendam existimavit D. Vossius; quòd fons non exhaustus esset, sed exaruerit. At verò merito virum doctissimum reprehendit Daviscus, cum exhau-

sum esse idem sit planè quod exaruisse. Adde quòd hic fons propriè etiam exhaustus fuerit, venis interciscæ videlicet atque aversis.

²³ Rebellare cœpissent:] MSS plerique, & Editi. Vett. consilia inissent. Quod cur à Recentioribus mutatum equidem non video.

²⁴ Redegit] MSS rectius; redigit, ²⁵ Virtutis] MSS complures; virtutem. Sed elegantior est vulgata Læcio.

omnibus partibus Galliae, bene res gestas videret; iudicaretque, superioribus aestivis Galliam devictam & subactam esse; Aquitaniam nunquam ipse adisset, sed per P. Crassum quādam ex parte devicisset: cum 11 legionibus in eam partem est profectus, ²⁵ ubi extremum tempus consumeret aestivorum. Quā rem, sicut cetera, ce-
 leriter feliciterque confecit; Namque omnes Aquitaniae civitates legatos ad eum miserunt, obsidesque ei dederunt. Quibus rebus gestis, ipse cum equitum praesidio Narbonem profectus est: exercitum per legatos in hiberna deduxit: 14 legiones in Belgio collocavit, cum M. Antonio & C. Trebonio & P. Vatinio & Q. Tullio legatis: duas in Aeduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat: 11 in Turonis ad fines Carnutum posuit, quae omnem regionem conjunctam Oceano continerent: 11 reliquas in Lemovicum ²⁷ finibus non longe ab Arvernīs, ne qua pars Galliae vacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in Provincia moratus; quum celeriter omnes conventus percucurrisset, publicas controversias cognovisset, bene meritis praemia tribuisset; (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque ²⁸ animo in rem publicam fuisset totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis ²⁹ provinciae illius;) ³⁰ his rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit; ³¹ hibernatque Nemetocennae.

181 cognoscit Comium Atrebatem proelio cum equitatu suo contendisse. Nam quum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in officio maneret; Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra ³² commemoravimus, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consueverat; ne consilia belli quaerentibus auctor armorum fluxque deesset; parente Romanis civitate, cum suis equitibus

Ante Chr.
 U. C. ^{LII.} Varr.
 DCCIII.

XXXVIII
 Comius Atrebat; praefectus eques-
 tro, Antonio se
 dedit.

P 1

²⁶ Ubi] MSS plerique; ut ibi. Recte.

²⁷ Finibus] Codices nonnulli, finis. Quod idem est.

²⁸ Animo in Republicam fuisset, totius Galliae defectione.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. [animo fuisset, in totius Galliae defectione.]

²⁹ Provincia illius] Scribe Provinciae, & omnino dele illius. Ita enim semper loquitur Caesar, cum Romanorum Provinciam vocat. Memorat. Deest vox [illius,] in MS Regio; Et in aliis MSS editisque Veteribus, corrupte emerit ex sequente vocula [his,] quae utique deest in iis Codicibus, in quibus legitur prior ista [illius.]

³⁰ — provinciae illius; his re-

bus confectis, &c.] Ita optime interpunxit Davisius, (excepto quod vocem, illius, delendam non videtur;) cum alii ferè Editores, distracta mediā sententiā, novam Sectionem ab istis verbis, [His rebus confectis,] ineptissime nulloque Sensus vestigio exordiantur. Suspensa enim est isto modo periodi praecedentis constructio, nullamque habet

³¹ Hibernatque] Ita optime restituit Davisius: ex Edit. Vett. Quomodo & in MSS Reg. Eliens. & Vossii, scriptum est. Al. hibernavitque. Quod cum praecedente, recipit, minus aptè cohaeret.

³² Commemoravimus,] MS Eliens. & Edit. Rom. commemoravi. MS Reg. demonstravi. Ut alibi saepe.

Ante Chr.

II.

U. C. Varr.

DCCIII.

equitibus se suosque latrociniiis alebat; infestisque itineribus com-
meatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, in-
tercipiebat.

§ XXXIX. ERAT attributus Antonio præfectus equitum C. Volusenus Qua-
dratus; qui cum eo hiemaret. Hunc Antonius ad persequendum

equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quæ
singularis in eo erat, magnum odium Comii adjungebat; quod liben-
tius id faceret, quod imperabatur. Itaque, dispositis insidiis, sæpius
ejus equites aggressus, secunda prælia faciebat. Novissimè, quum
vehementius contenderetur: ac Volusenus, ipsius intercipiendi Co-
mii cupiditate, pertinacius eum cum paucis insecutus esset; ille au-
tem fugâ vehementer Volusenum produxisset longius: repente omni-
um suorum invocati fidem atque auxilium, ne sua vulnera, ³³ per
fidem imposita, paterentur inulta; conversoque equo, se à cæteris in-
cautiùs permittit in præfectum. Faciunt idem omnes ejus equites;
paucosque nostros convertunt atque insequuntur. Comius incensum
calcaribus equum jungit equo Quadrati; lanceâque infestâ medium
femur ejus magnis viribus transjicit. Præfecto vulnerato; non du-
bitant nostri resistere, & ³⁴ conversi hostem pellere. Quod ubi ac-
cidit; complures hostium, magno nostrorum impetu pulsi vulne-
rantur; & partim in fugâ proteruntur, partim intercipiuntur. ³⁵
Quod ubi malum dux, equi velocitate, evitavit; graviter vulneratus
præfectus, ut vitæ periculum aditurus videretur, refertur in castra.
Comius autem; sive expiato suo dolore, sive magnâ parte amissâ
suorum; legatos ad Antonium mittit: séque & ibi futurum ubi
præscriperit, & ea facturum quæ imperaverit, obsidibus datis firmat:
³⁶ Unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne ³⁷ in conspectum
veniat

³³ Per fidem imposita,] Variant MSS Al. per fidem interposita. Al. per fidem interpositam. Al. perfidia interposita. Quomodo & Scalliger alique ediderunt. Dionys. Vossius reponit, perfidia imposita. Verum omnes omnium conjecturas longissimo intervallo antecellit pulcherrima Davisi emendatio; per fidem (colloquii scilicet specie,) imposita.

³⁴ Conversi] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. conversis equis.

³⁵ Quod ubi malum dux, equi velocitate evitavit; graviter vulneratus præfectus, &c.] MS Eliensis habet, [Quod malum dux, equi velocitate, evitavit: Ac sic, (Alii MSS corruptè, Ac si: Conjicit Davisius legendum, Facto) prælio secundo, graviter ab eo

(legit Davisius, adeò) vulneratus præfectus, &c.]

³⁶ Unum illud orat,] Ita rectè restituit Davisius ex MS Eliens. & Edit. Stephani; cum Scaliger (errore, ut opinor, typographico) Aliisque edidissent, [Unum illud erat.] Quod autem addit vir doctissimus, in aliis omnibus (præterquam Stephani) tam veteribus quam nuperis Editionibus legi, [Unum illud erat;] in eo demum fallitur. Nam & Hotomannus, & Joannes Rossetus, & Joannes Michael Brutus, & Anonymus apud Plantinum 1586, & Goduinus, & Cellarius, in suis omnes editionibus scripserant; orat.

³⁷ In conspectum] MS Eliens. & Edit. Rom. in conspectu. Vide supra ad pag. 76. lin. 21.

veniat cujusquam Romani. Quam postulationem Antonius quum Ante Chr. L.
judicaret ab iusto nasci timore, veniam petenti dedit; obfides ac- U. C. Varr. DCCIII.

Scio Cæsarem singulorum annorum singulos Commentarios Ante Chr. L.
confecisse. Quod ego non existimavi mihi esse faciendum; prop- U. C. Varr. DCCIV.
terea quòd insequens annus, L. Paullo, C. Marcello Consulibus, nullas habet Galliæ magnoperè res gestas. Ne quis tamen ignora-
ret, quibus in locis Cæsar exercitûsque eo tempore fuissent; pauca
scribenda, conjungendâque huic Commentario statui.

CÆSAR, quum in Belgio hiemaret, unum illud propositum ha- § XL.
bebât; continere in amicitia civitates, nulli ³⁸ spem aut causam Sequenti an-
dare armorum. Nihil enim minùs volebat, quam sub ³⁹ decessum no, pacata
suam necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, quum ex- universa
ercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia;
Gallia libenter sine præsentis periculo susciperet. Itaque, honorificè
civitates appellando, principes maximis præmiis afficiendo, nulla
quæ nova imponendo, decessam tot adversis præliis Galliam, con-
ditione parendi meliore, facili in pace continuit.

IPSÆ, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quàm § XLI.
maximis itineribus est profectus; ut municipia & colonias appellaret, Cæsar in
quibus M. Antonii quæstoris sui commendaret sacerdotii petitionem. Italiam pro-
Contendebat enim gratiâ, quum libenter pro homine sibi conjun- ficiatur.
ctissimo, quem paullo antè præmiserat ad petitionem; tum acriter
contra factionem & potentiam paucorum, qui, M. Antonii repulsâ,
Cæsaris decedentis convellere gratiam cupiebant. Hunc etiâ augu-
rem priùs factum, quàm Italiam attingeret, in itinere audierat; ta-
men non minus iustam sibi causam municipia & colonias adeundi
existimavit, ut iis gratias ageret, quòd frequentiam atque officium
suum Antonio præstitissent: simulque se & honorem suum in in-
sequentis anni commendaret petitione: propterea quòd insolenter
adversarii sui gloriarentur, L. Lentulum & C. Marcellum Consules
creatos, qui ⁴⁰ omnem honorem & dignitatem Cæsaris expoliarent;
ereptum Ser. Galbæ consulatum, quum is multo plus gratiâ suffra-
giisque valuisset, quòd ⁴¹ sibi conjunctus & familiaritate & necessitu-
dine legationis esset.

P 3

EXCEPTUS

³⁸ Spem] Davisius legendum ex- timè restituit. Emendâret Ciaccio-
imamat, speciem. nius, (sed nodum in scirpo quæsi-
vit;) & post eum Scaliger aliique
³⁹ Decessum suum] Ita scribendum ediderant, omni bonore & dignitate
existimo. Sic enim jam infra: Cæsarem expoliarent. Ostendit Da-
[Cæsaris decedentis &c.] Al. [dis- visius, exemplis allatis, nullâ opus
cessum suum.] fuisse mutatione.
⁴⁰ Omnem honorem & dignitatem
Cæsaris expoliarent;] Ita Davisius
ex MSS omnibus, & Editt. Vett. op-
⁴¹ Sibi conjunctus] Existimat Da-
visius, pronomen reciprocum hic po-
situm

Ante Chr.

U. C. ^{L.}Varr.
DCCIV.

§ XLII.

Ib. que sum-
mis honori-
bus excipi-
tur.

EXCEPTUS est Cæsaris adventus ab omnibus municipiis & coloniis, incredibili honore atque amore. Tum primum enim veniebat ab

situm pro *demonstrativo*; sed à Grammaticis deceptus. Nam propriè hoc in loco poni debuit nomen *Reciprocum*, propterea quod *continuâ* oratione dixerat Hirtius, [Cæsarem justam sibi *causam* existimare, — simulque *se* & honorem suum commendare. — & adversarios suos esse gloriatos, — & sibi (eidem scilicet Cæsari) Galbam esse conjunctum familiaritate.]

Cæterum, quoniam meræ ferè tenebræ sunt, quicquid hæc de re apud *Grammaticos* inter se litigantes reperias; breviter totam hujusmodi locutionum rationem apponere visum est.

Primarius igitur sive maximè naturalis & præcipuus *Reciproci* Usus, est in *sententiâ Simplicî*; in quâ oratio, unde fuerit transitiva, eo proximè & *immediatè* (quod aiunt) reciprocatur. Ut, [Lucretia se interfecit:] [Cato *pectus* suum gladio *transfixit*.] Ubi, cum nullo modo ferri queat, ut *Demonstrativum* ponatur pro *Reciproco*, (Quis enim unquam tam barbarus fuit, ut diceret, [Lucretia eam interfecit,] pro eo quod est, [se interfecit?]) vel, [Cato *pectus* ejus gladio *transfixit*,] pro eo quod est, [pectus suum *transfixit*?]) liquet utique, non posse promiscue usurpari *Demonstrativum* & *Reciprocum*; sed *Demonstrativum* semper *demonstrativè* esse positum, *Reciprocum* semper *reciprocè*.

Secundò, usurpatur *Reciprocum* nihilo minùs *propriè*, & reverà *reciprocè* in *sententiâ Compositâ*; ubi, etsi non quidem *immediatè* (quod aiunt,) at nihilo tamen minùs *verè* reciprocatur cum eo quod præcessit. Ut, [orat Petrus, ne *deseras* se.] Nam, quemadmodum rectè dicitur, [Petrus *solicitus est de se*;] similiter rectè itidem dicitur, [solicitus est Petrus, qui *de accipit* ab;] [solicitus est, ne *deseras* se;] [rogat, ne de-

seras se;] &c. In quibus omnibus illud [Se,] atquè verè reciprocatur cum præcedente [Petrus,] ac in *sententiâ Simplicî*. Quod si hujusmodi *sententiâ Compositæ* pars utraque in Personâ tertiâ efferatur; ut, [rogat Petrus Paulum, ne *deseras* se;] jam illud [Se,] vel cum *priore* & remotiore, vel cum *posteriore* & propiore Antecedente, poterit æquè propriè reciprocari; ut scilicet vel ad *Petrum* rogantem, vel ad *Paulum* deserentem, referatur. Quo pacto cum ambigua demum sit facta constructio; jam aut ex reliquæ orationis contextu manifesta fiat oportebit *sententia*, aut vitari debebit ista constructio, utcunque purissima & maximè Latina.

Atque hæc quidem hætenus satis manifesta. Verùm in errorem jam hinc deinceps inducti sunt Grammaticorum plerique, ac si promiscue usurpari possent *Demonstrativum* & *Reciprocum*, propterea quod in hujusmodi quidem *sententiâ compositâ*, (aliter pforus atque in *Simplicî*, uti supra est ostensum,) possit interdum æquè Latine usurpari vel *Demonstrativum* vel *Reciprocum*. Id quod ideo utique evenit, non quod *Reciproca* possint unquam aliter usurpari quam ut sint *verè reciproca*; nedum quod aliud vocabulum pro alio possit unquam propriè & Latine poni; (id enim, nisi in planè Synonymis, semper est ineptissimum; neque certa ulla esset futura ratio aut norma loquendi;) sed quod, in *sententiâ compositâ*, possit eodem in loco, *diverso respectu*, poni vel *Reciprocum* vel *Demonstrativum*. Exempli gratiâ: [Redde Ciceroni *librum suum*, vel *ejus*,] ex æquo dici potest; Nimirum *reciprocè librum suum*, respectu *Ciceronis* cui reddatur; vel *demonstrativè librum ejus*, respectu *Tui* qui reddas. [Rogat te Paulus, ne *deseras* se, vel

ab illo universæ Galliae bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium, quæ Cæsar iturus erat, excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat: Hostiæ omnibus locis immolabantur: Tricliniis stratis fora templaque occupabantur; ut vel expectatissimi triumphi lætitiæ præcipi posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores.

Ante Chr.
U. C. Varr.
DCCIV.

Quum omnes regiones Galliae Togatae Cæsar percucurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, ibique exercitum lustravit. T. Labienum Galliae Togatae praefecit, quod majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum propter salubritatem existimabat. Ibi quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari: certiorque fiebat, id agi paucorum consiliis, ut, interposita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur: tamen neque de Labieno credidit quidquam; neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. Judicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. Nam C. Curio tribunus plebis, quum Cæsaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, saepe erat senatui pollicitus; "si quem timor armorum Cæsaris læderet, & quoniam Pompeii dominatio atque arma non minimum terrorem foro inferrent, discederet uterque ab armis exercitusque dimitteret: fore eo pacto liberam, & sui juris, civitatem." Neque hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se senatus discessionem facere coepit. Quod ne fieret, consules amicique Pompeii intercesserunt; atque, ita rem moderando, discesserunt.

§ XLIII.
Deinde ad exercitum revertitur; juncque inimici ejus Roma contra eum conspiciant.

MAGNUM hoc testimonium senatus erat universi; conveniensque § XLIV.

P 4

su

ne deferat eum:] reciprocè nimirum, [se] respectu Pauli qui roget; vel demonstrative, [eum,] respectu Tui qui deferat.

hibet constructionem: [Respice Laerten: ut jam sua lumina condas, Super premium fatis sustinet ille diem.]

Denique, Reciprocum nonnunquam apud bonos Autores refertur ad Antecedens subintellectum; Ut in isto Plinii, [Vinea si macruerit, (ei) saxamenta sua comburito.] Et in durissimâ istâ constructione apud Senecam, [Puer ad tuum formetur arbitrium, multum tibi dabis]; hoc est multum [ei] dabis, sibi; vel multum [ei] dabis, quod sibi habeat. Postremo, in isto Ovidii, [Respice Laerten, ut jam (ei) sua lumina condas:] Si quidem ita scripserit Ovidius: Nam vera Lectio longè aliam ex-

Atque his demum modis facile explicari poterunt quaecunque loca apud Sanctium aliisque Grammaticos eum in finem adducta reperias, ut ostendant Reciprocum & Demonstrativum promiscuè pro invicem usurpari posse. Id quod in universum omnibus in linguis, & in omnibus exemplis vocabulorum, quorum aliud scilicet pro alio positum dicatur, non utique prorsus Synonymorum; non potest non esse ineptissimum.

42 Obtineri] Vide supra ad Pag. 161. l. 23.

Ante Chr. que superiori facto. Nam Marcellus, proximo anno, quum impugnaret Cæsaris dignitatem; contra legem Pompei & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum de Cæsaris provinciis. Sententiisque dictis; discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris invidiâ quærebat; senatus frequens in alia omnia transiit. Quibus non frangebantur animi inimicorum Cæsaris; sed admonebantur, quo majores pararent necessitudines, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi constituissent.

§ XLV. Fir deinde S. C. ut ad bellum Parthicum legio una à Cn. Pompeio, altera à Cæsare ⁴³ mitteretur. Neque obscurè hæc duæ legiones uni ⁴⁴ Cæsari detrahuntur. Nam Cn. ⁴⁵ Pompeius legionem primam, quam ad Cæsarem miserat confectam ex delectu provinciæ Cæsaris; tanquam ex suo numero, dedit. Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum suorum nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit; ⁴⁶ & ex suo numero ⁴⁷ decimam quintam, quam in Galliâ citeriore habuerat, ex senatusconsulto jubet transdi. In ejus locum XIII legionem in Italiam mittit, quæ præsidia tueretur, ex quibus præsidiis decima quinta deducebatur. Ipse exercitum distribuit per hiberna; C. Trebonium, cum legionibus IV, in Belgio collocat; C. Fabium, cum totidem, in Æduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam: si Belgæ, quorum maxima virtus; & Ædui, quorum auctoritas summa esset; exercitibus continerentur.

IPSE

⁴³ Mitteretur] Sic MSS Reg. & Vossii. Al. mitterentur; minus eleganter.

⁴⁴ Cæsari] Deest in MSS Reg. & Vossii.

⁴⁵ Pompeius legionem primam, — confectam ex delectu Provinciæ Cæsaris; tanquam ex suo numero dedit.] Codex Urfini habet; [— confectam ex delectu provinciæ Cæsaris, ei tanquam ex suo numero dedit.] Alii omnes MSS & Editi; confectam ex delectu Provinciæ, Cæsari eam tanquam ex suo numero dedit.] Lectio manifestò depravata. Davisius legendum conjicit, [confectam ex delectu Provinciæ Cæsaris, eam tanquam ex suo numero repetit:] Sed istâ mutatione nihil opus: Sensus enim manifestus est: [tanquam ex suo numero dedit,] scilicet ad Parthicum bellum. Quare hoc modo edidi, [confectam ex delectu provinciæ Cæsaris, tanquam ex suo numero dedit:] omisâ solummodo voce [ei] vel [eam,] quæ sen-

tentiam turbat prorsus; & manifestò orta est, prior ex corruptione ultimæ syllabæ vocis præcedentis [Cæsaris,] posterior ex corruptione primæ syllabæ vocis sequentis [tanquam.]

⁴⁶ Et ex suo numero] Dionys. Vossius, ex fide Codicum nonnullorum, mavult; [Et ex suo Nominē.] MS Reg. habet, [Et suo Nominē:] Rectèque adnotat Davisius, etiam Latinitatem postulare, ut istâ in Phrasi omittatur Præpositio. Sed manifestò verior est vulgata Lectio, [Et ex suo Numero — transdi,] scilicet ad Parthicum bellum. Quemadmodum jam supra (lin. 13.) de Pompeio dixerat; [tanquam ex suo Numero dedit,] ad idem nimirum bellum Parthicum.

⁴⁷ Decimam quintam,] Observant Viri docti, collatis quæ supra narraverat Hirtius, legendum hic quartam.

Ipse in Italiam profectus est. Quò quum venisset; cognoscit, Ante Chr.
 per C. Marcellum consulem legiones ii, ab se remissas, quæ ex U. C. Varr.
 senatusconsulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio DCCIV.
 transditas atque in Italiâ retentas esse. Hòc facto; quanquam nulli
 erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur; tamen Cæsar § XLVI.
 omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur Ipse in Ita-
 jure potius disceptandi, quàm belli gerendi. liam iterum
 proficiscitur.

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 3, 1861. It is a formal communication, and it is written in a very dignified and official style. The President begins by addressing the Congress, and then he proceeds to discuss the state of the Union. He mentions the progress of the country, the state of the economy, and the state of the military. He also mentions the state of the relations with other countries. The letter is very long, and it covers a wide range of topics. It is a very important document, and it is one of the most famous letters ever written by a President of the United States.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM

DE
BELLO CIVILI
LIBER PRIMUS.

ARGU-

A R G U M E N T U M.

I. *Variae Sententiae in Senatu de Caesaris literis.* III. *Causa*
atque Origo inimicitiarum Caesaris. IV. *Acerbissimo Se-*
natu consulto, Caesaris amici profugere coguntur. V. *Bel-*
lum adversus Caesarem paratur. VI. *Caesaris concio*
ad milites. VII. *Pompeius mittit ad Caesarem de pace.* VIII.
~~*Caesaris responsum.*~~ IX. *Pompeii responsum ad Caesarem;* X.
Quo Caesar improbo, bellum parat. XI. *Caesar, favore*
municipiorum, Iguvium & Auximum occupat. XII. *Caesaris*
inimici, summo cum terrore, ex Urbe Capuam fugiunt. XIII.
Caesar multa oppida Italiae celeriter occupat. XXIII. *Pom-*
peius, Corfinio à Caesare occupato, Brundisium proficiscitur;
 XXIV. *Caesar eum ibi obsidet;* XXVI. *Ille autem navibus*
inde elabitur: oppidumque statim deditur: XXVIII. *Caesar*
eum inopia navium, non persequitur. XXIX. *Valerius & Cu-*
rio Caesariani, e Sardinia Cottam, & Sicilia Catonem ejiciunt;
Africa Fuberonem prohibet Varus. XXX. *Caesaris concio ad*
Senatum. XXXI. *Qua quum nil profecisset, in Galliam ulterio-*
rem contendit. XXXII. *Massilienses portas suas Caesari clau-*
dunt. XXXIV. *Caesar Bruto & Trebonio Massiliam oppug-*
nandam mandat; XXXV. *Fabium legatum in Hispaniam prae-*
mittit: XXXIX. *Eum subsequitur Ipse; bellumque ad Ilerdam*
cum Afranio & Petreio gerit. XLI. *Praelium ad Ilerdam, ferè*
aequo Marte. XLVI. *Subita tempestate interruptis pontibus,*
Caesar inter duo flumina coarctatur; XLVIII. *Ejusque commea-*
tus intercipiuntur: LI. *Tandem, navibus factis, se expedit;*
hostiumque pabulatores opprimit: LII. *Eodem tempore Brutus*
praelio navali Massilienses superat. LIII. *Caesar exinde ad*
Ilerdam fortunam utitur secundam. LIV. *Multae ad eum civitates*
ab Afranio desciscunt. LV. *Afranius & Petreius bellum in*
Celtiberiam transferunt; LVI. *Caesar eos equitatu suo inse-*
quitur & premit; LVII. *Deinde totum exercitum suum trans-*
ducit, eosque insequi pergit: LXIV. *Re eos frumentaria inter-*
cludit. LXVI. *Afranii & Petreii milites de deditione cum Caesaria-*
nis colloquuntur. LXVII. *Petreius armis colloquia interrump-*
pit: LXVIII. *Suos ad jusjurandum adigit, ne duces deserant:*
 LXX. *Qui porro pabulatione interclusi, Ilerdam reverti insti-*
tuunt. LXXI. *Caesar eos insequitur, & perpetuo carpit:*
 LXXIII. *Tandem aquae, pabuli, rerumque omnium inopia ob-*
sessos, ad deditionem cogit.

DIONYSII VOSSII SUPPLEMENTUM IN

C. JUL. CÆSARIS LIB. I. DE BELLO CIVILI.

ILLORUM accedo sententiæ, qui ἀναφάδης hos esse Commentarios arbitrantur: Etenim nequeo persuadere mihi, abruptam ad id exordium hujus operis fuisse; Et præmittenda fuisse multa, satis ipsa ostendit bifactoria. Quare operæ pretium nobis fuit, ex Plutarcho, Appiano, ac Dione contexere, quæ desiderari hoc loco existimamus. Sunt autem hæc.

SUBACTA omni Galliâ, multis de causis Cæsar cùm in Cisalpinam provinciam contendisset, legatos Romam mittit, qui consulum illi & provincias prorogari peterent. Eâ in petitione Pompeius, qui alieno in Cæsarem animo, nondum tamen inimicitias palam gerebat; neque commendatione suâ juvandum eum, neque contra dicendum existimavit. Sed Lentulus & Marcellus Coss. qui jam antè inimico in Cæsarem fuerint animo, id prohibendum sibi omnibus modis putavere. Marcellus verò non dubitavit aliis quoque injuriis Cæsarem afficere. Nam nuper Coloniam Novumcomum Cæsar in Galliam deduxerat; cui Marcellus jus civitatis ademisse non contentus, decurionem ejus colonix, Romæ deprehensum, virgis cædi jusserat, & querelas suas Cæsari ut exponeret, dimiserat: quâ ignominia nullus adhuc civis Romanus fuerat affectus. Quæ dum ita fiunt, venit ad Cæsarem in provinciam C. Curio tribunus plebis. Qui multum pro Republ. & causâ Cæsaris enixus, tandem, ubi frustra omnia tentari intellexit, metu adversariorum profugiens, de omnibus, quæ acta essent, & quomodo opprimere eum inimici agerent, edocuit. Cæsar virum amplissimum, optimèque de se ac de Rep. meritum, comiter excepit; & gratias pro summis ejus in se beneficiis egit. At Curio, quia jam non obscurè vis in Cæsarem pararetur, suavitati ei ut omnem exercitum quàm maturimè contraheret, & oppressam paucorum audaciâ Rempublicam vindicaret. Cæsar, quamvis ea omnia ita esse haud ignorabat, censuit tamen Reip. imprimis habendam esse rationem; nequis armorum causam eum esse judicaret.

D. VOSSII SUPPLEMENTUM.

judicaret. Itaque per amicos id solum contendit, ut duæ sibi legiones, & provincia Gallia Cisalpina, atque Illyricum relinqueretur. Quæ omnia ab illo acta, ut, si fortè conditionem æquitate adduci possent adversarii, in otio Resp. foret. His postulatis ne ipse quidem Pompeius refragari ausus est. Sed cùm nihil à Coss. impetraret Cæsar; litteras ad senatum perscribit, quibus breviter gestis suis & meritis in Rempubl. percursis, orabat ne populi sibi beneficium eripiatur, qui absentis rationem haberi proximis comitiis jussisset. Non recusare se, si ita senatui populoque Rom. videatur, exercitum dimittere, modo idem à Pompeio fiat: Illo imperium & exercitus retinente, nullam causam esse, cur inimicorum se injuriis ipse exponeret, & militem dimitteret. Has litteras Curioni perferendas tradit: Qui incredibili celeritate millia passuum CLX emensus, tridui spatio ad urbem venit, antequam Kal. Januariæ advenissent, aut Coss. de Cæsaris imperio quidquam statuere potuissent. Confecto itinere Curio litteras retinet, nec, nisi in frequente Senatu & præsentibus Tribunis plebis, tradit: Metuebat enim, id prius si fecisset, ne ab iis supprimerentur.

LITTERIS, &c.

LITTERIS

LITTERIS [à Fabio] C. Cæsaris, consulibus redditis; Ante Chr. ægrè ab iis impetratum est, summâ tribunorum plebis contentione, ut in senatu recitarentur: Ut verò ex litteris U. C. Varr. DCCV. ad senatum referretur, impetrari non potuit. Referunt consules de rep. ¹ [in civitate] L. Lentulus consul § 1. "senatui rei que publicæ, se non defuturum" pollicetur, "si *Varia Sententia in Senatu, de Cæsaris litteris.*" audacter ac fortiter sententias dicere velint: sin Cæsarem "respiciant atque ejus gratiam sequantur, ut superioribus fœce- rint temporibus; se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperaturum: Habere se quoque ad Cæsaris gratiam, atque amicitiam receptum." In eandem sententiam loquitur Scipio: "Pompeio esse in animo, reipub. non deesse, "si senatus sequatur: Sin cunctetur, atque agat lenius; ne- "quidquam ejus auxilium, si postea velit, ² senatum imploratu- rum." Hæc Scipionis oratio; quod senatus in urbe habe- batur, Pompeiûsque ³ aderat; ex ipsius ore Pompeii mitti vi- debatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam: Ut primò M. Marcellus; ingressus in eam orationem, "non oportere antè "de repub. ad senatum referri, quàm delectus totâ Italiâ ha- biti, & exercitus conscripti essent; quo præsidio, tuò & li- berè senatus, quæ vellet, decernere auderet:" Ut M. Cali- dius; qui censebat, "ut Pompeius in suas provincias profi- cisceretur, ne qua esset armorum causa; Timere Cæsarem, "abreptis ab eo ⁴ legionibus, ne ad ejus periculum refer- vare & retinere eas ad urbem Pompeius videretur:" Ut M. Rufus; qui sententiam Calidii, paucis ferè mutatis verbis, seque- batur.

¹ *In civitate.*] Meritò suspectas vidit *Davifus*.
 habent has voces Viri. Eruditi, ut ³ *Aderat;*] Non in urbe scilicet, & supervacaneas, & Cæsari hanc sed *propè ab urbe*. Ut aded [*aderat*] in sententiam prorsus insolentes. idem sit quod *non longè aberat*.]
² *Senatum,*] Vocabulum istud in Quare rectè contendunt Cellarius & Editis recentioribus omissum, ex Dion. Vossius, nullum hic mendam Codd. MSS restituendum rectè *subesse*.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

batur. Ii omnes, convitio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur. Lentulus, sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit. Marcellus, perterritus convitiis, à suâ sententiâ discessit. Sic vocibus consulis, terrore præsentis exercitûs, minis amicorum Pompeii, plerique compulsi, inviti & coacti, Scipionis sententiam sequuntur: “Utî ante certam diem Cæsar exercitum dimittat: “Si non faciat, eum adversus rempubl. facturum videri.” * Intercedunt M. Antonius, Q. Cassius, tribuni plebis. Refertur confestim de intercessione tribunorum: Dicuntur sententiæ graves: Ut quisque acerbissimè crudelissimèque dixit, ita quàm maximè ab inimicis Cæsaris collaudatur.

§ II. Misso ad vesperum senatu; omnes, qui sunt ejus ordinis, à Pompeio evocantur. Laudat ⁵ promptos, atque in posterum confirmat; ⁶ seigniores castigat atque incitat. Multi undique ex veteribus Pompeii exercitiis, spe præmiorum atque ordinum, evocantur: multi ex duabus legionibus, quæ sunt traditæ à Cæsare, accersuntur. ⁶ Completur urbs ad jus comitiorum. Tribunos plebis C. Curio evocat. Omnes amici consulum, necessarii Pompeii, atque eorum qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant; coguntur in senatum: Quorum vocibus & concursu, terrentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque verò liberè decernendi potestas eripitur. Pollicetur, L. Piso Censor, sese iturum ad Cæsarem; item L. Roscius prætor; qui de his rebus cum doceant: Sex dies ad eam rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur etiam à nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæsarem mittantur, qui voluntatem senatûs ei proponant.

§ III.
Cause atque
Origo inimi-
citiarum Cæ-
saris.

OMNIBUS his resistitur; omnibusque oratio consulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem veteres inimiciæ Cæsaris incitant, & dolor repulsæ. Lentulus, æris alieni magnitudine, & spe exercitûs ac provinciarum, & regum appellandorum largitionibus movetur; seque alterum fore Syllam inter suos gloriatur, ad quem summa imperii redeat. Scipionem, eadem spes provinciæ atque exercituum impellit; quos se pro necessitudine partiturum cum Pompeio arbitratur: Simul, judiciorum metus; ⁷ adulatio atque ostentatio sui, potentium; qui in republicâ judiciisque tum plurimum pollebant. Ipse

Pompeius

4 Intercedunt. Codices plerique, Intercedit. Quod tamen minùs elegans videtur.

5 Promptos. MSS & Edit. Vett. habent, Pompeius. Quod & ferri potest. Neque enim necesse est ut sit quod tñ [seigniores] opponatur. Laudat Pompeius. Omnes; Siqui tamen paullo seigniores videantur, hos castigat insuper, atque incitat.

6 Completur urbs ad jus Comitiorum. Tribunos, &c.] Conspiciunt. Viri docti, D. Vossius & Davisius, scribendum;

[Completur Urbs. Ad jus Comitiorum, Tribunos, &c.]

7 Adulatio atque ostentatio sui, potentium;] Potentes nimirum adulabantur sibi ipsi, seseque ostentabant, quantum in Republicâ judiciisque tum pollerent. Codd. Vett. habent, [adulatio atque ostentatio sui EST potentium.] Quod ab iis videtur insertum, qui nescirent quid esset; potentium, adulatio atque ostentatio sui.

Pompeius, ab inimicis Cæsaris incitatus, & quoddam neminem dignitate secum exæquari volebat, totum se ab ejus amicitia averterat; & cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ipsi maximam partem illo affinitatis tempore adjunxerat Cæsari. Simul infamia 11 legionum permotus, quas ab itinere Asiæ Syriæque ad suam potentiam dominatumque converterat; rem ad arma deduci studebat.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Vurr.
DCCV.

His de causis aguntur omnia 8 ruptim, atque turbatè. Neque docendi Cæsaris, propinquis ejus spatium datur. Nec tribunis plebis, sui periculi deprecandi neque etiam extremi juris 9 intercessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat; facultas tribuitur. Sed de sua salute die VII cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superiori- bus temporibus tribuni plebis, octavo denique mense suarum actionum respicere ac timere consueverant. Decurritur ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi penè in ipso urbis incendio atque desperatione omnium salutis; latorum audacia, nunquam antè discesum est; "Dent operam consules, prætores, tribuni plebis, 10 quique pro consulibus sunt ad urbem; ne quid respublica detrimenti capiat." Hæc S. C. perscribuntur, a. d. VII Id. Januar. Itaque y primis diebus, quibus haberi senatus potuit, quæ ex die consulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitali; & de imperio Cæsaris, & de amplissimis viris tribunis plebis, gravissimè acerbissimèque decernitur. Profugiant statim ex urbe tribuni plebis; seseque ad Cæsarem conferunt. Is eo tempore erat Ravennæ; expectabâque suis lenissimis postulatis responsa; siquæ hominum æquitate res ad otium deduci posset.

§ IV.
Acerbissimo
Senatus con-
sulto, Cæsa-
ris amici
profugere
coguntur.

Proximis diebus habetur senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem ostenderat, agit; senatus virtutem constantiamque collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas x; Præterea cognitum compertumque sibi, alieno esse animo in Cæsarem milites; neque iis posse persuaderi, ut eum defendant aut sequantur. Dereliquis rebus ad senatum refertur: totâ ut Italiâ 11 delectus habeantur; Faustus Sylla pro Præt. in Mauritaniam mittatur; Pecunia

§ V.
Bellum ad-
versus Cæ-
sarem parâ-
tur.

Q.

8 Ruptim,] Ita ediderunt Scaliger & Recentiores. Codd. Vett. plerique habent, *raptim*; Quod probat D. Vossius. Utra lectio verior, parum constat.

9 Intercessione retinendi,] Codd. nonnulli habent, *intercessionem retinendi*. Quod eodem redit.

10 Quique pro consulibus] MSS quique *cons.* Unde D. Vossius legendum contendit, *quique consulares*.

11 Delectus habeantur; Recentio-

res ediderunt, *babeantur*. Sed ex Edit. Vet. Rom. restitui, *babeantur*. Sic enim alibi sæpe loquitur Cæsar. Supra, pag. 224, lin. 22, *delectus totâ Italiâ habiti*. Infra, pag. 226, lin. 12, *Totâ Italiâ delectus habentur*. Pag. 227, lin. 25, *Totâ Italiâ delectus haberi*. pag. 228. l. 7, *Non intermissuros—delectus*. Lin. 11, *delectus habere*. Pag. 229, lin. 13, *Delectus—intermittuntur*. Pag. 237, lin. 33, *delectus habebat*.

Ante Chr. ^{XLIX.} Pecunia uti ex ærario Pompeio datur. Refertur etiam de rege Iuba, ut socius sit atque amicus: Marcellus verò, passurum se in præsentia negat. De Fausto, impedit Philippus tribunus plebis. De reliquis rebus, S. C. perscribuntur. Provinciæ privatis decernuntur; dunt consulares, reliquæ prætoris. Scipioni, obvenit Syria: L. Domitio, Gallia: Philippus & Marcellus, privato consilio prætereuntur; neque eorum sortes dejiçuntur. In reliquas provincias prætores mittuntur: neque expectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur; paludatque, votis nuncupatis, exeant. Consules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex urbe profiscuntur: lictorésque habent in urbe & Capitolio privati, contra omnia vetustatis exempla. Totâ Italiâ¹² delectus habentur; arma imperantur; pecuniæ à municipiis exiguntur, & è fanis tolluntur: Omnia divina & humana jura permiscuntur.

§ VI.

Cæsar's com-
cio ad mili-
tes.

† Ante Chr.
70. U. C.
Varr. 684.

* Ante Chr.
100. U. C.
Varr. 654.
† Ante Chr.
133. & 121.
U. C. Varr.
621 & 633.

Quibus rebus cognitis, Cæsar apud milites concionatur. "Om-
nium temporum injurias inimicorum in se" commemorat, "à
quibus diductum & depravatum Pompeium" queritur, "invidia
atque obtrectatione laudis suæ; cujus ipse honori & dignitati sem-
per faverit, adjutorque fuerit. Novum in Rep. introductum ex-
emplum" queritur, "ut tribunicia intercessio armis notaretur at-
que opprimeretur, quæ superioribus annis esset restituta. Syllam,
nudatâ omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem
liberam reliquisse: Pompeium,¹³ qui amissam † restituisse videat-
ur, dona etiam, quæ antè habuerat, ademisse. Quotiescunque
† decretum, *Darent operam magistratus, ne quid respublica detri-
menti caperet*; (quâ voce, & quo S. C. populus Romanus ad
arma sit vocatus;) factum in perniciosis legibus, in vi Tribuni-
cia, in secessione populi, templis locisque editoribus occupatis;
(atque hæc superioris ætatis exempla, expiata * Saturnii atque
† Gracchorum casibus" docet:) "Quarum rerum illo tempore
nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promulgata, non
cum populo agi cœptum, nulla secessio facta." Hortatur; "cu-
jus Imperatoris ductu 1x annis remp. felicissimè gesserint, pluri-
mâque prælia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque
pacaverint; ut ejus existimationem dignitatēque ab inimicis
defendant." Conclamant legionis XIII, quæ aderat, milites;
(hanc enim initio tumultus evocaverat; reliquæ nondum conve-
nerant;) sese paratos esse, Imperatoris sui Tribunorumque pl. inju-
rias defendere.

COGNITA militum voluntate, Ariminum cum eâ legione profi-
ciscitur; ibique Tribunos plebis, qui ad eum confugerant, conve-
nit;

¹² Delectus habentur;] Sic MSS. tur; dona etiam, quæ &c.] MSS.
Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. Eliens. & Vossii, aliique, habent;
Scaliger & Recentiores minus recte, [qui amissa restituisse videatur dona;
babetur. etiam quæ &c.] MS Reg. [necdum
¹³ Qui amissam restituisse videa-

nis; reliquas legiones ex hibernis evocat, & subsequi jubet. Ed L. Ante Chr. Caesar adolescens venit: cujus pater, Caesaris erat legatus. Is; reli- XLIX. quo sermone confecto, cujus rei causâ venerat; habere se à Pom- U. C. Varr. peio ad eum privati officii mandata, demonstrat: "Velle Pompeium DCCV. "se Caesari purgatum; ne ea, quæ reipubl. causâ egerit, in suam "contumeliam vertat: Semper se reipubl. commoda, privatis ne- § VII. cessitatibus habuisse potiora: Caesarem quoque, pro suâ dignitate Pompeius mittit ad "debere & studium & iracundiam suam reipubl. dimittere; neque Caesarem de pace. "adèd graviter irasci ** inimicis; ne, quum illis nocere se speret, "reipubl. noceat." Pauca ejusdem generis addit, cum excusatione Pompeii conjuncta. ** Eadem ferè, atque eisdem de rebus, prætor Ro- ficius agit cum Caesare: sibi quæ Pompeium commemorasse demonstrat.

QUÆ res etsi nihil ad levandas injurias pertinere videbantur: ta- § VIII. men idoneos nactus homines, per quos ea, quæ vellet, ad eum per- Caesaris re- ferrentur; petit ab utroque, quoniam Pompeii mandata ad se detu- sponsum. lerint, ne graventur sua quoque ad eum postulata deferre; si parvo labore magnas controversias tollere, atque omnem Italiam metu liberare, possent. "Sibi semper reipubl. primam fuisse dignitatem, "vitæque potiozem. Doluisse se, quod populi R. beneficium sibi "per contumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoque semestri "imperio, in urbem retraheretur, cujus absentis rationem haberi "proximis comitiis populus jussisset: Tamen hanc honoris jacturam "sui, reip. causâ, æquo animo tulisse. Quum litteras ad senatum "miserit, ut omnes ab exercitibus discederent; ne id quidem impe- "travisse. Totâ Italiâ delectus haberi: retineri legiones 11, quæ ab "se simulatione Parthici belli sint abductæ: civitatem esse in ar- "mis. Quoniam hæc omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? "Sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati, "reipubl. causâ. Proficiscatur Pompeius in suas provincias: "ipsi "exercitus dimittant: discedant in Italiâ omnes ab armis: metus "è civitate tollatur: libera comitia, atque omnis respub. senatui "populæque R. permittatur. Hæc quò facilius, certisque conditio- "nibus fiant, & jurejurando sanciantur; aut ipse propius accedat, "aut se patiatur accedere: fore, uti per colloquia omnes contro- "versæ componantur.

Q₂

ACCEPTUS

Inimicis; ne, quum &c.] MSS nonnulli; [inimicis, ut quum &c.] potius legendum, eadem ferè, atque eisdem VERBIS.

Quod, hoc in loco, perinde est.

15 Eadem ferè, atque eisdem de rebus.] Manifesta τавтоλογία. Ita tamen edidit Scaliger, & Recentiores. Rubenius emendat, [eisdem diebus:] Quod Vossio perplacet. Verum cum in MSS Reg. Eliens. & Vossii, omisâ præpositione, scrip- 16 Ipsi exercitus dimittant: disce- dant in Italiâ omnes ab armis:] Ita optimè edidit Scaliger. Ipsi (Caesar & Pompeius) exercitus suos dimittant; discedant in Italiâ reliqui omnes ab armis. Davilius aliique ediderunt; [ipsi exercitus dimittantur:] Ubi vox [ipsi] profus languida est & inepta.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

§ IX.
Pompeii res
sponsum ad
Cæsarem.

§ X.
Quo Cæsar
improbato,
bellum pa-
rat.

§ XI.
Cæsar, fa-
vore muni-
cipiorum,
Iguvium &
Auximum
occupat.

ACCEPTIS mandatis Roscius cum L. Cæsare Capuam pervenit, ibique consules Pompeiūque invenit: Postulata Cæsaris renunciat. Illi, re deliberatā, respondent; scriptāque ad eum mandata per eos remittunt; Quorum hæc erat summa: "Cæsar in Galliam reverteretur: Arimino excederet; exercitus dimitteret: Quæ si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. Interea; quoad fides esset data, Cæsarem facturum quæ polliceretur; non intermissuros Consules Pompeiūque delectus."

ERAT iniqua conditio, postulare ut Cæsar Arimino excederet, atque in provinciam reverteretur; ipsum, & provincias & legiones tenere alienas: Exercitum Cæsaris velle dimitti; delectus habere: Polliceri, se in provinciam iturum; neque ante quem diem iturus sit, definire: Ut si, peracto Cæsaris consulatu, Pompeius profectus non esset, nullā tamen mendacii religione obstrictus videretur. Tempus verò colloquio non dare, neque accessurum polliceri; magnam pacis desperationem afferebat. Itaque ab Arimino M. Antonium, cum cohortibus v, Arretium mittit: Ipse Arimini¹⁷ cum ii subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam, singulis cohortibus occupat.

INTEREA certior factus, Iguvium Thermtum prætorem cohortibus v tenere, oppidum munire; omniumque esse Iguvinorum optimam erga se voluntatem: Curionem cum iii cohortibus, quas Pisauri & Arimini habebat, mittit. Cujus adventu cognito; diffusus¹⁸ municipii voluntati Thermus, cohortes ex urbe educit, & profugit; milites in itinere ab eo discédunt, ac domum revertuntur: Curio, omnium summā voluntate, Iguvium recipit. Quibus rebus cognitis; confusus municipiorum voluntatibus, Cæsar cohortes legionis xiii ex præfidiis deducit, Auximumque proficiscitur; quod oppidum Attius, cohortibus introductis, tenebat; delectumque toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat. Adventu Cæsaris cognito, Decuriones Auxini ad Attium Varum frequentes conveniunt: docent, "sui iudicii rem non esse; neque se neque reliquos municipales pati posse, C. Cæsarem imperatorem bene de Rēpub. meritum tantis rebus gestis, oppido mœnibusque prohiberi: proinde habeat ratio- nem posteritatis, & periculi sui." Quorum oratione permotus Attius Varus, præsidium, quod introduxerat, ex oppido educit, & profugit. Hunc ex primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consistere cogunt; commissioque prælio, deseritur à suis Varus; Nonnulla pars militum, domum discedit; reliqui ad Cæsarem perveniunt;

¹⁷ Cum duabus subsistit,] scil. co- | lerta est.
hortibus. Ut rectè vidit Davinius. ¹⁸ Municipii voluntati] Codd.
Vulg. [cum duabus legionibus sub- | nonnulli; [civium voluntati.] Quod
sistit.] Quæ vox [legionibus.] cum re- | glossema est. Nam & jam infra
liquā historiā non congruit, & | ait Cæsar, [municipiorum volun-
omnino ab imperito quodam in- | tatibus,]

veniunt; atque unā cum iis deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeii antea duxerat. At Cæsar milites Attianos collaudat; Pupium dimittit; Auximatis agit gratias, sequē eorum facti memorem fore pollicetur.

Ante Chr.
xix.
U. C. Varr.
dccc.

Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror invasit; ut, quum Lentulus consul ad aperiendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendam; protinus, aperto sanctiore ærario, ex urbe profugeret: Cæsar enim adventare, jamjamque adesse ejus equites falsò nunciabantur. Hunc Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius ¹⁹ pridie ejus diei ex urbe profectus, iter ad legiones habebat, quas à Cæsare acceptas in Apuliā hibernorum causā disposuerat. Delectus ²⁰ intra urbem intermittuntur. Nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primū sese confirmant & colligunt; delectūque colonorum, qui lege Juliā Capuam deducti erant, habere instituunt; gladiatorēque, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat; atque iis equos attribuit, & se sequi jussit: quos postea mōitus à suis, quod ea res omnīq. judicio reprehendebatur, ²¹ circum familiares conventus Campaniæ, custodiæ causā, distribuit.

Auximo Cæsar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. Cunctæ earum regionum præfecturæ, libentissimis animis eum recipiunt, exercitūque ejus omnibus rebus juvant. ²² Etiam Cingulo; quod oppidum Labienus constituerat, suāque pecuniā exedificaverat; ad eum legati veniunt: quæque imperaverit, sese cupidissimè facturos pollicentur. Milites imperat; mittunt. Interea legio xii Cæsarem consequitur. Cum his ii, Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther x cohortibus tenebat: Qui, Cæsaris adventu cognito, profugit ex oppido; cohortēque secum: abducere conatus, à magnā parte militum deseritur. Relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum à Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum causā. A quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur; milites ab eo acci-

§ XII.
Cæsar in-
nici, sum-
mo cum ter-
rore, ex
Urbe Capu-
am fugiunt.

§ XIII.
Cæsar multa
oppida
Italix cele-
riter occupa-

Q3

pit,

¹⁹ Pridie ejus diei ex urbe] Cū Pompeius ex Urbe proficisceretur, non pridie ejus diei quo sanctius ærarium esset apertum; uti ex Cicerone ostendit Ciacconius: quærunť Viri Docti annon emendandum sit, [pridie Idus ex Urbe &c.] Sed nihil opus. Nam si, ut plerique existimant, non Pompeii, sed Cæsaris jussu effractum fuit ærarium; nihil mirum si Cæsar, quo die id factum fuerit, non verè

demonstret.

²⁰ Intra] MSS Reg. & Elierf, circa.

²¹ Circum familiares conventus Campaniæ,] Reſcribunt Viri docti Rubenius, D. Vossius, Jo. Fr. Gronovius, Cellarius, &c. [circum familias conventus Campani.]

²² Etiam Cingulo;] MS. Reg. & Editt. Rom. [Etiam ex Cingulo.] Quæ dictio Cæsari familiaris.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

pit, ipsum dimittit. ²³ Item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: In iis Camerino fugientem Ulcilem Hirum, cum vi cohortibus, quas ibi in præsidio habuerat, excipit; Quibus coactis XIII efficit. Cum iis ad Domitium Ahenobarbum, Corfinium, magnis itineribus pervenit; Cæsaremque adesse cum legionibus 11 nunciat. Domitius per se circiter XX cohortes ²⁴ ex Albâ, ex Marfis & Pelignis, & finitimis ab regionibus, coëgerat.

§ XIV.

²⁵ RECEPTO Asculo, expulsoque Lentulo; Cæsar conquiri milites qui ab eo discesserant, delectumque institui jubet: Ipse unum diem ibi, rei frumentariæ causâ, moratus, Corfinium contendit. Eo quum venisset; cohortis v, præmissa à Domitio ex oppido, pontem fluminis interrompebant; qui erat ab oppido, millia passuum circiter III. Ibi cum antecursoribus Cæsaris prælio commisso, celeriter Domitiani à ponte repulsi se in oppidum receperunt: Cæsar, legionibus transductis, ad oppidum conficit; juxtaque murum castra posuit.

§ XV.

Ræ cognitâ, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum magno proposito præmio cum litteris mittit; qui petant atque orent, ut sibi subveniat. "Cæsarem duobus exercitibus, & locorum angustis, facile intercludi posse; frumentoque prohiberi. Quod nisi fecerit; se, cohortesque amplius xxx, magnumque numerum senatorum atque equitum Romanorum, in periculum esse venturum." Interim suos cohortatus, tormenta in muris disponit; certaque cuique partes, ad custodiam urbis, attribuit: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera; & pro ratâ parte centurionibus evocatisque.

§ XVI.

INTERIM Cæsari nunciatur Sulmonenses (quod oppidum à Corfinio VII millium intervallo abest,) cupere ea facere quæ vellent; sed à Q. Lucretio senatore & Attio Peligno prohiberi, qui id oppidum, VII cohortium præsidio tenebant. Mittit eò M. Antonium cum ²⁶ legionis VII cohortibus v, Sulmonenses, simul atque nostra signa viderunt, portas aperuerunt; universique, & oppidani & milites, obviam gratulantes Antonio exierunt, Lucretius & Attius de muro se dejecerant. Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Cæsarem mitteretur. Antonius cum cohortibus & Attio, eodem die quo profectus

²³ Item ex MS Reg. & Edit. Rom. [Ipse sc. (Vibullius) ex &c.] Quod idem est.

²⁴ Ex Albâ,] Sic MS Reg. & Edit. Rom. Alii omittunt præpositionem.

²⁵ Recepto Asculo,] Codices plurimi habent, [Recepto Firmo,] Quod est oppidum Asculo vicinum; anno ante D. Vossio.

²⁶ Legionis VII.] Scaliger & plerique ediderunt, [legionis VIII.] Quod ferri non potest; cum legionem VIII jam postea ad se venisse narret Cæsar. Legendum videtur, XII vel XIII; (quæ duæ legiones jam cum Cæsare erant;) uti observant Clacksonius & D. Vossius.

fectus erat, revertitur. Cæsar eas cohortes cum exercitu suo conjunxit, Attiumque incolumem dimisit.

CÆSAR tribus primis diebus castra magna operibus munire, & ex finitimis municipiis frumentum comportare, reliquasque copias expectare instituit. Eo triduo, legio VIII ad eum venit; cohortesque ex novis Galliæ delectibus XXI; equitesque à rege Norico, circiter CCC: Quorum adventu, altera castra ad alteram oppidi partem ponit. Iis castris Curionem præfecit. Reliquis diebus, oppidum vallo castellisque circummunire instituit. Cujus operis maximâ parte effectâ; eodem ferè tempore missi ad Pompeium; revertuntur.

LITTERIS perlectis; Domitius dissimulans, in concilio pronunciat "Pompeium celeriter subsidio venturum:" hortaturque eos, ne animo deficiant; quæque usui ad defendendum oppidum sint, parent. Ipse arcand cum paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugæ capere²⁷ instituit. Quum vultus Domitii cum oratione non consentiret; atque omnia trepidantiùs timidiùsque ageret, quàm superioribus diebus consueffet; multumque cum suis, consiliandi causâ, secretò, præter consuetudinem, colloqueretur; concilia conventusque hominum fugeret: res diutius tegi dissimularique non potuit. Pompeius enim rescripserat; "se se rem in summum periculum deducturum non esse; neque suo consilio aut voluntate, Domitium se in oppidum Corfinium contulisse: Proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copiis veniret." Id ne fieri, posset, obsidione atque oppidi circummunitione fiebat.

DIVULGATO Domitii consilio; milites, qui erant Corfinii, primâ vespërâ secessionem faciunt; atque ita inter se, per tribunos militum centurionisque atque honestissimos sui generis, colloquuntur: "obsideri se à Cæsare; opera munitionesque propè esse perfectas; ducem suum Domitium, cujus spe atque fiduciâ permanferat, projectis omnibus, fugæ consilium capere: debere se suæ salutis rationem habere." Ab his primo Marci dissentire incipiunt; eamque

Q4

²⁷ Instituit.] Sic MS Reg. Al. consilium.

²⁸ Si qua facultas fuisset, — veniret.] In nonnullis Codd. vocibus transpositis scriptum est, [si qua fuisset facultas.] D. Vossio corrupta videntur hæc verba. Cur enim Pompeius scriberet, si qua fuisset, & non, si qua esset? Proinde legendum putat, [si qua fugæ sit facultas.] Nec quinquam dubitaturum existimat, quia Sensus isto modo præstantior sit. At verò & in vulgatâ lectione, rem attentius perpendenti, optime constabit Temporum ratio; & Viri

Doctissimi emendatio nē Latina quidem videbitur. Non enim Latine dicitur, [si qua fugæ sit facultas, — veniret;] sed, [si qua fugæ sit facultas, — veniat:] Quod enim Tempora nonnunquam permuteantur, cum res præterita tanquam præsens narretur; id hic locum non habet. Fortasse igitur scribendum voluit Vir Doctissimus, [si qua fugæ esset facultas.] Sed, ut dixi, nihil opus. Optime enim constat Temporum ratio: [Postquam (vel si quando) facta fuisset facultas, — veniret.]

Ante Chr.

XLIX.

U. C. Varr.

DCCV.

§ XVII.

§ XVIII.

§ XIX.

Ante Chr.

XLIX.

U. C. Varr.

DCCV.

que oppidi partem, quæ munitissima videretur, occupant: tantæque inter eos dissensio ²⁹ extitit, ut manum conferere atque armis dimicare conarentur: post paullo tamen, internunciis ultro citroque missis, quæ ignorabant de L. Domitii fugâ cognoscunt. Itaque omnes uno consilio Domitium productum in publicum circumfusi, & custodiunt; legatōque ex suo numero ad Cæsarem mittunt, "se se paratos esse portas aperire, quæque imperaverit facere, & L. Domitium vivum in ejus potestatem transfere."

§ XX.

Quibus rebus cognitis, Cæsar; etiam magno interesse arbitratur, quam primùm oppido potiri, cohortesque ad se in castra transfducere; ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nunciis, commutatio fieret voluntatis; quod sæpe in bello parvis momentis magni casus intercederent: tamen veritus, ³⁰ ne militum introitu, & nocturni temporis licentiâ, oppidum diriperetur; eos, qui venerant, collaudat atque in oppidum dimittit; portas murōque asservari jubet: Ipse iis operibus, quæ facere instituerat, milites disponit; non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo; sed perpetuis vigiliis stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem munitionem expleant: Tribunos militum & præfectos circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus caveant; sed etiam singulorum hominum occultos exitus asservent. Neque verò tam remisso ac languido animo quisquam omnium fuit, qui eâ nocte conquieverit. Tanta erat summa rerum expectatio ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur; quid ipsis Corfamiensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret; ³¹ qui quosque eventus exciperet.

§ XXI.

Quarta vigiliâ circiter, Lentulus Spinther de muro cum vigiliis custodibusque nostris colloquitur; "velle, si sibi fiat potestas, Cæsarem convenire." Factâ potestate, ex oppido mittitur; neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam ³² in conspectum Cæsaris deducatur. Cum eo de salute suâ ³³ orat atque obsecrat, "sibi

²⁹ Extitit, ut — conarentur:] MSS Reg. Eliens. & Vossii; extitit, ut — conentur. Quam Lectionem amplectitur Davius, propter ea quæ antecedunt & sequuntur, præsentis Temporis. Sed cum tanquam præteritis narretur res præteritæ; perinde est.

³⁰ Ne militum introitu, & nocturni temporis licentiâ,] Nihil hic opus conjunctione istâ, &c. Non enim duceretur Cæsar, sed unum; ne militum introitu, propter nocturni temporis licentiam, oppidum diriperetur. Davius, quoniam omnes MSS

conjunctionem istam retinere existimavit, scribendam conjecit, [ex nocturni &c.] Sed non omnes eam exhibent MSS. Omittit enim MS Reg. E quo proinde sic restituendus hic locus; ne militum introitu, nocturni temporis licentiâ, &c.

³¹ Qui quosque eventus exciperet.] Ita Scaliger & plerique. Ego ex MSS Eliens. & Vossii, præferendum existimo; exciperent.

³² In conspectum] MS Eliensis, in conspectu. Vide supra ad Pag. 76. lin. 21.

³³ Orat atque obsecrat.] Sic MSS plurimi.

“sibi ut parcat; veteremque amicitiam” commemorat. “Cæsaris” ^{Ante Chr., XLIX.} “que in se beneficia” exponit; “quæ erant maxima: quod per ^{U. C. Varr. DCCV.} eum, in collegium pontificum venerat; quod provinciam Hispaniam ex præturâ habuerat; quod in petitione consulatus, ab eo erat sublevatus.” Cujus orationem Cæsar interpellat: “Se non maleficii causâ ex provinciâ egressum, sed uti se à contumeliis inimicorum defenderet; ut tribunos pl. ³⁴ eâ re ex civitate expulso, in suam dignitatem restituerat; ut se & populum Romanum paucorum factione oppressum, in libertatem vindicaret.” Cujus oratione confirmatus Lentulus; ut in oppidum reverti liceat, petit: “Quod de suâ salute impetraverit, fore etiam reliquis ³⁵ ad suæ spem solatio: Aded esse perterritos nonnullos, ut suæ vitæ durius consulere cogantur.” Factâ potestate, discedit.

CÆSAR, ubi illuxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos militum, equitesque Romanos, ad se produci jubet. ³⁶ Erant senatorii ordinis, ³⁷ L. Domitius, P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quæstor, L. Rubrius; præterea filius Domitii, alique complures adolescentes, & magnus numerus Equitum Romanorum & Decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes productos, à contumeliis militum conviciisque prohibet. Pauca apud eos loquitur; quod “sibi, à parte eorum, gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficiis.” Dimittit omnes incolumes. Sesterium sexagies, quod aurum adduxerat Domitius atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab Daum-viris Confiniensibus Domitio reddit: ne continentior in vitâ hominum, quàm in pecuniâ, fuisse videatur; etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamque à Pompeio in stipendium. Milites Domitianos, sacramentum apud se dicere jubet: Atque eo diè castra movet, iustumque iter conficit; VII omnino dies ad

plurimi & Editt. vett. Quam & veram esse Lectionem, allatis exemplis, eruditè ostendit Davisius. Scaliger & Recentiores; [agit atque obsecrat.]

³⁴ *Eâ re* sc. quod Cæsarem à contumeliis inimicorum defenderent. Uti rectè observavit Davisius.

³⁵ *Ad suæ spem solatio*:] Ita ingeniosè emendavit Davisius. MSS & Editt. Vett. [ad suam spem solatio.] Quod ferè idem est. Scaliger & Recentiores; [ad suam spem solatio.] Quæ vox valde inconcinna est, & à Cæsaris dictione aliena.

³⁶ *Erant Senatorii ordinis*,] Tes-

tatur Dion, Vossius, in omnibus suis MSS scriptum esse, [Erant quinquaginta Ordines;] quæ verba quid sibi velint, aut inde irreperferit, planè se nescire. Ingeniosissima est Davisii conjectura, scriptum fuisse initio, [Erant quinque Senat. ordinis:] Jam enim quinque deinceps nominari; L. Domitium &c.

³⁷ L. Domitius, P. Lentulus Spinther,] Ita ex MSS Reg. & Eliens. restitui. In editis est, L. Domitius, & P. Lentulus Spinther. Quæ conjunctio [&] sententiam turbat, ac si fuisset aliquis L. Domitius Spinther; cum Cæsar dicat L. Domitium Abenobarbum.

Ante Chr. ad Corfinium commoratus: & per fines Marrucinatorum, Frentano-
rum, Larinatum, in Apuliam pervenit.

2119.
U. C. Varr.
DCCV.

§ XXIII.

Pompeius,
Corfinio à
Cæsare occu-
pato, Brun-
dium profi-
ciscitur.

POMPEIUS, iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium gesta, Luceriâ proficiscitur Canusum, atque inde Brundisium. Copias undique omnes ex novis delectibus ad se cogi jubet: servos, pastores armat; atque his equos attribuit: ex iis circiter ccc equites conficit. L. Manlius prætor Albâ, cum cohortibus vi profugit; Rutilus Lupus prætor Tarracinâ, cum iii: Quæ procul equitatum Cæsaris conspiciatæ, cui præerat Bivius Curius; relicto prætore, signa ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. Item reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæsaris, aliæ in equites incident. Reducitur ad eum deprehensus ex itinere ³⁸ Cn. Magius Cremonâ, præfectus fabrum Cn. Pompeii: Quem Cæsar ad eum remittit cum mandatis: "Quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad se Brundisium sit venturus; interesse Reipubl. & communis salutis, se cum Pompeio colloqui. Neque verò idem ³⁹ per se longo itineris spatio, quum per alios conditiones ferantur; ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur.

§ XXIV.

Cæsar eum
ibi obsidet.

His datis mandatis, Brundisium cum legionibus vi pervenit: ⁴⁰ veteranis, iii; reliquis, quas ex novo delectu consecerat atque in itinere compleverat: Domitianas enim cohortes, protinus à Corfinio in Siciliam miserat. Reperit Consules Dyrrachium profectos, cum magnâ parte exercitus; Pompeium remanere Brundisii, cum cohortibus xx. Neque certum inveniri poterat, obtinendine causâ Brundisii ibi remanisset; quod facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiæ partibus regionibusque Græciæ, ⁴¹ in potestatem haberet, atque ex utrâque parte bellum administrare posset: an inopiâ navium ibi restitisset. Veritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret; exitus administrationisque Brundisini portus impedire instituit. Quorum operum hæc erat ratio. Quæ fauces erant angustissimæ portûs, ⁴² molem atque aggerem ab utrâque parte litoris jaciebat;

³⁸ Cn. Magius Cremonâ] Hoc est, Cremonensem. Sic infra, de bello Civil. Lib. 3. §. 59. C. Felginatem Pacentiâ, A. Gravium Puteolis, M. Sacrativivum Capuâ.

³⁹ Perfici] Codd. nonnulli, profici. MS Eliens. proficisci; corruptè, pro profici.

⁴⁰ Veteranis iii;] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii. Quod & res ipsa clamat; cum supra ostendat Cæsar, Fren se legiones habuisse: Ut rectè annotavit Dion. Vossius. Scaliger aliique ediderunt, IV.

⁴¹ In potestatem haberet] D. Vos-

sus ex Codd. nonnullis reponendum censet, [in potestate;] quod nullus (inquit) occurrat locus probati Authoris, qui alterâ illâ phrasî usus sit. Sed erravit Vir doctissimus. Exemplis enim allatis, ostendunt Cellarius & Davisius, probam esse illam locutionem.

⁴² Molem atque aggerem ab utrâque parte] Codd. nonnulli, moles. Et cum duæ fuerint, (inquit D. Vossius,) malo credere Cæsarem ita scripsisse. Verum si [moles] scripsisset Cæsar, scribendum erat deinceps & [aggeres;] Quod in MSS non reperitur.

jaciebat; quod his locis erat mare vadofum. Longiùs progressus, Ante Chr.
X L X.
U. C. Varr.
DCCV. quum agger altiore aquâ contineri non posset; rates duplices, quoquo versùs pedum xxx, è regione molis collocabat. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis destinebat, ne fluctibus moverentur. His perfectis collocatisque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat: has terrâ atque aggere ⁴³ integebat, ne aditus atque incursus ad defendendum impediretur: à fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat: in quartâ quâque earum, turres binorum tabulatorum excitabat, quò commodiùs ab impetu navium incendiisque defenderet.

CONTRA hæc Pompeius naves magnas onerarias, quas in portu § XXV. Brundisinoprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat; easque multis tormentis & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellebat; ut rates perrumperet, atque operam turbaret. Sic quotidie utrinque eminens fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret. Ac tamen magnopere admirabatur Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, ⁴⁴ impetus ejus consiliâque tardabat; tamen omnibus ⁴⁵ rebus in eo perseverandum putabat. Itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariûmque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloqui causâ: Mandat, ut Libonem de conciliandâ pace hortetur; In primis, ut ipse cum Pompeio colloqueretur, postulât: “Magnopere sese confidere” demonstrât, “si ejus rei sit potestas facta, fore ⁴⁶ ut æquis conditionibus” ab armis discedatur; Cujus rei magnam partem laudis atque exitimationis ad Libonem perventuram, si, illo auctore atque agente, “ab armis sit discessum.” Libo, à colloquio Caninii digressus, ad Pompeium proficiscitur. Paullò post ⁴⁷ renunciat; “quòd consules

reperitur. Quin & hoc ipsum, [motem ab utrâque parte,] æquè duas ostendit, ac si [mols] dixisset. Et quod mox subjungit, [è regione molis,] intelligendum est, è regione molis Utriusque.

⁴³ Integebat,] Sic MSS Eliens. & Vossii. Al. contegebat.

⁴⁴ Impetus ejus] MSS & Editi habent, [etiam impetus ejus.] Quæ vox [etiam] prorsus supervacanea est, & è margine videtur irrepsisse.

⁴⁵ Rebus] Hæc vox idem significat quod, rationibus; non, ut existimavit Ursinus, ex eâ corruptè nata est.

⁴⁶ Ut æquis conditionibus ab ar-

mis discedatur;] Mirè hîc nugatur Hotomannus, qui voces istas, [ab armis] delendas existimat; quia jam (inquit) non de discessione ab armis, sed à colloquio agitur. Quasi verò non id ipsum scilicet in colloquio esset agendum, quibus conditionibus foret ab armis discedendum.

⁴⁷ Renunciat, quòd Consules absint, sine illis de compositione agi non posse.] Nequeo hîc satis mirari doctissimum Davisium, qui legendum existimat; [renunciat quòd Consules absint, nec sine illis — agi posse.] Nam primò, valdè suspectæ Latinitatis est illud, renunciat quòd; Quæ

Ante Chr. ^{XLIX.} "sules absint, sine illis de compositione agi non posse." Ita sapius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi judicabat, ^{U, C. Varr.} 48 & de bello agendum. ^{DECY.}

§ XXVI. ^{Ille autem navibus inde elabitur: oppidumque statim deditur.} PROPE dimidiâ parte operis à Cæsare effectâ, diebûsque in eâ re consumptis 1x; naves à consulibus Dyrrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitûs eò deportaverant, Brundisium revertuntur, Pompeius, sive operibus Cæsaris permotus, sive etiam quodd ab initio Italiâ excedere constituerat; adventu navium, profectiorem parare incipit. Et, quod facilius impetum Cæsaris tardaret, ne sub ipsâ profectiione milites oppidum irrumperent; portas obstruit, vicos plateasque inædificat, fossas transversas viis præducit, atque ibi sudes stipitesque præacutos desiguit. Hæc levibus cratibus terræque inæquat. Aditus autem atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant; maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit. His paratis rebus; milites silentio naves conscendere jubet: expeditos autem ex evocatis, sagittariis, funditoribusque, raros in muro turribusque disponit. Hos certo signo revocare constituit, quum omnes milites naves conscendissent; atque his expedito loco ætuaria navigia relinquunt.

§ XXVII. BRUNDISINI Pompeianorum militum injuriis, atque ipsius Pompeii contumeliis permoti; Cæsaris rebus favebant. Itaque, cognitâ Pompeii profectiione; concursantibus illis atque in eâ re occupatis, vulgò ex tectis significabant. Per quos re cognitâ, Cæsar scillas parari, militesque armari jubet; ne quam rei gerendæ facultatem

dimitt-

(Quæ enim affert Perizonius istiusmodi locutionis exempla, pleraque omnia sunt ab eo malè intellecta;) Et, si phrasis ista suspecta non esset, at à Cæsaris certè loquendi ratione longissimè abest; cum in his omnibus libris nè semel quidem occurrat. Secundò utcunque hoc sit, at illa inconcinna demum & huiusmodi constructionis mutatio, [quod absint, nec — agi posse,] ferri omnino non potest. Quam enim ex Livio adducunt similem constructionem, [P. Licinius Consul S. C. rogatari jussit; primùm, quod bellum Senatus Persæ jussisset; deinde, quod veteres Centuriones quamplurimum ad id bellum scribi censuisset; NEC ulli, qui non major annis quinquaginta esset, militiæ vacationem ESSE,] ea prorsus est dissimillima. Etenim voces istæ [militiæ vacationem esse,] non cum præcedente subjunctivo

[censuisset,] ut existimârunt Perizonius & Daviscus, sed cum præcedente infinitivo [scribi] manifestò sunt conjunctæ. Et quæ apud bonos Authores reverà occurrunt constructionis mutationes, (vide infra Lib. 3. Annal. 42.) eis cum hac nulla prorsus est similitudo. Quam itaque MSS plerique exhibent lectionem, omnino retineo; *renunciat, quod Consules absint, sine illis de compositione agi non posse.* Neque opus est, ut cum Ciacconio voces [sine illis] deleamus. Sunt enim Pleonasmus, optimis Auctoribus non inusitatus.

48 Et de bello agendum] Scaliger vocem [de] suspectam habet: Et Ciacconius legendum censet, aut [de bello agendum] aut [et de bello cogitandum.] Sed nihil opus. De bello enim agere, idem est ac de bello cogitare.

dimittat. Pompeius sub noctem naves solvit. Qui erant in intro, ^{Ante Chr.} custodiæ causâ, collocati; eo signo, quod convenerat, revocantur; ^{XLIX.} notisque itineribus ad naves decurrunt. Milites, positis scalis, muros ^{U. C. Var.} ascendunt: Sed moniti à Bruhdisinis ut vallum cæcum fossasque ca- ^{DCEV.} veant, subsistunt: & longo itinere ab iis circumducti, ad portum perveniunt; duasque naves cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis, lintribusque deprehendunt; deprehensas, excipiunt.

CÆSAR; etsi ad spem conficiendi negotii maximè probabat, ^{§ XXVIII.} coactis navibus mare transire, & Pompeium sequi prius quàm ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem, timebat: quòd, omnibus coactis navibus, ^{Cæsar cum, inopiâ navium, non persequitur.} Pompeius præsentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquabatur, ut ex longinquiorebus regionibus Galliæ, Picensique, & à Freto naves essent expectandæ: Sed id, propter anni tempus, longum atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari; (quarum altera erat maximis beneficiis Pompeii devincta:) auxilia, equitatum parari; Galliam Italiàmque tentari, se absente, nolebat. Itaque in præsentia, Pompeii insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: Duumviris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendas curent. Mittit in Sardiniam, cum legione unâ, Valerium legatum; in Siciliam, Curionem proprætorem ⁴⁹ cum legionibus III: Eundem, quum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum jubet.

SARDINIAM obtinebat M. Cotta; Siciliam, M. Cato: Africam, sorte Tubero obtinere debebat. Caralitani, simul ad se Valerium mitti audièrunt; nondum profecto ex Italiâ, suâ sponte ex oppido Cottam ejiciunt. Ille perterritus, quòd omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat, novas civitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis Brutisque, per legatos suos, civium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum à civitatibus Siciliae exigebat. Quibus rebus penè perfectis; adventu Curionis cognito, queritur in concione; "sefe projectum ac proditum à Cn. Pompeio; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; & ab se reliquisque in Senatu interrogatus, omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmasset." Hæc in concione questus, ex provinciâ fugit. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam; cum exercitibus eò perveniunt. Tubero, quum in Africam venisset, invenit in provinciâ cum imperio Attium Varum; qui ad Auximum, ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, protinus ex fugâ in Africam pervenerat;

⁴⁹ Cum legionibus tribus &c.] Le- [ex Lib. 2. de Bello Civili. §. 21. & gendum, quatuor. Ut patet infra §. 53. inter se collatis.

Ante Chr. XLIX. U. C. Varr. docv. *ne*rat; atque eam suâ sponte vacuam occupaverat: delectisque habito, 11 legiones effecerat; hominum & locorum notitiâ, & usu ejus provinciæ, nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex præturâ eam provinciâ obtinuerat. Hic venientem Uticam cum navibus Tuberonem, portu atque oppido prohibet; neque affectum valetudine filium exponere ⁵⁰ in terrâ patitur, sed sublatiis anchoris excedere eo loco cogit.

§ XXX. *Cæsaris con-*
cio ad Sena-
tum. His rebus confectis Cæsar, ut reliquum tempus à labore intarmitteretur, milites in proxima municipia deducit: Ipse ad Urbem proficiscitur. Coacto Senatu, inimicorum injurias commemorat: Docet, "se nullum extraordinarium honorem appetisse; sed, exspectato legitimo tempore consulatûs, eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret. Latum ab x Tribunis plebis, (contradictibus inimicis; Catone verò acerrimè repugnante, &, pristinâ consuetudine, dicendi morâ ⁵¹ dies extrahente;) ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio: Qui si improbasset, cur ferri passus esset? sin probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? Patientiam" proponit "suam, quam de exercitiis dimittendis ultro postulavisset; in quo jacturam dignitatis atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum" docet; "qui, quod ab altero postularent, in se recusarent; atque omnia permisceri mallent, quàm imperium exercitusque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus" prædicat; "crudelitatem & insolentiam, in circumscribendis Tribunis plebis. Conditiones à se latas, & expetita colloquia, & denegata," commemorat. "Pro quibus rebus orat ac postulat, Remp. suscipiant, atque unâ secum administrent: Sin timore defugiant, ⁵² illis se oneri non futurum, & per se Rempubl. administraturum. Legatos ad Pompeium de compositione mitti oportere; Neque se reformidare, quod in senatu paullò antè Pompeius dixisset; *ad quos legati mittentur, iis auctoritatem attribui; timorémque eorum qui mitterent significari.* Tenuis atque infirmi hæc animi videri; Se verò, ⁵³ ut operibus anteire studuerit, sic justitiâ & æquitate velle superare."

§ XXXI. *Quâ quum nil proficisceretur, in Galliam ulterius contendit.* PROBAT rem Senatus, de mittendis legatis: sed, qui mitterentur, non reperiebantur: maximeque timoris causâ pro se quisque id munus

⁵⁰ In terrâ.] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii. Vide supra ad pag. 76. lin. 21. Al. [in Terram.]

⁵¹ Dies extrahente;] Sic MSS. Scaliger edidit, [diem extrahente.] Sed, ut rectè annotat Davisius, probabile est Catonem plures dies dicendo extraxisse.

⁵² Illis se oneri non futurum.] Codd. nonnulli [illi se oneri] *clerge*

[honori] non defuturum.] Que læstio æquè bona videtur.

⁵³ Ut operibus anteire studuerit,] Ita optime, ex MSS Eliensi & Urbsini, edidit Davisius. Cor autem Scaligerum, qui [ut opibus anteire] edidit, hoc de Pompeio dictum intellexisse existimaret, (quod ne Latinitas quidem ullo modo patitur,) equidem non video.

munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab urbe, in Senatu dixerat; "eodem se habiturum loco qui Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent." Sic triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. Subjicitur etiam L. Metellus Tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat; reliquasque res, quasunque agere instituerit, impediat. Cujus cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis; ne reliquum tempus omittat, infectis iis quæ agere destinaverat, ab urbe proficiscitur; atque in ulteriorem Galliam pervenit.

Quò quum venisset; cognoscit missum in Hispaniam à Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis antè diebus Cornélii ⁵⁴ captum ipse dimiserat: Profectum item Domitium ad occupandam Massiliam, navibus ætuariis vii; quas Igili & in Cosano à privatis coactas servis, libertis, colonis, suis compleverat: Præmissos etiam legatos ⁵⁵ Massilienses domum, nobiles adolescentes; quos ab Urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia ⁵⁶ veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Cæsari clausurunt: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverant: Frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis, in urbem convexerant: Armorum officinas in urbe instituerant: Muros, classem, portasque refecerant.

Evocat ad se Cæsar Massiliensium xv primos: Cum his agit, ne initium inferendi belli à Massiliensibus oriatur: "Debere eos Italiæ totius auctoritatem sequi potius, quàm unius hominis voluntati obtemperare." Reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem domum legati referunt, atque ex auctoritate hæc Cæsari renunciant: "Intelligens se, divisum esse populum R. in partes duas: neque sui iudicii, neque suarum esse virium, ⁵⁷ decernere utra pars iustiore habeat causam: Principes verò esse earum partium Cn. Pompeium & C. Cæsarem, patronos civitatis; quorum alter agros Vocarum & Arecomicorum & Helviorum publicè iis concesserit; alter bello ⁵⁸ victas Gallias attribuerit, vestigiâque auxerit: Quare paribus eorum

⁵⁴ Captum dimiserat] MSS & Editt. Vett. [captum ipse dimiserat] s. Cæsar. Quam lectionem meliorem & perspicuam, magis ambigua male commutârunt Scaliger & Recentiores.

⁵⁵ Massilienses domum, nobiles &c.] Ita ex MSS & Editt. Vett. optimè restituit Davisius. Pro quâ lectione, Scaliger & Recentiores nullâ de causâ supposuerunt, [Mas-

ilienses, domi nobiles &c.]

⁵⁶ Veterum] Sic optimè iterum ex MSS & Editt. Vett. restituit Davisius. Scaliger, errore fortasse typographico, edidit, [veterem;] longè minus eleganter. Quem tamen fideliter secuti sunt Recentiores.

⁵⁷ Decernere] Ita rursùm rectè Davisius & Cellarius ex Gronovio. Al. discernere.

⁵⁸ Victas Gallias attribuerit.] Non

Ante Chr.
XLIX.
U. C. P. arr.
DCCV.

§ XXXII.
Massilienses
portas suas
Cæsari clau-
dunt.

§ XXXIII.

Ante Chr. " eorum beneficiis, parem se quoque voluntatem tribuere debere;
 XLIX. " & neutrum eorum contra alterum juvare, aut urbe aut portibus
 E. C. Varr. " recipere.
 DCCV.

Hæc dum inter eos aguntur, Domitius navibus Massiliam per-
 venit; atque ab iis receptus, urbi præficitur. Summa ei belli admi-
 nistrandi permittitur. Ejus imperio classem quoquoversus dimittunt;
 Onerarias naves, quas ubique possunt, deprehendunt atque in portum
 deducunt; 59 parum clavis aut materiâ atque armamentis instructis,
 ad reliquas armandas reficiendâsque utuntur: Frumenti quod inven-
 tum est, in publicum conferunt: Reliquas merces commeatûsque,
 ad obsidionem urbis, si accadat, reservant. Quibus injuriis permotus
 Cæsar legiones III Massiliam adducit: turres vineâsque ad op-
 pugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero XII facere
 instituit. Quibus affectis armatisque diebus xxx à quâ die materia
 cæsa est, adductisque Massiliam; his D. Brutum præficit: C. Tre-
 bonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit.

§ XXXV. DUM hæc parat atque administrat; C. Fabium legatum cum le-
 gionibus III, quas Narbone circumque ea loca hiemandi causâ dis-
 posuerat, in Hispaniam præmittit; celeritèrque Pyrenæos saltus oc-
 cupari jubet; qui eo tempore ab L. Afranio legato præsidii tene-
 bantur. Reliquas legiones, quæ longius hiemabant, subsequi jubet.
 Fabius, ut erat imperatum, adhibitâ celeritate, præsidium ex saltu
 dejecit; magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit.

§ XXXVI. ADVENTU Vibullii Rufi, quem à Pompeio missum in Hispani-
 am demonstratum est; Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pom-
 peii, (quorum unus III legionibus, Hispaniam citeriorem; alter à sal-
 tu Castulonensi 60 ad Anam, II legionibus; tertius ab Anâ, Vetto-
 num agrum Lusitaniâque pari numero legionum obtinebat;) offi-
 cia

contemnenda videtur Glandorpii conjectura, qui legit *viatos* & *ALY-AS*. Erant enim hi, populus *Massiliensibus* vicinus; quos *Strabo* (citante *Cellario*) unâ cum *Albicis* memorat: *Μετὰ τὰς Σάλλας, Ἀλβίς καὶ Ἀλβιόκοι καὶ Οὐρόκοι*. Quamquam & [*viatas Gallias*] intelligi possit [*partem Gallie ipsis vicinam*].

59 Parum clavis aut materiâ atque armamentis instructis, ad reliquas armandas — utuntur:] Ita ex MSS. consentientibus restitui. Sensusque perspicuus est: Quæ naves clavis aut materiâ atque armamentis minus essent instructæ, eis Massilienses ad reliquas armandas reficiendâsque utebantur. Quod edidit Scaliger &

Retentiores, [*EARUM clavis — atque armamentis instructis — utuntur*:] id valde durum est, ut *Clavis*, aut *Materia atque Armamenta* dicantur *instructa*, quod erat scilicet de *Navibus* ipsis dicendum. Ingeniosior est *Davisi* conjectura [*Parum clavis — instructi*], *Massilienses* scilicet: Sed & id quoque aliquantò durius, ut *Ipsi* dicantur *clavis — atque armamentis* instructi; & vox illa [*utuntur*], casum nullum post se habeat. Sensus, ut dixi, ex MSS. satis est perspicuus: Neque ulla omnino opus erat emendatio.

60 *Ad Anam* Fluvium, *Bœticam* finientem. Editi, in indicibus suis; cum lepidè *oppidum* appellant.

cia inter se partiuntur: ut Petreius ex Lusitaniâ per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur; Varro cum iis quas habebat legionibus, omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis; equites auxiliâque toti Lusitaniâ, à Petreio; Celtiberis, Cantabris, barbarisque omnibus qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur: Quibus coactis, celeriter Petreius per Vettones ad Afranium pervenit. Constituunt communi consilio bellum ad Ilerdam; propter ipsius loci opportunitatem, gerere.

ERANT, ut supra demonstratum est, legiones Afranii, III; § XXXVII. Petreii, II: Præterea ⁶¹ scutata, citerioris provinciæ; & cetrata, ulterioris Hispaniæ, cohortes circiter LXXX: equitum, utriusque provinciæ, circiter v millia. Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat, ad vi millia auxilia peditum, equitum III millia, quæ omnibus superioribus bellis habuerat; & parem ex Galliâ numerum, quem ipse paraverat, nominatim ex omnibus civitatibus nobilissimo & fortissimo quoque evocato; ⁶² hinc optimi generis homines ex Aquitanis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt; ⁶³ postquam audierat Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere, confestimque esse venturum: Simul à Tribunis militum centurionibusque, mutuas pecunias sumpsit: has exercitui distribuit. Quo facto, duas res consecutus est; quodd pignore animos centurionum devinxit, & largitione redemit militum voluntates.

FABIUS finitimarum civitatum animos, litteris nunciisque tentabat: In Sicore flumine pontes effecerat duos; inter se distantes millia passuum IV: His pontibus pabulatum mittebat; quodd ea, quæ citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem ferè, atque eadem de causâ, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebròque inter se equestribus præliis contendebant. ⁶⁴ Huc quum

R

quoti-

⁶¹ *Scutata* — *cetrata* — *cobor-* nulli [*huic*] vel [*huc*]; omnino cum
tes.] Ita rectè ex MSS restituit Davi- doctissimo Daviño reponendum ex-
sius, contra Scaligerum & Recen- istimo, [*at huc optimi generis homi-*
tiores, qui ediderant, *scutati*. Quæ num M] (scilicet mille.) Facile enim
quidem lectio ferri potuisset, si & excidere potuit litera M post vocem
[*cetrati*] quoque scripsissent. Sed [*hominum*.]
[*scutati*] & [*cetrata*], cohærent ineptè.
Porro ridiculum meritò exhibet Davi-
sius Hotomannum; qui *cetratas* & *scutatas*, non *cobortes*, sed *provin-*
cias scilicet, intellexit.

⁶² *Hinc optimi generis homines*] omiterant Alii.
Sic Edit. Vascofana. Scaliger alii-
que ferè omnes, [*hinc optimi gene-*
ris hominum]; nullâ neque Syn-
taxi, neque sensu. Cæterum cum
omnes MSS habeant [*hominum*],
non [*homines*]; & pro [*hinc*], non-

⁶³ *Postquam*] Optimè hanc vo-
cem ex Codd. Carrar. & Ursini,
(reperitur etiam in MS Regio.)
restituendam vidit Davisius; quam,
magno cum sententiæ detrimento,
omiterant Alii.

⁶⁴ *Huc quum* — *congressæ*, *pabu-*
latoribus præsidio proprio &c.] Omni-
no cum Daviño existimo; *præsi-*
um proprium, esse *præsidium assuetum*:
item vocem, *congressæ*, sanam esse.
Verùm cur illud [*Huc*] in [*Hinc*]
muta-

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

quotidianâ consuetudine congressæ, pabulatoribus præsidio proprio, legiones Fabianæ in flumen transissent; impedimentaque, & omnis equitatus sequeretur: ⁶⁵ subito vi ventorum; & aquæ magnitudine, pons est interruptus; & reliqua multitudo equitum interclusa. Quo cognito à Petreio & Afranio, ex aggere atque cratibus quæ flumine ferebantur; celeriter ⁶⁶ ponte Afranium, quem oppido castrisque conjunctum habebat, legiones IV equitatumque omnem transiecit; duabusque Fabianis occurrit legionibus. Cujus adventu nunciato; L. Plancus qui legionibus præerat, necessariâ re coactus, locum capit superiorem; diversamque aciem in duas partes constituit, ne ab equitatu circumveniri possit. Ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum equitatusque sustinet. Commisso ab equitibus prælio, signa in legionum procul ab utrisque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat, suspicatus fore id quod accidit, ut duces adversariorum occasione & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos uterentur: quarum adventu prælium dirimitur, ac suas utroque legiones reducit in castra.

§ XXXIX.
Eum subse-
quitur Ipse;
bellamque ad
Ilerdam cum
Afranio &
Petreio ge-
ruit.

Eò biduo Cæsar cum equitibus DCCC, quos sibi præsidio reliquerat, in castra pervenit. ⁶⁷ Pons qui fuerat tempestate inter-

raptus,

mutatum vellet, equidem non video. Nam, [huc quum — congressæ — transissent,] idem est ac, [huc quum coissent,] & — transissent. Neque sine voce [Huc], consistere potest illud [congressæ;] quemadmodum è contrario neque sine voce [congressæ,] consistere potest illud [Huc.] Quocirca ferri non potest Scaligerana emendatio, qui omisâ [congressæ,] scribit; [Huc quum — transissent.] Vox enim [huc] non denotat hoc in loco ulteriorem fluminis partem, quò transissent; sed locum ubi transirent, sive quo coissent ad transeundum.

⁶⁵ Subito vi ventorum & aquæ magnitudine &c.] MSS plerique habent, [subito jumentorum & aquæ magnitudine.] Unde Scaliger & Recentiores ediderunt, [subito vi jumentorum & aquæ magnitudine.] Verum cum jam infra dicat Cæsar, [Pons qui fuerat Tempestate interruptus;] coniecerunt Viri docti legendum, [subito vi Ventorum & aquæ magnitudine:] Id quod in MS Eliensi scriptum demum repperit Davisius: Quæ proinde quin vera sit

Lectio, dubitari non potest.

⁶⁶ Ponte Afranium] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. [suo ponte Afranium.] Quam vocem cur omiserint Scaliger & Recentiores, causæ nihil est.

⁶⁷ Pons qui —, hunc noctu per-
feci jussit.] Davisius constructionem hanc, ἀνακρόσθης appellat; Grammaticæ enim Leges postulare, ut scripisset Cæsar, Pontem qui &c. Atqui orationis quidem, quam memorat, ἀνακρόσθης, occurrunt sanè apud bonos Autores, atque etiam apud ipsum Cæsarem, exempla nonnulla. Verum ista observatio locum hic ut habeat, nihil opus est. Vox enim [Pons] non necessariò refertur ad [hunc perferi jussit,] sed conjungi potest cum sequente [qui.] Illudque [Pons qui,] idem planè erit ac si dixisset [Qui Pons.] Quemadmodum infra, §. 69, [Cæsar, qui milites — venerunt, summâ diligentia conquirit & remitti jubet.] Grammatici priorem illam constructionem [Pons qui —; hunc &c.] ineptissimè appellant Antiptosis, hoc est, Σολιζισμum. Quid enim aliud est Σολι-

ruptus, ⁶⁸ neque erat refectus; hunc noctu perfici iussit. Ipse, ^{Ante Chr. XLIX. U. C. Varr. ncev.} cognitâ locorum naturâ, ponti castrisque præsidio vi cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copiis, triplici instructâ acie, ad Ilerdam profiscitur; & sub castris Afranii ⁶⁹ consistit: & ibi paulisper sub armis moratus, facit æquo loco pugnandi potestatem. Potestate factâ, Afranius copias educit, & in medio colle sub castris ⁷⁰ consistit. Cæsar ubi cognovit per Afranium stare, quo minùs prælio dimicaretur; ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus cō, castra facere constituit: & ne in opere faciendo milites repentino hostium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur; vallo muniri vetuit, (quod eminere & procul videri necesse erat;) sed à fronte contra hostem pedum xv fossam fieri iussit. Prima & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat: Post hos, opus in occulto ⁷¹ acies tertia faciebat. Sic omne priùs est perfectum, quàm intelligeretur ab Afranio castra muniri.

Sub vesperum Cæsar ⁷² intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proximâ nocte conquiescit: Postero die omnem

R 2

exerc-

cismus, nisi Casus pro Casu, Numerus pro Numero, Tempus pro Tempore positum? Quæ si ferri posset Antipiosus, licuisset utique Cæsari tam dixisse, [Pontis qui] vel [Ponti qui] quàm [Pons qui.] Virgiliôque, [Urbis quam statuo, vestra est,] æquè ac [Urbem quam.] Terentiôque, [quas fecisset fabulis,] æquè ac [fabulas:] Quo fingi quid potest inepitius? Reverâ, [Urbem quam] nihil est aliud nisi [Quam Urbem.] Nec [Pons qui] aliud quidquam quàm [Qui Pons;] Nec [quas fecisset fabulas] quàm [quas fabulas fecisset:] Quod demùm adeò non Antipiosus est, ut è contrario simplicior sit magnisque naturalis verborum ordo, quàm si dixisset Poëta [quas fecisset, fabule.] Similiter in istâ locutione, [Idne estis Autores mihi?] non ponitur id pro ejus; quod absurdè sibi fingunt Grammatici; Sed hoc dicitur, [Idne ut agam, estis autores (hoc est, suadetis) mihi?] Quòd longè aliud est ac [Ejūsne vos ipsi estis Autores?] Cujusmodi errorem aliquem & in aliis latere omnibus, quæ afferri solent, Antipioses exemplis, paulò attentius

rem perpendenti faciliè apparebit.

68 Neque erat refectus;] Ita ediderunt Scaliger & Recentiores. MSS & Editt. habent, [penè erat refectus.] Quam Lectionem, [cum Davio, restituendam existimo. Quid enim est, quamobrem Fabium quo minùs pontem suum reficere inciperet, moræ sibi quidquam interposuisse singamus?

69 Consistit.] Vulgg. constitit. Ego ex Edit. Rom. restitui, consistit; propter præcedentem, profiscitur; & sequentem, facit.

70 Consistit.] Vulgg. iterum, constitit. Davius, ex MS Eliensi & Editt. Vett. scribendum censet, constituit; propter præcedentem, præsentis temporis, educit. Ego, ut jam antè, Annot. 69, repono, [consistit.]

71 Acies tertia faciebat.] MSS Reg. Eliens. & Vossii; à tertiâ acie fiebat. Quod idem est.

72 Intra hanc fossam legiones reducit.] Davius ex Editt. Vett. reponendum censet, deducit. Quæ quidem Lectio ferri potest: Suffragaturque MS Reg. At ratio, quam affert

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

exercitum intra fossam continet: Et, quodd longiùs erat agger pendendus, in præsentia similem rationem operis instituit; singulâque latera castrorum, singulis attribuit legionibus munienda; fossâsque adeandem magnitudinem perfici jubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius Petreiusque, terrendi causâ atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt; & prælio laceffunt: Neque idcirco Cæsar opus intermittit, confusus præsidio legionum III & munitione fossæ. Illi non diu commorati, nec longiùs ab infimo colle progressi; copias in castra reducunt. Tertio die Cæsar vallo castra communit: reliquas cohortes quas in superioribus castris reliquerat, impedimentâque, ad se transduci jubet.

§ XLI.
*Prælium ad
Ilerdam, fe-
rè æquo
Martio.*

ERAT inter oppidum Ilerdam & proximum collem, ubi castra Petreius atque Afranius habebant, planicies circiter passuum CCC: Atque in hoc ferè medio spatio, tumulus erat paullò editior: Quem si occupâset Cæsar, & communisset; ab oppido & ponte & com meatu omni, quem in oppidum contulerant, se interclusurum adversarios confidebat. Hoc sperans, legiones III ex castris educit: Acieque in locis idoneis instructâ, unius legionis antesignanos ⁷³ præcurrere, atque occupare eum tumulum jubet. Quâ recognitionâ; celeriter, quæ in statione pro castris erant Afranii cohortes, brevior itineri ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur prælio; &, quodd priùs in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur; atque, aliis ⁷⁴ summissis subsidiis, terga vertere, seque ad signa legionum recipere coguntur.

§ XLII. GENUS erat pugnæ, militum illosum; ut magno impetu primò procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnoperè fervarent, rari dispersique pugnarent: Si premerentur, pedem referre & loco excedere non turpe existimarent; cum Lusitanis, reliquisque barbaris, genere quodam pugnæ assuefacti: Quod ferè fit; quibus quisque in locis miles iaveteraverit, uti multùm earum regionum consuetudine moveatur. Hæc tamen ratio nostros ⁷⁵ perturbabat, infuetos hujus generis pugnæ: Circumiri enim sese ab aperto

affert vir Doctissimus, quamobrem istud [*reducit*] rejiciat, nihili est. Nam quamvis Cæsar legiones non quidem intra *istam fossam* priùs deduxerat; at eas *istum eundem in locum*, hoc est, in eadem ista castra, quibus jam fossa illa præducta erat, antea collocaverat.

⁷³ *Præcurrere*,] MSS Reg. Eliensi. & Vossii, *procurrere*. Quæ vox Cæsari usitata. Ut jam infra, *lin. 27.*

⁷⁴ *Summissis*,] MSS & Editi habent, *summissis Subsidiis*. Quod posterius vocabulum in Editione *Daviana*, errore (ut opinor) Typographico, erat omissum.

⁷⁵ *Perturbabat*,] Editi omnes, *perturbat*. Quod non fert temporum ratio, propter sequentem [*arbitrabantur*.] Davisius ex MS Eliensi, (cui concinit MS Reg.) reponit, *perturbavit*. Ego, propiùs à Vulgatis, *perturbabat*.

aperto latere, procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines servare, neque ab signis discedere, neque sine gravi causâ eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. Itaque, perturbatis antesignanis; legio, quæ in eo cornu constiterat, locum non tenuit; atque in proximum collem sese recepit.

CÆSAR, penè acie omni perterritâ, quod præter opinionem consuetudinemque acciderat; cohortatus suos, legionem ix subsidio ducit: hostem insolenter atque acriter nostros insequentem supprimit: rursusque terga vertere, sêque ad oppidum Ilerdam recipere, & sub muro consistere cogit. Sed novæ legionis milites, elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum volunt, temerè insecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur; & sub montem, in quo erat oppidum positum, succedunt: Hinc se recipere quum vellent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant. Præruptus locus erat, utrâque ex parte directus: ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructæ cohortes eum locum explerent; & neque subsidia à lateribus summitti, neque equites laborantibus usui esse possent: Ab oppido autem declivis locus tenui fastigio vergebat, in longitudinem passuum circiter cō: Hæc nostris erat receptus; quodd eò, incitati studio, inconsultius processerant. Hôc pugnabatur loco, & propter angustias iniquo, & quodd sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: Tamen virtute & patientiâ nitebantur, atque omnia vulnera sustinebant. ⁷⁶ Augebantur illis copiæ; atque ex castris cohortes per oppidum crebrò submittebantur, ut integri defessis succederent. Hoc idem Cæsar facere cogebatur; ut, summis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet.

Hôc quum esset modo pugnatum continenter horis v, nostrique gravius à multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum adversus montem in cohortes faciunt; paucisque dejectis, reliquos sese convertere cogunt. Summotis sub murum cohortibus, ac nonnullâ parte propter terrorem in oppidum compulsis; facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi dejectis ⁷⁷ aut inferioribus locis constiterat, tamen in summum jugum virtute connititur; atque inter duas acies perequans, commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum est. Nostri in primo congressu circiter lxx ceciderunt; in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis xiv, qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat: Vulnerantur amplius dc. Ex Afranianis interficitur T. Cæcilius, primipili centurio; &, præter eum centuriones iv; milites amplius cc.

R 3

SED

⁷⁶ *Augebantur illis copiæ;* Da-
vissus ex MS Eliensi, *Augebatur illis*
Copia. Quam Lectionem exemplis

probam esse ostendit.

⁷⁷ *Aut*] MSS Reg. & Eliens.

atque.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

§ XLV.

SED hæc ejus diei præfertur opinio, ut se utrique superiores dis-
cessisse existimarent: Afraniani; quodd, quum esse omnium judicio
inferiores viderentur, cominus tamen diu stetissent, & nostrorum im-
petum sustinuis-
sent, & initio locum tumultumque tenuissent, quæ causa
pugnandi fuerat, & nostros primo congressu terga vertere coëgissent.
Nostri autem; quodd iniquo loco, atque impari congressi numero, v
horis prælium sustinuis-
sent; quodd montem gladiis districtis adscen-
dis-
sent; quodd ex loco superiore terga vertere adversarios coëgissent,
atque in oppidum compulissent. Illi eum tumultum, pro quo pugna-
tum est, magnis operibus munierunt; præsidiumque ibi posuerunt.

§ XLVI.

Subita tem-
pestate inter-
ruptis ponti-
bus, Cæsar
inter duo flu-
mina coar-
ctatur.

ACCIDIT etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc gesta
sunt. Tanta enim tempestas cooritur, ut nunquam illis locis ma-
jores aquas fuisse constaret; Tum autem ex omnibus montibus nives
proluit, ac summas ripas fluminis superavit; pontesque ambos,
quos C. Fabius fecerat, unodie interruptit. Quæ res magnas diffi-
cultates exercitui Cæsaris attulit: Castra enim, ut supra demonstra-
tum est, quum essent inter flumina duo, Sicorim & Cingam, spa-
tio millium xxx; neutrum horum transiri poterat; necessarioque
omnes his angustiis continebantur. Neque civitates quæ ad Cæsaris
amicitiâ accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabula-
tum longius progressi erant, interclusi fluminibus, reverti; neque
maximi ⁷⁸ comitatus, qui ex Italiâ Galliâque veniebant, in castra
pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficillimum; quo
neque frumenta in herbiserant, neque multum à maturitate aberant.
Ac civitates exinanitæ: quodd Afranius penè omne frumentum, ante
Cæsaris adventum, Ilerdam convexerat; reliqui si quid fuerat, Cæ-
sar superioribus diebus consumpserat. Pecora, quod secundum pote-
rat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ civitates longius
removerant. Qui erant, pabulandi aut frumentandi causâ, progressi;
hos levis armaturæ Lusitani, peritique earum regionum cetrati cite-
rioris Hispaniæ, confectabantur: Quibus erat proclive transire
flumen; quodd consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad
exercitum non eant. At exercitus Afranii, omnium rerum abun-
dabat copiâ: Multum erat frumentum provisum & convectum su-
perioribus temporibus: multum ex omni provinciâ comportabatur:
magna copia pabuli suppetebat. Harum rerum omnium facultates,
sine ullo periculo pons Ilerdæ præbebat; & loca trans flumen in-te-
gra, quodd omnino Cæsar adire non poterat.

§ XLVII.

Æ permanserunt aquæ, dies complures. Conatus est Cæsar
reficere pontes; sed nec magnitudo fluminis permittebat; neque ad
ripam dispositæ cohortes adversariorum, perfici patiebantur. Quod
illis prohibere erat facile; tum ipsius fluminis naturâ, atque aquæ
magnitudine; tum quodd ex totis ripis in unum atque angustum lo-
cum

⁷⁸ Comitatus] Nonnulli, commeatus. Sed & infra, pag. 247, lin. 3. mag-
nos comitatus: & rursum, pag. 248. lin. 22.

cum tela jaciebantur. Atque erat difficile, eodem tempore, rapidissimo flumine, opera perficere, & tela vitare.

NUNCIATUR Afranio magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse. Venerant eò sagittarii ex Ruthenis, equites ex Galliâ; cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo: Erant præterea cujusque generis hominum millia circiter VI, ⁷⁹ cum servis libertisque; sed nullus ordo, nullum imperium certum, quum suo quisque consilio uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, ⁸⁰ usi superiorum temporum atque itinerum licentiâ: Erant complures honesti adolescentes, senatorum filii, & equestris ordinis: erant legationes civitatum: erant legati Cæsaris: Hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos, cum omni equitatu tribusque legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesque antemissis equitibus aggreditur: Celeriter tamen sese Galli equites expediunt, præliumque committunt. Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinere; sed, ubi signa legionum appropinquare cœperunt, paucis amissis, sese in montes proximos conferunt. Hoc pugnae tempus, magnum attulit nostris ad salutem momentum: Nacti enim spatium, se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt eo die sagittarii circiter CC, equites pauci, calorum atque impedimento- rum non magnus numerus.

⁸¹ His tamen omnibus annona crevit: Quæ ferè res, ⁸² inopiâ § XLIX. non solum præsentis, sed etiam futuri temporis timore, ingravescere consuevit. Jamque ad denarios L in singulos modios annona pervenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat: atque incommoda in dies augebantur: Et tam, paucis diebus, magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinaverat; ut nostri magnâ inopiâ necessariarum rerum conficerentur; illi omnibus abundarent rebus,

R 4

⁷⁹ Cum servis libertisque;] Ità & reliquis simul incommodis annono legendum: Ut rectè vidit nona crevit. Vide supra ad Pag. 21. Hotomannus. Sic enim & alibi lin. 17; & ad Pag. 199. lin. 11.

⁸⁰ Usi] Codd. nonnulli; usu. ⁸² Inopiâ non solum præsentis, sed etiam futuri temporis timore.] Cum locutio hæc durior videretur, expunxerunt nonnulli vocem, inopiâ. Davisius leniorem multò medicinam se invenisse existimat, scribitque, [inopiâ non solum præsentis, sed etiam futuri temporis timore.] Sed adhuc leniorem medicinam suppeditant MSS Reg. & Elienf. qui, transpositâ tantum voculâ, habent; non solum inopiâ præsentis, sed etiam futuri temporis timore.

⁸¹ His tamen omnibus] Sunt qui reponant, [His tum omnibus.] Quos meritò arguit Davisius. Errat tamen & ipse, cum ait [tamen] hic idem denotare ac [tandem.] Sensus enim est perspicuus: Quamvis ex comitatu memorato non magnus numerus perierit, TAME N & isto

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

§ XLVIII.
Ejusque
comitatus
intercipiuntur.

Ante Chr. bus, superiorésque haberentur. Cæsar iis civitatibus quæ ad ejus
 XLIX. amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus impe-
 U. C. Varr. rabat; calones, ad longinquiores civitates dimittebat: Ipse præsen-
 DCCV. tem inopiam, quibus poterat subsidii, tutabatur.

§ L.

HÆc Afranius Petreiusque, & eorum amici, pleniora etiam at-
 que uberiora Romam ad suos perscribebant. Multa rumor finge-
 bat: Ut penè bellum confectum videretur. Quibus litteris nunciisque
 Romam perlatis; magni ⁸³ domum concursus ad Afranium, magnæ
 gratulationes fiebant: Multi ex Italiâ ad Cn. Pompeium proficis-
 cebantur; alii, ut principes talem nuncium attulisse; alii, ne even-
 tum belli expectâsse, aut ex omnibus novissimi venisse, viderentur.

§ LI.

Tandem, na-
 vibus factis;
 se expedit;
 hostiumque
 pabulatores
 opprimit.

QUUM in his angustiis res esset; atque omnes viæ ab Afranianis
 militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: im-
 perat militibus Cæsar, ut naves faciant; cujus generis eum superio-
 ribus annis usus Britanniae docuerat. Carinæ primùm ac statumina ex
 levi materiâ fiebant; reliquum corpus navium, viminibus contex-
 tum, coriis integebatur. Has perfectas, carris junctis devehit noctu
 millia passuum à castris XXII; militesque his navibus flumen trans-
 portat; continentemque ripæ collem improvisè occupat: Huic celeri-
 ter, priusquam ab adversariis sentiat, communit: huc legionem po-
 stea transducit; atque ex utrâque parte pontem institutum perficit bi-
 duo. Ita comitatus, & qui frumenti causâ processerant, tutò ad se
 recipit; & rem frumentariam expedire incipit. Eodem die, equitum
 magnam partem flumen transjecit: Qui inopinantes pabulatores &
 sine ullo dissipatos timore aggressi, quàm maximum numerum ju-
 mentorum atque hominum intercipiunt: cohortibusque cetratis sub-
 sidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alii, ⁸⁴ ut præ-
 dæ præsidio sint; alii, ut venientibus resistent, atque eos propellant:
 Unamque cohortem, quæ temerè ante cæteras extra aciem procur-
 rerat, seclusam à reliquis circumveniunt atque interficiunt; Incolu-
 mæque, cum magnâ prædâ, eodem ponte in castra revertuntur.

§ LII.

Eodem tem-
 pore Brutus
 prælio na-
 vali M. Sili-
 enses superat.

DUM hæc ad Ilerdam geruntur; Massilienses, ⁸⁵ pûi L. Domitii
 consilio, naves longas expediunt, numero XVII, quarum erant XI
 tectæ. Multa huc minora navigia addunt; ut ipsâ multitudine nostra
 classis terreatur. Magnum numerum sagittariorum, magnum Albi-
 corum, de quibus supra demonstratum est, imponunt; Atque hos
 præmiis pollicitationibusque incitant. Certas sibi deposcit naves
 Domi-

⁸³ Domum concursus ad Afranium;] Qui hic emendationes nescio quas capiant, nodum profectò in scirpo quæruunt. Domum enim ad Afranium, idem planè est quod, ad Afranii domum Romæ. Utî optinè ostendit Davisius.

⁸⁴ Ut prædæ præsidio sint;] Ita

ex MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. restitui. Scaliger & Recitiores omnes, subsidio. Quod hoc in loco minùs convenit.

⁸⁵ Ubi] Abest hæc vox in nonnullis Codd. Et abesse sanè potest. Sapit tamen Cæsaris perspicuitatem.

Domitius; atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. Sic omnibus rebus instructâ classe; magnâ fiduciâ ad nostras naves procedunt, quibus præerat D. Brutus.⁸⁶ Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliam, stationes obtinebant. Erat multo inferior numero navium Brutus: sed electos ex omnibus legionibus fortissimos viros, antesignanos, centuriones, Cæsar ei classi attribuerat; qui sibi id muneris depoposcerant. Ii manus ferreas atque harpagones paraverant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum, se instruxerant. Ita, cognito hostium adventu, suas naves ex portu educunt; cum Massiliensibus confligunt. Pugnatum utrinque est fortissime, atque acerrime. Neque multum Albici nostris virtute cedebant; homines asperi, & montani, & exercitati in armis: atque ii modò digressi à Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant: Pastoresque indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam probare operam studebant. Ipsi Massilienses, & celeritate navium & scientiâ gubernatorum confisi, nostros eludebant; impetusque eorum excipiebant. Et, quoad licebat⁸⁷ latiore spatio; productâ longius acie, circumvenire nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes, detergere, si possent, contendebant. Quum propius erat necessariò ventum; ab scientiâ gubernatorum atque⁸⁸ artificiis, ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri, quod minùs exercitatis remigibus, minùsque peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis; tum etiam gravitate & tarditate navium impediabantur: Factæ enim subito ex humidâ materiâ, non eundem usum celeritatis habebant. Itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo singulas binis navibus objiciebant; atque, injectâ manû ferreâ, & retentâ utrâque nave diversi pugnabant; atque in hostium naves transcendebant; &, magno numero Albicorum & pastorum interfecto, partem navium depriment; nonnullas cum hominibus capiunt; reliquas in portum compellunt. Eo die naves Massiliensium, cum iis quæ sunt captæ, intereunt ix.

⁸⁹ Hôc prælio Cæsari ad Ilerdam nunciato: simul perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi, perterriti virtute equitum, minùs

§ LIII.

Cæsar exinde ad Ilerdam fortunâ utitur secundâ.

⁸⁶ Hæ — obtinebant.] MSS Reg. & Vossii; Hic — obtinebai. Quod perinde est.

⁸⁷ Latiore spatio;] MSS plerique corruptè, [latiore ut spatio.] Unde conjicit D. Vossius legendum, [latiore uti spatio.] Nullo Sensûs discrimine.

⁸⁸ Artificiis,] Codices alii, artificii; alii, artificis; alii, artificum.

Sed præstat Lectio vulgata.

⁸⁹ Hoc prælio — nunciato:] Variant MSS. Alii, hoc prælium — nunciatur. Al. hoc primum — nunciatur. Al hoc primum cum — nunciatur. Unde D. Vossius legendum conjecit, hoc quamprimum — nunciatur; Davilius, hoc prælium cum — nunciatur. Omnia, parvo sententiæ discrimine.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Farr.
DCCV.

nās liberè, minùs audacter, vagabantur: aliàs, non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: aliàs, longiore circuitu, custodias stationesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, projectis sarcinis, fugiebant. Postremò & plures intermittere dies, &, præter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari.

§ LIV.

Malta ad
eum civitates
ab Afranio
desiiscunt.

INTERIM Oscenses, & Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos; seseque imperata facturos pollicentur. Hos, Tarraconenses & Jacetani & Ausetani, &, paucis post diebus, Illurgavonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. Petit ab his omnibus, ut se frumento juvent: Pollicentur; Atque, omnibus undique conquestis jumentis, in castra deportant. Transit etiam cohors Illurgavonensis ad eum, cognito civitatis consilio; & signa ex statione transfert. Magna celeriter fit commutatio rerum. Perfecto ponte; magnis v civitatibus ad amicitiam adjunctis; expedita re frumentaria; extinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebantur: multæ longinquiores civitates ab Afranio desiscunt, & Cæsaris amicitiam sequuntur.

§ LV.

Afranius
& Petreius
bellum in
Celtiberiam
transferunt.

QUIBUS rebus, perterritis animis adversariorum, Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum xxx in ⁹⁰ altitudinem complures facere instituit; quibus ⁹¹ partem aliquam Sicoris averteret, vadumque in eo flumine efficeret. His penè effectis; magnum in timorem Afranius Petreiusque perveniunt, ne omnino frumento pabuloque intercluderentur; quòd multum Cæsar equitatu valebat: Itaque constituunt ⁹² iis locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res: quòd, ex duobus contrariis generibus; ⁹³ quæ superiore bello cum L. Sertorio

⁹⁰ Altitudinem] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. latitudinem. Quæ fortasse & verior Lectio.

⁹¹ Partem aliquam Sicoris] Unus MS D. Vossii, & Editi nonnulli, habent; parte aliquâ Sicorim. Quod probat Vir doctissimus. Cæterum cum alii omnes MSS retineant, partem aliquam; legerem potius partem aliquam Sicorim. Quæ est constructio Cæsari familiaris.

⁹² Iis locis] Ita optimè Ciacconius ex conjecturâ restituendum vidit. Quam Lectionem in MS deinceps Eliensi repperit Davissius. Scilicet aliique omnes, [ipsis locis] vel, [ipsi locis,] Quorum utrumque lan-

guidum prorsus & ineptum.

⁹³ Quæ — cum L. Sertorio steterant, — imperium absentis timebant; Quæ in amicitia manserant Pompeii, — diligebant.] Imperium absentis, scil. Pompeii. Quâ itaque voce transpositâ, legendum existimat Davissius: [Quæ — cum L. Sertorio steterant, — imperium absentis Pompeii timebant; Quæ in amicitia manserant, — diligebant.] Ingeniosè quidem. Verum non insolens est etiam optimis Autoribus, in sententiâ bimenbri Antecedens, quod ad utramque partem pertineat, in posteriorem partem sententiæ rejicere.

torio steterant, * civitates victæ, nomen atque imperium absentis timebant; quæ in amicitia manserant Pompeii, magnis affectu beneficiis eum diligebant: Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. Hinc magnos equitatus, magnaque auxilia expectabant; & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hic inito consilio; toto flumine Ibero naves conquirere, & Octogesam adduci jubent: Id erat oppidum positum ad Iberum, milliæque passuum à castris aberat xx: Ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperant fieri; Legionisque in flumen Sicorim transducunt; castraque muniunt vallo pedum xii.

Qua re per exploratores cognita; summo labore militum Cæsar, continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ⁵⁴ ut equites, etsi difficulter atque ægre fiebat, possent premis

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

* Ante Chr.
LXXIII.
U. C. Varr.
DCLXXXI.

§ LVI.
Cæsar eos
equitatu suo
insequitur &
possent premis

94 Ut equites, etsi difficulter — possent tamen atque auderent flumen transire. Pedites vero tantummodo humeris ac summo pectore exstabant; ut, quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis, ad transeundum impedirentur.] Mirè hoc in loco cæcutierunt omnes Cæsaris Editores. Scaliger & Recentiores ediderunt, [pectore exstare; & — ad transeundum NON impedirentur.] Davisius, ex veteribus Editionibus, postulante Syntaxi, restituendum censet, [pectore exstarent, & — ad transeundum non impedirentur.] Omnes autem cum contra Manuscriptorum fidem; tum etiam contra planè, ac erat mens Autoris. Non enim id vult Cæsar, pedites NON fuisse impeditos, sed planè fuisse impeditos. Patet ex Syntaxi. Huc jam, inquit, rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter —, possent tamen atque auderent flumen transire. Pedites vero, TANTUMMODO humeris ac summo pectore exstabant; ut, quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis, ad transeundum impedirentur. Si dixisset, (ut volunt Editores,) non impedirentur; quid (obsecro) est illud, TANTUMMODO humeris ac summo pectore exstabant? Quod enim quis Tantummodo humeris, nec majori corporis parte, ex

aquâ exstet; ea profectò causa esse poterit, quamobrem ad transeundum impediatur; nequaquam autem, quamobrem non impediatur. Si rationem hanc attulisset Cæsar, quamobrem non impedirentur; dixisset utique eos Totis humeris, totoque pectore, nec minori corporis parte, extitisse ex aquâ. Porro, mentem hinc fuisse Cæsari ut diceret, [Pedites FUISSE ad transeundum impeditos] patet ex eo quod sequitur, pag. 252. lin. 9. Relinquebatur, inquit, Cæsari nihil nisi uti Equitatu agmen adversariorum malè haberet & carperet. Qui postquam transissent, tum demum Pedites Cæsarem adire atque obsecrare, (pag. 252. lin. 24.) ne labori suo neu periculo parceret; Paratos esse sese; Possent & audere eâ transire flumen, quâ transductus esset equitatus. Atque hoc demum in errorem inductos puta Editores; qui ideò in priore loco scripserunt, non impedirentur, quia in hoc posteriore loco dictum est eos posse tandem & audere flumen transire: cum è contrario ideo in priore loco narret Cæsar pedites fuisse impeditos, ut in hoc posteriore loco eorum audaciam & fortitudinem ostendat, qui, postquam Equitatus transisset, clamarent tandem, posse SE quoque & audere eâ transire, quâ transiri non posse visum

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

possent tamen atque auderent flumen transire: Pedites verò tantummodo humeris ad summo pectore exstabant; ut, quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis, ac transeundum impedirentur. Sed tamen eodem ferè tempore ⁹⁵ pons in Ibero propè effectus nunciabatur; & ⁹⁶ in Sicori vadum reperiebatur. Jam verò eò magis illi maturandum iter existimabant: Itaque, 11 auxiliariis cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt; & cum 11 legionibus, quas superioribus diebus transfuderant, castra conjungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi uti equitatu agmen adversariorum malè haberet & carperet: Pons enim ipsius, magnum circuitum habebat; ut multò breviori itinere illi ad Iberum pervenire possent. Equites ab eo missi, flumen transeunt; & quum de tertiâ vigiliâ Petreius atque Afranius castra movissent, repentè sese ad novissimum agmen ostendunt; & magnâ multitudine circumfusâ, morari atque iter impedire incipiunt.

§ LVII.
Deinde totum exercitum suum transducit, eoque insequi pergit.

PRIMA luce ex superioribus locis, quæ Cæsaris castris erant conjuncta, ⁹⁷ cernebatur equitatûs nostri prælio novissimos illorum premi vehementer; ac nonnunquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi: aliàs inferri signa, & universarum cohortium impetu nostros propelli; deinde rursus conversos insequi. Totis verò castris milites circulari & dolere, "hostem ex manibus di-
" mitti, bellum ⁹⁸ necessario longius duci." Centuriones tribunôsq; militum adire atque obsecrare, ut per eos Cæsar certior fieret, "ne labori suo ⁹⁹ neu periculo parceret. Paratos esse sese; " posse & audere eâ transire flumen, quâ transductus esset equitatus." Quorum studio & vocibus excitatus Cæsar; etsi timebat tantâ

sum fuisset. Pro eo igitur quod in Editis est, [ad transeundum non impedirentur;] rescribo ex MSS Reg. & Vossii, [ad transeundum impedirentur.] Deinde, pro eo quod in Editis est, [exstarent, (vel exstare;)] et &c.] repono, ex MS Reg. [exstabant; ut &c.] Etenim si attentius perpendes, liquebit vocem præcedentem [Tantummodo,] intercedere necessario, quò minùs locum habere hic possit illud [extarent.] Non enim in flumine avertendo rem huc deduxerat Cæsar, ut pedites TANTUMMODO humeris EXSTARENT: Absurdum hoc, (dicendum enim potius fuisset, TOTIS humeris exstarent:) Sed, postquam rem eò deduxerat ut Equites possent transire, Pedites tamen adhuc Tantummodo humeris, nec ma-

jori corporis parte, EXTABANT, ut adeò altitudine & rapiditate fluminis etiam adhuc ad transeundum impedirentur.

⁹⁵ Pons in Ibero] ab Afranio constitutus.

⁹⁶ In Sicori vadum] à Cæsare effectum.

⁹⁷ Cernebatur — premi] MS Reg. [cernebantur — premere.] Quod idem est. MS Eliens. [cernebant — premi.]

⁹⁸ Necesario longius duci.] Unus MS D. Vossii; non necessario. Quod idem est. Longius duci, quam erat necessarium; vel, Longius duci, non necessario.

⁹⁹ Neu] Sic MSS Reg. & Eliensis, elegantius paullo. Vulgg. nec.

tantæ magnitudinis flumini exercitum objicere, conandum tamen atque experiendum judicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse; Hos cum legione unâ præsidio castris relinquit: Reliquas regiones expeditas educit; magnôque numero jumentorum in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. Pauci ex his militibus, vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac sublevantur: ¹ Interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit: Ac tantum fuit in militibus studium, ut, millium vi ² ad iter addito circuitu, magnâque ad vadum fluminis morâ interpositâ, eos, qui de tertiâ vigiliâ exissent, ante horam diei ix consequerentur.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

Quos ubi Afranius ³ procul visos, cum Petreio conspexit; novâ re perterritus, locis superioribus confisit, aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum reficit, ne defessum prælio objiciat: rursus conantes progredi, insequitur & moratur. Illi necessariò maturiùs, quàm constituerant, castra ponunt. Suberant enim montes, atque à millibus passuum v itinera difficilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Cæsar; præsidiiisque in angustiis collocatis, exercitum itinere prohiberent; ipsi, sine periculo ac timore, Iberum copias transducerent: Quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum: Sed, totius diei pugnâ atque iûneris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit.

§ LVIII.

MEDIA circiter nocte, iis, qui adaquandi causâ longiùs à castris processerant, ab equitibus correptis; sit ab his certior Cæsar, duces adversariorum silentio copias castris educere. Quo cognito; signum dari jubet, & vasa militari more conclamari. Illi, exaudito clamore, veriti ne noctu impediti sub onere configere cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsar in angustiis tenerentur; iter supprimunt; copiasque in castris continent. Postero die Petreius, cum paucis equitibus, occultè ad exploranda loca proficiscitur: Hoc idem fit ex castris Cæsar; mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui

§ LIX.

¹ *Interiit tamen nemo.*] Vox [*tamen*,] inquit Davisius, huc non convenit. Rescribit itaque, [*Interiit autem nemo.*] Sed nihil mutandum. Vox enim [*tamen*] optimè convenit. Licet nonnulli ex militibus vi fluminis abrepti essent, *tamen* nemo interiit, quippe ab equitatu excepti. Vide supra ad Pag. 21. lin. 17. & ad pag. 199. lin. 11.

sistentibus restituit.

² *Ad iter*] Optimè has voces Davisius, à Ciacconio, Scaligero & Recentioribus omittas, ex MSS con-

³ *Procul visos, cum Petreio conspexit*] Scaliger vocem [*visos*] delendam existimat. Davisius emendat, [*procul ipsos*.] Sed vocem [*ipsos*] hoc modo non usurpant boni Auctores, nisi *εισαλαβὼς*; quod hic locum non habet. Neque verò abundat illud [*visos*.] Etenim [*procul visos*,] est [*subitò è longinquo apparentes*]; [*conspicere*] autem, hoc in loco est [*attentiùs intueri*.]

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis renunciat; v mil-
lia passuum proxima intercedere, itineris campestris; inde excipere
loca aspera & montuosa: Qui prior has angustias occupaverit, ab
hoc hostem prohiberi nihil esse negotii.

§ LX.

DISPUTATUR in concilio à Petreio & Afranio, & tempus pro-
fectionis quæritur. Plerique censebant, ut “ noctu iter facerent:
“ posse prius ad angustias veniri, quàm sentirentur.” Alii, quòd
pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsaris, argumenti su-
mebant loco, “ non posse clam exiri: circumfundi noctu equita-
“ tum Cæsaris, atque omnia loca atque itinera obsideri: noctur-
“ nâque prœlia esse vitanda, quòd perterritus miles in civili dif-
“ fensione timori magis quàm religioni consulere consueverit:
“ at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam
“ tribunorum militum & centurionum præsentiam afferre; quibus
“ rebus coerceri milites, & in officio contineri soleant: Quare
“ omni ratione esse interdum perrumpendum: Etsi aliquo accepto
“ detrimento, tamen, summâ exercitûs salvâ, locum, quem pe-
“ tant, capi posse.” Hæc vicit in concilio sententia; & primâ
luce postridie constituunt proficisci.

§ LXI.

CÆSAR, exploratis regionibus; albente cœlo, omnes copias
castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere, exercitum
ducit: 4 Namque itinera, quæ ad Iberum atque Octogesam pertine-
bant, castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant transcenden-
dæ valles maximæ ac difficillimæ: Saxa multis locis prærupta, iter
impediebant: 5 ut arma per manus necessariò transferrentur; mili-
tisque inermes, sublevatique alii ab aliis, magnam partem itineris
conficerent. Sed hunc laborem recusabat nemo; quòd eum om-
nium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero interclu-
dere & frumento prohibere potuissent. Ac primò Afranii milites,
visendi causâ, læti ex castris procurrebant; contumeliosisque voci-
bus prosequiebantur, “ 6 necessarii victus inopiâ coactos fugere, at-
“ que ad Ilerdam reverti.” Erat enim iter à proposito diversum;
contrariamque in partem iri videbatur. Duces verò eorum suum
consilium laudibus ferebant, quòd se castris tenuissent: Multumque
eorum opinionem adjuvabat, quòd sine jumentis impedimentisque
ad iter profectos videbant; ut non posse diutius inopiam sustinere
confiderent. Sed ubi paullatim retorqueri agmen ad dextram con-
spexerunt, jamque primos superare regionem castrorum animad-
verterunt; nemo erat adeò tardus, aut fugiens laboris, quin statim
castris exeundum atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma;
atque

4 Namque itinera quæ ad &c.] MSS transiebantur, — conficiebant.
Elienſ. & Voſſii, [Nam quæ itinera] 6 Neceſſarii] Daviſius, ex Editt.
ad &c.] Quod idem. Vett. & Codice Urſini reponendum
5 Ut — transferrentur, — confi- cenſet, [nos neceſſarii &c.] Suffra-
cerent.] MS Reg. omiſſa [ut] habet; gantur MSS Reg. & Voſſii.

atque omnes copiae, paucis praesidio relictis cohortibus, exeunt; re- Ante Chm
ctoque ad Iberum itinere contendunt. XLIX.

ERAT in celeritate omne positum certamen, utri prius angustias montesque occuparent: Sed exercitum Caesaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Caesaris insequens morabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta; ut, si priores montes, quos petebant, attigissent; ipsi periculum vitarent: impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas, servare non possent; quibus interclusis exercitu Caesaris, auxilium ferri nullâ ratione poterat. Confecit prior iter Caesar; atque ex magnis rupibus nactus planiciem, in hâc contra hostem aciem instruit. Afranius, quum ab equitatu novissimum agmem premeretur, & ante se hostem videret; collem quendam nactus, ibi constitit: Ex eo loco IV cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelsissimus, mittit: Hunc magno cursu concitatos jubet occupare; eo consilio, uti ipse eodem omnibus copiis contenderet, & mutato itinere, jugis Octogesam perveniret. Hunc quum obliquo itinere cetrati peterent; conspiciatus equitatus Caesaris, in cohortes impetum facit: Nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt; omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur.

ERAT occasio bene gerendae rei. Neque verò id Caesarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento perterritum exercitum sustinere non posse; praesertim circumdatum undique equitatu; quum in loco aequo atque aperto confingeretur. Idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrabant legati, centuriones, tribuni que militum; "ne dubitaret proelium committere: Omnium esse militum paratissimos animos; Afranianos contra, multis rebus sui timoris signa misisse; quod suis non subvenissent; quod de colle non decederent; quod vix equitum incursum sustinerent; collatisque in unum locum signis conferti, neque ordines neque signa servarent. Quod si iniquitatem loci timeret: datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset."

CAESAR in eam spem venerat, se, sine pugna & sine vulnere suorum, rem conficere posse; quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur, etiam secundo proelio, aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optimè meritos de se milites? cur denique fortunam periclitaretur? praesertim quum non minùs esset imperatoris, consilio superare, quàm gladio. Movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat: quibus salvis atque inco-

7 Aliquo loco] Ciacconius emendat. [aequo loco:] Infelicit. Dat. ex MS Eliensi, reponit, [alio loco:] hancque lectionem omnes
secum probaturos arbitratur. Sed &, [aliquo loco,] idem planè est quod [alio loco,] vel, [alio aliquo loco,] atque etiam elegantius.

§ LXIV.
Re eos frumentaria intercludit.

Ante Chr. incolumibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris, à ple-
 XLIX.
 U. C. Varr. risque non probabatur. Milites verò palam inter se loquebantur;
 DCCV. "quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur; etiam quum vellet
 "Cæsar, sese non esse pugnatos." Ille in suâ sententiâ perseve-
 rat; & paullum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis mi-
 nuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in castra sese refe-
 runt. Cæsar, præsidii⁸ in montibus dispositis, omni ad Iberum
 intercluso itinere, quàm proximè potest hostium castris castra com-
 munit.

§ LXV. POSTERO die duces adversariorum perturbati; quòd omnem rei
 frumentariæ fluminisque Iberi spem amiserant; de reliquis rebus
 consultabant. Erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent; alterum,
 si Tarraconem peterent. Hæc consiliantibus eis, nunciatur aqua-
 tores ab equitatu premi nostro. Quâ re cognitâ; crebras stationes
 disponunt equitum & cohortium alariarum, legionariâsque interjici-
 unt cohortes: vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut
 intra munitionem & sine timore, & sine stationibus, aquari possent.
 Id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur; ipsique, per-
 ficiendi operis causâ, longius progrediuntur.

§ LXVI.
 Afranii &
 Petreii mili-
 tes de dedi-
 tione cum
 Cæsarianis
 colloquun-
 tur.

QUORUM discessu liberam nacti milites colloquiorum faculta-
 tem, vulgò procedunt; &⁹ quem quisque in castris notum aut
 municipem habebat, conquirat atque evocat. Primùm agunt gra-
 tias omnes omnibus, quòd sibi perterritis pridie peperissent: eo-
 rum se beneficio vivere.¹⁰ Deinde Imperatoris fidem quærunt;
 rectene se illi sint commissuri. Et, quòd non ab initio fecerint;
 armâque cum hominibus necessariis & consanguineis contulerint;
 conqueruntur. His provocati sermonibus, fidem ab Imperatore de
 Petreii & Afranii vitâ petunt; ne quod in se scelus concepisse, neu
 suos prodidisse videantur: Quibus confirmatis rebus, se statim sig-
 na translaturos confirmant; legatôsque de pace, primorum ordi-
 num centuriones ad Cæsarem mittunt. Interim alii suos in castra,
 invitandi causâ, adducunt; alii ab suis abducuntur: adeo, ut una
 castra jam facta ex binis viderentur: Complurêsque tribuni mili-
 tum & centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant.
 Hoc idem fit à principibus Hispaniæ; quos illi evocaverant, & se-
 cum in castris habebant obsidum loco. Ii suos notos hospitêsque
 quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis ha-
 beret ad Cæsarem. Afranii etiam filius adolescens, de suâ & pa-
 rentis

⁸ In montibus] Sic MS Reg. In Sensu planè nullo.
 aliis deest, in.

⁹ Quem quisque in castris] Ita
 ex MSS & Editt. Vett. optimè
 restituerunt D. Vossius & Davi-
 sius. Scaliger & Recentiores edi-
 derunt, [quem plerisque in castris.]

¹⁰ Deinde Imperatoris fidem qua-
 runt,] Scaliger, conjecturam Ciac-
 conii secutus, edidit, [Dein de Im-
 peratoris fide quærunt.] Sed le-
 ctionem Codd. MSS rectè tuetur
 Davissius.

rentis sui salute cum Cæsare per Sulpicium legatum agebat. Erant Antè Chr. plena lætitiâ & gratulatione omnia; eorum, qui tantâ pericula vi- XLIX. tāsse; & eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur. U. C. Varr. Magnūque fructum suæ pristinæ lenitatis, omnium iudicio, Cæ- DCCV.

far ferebat; consiliūque ejus à cunctis probabatur.

QUIBUS rebus nunciatis Afranio; ab instituto opere discedit, & sequē in castra recipit; sic paratus, (ut videbatur,) ut, quicumque accidisset casus, hunc quieto & æquo animo ferret. Petreius verò non deserit sese. Armât familiam: Cum hæc, & prætoriâ cohorte cetratorum, barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis quos suæ custodiæ causâ habere consueverat; improvise ad vallum ad- volat: colloquia militum interruptit: nostros repellit ab castris: quos reprehendit, interficit: Reliqui coeunt inter se; &, repen- tino periculo exterriti, sinistras sagis involvunt, gladiosque distrin- gunt; atque ita se à cetratis equitibusque defendunt, castrorum propinquitate confisi: sequē in castra recipiunt; & ab iis cohorti- bus, quæ erant in statione ad portas, defenduntur.

QUIBUS rebus confectis; flens Petreius manipulos circuit, mi- § LXVII. litésque appellat: "neu se, neu Pompeium absentem Imperatorem Petreius are- suos ad ius- jurandum ad- riter concursus in prætorium. Postulat ut jurent omnes, se exerci- digit, ne Duces desce- tum ducésque non deserturos, neque prodituros: neque sibi separa- ranti tim à reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba ¹¹ jurat ipse: idem jusjurandum adigit Afranium: subsequuntur tribuni militum, centurionesque: Centuriatim producti milites, idem ju- rant: edicunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, ut produca- tur: productos palam in prætorio interficiunt: sed ¹² plerosque hi, qui receperant; celant; noctūque per vallum emittunt. Sic ter- ror ¹³ oblatus à ducibus, crudelitas in supplicio; nova religio juris- jurandi, spem præsentis deditionis sustulit; mentésque militum convertit; & rem ad pristinam belli rationem redegit.

S

CÆSAR,

¹¹ Jurat ipse: idem &c.] Ita [plerosque, quos receperant, celant:] Quæ Lectio ferri quoque posset. elegantior admodum ex Editt. Vett. Pessima autem omnium; & vix La- distinxit Davissius. Scaliger & Re- latina, quam secutus est Scaliger, tentiores, sensu admodum lan- quamque exhibet, alius MS D. Vos- guido & abjecto, [jurat; ipse idem siii: [plerosque ii, quos receperant, &c.] celant.]

¹² Plerosque hi, qui receperant, celant;] Variant Codices. MSS Eli- ¹³ Oblatus à ducibus,] Ita ex MSS ens. & Ursini exhibent, plerosque omnibus & Editt. Vett. præeunte D. Vossio, sensūque ipso manifestò hi, qui receperant, celant:] Quæ b. postulante, restitui. Recentiores non- Lectio omnium optima videtur. MS Reg. & Editt. aliquot Vett. [pleri- nulli, ediderant, [oblatus ducibus.]] que, quos ceperant (lege receperant,) Quod D. Vossius Scaligero attri- celant:] Quæ Lectio prior, non buit, Sed in Scaligeri editione est, multis inferior. MS unus D. Vossii, [à ducibus.]

Ante Chr.

XLIX.

U. C. Varr.
DCCV.

CÆSAR, qui milites adversariorum in castra per tempus collo-
qui venerant, summâ diligentia conquiri & remitti jubet: Sed ex
numero tribunorum militum, centurionumque, nonnulli suâ vo-
luntate apud eum remanserunt; quos ille postea magno in honore
habuit. ¹⁴ Centuriones, in ampliores ordines; equites Romanos, in
Tribunitium restituit honorem.

§ LXX.

Qui porro,
pabulatione
interclusi, I-
lerdam re-
verti insti-
tuunt.

PREMBANTUR Afraniani pabulatione; aquabantur agro.
Frumenti copiam, legionarii nonnullam habebant; quod dierum
xxii ab Ilerdâ frumentum iussu orant efferre: Cotrati auxiliariisque
nullam; quorum erant & facultates ad parandum exigue, & cor-
pora insueta ad onera portanda; itaque magnus sermo quotidie nu-
merus ad Cæsarem perfugiebat. In his erat angustia res: Sed ex
propositis consiliis duobus, explicitius videbatur ¹⁵ Ilerdam reverti;
quod ibi paululum frumenti reliquerant. Ibi se reliquum consi-
lium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius; quo spe-
tio plures rem posse casus recipere intelligebant. Hoc probato con-
silio ex castris proficiscuntur. Cæsar, equitatu præmissus, qui non
vissimum agmen carperet atque impediret; ipse cum legionibus
subsequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equi-
tibus præliarentur.

§ LXXI.

Cæsar eos in-
sequitur, &
perpetuū car-
pit.

GENUS erat hoc pugnae. Expeditæ cohortes, novissimum ag-
men claudabant; pluresque in locis campestribus subsistebant. Si
mons erat ascendendus; facile ipsa loci natura periculum repelle-
bat; quod ex locis superioribus, qui antecesserant, ¹⁶ suas adscen-
dentes protegebant. Quum vallis aut locus declivis suberat; nequa-
lii, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant; equites verò
ex loco superiore in ¹⁷ aversos tela conjiciebant; tum magno erat
in periculo res. ¹⁸ Requirebatur, ut, quum ejusmodi esset locis
appropinquatum, legionum signa consistere juberent, magnæque
impetu equitatum repellerent; eo summoto, repente ineitato cursu
se in valles universi ¹⁹ demitterent, atque ita transgressi rursus in
locis superioribus confisterent. Nam tantum ab equitum suorum
auxiliis aberant, (quorum numerum habebant magnum,) ut eos
superioribus perterritos præliis, in medium reciperent agmen, ultrô-
que

¹⁴ Centuriones, in ampliores ordi-
nes; equites Romanos in Tribunitium.]

D. Vossius, ex MS uno, qui pro
[equites Romanos] habet [Tribunos,]
legendum existimat; [Centuriones in
primores ordines, Tribunos in Tribu-
nitium &c.]

¹⁵ Ilerdam] MS Reg. [ad Iler-
dam.] Quæ locutio Cæsari familiaris.

¹⁶ Suos] Codices nonnulli, desu-
per; Alii, suos desuper.

¹⁷ Aversos] Ita omnino cum
Ursino & Davio reponendum.

Scaliger alique ediderant, [ad-
versos.]

¹⁸ Requirebatur, ut] Ita optimè
D. Vossius ex Codice Petaviano, &
Davissus ex MS Eliensi restituerunt.
Editi omnes habent, [Tum inquiri-
bant, ut &c.] corruptè.

¹⁹ Demitterent, — confisterent;]
Sic ex MSS Reg. Eliens. & Vossii
& Editt. Rom. restitui; postulante
& ipsâ Latinitate. Editi Recentio-
res omnes exhibent; [demittere —
confistere.] Quod ferri non potest.

que eos tuerentur; quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæsaris exciperetur.

TALIS dum pugnatur modo, lentè ac paullatim proceditur; crebròque, ut sint auxilio suis, subsistunt. Ut tum accidit: Millia enim progressi IV, vehementiusque peragitati ab equitatu; montem excelsum capiunt, ibique una à fronte contra hostem castra muniunt, neque jumentis onera deponunt. Ubi Cæsaris castra posita, tabernaculaque constituta, & dimissos equites pabulandi causâ, animadvertère; sese subitò proripiunt, hora circiter VI ejusdem diei: & spem nocti moræ, discessu nostrorum equitum; iter facere incipiunt. Quà re animadversâ, Cæsar eductis legionibus subsequitur; præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit; horâ X subsequi pabulatores, equitèsque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium revertitur. Pugnatur acriter ad novissimum agmen; aded ut penè terga convertant; complurèsque milites, etiam aonnulli centuriones, interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque universum imminabat.

TUM verò neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum datâ facultate; consistunt necessariò: & procul ab aquâ, & naturâ iniquo loco, castra ponunt. Sed eisdem de causis Cæsar, quæ supra sunt demonstratæ, prælio non lacescit; & eo die tabernacula statui passus non est; quò paratiores essent ad insequendum omnes, sive noctu sive interdiu erumperent. Illi, animadverso vitio castrorum, totâ nocte munitiones proferunt; castraque castris convertunt. Hoc idem postero die à primâ luce faciunt; totumque in eâ re diem consumunt. Sed, quantum opere processerant, & castra protulerant; tanto aberant ab aquâ longius; & præsentî malo aliis malis remedia dabantur. Primâ nocte, aquandi causâ, nemo egreditur ex castris: proximo die, præsidio in castris relicto, universas ad aquam copias educunt: pabulatum amittitur nemo. His eos supplices malis haberi Cæsar, & neces-

S 2

sariana

20 *Animadvertère*] Daviscus ex Editt. Vett. & MS Eliensi reponit *castra sua castris Cæsaris contulisse, & propius admovisse.*

[*animadvertunt*,] vel [*animum advertunt*,] propter sequentem [*proripiunt*] præsentis temporis. Sed nihil opus. Nam & illud [*animadvertère*] est præsens Tempus rei jam perfectæ. Quomodo in periodo proxime sequente: [*Quà re animadversâ, Cæsar*—] subsequitur.

21 *Castraque castris convertunt.*] Interpretatur D. Vossius; *castra sapius commutant.* Cui suffragatur Cellarius Ego, cum Davisco, hanc locutionem ita potius accipiendam existimo, ut dicat Auctor, *hostes*

22 *His eos supplices malis haberi*] Scaliger edidit, [*His eos supplices male haberi.*] Quod sine dubio vitiosum. Ex MS. Reg. & Editt. Vett. omnino restituendum, [*supplices malis haberi.*] Non autem, quomodo Daviscus reponit, [*supplices malis habere.*] Illud enim [*habere*,] respiciet Cæsarem, minisque conveniet cum eo quod sequitur, [*subire.*] Porro, Daviscus aliter coniecit legendum, [*His eos supplicis male haberi.*] Quæ emendatio, ut non mala, ita nec necessaria est.

Ante Chr.

XLIX.

U. S. Farr.

DCEV.

§ LXXII.

§ LXXIII.
Tandem aqua, pabulis, rerumque omnium inopia obsessi ad deditio-
nem cogit.

Ante Chr. sariam subire deditiōem, quā prœlio decertare, malebat. Con-
 XLIX. tur tamen eos vallo fossâque ²³ circummunire; ut quā maximè
 U. C. Varr. repentinæ eorum eruptiones demoretur, quò necessariò descensuros
 DCCV. existimabat. ²⁴ Illi, & inopiâ pabuli adducti, & quò essent ad iter
 expeditiores; omnia farcinaria jumenta interfici jubent.

§ LXXIV. In his operibus consiliisq̃ue biduum consumitur: tertio die magna
 jam pars operis Cæsaris processerat. Illi, ²⁵ impediendæ rei causâ,
 horâ circiter VIII signo dato, legiones educunt; aciemq̃ue sub castris
 instruunt. Cæsar ab opere legiones revocat; equitatum omnem
 convenire jubet; aciem instruit. Contra opinionem enim militum,
 famâq̃ue omnium, videri ²⁶ prœlium defugisse; magnum detri-
 mentum afferebat. Sed eisdem de causis, quæ sunt cognitæ, quò
 minùs dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quòd
 spatii brevitās, etiam in fugam conjectis adversariis, non multum
 ad summam victoriæ juvare poterat. Non enim ampliùs pedum
 millibus II, ab castris castra distabant: hinc duas partes, acies
²⁷ occupabant; tertia vacabat, ad incursum atque impetum mili-
 tum relicta: Si prœlium committeretur, propinquitās castrorum
 celerem superatis ex fugâ receptum dabat. Hâc de causâ consti-
 tuerat signa inferentibus resistere, prior prœlio non lacessere.

§ LXXV. ACIES erat Afraniana duplex, ²⁸ legionum V; & tertium in
 subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæsaris, triplex: sed
 primam aciem quaternæ cohortes ²⁹ ex V legionibus tenebant: has
 subsidiariæ ternæ, & rursus aliæ totidem, suæ cujusq̃ue legionis,
 subsequēbantur: Sagittarii funditorēsque, mediâ continebantur acie:
 equitatus, latera cingebat. Tali instructâ acie, tenere uterque pro-
 positum

²³ Circummunire;] Ita ex MSS Reg. & Vossii restitui. Quæ locutio Cæsari valdè familiaris. Al. circumvenire.

²⁴ Illi,] Sic restituendum optime vidit Davisius, ex MS Eliens. & Editt. quibusdam Vett. Quibuscum faciunt MSS Reg. & Vossii. Scaliger alique ediderunt, [Ibi.]

²⁵ Impediendæ rei causâ,] Acutè Davisius vocem (causâ) delendam existimat, quia videatur irrepsisse ex Glossmate quod in Editt. Vett. ejusmodi est, [impediendæ rei, quæ munitionis causâ fiebat.]

²⁶ Prælium defugisse;] Omnino & hic quoque Davisius assentior: qui, cum MSS habeant prælio diffugisse;] Scaliger autem ediderit [prælium diffugisse;] scribendum existimat [prælium defugisse;]

²⁷ Occupabant;] MSS Eliens. &

Vossii exhibent; [occupabant duæ.] Quæ Lectio nequaquam mala.

²⁸ Legionum V; & tertium in subsidiis locum &c.] Variant MSS Scaliger edidit, [legio V. & III. in subsidiis &c.] Quod manifestò corruptum. Quod edidimus, ex emendatione Ciacconii est; cui suffragatur D. Vossius, nisi quòd vocem [tertium] delendam existimet. Immeritò. Nam illud [tertium — locum] optime respondet præcedenti [acies — duplex.]

²⁹ Ex V legionibus] Ita optime restituit D. Vossius ex MSS suis. Quibuscum faciunt MSS Reg. Eliens. & H. Vossii. Scaliger ediderat, [ex V legione:] Quod manifestò vitiosum. Nic. Ellebodium emendaverat; [ex quâque legione.] Sed præstat Lectio, quam secuti sumus.

positum videbatur: Cæsar, ut, nisi coactus, prælium non committeret: ³⁰ illi, ut opera Cæsaris impedirent. Producitur tamen res; aciesque ad solis occasum continentur: inde utrique in castra discedunt. Postero die, munitiones institutas Cæsar parat perficere; Illi vadum fluminis Siooris tentare, si transire possent. Quà re animadversâ, Cæsar Germanos levis armaturæ, equitumque partem, flumen transjicit; crebrasque in ripis custodias disponit.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

TANDEM, omnibus rebus obsessi; quartum jam diem sine pa- § LXXVI.
bulo retentis jumentis; aquæ, lignorum, frumenti inopiâ; colloquium petunt: & id, si fieri possit, semoto à militibus loco. Ubi id à Cæsare negatum; &, palam si colloqui vellent, concessum est: datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. Venitur in eum locum, quem Cæsar ³¹ delegit: Audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: “ Non esse aut ³² Ipsi aut militibus succensendum, quod si-
“ dem erga Imperatorem suum Cn. Pompeium conservare volue-
“ rint: Sed satis jam fecisse officio, satisque supplicii tulisse, per-
“ pessos omnium rerum inopiam: Nunc verò, ³³ penè ut feras,
“ circummunitos, prohiberi aquâ, ³⁴ prohiberi ingressu: Neque
“ corpore dolorem, neque ignominiam animo ferre posse: Itaque
“ se victos confiteri: Orare atque obsecrare, si quis locus misericor-
“ diæ relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habe-
“ ant.” Hæc quàm potest demississimè atque subjectissimè exponit.

Ad ea Cæsar respondit: “ Nulli omnium has partes, vel queri- § LXXVII.
“ moniæ, vel miserationis, minùs convenisse. Reliquos enim om-
“ nes, suum officium præstitisse. Se; qui etiam bonâ conditione,
“ & loco & tempore æquo, configere noluerit, ut quàm integer-
“ rima essent ad pacem omnia. Exercitum suum; qui, injuriâ
“ etiam acceptâ, suisque interfectis, ³⁵ quos in suâ potestate habue-
“ rit,

S 3

³⁰ Illi — impedirent.] Sic MS Reg. Ut intelligantur Afranius & Petreius. Alii illis — impedirent.] scilicet Afranius. Quod perinde est.

³¹ Delegit:] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii. Rectius quàm quod habent editi, deligit. Venitur enim in locum, non quem quis deligit tum cum veniatur, sed quem prius delegit.

³² Ipsi Afranio. Sed in MSS Reg. Eliens. & Vossii est, [Ipsis:] scil. Afranio & Petreio. Quod probat Davissius. Nec immerito. Sic enim jam supra, quod in editis est, [ille — impediret:] in MS Reg. est, [illi impedirent.]

³³ Penè ut feras,] Ita optime restituit D. Vossius. Alii omnes ediderant, [penè ut sceminas.]

³⁴ Prohiberi ingressu:] D. Vossius primò reposuit, [egressu.] deinde [congressu.] Davissius, [digressu.] Ego cum Cellario, priorem D. Vossii conjecturam probo; prohiberi Egressu, tanquam feras indagine clausas. Digressus, (quod voluit Davissius) est Discessus in diversas partes: Quod hic non convenit.

³⁵ Quos in suâ potestate habuerit, conservavit.] Vulgg. [habuit.] D. Vossius autem & Davissius ex plurimis MSS reposuerunt, [habuerit:] Quod & Linguae Latine rationem postulare existimant. Sed utrumque rectè dicitur. Et illud [habuit] emphasi suâ non caret. Est enim Assertio Cæsar, se hostium nonnullos in potestate suâ habuisse.

Ante Chr. ^{XLIX.}
 U. C. Varr.
 DCCV.

“rit, conservârit & texerit. Illius denique exercitûs milites; qui,
 “per se, de conciliandâ pace egerint: Quâ in re omnium suorum
 “vitæ consulendum putârunt. Sic omnium ordinum partes, in
 “misericordiâ constitisse: Ipsos duces à pace abhorruisse; Eos,
 “neque colloqui neque induciarum jura servasse; & homines im-
 “peritos, & per colloquium deceptos, crudelissimè interfecisse.
 “Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimîa pertinaciâ
 “atque arrogantia accidere soleat; uti eò recurrant, & id cupidis-
 “simè petant, quod paulò antè contempserint. Neque nunc se
 “illorum humilitate, neque aliquâ temporis opportunitate postu-
 “lare, quibus rebus augeantur opes suæ; sed eos exercitus, quos
 “contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti. Neque enim
 “vi legiones aliâ de causâ missas in Hispaniam, septimamque
 “ibi conscriptam; neque tot tantâsque classes paratas; neque sum-
 “missos duces, rei militaris peritos. Nihil horum ad pacandas
 “Hispanias, nihil ad usum provinciæ provisum; quæ, propter diu-
 “urnitatem pacis, nullum auxilium desiderârit. Omnia hæc jam
 “pridem contra se parari. In se, novi generis imperia constitui;
 “ut idem ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas
 “provincias absens tot annos obtineat. In se, jura magistratum
 “commutari; ne ex præturâ & consulatu, ut semper, sed per
 “paucos probati & electi in provincias mittantur. In se, ætatis
 “excusationem nihil valere; quod superioribus bellis probati, ad
 “obtinendos exercitus evocentur. In se uno non servari, quod sit
 “omnibus datum semper imperatoribus; ut rebus feliciter gestis,
 “aut cum honore aliquo, aut certè sine ignominiâ, domum rever-
 “tantur, exercitumque dimittant. Quæ tamen omnia, & se tu-
 “lisse patienter & esse laturum: Neque nunc id agere, ut ab illis
 “abductum exercitum teneat ipse, (quod tamen sibi difficile non
 “sit;) sed ne illi habeant, quo contra se uti possint. Proinde, ut
 “esset dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent:
 “si id sit factum, nociturum se nemini: Hanc unam atque ex-
 “tremam pacis esse conditionem.”

§ LXXVIII. Id verò militibus fuit pergratum & jucundum, (ut ex ipsâ signi-
 ficatione potuit cognosci;) ut, qui aliquid victi incommodi exspe-
 ctavissent, ultro inde præmium missionis ferrent. Nam, quum de
 loco & tempore ejus rei controversia inferretur; & voce & mani-
 bus universi ex vallo, ubi constiterant, significare cœperunt, ut sta-
 tim dimitterentur; ³⁶ neque omni interpositâ fide firmum esse
 posse, si in aliud tempus differretur. Paucis quum esset in utram-
 que partem verbis disputatum, res huc deducitur; ut ii, qui ha-
 beant domicilium aut possessiones in Hispaniâ, statim; reliqui, ad

Varum

³⁶ Neque omni] MS Reg. & Edit. Rom. [neque enim.] Sed præstat
 vulgata lectio.

Varum flumen dimittantur. ³⁷ Ne cui de eis noceatur, neve quis invitatus sacramento dicere cogatur à Cæsare, cavetur.

CÆSAR ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum pollicetur. Addit etiam ut, quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituantur: militibus, æquâ factâ æstimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit. Quascunque postea controversias inter se milites habuerunt, suâ sponte ad Cæsarem ³⁸ in jus adierunt. Petreius atque Afranius; quum ³⁹ stipendium ab legionibus, pœnè seditione factâ, flagitarentur, cujus illi diem nondum venisse dicerent; Cæsar ut cognosceret, postulant: Eoque utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertiâ exercitûs, eo biduo dimissâ; 11 legiones suas antecedere, reliquas subsequi iussit; ut non longo inter se spatium castra facerent: eique negotio Q. Fufium Kalenum legatum præfecit. Hôc ejus præscripto, ex Hispaniâ ad Varum flumen est iter factum; atque ibi reliqua pars exercitûs dimissa est.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Parr.
DCCV.

LXXIX.

³⁷ *Ne cui de eis noceatur, neve quis — sacramento dicere cogatur —, cavetur.* [Ediderunt Scaliger & Recentiores, [*Ne quid eis noceretur, neve quis — cogeretur —, cavetur.*] Sed D. Vossius ex MSS. restituit eam, quam secutus sum, lectionem; quam & ipsa Temporum ratio postulat. Firmant MSS Reg. If. Vossii, & Eliensis; quorum posterior habet, in præsentî tempore, *noceatur & cogatur*; priores autem integram eam exhibent, quam reposui, lectionem.

Addit tantum D. Vossius, [*sacramento dicere*] reponi debere pro [*sacramento dicere.*] Verum Davilius & istam phrasin [*sacramento dicere*] exemplis probam esse ostendit.

³⁸ *In jus* Ita pulcherrimè emendavit D. Vossius, ex conjecturâ Jani Guilielmi. Al. *intus*.

³⁹ *Stipendium — flagitarentur,* Cellarius & Amstelodamenses ediderunt, [*flagitaretur.*] Sed longè elegantior lectio est, [*flagitarentur;*] ut *Stipendium* sit casus accusativi.

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 1, 1861. It is a formal communication, and it is written in a very dignified and official style. The President expresses his regret that he cannot deliver a personal message to the Congress, and he explains the reasons for this. He then proceeds to discuss the state of the Union, and he mentions the recent events of the year. He also mentions the fact that the Southern States have seceded from the Union, and he expresses his hope that the Union will be preserved.

**C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM**

D E

BELLO CIVILI

LIBER SECUNDUS.

ARGU-

A R G U M E N T U M.

- I. Trebonius Massiliam oppugnare pergit. III. Massiliæ subsidio cum classe advenit Nasidius. IV. Massilienses suam classem re-
~~sticiunt, & cum Nasidii conjungunt.~~ V. Brutus cum suis fratribus
 navale committit. VI. Eosque superat. VIII. Turrim inau-
 ditæ molis sub oppidi muro extruit Trebonius. IX. Item mus-
 culum ingentem. X. Quo hostium turris subruitur. XI. Tum
 Massilienses perterriti inducias petunt. XIII. Quibus statim
 violatis, subitâ eruptione opera Trebonii incendunt & disjiciunt.
 XIV. Trebonius noxum atque inauditum aggerem, mirâ celeri-
 tate, instruit. XV. Quo factio, oppidani iterum de deditione
 agunt. XVI. Inter hæc M. Varro in Hispaniâ ulteriore
 bellum contra Cæsarem apparat. XVII. Cæsar Cordubam
 principes civitatum evocat. XVIII. Varro ab omnibus pene
 desertus, se ad Cæsarem transdit. XIX. Cæsar, pacatâ His-
 paniâ, Massiliam venit. XX. Massilienses se dedunt: L. Do-
 mitius autem nave elabitur. XXI. Eodem tempore C. Curio,
~~Cæsarianus, in Africam profectus;~~ XXII. Bellum cum Varo
 primum prosperè gerit. XXXIV. Postea autem, (summissis
 Varo à rege subâ auxiliis,) temerè rem prælio committens, &
 equitatu suo oppressis initio hostibus, ad extremum ipse cum toto
 exercitu ceditur.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO CIVILI
LIBER II.

DUM hæc in Hispaniâ geruntur; C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turreſque ad oppidum agere instituit. Una erat proxima portui, navalibûſque; altera ad partem, ¹ quâ est aditus ex Galliâ atque Hispaniâ, ad id mare, quod attingit ad ostium Rhodani. Massilia enim ferè ex ^{xxx} oppidi partibus, mari al-
fuitur: reliqua quarta est, quæ aditum habet à terrâ. Hujus quoque spatii pars ea quæ ad arcem pertinet, loci naturâ & valle altissimâ munita, longam & difficilem habet oppugnationem. Ad ea perficienda opera, C. Trebonius magnam jumentorum at-
que

Ante Cl.
xlix.
U. C. Varr.
dccc.

§ I.
Trebonius
Massiliam
oppugnare
pergit.

¹ Quâ est aditus ex Galliâ atque Hispaniâ ad id mare, quod attingit ad ostium Rhodani.] Variant Codd. atque Hispaniâ.] Codices nonnulli, & interpretamenta. MSS nonnulli [adigit ad ostium; sed optimi, (attingit

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

que hominum multitudinem ex omni Provinciâ vocat; vimina materiâque comportari jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX exstruit.

§ II.

SED tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantâque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent. Asseres enim pedum XII, cuspidibus præfixi, atque hi maximis balistis missi, per IV ordines cratium² in terrâ defigebantur. Itaque pedalibus lignis conjunctis inter se, porticus integebatur; atque hæc agger inter manus proferebatur. Antecedebat testudo pedum LX, æquandi loci causâ; ³ facta item ex fortissimis lignis; & involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus & lapides defendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri atque turrium, multitudo tormentorum, omnem administrationem tardabat. Tum crebræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido; ignesque aggere & turribus inferebantur. Quæ facili nostri repellebant milites; magnisque ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum rejiciebant.

§ III.

Massiliæ
falsidico cum
classis adve-
nit Nasidius.

INTERIM L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe navium XVI, in quibus paucæ erant æratæ, & Domitio Massiliensibusque subsidio missus; freto Siciliæ, imprudente atque inopinante Curione, provehitur: Appulsisque Messanam navibus; atque inde, propter repentinum terrorem, Principum & Senatûs fugâ factâ; ⁵ ex navalibus eorum, navem deducit. Hæc adjunctâ ad reliquas naves, cursum Massiliam versûs perficit: Præmissaque clam naviculâ, Domitium Massiliensisque de suo adventu certiores facit; eosque magnopere hortatur, ut, rursus cum Bruti classe, additis suis auxiliis, confligant.

IV.

Massilienses
sua classem
possident, &
cum Nasidii
conjungunt.

MASSILIENSES, post superius incommodum, veteres ad eundem numerum ex navalibus productas naves refecerant; summâque industriâ armaverant. Remigum gubernatorumque magna copia suppetebat; piscatoriisque adjecerant, atque contexerant, ut essent

tingit ad ostium.] Ut ad eod. Sensus sit; aditus ex Galliâ atque Hispaniâ ad Massiliam, propè (vel) secundum id mare, quod attingit ad ostium Rhodani.

² In terrâ] Scaligerum, qui has voces delendas censuit, meritò reprehendit D. Vossius. Id enim vult Cæsar; asseres tantâ vi missos, ut, perruptis IV cratium ordinibus, in tumum denique defigerentur. De Syntaxi, vide supra ad pag. 76. l. 21.

³ Facta item] Et has voces à Scaligero immeritò suspectas esse, rectè ostendit D. Vossius. Hoc enim ait

Cæsar; ut Porticium ex pedalibus lignis, ita & Testudinem factam item ex fortissimis lignis.

⁴ Involuta.] MSS. & Edit. Vult involuta.

⁵ Ex navalibus eorum, navem deducit.] Hanc Lectionem ex MS Eliensi intulit D. Vossius. Eandem exhibet & MS Reg. Edit. Vett. habent, [Ex navibus eorum unam deducit.] Quæ Lectio tolerari posset. Scaliger & Recentiores ediderunt, [Ex navalibus eorum, unam deducit.] Quod admodum est durum, & vitiosum Latinum.

ab ictu telorum remiges tuti: Has sagittariis tormentisque com-
pleverant. Tali modo instructâ classe; omnium seniorum, matrum
familiaë, virginum, precibus & fletu excitati, ut extremo tempore
civitati subvenirent; non minore animo ac fiducia, quàm antè di-
micaverant, naves conscendunt. Communi enim fit vitio naturaë,
ut invisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus,
vehementiusque exterreamur: Ut tum accidit; Adventus enim L.
Nasidii, summâ spe & voluntate civitatem compleverat. Nacti ido-
neum ventum, ex portu exeunt; & Tauroënta, quod est castel-
lum Massiliensium, ad Nasidium perveniunt: ibique naves expe-
diunt; rursusque se ad configendum animo confirmant; & consilia
communicant. Dextra pars Massiliensibus attribuitur, sinistra Na-
sidio.

Ante Chu.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

Eodem Brutus contendit; aucto navium numero. Nam ad
eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem, captivæ Massiliensium
acceperant VI. Has superioribus refecerat diebus, atque omnibus
rebus instruxerat. Itaque suos cohortatus, “ quos integros supera-
“ vissent, ut victos contemnerent:” plenus spei bonæ atque animi,
adversus eos proficiscitur. Facile erat ex Castris C. Trebonii, atque
omnibus superioribus locis, prospicere in urbem; ut omnis juven-
tus quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis, cum li-
beris, atque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cœ-
lum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent,
& ante simulacra projecti victoriam ab Diis exposcerent. Neque
erat quisquam omnium, qui non in ejus diei casu summarum omni-
um fortunarum eventum consistere existimaret. Nam & honesti
ex juventute, & cujusque ætatis amplissimi, nominatim evocati at-
que obsecrati, naves conscenderant: ut, si quid adversi accidisset,
ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent: si
superavissent, vel domesticis opibus, vel externis auxiliis; de salute
urbis confiderent.

§ V.

Brutus cum
iis prælium
navale com-
mittit;

Commisso prælio, Massiliensibus res nulla ad virtutem de-
fuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullò ante ab suis
acceperant, hóc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad co-
nandum habituri viderentur; &, quibus in pugnâ vitæ periculum
accideret, non ita multò se reliquorum civium fatum antecedere
existimarent, quibus, urbe captâ eadem esset belli fortuna patienda.
Deductisque nostris paullatim navibus; &, artificio gubernatorum,
mobilitati navium locus dabatur; &, si quando nostri, facultatem
nacti, ferreis injectis manibus navem religaverant, undique suis la-
borantibus succurrebant. Neque verò, conjuncti Albicis, cominus
pugnando deficiebant; neque multùm cedebant virtute nostris. Si-
mul

§ VI.

Eis que su-
perat.

2 6 Tauroënta,] Accusativus; à 7 Publicisque custodiis] Codices
Taurois, Ταυροίς. Editores, in In- nonnulli, [ex publicis custodiis.] Sed
dicibus suis, inptè Tauroënta inptèat vulgata Lectio,
Nominativo usurpant.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. *Karr.*
DCCV.

multa ex minoribus navibus ⁹ magna vis eminens missa telorum, multa nostris de improvviso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant. Conspicatarque naves triremes duæ navem D. Bruti, quæ ex insigni facile agnosci poterat; duabus ex partibus sese in eam incitaverant. Sed tantum, re provisâ, Brutus celeritate navis enisus est; ut parvo momento antecederet. Illæ ad eò graviter inter se incitata conflixerunt, ut vehementissime utræque ex concursu laborarent; altera verò, perfracta rostro, tota collabesceret. Quâ re animadversâ; quæ proximæ ei loco ex Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeritèrque ambas deprimunt.

§ VII.

⁹ Sed Nasidianæ naves nullo usui fuerunt, celeritèrque pugna excesserunt: Non enim hæc aut ¹⁰ conspectus patriæ, aut propinquorum præcepta, ad extremum vitæ periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero navium nulla desiderata est: ex Massiliensium classe, v sunt depressæ, iv capte, i cum Nasidianis profugit; quæ omnes citiorem Hispaniam petiverunt. At ex reliquis una præmissa Massiliam, hujus nuncii perferendi gratiâ, quum jam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit: ac, re cognitâ, tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem vestigio videretur. Massilienses tamèn nihilo ¹¹ sequiis, ad defensionem urbis reliqua apparare cœperunt.

§ VIII.
Turrim in-
audita molis
sub oppidi
muro extruit
Trebonius.

Est animadversum ab legionariis, qui dextram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus, magno sibi esse præsidio posse, si, pro castello ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent. Quam primò, ad repentinos incursus, humilem parvâque fecerant. Huc se referebant: hinc, si qua major oppresferat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & prosequendum hostem, procurrebant. Patebat hæc quoquoversus pedes xxx; sed parietum crassitudo, pedum v. Postea verò, (ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibitâ sollertiâ;) inventum est, magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem turris elata. Id hæc ratione perfectum est. Ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extremâ parietum structurâ tegerentur; ne quid emineret, ubi ignis hostium inhaeresceret. Hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt. Supràque eum locum duo tigna transversa injecerunt, non longè ab extremis parietibus; quibus suspenderent eam contignationem, quæ turri

⁹ Magna vis] Meritò hic reprehendit *Davissius Hotomannum*, qui ineptissimè nullòque prorsus sensu reponit, [magna vi.]

⁹ Sed *Nasidianæ naves*] Nec minus meritò D. Vossius, Ciacconii hic arguit incogitantiam; qui vo-

cem [*Sed*] nescio quâ emendationiculâ eliminare conatur, cum nulloquam venustius usurpetur.

¹⁰ Conspectus] MSS plerique; *respektus*.

¹¹ Sequiis] MSS nonnulli & Edit. Vett. *Sequius*.

terri tegumento esset futura. Supraque ea tigna, ¹² directò trans-
 versas trabes injecerunt; easque axibus religaverunt. Has trabes
 paullo longiores atque eminentiores, quàm extremi parietes erant,
 effecerunt; ut esset ubi tegumenta præpendere possent, ad defen-
 dendos istus ac repellendos, dum inter eam contignationem parie-
 tes extruerentur. Eamque contabulationem summam, lateribus lu-
 tisque constraverunt; ne quid ignis hostium nocere posset. Cen-
 tonésque insuper injecerant; ne aut tela tormentis missa tabulatio-
 nem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent.
 Storias autem ex funibus anchorarum tres, in longitudinem parietum
 turris, ¹³ latis IV pedes, fecerunt; easque ex III partibus, quæ ad
 hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes
 religaverunt: Quod unum genus tegumenti, aliis locis erant experti
 nullo telo neque tormento transire posse. Ubi verò ea pars turris,
 quæ erat perfecta, testâ atque munita est ab omni istu hostium;
 plures ad alia opera abduxerunt: Turris tectum per se ipsum
¹⁴ prehensionibus ex contignatione primâ suspendere ac tollere co-
 eperunt: ubi, ¹⁵ quantum storiarum demissio patiebatur, tantum
 elevabant. Intra hæc tegumenta abditi atque muniti, parietes late-
 ribus extruebant: rursusque aliâ prehensione, ad ædificandum sibi
 locum expediebant. Ubi tempus alterius contabulationis videbatur;
 tigna ¹⁶ item, ut primò, testâ extremis lateribus instruebant, exque
 eâ contignatione rursus summam contabulationem storiâsque ele-
 vabant. Ita tutò, ac sine ullo vulnere ac periculo, vi tabulata
 extruxerunt: fenestrâsque, quibus in locis visum est, ad tormenta
 mittenda in struendo reliquerunt.

Ubi ex eâ turri, quæ circum essent opera, turri se posse confisi
 sunt; musculum pedum LX longum ex materiâ bipedali, quem à
 turri lateritiâ ad hostium turrem murumque perducerent, facere in-
 stituerunt. Cujus musculi hæc erat forma. Duæ primùm trabes
 in solo, æquè longæ, distantes inter se pedes IV, collocantur: inque
 eis columellæ, pedum in altitudinem V, desiguntur. Has inter se
 capiteolis molli fastigio conjungunt; ubi tigna, quæ musculi te-
 gendi causâ ponant, collocantur. Eo super, tigna bipedalia injici-
 unt; easque laminis clavisque religant. Ad extremum musculi te-
 ctum, trabesque extremas; quadratas regulas, IV patentes digitos,
 desigunt; quæ lateres, qui super musculo struantur, contineant.

Ita

¹² Directò transversas] transversas
 rectis angulis. Quæ supra, p. 270, lin.
 penult. tigna transversa dicuntur,
 transversa sunt angulis inæqualibus;
 qualis est forma literæ X.

¹³ Latis IV pedes] Meritò hic
 ridet D. Vossius ineptiam Hoto-
 manni, qui [latis] interpretatur
 [crassas].

¹⁴ Prehensionibus] Codd. nonnulli,
 pressonibus. Quod D. Vossio placet.

¹⁵ Quantum storiarum demissio pa-
 tiebatur.] Hoc est; quanta erat
 storiarum præpendentium longitu-
 do, ad homines inter operandum
 protegendos.

¹⁶ Item, ut] hoc est, ita ut, ita
 quemadmodum.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Parr.
DCCV.

Ita fastigiato, atque ordinatim structo; ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, (ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus esset,) contegitur. Supra lateres, coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa, lateres diluere posset: Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Hoc opus omne tectum vineis, ad ipsam turrim perficiunt; subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione navali, palangis subjectis, ad turrim hostium admovent, ut ædificio jungatur.

§ X.
*Quo hostium
turris fa-
bruitur.*

Quo malo perterriti subito oppidani, saxa quam maxima possunt, vestibus promonent, præcipitataque muro in musculum devolvunt. Ictum firmitas materiæ sustinet; & quicquid incidit, fastigio musculi elabatur. Id ubi vident, mutant consilium: Cupas tædæ ac pice refertas, incendunt; easque de muro in musculum devolvunt. Involutæ labuntur: delapsæ ab lateribus, longuriis furcisque ab opere removentur. Interim sub musculo milites vestibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, convellunt: Musculus ex turri lateritiâ à nostris, telis tormentisque defenditur: hostesque ex muro ac turribus submoventur. Non datur libera¹⁷ muri defendendi facultas. Compluribus jam lapidibus ex eâ quæ suberat turri subductis, repentinâ ruinâ pars ejus turris concidit: pars reliqua consequens procumbebat.

§ XI.
*Tum Massi-
lienses per-
territi indu-
cias petunt.*

Tum hostes, turris repentinâ ruinâ commoti, inopinato malo turbati, Deorum irâ perculsi, urbis direptione perterriti; inermes cum infulis sese portâ foras universi proripiunt: Ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Quâ novâ re oblatâ, omnis administratio belli consistit: militesque, aversi à prælio, ad studium audiendi & cognoscendi feruntur. Ubi hostes ad legatos exercitumque pervenerunt, universi se ad pedes projiciunt: Orant, ut "adventus Cæsaris expectetur: Captam suam urbem videre, opera perfecta, turrem fabrutam; itaque à defensione desistere: "Nullam exoriri moram posse, quò minùs, cum venisset, si im-
"perata non facerent, ad nutum è vestigio diriperentur." Docent, "si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin
"spe prædæ in urbem irrumperent, urbemque delerent." Hæc, atque ejusdem generis complura, ut ab hominibus doctis, magnâ oum misericordiâ fletuque pronunciantur.

§ XII.

Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt; oppugnatione desistunt; operibus custodias relinquunt. Induciarum quodam

17 Muri defendendi] Ineptus est lateritiâ ictos. Murum itaque de-
hic Ciacconius, qui vocem [muri] fendi non potuisse idem est ac si dixisset, eos, qui in muro essent, se defendendam censet; quia turris scilicet, non murus, oppugnabatur. dere non potuisse. Quare nec Davishii
Quasi verò non jam antea dixisset audienda est emendatio, qui reponit:
Cæsar, hostes in muro æquè ac in non datur libera muro defendendi
turri; telis tormentisque ex turri facultas. Quod vix Latinitas est.

quodam genere misericordiâ factô, adventus Cæsaris expectatur. *Ante Chr. XLIX. U. C. Varro. DCCV.* Nullum ex muro, nullum à nostris mittitur telum: Ut re confectâ, omnes curam & diligentiam remittunt. Cæsar enim per litteras Trebonio magnopere mandaverat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne gravius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione sui, & diutino labore, omnes puberes interficerent: quod se facturos minabantur; ægrêque tunc sunt retenti, quin oppidum irrumperent; gravitêrque eam rem tulerunt, quôd stetisse per Trebonium, quôd minùs oppido potirentur, videbatur.

At hostes sine fide tempus atque occasionem fraudis ac doli querunt. Interjectisq; aliquot diebus, nostris languentibus atque animo remissis, subito, meridiano tempore, quum alius discessisset, aliùs ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; arma verò omnia reposita contactâque essent; portis se foras erumpunt: secundo magnôque vento ignem operibus inferunt. Hunc sic distulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormentâque ¹⁸ flammam conciperent; & priùs hæc omnia consumerentur, quàm, quemadmodum accidisset, animadverti posset. Nostri repentinâ fortunâ permoti, arma, quæ possunt, arripiunt: alii ex castris sese incitant. Fit in hostes impetus: sed è muro, sagittis, tormentisq; fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibique musculum, turrimque lateritiâ, liberè incendunt. Ita multorum mensium labor, hostium perfidiâ, & vi tempestatis, puncto temporis interiit. ¹⁹ Tentaverunt hoc idem Massilienses postero die, eandem nacti tempestatem; majorique cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt. Sed, ut ²⁰ superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant; ita proximi diei casu admoniti, ²¹ omnia

§ XIII.

Quibus statim violatis, subito eruptione operum Trebonii incendunt & disjiciunt.

T

nia

¹⁸ *Flammam* conciperent;] Ita Editi omnes recentiores. Edit. Rom. & MS Reg. habent, *acciperent*. Unde legendum existimabam, *arriperent*. Sed in MS Eliensi planè scriptum est, *corriperent*. Quam demum veram esse arbitror Lætionem. Sic apud Ovidium, [Corripitur Flammi tellus &c.]

¹⁹ *Tentaverunt hoc idem Massilienses postero die, eandem nacti tempestatem; majorique cum fiducia &c.*] Pro [*majori*,] quod est in Editis omnibus, restitui ex Edit. Vasconiani, [*majorique*.] Cum tamen illud [*que*] in MSS non reperiatur; quid si, mutata tantùm distinctione, ita scribamus? [*Tentaverunt hoc idem* —

postero die: Eandem nacti tempestatem, majori cum fiducia &c.] Neque verò reticendum; in MS Eliensi, omisiss quatuor prioribus vocabulis, scriptum esse; [*Postero die eandem nacti tempestatem, majori cum fiducia &c.*]

²⁰ *Superioris temporis*] Quanquam ferri posse videtur vulgata Lætio; non tamen dissimulanda est Davisi emendatio, qui reponit *superiori tempore*.

²¹ *Omnia ad defensionem*] Si conjecturis indulgere liceret, facilè fingi posset, in vocem præcedentem *omnia* (quæ in MSS scripta est, *via*;) absorptam esse voculam *jam*; adeoque legendum, [*omnia jam ad defensionem &c.*] Quod respondeat scilicet

Ante Chr. XLIX. *U. C. Varr. DCCV.* niā ad defensionem paraverant. Itaque multis interfectis, reliquos, infectā re, in oppidum repulerunt.

§ XIV. *Trebonius novum atque inauditum aggerem, mira celeritate, instituit.* TREBONIUS ea, quæ sunt amissa, multo majore studio militum administrare & reficere instituit. Nam ubi tantos suos labores & apparatus, malè cecidisse viderunt; inducisque per scelus violatis suam virtutem irrifui fore perdoluerunt: quòd, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum; omnibus arboribus longè latèque in finibus Massiliensium excisis, & convectis; aggerem novi generis atque inauditum, ex lateritiis duobus muris senūm pedum crassitudine, atque eorum murorum ²² contignationem facere instituerunt, æquā ferè latitudine atque ille ²³ congestus ex materiā fuerat agger. ²⁴ Ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ, postulare videretur; pilæ interponuntur; transversaria tigna injiciuntur, quæ firmamento esse possint; & quidquid est contignatum, cratibus consternitur; cratèsque luto integuntur. Sub tecto miles; dexterā ac sinistrā, muro tectus; adversus, plutei objectu; operi quæcunque usui sunt, sine periculo supportat. Celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum, sollertiā & virtute militum brevi ²⁵ reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis causā, in muro relinquuntur.

§ XV. *Quo facto, oppidani iterum de deditione agunt.* Quod ubi hostes viderunt; ea, quæ diu longòque spatio refici non posse sperāssent, paucorum dierum operā & labore ita refecta, ut nullus perfidiæ neque eruptioni locus esset; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus, noceri posset: eodémque exemplo sentiunt totam urbem, ²⁶ quā sit aditus ab terrā, muro turribusque ²⁷ circumveniri posse; sic, ut ipsi

scilicet τῶ [*superioris temporis,*] in præcedenti Commate. Sed sine Codicibus nihil audendum.

²² Contignationem — æquā ferè latitudine atque ille &c.] Mirè hic errat doctissimus Davisius, qui legendum existimat, [*altitudine;*] Latitudinem enim, sive crassitudinem, supra esse definitam; nec τὰὐτὸλόγῳ esse Cæsarem. At enim nullo modo supra est definita contignationis latitudo. Aliud enim longè est crassitudo murorum, aliud latitudo contignationis sive spatii muris interjecti. Agger, inquit Cæsar, erat ex lateritiis duobus muris senūm pedum (non sex pedum) crassitudine; Hoc est, non totus Agger sex erat pedum in latitudinem, (quomodo enim is novi generis atque inauditus?) sed murorum uterque sex erat pedum crassitudine, præter spatium id omne in-

terjectum, quæ erat contignatio. Atque his tandem ritè intellectis, jam latitudo contignationis istius intra muros, (vel altitudo ejus, ut est in Stephani Editione; vel magnitudo, ut est in MS Regio;) æqua erat ac totus agger antè usitatus.

²³ Congestus] MSS Reg. & Eliens. congestitius.

²⁴ Ubi autem spatium] MSS Reg. & Eliens. [Ubi aut Spatium &c.]

²⁵ Reconcinnatur.] MSS & Edit. Vett. reconciliatur.

²⁶ Quā sit aditus ab terrā,] Ita rectè restituit Davisius. Scaliger, errore (ut opinor) Typographico, interpunxit; [quā sit aditus, ab terrā, &c.] Quem secuti sunt Recentiores, magno sententiæ detrimento.

²⁷ Circumveniri] Codices plerique; circumiri.

ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, quum penè inædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur, ac tela manu conjicerentur; suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis interire; parique conditione è muro ac turribus bellandi datâ, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt: ad easdem ditionis conditiones recurrunt.

M. VARRO in ulteriore Hispaniâ initio, cognitis iis rebus quæ sunt in Italiâ gestæ, diffidens Pompeianis rebus, amicissimè de Cæsare loquebatur: "præoccupatum sese legatione ab Cn. Pompeio, teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati qui fiduciariam operam obtineret, quæ vires suæ, quæ voluntas erga Cæsarem totius provinciæ." Hæc omnibus ferebat sermonibus; neque se in ullam partem movebat. Postea verò, quum Cæsarem ad Massiliam ²⁸ distineri cognovit; copias Petreii cum exercitu Afranii esse conjunctas; ²⁹ magna auxilia convenisse; magna, esse in spe atque expectatione; & consentire omnem citeriorem Provinciam; quæque postea acciderant, de angustiis ad Ilerdam rei frumentariæ, accepit; atque hæc ad eum ³⁰ latius atque inflatius Afranius perscribebat: se quoque ad motum fortunæ movere cœpit. Delectum habuit totâ provinciâ: Legionibus completis 11, cohortes circiter xxx alarias addidit: Frumenti magnum numerum cœgit, quod Massiliensibus, item quod Afranio Petreioque mitteret: Naves longas x Gaditanis, ut facerent, imperavit; complures præterea ³¹ Hispali faciendas curavit: Pecuniam omnem, omniâque ornamenta, ex Fano Herculis in oppidum Gades contulit: Eò vi cohortes, præsidii causâ, ex provinciâ misit; Caiumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eò procurandæ hæreditatis causâ venerat missus à Domitio, oppido Gadibus præfecit; Arma omnia, privata & publica, in domum Gallonii contulit. Ipse habuit graves in Cæsarem conciones. Sæpe ex tribunali prædicavit, "adversa Cæsarem prælia fecisse; magnum numerum ab eo militum, ad Afranium perfugisse; hæc se certis nunciis, certis auctoribus, comperisse." Quibus rebus perterritos cives Romanos ejus provinciæ, sibi ad Remp. administrandam HS cxc, & argenti pondo xx millia, tritici modios cxx millia, polliceri ³² cœgit. Quas Cæsari esse amicas civitates arbitrabatur, iis graviora

T 2

onera

²⁸ Distineri] Codices plerique, distineri. Sed parum interest.

²⁹ Magna auxilia, convenisse; magna, esse in spe atque expectatione;] In editis omnibus, propter minus accuratam interpunctionem, mira hic illata est sententiæ ambiguitas.

³⁰ Latius] Codd. nonnulli, elatius.

³¹ Hispali] MSS & Edit. Vett. [in Hispali.]. Quæ locutio à Cæsaris consuetudine non abhorret.

³² Cœgit] Sic MSS & Edit. Vett. Quod & temporum ratio postulat; propter præcedentem, prædicavit; & sequentem, injungebat. Recentiores habent, cogit.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

§ XVI.
Inter hæc
M. Varro in
Hispaniâ ul-
teriore bel-
lum contra
Cæsarem ap-
parat.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

onera injungebat. Qui verba atque orationem adversus Remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; præsidiaque eò deducebat; & judicia in privatos reddebat. Provinciam omnem in sua & Pompeii verba jusjurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quæ sunt gestæ in citeriore Hispaniâ; parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli; ut se cum 11 legionibus Gades conferret; naves, frumentumque omne, ibi contineret; (provinciam enim omnem, Cæsaris rebus favere cognoverat:) in insulâ, frumento navibusque comparatis, bellum duci non difficile existimabat.

§ XVII.
Cæsar Cordubam principes civitatum vocat.

CÆSAR, etsi multis necessariisque rebus in Italiam revocabatur; tamen constituerat nullam partem belli in Hispaniis relinquere; quod magna esse Pompeii beneficia & magnas clientelas in citeriore provinciâ, sciebat. Itaque duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassio Tribuno plebis, ipse cum equitibus de magnis itineribus progreditur; edictumque præmittit, ad quam diem magistratus principesque omnium civitatum sibi esse præstod Cordubæ vellet. Quo edicto totâ provinciâ pervulgato; nulla fuit civitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret; nullusque civis Romanus paullo notior, quin ³³ ad diem conveniret. Simul ipse Cordubæ conventus, per se portas Varroni clausit: Custodias vigiliâsque, in muro turribusque disposuit: Cohortes 11, quæ Colonice appellabantur, quum eò, casu, venissent; tuendi oppidi causâ, apud se retinuit. Iisdem diebus Carmonenses, quæ est, longè firmissima totius provinciæ civitas; deductis 111 in arcem oppidi cohortibus à Varrone præsidio, per se cohortes ejecit, portasque præclusit.

§ XVIII.
Varro ab omnibus penitus desertus, se ad Cæsarem transiit.

Hoc verò magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet, ne itinere aut transiectu intercluderetur: ³⁴ Tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntas provinciæ reperiabatur. Progresso ei paullo longius, litteræ à Gadibus redduntur; "simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos principes cum Tribunis cohortium quæ essent ibi in præsidio, ut Gallonium ex oppido expellerent, urbem insulamque Cæsari fervarent: hoc inito consilio, denunciavisse Gallonio, "ut suâ sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus; si "id non fecisset, sibi consilium capturos: hoc timore adductum "Gallonium, Gadibus excessisse." His cognitis rebus, altera ex 11 legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante

³³ Ad diem] MSS plerique & Editt. Vett. [ad diem statutum.] Quæ locutio Cæsaris perspicuitatem sapit.

³⁴ Tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntas Provinciæ reperiabatur. Progresso ei &c.] Sic MSS ple-

rique & Editt. Vett. Meritoque reprehendit Daviscus Scaligerum, qui post Faërum & Giacconium valde ineleganter edidit; [Tantâ ac tam secundâ in Cæsarem voluntate Provinciæ, progressu ei &c.]

stante & inspectante ipso, signa sustulit, sesèque ³⁵ Hispalim recepit, atque in foro & porticibus sine maleficio confedit: Quod factum adeò ejus conventûs cives Romani comprobaverunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissimè reciperet. Quibus rebus perterritus Varro; quum, itinere converso, sese Italicam venturum ³⁶ pronuntiasset; certior à suis factus est, praelusas esse portas. Tum verò, omni interclusus itinere, ad Cæsarem mittit, “paratum se esse, legionem, cui iusserit, transdere.” Ille ad eum Sex. Cæsarem mittit, atque huic transdi jubet. Transditâ legione, Varro Cordubam ad Cæsarem venit. Relatis ad eum publicis rationibus; cum fide, quod penès eum est pecuniæ, transdit; &, quod ubique habeat frumenti ac navium, ostendit.

CÆSAR, habitâ concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit. Civibus Romanis; quòd oppidum in suâ potestate studuissent habere. Hispanis; quòd præsidia expulissent. Gaditanis; quòd conatus adversariorum infregissent, sesèque in libertatem vindicassent. Tribunis militum centurionibusque, qui ed præsidiî causâ venerant; quòd eorum consilia, suâ virtute confirmassent. Pecunias, quas erant in publicum Varroni cives Romani polliciti, remittit: Bona restituit iis, quos liberius locutos hanc poenam tulisse ³⁷ cognoverat: Tributis quibusdam publicis privatisque præmiis, reliquos in posterum bonâ spe complet: Biduûmque Cordubæ commoratus, Gades proficiscitur: Pecunias monumentaque, quæ ex Fano Herculis collata erant in privatam domum, referri in templum jubet: Provinciæ, Q. Cassium præficit; huic iv legiones attribuit: Ipse iis navibus, quas M. Varro, quasque Gaditani jussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus pervenit. Ibi totius ferè citerioris provinciæ legationes, Cæsaris adventum expectabant. Eadem ratione privatim ac publicè quibusdam civitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit; ³⁸ pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam, pervenit. Ibi legem de Dictatore latam, sesèque Dictatorem dictum à M. Lepido prætorè, cognoscit.

MASSILIENSES, omnibus defessi malis; rei frumentariæ ad summam inopiam adducti; bis proelio navali superati; crebris eruptionibus fusi; gravi etiam pestilentia confliccati, ex diutinâ conclusionè

T 3

³⁵ *Hispalim*] MS Reg. [in *Hispalim*.] Quomodo & alibi nonnunquam locutus est Cæsar.

³⁶ *Pronuntiasset*;] Ita legendum censuit Færnus. Al. *promisset*.

³⁷ — *cognoverat*: *Tributis quibusdam publicis privatisque præmiis, reliquos in posterum bonâ spe complet*:] Ita restitui, sensu ipso postulante. Editi habent: [— *cognoverat*, *tributis quibusdam publicis pri-*

vatibusque præmiis: *Reliquos &c.*] Quâ interpunctione cum pessimè turbetur sententia, mentem Auctoris minùs rectè videntur accepisse Editores.

³⁸ *Pedibusque*] Hoc est, non *Navibus*, sed *Terrestri itinere*; sive *in pedes*, sive *in equo*. Ut rectè adnotavit Hotomannus. Vide infra, de bello Alexandrino, an §. 18. & §. 24.

Ante Chr.
xlii.
U. C. Varr.
cccv.

§ XIX.
Cæsar, pacatâ Hispâniâ, Massiliam venit.

§ XX.
Massilienses se dedunt: L. Domitius autem navem elabitur.

Ante Chr. clusione & mutatione victûs; (panico enim vetere, atque hordeo
 XLIX. corrupto, omnes alebantur; quod ad hujusmodi casus antiquitus
 U. C. Varr. paratum, in publicum contulerant:) dejectâ turri; labefactâ mag-
 DCCV. nâ parte muri; auxiliis provinciarum & exercituum desperatis,
 quos in Cæsaris potestatem venisse cognoverant: sese dedere sine
 fraude constituunt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognitâ
 Massiliensium voluntate; navibus III comparatis, (ex quibus, II fa-
 miliaribus suis attribuerat, unam ipse conscenderat,) nactus turbidam
 tempestatem, est profectus. Hunc conspicatæ naves, quæ,
 jussu Bruti, consuetudine quotidianâ ad portum excubabant; subla-
 tis anchoris, sequi cœperunt. Ex is unum, ipsius navigium, con-
 tendit, & fugere perseveravit; auxiliîque tempestatis, ex conspectu
 abiit: duo, perterrita concursu nostrarum navium, sese in portum
 receperunt. Massilienses arma tormentaque ex oppido, ut est im-
 peratum, proferunt: naves ex portu, navalibusque educunt: pecu-
 niam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Cæsar magis
 eos pro nomine & vetustate, quàm pro meritis in se civitatis, con-
 servans, II ibi legiones præsidio relinquit; cæteras in Italiam mit-
 tit: ipse ad urbem proficiscitur.

§ XXI. IISDEM temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Siciliâ,
 Eodem tem- & jam ab initio copias P. Attii Vari despiciens; II legiones, ex IV
 pore C. Cu- quas à Cæsare acceperat, & D equites transportabat: biduque &
 rio, Cæsari- noctibus III navigatione consumptis, appellit ad eum locum qui
 anus, in A- appellatur Aquilaria. Hic locus³⁹ abest à Clupeâ, passuum XXII
 fricam pro- millia; habetque non incommodam æstate stationem; & duobus
 fectus; eminentibus promontoriis continetur. Hujus adventum L. Cæsar
 filius, cum X longis navibus, ad Clupeam præstolans; (quas naves
 Uticæ ex prædonum bello subductas, P. Attius rescindendas hujus
 belli causâ curaverat;) veritus navium multitudinem, ex alto re-
 fugerat: Appulsâque ad proximum littus trireme constatâ, & in
 littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat; Id oppidum C.
 Confidius Longus, unius legionis præsidio tuebatur: Reliquæ Cæ-
 saris naves, ejus fugâ Adrumetum se receperunt. Hunc sequutus
 M. Rufus Quæstor navibus XII, quas præsidio onerariis navibus
 Curio ex Siciliâ eduxerat; postquam relictam in littore navem
 confexit, hanc remulcque abstraxit: ipse ad Curionem cum classe
 redit.

§ XXII. CURIO⁴⁰ Marcum, Uticam, navibus præmittit: ipse eodem
 Eodem tem- cum exercitu proficiscitur: biduque iter progressus, ad flumen
 pore C. Cu- Bagradam pervenit. Ibi C. Caninium Rebilum legatum, cum le-
 gionibus relinquit: ipse cum equitatu antecedit, ad castra explo-
 randa Corneliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id
 autem

³⁹ Abest] Codices nonnulli, est. ⁴⁰ Marcum,] M. Rufum. Quæsto-
 Quæ Lectio itidem proba: Ut recte rem, jam supra demonstratum.
 notavit Davisius.

autem est jugum directum, eminens in mare, utrâque ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab eâ parte quæ ad Uticam vergit. Abest directo itinere ab Uticâ, paullo amplius passuum mille: Sed hâc itinere est fons, quo mare succedit; Longè latèque is locus restagnat; Quem si quis vitare voluerit, vi millium circuitu in oppidum perveniet. Hâc explorato loco, Curio castra Vari conspicit, muro oppidôque conjuncta ad portam quæ appellatur Bellica; admodum munita, naturâ loci: unâ ex parte, ipso oppido Uticâ; alterâ theatro, quod est ante oppidum: substructionibus ejus operis maximis, aditu ad castra difficili & angusto. Simul animadvertit multa undique portari atque agi plenissimis viis, quæ repentini tumultûs timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ. Eodémque tempore his rebus subsidio de equites Numidæ ex oppido, peditésque ceteros, mittuntur à Varo; quos, auxilii causâ, rex Juba paucis ante diebus Uticam miserat. Huic & paternum hospitium cum Pompeio, & simulas cum Curione intercedebant; quoddam tribunus plebis legem promulgaverat, quâ lege regnum Jubæ publicaverat. Concurrent equites inter se. Neque verò primum impetum nostrorum, Numidæ ferre potuerunt; sed, interfectis circiter cxx, reliqui se in castra ad oppidum receperunt. Interim, adventu longarum navium, Curio pronunciari onerariis navibus jubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter cc; "se in hostium habiturum loco, qui non è vestigio ad Castra "Corneliana vela direxisset." Quâ pronuntiatione factâ; temporis puncto, sublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, &, quod imperatum est, transeunt. Quæ res, omnium rerum copiâ completvit exercitum.

Ante Chr.
xlix.
U. C. Varr.
DCCV.

His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit; atque universi exercitus conclamatione, Imperator appellatur. Postero die Uticam exercitum ducit, & propè oppidum castra ponit. Non dum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna auxilia equitum peditumque ab Rege missa Uticam venire; eodémque tempore vis magna pulveris cernebatur; & è vestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Novitate rei Curio permotus præmittit equites, qui primum impetum sustineant ac morentur: ipse celeriter ab opere deductis legionibus, aciem instruit. Equites committunt prælium: & prius quàm planè legiones explicari & consistere possent, tota auxilia Regis impedita ac perturbata, quoddam nullo ordine & sine timore iter fecerant, in fugam se conjiciunt: Equitatûque omni ferè incolumi, quoddam se per littora celeriter in oppidum recepit; magnum peditum numerum interficiunt.

§ XXIII.

Proxima nocte centuriones Marci ii ex castris Curionis, cum manipularibus suis xxii, ad Attium Varum perfugiunt. Ii, seu

§ XXIV.

T 4

verè,

Ante Chr. XLIX
U. C. Varr.
DCCV.

verè, quam habuerant, opinionem ⁴¹ perferunt; sive etiam auribus Vari serviunt; (nam quæ volumus, & credimus libenter; &, quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus:) confirmant quidem certè totius exercitus animos alienos esse à Curione; maximè opus esse ⁴² in conspectu exercitum venire, & colloquendi dare facultatem. Quà opinione adductus Varus, postero die manè legiones ex castris educit. Facit idem Curio: Atque unâ valle non magnâ interjectâ, suas uterque copias instruit.

§ XXV. ERAT in exercitu Vari, Sext. Quintilius Varus; quem fuisse Corfinii, supra demonstratum est. Hic, dimissus à Cæsare, in Africam venerat. Legionésque eas transduxerat ⁴³ Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar; aded ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique constarent. Hanc pactus appellationis causam Quintilius, circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, "ne primi sacramenti quod apud Domitium atque apud se Quæstorem dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortunâ, eademque in obsidione perpeffi: neu pro iis pugnarent, à quibus ⁴⁴ in contumeliâ perfugæ appellarentur." His pauca ad spem largitionis addit, quæ ab suâ liberalitate, si se atque Attium secuti essent, expectare deberent. Hac habitâ oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio: atque ita suas uterque copias reducit.

§ XXVI. AT in castris Curionis, ⁴⁵ magnus omnium incessit timor: Nam in variis hominum sermonibus celeriter augetur. Unusquisque enim opiniones fingeat; & ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. Hoc ubi uno auctore ad plures permanerat, atque alius alii transdiderat; plures auctores ejus rei videbantur.

⁴¹ *Perferunt*;] MSS & Edit. Weitt. [ad eum *perferunt*.]

⁴² *In conspectu*] Sic MSS optimi. Vide supra ad pag. 76. lin. 21. Al. [*in conspectum*.]

⁴³ *Curio*.] Deest hæc vox in quibusdam Codicibus. Sed omnino retinenda est: Ut rectè vidit D. Vossius. Hoc enim dicit Cæsar; milites utriusque exercitus, inde inter se colloquendi causam natos; quod, à Pompeii partibus, legiones Corfinio in Africam transduxerat S. Q. Varus; à Cæsaris autem partibus, legiones Corfinio eidem receptas transduxerat Curio: adeo ut milites utriusque exercitus, jam olim inter se noti essent.

⁴⁴ *In contumeliâ*] Sic MS Reg. Edit. Rom. [*in contumeliam*.] Utrumque rectè. Scaliger & Recentiores præpositionem omiserunt; minùs rectè.

⁴⁵ *Magnus omnium incessit timor*.] Nam is &c.] Cellarius interpretatur; omnium rerum, vel casuum, timor: Sed id ratio linguæ Latinæ vix patitur. D. Vossius, ex conjecturâ emendat; [*magnus omnium incessit timor* animis; Is &c.] Sed minùs elegans videtur ea verborum dispositio. Ego vulgatam Lectionem, licet locutio sit paullò inusitatio, retinendam existimo: [*Magnus* (mirum) *omnium timor incessit in castris* Curionis.]

tur. [Civile bellum; genus hominum, quod liceret liberè facere & sequi quod vellet: Legiones eæ, quæ paullò antè apud adversarios fuerant; nam etiã Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo, qua offerrentur: Municipia etiã adversis partibus conjuncta; Neque enim ex Marfis Pelignisque veniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis: Commilitonésque nonnulli, graviores sermones militum vulgo duriùs accipiebant: Nonnulla etiã ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingeantur.]

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

QUIBUS de causis, concilio convocato, de summâ rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ "conandum omnibus modis, "castraque Vari oppugnanda," censerent; 47 quodd, hujusmodi militum consiliis, otium maximè contrarium esse arbitrarentur, Postremo, "præstare" dicebant, "per virtutem in pugna belli "fortunam experiri, quàm desertos, & circumventos à suis, gravissimum supplicium pati." Porro, erant qui censerent, "de "tertiâ vigiliâ in castra Corneliana recedendum; ut, majore spatio "temporis interjecto, militum mentes sanarentur: simul, si quid "gravius accidisset, magnâ multitudine navium, & tutiùs & faciliùs in Siciliam receptus daretur." Curio utrumque improbanz consiliu, quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri "supereffe" dicebat: hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiã iniquo loco dimicandum putare. Quâ enim, inquit, "fiduciâ, & opere & naturâ loci munitissima castra expugnari "48 posse confidimus? aut verò quid proficimus, si, accepto "magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? "quasi non & felicitas rerum gestarum, exercitûs benevolentiam "impe-

46 [Civile bellum; — fingeantur.] Hæc, quæ uncis inclusi, corruptissima sunt; &, si conjecturis emendata possint fortasse aliquam in sententiam accipi, at vix in eam (credo) quam voluit Cæsar, nisi Codicum meliorum ope priùs in integrum aliquando restituta.

47 Quodd, hujusmodi militum consiliis, otium maximè contrarium esse arbitrarentur.] Cùm militum tumultuantium consiliis otium manifestò non contrarium, sed maximè opportunum sit; pro voce [otium,] reponendum existimat D. Vossius vel [negotium] vel [prælium.] Verum ego, unicâ tantum mutata literulâ, scripserim potiùs, [Quodd (scil. hostium castra oppugnandi propositum;)] vel, Quodd id (ex MS Reg. qui habet, quodd ii,) hujusmodi militum consiliis, OMNIUM (quæ vox

in MSS scribi solet ònium & parum admodum differt ab otium) maximè contrarium esse arbitrarentur.] Sed neque hæc conjecturâ opus erit; & retineri poterit ipsa vulgata Lectio; si, cum Freinshemio & Daviisio, voces istas, [hujusmodi militum consiliis,] ita interpreteris ut dicat Cæsar, IN hujusmodi consiliis vel inter hujusmodi consilia, otium maximè noxium esse. Favet nonnihil id, quod in MS Eliens. fortè repperi; nempe vocabulum [in] in superiore proximâ lineâ ante vocem [castraque] loco alieno irrepisse; adeò ut fingi queat initio scriptum fuisse, IN hujusmodi militum consiliis. Judicet Lector eruditus.

48 Possè.] Voculam hanc à Scalligero omissam, errore fortasse typographico; consentientibus MSS rectè restituit Davisius.

Ante Chr.

XLIX.

U. C. Varr.

DCCV.

“imperatoribus; & res adversæ, odia concilient. Castrorum autem mutatio, quid habet nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitûs? Nam neque ⁴⁹ prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: ⁵⁰ quod illis licentiam timor augeat noster, his studia diminuat. Quod si jam,” inquit, “hæc explorata habemus, quæ de exercitûs alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falsa, aut certè minora opinione esse confido: quantò ⁵¹ dissimulari & occultari hæc, quàm per nos confirmari, præstat? ⁵² Annon, uti corporis vulnera, ita exercitûs incommoda sunt tegenda; ne spem adversariis augeamus? At etiam, ut mediâ nocte proficiscamur, addunt; quod majorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur: Namque hujusmodi res aut pudore aut metu tenentur, quibus rebus nox maximè adversaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ⁵³ ut ipse deficiam. Atque omnia priùs experienda arbitror: Magnâque ex parte jam me unâ vobiscum de re judicium facturum confido.

§ XXVIII.

DIMISSO concilio concionem advocat militum: commemorat, quo sit eorum, usus studio ad Corfinium Cæsar; ut magnam partem Italiæ, beneficio atque auctoritate eorum, suam fecerit. Vos enim, vestrumque factum,” inquit, “omnia deinceps municipia sunt secuta; neque sine causâ & Cæsar amicissimè de vobis, & illi gravissimè judicaverunt. Pompeius enim, nullo prælio pulsus, vestri facti præjudicio demotus, Italiâ excessit. Cæsar me, quem sibi carissimum habuit; provinciâque Siciliam atque “Afri-

[⁴⁹ *Prudentes*] Ita ex MS Urfini reposuit Davisius. Quocum facit MS Regius. D. Vossius non approbat; quia in nullis Codicibus reperiri existimavit. Sed in eo falsus est. Vulgg. habent, *prudentes*.

[⁵⁰ *Quod illis licentiam timor augeat noster, his studia diminuat.*] Ita pulcherrimè restituerunt, ex tribus MSS D. Vossius, & ex MS Eliensi Davisius. Illis, nimirum improbis; his, prudentibus. Ut mirum sit Cellarium, qui hujus lectionis venustatem minùs intellexit, eam tamen amplexum esse. Illis enim, refert Vir doctissimus ad *Hofses*; his, ad *Nostros*. Quod valde languidum est, & sensum vix ullum exhibet; cum reverà utrique, & *prudentes* & *improbi*, intelligantur *Curioniani* milites. Quam in sententiam si accipitur, locutio erit venustissima,

Scaliger Aliique ediderunt; [*quod illis licentiam timor augeat, nostris studia diminuat:*] Qui sensus est nullus.

[⁵¹ *Dissimulari & occultari.*] Sic ex MSS Reg. Eliens. & Vossii, restitui; postulante & ipsâ linguæ Latinæ ratione, propter sequentem [*confirmari.*] In Editis est, *dissimulare & occultare.*

[⁵² *Annon, uti &c?*] Lectio elegans & bona, quam exhibent *Scaliger* & *Editt.* Recentiores. Veruntamen, quoniam omnes ferè MSS habent, [*An verò, uti &c.*] non contemnenda videtur Davisii conjectura, qui scribit, [*AT verò, uti &c.*] sine interrogatione.

[⁵³ *Ut ipse &c.*] Laudabilis. est emendatio Aldi Manutii & Ciacconii; [*ut spe &c.*]

“ Africam, sine quibus Urbem atque Italiam tueri non potest; Ante Chr.
 “ vestræ fidei commisit. Adfunt qui vos hortentur, ut à nobis ^{XLIX.}
 “ desciscatis: Quid enim est illis optatius, quàm uno tempore & ^{U. C. Varr.}
 “ nos circumvenire, & vos nefario scelere obstringere? aut quid ^{DCCV.}
 “ irati gravius de vobis sentire possunt, quàm ut eos prodatis, qui
 “ se vobis omnia debere judicant; in eorum potestatem veniatis, qui
 “ se per vos perisse existimant? An verò in Hispaniâ res gestas Cæ-
 “ saris non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces?
 “ duas receptas provincias? hæc acta diebus XI, quibus ⁵⁴ in con-
 “ spectu adversariorum venerit Cæsar. An qui incolumes resistere
 “ non potuerunt, perditæ resistent? Vos autem, incertâ victoriâ
 “ Cæsarem secuti; dijudicatâ jam belli fortunâ ⁵⁵ victum sequa-
 “ mini, quum vestri officii præmia percipere debeatis? ⁵⁶ Desertos
 “ enim se ac proditos à vobis dicunt, & prioris sacramenti mentio-
 “ nem faciunt: Vósne verò L. Domitium, an vos L. Domitius
 “ deseruit? nōne extremam pati fortunam paratos, ⁵⁷ pro-
 “ jecit ille? non sibi, clam vobis, salutem fugâ petivit? non,
 “ proditi per illum, Cæsaris beneficio estis conservati? Sacramento
 “ quidem vos tenere qui potuit; quum, projectis fascibus, & de-
 “ posito imperio, privatus & captus ipse in alienam venisset po-
 “ testatem? Relinquitur nova religio, ut, eo neglecto sacramento
 “ quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditioe Ducis &
 “ capitis diminutione sublatum est. At credo, si Cæsarem proba-
 “ tis, in me ⁵⁸ offenditis; qui de meis in vos meritis prædicatu-
 “ rus non sum, quæ sunt adhuc & meâ voluntate & vestrâ ex-
 “ spectatione leviora: Sed tamen sui laboris milites semper, eventu
 “ belli, præmia petiverunt; qui qualis sit futurus, ne vos quidem
 “ dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem ad-
 “ huc res ⁵⁹ processit, fortunamque, cur præteream? An pœnitet
 “ vos, quòd salvum atque incolumem exercitum, nullâ omnino
 “ nave desideratâ, transduxerim? quòd classem hostium, primo
 “ impetu adveniēns profligaverim? quòd bis per biduum equestri
 “ proelio superaverim? quòd ex porta sinûque, adversariorum ce-
 “ naves onerarias adduxerim; eoque illos compulerim, ut neque
 “ pedestri itinere neque navibus commeatu juvari possint? Hæc
 “ vos

⁵⁴ In conspectu] Vide supra adlectionem nec invenisti quidquam,
 pag. 76. lin. 21.

⁵⁵ Victum] Pompeium.

⁵⁶ Desertos enim] Est occupatio
 ejus quod obijci posset: At enim
 desertos &c.

⁵⁷ — projecit ille? non sibi, clam
 vobis &c. p.] Mirus profecto hîc D.
 Vossius, cui perplacet quod in non-
 nullis Codicibus est; [— projecit?
 ille sibi clam. non vobis &c.] Quâ

lectione nec invenisti quidquam,
 nec vulgatâ potest quidquam esse
 elegantius. Vulgatam itaque, cum
 doctissimo Daviſio, omnino retinen-
 dam censeo.

⁵⁸ Offenditis;] Hoc est, offendi-
 mini. Ut allatis exemplis eruditè
 ostendit Aldus Manutius.

⁵⁹ Processit,] Postulare videtur
 Linguae Latinæ ratio, ut legamus,
 processerit.

Ante Chr.
XLIX.
De C. Varr.
DCCV.

“ vos fortunā atque his ducibus repudiatis, ⁶⁰ Corfiniensem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem, an ⁶¹ Africi belli præjudicia sequimini? Equidem me Cæsar mihi item dici volui; vos me Imperatoris nomine appellavistis. Cuius vi vos poenitet, vestrum vobis beneficium remitto; mihi meum restituite nomen, ne ad contumeliam honorem dedisse videamini.”

§ XXIX.

QUA oratione permoti milites, crebrò etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. Discedentem verò ex concione universi cohortantur; “ magno sit animo, neu dubitet prælium committere, & suam fidem virtutemque experiri.” Quo facto, commutatâ omnium voluntate & opinione, consensu summo constituit Curio, quum primùm sit data potestas, prælio rem committere. Postero die productos, loco eodem quo superioribus diebus confiterat, in acie collocat. Ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; sive sollicitandi milites, sive æquo loco dimicandi detur occasio, ne facultatem prætermittat.

§ XXX.

ERAT vallis inter duas acies, ut supra demonstratum est; non ita magna, at diffidili & arduo adscensu. Hanc uterque, si adversariorum copiarum transire conarentur, expectabat; quo æquiore loco prælium committeret. Simul à sinistro cornu, P. Attii equitatus omnis, & unâ levis armaturæ interjecti complures, quum se in vallem dederent, cernebantur. Ad eos Curio equitatum, & duas Martucinatorum cohortes, mittit: Quorum primum impetum, equites hostium non tulerunt; sed, admissis equis, ad suos refugerunt. ⁶² Relicti ab iis, qui unâ procurrerant, levis armaturæ; circumveniebantur atque interficiebantur ab nostris. Hoc tota Vari conversa acies, suos fugere & concidi videbat. Tum Rebilus legatus Cæsaris; quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere usum in re militari sciebat; “ Perterritum,” inquit, “ hostem vides, Curio. Quid dubitas uti temporis opportunitate?” Ille, unum elocutus, ut memoriâ tenerent milites ea, quæ pridie sibi confirmassent; sequi sese jubet, & præcurrit ante omnes. Adeoque erat impedita vallis, ut in adscensu, nisi sublevati à suis, primi non facili eniterentur. Sed ⁶³ præoccupatus animus Attianorum militum,

⁶⁰ Corfiniensem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præjudicia.] Existimat Davisius aut legendum, Codices nonnulli; [Corfiniensem ignominiam in Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem in Africi belli præjudicio.] Sed præstat vulgata lectio.

⁶¹ Africi belli præjudicia] Hoc est, prælia equestria, in quibus à Curione victi fugatique fuerant Pompeiani.

Ut rectè annotavit Cellarius.

⁶² Relicti — levis armaturæ;] Existimat Davisius aut legendum, [levis armaturæ;] aut illud [levis armaturæ] pluralis esse numeri, pro [leves armaturæ.] Sed neutro opus. Subauditur enim, milites. [Milites levis armaturæ &c.]

⁶³ Præoccupatus animus — cogitabat:] Edit. Rom. [præoccupatis animis — cogit-

militum, timore, & fugâ, & cæde suorum; nihil de resistendo cogitabat: Omnésque jam se ab equitatu circumveniri arbitrabantur. Itaque prius, quam telum adjici posset, aut nostri propius accederent; omnis Vari acies terga vertit, séque in castra recepit.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

QUA in fugâ Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientium consecutus, magnâ voce Varum nomine appellans requirebat; uti unus esse ex ejus militibus, & monere aliquid velle ac dicere, videretur. Ubi ille sæpius appellatus adspexit, ac restitit; &, quis esset, aut quid vellet, quæsit; humerum apertum, gladio appetit; paullumque abfuit quin Varum interficeret: Quod ille periculum, sublato ad ejus conatum scuto, vitavit: Fabius, à proximis militibus circumventus, interficitur. ⁶⁴ Hâc fugientium multitudine ac turbâ, portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in prælio aut fugâ, intereunt: Neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. Sed quum loci natura, tum munio castrorum aditum prohibebat; quod ad prælium egressi Curionis milites, iis rebus indigebant, ⁶⁵ quæ res ad oppugnationem castrorum erant usui. Itaque Curio exercitum in castra reducit; suis omnibus, præter Fabium, incolumibus; ex numero adversariorum circiter DC interfectis, ac mille vulneratis. Qui omnes, discessu Curionis; multique præterea, per simulationem vulnerum; ex castris in oppidum, propter timorem, sese recipiunt. Quâ re animadversâ, Varus, & terrore exercitûs cognito; buccinatore in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis; de tertiâ vigiliâ silentio exercitum in oppidum reducit.

POSTEREO die Curio Uticam obsidere, & vallo circummunire instituit. Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii; Uticenses, pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis, illi amicissimi: ⁶⁶ conventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex superioribus præliis, magnus. Itaque deditioe ⁶⁷ palam loquebantur

— cogitabant.] MS Reg. [præoccupati animi — cogitabant.] Quæ fortè plurimis MSS scriptum sit [conventus si qui &c.] ingeniosissima est & verior lectio. D. Vossii conjectura, qui legit, [con-

⁶⁴ Hâc fugientium] Ita ex MSS restituerunt Ursinus, D. Vossius & Davisius. Quibus suffragatur MS Regius. In nonnullis Codicibus est, [A fugientium &c.] Quæ & ipsa Auctoritate Recentiorum quorundam non mala. Vulgg. habent, [Ac fugientium &c.]

⁶⁵ Quæ res] Sic S Reg. In D. Vossii conjecturæ assentior, qui scribit; [jam palam.]

⁶⁶ Conventus, qui, &c.] Cum in

Ante Chr. bantur omnes; & cum P. Attio agebant, ne suâ pertinaciâ om-
 XLIX. nium fortunas perturbari vellet. Hæc quum agerentur; nuncii
 U.C. Varr. præmissi ab rege Jubâ venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse
 DC6V. dicerent, & de custodiâ ac defensione urbis hortarentur: Quæ res
 eorum perterritos animos confirmavit.

§ XXXIII. NUNCIABANTUR hæc eadem Curioni: Sed aliquamdiu fides
 fieri non poterat; Tantam habebat suarum rerum fiduciam. Jâm-
 que Cæsaris in Hispaniâ res secundæ, in Africam nunciis ac literis
 perferebantur. Quibus omnibus rebus sublati, nihil contra se
 Regem nisurum existimabat. Sed ubi certis auctoribus comperit,
 minùs v & xx millibus ⁶⁸ longe ab Uticâ ejus copias abesse; reli-
 ctis munitionibus, sese in castra Cornelianâ recepit. Huc frumen-
 tum comportare, castra munire, materiam conferre, cœpit; sta-
 timque in Siciliam misit, uti ii legiones reliquûsque equitatus ad se
 mitteretur. Castra erant ad bellum ducendum aptissima, naturâ,
 & loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ & salis copiâ;
 cujus magna vis jam ex proximis erat salinis eò congesta. Non
 materia, multitudine arborum; non frumentum, cujus erant plenissi-
 mi agri; deficere poterat. Itaque, suorum omnium consensu
 Curio reliquas copias expectare, & bellum ducere parabat.

§ XXXIV. His constitutis rebus, probatisque consiliis; ex perfugis quibus-
 dam oppidanis audit, Jubam, revocatum finitimo bello, & contro-
 versis Leptitanorum, restitisse in regno; Saburam, ejus præse-
 ctum, cum mediocribus copiis missum, Uticæ appropinquare. His
 auctoribus temerè credens, consilium commutat, & prælio rem
 committere constituit. Multum ad hanc rem probandam adjuvat
 adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis proventus, fidu-
 cia rei bene gerendæ. His rebus impulsus, equitatum omnem pri-
 mâ nocte ad castra hostium mittit, ad flumen Bagradam; quibus
 præerat Sabura, de quo antè erat auditum. Sed ex omnibus co-
 piis insequabatur, & vi millium passuum intervallo à Saburâ con-
 federat. Equites missi, nocte iter conficiunt; imprudentes atque
 inopinantes hostes aggrediuntur; Numidæ enim, quâdam barbarâ
 consuetudine, nullis ordinibus, passim confederant. Hos oppressos
 somno & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt:
 multi perterriti profugiunt. Quo facto, ad Curionem equites re-
 vertuntur, captivosque ad eum reducunt.

CURIO cum omnibus copiis quartâ vigiliâ exierat, cohortibus
 v castris præsidio relictis, Progressus millia passuum vi, equites
 convenit; rem gestam cognovit; ex captivis quærit, quis castris
 ad Bagradam præsit: respondent, Saburam. Reliqua, studio iti-
 neris conficiendi, quærere prætermittit; proximâque respiciens
 signa; "Videtisne," inquit, "milites, captivorum orationem cum
 "perfugis convenire? abesse regem; exiguas esse copias missas,
 "quæ

68 Longe] Vide supra ad pag. 112. lin. 22.

quæ pauci equitibus pares esse non potuerint. Proinde ad prædam, ad gloriam, properate; ut jam de præmiis vestris, & de referendâ gratiâ, cogitare incipiamus." Erant per se magna, quæ gesserant equites; præsertim quum eorum exiguus numerus cum tantâ multitudine Numidarum conferretur. Hæc tamen ab ipsis inflatiùs commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter prædicant. Multa præterea spolia præferebantur: Capti homines, ⁶⁹ equitèsque producebantur. Ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam motari videretur. Ita spei Curionis, militum studia non deerant. Equites sequi jubet sese; itèrque accelerat, ut quam maximè ex fugâ perterritos adoriri posset. At illi, itinere totius noctis confecti, subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant. Ne hæc quidem res Curionem ⁷⁰ ad spem morabatur.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

JUBA, certior factus à Saburâ de nocturno prælio; 11 millia Hispanorum & Gallorum equitum, quos suæ custodiæ causâ circum se habere consueverat; & peditum eam partem, cui maximè confidebat, Saburæ submittit. Ipse cum reliquis copiis, elephantis ⁷¹ XL, lentiùs subsequitur; suspicatus, præmissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque instruit; atque his imperat, simulatione timoris paullatim cedant ac pedem referant: sese, quum opus esset, signum prælii daturum; & quod rem postulare cognovisset, imperaturum.

CURIO, ad superiorem spem additâ præsentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis quum longiùs esset progressus; confecto jam labore exercitu, XVI millium spatio consistit. Dat signum suis Sabura; aciem constituit, & circumire ordines atque hortari incipit: Sed peditatù duntaxat procul ad speciem utitur; equites in aciem mittit. Non deest negotio Curiò; suosque hortatur, ut spem omnem in virtute reponant. Nec militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis & labore confectis; studium ad pugnandum virtutisque deerat: Sed ii erant numero CC; reliqui in itinere substiterant. Hi, quamcunque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogebant: Sed neque longiùs fugientes prosequi, nec vehementiùs equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram, & aversos proterere incipit. Quum cohortes ex acie procurrissent; Numidæ integri, celeritate impetum nostrorum effugiebant; rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant, & ab acie excludebant. Sic neque

69. Homines,] Pedites.

70. Ad spem morabatur.] Scaliger

& Recentiores, [ab spe.] Sed MSS

Reg. Eliens. & Vossii habent, [ad

spem.] Quæ Lectio omnino vera est.

Est enim locutio Cæsari familiaris.

Quæ res, ad insequendum tardabat.

Palus, ad insequendum tardabat. Et

similiâ passim.

71. XL.] Codices nonnulli, LX.

Ante Chr. ^{XLIX.}
U. C. Varr.
DCCV.

in loco manere, ordinésque servare; neque procurrere, & casum subire; tutum videbatur. Hostium copiar, summissis ab rege auxiliis, crebrò augebantur: Nostros, vires lassitudine deficiebant. Simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quòd tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur. Hi, de suâ salute desperantes, (ut extremo vitæ tempore homines facere consueverunt;) aut suam mortem miserebantur, aut parantes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna servare potuisset. Plena erant omnia timoris, & luctûs.

§ XXXVIII. CURIO; ubi, perterritis omnibus, neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit; unam, ⁷² ut in miseris rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus; proximos colles capere universos atque eò inferri signa jubet: Hos quoque præoccupat missus à Saburâ equitatus. Tum verò ad summam desperationem nostri perveniunt; & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius præfectus equitum cum paucis equitibus circumstans; ut fugâ salutem petat, atque in castra contendat: Et se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, nunquam, amisso exercitu quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in ejus conspectum reversurum, confirmat; atque ita prælians interficitur. Equites perpauci ex prælio se recipiunt. Sed ii, quos ad novissimum agmen, equorum reficendorum causâ, substituisse demonstratum est; fugâ totius exercitus procul animadversâ, sese incolumes in castra conferunt. Milites, ad unum omnes interficiuntur.

§ XXXIX. His rebus cognitis; M. Rufus quæstor, in castris relictus à Curione cohortatur suos ne animo deficiant. Illi orant atque obsecrant, ut in Siciliam navibus reportentur. Pollicetur: Magistrisque imperat navium, ut primo vespere omnes scaphas ad littus appulas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alii adesse copias jubere dicerent; alii cum legionibus instare Varum, jamque se pulverem venientium cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alii classem hostium celeriter advolaturam suspicarentur. Itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant, proficisci properabant. Horum fuga, navium onerariarum magistros incitabat. Pauci lenunculi, ad officium imperiûmque conveniebant: Sed tanta erat completis littoribus contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudine atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur.

§ XL. QUIBUS rebus accidit, ut pauci milites patrésque familiæ, qui aut gratiâ aut misericordiâ valerent, aut naves adnare possent; recepti, in Siciliam incolumes pervenirent. Reliquæ copiar; missis

ad

72 U7] Deest in MS. Reg.

ad Varum noctu, legatorum numero, centurionibus; sese ei dederunt. Quorum cohortes militum, Juba postero die ante oppidum conspicatus; suam esse prædicans prædam, magnam partem eorum interfici iussit: Paucos electos in regnum remisit. Cùm Varus suam fidem ab eo lædi quereretur, neque resistere auderet: Ipse equo in oppidum vectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius & Licinius Damasippus; paucis diebus, quæ fieri vellet, Uticæ constituit atque imperavit: diebûsque pòst paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

Ante Chr.
XLIX.
U. C. Varr.
DCCV.

Deesse aliquid videtur.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO CIVILI
LIBER TERTIUS.

U 2

ARGU-

A R G U M E N T U M.

I. *Cæsar in urbe nonnullos ambitus damnatos restituit.* II. *Brundisium proficiscitur.* III. *Pompeii ingens ad bellum apparatus.* IV. *Cæsar in Ceraunios trajicit.* VI. *Ejus naves, Brundisium inanes remissæ, ab hoste intercipiuntur.* VII. *M. Octavius, Pompeianus, Salonas oppugnans, subitâ oppidanorum eruptione fugatur.* VIII. *Cæsaris ad Pompeium legatio de pace.* IX. *Cæsar Oricum occupat;* X. *Item Apolloniam aliâsque civitates.* XI. *Cæsar & Pompeius castra ex utrâque parte fluminis Appi ponunt.* XII. *Cæsaris naves Brundisio quum solvisset, metu hostium statim in portum revertuntur.* XIII. *Classis Pompeiana, rerum omnium difficultate laborat.* XIV. *Colloquia de pace, irrita.* XV. *Bibulus, classis Pompeianæ præfectus, moritur.* XVI. *Pompeii responsum ad legationem Cæsaris de pace.* XVII. *Colloquia alia de pace, irrita.* XVIII. *Motus in Urbe Româ.* XXI. *Libo, Pompeianus, cum classe portum Brundisium obsidet;* XXII. *Sed, Antonii virtute & diligentia, obsidionem omittere cogitur.* XXIII. *Antonius & Kalenus copias suas Brundisio, mirâ felicitate, navibus ad Cæsarem transvehunt.* XXVII. *Pompeius, ne duobus circumcludatur exercitibus, Asparagium recedit.* XXVIII. *Scipio, Pompeianus, in Asiâ tyrannicè se gerit.* XXIX. *Res gestæ à Cæsaris legatis, in Thessaliâ, Ætoliâ, & Macedoniâ.* XXXIV. *Cæsaris naves Orici in portu reductas incendit Cn. Pompeius filius.* XXXV. *Cæsar Pompeium Dyrrhachio intercludit.* XXXVI. *Eumque in castris suis munitis obsidet.* XXXIX. *Crebræ istic, variâque fortunâ, velitationes.* XL. *Cæsaris milites, inopiâ frumenti laborantes, panem ex radice quâdam efficiunt.* XLIII. *Pompeiani, eruptionem facientes, repelluntur.* XLVII. *Kalenus, legatus Cæsaris, Achaïæ oppida complura recipit.* XLVIII. *Cæsar Pompeium ad præliam provocat.* XLIX. *Cæsaris legatio iterum de pace, irrita.* L. *Pompeius, summâ inopiâ pabuli laborans, erumpere instituit.*

A R G U M E N T U M.

*instituit. LI. Roscillus & Ægus, Cæsaris castigatione quâdam
 offensi, ad Pompeium transeunt. LII. Pompeius, magnâ cum
 clade Cæsareanorum, erumpit. LXI. Cæsar oppugnationem
 Pompeii dimittit: ejusque concio ad milites. LXII. Ad Aspa-
 ragium recedit Cæsar, insequente eum Pompeio; LXV. Inde
 Apolloniam: LXVII. Et Gomphos, oppidum Thessaliæ; quod,
 sibi portas præcludens, uno die expugnat. LXVIII. Deinde
 Metropolim, aliâsque Thessaliæ civitates, recipit. LXIX.
 Pompeius in Thessaliam pervenit, insolens & spe victoriæ elatus.
 LXX. Cæsar Prælio decertare statuit; ejusque in equitibus
 disponendis institutum. LXXII. Pompeius quoque prælio de-
 certare statuit; jurâtque se non nisi victorem in castra rever-
 surum. LXXIII. Pompeius quo modo aciem suam instruxerit: LXXIV.
 Quo modo Cæsar suam. LXXV. Oratio Cæsaris ad milites.
 LXXVI. Pugna Pharsalica; Cæsarisque ingens victoria.
 LXXVII. Castra Pompeii capta; LXXVIII. Magnis cum
 divitiis. LXXIX. Pompeii fuga. LXXX. Cæsar Pompeia-
 nos persequitur, & ad deditionem cogit. LXXXI. Quantum
 militum ex utroque exercitu eâ pugnâ perierit. LXXXII. In-
 terea Lælius, Pompeianus, portum Brundisium cum classe ob-
 sidet. LXXXIII. Cassiûsque classes Cæsaris in Siciliâ incendit.
 LXXXIV. Cæsar Pompeium persequitur. LXXXV. Pom-
 peius Pelusium perfugiens, ab amicis Ptolemæi regis ibi interficitur,
 LXXXVI. Portenta quædam, quo die Cæsar vicisset.
 LXXXVII. Cæsar Pompeium Alexandriam persequens, ibi de
 morte ejus cognoscit. LXXXVIII. Ibique novo bello intricatur.*

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO CIVILI
LIBER III.

DICTATORE habente comitia Cæsare, consules creantur
 Julius Cæsar & P. Servilius: Is enim erat annus, Ante Chr. XLVIII.
 quo per leges ei consulem fieri liceret. His rebus U. C. Varr. DCCVI.
 confectis: quum fides totâ Italiâ esset angustior, ne-
 que creditæ pecuniæ solverentur; constituit, ut arbitri
 darentur: per eos fierent æstimationes possessionum & rerum, § I. Cæsar in Urbenonul-
 quanti quæque earum ante bellam fuissent; atque ex creditoribus los ambitus damnatos restituit.
 transferrentur. Hoc & ad timorem novarum tabularum tollendum
 minuendûmque, qui ferè bella & civiles dissensiones sequi consuevit;
 & ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimavit.
 Item, prætoribus tribunisque plebis rogationes ad populum ferenti-
 bus; nonnullos ambitus Pompeiâ lege damnatos, illis temporibus,
 quibus in Urbe præidia legionum Pompeius habuerat (quæ judicia,
 aliis audientibus iudicibus, aliis sententiam ferentibus, singulis
 diebus

Ante Chr. diebuserant perfecta,) in integrum restituit; ¹ qui se illi initio civilis
 belli obtulerant, si suâ operâ in bello uti vellet: Perinde æsti-
 mans ac si usus esset, quoniam suî fecissent potestatem. Statu-
 erat enim hos prius iudicio populi debere restitui, quàm suo be-
 neficio videri receptos; ne aut ingratus referendâ gratiâ, aut arro-
 gans in ² præripiendo populi beneficio, videretur.

II. His rebus, & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiendis,
Brundisium proficiscitur. XI dies tribuit: Dictaturâque se abdicat; & ab Urbe proficiscitur,
 Brundisiumque pervenit. Ed legiones XII, equitatum omnem, ve-
 nire iusserat. Sed tantum navium reperit, ut angustè xx millia le-
 gionariorum militum, & dc equites, transportare possent. Hoc
 unum, ³ [inopia navium,] Cæsari ad conficiendi belli celeritatem
 defuit. Atque ex ipsâ copîæ infrequentiores imponuntur, quòd
 multi Gallicis tot bellis defecerant; longumque iter ex Hispaniâ,
 magnum numerum diminuerat; & gravis autumnus in Apuliâ cir-
 cumque Brundisium, ex saluberrimis Galliæ & Hispaniæ regionibus,
 omnem exercitum valetudine tentaverat.

§ III. Pompeius, annum spatium ad comparandas copias nactus,
Pompeii in- quod vacuum à bello, atque ab hoste otiosum fuerat: magnam ex
gentē ad bel- Asiâ, Cycladibusque insulis, Corcyrà, Athenis, Ponto, Bithyniâ,
lum appa- Syriâ, Ciliciâ, Phœnice, & Ægypto, classem coëgerat; magnam
ratū, omnibus locis ædificandam curaverat: magnam imperatam Asiæ,
 Syriæ, regibusque omnibus, & dynastis, & tetrarchis, & liberis
 Achaïæ populis, pecuniam exegerat; magnam, societates earum
 provinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coëgerat. Legio-
 nes effecerat civium Romanorum, ix; v, ex Italiâ quas transduxe-
 rat; unam ex Siciliâ veteranam, quam, factam ex duabus, gemellam
 appellabat; unam ex Cretâ & Macedoniâ, ex veteranis militibus,
 qui dimissi à superioribus imperatoribus, in iis provinciis confede-
 rant; ii ex Asiâ, quas ⁴ Lentulus conscribendas curaverat. Præter-
 ea magnum numerum ex Thessaliâ, Bœotiâ, Achaïâ, Epirôque,
 supplementi nomine, in legiones distribuerat. His Antonianos mi-
 lites admiscuerat. Præter has exspectabat cum Scipione ex Syriâ
 legiones ii: Sagittarios ex Cretâ, Lacædemone, Ponto, atque Sy-
 riâ, reliquisque civitatibus, iii millia numero habebat: funditorum,
 cohortes vi; mercenarias, ii: equitum, vii millia; ex quibus dc
 Gallos Deiotarus adduxerat; n, Ariobarzanes ex Cappadociâ: ad
 eundem

¹ Qui se &c.] Emendat Ciaccio: à margine in Textum irrepsisse, nius, [quod se &c.] quia ratio reddi-
 tur quare &c. Sed & [qui se &c.] Eliens. & Vossii, & Editt. aliquot
 in eandem sententiam accipi potest.

² Præripiendo] Codices nonnulli; conscribendas] Quæ fortasse verior
 præripiendo. Quod idem ferè.

³ Inopia navium,] Suspiciatur Ho- aliis libris excedere, propter simili-
 mannus, nec immerito, voces has tudinem initii vocis sequentis,

eundem numerum Cetus ex Thraciâ dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedoniâ cc erant, quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute: D ex Gabinianis Alexandriâ, Gallos Germanosque, quos ibi A. Gabinius præsidii causâ apud regem Ptolemæum reliquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat: DCCC, quos ex servis suis pastorumque suorum coegerat. ⁶ CCC Tarcundarius Castor & Donilaus ex Gallograciâ dederant: Horum alter unâ venerat, alter filium miserat. cc ex Syriâ à Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, missi erant: in his plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos; partim mercenarios, partim imperio aut gratiâ comparatos; item Macedonas, Thessalos, & reliquarum gentium & civitatum adjecerat; atque eum, quem supra demonstravimus, numerum expleverat. Frumenti vim maximam ex Thessaliâ, Asiâ, Ægypto, Cretâ, Cyrenis, reliquisque regionibus comparaverat. Hiemare Dyrrachii, Apolloniæ, omnibusque oppidis maritimis constituerat; ut Mare Cæsarem transire prohiberet. Ejus rei causâ, omni orâ maritimâ classem disposuerat. Præerat Ægyptiis navibus, Pompeius filius; Asiaticis, D. Lælius & C. Triarius; Syriacis, C. Cassius; Rhodiis, C. Marcellus cum C. Coponio; Liburnicæ atque Achaicæ classi, Scribonius Libo & M. Octavius. Toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus, cuncta administrabat: Ad hunc summa imperii respiciebat.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

CÆSAR, ut Brundisium venit, concionatus apud milites; “ quoniam propè ad finem laborum ac periculorum esset perventum, æquo animo mancipia atque impedimenta in Italiâ relinquerent; ipsi expediti naves conscenderent, quo major numerus militum posset imponi; omniâque ex victoriâ & ex suâ liberalitate sperarent:” Conclamantibus omnibus, “ imperaret quod vellet; quodcunque imperavisset, se æquo animo esse facturos:” pridie Non. Jan. naves solvit; ⁷ impositis, ut supra demonstratum est, legionibus VII. Postridie ⁸ terram attigit Cerauniorum. Saxa inter

§ IV.

Cæsar in
Ceraunios
trajicit.

⁵ Ex servis suis pastorumque suorum coegerat.] Suspiciantur Viri Docti, mendum latere; legendumque, [ex servis pastoribusque suis,] vel aliquid simile. Sic enim alibi Cæsar, servos pastoresque simul memorare solet. Fieri etiam potest, ut aliquod vocabulum (ut, numero, aut simile aliquid) exciderit; [Ex servis suis, pastorumque suorum*, coegerat.]

⁶ CCC Tarcundarius Castor & Donilaus ex Gallograciâ dederant.] Edit. Rom. pro [CCC] habet [Tantundem.] In MS Reg. pro [dederant,] scriptum est, [Tantundem.] Unde fortasse

legendum; [CCC Tarcundarius Castor, & Donilaus ex Gallograciâ tantundem, dederant.]

⁷ — Impositis, — legionibus] Adnotat Davisius, in MS Eliensi scriptum esse, [Impositæ — legiones;] eandemque lectionem in optimo Codice repperisse Petr. Victorium. Cum his consentiunt MSS Reg. & Vossii.

⁸ Terram attigit &c.] Variis modis interpungi potest hic locus, sententiâ non malâ. Scribi enim potest, vel [— Terram attigit: Cerauniorum saxa inter &c.] Vel [— Terram attigit Cerauniorum: Saxa inter &c.]

Ante Chr. & alia loca periculosa, quietam naustus stationem; & portus omnes
 XLVIII. timens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur; ad eum locum, qui
 U. C. Varr. appellatur² Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, mil-
 DCCVI. lites exposuit.

§ V.

¹⁰ ERAT Orici Lucretius Vespillo, & Minucius Rufus, cum Asiaticis navibus XVIII, quibus jussu D. Lælii præerant: M. Bibulus, cum navibus CX, Corcyræ. Sed neque ii sibi cōfisi ex portu prodire sunt ausi; quum Cæsar omnino XII naves longas præfidio duxisset, in quibus erant ¹¹ confratæ IV: Neque Bibulus, impeditis navibus, dispersisque remigibus, satis maturè occurrit; quòd prius ad continentem visus est Cæsar, quàm de ejus adventu fama omnino in eas regiones perferretur.

§ VI.

*Ejus naves, Brundisium inanes remis-
 sæ, ab hoste interceptum-
 tur.*

EXPOSITIS militibus, novæ eadem nocte Brundisium à Cæsare remittuntur; ut reliquæ legiones, equitatusque, transportari possent. Huic officio præpositus erat Fufius Kalenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. Sed serius à terrâ profectæ naves, neque usæ nocturnâ aurâ; in redeundo offenderunt. Bibulus enim, Corcyræ certior factus de adventu Cæsaris, sperans se alicui parti onustarum navium occurrere posse, inanibus occurrit; & naustus circiter xxx, in eas indiligentiæ suæ ac doloris iracundiâ erupit, omnesque incendit; eodémque igne, nautas dominosque navium interfecit; magnitudine pœnæ, reliquos detertere sperans. Hòc confectio negotio; à Salonis ad Orici portum, stationes littoræque omnia longè latèque classibus occupavit: Custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissimâ hieme in navibus excubabat; neque ullum laborem aut ¹² munus despiciens, [¹³ neque subsidium expectans, si in Cæsaris complexum venire ¹⁴ posset.]

POST

Ec.] vel denique, [— Terram attingit: Cerauniorum, saxa inter — naustus stationem: Et portus Ec.] Prior est Davisi; proxima, Scaligeri & plurimorum; postrema, Jo. Goduini.

⁹ Pharsalus,] MSS plerique, Pharsalia. Placet Cellario aliisque, Pallesia; quod in antiquo se repperisse Codice testatur P. Marfus.

¹⁰ Erat] Quamvis Lectionem hanc ferat aliàs linguæ Latiniæ ratio, at non tamen (ut opinor) hoc in loco; propter vocem sequentem, præerant. Emenda igitur, [Erant.]

¹¹ — confratæ IV: NEQUE Bibulus Ec.] Pulcherrimè hunc locum restituit isto modo ex MSS & Edit. Vett. Davisius: cum Scaliger & Recentiores omnes, sententiæ aut prorsus nullâ, aut contrariâ planè atque

erat mens Authoris, edidissent; [— confratæ IV; Bibulus Ec.]

¹² Munus] MS Reg. onus.

¹³ Neque — posset.] Hæc verba, quæ uncis inclusi, corrupta existimantur; & vix, sine Codicum meliorum ope, restituenda. Notandum tantum, optimos MSS pro [in Cæsaris complexum,] habere [in Cæsaris conspectum,] Hocque dici videtur: Bibulum neque ullum laborem conditionemve iniquam detestare, neque ullum subsidium plurium navium expectare, (ut postea Libo se ei conjunxisse narratur, pag. 303. lin. 17;) modò cum Cæsare ullâ ratione congrredi posset.

¹⁴ — posset. Post discessum Ec.] Vulgg. [— posset. Sed post discessum Ec.] De quâ lectione ingeniosissimè

ob-

Post discessum Liburnarum; ex Illyrico M. Octavius, cum iis quas habebat navibus, Salonas pervenit: ibique concitatis Dalmatis reliquisque barbaris, Iſſam à Cæsaris amicitia avertit. ¹⁵ Conven-
tum Salonis, quum neque pollicitationibus neque denunciatione pe-
riculi permovere posset; oppidum oppugnare instituit. Est autem
oppidum & loci naturâ, & colle munitum. ¹⁶ Sed celeriter cives
Romani, ligneis effectis turribus, iis sese munierunt. Et, quum
essent infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum; cre-
bris confecti vulneribus, ad extremum auxilium descenderunt, ser-
vosque omnes puberes liberaverunt; &, præfectis omnium mulierum
crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognitâ sententiâ; Octa-
vius quinis castris oppidum circumdedit, atque uno tempore obsi-
dione & oppugnationibus eos premere cœpit. Illi, omnia perpeti
parati, maximè à re frumentariâ laborabant. Quare missis ad Cæ-
sarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per
se incommoda sustinebant. Et, longo interpolito spatio, quum diu-
turnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset; nacti
occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribus-
que in muro dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis desidera-
retur; ipsi, manu factâ, cum iis quos nuper manumissos libera-
rant, in proxima Octavii castra irruperunt. His expugnatis, eodem
impetu altera sunt adorti; inde tertia, & quarta, ¹⁷ & deinceps re-
liqua: omnibusque eos castris expulerunt: &, magno numero in-
terfecto, reliquos atque ipsum Octavium in naves confugere cœge-
runt. Hic fuit oppugnationis exitus. Jâmque hiems appropinqua-
bat; &, tantis detrimentis acceptis, Octavius, desperatâ oppugna-
tionē oppidi, Dyrrachium sese ad Pompeium recepit.

DEMON-

observat D. Vossius; certum esse illud *Sed post*, natum ex transposi-
tione vocis præcedentis, *posset*: Quippe omnes Codices, in quibus est illud *Sed post*, carere alterâ illâ *posset*; in quibus autem contra reperitur *posset*, in iis omnibus desiderari illud *Sed post*. Rescribit igitur, ex MS uno; [— *posset*. *Discessu* &c.] Quam lectionem repperit quoque Davinius in MS Eliensi; & ipse deinceps inveni in MSS Reg. & If. Vossii.

¹⁵ *Conventum Salonis*,] Ediderat Scaliger; *Salonas*. Sed rectè restituit D. Vossius, *Salonis*. Et fortè in Scaligeri editione error erat typographicus; quem secuti deinceps sunt alii.

¹⁶ *Sed celeriter*—: Et *quum* &c.] Si conjecturis indulgendum esset; legerem equidem, transpositis duabus voculis, [Et *celeriter*—: *Sed quum* &c.] At sine Codicum auctoritate, nihil temerè mutandum.

¹⁷ *Et deinceps reliqua*:] Castra scilicet *quinta* sive *ultima*. Et ridiculi planè sunt, qui de hac lectione dubitando, nodum in scirpo quæ-
runt; ac si *plura* fuissent castra quàm *quinta* (supralin. 12,) quia post *quarta* memorat hîc Cæsar deinceps & *reliqua*. Quasi verò *reliqua* illa *castra* non possint tam rectè intelligi *una castra*, videlicet *quinta* illa & *ultima*; quàm illud ipsum *una castra*, vel *quinta castra*, rectè dicitur, de *unis* scilicet *castris*, non de *pluribus*.

Ante Chr.

XLVIII.
B. C. Varr.
DCCVI.§ VIII.
Cæsar ad
Pompeium
legatus de
pace.

DEMONSTRATUM est L. Vibullium Rufum, Pompeii præfectum, bis in potestatem pervenisse Cæsaris; atque ab eo esse dimissum: semel ad Corfinium, iterum in Hispaniâ. Hunc pro suis beneficiis Cæsar judicaverat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: Eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc summa mandatorum: “Debere utrumque, pertinaciæ finem facere; & ab armis discedere; neque ampliùs fortunam periclitari. Satìs esse magna utrimque incommoda accepta; quæ pro disciplinâ & præceptis habere possent, ut reliquos casus timerent. Illum ab Italiâ expulsum, amissâ Siciliâ, & Sardiniâ, duabûsque Hispaniis, & cohortibus in Italiâ atque in Hispaniâ civium Romanorum c atque xxx; Se morte Curionis, & detrimento Africani exercitûs tanto, militumque deditione ad Corcyram. Proinde sibi ac reip. parcerent. 18 Quantum in bello fortuna possêt, jam ipsi incommodis suis satìs essent documento. Hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque confideret, & pares ambo viderentur. Si verò alteri paullum modò tribuisset fortuna: non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur; neque fore æquâ parte contentum, qui se omnia habiturum confideret. Conditiones pacis, quoniam antea convenire non potuissent, Romæ à Senatu & à populo peti debere. Interea & Reip. & ipsis placere oportere, si uterque in concione statim juravisset se triduo proximo exercitum dimissurum. Depositis armis auxiliisque, quibus nunc confiderent; necessario populi senatûsque iudicio fore utrumque contentum. Hæc quòd faciliùs Pompeio probari possent, omnes suas terrestres urbiûmque copias dimissurum.”

§ IX.
Cæsar Urin-
um occupa-
bat.

VIBULLIUS, his expositis à Cæsare, non minùs necessarium esse existimavit, de repentino adventu Cæsaris Pompeium fieri certiores; uti ad id consilium capere posset, antequam de mandatis agi inciperet. Atque ideo, continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem jumentis, ad Pompeium contendit; ut adesse Cæsarem omnibus copiis nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Candaviâ; itérque ex Macedoniâ in hiberna, Appolloniam Dyrhachiûmque habebat. Sed, re novâ perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ civitates occuparet. At ille, expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quòd quum venisset; L. Torquatus, qui iussu Pompeii oppidum præerat, præsidiumque ibi Parthinorum habebat; conatus portis clausis oppidum defendere, 19 Græcos murum adscendere atque arma capere jubet. Illi autem quum se contra imperium populi
Romani

18 Quantum] Sic MSS Reg. & [quum se &c.] MSS Eliensf. & Vossii, Eliensf. Al. quantûmque. [— quum Græcos — juberet; illi

19 — Græcos — jubet: Illi autem autem se &c.] Quod eodem redit.

Romani pugnatuſſe eſſe negarent; ²⁰ oppidani autem ſuâ ſponte Cæſarem recipere conarentur; deſperatis omnibus auxiliis, portas aperuit; & ſe atque oppidum Cæſari dedit, incolumiſque ab eo conſervatus eſt.

²¹ RECEPſO Cæſar Orico, nullâ interpoſitâ morâ, Apolloniam proficiſcitur. Ejus adventu audito; L. Staberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obſideſque ab Apolloniatiſque exigere cœpit. Illi verò daturus ſe negare; neque portas Conſuli præcluſuros; neque ſibi judicium ſumpturos contrâ atque omnis Italia populûſque R. judicaviſſet. Quorum cognitâ voluntate, clam ²² profugit. Apolloniates ad Cæſarem legatos mittunt, oppidôque recipiunt. Hos ſequuntur Bullidenſes, Amantiani, & reliquæ finitimæ civitates, totâque Epirus; & legatis ad Cæſarem miſſis, quæ imperaret, facturos pollicentur.

At Pompeius; cognitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ geſtæ; Dyrrhachio timens, diurnis eò nocturniſque itineribus ²³ contendit. Simul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus exercitui; quod properans noctem die conjunxerat, neque iter intermiſerat; ut penè omnes, in Epiro finitimiſque regionibus ſigna relinquerent; complures, arma projicerent; ac fugæ ſimile iter videretur. Sed quum prope Dyrrhachium Pompeius conſtituiſſet, caſtrâque metari juſſiſſet; perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit; jurâtque, ſe eum non deſerturum, eundemque caſum ſubiturum, quemcunque ei fortuna tribuiſſet. Hoc idem reliqui jurant legati: Hos, tribuni militum centurioniſque ſequuntur; Atque idem omnis exercitus jurat. Cæſar, præoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit; caſtrâque ad flumen Apſum ponit in finibus Apolloniatiſque, ²⁴ ut caſtella vicique bene meritæ civitatis tuti eſſent præſidio; ibique reliquarum ex Italia.

²⁰ Oppidani autem] MSS Reg. & Elienſ. [oppidani etiam.] MS Voffii, [oppidani autem etiam.] Quæ elegans eſt Lectio.

²¹ Recepſo Cæſar Orico,] Vide ſupra ad pag. 113. lin. 24.

²² — profugit, Apolloniates ad &c.] Adnotat Daviſius, Editt. plurimas Vett. & MSS Brant. & Elienſ. (quibuſcum conſentiunt MSS Reg. & Voffii,) exhibere: [— præfugit ab Apolloniâ Staberius. Illi ad &c.] Quod eòdem recidit.

²³ — contendit. Simul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus terror &c.] Nonnihil hiſulca eſt hæc oratio. Legendum videtur vel, quod

in Editione quâdam antiquâ reperit, [— contendit. Quò ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus terror &c.] Vel, ex MS Regio, tota periodus hoc modo legenda & interſtinguenda eſt: [At Pompeius, cognitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ geſtæ, Dyrrhachio timens; diurnis eò nocturniſque itineribus contendit, ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur: Tantûſque terror &c.]

²⁴ Ut caſtella vicique bene meritæ civitatis, tuti eſſent præſidio.] Torſit hic locus Interpretes. MSS plerique habent, [ut vigiliis caſtelliſque (vel caſtellis vigiliſque) bene meritæ civitates tutæ eſſent præſidio.]

Qui

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ X.
Item Apol-
loniam ali-
ſque civi-
tates.

§ XI.
Cæſar &
Pompeius ca-
ſtella ex utra-
que parte
fluminis Apſi
ponunt.

Ante Chr. Italiâ legionum adventum expectare, & sub pellibus hiemare constituit. Hoc idem Pompeius²⁵ facit; &, trans flumen Apsum positis castris, eò copias omnes auxiliâque conduxit.

§ XII. KALENUS, legionibus equitibusque Brundisii in naves²⁶ impositis, ut erat præceptum à Cæsare; ²⁷ quantam navium facultatem habebat, naves solvit: Paullumque à portu progressus, litteras à Cæsare accipit; quibus est certior factus, portus littorâque omnia classibus adversariorum teneri. Quo cognito; se in portum recipit, navésque omnes revocat. Una ex iis, quæ perseveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit; quod erat sine militibus, privatôque con-

Qui cùm Sensus vix esset ullus; emendavit Faërnus, [ut vigiliis castellisque bene merita civitati esset (scil. Cæsar) præsidio.] Ciacconius autem, [ut vicis castellisque bene merita civitatis esset præsidio:] Uterque, omisâ voce [Tutæ.] Cellarius, [ut vigiliis castellisque bene merita civitates tutæ essent; omisâ voce [præsidio.] Sed retinent duas istas voces MSS omnes. Rescribit itaque Davisius, [ut castella, vici, benèque merita civitates tutæ essent præsidio:] Quam conjecturam mirè firmari existimat altero illo loco hujus Libri, ubi ait Cæsar, [non solum urbibus, sed penè vicis castellisque singulis &c.] Verum neque hæc placet emendatio; quoniam, ut civitates intelligantur urbes, id demum non est Cæsareanæ locutionis. Quid si hoc tandem modo scribamus? [ut vicis castellisque bene merita civitatis, TUTO essent (scil. Cæsar's castra) præsidio.] Vel, [ut (Cæsar's castra) castellis vigiliisque (suis,) bene merita civitati TUTO essent (habent enim omnes MSS essent non esset,) præsidio.] Certè hæc conjectura multò propius, quàm aliorum omnium, à vestigiis Manuscriptorum abest: Et vox [tutum] tam potest latine ad [præsidium] referri, quàm ad [civitatem.] Sic enim infra in hoc ipso libro, Portum appellat Cæsar tutissimum. Judicet Lector Eruditus.

²⁵ Facit:] Sic Scaliger & Recentiores omnes. Sed ex MSS Reg. & Eliens. & Edit. Vett. restituenda.

dum, fecit; propter id quod sequitur, conduxit.

²⁶ Impositis,] Ita restituit D. Vossius ex MSS suis, & Davisius ex MSS Brant. & Eliens. & Edit. Vett. Quibuscum facit & MS Regius. Scaliger & Recentiores minùs eleganter ediderunt, [positis.]

²⁷ Quantam navium facultatem habebat, naves solvit.] Faërnus emendat, [quam tum navium facultatem &c.] Ciacconius, [quamprimùm navigandi facultatem &c.] Scaliger. [quantum navium habebat, naves solvit.] D. Vossius, quantum navium habebat, solvit;] vel, [quantum (sive quantum) navium facultatem habebat, solvit;] illudque [naves solvit,] à glossmate esse, certum existimat. Verùm antecedentem, in posteriori parte sententiæ isto modo repetere, non multum à Cæsaris consuetudine abhorret. Reponit igitur Davisius, [QUARUM navium facultatem habebat, naves solvit.] Ego nullam omnino emendationem opus esse existimo; sed, mutatâ solummodo distinctione, totam periodum hoc modo scribendam: [Kalenus, legionibus — in naves impositis, (ut erat præceptum à Cæsare,) quantam (vel quantum) navium facultatem habebat; naves solvit.] Aptius enim coherere videntur ista, [legiones in naves imposit, quantum navium facultatem habebat;] quàm ista, [quantam navium facultatem habebat, naves solvit.]

consilio administrabatur; ²⁸ delata Oricum, à Bibulo expugnata est: Qui de servis liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, ad unum interficit. Ita, exiguo tempore, ²⁹ magno casu totius exercitus salus constitit.

BIBULUS, ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: Et, sicut mari portubusque Cæsarem prohibebat; ita ipse omni terrâ earum regionum prohibebatur: Præfidiis enim dispositis, omnia littora à Cæsare tenebantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi, potestas fiebat. Erat res in magnâ difficultate; summisque angustiis rerum necessariarum premebantur; adeò ut cogerentur, sicuti reliquum comitatus, ita ligna atque aquam Corcyrà navibus onerariis supportare. Atque uno etiam tempore accidit, ut difficilioribus usi tempestatibus; expellibus, quibus erant testæ naves, nocturnum excipere rorem cogerentur. Quas tamen difficultates patienter & æquo animo ferebant: neque sibi nudanda littora, & relinquendos portus existimabant. Sed quum essent in quibus demonstravi angustiis, ac se Libo cum Bibulo conjunxisset: loquuntur ambo ex navibus cum M. Acilio & Statio Murco legatis; quorum alter oppidi muris, alter præfidiis terrestribus præerat: velle se de maximis rebus cum Cæsare loqui, "si sibi ejus facultas detur." Huc addunt pauca, rei confirmandæ causâ; ut de compositione acturi viderentur. Interim postulant, ut sint induciæ; atque ab iis impetrant. Magnum enim, quod ³⁰ afferebant, videbatur; & Cæsarem id summè sciebant cupere; ³¹ & profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur.

CÆSAR, eo tempore cum legione unâ profectus ad recipiendas ultiores civitates; & rem frumentariam expediendam, quâ angustè utebatur; erat ad Buthrotum, oppositum Corcyræ. Ibi ab Acilio certior & Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bibuli,

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ XIII.
Classis Pompeiana, rerum omnium difficultate laborat.

§ XIV.
Colloquia de pace, irrita.

²⁸ Delata Oricum, à Bibulo expugnata est:] Ita edidimus ex Editt. Florent. & Gryphii. Sensusque est, [cùm esset delata Oricum, à Bibulo expugnata est.] Locutio hujusmodi, quàm sit Cæsari familiaris, vide supra ad pag. 43. lin. 24. Vulgg. [delata Oricum, atque à Bibulo expugnata est.]

²⁹ Magno casu] Codices nonnulli, magnæque casu. Quod sententiam turbat.

³⁰ Afferebant.] Scaliger & Recentiores ediderunt, afferebant. Sed longè præstat vulgata Lectio: Quam ex MS Eliens. & Editt. Vett. reduxit Davinius: Firmatque MS Regius.

³¹ Et profectum aliquid Bibuli mandatis] Emendant Viri docti, Canterus, Ciacconius, D. Vossius, Cellarius, alique; [Vibulli mandatis:] Quæ mandata supra commemoraverat Cæsar, data Vibullio ad Pompeium perferenda. Hotomannus tamen mavult, [profectum iri aliquid Bibuli mandatis:] Et in MS Regio est [profecturum aliquid de Bibuli mandatis.] Sed hæc paullò languidiora sunt. Prior igitur recipienda est emendatio. Nisi fortè vulgata lectio eam in sententiam accipi possit, ut dicatur aliquid etiam hoc profectum existimari, quòd Bibulus mandata omnino haberet ad Cæsarem perferenda.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

Bibuli, legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. Eò quum venisset, evocantur illi ad colloquium. Prodit Libo, atque excusat Bibulum, quòd, "is iracundiâ summâ erat, inimicitiasque habebat" etiam privatas cum Cæsare ex ædilitate & præturâ conceptas: ob eam rem colloquium vitâsse; ne res maximæ spei maximæque utilitatis, ejus iracundiâ impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: Sed potestatem se ejus rei nullam habere, propterea quòd de concilii sententiâ summam belli rerumque omnium Pompeio permiserint. Sed, postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompeium; atque illum reliqua per se acturum, hortantibus ipsis. Interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset; neve alter alteri noceret." Huc addit pauca de causâ, & de copiis auxiliisque suis. Quibus rebus neque tum respondendum Cæsar existimavit; neque nunc, ut memoriæ prodatur, satis causæ putamus. Postulabat Cæsar, ut "legatos sibi Pompeium sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperent, aut acceptos per se ad eum perducerent. Quod ad inducias pertineret; sic belli rationem esse divisam, ut illi classe naves auxiliâque sua impedirent, ipse ut aquâ terrâque eos prohiberet. ³² Si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent, se quoque id retenturum. ³³ Nihilominus tamen agi posse de compositione, ut hæc non remitterentur; ³⁴ neque hanc rem esse impediendi loco." Illi neque legatos Cæsaris recipere, neque periculum præstare eorum, sed totam rem ad Pompeium rejicere; unum instare de induciis, vehementissimæque contendere. Quos ubi Cæsar intellexit, præsentis periculi atque inopiæ vitandæ causâ, omnem orationem instituisse; neque ullam spem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit.

BIBULUS

³² Si] Scaliger & plerique, [Et si &c.] Sed Vossius, fide trium MSS elegantius delet illud [&.]

³³ Nihilominus tamen] Merito hic miratur Davissius incitiam Hotomanni, qui vocem [tamen] contra omnium MSS fidem delendam censuit; cum phrasî ista [nihilominus tamen] vel [nihilominus] & optimis sit Auctoribus & Cæsari ipsi non inusitata.

³⁴ Neque hanc rem esse impediendi loco. Illi &c.] Cum in MS Eliensi (necnon in MS Reg.) & in Edit. Vett. scriptum sit, [neque hanc rem illis esse &c.] legendum existimamus.

Davissius, (quomodo & in MS Vossii scriptum repperi,) [neque hanc rem illi (scilicet compositionis) esse impediendi loco:] Qui quidem Sensus satis est bonus. Cæterum attentius libros inspicienti, occurrit; quibus in Codicibus scriptura est [rem illis esse] vel [rem illi esse,] in eis omnibus statim, post duo sequentia vocabula, deesse vocem [illi] à quâ proxima sententia exorditur. In istis igitur libris ea vox inde transposita solummodo videtur: Et proinde quæri potest, annon Lectio vulgata potius sit retinenda.

BIBULUS multos dies terrâ prohibitus, & graviore morbo ex frigore ac labore implicitus; quum neque³⁵ curari posset, neque susceptum officium deferere vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum summa imperii³⁶ redit; sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat.

VIBULLIUS, sedato tumultu, quem repentinus adventus Cæsaris concitaverat;³⁷ ubi primum, rursus adhibito Libone & L. Luccio & Theophane, (quibuscum communicare de maximis rebus Pompeius consueverat,) de mandatis Cæsaris agere instituit; secutus, mori-
eum, ingressum in sermonem, Pompeius interpellavit, & loqui-
plura prohibuit. "Quid mihi," inquit, aut vitâ aut civitate
"opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor? cujus rei opi-
"nio tolli non poterit, quum in Italiam, ex quâ profectus sum,
"reductus existimabor." Bello perfecto, ab his Cæsar hæc
dicta cognovit, qui sermoni interfuerunt: Conatus tamen nihilo
minus est aliis rationibus per colloquia de pace agere.

INTER bina castra Pompeii atque Cæsaris, unum flumen tantum intererat Apus: Crebrâque inter se colloquia milites habebant; neque ullum interim telum, per pactiones colloquentium, transjiciebatur. Mittit P. Vatinius legatum, ad ripam ipsam fluminis:

X

qui

³⁵ Curari] Cura debita in eo adhiberi, quò sanari posset.

³⁶ Redi;] Scribendum, rediit, vel rediit; propter sequentem, administrabat.

³⁷ Ubi primum. rursus adhibito Libone —, agere instituit; eum — Pompeius interpellavit.] Merito hic reprehendit D. Vossius Ursinum, qui vocem [Rursus] sine causâ delendam voluit: Nam & prius adhibitus fuerat, Libo §. 13. Sed & ipse Vossius in errorem incidit gravio- rem. Nam voces illas, ubi primum; (tanquam si [ubi primum INSTITUERAT,] non [ubi primum INSTITUIT,] scriptum fuisset;) ita interpretatur, ac si significarent jam antè narratam fuisse aliquam Vibullii cum Pompeio de Cæsaris mandatis collocationem. At verò voces istæ nihil tale præ se ferunt. Etenim idem planè sonant, ac [simul primum] vel [simul primum ac.] Neque locum hic habere potest, [IBI primum,] quod iste Vir doctissimus reponendum vellet.

Neque enim quicquam est, quod illud [ibi] referatur; nisi [ibi primum] positum fingatur pro [tum primum:] Quomodo si hoc in loco scriptum fuisset, tunc & in posteriori quidem parte sententiæ, pro [cum — Pompeius interpellavit,] scribendum fuisset, [Quem — Pompeius interpellavit;] id quod in duobus se MSS reperisse testatur Vir doctissimus. Interim verò longè præstat & Latinitate & sensu lectio vulgata.

³⁸ — reductus existimabor. Bello perfecto, ab &c.] Duobus modis interpungi potest hic locus: Scribi enim potest vel, [— reductus existimabor. Bello perfecto, ab &c.] vel, [— reductus existimabor. Bello perfecto.] [Ab &c.] Neutrum malè. Pro priore tamen interpungendi ratione facit similis locutio infra, §. 49. ut postea, confecto bello, repetebamus; & rursus §. 51. ut postea, bello confecto, cognitum est. Pro posterio- re facit illud quod sequitur, nihilo minus.

³⁹ Dicta] MSS nonnulli, facta.

Ante Chr.
XLVIII
U. C. Varr.
DCCVI

§ XV.
Bibulus classis Pompeiana præstat, moritur.

§ XVI.
Pompeii responsum ad legationem Cæsaris de pace.

§ XVII.
Colloquia a- lia de pace irrita.

Ante Chr. qui ea, quæ maximè ad pacem pertinere viderentur, ageret; & cre-
 XLVIII. brò magnâ voce pronunciaret, "licerétne civibus ad cives de pace
 U. C. Varr. "40 legatos mittere? quod etiam * fugitivis ab saltu Pyrenæo,
 DCCVI. "† prædonibûsque licuisset: Præsertim, 41 ut id agerent, ne cives
 * Ante Chr. "cum civibus armis decertarent." Multa suppliciter locutus, ut de
 LXX. suâ atque omnium salute debebat; silentiôque ab utrisque militibus
 U. C. Varr. auditus; responsum est ab alterâ parte, "A. Varronem profiteri se
 DCLXXXIV. † Ante Chr. "alterâ die ad colloquium venturum; 42 atque unâ etiam utrim-
 LXXVII. "que admodum tutò legati venire, &, quæ vellent, exponere pos-
 U. C. Varr. sent;" certumque ei rei tempus constituitur. Quò quum esset
 DCLXXXVII postero die ventum, magna utrimque multitudo convenit: mag-
 naque erat ejus rei expectatio, atque omnium intenti animi ad
 pacem esse videbantur. Quâ ex frequentia, T. Labienus 43 prodit;
 summissâ oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinius inci-
 pit. Quorum mediâ orationem interrumpunt undique subitò tela
 immissa; quæ ille, obtectus armis militum, vitavit: Vulnerantur
 tamen complures; in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tibur-
 tius centuriones, militésque nonnulli. Tum Labienus; "Desinite
 "ergo de compositione loqui: Nam nobis, nisi Cæsaris capite re-
 "lato, pax esse nulla potest."

§ XVIII.
 Motus in ur-
 be Romæ.

ISDEM temporibus Romæ M. Cœlius Rufus prætor, causâ
 debitorum susceptâ, initio magistratûs tribunal suum juxta C. Tre-
 bonii prætoris urbani sellam collocavit: Et, si quis appellâset de
 æstimatione, & de solutionibus quæ per arbitrum fierent, ut Cæsar
 præsens constituerat; fore auxilio pollicebatur. Sed fiebat æquitate
 decreti, & humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer &
 moderatè jus dicendum existimabat; ut reperiri non posset, à qui-
 bus initium appellandi nasceretur. Nam fortasse inopiam excusare,
 & calamitatem aut propriam suam aut temporum queri, & difficul-
 tates auctionandi proponere, etiam mediocris est animi: Integras
 verò tenere possessiones, qui se debere fateantur; cujus animi aut
 ejus

40 Legatos] Cùm in plerisque MSS scriptum sit, [duos legatos:] conjicit D. Vossius legendum, [tutò legatos.] Sic enim jam infra; [admodum tutò legati venire.]
 41 Ut id agerent,] Codices nonnulli, [cùm id agerent.] Quæ lectio æquè bona.
 42 Atque unâ etiam] D. Vossio nullus persuaserit, verba hæc integra esse. Reponit igitur, [UTQUE unâ etiam] Atqui id nihil mutat. Nam, [Atque unâ etiam,] (si subintelligatur, UT; ut manifestò subintelligitur;) idem planè est quòd, [Utque unâ etiam.] Reverà igitur
 integra sunt hæc verba. Nec du-
 rior est constructio, [se venturum, atque etiam tutò legati venire possent;] quàm, quod proximè præcessit, [silentio auditus; responsum est &c.] Cujusmodi locutiones apud Ciceronem aliôsq; optimos Authores interdum reperiuntur. Neque dissimilis constructio est, quæ occurrit infra. § 69. [placere sibi, — ternas tabellas dari; — sententiâsq; de singulis ferrent.]
 43 Prodit;] Ita scribendum propter sequentem, incipit. In Editiis est, prodiit.

eius impudentiæ est? ⁴⁴ Itaque, hoc qui postulare, reperiebatur nemo. Atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inventus est Cælius. ⁴⁵ Et, ab hoc profectus initio; ne frustra ingressus turpem causam videretur, legem promulgavit, ⁴⁶ ut sexies feni dies sine usuris creditæ pecuniæ solvantur.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ XIX.

Quum resisteret Servilius consul, reliquique magistratus; & minus opinione suâ efficeret: ad hominum excitanda studia, sublatâ priore lege, duas promulgavit; unam, quâ mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; alteram, tabularum novarum. Impetûque multitudinis in C. Trebonium facto, & nonnullis vulneratis; eum de tribunali deturbavit. De quibus rebus, Servilius consul ad Senatum retulit; Senatûsque Cælum ab Rep. removendum censuit. Hôc decreto eum Consul Senatu prohibuit, & concionari conantem de rostris deduxit. Ille, ignominiâ & dolore permotus, palam se proficisci ad Cæsarem simulavit; clam nunciis ad Milonem missis, qui, Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus: Atque, eo in Italiam evocato, quod magnis muneribus datis, gladiatoriae familiæ reliquias habebat; sibi conjunxit: Atque eum in Turinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse, quum Cassilinum veniret; nôque tempore signa ejus militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, familia Neapoli visa, atque proditio oppidi appareret: patefactis consiliis, exclusus Capuâ, & periculum veritus, quod conventus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat; consilio destitit, atque eo itinere sese avertit.

INTERIM Milo, dimissis circum municipia litteris, "ea, quæ faceret, jussu atque imperio facere Pompeii, quæ mandata ad se ⁴⁷ per Bibulum delatâ essent;" quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. Apud quos quum ⁴⁸ proficere nihil posset;

§ XX.

X 2

set;

⁴⁴ Itaque, hoc qui postulare, &c.] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii: concinnius quàm quod in Editis est, *Itaque, qui hoc postulare, &c.*

⁴⁵ Et, ab hoc profectus initio;] Emendat Ciacconius, sed; Davius, at. Sed nihil opus. Non enim oppositio est, sed continuata narratio factorum ejusdem generis: [*Durior inventus est Cælius. Et ab hoc profectus initio; — legem promulgavit &c.*]

⁴⁶ Ut sexies feni dies sine usuris creditæ pecuniæ solvantur.] Locus corruptus & planè desperatus. D. Vossius ex conjecturâ emendat, [ut sex (potius senum) mensium die] J. F. Gronovius, [ut semisse in dies &c.]

Quæ quidem conjectura paullò melior videtur. Sed nihil incertius.

⁴⁷ Per Bibulum] Mirè hic lapsus est Vir doctissimus D. Vossius; qui [*Vibullium*] reponit. Erat enim *Vibullius* missus à Cæsare ad Pompeium, non à Pompeio ad Milonem. Omnino igitur retinendum, [*Bibulus*]. Quod enim ait Vossius, *Bibulum* jam mortuum esse, & præterea semper in mari fuisse; præoccupat rectè Hotomannus; non hæc ad *Milonem* à Pompeio per *Bibulum* mandata, paucis illis diebus delatâ significari, sed jam tum cum per *Italiam Bibulus* copias cobeat.

⁴⁸ Proficere nihil posset;] MS Reg. & Edit. Rom. proficeret nihil.

Ante Chr. set; quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare cœpit. Eò quum à Q. Pædio prætorè, cum legione **; ⁴⁹ lapide ictus ex muro, periit. Et Cœlius profectus, ut disceditabāt, ad Cæsarem; pervenit Thuriōs. Ubi, quum quosdam ejus municipii sollicitaret; equitibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui eò præsidii causā missi erant, pecuniam ⁵⁰ polliceretur; ab iis est interfectus. ⁵¹ Itaque magnarum initia rerum, quæ ⁵² occupatione magistratuum & temporum sollicitam Italiam habebant; ceserem & facilem exitum habuerunt.

§ XXI. LIBO, profectus ab Orico cum classe, cui præerat, navium L; Brundisium venit: Insulamque, quæ contra Brundisium portum est, occupavit: quodd præstare unum locum arbitrabatur, quæ necessarius nostris erat egressus, quàm omnium littora ac portus custodiâ clausos teneri. Hic repentino adventu naves onerarias quasdam nactus incendit, & unam frumento onustam abduxit; magnūque nostris terrorem iniecit; & noctu militibus & sagittariis in terram expositis, præsidium equitum dejecit; & adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompeium litteras mitteret; “naves reliquas, si vellet, subduci & refici juberet; suâ classe auxilia sese “Cæsaris prohibeturum.”

§ XXII. ERAT eo tempore Antonius Brundisii; qui, ⁵³ virtute militum confusus, scaphas navium magnarum circiter IX, cratibus pluteisque contexit; eoque milites delectos imposuit; atque eas in littore pluribus locis separatim disposuit; navesque triremes II, quas Brundisii faciendâs curaverat, per causam exercendorum remigum, ad fauces portus prodire jussit. Has quum audaciùs progressas Libo vidisset; sperans intercipi posse, quadriremes V ad eas misit: Quæ quum navibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refugerunt; illi, studio incitati, incautiùs sequebantur. ⁵⁴ Jam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes inci-

⁴⁹ *Lapide ictus ex &c.*] Sic MSS Reg. & Eliensis. Vulg. *lapide ictus esset ex &c.*] Quæ vox [esset] ideò inserta videtur, ut referri posset ad præcedentem *Eò quum*: Id quod, eadem de causâ, in quibusdam Codicibus mutatum est in *Is quum*. Sed videtur illud [*Eò quum*] potius initium esse prioris sententiæ, cujus pars posterior interierit.

⁵⁰ *Polliceretur*;] MSS Reg. & Vossii & Edit. Rom. *pollicitaretur*. Quod paullo majorem habet Emphasin.

⁵¹ *Itaque*] MSS Eliens. & Vossii, Ita. Quod fortè elegantius.

⁵² *Occupatione magistratum & temporum*] Non contemnenda D. Vossii conjectura, qui suspicatur vocem aliquam intercidiſſe; *occupatione magistratuum, & temporum* **.]

⁵³ *Virtute militum confusus*,] In Editis, *virtuti*. Sed MSS Reg. Eliens. & Vossii habent *virtute*. Quam constructionem & Cæsari familiariorē esse, exemplis ostendit Davinius.

⁵⁴ *Jam ex &c.*] Vossius malit, [*Tum ex &c.*] Sed MS Reg. & Edit. Rom. habent, [*NAM ex &c.*] Quæ domum vera fortasse poterat

incitaverunt; primoque impetu unam ex his quadriremem, cum remigibus defensoribusque suis, ceperunt; reliquas turpiter fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis, aquari prohiberentur: quâ necessitate & ignominia permotus Libo discessit à Brundisio, obsessio- nemque nostrorum omisit.

55 MULTI jam menses transierant, & hiems jam præcipitave- rat; neque Brundisio naves legionésque ad Cæsarem veniebant: Ac nonnullæ ejus rei prætermisæ occasiones Cæsari videbantur; quod certe sæpe flaverant venti, quibus necessariò committendum existi- mabat. Quantoque ejus amplius processerat temporis; tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus præerant; majorémque fidu- ciam prohibendi habebant: & crebris Pompeii litteris castigaban- tar, "quoniam primò venientem Cæsarem non prohibuissent, ut "reliquos ejus exercitus impedirent." 56 Duriusque quotidie tem- pus ad transportandum lenioribus ventis expectabant. Quibus rebus permotus Cæsar, Brundisium ad suos severiùs scripsit, 57 ut nacti idoneum ventum, ne occasionem navigandi dimitterent, si vel ad littora Apolloniatum cursum dirigere, atque eò naves ejicere possent.

X 3

Hæc

esse Lectio. Est enim ratio con- nexa cum præcedente vocabulo, [*in- cautiùs.*] Quod cum non adverterint Librarii, nec illud [*Nam*] connectere potuerint eum præcedente [*seque- bantur,*] mutarunt id in [*Jam.*]

55 Multi jam menses transierant,] Cum Cæsar Brundisio solverit pridie Non. Januarias; hic autem aiat præ- cipitasse jam hyemem, multosque interea menses transisse; id quod fieri non potest: Existimat D. Vof- sius Cæsarem, non quod res erat, sed pro suo desiderio scripsisse; mul- tosque menses scilicet transisse ideo dicere, quia suo impatienti deside- rio multum videbatur id temporis, quod reverà erat paullum. Sed præstat fortasse Cellarii explicatio, qui multos istos menses accipit, non à transitu Cæsaris, sed ab incunte hyeme. Quanquam & erunt for- tasse, quibus, ut duo trefve menses multi dicantur, non adeò dura esse videatur locutio.

56 Duriusque quotidie tempus ad transportandum lenioribus ventis ex- spectabant.] Videntur mihi valde

errare, qui hoc [*expectabant*] inter- pretantur [*sperabant*]; quia facilius scilicet fuerit vitare custodias sævâ tempestate, quàm molliori. Illud potius mihi videtur dicere Cæsar; moram suorum idcirco justiore habuisse reprehensionem, quod du- rius quotidie tempus, & quo ventu ad transportandum leniores rariùs flarent, esset jam pro anni tempe- state expectandum.

57 Ut — dimitterent, si vel ad littora Apolloniatum cursum dirigere, atque eò naves ejicere possent.] Hanc lectionem intulit Hotomannus & Davisius, ex Editt. Vett. & MSS suis. Quibuscum consentiunt MSS Reg. & Vossii. Nisi quod in MSS corruptè sit [*sive*] pro [*si vel*]; & [*eli- cere*] vel [*eligere,*] pro [*ejicere.*] Ed't. Aldina, & Amstelædamensis nupera, & Cellarii, exhibent; [*ut — dimitterent*]; & ad Oricum si- ve ad littora — dirigerent, quod eò naves, &c.] Sed voces istæ, [*& ad Oricum,*] in MSS non comparent; & præterea, (ut rectè adnotat Da- visius,) Oricum semper ferè ad- versariorum

§ XVIII.
Antonius &
Kalenus co-
pias suas
Brundisio,
mirâ felici-
tate, navibus
ad Cæsarem
transuebunt.

Ante Chr. XLVIII. Hæc à custodiis classium loca maximè vacabant, quòd se⁵⁸ longiùs
U. C. Varr. portubus committere non auderent.
DCCVI.

§ XXIV.

ILLI, adhibitâ audaciâ & virtute, administrantibus M. Antonio & Fusio Kaleno, multùm ipsis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro salute Cæsaris recusantibus; nacti Austrum, naves solvunt; atque alterâ die Apolloniam Dyrrhachiumque prætervehuntur. Qui quum essent ex continenti visi; C. Coponius, qui Dyrrhachii classi Rhodiæ præerat, naves ex portu educit; &, quum jam nostri remissione vento appropinquassent, idem Auster increbuit, nostrisque præsidio fuit. Neque verò ille ob eam causam conatu desisteat; sed labore & perseverantiâ nautarum, se vim tempestatis superare posse sperabat; prætervectisque Dyrrhachium magnâ vi venti, nihilo secius sequebatur. Nostri, usi fortunæ beneficio, tamen impetum classis timebant, si fortè ventus remisisset. Nacti portum, qui appellatur Nymphæum, ultra Lissum millia passuum III; eò naves introduxerunt: (qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus:) leviùsque tempestatis, quàm classis, periculum æstimaverunt. Quò simul atque intus est itum; incredibili felicitate Auster, qui per biduum flaverat, in Africum se vertit. Hic subitam commutationem fortunæ videre licuit: Qui modò sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat; qui nostris navibus periculum intulerant, de suo timere cogeantur. Itaque, tempore commutato, tempestas & nostros texit & naves Rhodias affixit; ita ad unam constratæ omnes, numero XVI, eliderentur & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumque numero, pars ad scopulos allisa interficeretur, pars à nostris⁵⁹ distraheretur: Quos omnes conservatos Cæsar domum remisit.

§ XXV.

NOSTRÆ naves II, tardiùs cursu confecto, in noctem conjectæ; quum ignorarent quem locum reliquæ cepissent, contra Lissum in anchoris constiterunt. Has, scaphis minoribusque navigiis compluribus summissis, Otacilius Crassus, qui Lissi præerat, expugnare parabat; Simul de deditiōe eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum alterâ navis, ducentos viginti ex legione tiro-num sustulerat: altera, ex veteranâ⁶⁰ paullò minùs ducentis se com-

versariorum classibus obsidebatur, ut nullo modo probabile sit portum istum appetituros. Scaliger & plerique ediderunt, [ut — dimitterent; si vel ad littora Apolloniatum cursum dirigerent; quòd eò &c.] Quâ in Lectione vitiosum illud, quòd [dirigerent] ponatur vix Latine, pro [dirigere possent.]

⁵⁸ Longiùs portubus.] Hoc est; longiùs à portubus.

⁵⁹ Distrabatur:] hoc est, dispersi caperentur. Codex Urfini habet, *detrabatur*. Davisius emendat; *extrabatur*. Sed fortè nihil opus. Si enim, [distrabatur,] in eam, quam dixi, sententiam accipi possit; sanus erit hic locus sine manu medicâ.

⁶⁰ Paullò minùs ducentis se compleverat.] Voces [se compleverat] in quibusdam Codicibus desiderantur.

E&F

compleverat. Hic cognosci licuit, quantum esset hominibus præsidii in animi firmitudine. Tirones enim, multitudine navium perterriti, & salo nausæque confecti, jurejurando accepto, nihil iis nocituros hostes; se Otacilio dederunt. Qui omnes ad eum perducti; contrā religionem jurisjurandi, in ejus conspectu crudelissime interficiuntur. At veteranæ legionis milites, item confictati & tempestatis & sentinæ vitiis, non ex pristina virtute remittendum aliquid putaverunt: sed, tractandis conditionibus, & simulatione deditiois, extracto primo noctis tempore; gubernatorem in terram navem ejicere cogunt: Ipsi, idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt; & luce primâ, missis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem oræ maritimæ⁶¹ asservabant, circiter cō, quique eos armati ex præsidio secuti sunt; se defenderunt: Et, nonnullis eorum interfectis, incolumes ad nostros sese receperunt.

Quo facto; conventus civium Romanorum qui Lissum obtinebat, quod oppidum iis antea Cæsar attribuerat muniendumque curaverat, Antonium recepit omnibusque rebus juvit. Otacilius sibi timens oppido fugit, & ad Pompeium pervenit.⁶² Expositis copiis Antonius; quarum erat summa, veteranorum 111 legionum, uniusque tironum, & equitum DCCC; plerasque naves in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque transportandos: Pontones, quod est genus navium Gallicarum, Lissi⁶³ relinquit; hōc consilio, ut, si fortē Pompeius, vacuam existimans Italiam, eō transjiceret exercitum; quæ opinio erat edita in vulgus; aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet. Nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transvexisset.

X 4

Hæc

Easque rectē abesse, utpote inepti cujusdam hominis additamentum, censuit, post *Sealigerum, Davisius*. Veruntamen in eam potius partem propendeo, ut eas retinendas existimem; quoniam, etsi ferri quodam modo posse videtur, ut illud [*paullo minus ducentis*] referatur ad præcedentem [*sustulerat*]; tamen si id ita esset, crediderim potius scriptum fuisse Cæsarem, [*paullo minus DUCENTOS*].

⁶¹ *Asservabant*] Codices nonnulli; *observabant*. Quod idem est.

⁶² *Expositis copiis*] Ita restitutum vidit Faërnus. Vel fortē, [*Expositis omnibus copiis*]; ut conjecit

Ciacconius. Quod habent MSS & Editi omnes, [*Ex omnibus copiis*]; sententia planē est nulla.

⁶³ *Relinquit*.] Ita reposuit Davisius (cū in Vulgatis sit *reliquit*), ex MS Eliens. & Editt. Vett. Quibuscum faciunt MSS Reg. & Vossii. Quod & postulare videtur temporum ratio, propter præcedentem [*remittit*], & sequentem [*mittit*]. In eadem tamen periodo usurpantur [*transjecisset*] & [*haberet*] quæ scribi potuissent [*transjecerit*] & [*abebat*]. Quæ Temporum mutatio exinde est, quod tanquam præsens narretur res præterita.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCXVI.

§ XXVII.
Pompeius, ne
duobus ci-
cumcludatur
exercitibus
Asparagium
secedit.

Hæc eodem ferè tempore Cæsar atque Pompeius cognoscunt. Nam prætervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant; ipsi iter secundum eas terrâ direxerant: sed quò essent ⁶⁴ eæ delatæ, primis diebus ignorabant. Cognitâque re, diversa sibi ambo consilia capiunt; Cæsar, ut quamprimum se cum Antonio conjungeret; Pompeius, ut venientibus in itinere se opponeret, ⁶⁵ & si imprudentes ex insidiis adoriri posset. Eodemque die uterque eorum ex castris stativis à flumine Apso exercitum educunt: Pompeius clam, & noctu; Cæsar palam, atque interdiu. Sed Cæsari circuitu majore iter erat longius, adverso flumine, ut vado transire posset: Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare cognovit, idoneum locum nactus, ibi copias collocavit: suosque omnes castris continuit, ignisque fieri prohibuit; quò occultior esset ejus adventus. Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille, missis ad Cæsarem nunciis, unum diem sese castris tenuit: altero die, ad eum pervenit Cæsar. Cujus adventu cognito, Pompeius, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco discedit; omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi idoneo locò castra ponit.

§ XXVIII.
Scipio Pom-
peianus, in
Asiâ tyran-
nicè se gerit.

His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, ⁶⁶ sese Imperatorem appellaverat. Quo facto, civitatibus tyrannisque magnas imperaverat pecunias: item à publicanis ⁶⁷ suæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam præceperat; equitesque toti provinciæ imperaverat. Quibus coactis; finitimis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo antè M. Crassum imperatorem interfece- rant & M. Bibulum in obsidione habuerant; legiones equitesque ex Syriâ deduxerat. Summâque in sollicitudine ac timore Parthici belli ⁶⁸ in provinciam quum venisset, ac nonnullæ militum voces audirentur; “ sese, contra hostem si ducerentur, ituros; contra civem “ & consulem, arma non laturos;” deductis Pergamum atque in locupletissimas urbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit; &, confirmandorum militum causâ, diripiendas iis ci- vitates dedit. Interim acerbissimè imperatæ pecuniæ totâ provinciâ exige-

⁶⁴ *Ea delatæ.*] Editi nonnulli, [*eæ* quadringentæ *delatæ.*] Pro quo ingeniosissime Lavinius rescribendum existimat, [*eæ* vi venti *delatæ*] Librarios enim duas priores litteras *re* [*vi venti.*] notam numeralem arbitratos; indeque in Editis quibusdam Veteribus natum, [*quatuor- centæ.*]

⁶⁵ *Et si*] Codices nonnulli [*Et* sic.] sed verior est lectio, [*Et si.*]

Cujus vis ea est, ac si dixisset [*Et ut videret utrum &c.*]

⁶⁶ *Sese Imperatorem appellaverat.*] Ridet nimirum Cæsar Scipionem, qui, non utique præclaris rebus gestis, sed detrimentis quibusdam acceptis, sese Imperatorem appellasset.

⁶⁷ *Suæ provinciæ*] Syriæ.

⁶⁸ *In provinciam*] Asiâ; per quam Scipio jam ex Syriâ regrediens, transibat in Græciam ad Pompeium.

exigebantur. Multa præterea generatim ad avaritiam excogitabantur. In capita singula servorum ac liberorum, tributum imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ, imperabantur. Cujus modò rei nomen reperiri poterat, hoc fatiis esse ad cogendas pecunias videbatur. Non solum urbibus, sed penè vicis castellisque singulis cum imperio præficiabantur. Qui horum quid acerbissimè crudelissimèque fecerat, is & vir & civis optimus habebatur. Brat plena licitorum & imperiorum provincia; diffusa præfectis atque exactoribus; qui, præter imperatas pecunias, suo etiam privato ⁶⁹ compendio serviebant. Dictabant enim, se, domo patriæque expulso, omnibus necessariis egere rebus; ut honestà præscriptione rem turpissimam tegerent. Accedebant ad hæc gravissimæ usuræ, quod in bello plerumque accidere consuevit; universis imperatis pecuniis: Quibus in rebus, prolationem diei, donationem esse dicebant. Itaque æs alienum provinciæ, eo biennio multiplicatum est. Nec minùs ob eam causam civibus Romanis ejus provinciæ, sed in singulos conventus singulasque civitates certæ pecuniæ imperabantur; mutuasque ⁷⁰ illas ex SC. exigere dictabant; ⁷¹ publicanis, uti ⁷² in sorte fecerant, insequentis anni ⁷³ vectigal promutuum. Præterea Ephesi à Fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat, ⁷⁴ cæterasque ejus deæ statuas. Quum in Fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompeio, "mare transisse cum legionibus Cæsarem; properaret ad se cum exercitu venire, omniæque posthabeberet." His litteris acceptis; quos advocaverat, dimittit; ipse iter in Macedoniam parare incipit: paucisque post diebus est profectus. Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit.

CÆSAR, Antonii exercitu conjuncto; deducta Orico legione, & XXIX. quam tuendæ oræ maritimæ causâ posuerat; tentandas sibi provincias, longiusque procedendum existimabat. Et, quum ad eum legati

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

Res gestæ à
Cæsaris legatis, in
venis-
Thessaliâ,
Ætolia &
Macedoniâ.

⁶⁹ Compendio] Codices nonnulli, [imperio compendio.] Al. imperio compendiosque.] Sed præstat vulgata Lectio.

⁷⁰ Illas ex S. C.] MSS Reg. Elienf. & Vossii, & Edit. Vett. exhibent, [ex illo S. C.]

⁷¹ Publicanis, MS Reg. [à publicanis.] Quomodo supra, pag. 312. lin. 23. [à publicanis — exegerat.]

⁷² In sorte] hoc est, in Syria; quæ Scipioni sortitò obvenerat Provincia. Ut rectè annotavit Davissius.

⁷³ Vectigal promutuum.] In MS

Reg. & Edit. Rom. est, [vectigal pro mutuo.] Quod probat Cellarius, ut magis Cæsarcæ ætatis.

⁷⁴ Cæterasque ejus deæ statuas.] Codices nonnulli, [cæteraque ejus diei constituta.] Unde Urinus legendum conjecit, [certaque ei rei die constituta.] Sed acutum id, magis quàm verum. Hotomannus emendat, [certasque ejus deæ statuas.] Sed neque id opus. Cætera enim statuae, intelligi possunt cætera donaria pretiosa, inter quæ erant statuae &c. Retinendâ itaque videtur vulgata Lectio.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

venissent ex Thessaliâ Ætoliâque, qui præsidio missô pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas; L. Cassium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur vigesima septima, atque equitibus cc, in Thessaliâ; C. Calvisium Sabinum cum cohortibus v, paucisque equitibus, in Ætoliam misit: ⁷⁵ Maximéque eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentariâ ut providerent hortatus est. Cn. Domitium Calvinum cum legionibus duabus, xi & xii, & equitibus d, in Macedoniam proficisci ⁷⁶ iussit; Cujus provinciæ ab eâ parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, missus legatus, omnium suorum excellens studium profitebatur.

§ XXX. Ex his Calvisius, primo adventu summâ omnium Ætolorum receptus voluntate; præfidiis adversariorum Calydones & Naupactos ⁷⁷ dejectis, omni Ætoliâ potitus est. Cassius in Thessaliâ cum legione pervenit. Hic quum essent factiones duæ, variâ voluntate civitatum utebatur. Egessaretus, veteris homo potentiæ, Pompeianis rebus studebat: Petreius, summæ nobilitatis adolescens, suis ac suorum opibus Cæsarem enixè juvabat.

§ XXXI. EODEMQUE tempore Domitius in Macedoniam venit: Et, quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpissent, nunciatum est adesse Scipionem cum legionibus, magnâ & opinione & famâ omnium; Nam plerumque in novitate fama antecedit. Hic, nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & quum ab eo ⁷⁸ millia passuum xx abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliâ convertit. Hoc aded celeriter fecit, ut simul adesse & venire nunciaretur: & quo iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Thessaliâ dividit, cum cohortibus viii præsidio impeditis legionum reliquit, castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus regis Cotti ad castra Cassii advolavit, qui circum Thessaliâ esse consueverat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur; ad montes se convertit, qui Thessaliâ cingunt; atque ex his locis, Ambraciam versùs iter facere cœpit. At Scipionem properantem sequi, litteræ sunt consecutæ à M. Favonio; "Domitium cum legionibus adesse; nec se præsidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis tenere posse." Quibus litteris acceptis, consilium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit; Favonio

⁷⁵ Maximéque eos, &c.] Sic MS Reg. Al. [Maximè eos, &c.] Quod hiulcum est.

⁷⁶ Iussit:] Sic MSS Reg. & Elienf. Quod & postulare videtur temporum ratio. Editi habent; jubet.

⁷⁷ Dejectis,] Ita Ciacconius ex

antiquo Codice optimè restituit. Sic enim & alibi loqui solet Cæsar. MSS plerique & Edit. Vett. [re-

latis.] Scaliger & Recentiores, [re-

⁷⁸ Millia passuum XX] MS Reg.

vicies mille passus.

Favonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere, ad eum pervenit tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, & primi antecursores Scipionis viderentur. Ita Cassio industria Domitii, Favonio Scipionis celeritas salutem attulit.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

SCIPIO in castris stativis biduum moratus ad flumen, quod inter eum & Domitii castra fluebat, Haliacmonem; tertio die, primâ luce, exercitum vado transducit; & castris positus, postero die manè copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus prælio decertaret: Sed, quum esset inter bina castra campus circiter milium passuum ⁷⁹ VI, castris Scipionis aciem suam subjecit. Ille à vallo non discedere perseveravit. Attamen, ægrè retentis Domitianis militibus, est factum, ne prælio contenderetur; & maximè, quod rivus difficilibus ripis castris Scipionis subjectus, progressus nostrorum impediabat. Quorum studium alacritatèque pugnandi, quum cognovisset Scipio; suspicatus fore ut postero die aut invitum, dimicare cogeretur, aut magnâ cum infamiâ castris se ⁸⁰ continere; qui magnâ cum exspectatione venisset, temerè progressus, turpem habuit exitum: & noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transiit; atque in eandem partem, ex quâ venerat, rediit: ibique propè flumen, edito naturâ loco, castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocavit; quo in loco superioribus ferè diebus nostri pabulari consueverant: Et, quum quotidianâ consuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitii venisset, subito illi ex insidiis consurrexerunt: Sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt, celeritèrque ad suos quisque ordines rediit, atque ultro ⁸¹ universi in hostes impetum fecerunt. Ex his circiter LXXX interceptis, reliquis in fugam coniectis; nostri, duobus amissis, in castra se receperunt.

§ XXXII.

His rebus gestis, Domitius sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis rei frumentariæ adductum castra movere; vasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum III, loco idoneo & occulto omnem exercitum equitatumque collocavit. Scipio, ad sequendum paratus, equitatum magnâque partem levis armaturæ ad explorandum iter Domitii & cognoscendum præmisit. Qui quum essent progressi, primæque turmæ insidias intravissent; ex fremitu equorum illatâ suspicione, ad suos se recipere cœpe-

§ XXXIII.

79—VI, castris—suam subjecit. Ille &c.] MSS Reg. & Eliens. & Edit. Vett. exhibent: [—VI, Domitius castris &c.] Unde, etsi vulgata Lectio non est damnanda, tamen hoc modo totam periodum potius interpungendam existimaverim, [—decertaret. Sed, quum esset—passuum VI; Domitius castris Scipionis, aciem suam subjecit; ille à vallo non discedere perseveravit.]

80 Continere;] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. contineret.

81 Universi in hostes] MS Reg. [conversi in hostem.]

Ante Chr.
XCVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

cœperunt; quique hos sequebantur, celerem eorum receptum conspicati resisterunt. Nostri, ⁸² cognitis insidiis; ne frustra reliquos expectarent, duas nacti hostium turmas exceperunt: In his fuit M. Opimius præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt.

§ XXXIV.

Cæsaris na-
ves Orici in
portu redu-
ctas incendit
Cn. Pompei-
us filius

⁸³ DEDUCTIS oræ maritimæ Cæsar præfidiis, ut supra demonstratum est; III cohortes Orici, oppidi tuendi causâ, reliquit: iisque custodiam navium longarum transdidit, quas ex Italiâ transduxerat. Huic officio oppidoque præerat Acilius legatus. Is naves nostras in interiorem partem post oppidum reduxit, & ad terram deligavit; faucibusque portus navem onerariam submersam objecit; & huic alteram conjunxit; ⁸⁴ super quâ turrim affectam ad ipsum introitum portus opposuit, & militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos casus transdidit. Quibus cognitis rebus, Cn. Pompeius filius, qui classi Egyptiæ præerat, ⁸⁵ ad Oricum venit; submersamque navim remulco, multisque contendens funibus, abduxit:

⁸² Cognitis insidiis; — duas nacti hostium turmas &c.] Absurdè prorsus Scaliger & Recentiores ediderunt, [cognitis HOSTIUM insidiis.] Non enim hostium erant insidiæ, sed Cæsareanorum. Omnino igitur, aut cum D. Vossio legendum, [cognitis hosti insidiis; — duas nacti turmas &c.] aut cum Davilio, [cognitis insidiis, (quas NOSTRI scilicet collocarant;)] — duas nacti hostium turmas &c.] Ut aded vox [hostium,] (quod est in MSS cognitis hostium insidiis,) aut corrupta sit Librariorum inscitia ex [hosti;] aut ex posteriori parte sententiæ irrepperit, transposita in priorem.

⁸³ Deducitis oræ maritimæ Cæsar præfidiis, ut supra demonstratum est;] Ita ex MS Reg. restitui. Qui & concinnus est verborum ordo, (vide supra ad Pag. 113. lin. 24.) & sententia sine omni ambiguitate perspicua. Editi omnes, unâ voce transpositâ, exhibent, [Deducitis oræ maritimæ præfidiis, Cæsar, ut supra demonstratum est &c.] Id quod, ambiguum cum esset, quod referretur vox Cæsar, Doctissimum Davisium in errorem admodum lepidum induxit. Cum enim periodum hoc modo interfectam edidisset, [De-

ductis oræ maritimæ præfidiis, Cæsar, ut supra demonstratum est, tres cohortes Orici — reliquit;] nullibi (subjicit deinceps in Notis suis) hoc supra est demonstratum, Cæsarem tres cohortes Orici reliquisse: Ideoque, voce longius transpositâ, legendum existimat, [deducitis oræ maritimæ præfidiis, ut supra demonstratum est; Cæsar tres cohortes &c.] Quæ emendatio, ut veram quidem sententiam exhibet, ita quàm non sit necessaria, (si modò rectè interstinguatur periodus,) facile (ut opinor) vides; itémque quàm exiguo ex errore quantæ nonnunquam tenebræ oriuntur. Vide supra ad pag. 100. lin. 7. & infra, de bello Hispan. ad §. 4.

⁸⁴ Super quâ] MS Reg. & Edit. Rom. [super quas.] Sed vera est vulgata Lectio.

⁸⁵ Ad Oricum.] Sunt qui præpositionem delendam velint. Sed malè. Nam præterquam quod Cæsar locorum nominibus præpositionem sæpe præponat; illud porro notandum, aliud esse hoc in loco, [ad Oricum venire;] aliud, [Oricum venire.] Non enim Oricum venit Pompeius filius, sed ad Oricum, hoc est, ad littora & portum prope Oricum. Ut rectè observavit D. Vossius.

duxit: Atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus, in quibus ad libram fecerat⁸⁶ turres; & ex superiori pugnans loco; integròsque semper defatigatis summittens; & reliquis partibus simul ex terrâ scalis & classe mœnia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret; labore, & multitudine telorum, nostros vicit: ⁸⁷ dejectisque defensoribus, qui omnes scaphis excepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore ex alterâ parte molem tenuit naturalem obiectam, quæ penè insulam contra oppidum effecerat: ⁸⁸ IV biremes, subiectis scutulis, impulsas vestibus in interiorem partem ⁸⁹ transduxit. Ita ex utrâque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes; IV ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium ab Asiaticâ classe abductum reliquit, qui commeatus Bullide atque Amantiâ importari in oppidum prohibebat: ipse Lissum profectus, naves onerarias xxx à M. Antonio relictas intra portum aggressus, omnes incendit. Lissum expugnare conatus; defendentibus civibus Romanis qui ejus erant conventus, militibusque quos præsidii causâ miserat Cæsar; triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infectâ inde discessit.

CÆSAR, postquam Pompeium ad Asparagium esse cognovit; eodem, cum exercitu, profectus; ⁹⁰ expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius præsidium habebat; III die in Macedoniam ad Pompeium pervenit, juxtaque eum castra posuit; & postmodum, eductis omnibus copiis, acie instructâ, decernendi potestatem Pompeio, fecit. Ubi eum suis locis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, ⁹¹ ad Dyrrhachium profectus est; sperans Pompeium

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ XXXV.
Cæsar Pompeium Dyrrhachio intercludit.

⁸⁶ *Turres: & ex Sc.*] MSS & Editi omnes, *turres: ut ex Sc.*] Mirumque omnes Interpretes locum hunc intactum prætermisisse, cum illud [ut] sententiam manifestò turbet. Legendum videtur [*turres: ex Sc.*] vel [*turres: & ex Sc.*] Irrepperit fortasse [ut,] ex sequente [ut] diduceret.

⁸⁷ *Dejectisque*] MSS & Editi. Vett. *dejectisque*. Quod probat Davissus. Utrumque rectè & Latine dicitur. Prius autem Cæsari magis consuetum.

⁸⁸ *IV biremes,*] Hiulca oratio: Quam tamen nemo tetigit interpretum. Legendum videtur, [*& IV biremes:*] vel potius, quod in uno MS repperi, [*QUA IV biremes.*]

⁸⁹ — *transduxit. Ita* — aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes; IV ex his abduxit,] MS Reg. & Edit. Rom. [— *transduxit; ita ut* — aggrederetur, quæ erant deligatæ ad terram: Atque naves IV ex his abduxit.] Porro MSS Eliens. & Vossii, pro [*atque inanes,*] habent itidem [*Atque naves.*] Sed præstare videtur vulgata Lectio.

⁹⁰ *Expugnato*] Ita ex MSS Eliens. & Vossii edidi, omisâ copulâ. Vide supra ad pag. 43. lin. 24. Editi omnes, [*& expugnato Sc.*]

⁹¹ *Ad Dyrrhachium*] Ita ex MS Eliensi rectè restituit Davissus Vide supra ad pag. 316. lin. 15. Alii præpositionem omittunt.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

peium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse; quòd omnem commeatum, totiúsque belli apparatus, is eò contulisset: Ut accidit: Pompeius enim primò ignorans ejus consilium, quòd diverso ab eâ regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariæ compulsus discessisse existimabat: postea per exploratores certior factus, postero die castra movit: brevior itinere se occurrere ei posse sperans. Quod fore suspicatus Cæsar, militésque adhortatus ut æquo animi laborem ferrent; parvâ parte noctis itinere intermisso, manè ad Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeii procul cerneretur: atque ibi castra posuit.

§ XXXVI.

*Eúmque in
castris suis
munitis obfi-
det.*

POMPEIUS interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, adiútumque habet navibus mediocrem, atque eas à quibusdam protegit ventis; castra communit. Eò partem navium longarum convenire; frumentum commeatúmque ab Asiâ, atque omnibus regionibus quas tenebat, comportari imperat. Cæsar, longiùs bellum ductum iri existimans; & de Italicis commeatibus desperans, quòd tantâ diligentia omnia littora à Pompeianis tenebantur; classésque ipsius, quas hieme in Sicilia, Galliâ, Italiâ fecerat, morabantur; in Epirum, rei frumentariæ causâ, ⁹² L. Canuleium legatum misit: quòdque hæ regiones aberant longiùs, locis certis horrea constituit; vecturásque frumenti finitimis civitatibus descripsit: item Lisso, Parthinísque, & omnibus castellis, quod esset frumenti, conquiri iussit. Id erat perexiguum, quum ⁹³ ipsius agri naturâ, quòd sunt loca aspera & montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum quòd Pompeius hæ providerat, & superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentúmque omne conquestum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equites comporta-
verat.

§ XXXVII.

QUIBUS rebus cognitis, Cæsar consilium capit ex loci naturâ. Erant enim circum castra Pompeii, permulti editi atque asperi colles: Hos primùm præsidiis tenuit, castelláque ibi ⁹⁴ communiit; Indè, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum perductâ munitione, circumvallare Pompeium instituit: Hæc spectans; ⁹⁵ (quòd angustâ re frumentariâ utebatur; quòdque Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum commeatúmque exercitui supportare posset;) simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet: equitatúmque ejus ad rem gerendam

⁹² L. Canuleium] Ex MSS restituit D. Vossius; [2. Titium & L. Canuleium.]

⁹³ Ipsius agri naturâ; quòd sunt loca aspera & montuosa,] MS Reg. & Edit. Rom. [ipsorum agrorum naturâ; quòd sunt asperi & montuosi.]

⁹⁴ Communiit:] Ita optimè restituit Davius, postulante Temporum ratione. Al. communit.

⁹⁵ (Quòd — posset;) Tribus hisce lincis Parenthesi inclusis, quod neglexerunt Editores; mira accedit orationi perspicuitas.

tendam inutilem efficeret; tertio, ut auctoritatem, ⁹⁶ quâ ille maximè apud exteras nationes niti videbatur, minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisse, illum à Cæsare obsideri, neque audere praelio dimicare.

Ante Ch.
XLVIII.
U. C. *Parr.*
DCCVL.

POMPEIUS, neque à mari Dyrrhachioque discedere volebat; § XXXVII quoddam omnem apparatus belli, tela, arma, tormenta, ibi collocaverat; frumentumque exercitui navibus supportabat: Neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi praelio decertare vellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur ut, extremam rationem belli sequens, quamplurimos colles occuparet; & quam latissimas regiones praesidiis teneret; Cæsarisque copias, quam maximè posset, distineret. ⁹⁷ Idque accidit: Castellis enim XXIV effectis, XV millia passuum circuitu amplexus, hunc spatio pabulabatur; multaque erant ⁹⁸ intra eum locum manu sata, quibus interrim jumenta pasceret. Atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella; ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: Ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant, ne quo loco nostri intrare atque ipsos à tergo circumvenire possent. Sed illi operibus vincebant; quod & numero militum praestabant, & interiore spatio minorem circuitum habebant. Quae quum erant loca Cæsari capienda; etsi prohibere Pompeius totis copiis, & dimicare, non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditorisque mittebat, quorum magnum habebat numerum: Multaque ex nostris vulnerabantur; magnusque inceserat timor sagittarum: Atque omnes ferè milites, aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

IN occupandis praesidiis magnâ vi uterque ⁹⁹ nitebatur: Cæsar, § XXXIX. ut quàm angustissimè Pompeium contineret; Pompeius, ut quàm plurimos colles quàm maximo circuitu occuparet: Crebraque ob *Crebra ista, variâque fortunâ, variatione.* eam causam praelia fiebant. In his, quum legio Cæsaris IX praesidium quoddam occupavisset, & munire coepisset; huic loco propinquum & contrarium collem Pompeius occupavit, nostrosque opere prohibere coepit. Et, quum unâ ex parte propè æquum aditum haberet: primùm sagittariis funditoribusque circumjectis, postea levis armaturæ magnâ multitudine missâ, tormentisque prolati, munitiones impediēbat: Neque erat facile nostris uno tempore propugnare & munire. Cæsar, quum suos ex omnibus partibus vulnerari

⁹⁶ *Quâ ille maximè — niti*] MSS Recensiores ediderunt, *inter*. Quod Reg. & Eliens. [— *uti*.] Quæ si vera esset Lectio, scribendum foret, [quâ ille maximâ — *uti*.]

⁹⁷ *Idque accidit*:] Davisius, ex MS Eliensi; [Id quod *accidit*.] Quæ elegantior locutio.

⁹⁸ *Intra*] Sic MSS. Scaliger &

ferri quoque potest.

⁹⁹ *Nitebatur*:] Ita ex MSS suis optimè restituit D. Vossius. Quomodo & in MS Eliensi scriptum est. Al. *utebatur*. Quod hoc in loco longè minus est elegans.

Ante Chr. XLVIII. U. C. Varr. DCCVI. nerari videret; recipere se statuit, & loco excedere. Erat per declivē receptus: Illi autem hōc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur; quōd timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore, glorians apud suos Pompeius dixisse; "Non recusare se, quin ¹ nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quōd temerē essent progressæ." Cæsar, receptui suorum timens; crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & adversas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci iussit; locūque in omnes partes quammaximē impediri. Ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis, legiones reduci iussit. Pompeiani hōc insolentiū atque audaciū nostros premere, & instare cœperunt; cratēque pro munitione objectas propulerunt, ut fossas transcenderent. Quod quum animadvertisset Cæsar; veritus, ne, non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur; à medio ferē spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat cohortatus; tubā signum dari, atque in hostes impetum fieri, iussit. Milites legionis ix subitō ² constipati, pila conjecerunt; & ex inferiore loco adversus clivum incitati cursu, præcipientes Pompeianos egerunt, & tēga vertere cōegerunt: Quibus ad recipiendum, crates directæ, longurique objecti, & institutæ fossæ, magno impedimento fuerunt. Nostri verō, qui satis habebant sine detrimento discedere; compluribus interfectis, v omnino suorum amissis, quietissimē se receperunt; paullōque citra eum locum, aliis comprehensus collibus, munitiones perfecerunt.

§ XL.
Cæsaris milites inopia frumenti laborantes, panem ex radice quodam efficiunt.

ERAT nova & inusitata belli ratio; quum tot castellarum numero, tantōque spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidionis genere; tum etiam reliquis rebus. Nam quicumque alterum obsidere conati sunt; perculosos atque infirmos hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliquā offensione permotos, continuerunt; quum ipsi numero militum equitūque præstarent. Causa autem obsidionis hæc fere esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. At contra integras atque incolumes copias Cæsar inferiore militem numero continebat; quum illi omnium rerum copiā abundarent. Quotidie enim ³ magnus undique navium numerus conveniebat, quæ

¹ Nullius usus] Nullius peritæ aut experientiæ.

² Constipati,] ita ediderunt Scaliger & Recentiores, ex conjecturâ P. Manutii. MSS alii habent, [complicati]; alii, [conspicati]; Quam deum veram esse Lestionem existimant Viri doctissimi, D. Vossius & Davisius. Græcè, συνιστανμίνοι

³ Magnus — navium numerus —, quæ commeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin — secundum cursum haberent.] Vocabulum, [haberent,] restituit Davisius ex MS Eliensi. Scaliger & Recentiores ediderant, [haberet:] Quod cum præcedente [supportarent,] minùs aptè cohæret. Erat autem incautè ex iis

quæ commeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliquâ ex parte secundum cursum haberent. Ipse autem, con-
sumptis omnibus longè latèque frumentis, summis erat in angustiis. Sed tamen hæc singulari patientiâ milites ferebant: Recordabantur enim, eadem superiore anno in Hispaniâ perpeſſos, labore & patientiâ maximum bellum confeciſſe. Meminerant, ad Aleſiam magnam ſe inopiam perpeſſos, multò etiam majorem ad Avaricum, maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe. * Non, illis hordeum quum daretur; non legumina, recuſabant: Pecus verò, cuius rei ſumma erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Eſt etiam genus radicis inventum ab iis, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara; quod admixtum lacte, multum inopiam levabat. ⁵ Id ad ſimilitudinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia: Ex hõc effectos panes, quum in colloquiis Pompeiani famem noſtris objectarent, vulgò in eos jaciebant, ut ſpem eorum minuerent.

JAMQUE frumenta matureſcere incipiebant; atque ipſa ſpes inopiam ſuſtentabat; quodd celeriter ſe habituros copiam confidebant: Crebròque voces militum in vigiliis colloquiſque audiebantur, “ prius ſe cortice ex arboribus victuros, quàm Pompeium eſe manibus diſmiſſuros.” Frequenter, etiam ex perſugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua verò jumenta interſiſſe: Uti autem ipſos valetudine non bonâ; quum anguſtiis loci, & ⁶ odore tetro ex multitudine cadaverum, & quotidianis laboribus, inſuetos operum; tum aquæ ſummâ inopiâ ⁷ affectos: Omnia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæſar aut averterat, aut magnis operibus obſtruxerat: Atque, ut erant loca montuoſa, & ad ſpecus anguſtiæ vallium; has ſublicis in terram demiſſis præſepſerat, terrâque aggreſſerat, ut aquam continerent. Itaque illi neceſſariò loca ſequi demiſſa ac paluſtria, & puteos fodere cogebantur; atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: Qui tamen fontes à quibuſdam præſidiis abèrant longiùs, & celeriter æſtibus

Y

iis deſumptum Manuſcriptis, è quibus ſi totam periodum deſumiſſent, nihil fuiſſet ſolœcum futurum. Sic enim in MS Reg. ſcriptum eſt: [magnus — navium numerus —, qui commeatum ſupportaret; neque ullus flare ventus poterat, quin — ſecundum curſum haberet.]

⁴ Non, illis hordeum quum &c.] Si quis faveret MS, legerim equidem, [Non illi, hordeum quum &c.] vel, [Non illi hordeum, quum &c.] Sed leviculum hoc.

⁵ Id ad ſimilitudinem panis efficie-

bant.] MSS Reg. & Voſſii, & Edit. Rom. Id ſimilitudinem panis efficiebat.

⁶ Odore tetro EX multitudine cadaverum.] Ita pulcherrimè emendavit Daviſius ex MSS Ciacconii & Elienſis, præeunte J. F. Gronovio. Editi omnes, [odore tetro ET multitudine cadaverum.] Quod nihili eſt.

⁷ Affectos.] Delendam exiſtimant Scaliger aliique. Sed retinet Daviſius; tum quia alii ita locuti ſunt boni Authores; tum quia Cæſarem præcipuè ſapit iſtiusmodi plenior conſtructio.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ XLI.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

æstibus exarescebant. At Cæsar's exercitus optimâ valetudine, sum-
mâque aquæ copiâ utebatur; tum commeatûs omni genere præ-
ter frumentum abundabat. Quibus quotidie melius ⁸ succedere
tempus; majorémque spem maturitate frumentorum proponi vi-
debant.

§ XLII. In novo genere belli, novæ ab utrisque bellandi rationes reperie-
bantur. Illi, quum animadvertissent ex ignibus noctu cohortes no-
stras ad munitiones excubare; ⁹ silentio adversi universas intra mul-
titudinem sagittas conjiciebant, & se confestim ad suos recipiebant.
Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reperiebant remedia; ut alió
loco ignes facerent, alio excubarent.

Desunt aliqua.

§ XLIII.
Pompeiani,
eruptionem
facientes, re-
pelluntur.

INTERIM cærtior factus P. Sulla, quem discedens castris præ-
fecerat Cæsar; auxilio cohorti venit cum legionibus II. Cujus ad-
ventu facillè sunt repulsi Pompeiani. Neque verò conspectum aut
impetum nostrorum tulerunt; primisque dejectis, reliqui se verte-
runt & loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne longiùs prose-
querentur, Sulla revocavit. At plerique existimant, si acriùs inse-
qui voluisset, bellum eo die potuisse finiri. Cujus consilium repre-
hendendum non videtur; ¹⁰ Aliæ enim sunt legati partes, atque
Imperatoris: Alter, omnia agere ad præscriptum: alter, liberè
¹¹ ad summam rerum consulere debet. Sulla, à Cæsare castris re-
lictus; liberatis suis, hóc fuit contentus: neque prælio decertare
voluit, (¹² quæ res fortasse aliquem reciperet casum;) ne impera-
torias

8 Succedere] D. Vossius, in cujus
MSS corrupte erat [*subterere*,] Je-
gendum conjicit, [*subvenire*.] Sed
præstat vulgata Lectio. Quam &
in MS Regio repperi.

9 Silentio adversi universas intra
multitudinem sagittas conjiciebant,]
Locus manifestò corruptus. MS Reg.
& Edit. aliquot veteres, pro [*ad-
versi*,] habent [*adgressi*]. Unde Da-
visius optimâ conjecturâ rescribit,
[*egressi*.] Hæret tamen sequens voca-
bulum, [*universas*.] Davisius, ex Co-
dicibus quibusdam reponit, [*universa-
sam*.] Sed & etiamnum paulò lap-
suidior erit sententia. Ego, si conje-
cturæ indulgere liceret, scriberem
equidem, [*innumeras*.] [*Silentio egres-
si*, innumeras intra (vel inter, ut in
quibusdam Codicibus est) multitu-
dinem sagittas conjiciebant.]

10 Aliæ enim sunt legati partes,
atque Imperatoris:] MS Eliens. ha-
bet [— aliæ Imperatoris.] Quæ Lec-
tio æquè bona.

11 Ad summam rerum consulere]
Urfinus & Ciacconius emendant,
[de summâ rerum.] Sed meritò eos
reprehendit D. Vossius. Nam con-
sulere de summâ rerum, est consilium
cum aliis communicare; sed ad sum-
mam rerum consulere, est secum ip-
sum statuere quid ad summam rerum
factu sit utilissimum.

12 Quæ res fortasse aliquem recipere
casum;] Editi omnes, [quæ res
tamen fortasse &c.] Sed perperam.
Jam enim mens Authoris fuisset,
[quæ res tamen fortasse bene cecidisset]
At verò illud, [fortasse aliquem recipere
casum,] neque de felici eventu
potest satis Latine dici; neque, si
posset

torias sibi partes sumpsisse videretur. Pompeianis, magnam res ad Ante Chr. receptum difficultatem afferebat; nam ex iniquo progressi loco, in XLVIII. summo constiterant: Si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco verebantur: Neque multum ad solis occasum U. C. Varr. temporis supererat; spe enim conficiendi negotii, propè in noctem DCCVI. rem ¹³ duxerant. Ita necessariò, atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumulum quendam occupavit; qui tantum aberat à nostro castello, ¹⁴ ut telum tormento missum adigi non posset. Hòc confedit loco, atque eum ¹⁵ communiit; omnèque ibi copias continuit.

Y 2

EODEM

posset ita accipi, non esset languidè admodum dictum; cum jam supra dixisset Cæsar, (quod erat multò fidelitius,) plerisque existimare bellum eo die potuisse finire. Omnino igitur, omisâ voce [tamen,] recipienda ea est Lectio, quam in Codice Petaviano D. Vossius, & in Eliensi Davisius reppererunt, [*Quæ res fortasse aliquem reciperet casum.*] Ut adeò dicat Cæsar, in excusationem Sullæ; quamvis plerique existimarent bellum eo die potuisse finire, tamen sine Imperatore Sullam sapienter noluisse prælio decertare, quod ea res fortasse aliter, quàm existimatum est, cadere potuisset. Veruntamen, cum plerique MSS retineant [tamen;] idque in plerisque eorum scriptum sit [tamen;] quæri potest, annon legi queat, [*Quæ res tum fortasse &c.*] Vel, cum in Vossii MS uno, pro [tamen,] scriptum sit [ante;] suspicetur quis legi posse, [*quæ res tanta fortasse &c.*] Sed præstat ea, quam edidimus, lectio.

¹³ Duxerant. Ita ex MSS Reg. & Vossii & Edit. Rom. restituit. Al. deduxerant.

¹⁴ Ut telum tormento missum adigi non posset:] Ediderat Scaliger, (quod in plerisque MSS & Edit. veteribus est,) [ut telum tormentumve missum &c.] Ad quod D. Vossius; An tormentum, inquit, quoque mittitur? Contra mentem Cæsaris hoc, & contra rationem ipsam Davisius autem; Editi, inquit, nullo sensu habent, telum tormentumve

missum: Neminem enim fando accepisse, tormenta cum telis simul esse missa. Itaque emendant, [*telum tormento missum,*] vel, [*telum tormento emissum.*] Non infeliciter tanè, neque sine Auctoritate. Sic enim Vossius scriptum in tribus MSS, Davisius in Eliensi repperit. Addo, in omnibus ferè MSS & Edit. veteribus alterum illum locum, (infra, pag. 326. lin. 4.) scriptum esse, [*telum tormentumve adigi;*] quod Scaliger & Recentiores ediderunt, [*telum tormentumve adiji.*] Id quod eam, quam & in priore loco intulerunt Vossius & Davisius lectionem, haud parùm firmat. Nihilò tamen minùs, si quis rem attentius perpenderit, videbit (opinor) neque veterem illam, quam secutus est Scaliger, lectionem adeò absonam esse prorsus atque absurdam. Etenim primò, creditu multò facilius est, Librarios ex inusitatiorè illâ, [*telum tormentumve missum,*] usitatiorè excudisse locutionem, [*telum tormento emissum;*] quàm ut, è contrario, usitatiorè inusitatiorè mutaverint. Deinde; quum & Plinio, tormenta dicantur missilia; & apud Ciceronem, emissiones legantur balistarum: quidni & Cæsari tormentum rectè dicatur missum? Ut adeò, [*telum tormentumve missum adigi non posse,*] ita accipiat, ut dicat, telum neque Manu neque Tormento missum eò adigi posse. Judicet Lector eruditus.

¹⁵ Communiit:] Ita optimè restituit Davisius ex MS Eliens. & Edit.

Vett.

Ante Chr.

XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ XLIV.

EODEM tempore duobus præterea loci pugnatum est. Nam plura castella Pompeius ¹⁶ pariter, distingendæ manûs causâ, tentaverat; ne ex proximis præidiis succurri posset. Uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cohortibus III, atque eam loco depulit: altero Germani munitiones nostras egressi, compluribus interfectis, sese ad suos incolumes receperunt.

§ XLV.

ITA uno die VI præliis factis, III ad Dyrrhachium, III ad munitiones; quum horum omnium ratio haberetur, ¹⁷ ad duorum millium numero ex Pompeianis cecidisse reperiebamus, ¹⁸ evocatos centurionesque complures; in eo fuit numero Valerius Flaccus L. filius, ejus qui prætor Asiam obtinuerat: Signaque sunt sex militaria relata. Nostri non amplius xx, omnibus sunt præliis desiderati. Sed in castello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex unâ cohorte centuriones, oculos amiserunt: & quum laboris sui periculique testimonium afferre vellent, millia sagittarum circiter xxx in castellum conjecta Cæsari ¹⁹ renumeraverunt: scutoque ad eum relato Scævæ centurionis, inventa sunt in eo foramina ²⁰ ccxxx. Quem Cæsar, ut erat de se meritis & de Republicâ, ²¹ donatum millibus ducentis, ab octavis ordinibus ²² ad Primipilum se transducere pronunciavit; ejus enim operâ castellum conservatum esse magnâ ex parte constabat: Cohortemque postea duplici stipendio,

Vett. postulante ipsâ Temporum ratione, & assentientibus MSS Reg. & Vossii. Al. *communis*.

¹⁶ Pariter,] Simul. Eodem tempore. Ut, exemplis ex bonis adductis Authoribus, rectè explicavit Davisius.

¹⁷ Ad duorum millium numero] Locum hunc non esse corruptum, ostendit similis locutio supra, pag. 52. lin. 17. [Occis ad hominum millibus IV.] Cujusmodi constructionis exempla & ex aliis bonis Auctoribus affert Cellarius. Aut igitur usurpatur [ad] adverbialiter, sicuti [circiter:] Aut potius subest Ellipsis, [ad summam] hoc in loco; [ad numerum] in priore illo.

¹⁸ Evocatos centurionesque] Veteres plerique Codices: [evocatos & manipulares, centurionesque.]

¹⁹ Renumeraverunt:] Codices nonnulli; *renunciaverunt*.

²⁰ CCXXX:] D. Vossius ex duobus MSS codicibus, item Suetonio & Celso; & Cellarius, ex Suetonio & Val. Maximo; emen-

dant [CXX.] Plutarchus, [ἐκατὸν καὶ τριάντων] (non CCXXX, ut eum citant Hotomannus & D. Vossius.) Cui concinit MS Regius, qui habet [CXXX.]

²¹ Donatum millibus ducentis, ab octavis &c.] Editi habent, [donatum millibus ducentis æris;] Sed vocem illam [æris] suspectam habent Viri docti. Testatur Ciacconius eam ex Codice suo abesse, & Davisius abesse eam ex Codice Eliensi. Sed falsuntur. Non enim prorsus abest: Sed in istis Codicibus scriptum est, [atque:] Id quod alii mutarunt in, [æris.] MS Regius planè exhibet, [donavit millibus ducentis, ATQUE ab octavis &c.] Quam demum veram esse existimo lectionem.

²² Ad Primipilum] Cùm *Primuspilus*, ordo sit; *Primipilus*, is qui ordinem ducit; sermo autem hic ut, non de homine, sed de ordine, merito existimant Viri Doctissimi Aldus Manutius & Cellarius, rescribendum hîc, ex antiquo Codice, [ad primum pilum.]

stipendio, ²³ frumento, & speciaris militaribusque donis amplissime donavit.

POMPEIUS, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit; & in altitudinem pedum xv effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit; & v intermissis diebus, ²⁴ alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, ²⁵ & ad impediendum objectis, tertiâ initâ vigiliâ, silentio exercitum eduxit, & se in antiquas munitiones recepit.

ÆTOLIA, Acarnaniâ, Amphilochis, per Cassium Longinum & Calvisium Sabinum, ut demonstravimus, receptis; tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum, existimabat Cæsar. Itaque eò Fusium Kalenum misit; ²⁶ & Q. Sabinum, & Cassium, cum cohortibus ²⁷ adjungit. Quorum cognito adventu; Rutilius Lupus, qui Achaiam missus à Pompeio obtinebat, Isthmum præmunire instituit, ut Achaiâ Fusium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum, voluntate ipsarum civitatum, recepit; ²⁸ nonnullas per vim expugnavit; reliquas civitates, circummissis legationibus, ²⁹ amicitie Cæsaris conciliare studebat. In his rebus ferè erat Fusius occupatus.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. *Varr.*
DCCVI.
§ LXVI.

§ XLVII.
Kalenus, legatus Cæsaris Achaiæ oppida complura cepit.

Y 3

OMNIBUS

²³ *Frumento, & speciaris militaribusque donis* Locus in MSS corruptus. Codices antiquissimi habent; [*frumento, vespè, ciariis, militaribusque donis.*] Unde D. Vossius felicissimâ conjecturâ extudit; [*frumento, VESTE, ET ALIIS militaribus donis.*] Nam illud [*que,*] quod voci [*militaribus*] adhæsit, ex sententiæ perturbatione ortum non dubitat. Mirè firmat Viri doctissimi conjecturam, quod in MS Regio repperi; nempe voculam illam [*que*] post [*militaribus*] abesse; alteram autem voculam [*&*] quam interposuit vir doctissimus, item in MS post [*frumentove*] comparere.

²⁴ *Alteram noctem subnubilam* Urinum & Ciacconium, qui vocem [*alteram*] abundare existimant, merito reprehendit D. Vossius. Refertur enim ad id, quod jam præcesserat, [*Pompeius noctu magnis additis munitionibus, &c.*]

²⁵ *Et ad impediendum objectis,* Deesse videtur, [*cratibus,*] aut aliquid simile. [*Et cratibus ad impediendum objectis, &c.*]

²⁶ *Et Q. Sabinum,* Non mala

videtur Ciacconii conjectura, qui rescribit [*& C. (scil. Calvisium) Sabinum,*] jam supra memoratum.

²⁷ *Adjungit.* Videri possit legendum, *adjunxit*; propter præcedentem, *misit*. Sed hoc (ut dixi) non prorsus necessarium, cum tanquam præfens narretur res præterita.

²⁸ *Nonnullas per vim expugnavit; reliquas civitates, &c.* Ita ediderunt Scaliger & Recentiores. Davisius ex MSS & Editt. Vett. omnino restituendum existimat, [*nonnullas Urbes per vim &c.*] propterea quòd aliud sit *Urbs*, aliud *Civitas*. Quod quidem verissimum est. Et MSS optimorum lectio sequenda. Desendi tamen potest Scaligerana lectio, quia tam queat *Civitas* (hoc est, tota regio) expugnari, quam *Urbs*; meliusque etiam cohærebit sequens illud [*reliquas civitates,*] si præcedens [*nonnullas,*] *civitates* itidem intelligatur, non *urbes*.

²⁹ *Amicitie Cæsaris conciliare* Cùm in plerisque MSS sit [*amici-tiâ*] non [*amicitie*]; mirè placet D. Vossii conjectura, qui ex duobus MSS

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

OMNIBUS deinceps diebus Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit, si Pompeius proelio decertare vellet; ³⁰ ut penè castris Pompeii, legiones subiceret: Tantùmque à vallo ejus prima acies aberat, uti ne in eam ³¹ telum tormento adigi posset. Pompeius autem, ut famam & opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum constituēbat, ut tertia acies vallum contingeret, omnisque ejus instructus exercitus telis ex vallo adjectis protegi posset.

§ XLVIII.
Cæsar Pompeium ad prælium provocat.

§ XLIX.
Cæsaris legatio iterum de pace, irrita.

HÆC quum in Achaiâ atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam venisse constaret; non oblitus pristini instituti Cæsar, mittit ad eum Clodium, suum atque illius familiarē; quem ab illo transditum initio & commendatum, in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat litteras, mandataque ad eum; quorum hæc erat summa: “ Sese omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari factum, vitio eorum, quos esse auctores ejus rei voluisset; quodd sua mandata perferre non oportuno tempore ad Pompeium vererentur. Scipionem eâ auctoritate esse, ut non solum liberè, quæ probasset, exponere; sed magnâ etiam ex parte compellere, atque errantem regere posset. Præesse autem suo nomine exercitui; ut, præter auctoritatem, vires quoque haberet ad coercendum. Quod si fecisset; quietem Italiæ, pacem provinciarum, salutem imperii, uni omnes acceptam relaturos.” Hæc ad eum mandata Clodius refert. Ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditus; reliquis ad colloquium ³² non admittitur; castigato Scipione à Favonio, ut postea confecto bello reperiebamus. Insectaque re, sese ad Cæsarem recepit.

§ L.
Pompeius summâ inopiâ pabuli laborans, e-rumpere in-stituit.

CÆSAR, quò facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet; aditus duos, quos esse angustos demonstravimus, magnis operibus præmunivit; castellaque his locis posuit. Pompeius, ubi nihil profici equitatu cognovit; paucis intermissis diebus, rursus eum navibus ad se intra munitiones recipit. Erat summâ inopiâ pabuli; adeò ut foliis ex arboribus stricis, & teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. Frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumpserant; & cogeantur Corcyrà atque Acarnaniâ, longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare: Quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. Sed postquam

MSS (quibuscum facit & MS Eliensis.) reponit; [AMICITIA Cæsar conciliare.] Ut scilicet illud [amicitia,] opponatur præcedenti rō [per vim.] ³⁰ Ut — subiceret: MS Reg. [et — subjecit.] Quod idem est. ³¹ Telum tormento adigi] Vide

quæ supra ad Pag. 323. lin. 8. ³² Non admittitur; castigato Scipione &c.] Ita optimè restituit Davinius; cum in Aliis pessima interpunctio sententiam fecisset planè nullam. { — non admittitur. Casti-

quam non modò hordeum pabulumque omnibus in locis, herbæ-
que defectæ, sed etiam ³³ frondes ex arboribus deficiebant; cor-
ruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione
existimavit.

ERANT apud Cæsarem, ex equitum numero, Allobroges duo
fratres, Roscillus & Ægus, Adbucilli filii, qui principatum in civi-
tate multis annis obtinuerat; singulari virtute homines; quorum
operâ Cæsar, omnibus Gallicis bellis, optimâ fortissimâque erat usus.
His domi ob has causas amplissimos magistratus mandaverat;
atque eos extra ordinem in senatum legendos curaverat: agrôsque
in Galliâ ex hostibus captos, præmiâque rei pecuniariæ magna tri-
buerat; locupletésque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem
non solum apud Cæsarem in honore erant, sed etiam apud exerci-
tum cari habebantur. Sed, freti amicitia Cæsar, & stultâ ac bar-
barâ arrogantia elati, despiciebant suos; stipendiumque equitum
fraudabant, & prædâ omnem domum avertebant. Quibus illi re-
bus permoti, universi Cæsarem adierunt, palamque de eorum inju-
riis sunt questi; & ad cætera addiderunt, falsum ab his equitum
numerus deferri, quorum stipendium averterent. Cæsar, neque
tempus illud animadversionis esse existimans, & multa virtuti eorum
concedens; rem distulit totam. Illos secretò castigavit, quod quæ
sui equites haberent; monuitque ³⁴ ut ex suâ amicitia omnia ex-
spectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua sperarent. Magnam
tamen hæc res ³⁵ illis offensionem & contemptionem ad omnes at-
tulit: idque ita esse, quum ex aliorum objectionibus, tum etiam
ex domestico judicio atque animi conscientia intelligebant. Quo
pudore adducti; & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus re-
servari arbitrati; discedere à nobis, & novam tentare fortunam,
novasque experiri amicitias constituerunt. Et, cum paucis collo-
catis suis, quibus tantum facinus committere audebant; pri-

Y 4

mum

³³ Frondes — deficiebant;] In
MSS & Editt. Vett. est *fructus*,]
corruptè. Ciacconius emendat [*stri-*
ctus:] Quod durum est. Davisi-
us edidit, [Frons — deficiebat.]

³⁴ Ut ex suâ amicitia omnia exspe-
ctarent, & ex præteritis suis officiis re-
liqua sperarent.] Ciacconius & Scali-
ger delent [*reliqua sperarent*.] Sed
isto modo hinc fit & inelegans ora-
tio. Davisius emendat, [*omnia spe-*
rarent, — reliqua spectarent.] Sed nec
hoc Cæsarem sapit. Ego, siquid
mutandum, scriberem potius; [*—*
omnia sperarent, — reliqua specta-
rent.] Nam licet [*spectarent*] idem

nonnunquam sit ac [*expectarent*];
at non tamen hic videtur satis ele-
ganter convenire. Sed præstat om-
nibus vulgata Lectio. Nisi hujus-
modi fortè magis placeat transposi-
tio; [*ut ex præteritis suis officiis om-*
nia expectarent, & ex suâ amicitia re-
liqua sperarent.] Sed sine Codicibus
nihil audendum.

³⁵ Illis offensionem & contemptio-
nem ad omnes attulit:] Editi malè
distinguunt, [*illis offensionem, & con-*
temptionem ad omnes]; quasi inter se
opponerentur [*illis*] & [*omnes*].
Cum sensus sit, [*attulit offensionem*
& *contemptionem illis ad omnes*.]

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ LI.
Roscillus &
Ægus, Cæ-
saris castiga-
tione quâ-
dam offensi,
ad Pompei-
um transse-
runt

Ante Cl.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

mum conati sunt præfectum equitum, C. Volusenum, interficere; ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur. Postquam ³⁶ id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur; quam maximas potuerunt pecunias mutuati, ³⁷ perinde ac suis satisfacere & fraudata restituere vellent; multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt cum iis quos sui consilii participes habebant. Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter; magnoque comitatu, & multis jumentis venerant; virique fortes habebantur; & in honore apud Cæsarem fuerant; quodque novum, & præter consuetudinem acciderat; omnia sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. Nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques, à Cæsare ad Pompeium transierat; quum penè quotidie à Pompeio ad Cæsarem perfugerent, ³⁸ vulgò verò in Epiro atque Ætoliâ conscripti milites, earumque regionum omnium quæ à Cæsare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus; seu quid in munitionibus perfectum non erat; seu quid à peritioribus rei militaris desiderari videbatur; temporibusque rerum, & spatiis locorum, & custodiarum ³⁹ viribus ac diligentia animadversa; prout cuiusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut studium ferebat: hæc ad Pompeium omnia detulerunt.

§ LII.
Pompeius,
magnâ cum
clade Cæsareanorum,
erumpit.

QUIBUS ille cognitis; eruptionisque jam antè capto consilio, ut demonstratum est; tegmenta galeis milites ex viminibus facere; atque aggerem comportare jubet. His paratis rebus; magnum numerum levis armaturæ & sagittariorum, aggeremque omnem; noctu in scaphas & naves actuarias imponit; & de mediâ nocte cohortes LX, ex maximis castris præditiisque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimæque à maximis castris Cæsaribus aberant. Eodem naves quas demonstravimus, aggere & levis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrachium naves longas habebat, mittit: Et quid à quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæsar Lentulum Marcellinum quaestorem, cum legione IX, positum habebat. Huic, quod valitudine minus commodâ utebatur, Fulvium Postumum adiutorem summiserat.

ERAT

³⁶ Id difficilius visum est,] MSS Reg. Eliens. & Vossii, [id facinus visum est.] Ut fortè legi debeat, [id facinus difficilius visum est.]

³⁷ Perinde ac suis satisfacere] Omiserunt Ciacconius & Scaliger vocem [suis.] Sed omnino sine causâ. Reperitur enim in omnibus Codicibus; Et in Ciacconii si desuit, Librarii id incuriæ tribuendum.

³⁸ Vulgò verò in Epiro] MSS nonnulli, [vulgò verò universi in Epiro.] Quam vocem [universi,] existimant Viri docti interpretamentum esse [vulgò,] & è margine irrephisse.

³⁹ Viribus ac diligentia] Ita optimè restituit D. Vossius ex Codice Petaviano. Cui & Eliensem consentire annotavit Davisius. Edit. Vett. habent, [verâ diligentia,] Scaliger, [variâ diligentia.]

ERAT eo loco fossa pedum xv, & ⁴⁰ vallus contra hostem in al-
 titudinem pedum x: tantundemque, ejus valli agger in latitudinem
 patebat. Ab eo, intermisso spatium pedum dc, alter ⁴¹ conversus in
 contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione. Hoc
 enim superioribus diebus timens Cæsar, ne navibus nostri circum-
 venirentur; duplicem eo loco fecerat vallum; ut, si ancipiti præ-
 lio dimicaretur, posset resisti. Sed operum magnitudo, & conti-
 nens omnium dierum labor; quod millia passuum in circuitu xviii,
⁴² munitione erat complexus; perficiendi spatium non dabat. Ita-
 que contra mare transversum vallum, qui has duas munitiones con-
 tingeret, nondum perfecerat. Quæ res nota erat Pompeio, delata
 per Allobroges perfugas; magnūque nostris attulit incommodum:
 Nam, ut ad mare nostræ cohortes ix legionis excubuerant,
 accessere subito primâ lucē Pompeiani exercitus: novusque eorum
 adventus exstitit: simulque navibus circumvecti milites, in ⁴³ ante-
 riorem vallum tela jaciebant: fossæque aggere complebantur: &
⁴⁴ legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, ⁴⁵ tor-
 mentis cujusque generis telisque terrebant; magnaque multitudo
 sagittariorum ab utrâque parte circumfundebatur. Multum autem
 ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, viminea tegmenta
 galeis imposita defendebant. Itaque, quum omnibus rebus nostri
 premerentur, atque ægrè resisterent; animadversum est vitium mu-
 nitionis, quod supra demonstratum est; atque inter duos vallos,
 quâ perfectum opus non erat, per mare, navibus expositi, in aver-
 sos nostros impetum fecerunt; atque ex utrâque munitione dejectos
 terga vertere coegerunt.

Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris la-
 borantibus summisit; quæ ex castris fugientes conspiciatæ, neque
 illos suo adventu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impe-
 tum

⁴⁰ Vallus] Idem quod Vallum; ruptum. Opponitur enim in se-
 quitur Cellarius. Idem quod Stipes, in-
 quit Davisius ex Servio: Ut adeo
 sit munitio ex Stipitibus in humum
 defixis.

⁴¹ Conversus in contrariam partem] antiquo Codice restituit, [exterior-
 rem.] Quod probant Gronovius &
 Cellarius.

⁴² Munitione, erat complexus;] ⁴⁴ Legionarii, interioris munitionis
 defensores, &c.] Hoc est; legiona-
 rii Pompeiani, defensores Cæsarea-
 nos &c. Pessimè profectò de Cæ-
 sare meriti sunt, qui sine distinctio-
 ne ediderunt, [legionarii interioris
 munitionis defensores &c.] Unde
 Rhellicanus aliique munitionem
 Pompeianam, nescio quam, ineptis-
 simè somniarunt.

⁴³ Anteriorem vallum] vallum
 Cæsareanum proximum, Pompeianis
 remotiorem. MSS plerique habent,
 [interiorem.] Quod manifestò cor-
 ruptum. Opponitur enim in se-
 quentibus, interiori. Ciacconius ex
 antiquo Codice restituit, [exterior-
 rem.] Quod probant Gronovius &
 Cellarius.

⁴⁵ Tormentis] Sic MSS Reg. &
 Eliensis. Al. [tormentisque.]

Ante Chr.
XLVIII.
U.C. Varr.
DCCVI.

tum tulerunt. Itaque quodcumque addebatur subsidio, id, corruptum timore fugientium, terrorem & periculum augebat: hominum enim multitudine, receptus impediabatur. In eo proelio, quum gravi vulnere esset affectus Aquilifer, ⁴⁶ & viribus deficeretur; conspicatus equites nostros, "Hanc ego," inquit, "& viuis multos" per annos magnâ diligentia defendi, & nunc moriens eadem "fide Cæsari restituo. Nolite, obsecro, committere, quod antea in exercitu Cæsaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur: Incolumemque ad eum referte." Hoc casu Aquila conservatur: omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem.

§ LV. JAMQUE Pompeiani, magnâ cæde nostrorum, castris Marcellini appropinquabant; non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. Et M. Antonius, qui proximum locum tenebat præsidiorum, eâ re nuntiata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. Cujus adventus Pompeianos compressit; nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent. Neque multo post Cæsar, significatione per castella fumo factâ, ut erat superioris temporis consuetudo; deductis quibusdam cohortibus ex præditiis, eodem venit. Qui, cognito detrimento, quum animadvertisset Pompeium, extra munitiones egressum, castra secundum mare, ut liberè pabulari posset, nec minus aditum navibus habere; commutatâ ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompeium munire jussit.

§ LVI. QUÆ perfectâ munitione, animadversum est à speculatoribus Cæsaris, cohortes quasdam, quod instar legionis videretur, esse post silvam, & in vetera castra duci. ⁴⁷ (Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, quum se IX legio Cæsaris objecisset Pompeianis copiis, atque opere, ⁴⁸ ut demonstravimus, circummuniret; castra eo loco posuit. Hæc silvam quandam contingebant; neque longius à mari passibus CD aberant. Post, mutato consilio quibusdam de causis, Cæsar paullo ultra eum locum castra transtulit; paucisque intermissis diebus, hæc eadem Pompeius occupaverat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat munitionem. Ita minora castra, inclusa majoribus, castelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD; quod liberius, ac sine periculo, milites aquarentur. Sed is quoque, mutato

⁴⁶ Et viribus deficeretur;] Codices nonnulli, [Et à viribus deficere.] Quod æquè Latine dicitur. Al. [Et viribus deficeret.] Minus eleganter.

⁴⁷ (Castrorum — — — omnes erant.)] Ad perspicuitatem, Parenthesi includendæ erant lineæ istæ

quindecim. Quod neglexerunt Editores.

⁴⁸ Ut demonstravimus, ** circummuniret;] Supra, pag. 319. lin. 31; & pag. 320. lin. 25. Unde fortasse restitui poterit hic locus; [COLLERANT.] Ad perspicuitatem, Parenthesi includendæ erant lineæ istæ muniret.]

dato consilio quibusdam de causis, quas commemorari necesse non est; eo loco excefferat. Ita complures dies manserant castra. Munitiones quidem integræ omnes erant.) Eò, signo legionis illato; speculatores Cæsari renunciârunt. Hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmaverant. Is locus aberat à novis Pompeii castris, circiter passus D. Hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens ejus diei detrimentum sarcire; reliquit in opere cohortes II, quæ speciem munitionis præberent: ipse diverso itinere, quàm potuit occultissimè, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, diminutòque militum numero, ad legionem Pompeii castraque minora duplici acie duxit. Neque eum prima opinio fefellit: Nam & pervenit prius, quàm Pompeius sentire posset; &, tametsi erant munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompeianos ex vallo deturbavit. Erat objectus portis, ericius: Hic paullisper est ⁴⁹ pugnatum; quum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent; fortissimè T. Pulcione, cujus operâ proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, ⁵⁰ è loco propugnante. Sed tamen nostri virtute vicerunt: excisòque ericio, primò in majora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum majoribus castris, ⁵¹ irruerunt; &, quòd eò pulsà legio sese receperat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt.

SED fortuna, quæ plurimum potest, quum in reliquis rebus, tum præcipuè in bello; parvis momentis magnas rerum commutationes efficit: Ut tum accidit. ⁵² Munitionem enim, quam ⁵³ perungere à castris ad flumen supra demonstravimus, dextri Cæsaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutæ; quum portam quærerent, castrorùmque eam munitionem esse arbitrarentur. Quod quum esset animadversum, conjunctam esse flumini; ⁵⁴ protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus. Interim Pompeius, hanc longâ satis interjectâ morâ, & re nunciatâ; v legionem ab opere deduc-

§ LVII.

49 — *pugnatum; quum &c.*] Scalliger, errore (ut opinor) typographico, edidit: [— *pugnatum. Quum &c.*] Quem absurdè secuti sunt Recentiores, sententiâ planè nullâ.

50 E loco] MS Eliens. & Edit. Rom. [eo loco.] Quæ lectio æquè bona.

51 Irruerunt; & quòd eò — *sese receperat, nonnullos &c.*] Cùm in aliis MSS desideretur, [&] in aliis, pro [quòd eò,] scriptum sit [quo;] legendum existimat D. Vossius: [irruerunt, quò — *sese receperat. Nonnullos &c.*] Sed perinde est.

52 Munitionem enim,] Sic MS Reg. & Edit. Rom. In aliis deest, enim.

53 Pertingere] Davisius rectè scribit, [pertinere;] Quæ vox Cæsari usitata. Altera autem illa, in his libris nusquam occurrit.

54 Protinus his munitionibus,] Cùm in aliis Codicibus scriptum sit, [positis;] in aliis, [prout iis;] existimo equidem cum Ciacconio, legendum [prorutis, vel proruptis, vel perruptis his munitionibus.] Firinat hanc conjecturam id, quod mox sequitur, [eâ parte, quâ proruerat.]

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

Ante Chr.
XVI. VIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

deductam, subsidio suis duxit: Eodémque tempore equitatus ejus nostris equitibus appropinquabat; & acies instructa, à nostris, qui castra occupaverant, cernebatur. Omniâque sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeris spe subsidii confirmata, ab Decumanâ portâ resistere conabatur; atque ultro in nostros impetum faciebat. Equitatus Cæsaris, quod angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat à sinistro seclusum; terrore equitum animadverso; ne intra munitionem opprimeretur, ⁵⁵ eâ parte, quâ ⁵⁶ proruerat, sese recipiebat, ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, quum ex vallo Pompeium adesse, & suos fugere cernerent; veriti ne angustis intercluderentur, quum extra & intus hostem haberent; ⁵⁷ eodem, quo venerant, receptu sibi consulebant. Omniâque erant tumultus, timoris, fugæ, plena aded, ut, quum Cæsar signa fugientium manu prehenderet & consistere juberet, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alii, ex metu, etiam signa dimitterent: neque quisquam omnino confisteret.

§ LVIII. His tantis malis ⁵⁸ hæc subsidia succurrebant, quod minùs omnis deleretur exercitus; quod Pompeius (insidias timens, credo quod hæc præter spem acciderant ejus, qui paulò ante ex castris fugientes suos conspexerat,) munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesque ejus, ⁵⁹ angustis portisque à Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim à castris ad flumen perductæ, expugnatis jam castris Pompeii, ⁶⁰ propriam

⁵⁵ Eâ parte, quâ proruerat,] Ita rectè restituendum vidit Davisius. Editi omnes; [ex parte, quâ &c.] vel, [ex parte, ex quâ &c.] Ciacconius emendavit, [ex parte, quam proruebat:] Sed perperam. Rectè enim dicitur, [quâ proruebat vel proruerat:] Non quidem Hellenismo, uti existimavit Davisius; (Is enim in hujusmodi verbis locum non habet; Vide infra de Bello Africano ad §. 38.) sed subintellecâ voce (munitionem.) [Eâ parte, quâ parte munitionem proruerat.]

⁵⁶ — proruerat.] Vel fortè, pruruperat, aut perruperat.

⁵⁷ Eodem, quo venerant, receptu sibi consulebant:] Ita emendavit

D. Vossius. Scaliger & Recentiores, omisâ voce [sibi,] ediderunt; [receptui consulebant.] Quæri potest an non retineri queat id, quod in omnibus ferè MSS reperitur; [eodem, quo venerant, receptui sibi consulebant.]

⁵⁸ Hæc subsidia succurrebant — quod Pompeius &c.] MS Reg. & Edit. Rom. [— nec subsidia succurrebant: Sed Pompeius &c.]

⁵⁹ Angustis portisque à &c.] Codices nonnulli; [angustis portis, atque bis à &c.]

⁶⁰ Propriam & expeditam] Reponunt, ex conjecturâ, D. Vossius; ex MS Eliensi, Davisius; [propriam expeditam.]

priam & expeditam Cæsaris victoriam interpellaverunt: Eadem res, celeritate insequentium tardatâ, nostris salutem attulit.

DUOBUS his unius diei præliis, ⁶¹ Cæsar desideravit milites DCCCCLX; & notos equites R. ***** Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem, Placentiâ; A. Grævium, Puteolis; M. Sacrativirum, Capuâ; tribunos militum, & centuriones, xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis munitionibusque & fluminis ripis, oppressa suorum terrore ac fugâ, sine ullo vulnere interiit: Signaque sunt militaria xxxii amissa. Pompeius eo prælio Imperator est appellatus. ⁶² Hoc nomen obtinuit; atque ita se postea salutari passus est: Sed neque in litteris quas scribere est solitus, neque in fascibus, insignia laureæ prætulit. At Labienus, quum ab eo impetravisset ut sibi captivos transdi juberet; omnes productos, ostentationis, ut videbatur, causâ, quò major ⁶³ per-fugæ fides haberetur, commilitones appellans, & magnâ verborum contumeliâ interrogans, "soleréntne veterani milites fugere," in omnium conspectu interficit.

His rebus tantum fiduciæ ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed vicisse jam sibi viderentur. Non illi paucitatem nostrorum militum; non iniquitatem loci atque angustias præoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra extrâque munitiones; non abscissum in duas partes exercitum, quum ⁶⁴ alterâ alteri auxilium ferre non posset; causæ fuisse cogitabant. Non, ad hæc addebant; non ex concursu acri factò, non prælio, dimicatum: Sibi quæ ipsos multitudine atque angustis majus attulisse detrimentum, quàm ab hoste accepissent. Non denique communes belli casus recordabantur, quàm parvulæ sæpe causæ vel falsæ suspicionis, vel terroris repentini, vel objectæ religionis, magna detrimenta intulissent: quoties vel culpâ ducis, vel tribuni vitio, in exercitu esset offensum. Sed proinde ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere; per orbem terrarum, famâ ac litteris, victoriam ejus diei concelebrabant.

CÆSAR,

⁶¹ Cæsar desideravit — notos equites R. ***** Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem, Placentiâ; A. Grævium, Puteolis; M. Sacrativirum, Capuâ; tribunos militum, & Centuriones XXX.] Variant MSS. Codices nonnulli veteres habent, [Cæsar desideravit — notos equites Rom. CCCC, (Al. CCC.) & Tuticanum (Al. Felginatem Tuticanum) Gallum, Senatoris filium, &c. (MS Reg. & Edit. Rom. habent; Cæsari desiderati sunt — notis equites — & Tuticanus Gallus, Senatoris filius;) & à Placentiâ C; & à Puteolis C; & à

Capuâ X secreti viri, & X Tribuni militum, & Centuriones XXX.] (Al. XXXII.)

⁶² Hoc nomen obtinuit;] hoc est, ex eo tempore retinuit.

⁶³ Perfugæ] ipsi scil. Labieno, ut rectè notavit D. Vossius; Meritoque ridet Ursinum, Ciacconium & Rubenium, qui nescio quid de hujus loci corruptione ineptiunt.

⁶⁴ Altera] Ita emendavit Davissius ex MS Eliensi: ut sit altera scilicet pars exercitus. Sed & ferri posset vulgata Lectio. [alter;] ut sit alter videlicet exercitus vel miles.

Ante Chr
XLVIII.
U. C Varr.
DCCVI.

§ LIX.

§ LIX.

Ante Chr.

XLVIII.

U.C. Varr.

DCCVI.

§ LXI.
Cæsar op-
pugnationem
Pompeii di-
mittit: ejus-
que concio ad
milites.

CÆSAR, à superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commu-
tandam belli rationem existimavit. Itaque uno tempore præfidiis
omnibus deductis, & oppugnatione dimissâ, coactoque in unum
locum exercitum, concionem apud milites habuit. Hortatusque est,
“ ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent; neve his rebus terreren-
“ tur: multisque secundis præliis unum adversum, & id medio-
“ cre, opponerent. Habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine
“ aliquo vulnere cepissent; quod duas Hispanias, bellicosissimorum
“ hominum peritissimis atque exercitatissimis ducibus, pacavissent;
“ quod finitimas frumentariâsque provincias in potestatem rede-
“ gissent. Denique recordari debere, ⁶⁵ quâ felicitate inter medias
“ hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam littori-
“ bus, omnes incolumes essent transportati. Si non omnia cade-
“ rent secunda, fortunam esse industriâ sublevandam. Quod esset
“ acceptum detrimenti, ⁶⁶ ejus juri potius, quam suæ culpæ debere
“ tribui. ⁶⁷ Locum æquum ad dimicandum dedisse; potitum esse
“ hostium castris; expulisse ac superâsse pugnautes. Sed si ipso-
“ rum perturbatio, si error aliquis, si etiam fortuna partem jam
“ præsentemque victoriam ⁶⁸ interpellâset; dandam omnibus ope-
“ ram, ut acceptum incommodum virtute sarciretur. ⁶⁹ Quod si
“ esset

⁶⁵ Quâ felicitate] Ita ex tribus MSS restituit D. Vossius. Optimè. Nam & supra, in hac ipsâ re narrandâ, pag. 310. lin. 18. simili usus est Cæsar locutione, [incredibili felicitate.] Scaliger aliique ediderant, [quâ facilitate.]

⁶⁶ Ejus] Fortunæ.

⁶⁷ Locum æquum] Ita Davisius ex MS Eliensi. Victorius & Manutius (ex MSS qui habent corruptè, locum secum;) reposuerunt, locum se æquum. Scaliger edidit, [locum se tum.] Edit. Vett. [locum securum.] D. Vossius certissimâ (ut sibi videbatur) conjecturâ emendavit, [locum se tutum.] Verum quod edidit Scaliger, abjectum est & languidum. Quod voluit Vossius, quodque habent Edit. veteres, nimium est & insolens; Opportunus enim ad dimicandum potest esse locus aliquis, tutus & securus non potest. Vera Lectio manifestò est, vel Davisi, [Locum æquum]: vel Manutii, quæ eodem redit, & paulò est plenior, paulòque propius ad plurimum Codicum scripturam accedit. [Locum se æquum.]

⁶⁸ Interpellâset;] Sic ex MSS & Edit. Vett. restitui. Recentiores, Scaligeri errorem (ut opinor) typographicum fideliter secuti, ediderunt; interpellâssent.]

⁶⁹ Quod si esset factum; detrimentum in bonum verteret,] Sic MSS Reg. Eliens. & Is. Vossii, aliique; nisi quod nonnulli habeant corruptè, [verterent;] nonnulli, [ut detrimentum, &c.] D. Vossius (ex MSS qui habent, ut detrimentum,) reponendum existimat: [Quod si esset factum, fore ut detrimentum &c.] Davisius paulò aliter [Quod si esset; futurum ut detrimentum &c.] Manutius & Cellarius, ex Carrariensi codice; [Quod esset factum detrimentum, in bonum verteret.] Ego in vulgatâ Lectione, quæ ad MSS proximè omnium accedit, nihil mutandum censeo. Quod habent Edit. & MSS nonnulli, [verterent;] manifestò corruptum est. Nam, ut exemplis allatis ostendit Davisius, Verbum illud [vertere] sæpissime apud optimos Auctores usupatur tanquam neutro-passivum, vel potius ellipticè pro [se vertere.]

“effet factum, detrimentum in bonum verteret, uti ad Gergoviam accidisset; atque ii, qui antè dimicare timuissent, ultro se proelio offerrent.” Hâc habitâ concione, nonnullos signiferos ignominiam notavit, ac loco movit. Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumque studium infamiae fariendae, ut⁷⁰ nemo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret; & sibi quisque etiam poenae loco graviores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi; quum superioris etiam ordinis nonnulli, oratione permoti, manendum eo loco & rem proelio committendam existimarent. Contra ea Cæsar, neque satis militibus perterritis confidebat; spatiumque interponendum ad recreandos animos⁷¹ putabat; relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariae timebat.

Ante Cha.
XLVIII.
U. C. Varro.
DCCVI.

ITAQUE nullâ interpositâ morâ, sauciorum modò & agrorum habitâ ratione, impedimenta omnia silentio primâ nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. Hic una legio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de iv vigiliâ compluribus portis eductas eodem itinere præmisit; parvòque spatio intermisso, ut & militare institutum servaretur,⁷² & quàm serissimè ejus profectio cognosceretur, conclamari jussit; statimque egressus, & novissimum agmen consecutus, celeriter è conspectu castrorum discessit. Neque verò Pompeius, cognito consilio ejus, moram ullam ad insequendum intulit: sed eadem spectans, si itinere impeditos & perterritos deprehendere posset, exercitum è castris eduxit; equitatumque præmisit ad novissimum agmen demorandum: Neque consequi potuit, quòd multam expedito itinere antecesserat Cæsar: Sed quum ventum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus novissimos proelio detinebat. Huic suos Cæsar equites opposuit, expeditosque antesignanos admiscuit eo; qui tantum

§ LXII.
Ad Asparagium recedit
Cæsar, insequente eum
Pompeio.

70 *Nemo—imperium desideraret;* Eliensi, scriptum reppererim [*relictis,*] non [*relictisque.*] Nihilò tamen minùs defendi posse videtur etiam vulgata lectio, si illud [*relictisque munitionibus magnopere rei frumentariae timebat.*] ita accipiat, ut dicat Cæsar, (non propterea quòd, sed) quo tempore munitiones suas relinqueret, timere se rei frumentariae; eamque ob causam, inter alias, castra aliò movendum existimare.

71 *putabat; relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariae timebat.* Cum manifestum sit Cæsarem non propterea rei frumentariae timere, quòd munitiones suas reliquisset; sed è contrario tum maxime rei frumentariae timere, si ibidem locorum permanisset; emendandum existimat D. Vossius; [*—putabat, relictis munitionibus: Et magnopere rei frumentariae timebat.*] Favet, quod in duobus Vir doctissimus MSS., & ipse itidem in MS

72 *Et quàm serissimè ejus profectio cognosceretur;* Codices veteres quamplurimi, [*& ne citissima ejus profectio &c.*]

Ante Chr. tantum profecere, ut, equestri prælio commisso, pellerent omnes,
 XLVIII. complurésque interficerent, ipsi incolumes se ad agmen recipere-
 U. C. Varr. rent.
 DCCVI.

§ LXIII. CONFECTO iusto itinere ejus diei, quod proposuerat Cæsar; transductoque exercitu flumen Genusum; veteribus suis in castris contra Asparagium confedit: militesque omnes ⁷³ intra vallum castrorum continuit: equitatumque per causam pabulandi emissum, confestim Decumanâ portâ in castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius, confecto ejusdem diei itinere, in suis veteribus castris ad Asparagium confedit; Ejusque milites, quod ab opere integris munitionibus vacabant, alii lignandi pabulandique causâ longius progrediebantur; alii, quod subito consilium profectionis ceperant, magnâ parte impedimentorum & farcinarum relicta, ad hæc repetenda invitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad insequendum impeditis, Cæsar, quod fore providerat, meridiano ferè tempore, signo profectionis dato, exercitum educit; duplicatoque ejus diei itinere, ⁷⁴ VIII millia passuum ex eo loco procedit. Quod facere Pompeius, discessu militum, non potuit.

§ LXIV. POSTERO die Cæsar, similiter præmissis primâ nocte impedi- mentis, de IV vigiliâ ipse egreditur; ut, si qua imposita esset dimi- candi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis flumi- nibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommo- dum. Pompeius enim primi diei morâ illatâ, & reliquorum die- rum frustra labore suscepto; quum se magnis itineribus extende- ret, & progressos consequi cuperet, IV die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimavit.

§ LXV. CÆSARI, ad faucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, præsidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse. Timensque Domitio, ne adventu Pompeii præoccuparetur; ad eum omni celeritate & studio incitatus fereba- tur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat: ut, si Pompeius eodem contenderet, abductum illum à mari, atque ab iis copiis quas Dyrrhachii comparaverat, frumento ac comæatu abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret: Si in Italiam transfret; conjuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiæ subsidio proficisceretur; Sin Apolloniam Oricumque ⁷⁵ op- pugnaret,

⁷³ *Intra vallum castrorum conti-* ex MS Reg. restitui. Editi omnes, nit.] Vocem, [castrorum,] quam [VIII millibus — procedet.] Minus omiserat Scaliger; consentientibus rectè.

MSS & Edit. veteribus, restituit ⁷⁵ OPPUGNARET, — conare- tur;] Sic MSS Reg. Eliens. & Edit.

Davinius. ⁷⁴ VIII millia — procedit.] Ita Romana; Rectè Scaliger & Reco- tiores

pugnaret, & se omni maritimâ orâ excludere conaretur; obfesso tamen Scipione, necessariò illum suis auxilium ferre cogeret. Itaque præmissis nunciis ad Cn. Domitium Cæsar scripsit, ⁷⁶ & quid fieri vellet, ostendit: Præsidioque Apolloniæ cohortibus IV, Lissi I, III Orici relictis; quique erant ex vulneribus ægri, depositis; per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompeius quoque, de Cæsaris consilio conjecturâ judicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat: Si Cæsar iter illò haberet; ut subsidium Scipioni ferret: Si ab orâ maritimâ Corcyrâque discedere nollet, quòd legiones equitatumque ex Italiâ exspectaret; ipse ut omnibus copiis Domitium aggrediretur.

Iis de causis uterque eorum celeritati ⁷⁷ studebat, & suis ut esset auxilio, & ad opprimendos adversarios, ne ⁷⁸ occasione temporis deesset. Sed Cæsarem Apollonia directo itinere averterat: Pompeius per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat: Accessit etiam ⁷⁹ improvisò aliud incommodum; quòd Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ causâ ab eo discesserat, & Heracleam Senticam, quæ est subiecta Candaviæ, iter fecerat; ut ipsa fortuna illum obijcere Pompeio videretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. Simul à Pompeio ⁸⁰ litteris per omnes provincias civitatésque dimissis de prælio ad Dyrrhachium factò, elatiùs inflatiusque multò, quàm res erat gesta; fama percrebuerat, “pulsus fugere Cæsarem, penè omnibus “copiis amissis.” Hæc itinera infesta reddiderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus à Cæsare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæsarem, nullâ ratione iter conficere possent. Sed Allobrogés, Roscelli atque Ægi familiares, (quos perfugisse ad Pompeium demonstravimus,) conspicati in itinere exploratores Domitii; seu pristinâ suâ consuetudine, quòd unâ in Galliâ bella gesserant; seu gloriâ elati; cuncta, ut erant acta, exposuerunt; & Cæsaris profectio-nem, & adventum Pompeii docuerant. A quibus Domitius certior factus,

Z

tiores omnes, [oppugnare — conaretur.] Quod minùs aptè convenit. Dicendum enim potius fuisset, [expugnare — conaretur.] ⁷⁶ Et, quid &c.] Ita restituit Davisius, consentientibus MSS omnibus & Editt. plerisque veteribus. Vocem miram, & Cæsari prorsus ignotam, [ecquid] intulit hîc nescio quis: Quem secuti Scaliger & Recentiores.

⁷⁷ Studebat, & suis ut esset auxilio;] Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, eleganter. Editi; [studebat, ut suis esset auxilio, &c.]

⁷⁸ Occasioni] Codices nonnulli,

occasio. Sed longè præstat vulgata Lectio.

⁷⁹ Improvisò] MSS Reg. Eliens. & Vossii; [ex improvisò.]

⁸⁰ Litteris — dimissis de prælio — factò, elatiùs — quàm res erat gesta; fama percrebuerat — fugere Cæsarem — copiis amissis. Hæc reddiderant; — averterant, &c.] Codices nonnulli: [Litteris — dimissis; quibus, (prælio — factò) elatiùs (MSS latius) — quàm res erat gesta, fama percrebuerat — fugere Cæsarem — copiis amissis; hæc — reddiderat; — averte-rat &c.]

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ LXVI;

Ante Chr. factus, vix iv horarum spatio antecedens, hostium beneficio periculum vitavit; & ad Æginium, quod est objectum oppositumque Thessaliæ, Cæsari venienti occurrit.

§ LXVII. *Et Gomphos, oppidum Thessaliæ; quod sibi portas præcludens, uno die expugnat.* CONJUNCTO exercitu, Cæsar Gomphos pervenit; quod est oppidum primum Thessaliæ, venientibus ab Epiro: Quæ gens paucis antè mensibus ultro ad Cæsarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur; præsidiumque ab eo militum petierat. Sed eò fama jam præcurrerat, quam supra docuimus de proelio Dyrrhachino; quod multis auxerat partibus. Itaque Androsthenes, prætor Thessaliæ, quum se victoriæ Pompeii comitem esse mallet, quàm locum Cæsaris in rebus adversis; omnem ex agris multitudinem fervorum ac liberorum in oppidum cogit, portasque præcludit; & ad Scipionem Pompeiūque nuncios mittit, ut sibi subsidio veniant: "se confidere munitionibus oppidi, si celeriter succurratur; longinquam oppugnationem sustinere non posse." Scipio, discessu exercituum à Dyrrhachio cognito, Larissam legiones adduxerat: Pompeius nondum Thessaliæ appropinquabat. Cæsar, castris munitis, scalas musculósque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites, docuit "quantum usum haberet ad sublevandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno atque opulento; simul reliquis civitatibus, urbis hujus exemplo, inferre terrorem; & id fieri celeriter, priusquam auxilia concurrerent." Itaque usus singulari militum studio, eodem quo venerat die, hosti horam ix oppidum altissimis mœnibus oppugnare aggressus, ante solis occasum expugnavit, & ad diripiendum militibus concessit; statimque ab oppido castra movit, & Metropolim venit, sic, ut nuncios expugnati oppidi famamque antecederet.

§ LXVIII. *Deinde Metropolim, aliâque Thessaliæ civitates, recipit.* METROPOLITÆ, eodem primùm usi consilio, iisdem permoti rumoribus, portas clausurunt, murósque armatis compleverunt. Sed postea, casu civitatis Gompheniæ ex captivis cognito, quos Cæsar ad murum producendos curaverat; portas aperuerunt. Quibus diligentissimè conservatis; collatâ fortunâ Metropolitaram cum casu Gompheniæ, ⁸¹ nulla Thessaliæ fuit civitas, præter Larissæos qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæsari parerent atque imperata facerent. Ille segetis idoneum locum in agris nactus, quæ propè jam matura erat; ibi adventum expectare Pompeii, eoque omnem rationem belli conferre constituit.

POMPEIUS

81. Nulla — fuit civitas, — mirum. Neque enim ex MSS est, quin Cæsari parerent atque imperata facerent.] Ita edidit Daviscus, ex MSS Vossii & Eliens. Al. [— pareret, — faceret.] Quod idem est. Cellarius, ex nuperis quibusdam Editionibus, probat [pateret.] Quod

POMPEIUS paucis pōst diebus in Thessaliam pervenit; concionatusque apud cunctum exercitum, suis agit gratias. Scipionis milites cohortatur, ut, partā jam victoriā, prædæ ac præmiorum velint esse participes. Receptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur: classicūque apud eum canni, & alterum illi jubet prætorium tendi. Auctis copiis Pompeii, duobusque magnis exercitibus conjunctis; pristina omnium confirmatur opinio, & spes victoriæ augetur adeo, ut, quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; & si quando quid Pompeius tardiùs aut consideratiùs faceret, “unius esse negotium dici, sed illum delectari imperio, & consulares prætoriosque servorum habere numero,” dicerent. Jamque inter se palam de præmiis ac sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum desinebant. Alii domos bonaque eorum, qui in castris erant Cæsaris, petebant. Magnaque inter eos in concilio fuit controversia, oportere ne L. Hirri, quod is à Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitiis prætoriiis absentis rationem haberi; quum ejus necessarii fidem implorarent Pompeii, ut præstaret, quod proficiscenti recepisset, ne per ejus auctoritatem deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne unus omnes antecederet, reculerent. Jam in sacerdotio Cæsaris, ⁸² Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus, quotidianis contentionibus ad gravissimas verborum contumelias palam ⁸³ descenderunt: quum Lentulus, ætatis honorem ostentaret; Domitius, urbanam gratiam dignitatēque jactaret; Scipio, affinitate Pompeii confideret. Postulavit etiam L. Afranium prodicionis exercitus Attius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hispaniā diceret. Et L. Domitius in concilio dixit; “placere sibi, bello confecto, ternas tabellas dari ad judicandum ⁸⁴ iis, qui ordinis essent senatorii, belloque unā cum ipsis interfuissent; sententiisque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quique intra præsidia Pompeii fuissent, neque operam in re militari præstitissent: unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo censerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecuniā multarent.” Postremo omnes aut de honoribus suis, aut de præmiis pecuniæ, aut de persequendis ⁸⁵ inimiciis agebant: Nec quibus

Z 2

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ LXIX.
Pompeius in
Thessaliam
pervenit, insolens & spe
victoriæ elatus.

⁸² Domitius,] L. Domitius Ahenobarbus. Erat alter, Cn. Domitius Calvinus, Cæsareanus.

⁸³ Descenderunt:] D. Vossius maluit, [descenderant.] Perperam. Non enim tum]—descenderant, quum Lentulus ætatis honorem ostentaret, &c.] Sed—descenderunt, ostentando &c.

⁸⁴ Iis, qui—interfuissent:] Codices nonnulli, [de iis, qui—

non interfuissent.] Sed longè præstat vulgata Lectio. Tabellæ enim ad judicandum datæ narrantur iis, qui interfuissent; ut sententias ferrent de iis, qui abfuissent, vel qui præsentibus operam Pompeio non præstitissent.

⁸⁵ Inimicitii:] Ita optimè restituit Davisius ex MS Eliensi & Edit. veteribus. Quibuscum consentit MS Regius. Vulgg. [inimiciis.]

Ante Chr. bus rationibus superare possent, sed quemadmodum uti victoriâ de-
 XLVIII. berent, cogitabant.
 U. C. Varr.

DCCVI.

Re frumentariâ præparatâ, confirmatisque militibus, & satis longo spatio temporis à Dyrrhachinis præliis intermisso; quum satis perspectum militum animum habere videretur, tentandum Cæsar existimavit, quidnam Pompeius propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit; primum suis locis, paullôque à castris Pompeii longius; continentibusverò diebus, ut progrediretur à castris suis, collibusque Pompeianis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmationem ejus efficiebat exercitum. Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat; ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites præliari juberet; qui quotidianâ consuetudine usum quoque ejus generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites mille, apertioribus etiam locis, VII millium Pompeianorum impetum, quum adesset usus, sustinere auderent; neque magnopere eorum multitudine tererentur. Namque etiam per eos dies prælium secundum equestre fecit; atque ⁸⁶ Ægum Allobrogem, ex duobus quos per fugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusdam interfecit.

§ LXX.
 Cæsar præ-
 tio decertare
 statuit; ejus-
 que in equi-
 tibus dispo-
 nendis insti-
 tutum.

§ LXXI.

POMPEIUS, ⁸⁷ quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Cæsar se subjiceret. Cæsar, nullâ ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans; hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus: hoc sperans, ut movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentariâ re uteretur; simulque, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, & insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus, signo jam profectionis dato, tabernaculisque detentis, animadversum est, paullò antè, extra quotidianam consuetudinem, longius à vallo esse aciem Pompeii progressam; ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Cæsar apud suos, quum jam esset agmen in portis, “ Differendum est,” inquit, “ iter in præsentia nobis, & de prælio ⁸⁸ cogitandum, sicut semper deposcimus: Animo sumus ad dimicandum parati: Non facile
 “ occa-

⁸⁶ Ægum] Sic restituendum ex MSS Petav. & Eliensi, viderunt D. Vossius & Davisius. Al. [unum.]

⁸⁷ Quia castra in colle habebat,] Si enim, ut semper deposcimus, MS9 Eliens. & Vossii, [qui castra] animo sumus ad dimicandum parati; &c.] MS Reg. & Edit. Rom. [cas-] non facile &c. Sed præstat vulgata Lectio. Ea tamen quæ in MSS

⁸⁸ — cogitandum, sicut semper] Reg. Eliens. & Vossii reperitur, (nisi quod

“*occasionem postea reperiemus.*” Confestimque expeditas copias educit.

POMPEIUS quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat praelio decertare. Namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, “*priùs, quàm concurrerent acies, fore, ut exercitus Cæsaris pelleretur.*” Id quum essent plerique admirati; “*Scio me,*” inquit, “*penè incredibilem rem polliceri: Sed rationem consilii mei accipite, quò firmiore animo in praelium prodeatis.*” ⁸⁹ Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmaverunt, ut, quum propiàs sit accessum, dextrum Cæsaris cornu ab latere aperto aggredierentur; ut, circumventâ ab tergo acie, priùs perturbatum exercitum pellerent, quàm à nobis telum in hostem jaceretur. Ita sine periculo legionum, & penè sine vulnere, bellum conficiemus. Id autem difficile non est, quum tantum equitatu valeamus.” Simul denunciavit, ut essent animo parati ⁹⁰ in posterum; &, quoniam fieret dimicandi potestas, (ut sæpe ⁹¹ optavissent;) ne ⁹² usu manûque, reliquorum opinionem fallerent.” Hunc Labienus excepit; ut, quum Cæsaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus efferret. “*Noli,*” inquit, “*existimare, Pompei, hunc esse exercitum, quì Galliam Germaniâque devicerit. Omnibus interfui praeliis; neque temerè incognitam rem pronuncio. Perexigua pars illius exercitûs superest; magna pars deperiit, quod accidere tot praeliis fuit necesse; multos autumnî pestilentia in Italiâ consumpsit; multi domum discesserunt; multi sunt relictî in continenti. An non audistis, ex iis qui per causam valetudinis remanserunt, ⁹³ cohortes esse Brundisii factas? Hæ copiae, quas videtis, ex delectibus horum annorum in citeriore Galliâ sunt resectæ; & ⁹⁴ ple-*

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varro
DCCVI.

§ LXXII.
Pompeius quoque praelio decertare statuit; iurâque se non, nisi victricem, in castris reversurum.

Z 3

“*rique*

quod in horum primo & tertio, pro *se ut*, corruptè scriptum sit *sicut*) vulgatâ non multò est inferior: [—*cogitandum*; si, ut semper deopostimus, animo sumus ad dimicandum parati. Non faciliè &c.]

test, suspectum tamen videtur illud, [*in posterum.*]

⁹¹ *Optavissent;*] Ita emendavit Davisius, ingeniosissimè. Al. [*cogitavissent.*] Quod valdè languidum.

⁹² *Usu manûque,*] Codex Cujacii, testante Vossio, habet; [*usu manuum.*] MS Eliensis, Davilio notante; [*usu manûs.*] Sed præstat vulgata Lectio, quanquam Vossio suspecta. *Usu manûque*, est, *peritiâ & virtute.*

⁹³ *Corhortes*] Quæri hîc potest, annon nota numeralis fortè exciderit. Quanquam id non prorsus necessarium.

⁹⁴ *Plerique sunt*] Editi recentiores omnes; *pleræque.* Sed præstare videtur,

⁸⁹ *Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmaverunt, ut—aggredierentur;*] Scribendum est cum Parenthesi, [*Persuasi equitibus nostris, (idque mihi se facturos confirmaverunt,) ut—aggredierentur.*] Rectiùs enim dicitur, *Persuasi ut aggredierentur*; quàm, *confirmaverunt id se facturos, ut aggredierentur.* Sed leviculum hoc.

⁹⁰ *In posterum;*] Editio vetus Romana, [*in praelium.*] Forte [*ad praelium.*] Quanquam enim ferri po-

Ante Chr. " plerique sunt ex colonis Transpadanis. Attamen, quod fuitro-
 XLVIII. boris, duobus præliis Dyrrhachinis interiit." Hæc quum dixisset, juravit, " se, nisi victorem, in castra non reversurum:" Reliquosque, ut fidem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompeius, idem juravit; nec verò ex reliquis fuit quisquam, qui jurare dubitaret. Hæc quum facta essent in concilio, magnâ spe & lætitiâ omnium discessum est. Ac jam animo victoriam præcipiebant; quodd de re tantâ, & à tam perito Imperatore, nihil frustra confirmari videbatur.

§ LXXIII. CÆSAR, quum Pompeii castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animum advertit. Erant in sinistro cornu, legiones duæ, transditæ à Cæsare initio dissensionis ex Senatûs consulto; quarum una prima, altera tertia appellabatur: In eo loco ipse erat Pompeius. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat: Ciliciensis legio, conjuncta cum cohortibus Hispanis, quas transductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ: Has firmissimas se habere Pompeius existimabat. Reliquas inter aciem mediam cornuâque interjecerat: Numeroque cohortes ex expleverat: (Hæc erant millia ⁹⁵ XLV.) Evocatorum circiter ⁹⁶ duæ, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant; quæ totâ acie dispersæ erant. Reliquas cohortes VII, castris propinquisque castellis præsidio disposuerat. Dextrum cornu ejus, rivus quidam impeditis ripis muniebat; Quam ab causâ cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes, in sinistro cornu objecerat.

§ LXXIV. CÆSAR, superius institutum servans, X legionem in dextro cornu, IX in sinistro collocaverat; tametsi erat Dyrrhachinis præliis vehementer attenuata: & huic sic anjunxit VIII, ut penè unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri præsidio esse jusserat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat; ⁹⁷ quæ summa erat millium XXII. Cohortes II castris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, mediâ acie Cn. Domitium præposuerat: Ipse contra Pompeium consistit. Simul his rebus animadversis, quas demonstravimus; timens, ne à multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur; celeriter ⁹⁸ ex tertiâ acie singulas cohortes detraxit, atque ex his quartam instituit, equitatuque opposuit;

videtur, (quod in MSS Reg. & Eliensi & Edit. Rom. repperi,) plerique. Ut milites intelligantur, potius quàm copie.

⁹⁵ XLV.] Codices nonnulli, LV.

⁹⁶ Duæ, — quæ — dispersæ erant.] Codices plurimi; [duo, (scil. millia,) — quæ — disperferat.]

⁹⁷ Quæ summa erat millium XXII.] MS Reg. & Edit. Rom. [quæ summa erat hominum (quomodo & alibi loquitur Cæsar) millium XXII.] Cellarius edidit, [XXXII.]

⁹⁸ Ex tertiâ acie singulas cohortes] Hoc est, (ut rectè explicavit D. Vossius,) ex quâque legione tertiæ aciei cohortem unam; quæ proinde detraxit

fuit; &, quid fieri vellet, ostendit; monuitque ejus diei victoriam in earum cohortium virtute constare. Simul tertiæ aciei totique exercitus imperavit, ne injussu suo ⁹⁹ concurreret; se, quum id fieri vellet, vexillo signum daturum.

Ante Chr.
XVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

EXERCITUM quum militari more cohortaretur ad pugnam, suæque in eum perpetui temporis officia prædicaret; in primis commemoravit, "testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset; quæ per Vatinius in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset: neque se unquam abuti militum sanguine, neque Remp. alterutro exercitu privare voluisse." Hæc habitâ oratione, expositis militibus, & studio pugnae ardentibus, tubâ signum dedit. Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione duxerat; vir singulari virtute. Hic, signo dato, "Sequimini me," inquit, "manipulares mei qui fuistis; & vestro Imperatori, quam constituistis, operam date. Unum hoc prælium superest: Quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus." Simul respiciens Cæsarem, "Faciam," inquit, "hodie, Imperator, ut aut vivo mihi aut mortuo gratias agas." Hæc quum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit; atque eum milites electi circiter cxx voluntarii ejusdem centuriæ sunt profecti.

§ LXXV.
Oratio Cæsaris ad milites.

INTER duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. Sed Pompeius suis prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent, néve se loco moverent; aciemque ejus distrahi paterentur. Idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringeretur, aciesque distenderetur; atque suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur. Levius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus; quam si

§ LXXVI.
Pugna
Pbarsalica;
sarisque ingens victoria.

Z 4

ipsi

detrahtæ erant cohortes sex, ut Cæsar ipse mox ait, pag. 344. lin. 24. Ut mirum sit Virum doctissimum J. Davisium, duram appellare hanc expositionem: Quæ reverâ adeo perspicua est & naturalis, ut aliam in sententiam ne possint quidem accipi Cæsaris verba. Quam autem ipse affert ex Ciacconio & Lipsio conjecturam, [ex tertiâ acie tenas cohortes detraxit;] ea vix ac ne vix quidem Latina est. Non enim *tenas* detraxit, (quæ ex sex legionibus essent futurae *triginta sex*), sed tantum *sex cohortes*. Quamque adducit Ciacconius ex libro primo de bello Civili similem locutionem, [primam]

aciem quaternæ cohortes ex quinque legionibus tenebant,] ea ipsa contra Eum maximè facit: *Quaternæ* enim cohortes illæ, non *quatuor* scilicet fuerunt, sed *viginti*. Quod cum non intelligerent Librarii & Editores plerique, locum ipsum turpissimè corruptum exhibuerunt, [quaternæ cohortes ex quintâ legione.] Sed Ciacconio ignoscendum. Ipse enim conjecturam suam max re trahit; veramque lectionem [ex tertiâ acie singulas cohortes.] vidit & rectè explicavit.

99 Concurreret;] MS Reg. concurrerent. Quod idem est.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

ipſi immiſſis telis occurriffent. Simul fore, ut duplicato curſu, Cæſaris milites exanimarentur, & laſſitudine conficerentur. Quod nobis quidem nullâ ratione factum à Pompeio videtur; Propterea quòd eſt quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ ſtudio pugnæ incenditur; Hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent: Neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique concinerent, clamorémque univerſi tollerent; quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimaverunt. Sed noſtri milites, dato ſigno, quum infeſtis pilis procucurriffent, atque animadvertiffent non concurrere à Pompeianis; uſu periti, ac ſuperioribus pugnis exercitati, ſuâ ſponte curſum reſſerunt; & ad medium ſerè ſpatium conſtiterunt, ¹ ne conſumptis viribus appropinquarent; parvòque intermiſſo temporis ſpatio, ac ruruſ renovato curſu, pila miſerunt; celeritérque, ut erat præceptum à Cæſare, gladios ſtrinxerunt. Neque verò Pompeiani huic rei deſuerunt; Nam & tela miſſa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſervaverunt; pilisſque miſſis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à ſiniſtro Pompeii cornu, ut erat imperatum, univerſi procucurrerunt; omniſque multitudo ſagittariorum ſe profudit: Quorum impetum noſter equitatus non tulit, ſed paulum loco motus ceſſit; Equitéſque Pompeiani hoc acriùs inſtare, & ſe turmatim explicare, aciéſque noſtram à latere aperto circumire cœperunt. Quod ubi Cæſar animadvertit; iv aciei, quam inſtituerat ſex cohortium número, ſignum dedit. Illi celeriter procucurrerunt; infeſtiſque ſignis tantâ vi in Pompeii equitéſ impetum fecerunt, ut eorum nemo conſiſteret; omnéſque converſi non ſolùm loco excederent, ſed protinuſ incitati, fugâ montes altiſſimos peterent. Quibus ſummotis, omneſ ſagittarii funditoréſque deſtituti, inermes, ſine præſidio, interfecti ſunt. Eodem impetu cohortes ſiniſtrum cornu, pugnantibus etiam tum ac reſiſtentibus in acie Pompeianis, circumierunt; eóſque à tergo ſunt adorti. Eodem tempore tertiam aciem Cæſar, quæ quieta fuerat, & ſe ad id tempus loco tenuerat; procurrare juſſit. Ita, quum recentés atque integri deſeſſis ſucceſſiffent, alii autem à tergo adorirentur; ſuſtinere Pompeiani non potuerunt, atque univerſi terga verterunt. Neque verò Cæſarem ſeſellit, quin ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in iv acie collocatæ eſſent, initium victoriæ oriretur; ut ipſe in cohortandis militibus pronunciaverat. Ab hiſ enim primùm equitatus eſt pulſus; Ab iſſdem facta cædeſ ſagittariorum atque funditorum: Ab iſſdem acieſ Pompeiana à ſiniſtrâ parte ² circumventa, atque initium fugæ factum.

SED

¹ Ne] MSS Reg. & Elienſ. ut non.
MS Voſſii, ut ne.

omneſ, [erat circumventa.] Sed elegantiuſ multò omittitur illud
² Circumventa] Sic MS Reg. Alli [erat.] Ut perioduſ una ſit; [Ab hiſ priſ

SED Pompeius, ut equitatum suum pulsum vidit; atque eam partem, cui maximè confidebat, perterritam animadvertit; aliis diffusus, acie excessit. Portinúsque se in castra equo contulit; & iis centurionibus, quos in statione ad prætoria portam posuerat, clare, ut milites exaudierent, ³ "Tueamini," inquit, "castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo." Hæc quum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, ut tamen eventum expectans. Cæsar, Pompeianis ex fugâ intra vallum compulsi, nullum spatium perterritis dare oportere æstimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ uterentur, castrâque oppugnant: Qui, etiam magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta,) tamen ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra à cohortibus, quæ ibi præsidio erant relictæ, industriè defendebantur; multò etiam acrius à Thracibus barbarisque auxiliis. Nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti & lassitudine confecti, missis plerisque armis signisque militaribus, magis de reliquâ fugâ, quàm de castrorum defensione, cogitabant. Neque verò diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus, locum reliquerunt. Protinúsque omnes, ducibus usi centurionibus tribunisque militum, in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt.

IN castris Pompeii videre licuit ⁴ triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula contrata; L. etiam Lentuli, & nonnullorum, tabernacula protecta ederâ; multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam designarent: Ut faciliè æstimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessariâs conquirerent voluptates; atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriam objiciebant, cui semper omnia ⁵ ad necessarium usum defuissent.

POMPEIUS jam, quum intra vallum nostri versarentur, equum naustus, detractis insignibus Imperatoris, Decumanâ portâ se ex castris ejecit; protinúsque equo citato Larissam contendit. Neque ibi constitit; sed eadem celeritate, paucos suorum ex fugâ naustus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum xxx ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit; sæpe, ut dicebatur, querens, "tantum se opinionem sefellisse, ut à quo genere hominum

primum equitatus est pulsus: Ab iis stratas. Quod Scaligero placuit. dem facta cades sagittariorum atque Salmasius emendavit, trichilas stratas. Sed D. Vossius & plerique funditorum: Ab iisdem acies Pompeiana à sinistra parte circumventa, Lectionem vulgatam approbant. atque initium fuga factum.] ⁵ Ad necessarium usum] MS unus, [ad necessarium victum.] Quod

³ Tueamini,] MSS. Tuemini. Quod rectius.

⁴ Triclinia strata,] MSS. Trichilas lectionem retinendam existimo.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

§ LXXVII.
Castra Pompeii capta.

§ LXXVIII.
Magnis cum divitiis.

§ LXXIX.
Pompeii fugâ.

Ante Chr. " num victoriam sperâsset, ab eo initio fugæ factò, penè proditus
XLVIII. " videretur."

U. C. Varr.
DCCVI.

CÆSAR, castris potitus, à militibus contendit, ne in prædâ occupati, reliqui negotii gerendi facultatè dimitterent. Quà re impetratâ, montem opere ⁶ circummunire instituit. Pompeiani, quòd is mons erat sine aquâ, diffusi ei loco, relicto monte, ⁷ universi [juris ejus] Larissam versùs se recipere cœperunt. ⁸ Quà re animadversâ, Cæsar, copias suas divisit; partemque legionum in castris Pompeii remanere iussit, partem in sua castra remisit: iv secum legiones duxit; commodiorèque itinere Pompeianis occurrere cœpit: Et progressus millia passuum vi, aciem instruxit. Quà re animadversâ, Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem, flumen subbluebat. Cæsar, milites cohortatus; etsi totius diei continenti labore erant confecti, nòxque jam suberat; tamen munitione flumen à monte seclusit, ne noctu Pompeiani aquari possent.

§ LXXX.
Cæsar Pompeianos persequitur, & ad deductionem cogit.

⁶ Circummunire] Sic MSS Reg. & Eliens. & Edit. Rom. Quæ vox Cæsari usitata. Scaliger & Recentiores; circumvenire.

⁷ Universi juris ejus Larissam versùs se recipere cœperunt.] Loculus sine dubio corruptus. MS Reg. & Edit. Rom. habent, [universi simul Larissam &c.] Quod à manu emendatrice est. Puteanus & Manutius conjece-
runt [universi, viris, equis, Larissam
&c.] Infeliciter, nec satis Latine. Victorius, D. Vossius, & Cellarius, vulgatam retinent: Illudque [juris ejus,] interpretantur; hic, 'villòs; ille, Pompeianos; tertius, sortis vel conditionis ejus: Nullo ferè discrimine. Vir doctissimus Jos. Wasse, in Notis suis ad Sallustium pag. 134. locum hunc jam satis corruptum, vero corruptiorem repræsentat; referendo illud [universi,] non ad [cœperunt,] sed ad [juris.] Ego jam olim emendaveram, [JUGIS ejus;] Quod postea à Viro doctissimo Jos. Wasse, in loco jam laudato, occupatum repperi. Verum ille [jugis ejus] interpretatur, [Ex jugis ejus;] Quod τανύτονος est cum verbis præcedentibus, [relicto monte:] Nec cum iis, quæ mox sequuntur, satis convenit. Non enim, ante deductionem, E montibus descenderunt Pompeiani; sed, relicto isto monte, per alios mon-

tes Larissam versùs se recipere cœperunt. Ego itaque [jugis ejus] ita accipiendum volueram, ut significaret [PER JUGA montis ejus, inde ad Larissam usque pertinentia.] Nunc, re penitus exploratâ, eodem sensu reponendum existimo, [jugis EIS] vel [jugis illis;] hoc est, [per juga illa.] De Re ipsâ, apertè testatur infra Cæsar, (lin. 12,) Eos in Monte quodam constituisse; se autem (lin. 10.) commodiore itinere scilicet per Valles, eis occurrere cœpisse. Ubi notandum, illud [commodiore itinere] nihil habere quòd possit referri in comparationem, nisi nostra admittatur verborum præcedentium emendatio. De Locutione; quâ scilicet Latinitate [jugis eis] scribi possit pro eo, quod est [per juga ea;] videas similem constructionem infra, de Bello Alexandrino §. 26; [locisque superioribus iter facere instituit.] Et supra, pag. 166. lin. 4, [Legionem unam eodem jugo mittit.] Maximè autem, pag. 255, lin. 17, [Et, mutato itinere, JUGIS Othogensem pervenire:] ⁸ Quà re animadversâ,] MSS plerique, [Quâ spe animadversâ,] Quam lectionem approbat, elegantiorèque existimat Victorius; ut scilicet illud [spe] opponatur præcedenti [difficili.] Sed argutum hoc nimis & evanidum. Ego vulgatam retineo lectionem.

ſent. Quo jam perfectio opere, illi de deditioe, miſſis legatis, agere cœperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui ſe cum iis conjunxerant, nocte fugâ ſalutem petierunt. Cæſar primâ luce omnes eos, qui in monte confederant, ex ſuperioribus locis in planitiem deſcendere, atque arma projicere juſſit. Quod ubi ſine recuſatione fecerunt; paſſiſque palmis, projecti ad terram, ſtentes ab eo petierunt ſalutem; conſolatus conſurgere juſſit. Et pauca apud eos de lenitate ſuâ locutus, quò minore eſſent timore; omnes conſervavit: Militibûſque ſuis commendavit, ne qui eorum violarentur, neu quid ſui deſiderarent. Hâc adhibita diligentiâ, ex caſtris ſibi legioneſ alias occurrere, & eas quas ſecum duxerat invicem requieſcere, atque in caſtra reverti juſſit: Eodémque die Lariffam pervenit.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

In eo prælio non ampliùs cœ milites deſideravit: ſed centuriones, fortes viros, circiter xxx amiſit. Interfectus eſt etiam fortiſſimè pugnans Craſtinus, cujus mentionem ſupra fecimus; gladio in os adverſum conſectus. Neque id fuit falſum, quod ille in pugnam proficiſcens dixerat. Sic enim Cæſar exiſtimabat, eo prælio excellentiſſimam virtutem Craſtini fuiſſe; optimèque eum de ſe meritum judicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia xv cecidiſſe videbantur: Sed in deditioem venerunt ampliùs millia xxiv: (namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtellis fuerant, ſeſe Sullæ dederunt: multi præterea in finitimas civitates refugerunt.) Signaque militaria ex prælio ad Cæſarem ſunt relata CLXXX, & Aquilæ ix. L. Domitius, ex caſtris in montem refugiens, quum vires eum laſſitudine deſeciſſent, ab equitibus eſt interfectus.

§ LXXXI.
Quantum
militem ex
utroque ex-
ercitu ad
pugnâ perie-
rit.

Eodem tempore D. Lælius cum claſſe ¹⁰ ad Brundiſium venit; eadémque ratione, quâ factum à Libone antea demonſtravimus, infulam objectam portui Brundiſino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundiſio præerat, teſtis inſtratiſque ſcaphis elicuit naves Lælianas; atque ex his longiùs productam unam quinqueremem, & minores duas, in anguſtiis portûs cepit: Itémque per equites diſpoſitos, aquâ prohibere claſſarios inſtituit. Sed Lælius tempore anni comodiore uſus ad navigandum, onerariis navibus Corcyrà Dyrrhæhiôque aquam ſuis ſupportabat; neque à propoſito deterrebat; neque ante prælium, in Theſſaliâ factum, cognitum, aut ignominiâ amiſſarum navium, aut neceſſariorum rerum inopiâ, ex portu infulâque expelli potuit.

ISDEM

9 Militibûſque ſuis commenda-
vit,] Sic MSS Reg. Elienſ. Voſſii,
Carrarienſis, Urſini, Petav. & Cu-
jaci, & Edit. Rom. Vulgg. [mi-
litibûſque ſuis juſſit.] Quod probat
Daviſius, & allatis etiam bonorum

Auctorum exemplis defendit. Sed
nuſquam alibi ita locutus eſt Cæ-
ſar.

10 Ad Brundiſium] Vide ſupra ad
pag. 316. lin. 15.

Ante Chri.

D. LVI. I.

U. C. FARR.

DCCVI.

§ XXXIII.

Cassiusque
classes Cæsaris
in Sicilia
incendit.

ISDEM ferè temporibus Cassius, cum classe Syrorum & Phœnicum & Cilicum, in Siciliam venit. Et quum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, & dimidiæ parti præfesset P. Sulpicius prætor ¹¹ Vibone ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam; prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quàm Pomponius de ejus adventu cognosceret. Perturbatùmque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis; magno vento & secundo, completas onerarias naves tædâ & pice & stupâ, reliquisque rebus quæ sunt ad incendia, in Pomponianam classem immisit; atque omnes naves incendit xxxv, in quibus erant xx ¹² constratæ. Tantùmque eo factò timor incescit, ut, quum esset legio præsidio Messanæ, vix oppidum defenderetur. Et, nisi eo ipso tempore nuncii de Cæsaris victoriâ per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse ut amitteretur: Sed, opportunissimè nunciis allatis, oppidum fuit defensum. Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est ¹³ Vibonem. Applicatisque nostris ad terram navibus, propter eundem timorem; pari, atque antea, ratione egit. Secundum nactus ventum, onerarias naves circiter xl, præparatas ad incendium, immisit; & flammâ ab utroque cornu comprehensâ, naves sunt combustæ v. Quùmque ignis, magnitudine venti, latius serperet; milites, qui ex veteribus legionibus erant reliqui præsidio navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt; sed suâ sponte naves conscenderunt, & à terra solverunt; impetûque factò in Cassianam classem, quinquereemes 11, in quarum altera erat Cassius, ceperunt; sed Cassius, exceptus scaphâ, refugit. Præterea duæ sunt ¹⁴ depressæ triremes. Neque multò post, de prælio factò in Thessaliâ cognitum est; ut ipsis Pompeianis fides fieret. Nam ¹⁵ ante id tempus, fingi à legatis amicisque Cæsaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe discessit.

§.

LXXXIV.
Cæsar Pompeium persequitur.

CÆSAR, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimavit, quascumque in partes ex fugâ se recepisset; ne rursus copias comparare alias, & bellum renovare posset. Et quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum Pompeii

¹¹ Vibone ad fretum,] Ita pulcherrime restituit Davisius ex Edit. Beroaldi. Quâcum consentiunt MSS Eliens. & Vossii, qui habent [uibone] vel [iubone.] Est autem Vibonem (annotante eodem Daviño) oppidum Bruttiorum; à freto Siculo non longè distitum: De quo Cellarius, Geogr. Antiq. lib. 11. cap. 9. pag. 584. Edit. Cantab. Al. corruptè, [Libône ad fretum.]

¹² Constratæ:] MSS plurimi; re-
stratæ.

¹³ Vibonem: Vide supra, Not. 11. Vulgg. [et Libonem.] Ut fortè legi possit, [ad Vibonem.] Vide supra ad pag. 316. lin. 15. Sed hoc perinde est.

¹⁴ Depressæ] Codices plerique, deprehensæ. Utraque lectio proba.

¹⁵ Ante id tempus, fingi à legatis] MS Reg. & Edit. Rom. [ante hoc tempus, fingi id à legatis &c.]

peii nomine Amphipoli propositum, ut omnes ejus provinciæ juniores, Græci, civeſque Romani, jurandi cauſa convenirent. Sed, utrũ avertendæ ſuſpicionis cauſa Pompeius propoſuiſſet, ut quàm diutiſſimè longioris fugæ conſilium occultaret; an novis delectibus, ſi nemo premeret, Macædoniam tenere conaretur; exiſtimari non poterat. Ipſe ad anchoram unâ nocte conſtitit; & vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus & pecuniâ ad neceſſarios ſumptus corrogatâ, cognito Cæſaris adventu, ex eò loco diſceſſit, ¹⁶ & ad Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, navibſque aliis additis aſtuariis; in Ciliciam, atque inde ¹⁷ in Cyprum pervenit. Ibi cognoscit, conſenſu omnium Antiochenſium, civiũque Romanorum qui illic negotiarentur, arcem antè captam eſſe, excluſendi ſui cauſâ; nunciõsque diſmiſſos ad eos qui ſe ex fugâ in finitimas civitates recepiſſe dicerentur, ne Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo qui ſuperiore anno conſul fuerat, & P. Lentulo conſulari, ac nonnullis aliis, acciderat Rhodi: ¹⁸ Qui, quum ex fugâ Pompeium ſequerentur, atque in inſulam veniſſent, oppido ac portu recepti non erant: miſiſque ad eos nunciis ut ex iis locis diſcederent, contra voluntatem ſuam naves ſolverunt. Jámque de Cæſaris adventu fama ad civitates perſerebatur.

Quibus cognitis rebus; Pompeius, depoſito adeundæ Syriæ conſilio, pecuniâ ¹⁹ ſocietatis ſublata, & à quibuſdam privatis ſumptâ, & æris magno pondere ad militarem uſum in naves impoſito, duobuſque millibus hominum armatis, ²⁰ partim quos ex familiis ſocietatum delegerat, partim à negotiatoribus coëgerat, quõsque ex ſuis quiſque ad hanc rem idoneos exiſtimabat; Peluſium pervenit. Ibi caſu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum ſore Cleopatrá gerens bellum; quam paucis antè menſibus per ſuos propinquos atque amicos regno expulerat: Caſtrâque Cleopatrz non longo ſpatio ab ejus caſtris diſtabant. Ad eum Pompeius miſit, ut, pro hoſpitio atque amicitia patris, Alexandria recipereſet, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo miſſi erant, conſecto legationis officio, liberiũ cum militibus regis colloqui cœperunt; eõsque hortari, ut ſuum officium Pompeio præſtarent, néve ejus fortunam deſpicerent. In hõc erant numero complures Pompeii milites, quos ex ejus exercitu acceptos in Syriâ Gabinjus Alexandriam tranſduxerat, bellõque conſecto apud Ptolemæum patrem

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Part.
DCCVI.

§ LXXXV.
Pompeius
Peluſium
perſugientem
ab amicis
Ptolemæi re-
gis ibi inter-
ficiſetur.

¹⁶ Et ad Mitylenas] Sic MSS. quum &c.] quod, ex Urſini codice, Vide ſupra ad pag. 316. lin. 15. lecutus eſt Scaliger: Vel, (quod Vulgg. [& Mitylenas.] ſonjicit Daviſius,) Namque quum

¹⁷ In Cyprum] Sic MSS. Editi &c. præpoſitionem omittunt.

¹⁸ Qui, quum &c.] Codices alii habent, quicumque; alii, Nam qui-
cunque. Unde legendum vel, [qui

¹⁹ Societatis] Publicano um.

²⁰ Partim quos] Tranſſonit Ci-
acconius; quos partim &c. Sed ni-
hil opus.

Ante Chr.
XLVIII.
U. C. Varr.
DCCVI.

trem pueri reliquerat. His tunc cognitis rebus; amici regia, quæ propter ætatem ejus in procuratione erant regni; sive timore adducti, ut postea prædicabant, ne sollicitato exercitu regio, Pompeius Alexandriam Ægyptumque occuparet; sive despectû ejus fortunâ, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt; iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt; eumque ad regem venire jusserunt: Ipsi, clam consilio inito, Achillam præfectum regium, singulari hominem audaciâ, & L. Septimium tribunum militum, ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus; & quâdam notitiâ Septimii productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat; naviculam parvulam conscendit cum paucis suis, & ibi ab Achillâ & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à rege; & in custodia necatur.

§ LXXXVI.

Portenta
quædam, quo
die Cæsar
viciisset.

CÆSAR, quum in Asiam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex Fano Dianæ; ejusque rei causâ, senatores omnes ex provinciâ ²¹ evocasse, ut iis testibus in summâ pecuniæ uteretur; sed interpellatum adventu Cæsaris, profugisse: Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat, Elide in templo Minervæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prælium secundum fecisset Cæsar, simulacrum Victoriæ, quod ante ipsam Minervam collocatum ²² erat, & antè ad simulacrum Minervæ spectabat, ad valvas se templi limenque convertisse. Eodémque die Antiochiæ in Syriâ bis tantus exercitus clamor, & signorum sonus exauditus est, ut in muris armata civitas discurreret. Hoc idem Ptolemaïde accidit. Pergami, in occultis ac ²³ remotis templi, quod, præter sacerdotes, adire fas non est, quæ Græci *adtra* appellant; tympana sonuerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæsaris statuum consecraverant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ²⁴ ex pavimento exstitisse ostendebatur.

§ LXXXVII.

Cæsar Pompeium
Alexandriam
persequens,
ibi de morte
ejus cognoscit.

CÆSAR paucos dies in Asiâ moratus, quum audisset Pompeium Cypri visum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates; cum legionibus, unâ, quam ex Thessaliâ se sequi jusserat, & alterâ, quam ex Achaiâ à Fusio legato evocaverat, equitibusque DCCC, & navibus longis Rhodiis x, & Asiaticis paucis, Alexandriam pervenit. In his

²¹ *Evocasse*] Sic MSS. In Editis fuerant; *vocasse*.

²² *Erat, — spectabat,*] MSS Reg. Elienf. & Vossii; *esset, — spectasset*.

²³ *Remotis*] Codices nonnulli *reconditis*. Quod probat D. Vossius. Sed perinde est.

²⁴ *Ex pavimento*] Ex pavimento *Testi*, non *Soli*. Nam & *Testa* edificiorum *paviri* solita, ostendit infra Hirtius de bello Alexandrino, §. 1; [*— ædificia — testa sunt ruderere aut pavimentis.*] Ut rectè annotavit D. Vossius.

his erant ²⁵ legionibus, hominum 111 milliâ ducenti : Reliqui, vul-
neribus ex præliis, & labore ac magnitudine itineris confecti, con-
sequi non potuerant. Sed Cæsar confusus famâ rerum gestarum, con-
firmis auxiliis proficisci non ²⁶ dubitaverat; atque omnem sibi
locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pompeii morte cog-
noscit: Atque ibi primum è navi egrediens clamorem militum
audit, quos rex in oppido præsidii causâ reliquerat; & concursum
ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multi-
tudo majestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu,
crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fie-
bant: compluresque milites hujus urbis, omnibus partibus inter-
ficebantur.

QUIBUS rebus animadversis; legiones sibi alias ex Asiâ adduci
jussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat: Ipse enim ne-
cessariò Etesias tenebatur, qui Alexandriâ flavigantibus sunt adversis-
simi venti. Interim controversias regum ad Populum R. & ad se,
quod esset consul, pertinere existimans; atque eò magis officio suo
convenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemæo & lege
& S. C. societas erat facta; ostendit sibi placere, regem Ptolemæ-
um, atque sororem ejus Cleopatram, exercitus, quos haberent, di-
mittere; & de controversiis jure apud se potius, quàm inter se ar-
mis, disceptare.

ERAT in procuratione regni propter ætatem pueri, nutricius § LXXXIX
ejus, eunuchus, nomine Pothinus. Is primum inter suos queri at-
que indignari cœpit, regem ad dicendam causam evocari: Deinde
adjutores quosdam conscios suî nactus, ex ²⁷ regis amicis, exercitum
à Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam,
cujus supra meminimus, omnibus copiis præfecit. Hunc incitatum
suis, & regis inflatum pollicitationibus: quæ fieri vellet, litteris nun-
ciisque edocuit. In testamento Ptolemæi patris hæredes erant scri-
pti, ex duobus filiis major, & ex duabus ea quæ ætate antecede-
bat. Hæc uti fierent, per omnes deos, pèrque fœdera quæ Romæ fe-
cisset, eodem testamento Ptolemæus populum R. obtestabatur. Ta-
bulæ testamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ, ut in
æratio ponerentur; (cæ, quum propter publicas occupationes poni
non.

²⁵ Legionibus, hominum &c.] Co-
dices nonnulli, [legionarium ho-
minum.] Quod probat D. Vossius;
nisi quod vocem [hominum] delen-
dam existimet. Quo tamen facto
nil opus. Nam & alibi Phrasi si-
mili, [militum legionarium,] sæpius
utitur Cæsar. Neque verò reprehèn-
di potest etiam lectio vulgata.

²⁶ ——— dubitaverat; atque om-
nem sibi locum tutum fore existima-
bat.] MS Reg. & Edit. Rom.
[—— dubitaverat; omnem sibi lo-
cum tutum fore existimans.] Quod
idem est.

²⁷ Regis] Sic MSS. Reg. & Eli-
ensis. Editi; regiis.

Ante Chr. non potuissent, apud Pompeium sunt depositæ;) alteræ, eodem
 XLVIII. exemplo, relictæ atque obfignatæ Alexandriæ proferebantur.

U. C. Varr.
 DCCVI.

§ XC.

DE his rebus quum ageretur apud Cæsarem; isque maximè vellet, pro communi amico atque arbitro, controversias regum componere: subito exercitus regius, equitatusque omnis, venire Alexandriam nunciatur. Cæsaris copię nequaquam erant tantæ, ut eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret: Relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliũque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse iussit: Regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant; ad Achillam pervenerunt. Quos ille, quum ²⁸ in conspectum ejus venissent; prius, quàm audiret, aut, cujus rei causâ missi essent, cognosceret; corripit, ac interfici iussit. Quorum alter, accepto vulnere ²⁹ occupatus, per suos pro occiso sublatus; alter interfectus est. Quo facto, regem in suâ potestate ut haberet, Cæsar effecit: ³⁰ magnam regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans; & ³¹ ut privato paucorum & latronum potius, quàm regio consilio, susceptum bellum videretur.

§ XCI.

ERANT cum Achillâ copię, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris, contemnendæ viderentur: Millia enim xx in armis habebat. ³² Hæ constabant ex Gabinianis militibus; qui jam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant; & nomen disciplinæque populi Romani dedidicerant; uxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibusque Syriæ, Ciliciæque provinciarum, finitimarumque regionum. Multi præterea, capitis damnati, exulesque convenerant: Fugitivisque omnibus nostris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ conditio, ut, dato nomine, militum essent numero: Quorum si quis à domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur; qui vim suorum, quod in simili culpâ versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere stipendii augendi causâ, regis domum obsidere, regno expellere alios, alios accer-

²⁸ In conspectum] Edit. Rom. [inceptum bellum videretur.] Sic MS conspectu.] Vide supra ad pag. 76. Regius; elegantiori paulo verborum ordine, quàm est in Vulgatis, lin. 21.

²⁹ Occupatus,] Emendant J. F. Gronovius & D. Vossius, sopitus; [ut potius privato paucorum & latronum consilio, quàm regio susceptum &c.] Davisius, obfopitus.

³⁰ Magnam] Sic MS Reg. Al. magnamque.

³¹ Ut privato paucorum & latronum potius, quàm regio consilio, sus-

³² Hæ constabant] MS Eliensis, Hæc. MS Reg. & Edit. Rom. Hi. Quarum lectionum quævis feni possit.

accerfere, vetere quodam Alexandrini exercitus instituto, consueverant. Erant præterea equitum millia II, qui inveteraverant compluribus Alexandriæ bellis: Hi Ptolemæum patrem in regnum reduxerant; Bibuli filios duos interfecerant; bella cum Ægyptiis gesserant: Hunc usum rei militaris habebant.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

His copiis fidens Achilles, paucitatemque militum Cæsaris despiciens, occupat Alexandriam: ³³ Præterea oppidi parte, quam Cæsar cum militibus tenebat, primo impetu ³⁴ domum ejus irrumperere conatus est; Sed Cæsar, dispositis per vias cohortibus, impetum ejus sustinuit. Eodémque tempore pugnatum est ad portum: Ac longè maximam attulit ea res dimicationem. Simul enim, ductis copiis, pluribus viis pugnabatur: Et magnâ multitudine, naves longas occupare hostes conabantur; quarum erant L auxilio missæ ad Pompeium, quæ, prælio in Theffaliâ factò, domum redierant. Illæ triremes omnes & quinqueremes erant, aptæ instructæque omnibus rebus ad navigandam. Præter has, XXII erant, quæ præsidii causâ Alexandriæ esse consueverant, ³⁵ confratæ omnes: Quas si occupassent, classe Cæsari ereptâ, portum ac mare totum in suâ potestate haberent; commeatu auxiliisque Cæsarem prohiberent. Itaque tantâ est contentione actum, quantâ agi debuit; quum ille celerem in eâ re victoriam, hi salutem suam consistere viderent. Sed rem obtinuit Cæsar; Omnésque eas naves, & reliquas quæ erant in navalibus, incendit; quòd tam latè tueri, tam parvâ manu non poterat; confestimque ad Pharum navibus milites exposuit.

§ XCL

PHARUS est in insulâ turris, magnâ altitudine, mirificis operibus exstructa; quæ nomen ab insulâ accepit. Hæc insula, ob-

§ XCII.

A a

jecta

³³ *Præterea oppidi parte,*] Ita emendavit D. Vossius ex conjecturâ; Atque ita in MS Reg. scriptum repperi. Nihilo tamen minùs proba est vulgata lectio, [*Præterea oppidi partem;*] quemadmodum [*maximâ parte, &, maximam partem,*] dicitur. Si quâ emendatione opus, conjecerim eundem legendum, [*Præterea EAM oppidi partem,*] vel, [*præterea EA oppidi parte;*] Ut vox [*eâ*] in præcedentem [*præterea*] fuisse absorpta fingatur. Sed sine Codicibus nihil muto. Quamquam favet nonnihil Codex antiquus D. Vossii, qui habet, [*præter eam oppidi partem.*] Quam quidem ipsam lectionem non incommodam existimavit Vir ille doctissimus: Ut adeò tota periodus hoc modo scribatur: [*— occupat Alexandriam; præter eam oppidi partem, quam Cæsar cum militibus tenebat. Primo impetu domum ejus irrumperere conatus est, &c.*] Sed in eâ Lectione hoc est incommodi, quòd pars posterior [*Primo impetu &c.*] valdè hiulca est. Nisi fortè legi posset, [*Primæque impetu.*] Sed ne sic quidem lectioni vulgatæ præstabit.

³⁴ *Domum ejus] partem Regia exiguam, in quam ipse habitandi causâ initio erat inductus;* Infra, pag. 354. lin. 16.

³⁵ *Confratæ]* Codices nonnulli, *rostratæ.*

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

jecta Alexandria, portum efficit: Sed ³⁶ à superioribus regionibus in longitudinem passuum DCCCC in mare jactis molibus; angusto itinere & ponte cum oppido conjungitur. In hac sunt insulæ domicilia Ægyptiorum, & vicus, oppidi magnitudine: Quæque ubique naves imprudentiâ aut tempestate paullulùm suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueverunt. Iis autem invitis, à quibus Pharus tenetur; non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæsar; hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharus apprehendit; atque ibi præsidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tutò frumentum auxiliâque navibus ad eum supportari possent: Dimisit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia evocavit. Reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur, (id efficiebant angustiae loci:) paucisque utrimque interfectis, Cæsar loca maximè necessaria complexus, noctu præmunit. Hòc tractu oppidi pars erat regiae exigua, in quam ipse habitandi causâ initio erat inductus; & Theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, adiutusque habebat ad portum, & ad reliqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit diebus; ut pro muro objectas haberet, ne pugnare invitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, vacuum possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit. Sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta; Quæ res apud milites largitiones auxit; Magnis enim ³⁷ jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur; Pothinus, nutriticius pueri, & procurator regni, in parte Cæsaris; quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne negotio desisteret, nève animo deficeret; indicatis deprehensisque internunciis, à Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

³⁶ *A superioribus regionibus*—sed ad præteritum (*jactis*.) [*Molibus in mare jactis molibus, — cum oppido conjungitur.*] Emendant Viri doctissimi, Brødæus, Beroaldus, Scaliger, Valesius, Hodius, alique; [*à superioribus REGIBUS.*] Quod & Cellarius probasset, nisi verbum præsentis temporis [*conjungitur,*] ab adjecto [*superioribus*] abhorreret. At non abhorret sanè. Neque enim omnino refertur illud [*superioribus*] ad verbum præsens [*conjungitur,*]

libus in mare olim jactis à superioribus Regibus, etiamnum cum oppido conjungitur.] Nihilò tamen minus, quoniam consentiunt MSS omnes, lectionem vulgatam cum Davilio retinendam censeo. Ut hoc dicat Cæsar; in mare jactas fuisse moles, quas à superioribus (scil. montuosis) regionibus convexerant.

³⁷ *Jacturis*] Vide supra ad pag. 129. lin. 1.

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM

DE
BELLO ALEXANDRINO.

LIBER UNUS.

A 2 2

ARGU-

A R G U M E N T U M.

I. *Cæsaris ad bellum apparatus*; II. *Item Alexandrinorum.*
 III. *Arfinoë, Ptolemæi filia, regnum sola occupat.* IV. *Alexandrini Cæsareanos aquâ intercludere conantur.* V. *Cæsaris oratio ad suos consolandos: Illi, puteis fossis, aquam inveniunt.* VI. *Cæsar navibus suis onerariis ad se Alexandriam delatis, in præliis aliquot navalibus rem bene gerit;* XIII. *Deinde castella quædam ad portum constructa occupat;* XIV. *Alia autem aggressus, repellitur; & natatu ipse periculum evadit:* XV. *Quo detrimento milites ad pugnandum magis incenduntur.* XVI. *Potentibus Alexandrinis, Cæsar regem illis remittit Ptolemæum; qui illico Cæsari fit hostis.* XVII. *Cæsaris classis prælium minus secundum committit.* XVIII. *Mitbridates, Cæsaris amicus, expugnato Pelusio, ad Cæsarem magnis cum copiis contendit.* XIX. *Regis copiae, eum intercipere conatae, repelluntur.* XX. *Ad Mitbridatem sublevandum Cæsar, ad suas copias augendas Rex eodem tempore profectus, conjunctis uterque copiis omnibus configunt; & Regis exercitus penitus profligatur.* XXII. *Cæsar castra Regis expugnat; Rexque ipse fugiens, navigio demerso, perit.* XXIII. *Cæsar, Alexandrinis in deditionem receptis, Egypto potitur.* XXIV. *Regisque ibi constituit.* XXV. *Interea Domitius Calvinus, Cæsareanus, bellum cum Pharnace in Armeniâ minore gerit infeliciter.* XXXII. *Eodem tempore in Illyrico, quod à Q. Cornificio optimè fuerat defensum, sub Gabinio magnum incommodum est acceptum.* XXXIV. *Quod tamen postea, virtute Vatinius, resarcitur; Illyricumque Cæsari restituitur.* XXXVIII. *Iisdem temporibus, turbæ in Hispaniâ, propter rapinas Cassii Longini, exoriuntur.* XLII. *Cassius à compluribus conspiratoribus vulneratur;* XLIII. *Deinde etiam magis tyrannicè se gerit.* XLIV. *Unde plures turbæ oriuntur;* L. *Quæ tandem, Lepidi adventu, & morte Cassii, sedantur.* LII. *Cæsar res in Syriâ constituit;* LIII. *Item in Ciliciâ & Cappadociâ;* LIV. *Et in Gallogræciâ;* LV. *Deinde in Ponto cum Pharnace de pace agit,* LVI. *Quem promissis non stantem Cæsar bello aggredi constituit;* LIX. *Et temerè prælio decertantem penitus fundit;* LXII. *Pontoque celerrimè recepto, & provinciis pacatis, in Italiam revertitur.*

A. H I R.

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER UNUS.

BELLO Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo atque ex Ante Chr. Syriâ Ciliciâque omnem classem accersit; ex Cretâ, sagittarios; equites, ab rege Nabatæorum Malcho evocat: XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.
Tormenta undique conquiri, & frumentum mitti, auxiliâque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur; atque omnes oppidi partes, quæ minùs firmæ esse viderentur, testudinibus atque musculis aptantur. Ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur. Quantumque aut ruinis de-jicitur, aut per vim recipitur loci; in tantum munitiones proferantur. Nam incendio ferè tuta est Alexandria; quodd sine contignatione ac § I.
Cæsar's ad
bellum appa-
ratus;
A a 3 materiâ

¹ Testudinibus atque musculis aptantur.] Lipsius emendat; [quati-untur, captantur.] aut aliquid simile. Sed nihil opus. Id enim vult Hirtius; quæ partes minùs firmæ essent, in iis testudines atque musculos, ad tegendos milites, fuisse collocatos.

Ante Chr.

XLVII.

U. C. Varr.

DCCVII.

materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, testæque sunt rudere aut pavimentis. Cæsar studebat maximè, ut, quam angustissimam partem oppidi palus à meridie interjecta efficiebat, hanc operibus vineisque agendis à reliquâ parte urbis excluderet: ² illud spectans; primum, ut, quum esset in duas partes urbs divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex alterâ oppidi parte auxilium ferri posset; in primis verò, ut aquâ pabulòque abundaret: ³ quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus largè præbere poterat.

§ II.

Item Alex-
andrinorum.

NEQUÈ verò Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla aut mora inferebatur. Nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii regnùmque pertinet, legatos conquistoresque, delectûs habendi causâ, miserant; magnùmque numerum in oppidum, telorum atque tormentorum convexerant; & innumerabilem ⁴ multitudinem adduxerant. Nec minùs in urbe maximæ armorum erant institutæ officinæ. Servos præterea puberes armaverant, quibus domini locupletiores victum quotidianum stipendiùmque præbebant. Hâc multitudine dispositâ, ⁵ munitiones femotaru partium tuebantur: Veteranas cohortes, vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum ⁶ opportunæ essent. Omnibus viis atque angustis, triplicem vallum obdlexerant: Erat autem quadrato exstructus saxo, nec minus XL pedes altitudinis habebat. Quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant. Præterea alias ambulatorias, ⁷ totidem tabulatorum confixerant; subjectisque eas rotis, funibus ⁸ jumentisque objectis, directis

² Illud spectans] Sic reponendum ex iis codicibus, qui habent, *exspectans*. Editi, *sperans*. Neutrum tamen malè.

³ Quarum alterius rei copiam exiguam,] Lepidus profecto hoc in loco est Rhellicanus; qui, *Exsequentibus*, inquit, (scilicet ex eo, quod unâ alterâve infra paginâ dicat Hirtius, *nullum omnino Alexandria Fontem fuisse; flumen autem Nilum in eâ parte Urbis fuisse, quam adversarii obtinebant;*) ex his, inquit, *intelligi potest Cæsarem, per* [Alterius rei copiam exiguam,] *AQUAM innuere*. Quasi verò non in hâc ipsâ sententiâ, *Aquam* planè nominâset: [Ut *AQUA* pabulòque abundaret; quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam &c.]

⁴ Multitudinem] *Militum*.

⁵ Munitiones] MS Reg. *loca*.

⁶ Opportuna essent.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. *opponi possent*.

⁷ Totidem tabulatorum confixerant:] Nescit Davisius quem locum hîc habere possit vox [*confixerant*:] ideòque rescribit, [*confinxerant*.] Sed nihil opus. Nam quemadmodum dicunt Latini Scriptores, [*tabulas inter se configere*:] ita similiter rectè dicitur, [*turres totidem tabulatorum configere*.]

⁸ Jumentisque objectis,] hoc est, *jumentis junctis*. Sollicitant hanc Lectionem Viri docti, & emendationes nescio quas comminiscuntur. Sed quemadmodum dixit Livius, *feres portæ objicere*, & *Munitiones castro obijcisse*,

directis plateis in quamcunque erat visum partem movebant. Urbis fertilissima & copiosissima, omnium rerum apparatus suggerebat. Ipsi homines ingeniosissimi atque acutissimi, quæ à nobis fieri viderant, eâ sollertiâ efficiebant, ut nostri illorum opera imitati viderentur: Et suâ sponte, multa reperiebant: unôque tempore & nostras munitiones infestabant, & suas defendebant. Atque hæc principes in consiliis concionibusque agitabant; "populum Romanum paullatim in consuetudinem ejus regni venire occupandi: " * paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Ægypto: * Ante Chr. XLVII. U. C. Varr. DCCVII.

" Pompeium se ex fugâ eodém recepisse: Ac Cæsarem venisse cum copiis: Neque morte Pompeii quidquam profectum, quod minùs Cæsar apud se commoraretur: Quem si non expulissent, futuram ex regno provinciam: Idque agendum maturè: Namque eum, interclusum tempestatibus propter anni tempus, tecipere transmarina auxilia non posse."

INTERIM, dissensione ortâ inter Achillan, qui veterano exercitui præerat; & Arsinoë regis Ptolemæi minorem filiam, ut supra demonstratum est: Quum uterque utrique insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet; præoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum, nutricium suum; atque Achillan interfecit. Hôc occiso, ipsa sine ullo socio & custode omne imperium obtinebat; exercitus Ganymedi transditur. Is, suscepto officio, largitionem in milites auget; reliqua pari diligentia administrat.

ALEXANDRIA est ferè tota suffossa; specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur, quæ paullatim spatio temporis liquefcit ac subsidit. Hâc uti domini ædificiorum atque eorum familia consueverunt: Nam quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, ut multos variôsque morbos efficiat: Sed eâ plebes ac multitudo contenta est necessariò, quod fons urbe totâ nullus est. Hoc tamen flumen in eâ parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aquâ intercludi; qui distributi munitionum tuendarum causâ, vcatid ex privatis ædificiis, specubus & puteis extractâ aquâ utebantur. Hôc probato consilio, magnum ac difficile opus aggreditur. Interseptis enim specubus; atque omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur; æque magnam vim ex mari, rotis ac machinationibus exprimere contendit: Hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat: Quamobrem salstior paullo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam obcausam id accidisset,

A a 4

jectæ, hoc est, *adjunctæ*; ita rectè quoque dici videtur, *funibus jumentisque objectis*, hoc est, *junctis*. Probam esse vulgatam lectionem, vidit & Davisius: Verùm quam affert similem locutionem, [Montibus altis ab duobus lateribus objectis,] ea non videtur satis ad auctoritatem habere similitudinis.

Ante Chr. accidisset. Nec satis sibi ipsi credebant; cum se inferiores ejusdem generis ac saporis aquâ dicerent uti, atque antè consuissent. XLVII. U. C. Varr. Vulgòque inter se conferebant; & degustando, quantum inter se DCCVII. differrent aquæ, cognoscebant. Parvo verò temporis spatio, hæc propior bibi non poterat omnino; illa inferior corruptior jam, falsiorque reperiebatur. Quo factò dubitatione sublatâ, tantus incescit timor, ut ad extremum ⁹ casum omnes deducti viderentur: atque alii morari Cæsarem dicerent, quin naves conscendere juberet: Alii multo graviores extimescerent casum; quòd neque celari Alexandrinos possent in apparandâ fugâ, quum hi tam parvo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentibus atque insequentibus, ullus in naves receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cæsaris, quam domiciliis ipsorum non moverat; quòd ea se fidelem palàm nostris esse simulabat, & descivisse à suis videbatur. ¹⁰ Ut, si mihi defendendi essent Alexandrini, quòd neque fallaces essent, neque ¹¹ temerarii; multa oratio frustra absumeretur. Quum verò uno tempore & natio eorum & natura cognoscatur; aptissimum esse hoc genus ad proditionem, nemo dubitare potest.

§ V. CÆSAR suorum timorem consolatione & ratione minuebat. Nam “puteis fossis aquam dulcem posse reperiri” affirmabat: omnia enim littora, naturaliter aquæ dulcis venas habere: Quòd si alia esset littoris Ægyptii natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare liberè tenerent, neque hostes classem haberent, prohibere sese non posse, quòd minùs quotidie aquam navibus peterent, vel à sinistra parte à Parætonio, vel à dextrâ ab Insulâ; quæ diversæ navigationes, nunquam uno tempore adversis ventis præcluderentur: Fugæ verò nullum esse consilium, non solùm iis ¹² qui primam dignitatem haberent, sed ne iis quidem qui nihil præterquam de vitâ cogitarent: Magno negotio ¹³ impetus hostium adversos, ex munitionibus sustineri; quibus relictis,

⁹ Casum] MSS Reg. Eliens. & Vossii, casum periculi. Quam lectionem & exemplis allatis eruditè tuetur Davisius.

¹⁰ Ut, si mihi &c.] Editi veteres, [Ut tum mihi &c.] MS Reg. [cum ut non &c.] MSS Eliens. & Vossii, [ut mihi—Alexandrini, neque fallaces essent,—; multaque oratio &c.] Corruptè omnes. Exhibendæ tamen variae Lectiones, siquis inde meliorem vulgatâ fortè extundere possit. Interim vulgata non multum videtur reprehendenda.

¹¹ Temerarii;] Cum Alexandrinorum non temeritas hæc, sed fraus

arguatur; legendum conjicit Davisius, [Veteratorii.] Ingeniosè admodum. Sed expectandi Codices.

¹² Qui primam dignitatem haberent,] hoc est, qui honorem suum & estimationem rebus aliis omnibus sibi chariorem & antiquiorem haberent.

¹³ Impetus hostium adversos,] hoc est; impetus hostium in adversos & fortiter repugnantis. Phrasis inusitata, sed elegans valdè & concinna. Hoc enim ait Cæsar: Si impetus hostium adversi ex munitionibus vix sustinetis, quanto minùs eosdem aversi & jugiter sustinebitis!

“relictis, nec loco nec numero pares esse posse: Magnam autem
 “moram & difficultatem adscensum in naves habere, præsertim ex
 “scaphis: Summam esse contrà in Alexandrinis velocitatem, lo-
 “corumque & ædificiorum notitiam: Hos, præcipuè in victoriâ
 “insolentes, præcursuros & loca excelsiora atque ædificia occupa-
 “turos; ita fugâ navibusque nostros prohibituos: Proinde ejus
 “consilii obliviscerentur, atque omni ratione esse vincendum cogi-
 “tarent.” Hâc oratione apud suos habitâ, atque omnium menti-
 bus excitatis; dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus in-
 termissis, ad fodiendos puteos animum conferant; néve quam par-
 tem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque
 omnium animis ad laborem incitatis; magna unâ nocte vis aquæ
 dulcis inventa est. Ita operosis Alexandrinorum machinationibus,
 maximisque conatibus, non longi temporis labore occursum est.

Eo biduo, legio xxxvii ex dedititiis Pompeianis militibus, cum
 frumento, armis, telis, tormentis, imposita in naves à Domitio
 Calvino, ad littora Africæ paullo supra Alexandriam delata est.
 Hæ naves Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere
 prohibebantur; sed loca sunt egregia omni illâ regione ad tenendas
 anchoras. Hi, quum diu retinerentur, atque aquæ inopiâ preme-
 rentur; navigio actuarius Cæsarem faciunt certiolem. Cæsar, ut
 per se consilium caperet quid faciendum videretur, navim conscen-
 dit, ¹⁴ atque omnem classem sequi jussit; nullis nostris militibus
 impositis; quod, quum longius paullo discederet, munitiones ¹⁵ nu-
 dari nolebat. Quumque ad eum locum accessisset, qui appellatur
 Cherronesus; aquandique causâ, remiges in terram exposuisset;
¹⁶ nonnulli ex eo numero, quum longius à navibus prædatum pro-
 cessissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex iis cognoverunt,
 Cæsarem ipsum in classe venisse, nec ullos milites in navibus ha-
 bere. Quâ re compertâ, magnam sibi facultatem fortunam ob-
 tulisse bene gerendæ rei crediderunt. Itaque naves omnes, quas
 paratas habuerant ad navigandum, propugnatoribus instruxerunt,
 Cæsarique redeunti cum classe occurrerunt. Qui duabus de causis
 eo die dimicare nolebat; quod & nullos milites in navibus habebat,
 & post horam x diei res agebatur. Nox autem allatura videbatur
 majorem fiduciam illis, qui locorum notitiâ confidebant: ¹⁷ Sibi
 etiam

Ante Chr.
 XLVII.
 U. C. Varr.
 DCCVII.

§ VI.

Cæsar, navibus suis onerariis ad se Alexandriam delatis, in præliis aliquot navalibus rem bene geris.

14 Atque—sequi] MS Regius, ciunt MSS Reg. & Vossii,) & Edit.
 [sêque—sequi.] MS Eliens. & veteribus, rectè restituit. Cæterum
 Edit. Rom. [atque—se sequi.] in MS Regio ita scriptus est hic lo-
 15 Nudari] MSS Reg. & Vossii, cus: [& nonnulli ex eo numero, non
 & Edit. Rom. nudare. longè—processissent; (Edit. Rom.
 16 Nonnulli ex eo numero, quum concessissent;) &c.] Quæ lectio iti-
 longius—processissent;] Vocem [eo,] dem ferri possit.
 quam omiserant Recentiores, Da- 17 Sibi etiam] MS Reg. [sibi que
 visus ex MS Eliensi, (quocum fa- etiam &c.) Quæ lectio non mala.
 Coa-

Ante Chr. etiam hortandi suos auxilium defuturum; quòd nulla satis idonea
 7. VII. esset hortatio, quâ neque virtutem posset notare, neque inertiam.
 T. C. Varr. Quibus de causis, naves, quas potuit, Cæsar ad terram detrahit;
 DCVII. quem in locum illos successuros non existimabat.

§ VII.

ERAT una navis Rhodia, in dextro Cæsaris cornu, longè ab reliquis collocata. Hanc conspicati hostes, non tenuerunt sese; magnòque impetu iv ad eam confratæ naves, & complures apertæ, contenderunt. Cui coactus est Cæsar ferre subsidium, ne ¹⁸ turpiter in conspectu contumeliam acciperet; quanquam, siquid gravius illi accidisset, meritò casurum judicabat. Prælium commissum est, magnâ contentione Rhodiorum: Qui, quum in omnibus dimicationibus & scientiâ & virtute præstitissent, tum maximè illo tempore totum onus sustinere non recusabant, nequod suorum culpâ detrimentum acceptum videretur. Ita prælium secundissimum est factum. Capta est una hostium quadrimemis: ¹⁹ depressa est altera; alterâque perforata; deinde omnes epibatis nudatæ: Magna præterea multitudo in reliquis navibus propugnatorum est interfecta. Quod nisi nox prælium diremisset, totâ classe hostium Cæsar potitus esset. Hâc calamitate perterritis hostibus; adverso vento leniter flante, naves onerarias Cæsar ²⁰ remigio victricibus ²¹ suis Alexandriam deducit.

§ VIII.

Eo detrimento aded sunt fracti Alexandrini, quum non jam virtute propugnatorum, sed scientiâ ²² classiariorum se victos viderent; ut ****. Quibus & superioribus locis sublevabantur, ut ex ædificiis defendi possent: & materiam cunctam objicerent, quòd
 nostræ

Coniunctum est enim cum eo quod præcelsit: [Nox autem — illis &c. Sibique etiam hortandi suos (noctu) auxilium defuturum.]

¹⁸ Turpiter in conspectu contumeliam] MS Eliensis [turpem.] MSS Reg. & Vossii, [turpem in conspectu hostium contumeliam &c.]

¹⁹ Depressa est altera; alterâque perforata; deinde omnis epibatis nudatæ.] Voces istæ, [alterâque perforata,] desunt in Recentioribus. MS Reg. & Edit. Vett. exhibent, [alterâque perturbata:] Unde J. F. Gronovius ex conjecturâ restituit, [alterâque perforata.] Felicit. Sic enim infra Hirtius, §. 17. [triremem hostium perforâset, & demersisset; & §. 36. [perforatæ merguntur.] Quod sequitur, [deinde omnes epibatis nudatæ,] manifestò corruptum est. Si enim OMNES epibatis nudatæ; quorsum subjungit statim, magna

præterea multitudo in RELIQUIS navibus propugnatorum esset interfecta? MSS plerique habent, [Deinde omnibus epibatis nudatæ:] Unde Glandorpius scribendum existimavit, [Deinde nonnullæ epibatis nudatæ:] Turnebus, [Duæ omnibus epibatis nudatæ:] Daviscus autem optimè: [Dein duæ omnibus epibatis nudatæ.] Nisi fortè etiam adhuc propius à MSS vestigiis, unicâ tantum literulâ mutatâ, legi possit; [— alterâque perforata; deinde omnibus epibatis NUDATA.]

²⁰ Remigio] Sic MS Regius. Al. remulco.

²¹ Suis] MSS Reg. Eliens. & Vossii, [suis navibus.] Quæ loquendi ratio Cæsari & Hirtio non infrequens.

²² Classiariorum] MSS Reg. & Vossii; classiaridrum & navigatarum.

nostræ classis oppugnationem etiam ad terram verebantur. Idem, ^{Ante Chr. M. LVII. U. C. Varr. DCCVII.} postea quàm Ganymedes in concilio confirmavit, “ sese & eas, quæ essent amissæ, restitutum; & numerum adaucturum;” magnâ spe & fiduciâ veteres reficere naves, accuratiusque huic rei studere atque inservire instituerunt. Ac, tametsi ampliùs ex navibus longis in portu navalibusque amiserant, non tamen reparandæ classis cogitationem deposuerunt. Videbant enim non auxilia Cæsari, non commeatus supportari posse; si classe ipsi valerent. Præterea nautici homines, & urbis & regionis maritimæ, quotidianòque usu à pueris exercitati; ad ²³ naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant; &, quantum parvulis navigiis profecissent, sentiebant. Itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt.

ERANT omnibus ostiis Nili custodiæ, exigendi portorii causâ, dispositæ. Naves veteres erant in occultis ²⁴ regis navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant usi. Has reficiebant: Illas Alexandriam revocabant. Deerant remi: Porticus, gymnasia, ædificia publica detegebant; asseres, remorum usum obtinebant: Aliud naturalis sollertia, aliud urbis copia subministrabat. Postremò, non longam navigationem parabant; sed præsentis temporis necessitati serviebant, & in ipso portu confligendum videbant. Itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes ^{xxii}, quinqueremes ^v, confecerunt: Ad has, minores apertasque complures adjecerunt: Et, in portu periclitati remigio quid quæque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt; sèque ad confligendum omnibus rebus paraverunt. Cæsar Rhodias naves ^{ix} habebat, (nam, ^x missis, una in cursu littore Ægyptio ²⁵ defecerat;) Ponticas ^{viii}, Lycias ^v, ex Asiâ ^{xii}. Ex his quinqueremes ^v erant, & quadriremes ^x: Reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. Tamen virtute militum confusus, cognotis hostium copiis, se ad dimicandum parabat.

POSTQUAM eò ventum est, ut sibi uterque eorum consideret; Cæsar Pharon classe circumvehitur, adversasque naves hostibus constituit: In dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. In-
ter

²³ Naturale — bonum] Sic exiisse vix crediderit. Sed proba est MSS quibusdam rescriptis Victorius; vulgata Lectio. Supra, pag. 354. quem secuti sunt Scaliger & Recentiores. Al. [naturalem—Usum.] lin. 16. [Pars erat regis exigua, — & theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusque habebat ad portum, & ad reliqua Naval-
lia.]

²⁴ Regis navalibus,] Editi Vett. & MSS nonnulli habent corruptè, [regionis navalibus.] Davisius emendandum censet, [regis navali-
bus;] quia navalia in palatio regio

²⁵ Defecerat;] Meritò hic reprehendit Davisius Ciacconium, qui legendum vellet, [decefferat;] cum manifestò, hic verba fiant, non de aberratione navis, sed de interitione.

Ante Chr.
XLVII.
N. C. Varr.
DCCVII.

ter has, spatium cō passuum relinquit; quod satis esse ad explicandas naves videbatur. Post hunc ordinem reliquas naves subsidio distribuit: Quæ quamque earum sequatur, & cui subveniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt; In fronte collocant XXI: Reliquas subsidiarias in secundo ordine condituunt: Magnum præterea numerum minorum navigiorum & scapharum producunt, cum malleolis ignibûsque; siquid ipsa multitudo, & clamor, & flamma, nostris terroris afferre possent. Erant inter duas classes vada transitu angusto, quæ pertinent ad regionem Africæ: (Sic enim prædicant; partem esse Alexandria dimidiam, Africæ.) Satisque diu inter ipsos est expectatum, ab utris transeundi fieret initium: Propterea quod, eò qui intrassent; & ad explicandam classem & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore videbantur.

§ XI.

RHODIIS navibus præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quàm cum Græcis, comparandus. Hic ob notissimam scientiam atque animi magnitudinem delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. Qui, ubi Cæsaris animum advertit, “Videris mihi,” inquit, “Cæsar, vereri, si hæc vada ²⁶ primus navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris, quàm reliquam classem possis explicare: Nobis rem committe; nos prælium sustinebimus, (neque tuum iudicium fallamus,) num reliqui subsequantur: ²⁷ Hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis & dedecori & dolori est.” Cæsar illum adhortatus, atque omnibus laudibus profecutus, dat signum pugnae. Progressas ultra vadum IV Rhodias naves circumfissunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Sustinent illi, atque arte sollertiâque se explicant: Ac tantum doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transversa hosti objiceretur, ²⁸ nullius remi ²⁹ detergerentur; sed semper venientibus adversæ occurrerent. Interim sunt reliquæ subsecutæ. Tum necessariò discessum ab arte est, propter angustias loci; atque omne certamen in virtute constitit. Neque verò Alexandria fuit quisquam aut nostrorum aut oppidanorum, qui aut in opere aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecta peteret, atque ³⁰ ex omni prospectu locum

²⁷ Primus navibus] MS Reg. [primis navibus.] Cui lectioni favet quod sequitur, [reliquam classem.] Nec tamen ideo rejicienda vulgata lectio.

²⁷ Hos quidem] MS Eliens. hos enim. MS Reg. Hostes quidem.

²⁸ Nullius] MS Vossii, nulli. MS Reg. nullæque; antiquè, pro nulli.

²⁹ Detergerentur;] Id est, (inquit Rhellicanus) amoverentur aut reprimere. Languide admodum. Detergere enim remos, est, defringere, aut palmulas eorum decutere.

³⁰ Ex omni prospectu locum speculaculo caperet.] MS Eliens. [ex omni prospectu locum speculaturus caperet.] MSS Reg. & Vossii, [ex omni prospectando loco speculaculum caperet.]

cum spectaculo caperet, precibusque & votis ³¹ victoriam suis ab Ante Chr.

Diis immortalibus exposceret.

MINIME autem erat par proelii certamen. Nostis enim ³² prorsus neque terrâ neque mari effugium dabatur victis; omniâque victoribus erant futura in incerto: ³³ Illi, si superâssent navibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. Simul illud grave ac miserum videbatur, ³⁴ perpauca de summâ rerum ac de salute omnium decertare; Quorum si quis aut animo aut virtute cessisset, reliquis etiam esset ³⁵ cavendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus sæpenumero Cæsar suis exposuerat; ut hōc majori animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam viderent. Eadem suum quisque contubernalem, amicū, notum, prosequens erat obtestatus; ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaque hōc animo est decertatum, ut neque maritimis nauticisque sollertia atque

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

§ XL.

ars

³¹ *Victoriam suis, ab Diis immortalibus*] Optimo suo merito ridendum hic propinat Davinius J. Goduinum, qui vocem [*suis*] non ad [*militibus*] sed ad [*Diis immortalibus*] scilicet referendam vellet.

³² *Prorsus — effugium dabatur victis;*] MSS plerique habent corrupte, [*pulsis — effugium dabatur victis.*] MS Reg. [*pulsis — effugium dabatur ullum.*] Quod ferri posset. Sed præstat vulgata Lectio, propter elegantiorē ἀντίθεσιν, *victis & victoribus.*

³³ *Illi — omnia tenerent;*] Nulli Editorum animadverterunt, non coherere hæc cum præcedentibus *dabatur & erant.* Legendum aut, [*omnia tenebant,*] & deinceps, [*periclitabantur:*] Aut, additâ vocula, [*Cum illi — omnia tenerent, &c.*]

³⁴ *Perpauca de summâ rerum ac de salute omnium decertare;*] Mirum, quàm ad Lucem hic cæcutierint Viri doctissimi. *Perpauca*, inquit Cellarius; quia, propter loci angustiam, classis explicari non potuit. Quasi verò non jam antea diserte narrâssent Hirtius, postquam Rhodix naves vada & angustias pertransissent, *reliquas etiam, adeoque totum classem, esse subsecutas.*

Rhellicanus autem multò adhuc pejus: Hoc, inquit, inde fortassis eveniebat, quod viderent cum gloriantum victoriæ commodum, non ad singulos, sed ad unum Cæsarem pervenire; Ad hæc, quod non pro patriâ, sed alienâ & externâ terrâ & regno adipiscendo decertarent: Quum è contrâ Alexandrinorum quisque pro focis & aris, liberis & uxoribus suis pugnaret. Quasi verò Cæsareani non pugnarent seriò; quibus victis, jam dixerat Hirtius, neque mari neque terrâ perjugium dabatur ullum: Aut quasi Perpauca idèò diceret, Hirtius, quia plures scilicet *Noluerant* decertare: Quo nihil potest à vero longius abesse. Mens Authoris manifesta est: *Perpauca de salute omnium necessariò decertare*, propterea quod salus totius exercitus penderet ex victoriâ NAVALI; quæ naves parvam tantum exercitus partem, pro suâ & reliquorum omnium salutē dimicaturam, continere poterant.

³⁵ *Cavendum,*] Sunt qui emendent, *calendum.* Ego, quin scribi debeat, *CEDENDUM*, nullus dubito. [*Siquis — cessisset, reliquis etiam esset cedendum.*] Quam conjecturam à Jo. Rosseto jam antè occupatam video.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

ars præsidium ferret; neque numero navium præstantibus multitudo prodesset; neque ³⁶ electi ad virtutem ex tantâ multitudine ³⁷ hostium viri, virtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prælio quinquere mis una, & biremis cum defensoribus remigibusque; & deprimuntur tres; nostris incolumibus omnibus. Reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt; quas protexerunt ex mobilibus atque ædificiis imminetibus, & nostros adire propius prohibuerunt.

XIII.
Deinde castra
cellaque ad
ad portum
construenda
occupat.

Hoc ne sibi sæpius accidere posset; omni ratione Cæsar contendendum existimavit, ut insulam, molémque ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem: perfectis enim magnâ ex parte munitionibus in oppido, & illam & urbem uno tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio; cohortes x, & levis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in navigia minora scaphasque imponit; ³⁸ alteram insulæ partem, distindendæ manûs causâ, cum constratis navibus aggreditur; præmiis magnis propositis, qui primus insulam cepisset. ³⁹ Ac primò, impetum nostrorum pariter sustinuerunt: Uno enim tempore & ex testis ædificiorum propugnabant, & littora armati defendebant; quò, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur: Et scaphis navibusque longis v, mobiliter & scienter angustias loci tuebantur. Sed ubi, locis primùm cognitis vadisque pertentatis, pauci nostri in littore constiterunt; atque hos sunt alii subsecuti; constan-

³⁶ Electi ad virtutem] Ita pulcherrimè restituit Davisius; ex MS Victorii, (adde & Regium & Vossii,) ubi scriptum est, [electi ad virtutem.] Vulgati habent, [flexi ad virtutem:] Quæ est inepta locutio. [Electi ad virtutem,] est [electi ob virtutem;] & eleganter dictum: Ut, allatis ex aliis bonis Auctori- bus exemplis, ostendit Vir doctissimus. Quibus Tu adde ex ipso Cæsare, supra de bello Civili Lib. 3. §. 70. [electos milites ad pernicitatem.] Nam quod ex Cæsare assert Davisius, [Exiguam loci ad declivitatem fastigium, magnum habet momentum, supra p. 184. l. 13;] illud [ad declivitatem,] non est [ob declivitatem,] sed [quoad declivitatem.]

³⁷ Hostium] Vocem hanc, in Editis omissam, ex MSS restituit Davisius.

³⁸ Alteram insulæ partem, MS Eliens., [inde alteram &c.] MSS. Reg. & Vossii, & Edit. Rom. [inque al-

teram &c.] Ut fortè legi debeat, [ATQUE alteram &c.] Porro has voces, [alteram insulæ partem,] ita accipit Rhellicanus, ut significant eam insulæ partem, quam adhuc tenebant Alexandrini; quæ pars opponatur ei, quam à se occupatam & præsidio munitam supra dixerat Cæsar in calce Libri præcedentis. Mihi verò hoc ita potius accipiendum videtur, ut dicat Hirtius Cæsarem, ejus loci, quem tenebant Alexandrini, alteram partem scaphis navigiisque minoribus, alteram partem cum constratis navibus aggressum: Etenim manûs hostium *DISTINENDÆ* causâ hoc factum, narrat.

³⁹ Ac primò,] Ita ex MSS & Edit. Vett. restitui; sententiâ ipsâ postulante. Huic enim mox ex adverso respondet, [Sed ubi &c.] Scalliger & Recentiores ediderant, [At primò:] Quod sententiâ prorsus turbat.

constantérque in eos, qui in littore æquo insiterant, impetum fecerunt: omnes Pharitæ terga verterunt. His pulsus; custodiâ portûs relicta, ⁴⁰ ad littora & vicum applicaverunt; sêque ex navibus ad tuenda ædificia ejecerunt. Neque verò diutius ⁴¹ ipsi ⁴² eâ munitione se continere potuerunt; etsi erat non dissimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorum; (ut minora majoribus conferantur;) turrêsq; editæ & conjunctæ, muri locum obtinebant; neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum. Sed terror hominibus mentem consiliûmque eripit, & membra debilitat: Ut tunc accidit. ⁴³ Qui se in æquo loco ac plano pares esse confidebant, iidem, perterriti fugâ suorum & cæde paucorum, xxx pedum altitudinē in ædificiis consistere ausi non sunt; sêque per molem in mare præcipitaverunt, & dccc passuum intervallo ad oppidum enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfecitque sunt; Sed numerus captivorum omnino fuit dc.

CÆSAR, prædâ militibus concessâ, ædificia diripi jussit; castellamque ⁴⁴ ad pontem, qui propior erat Pharo, communivit: atque ibi præsidium posuit. Hunc fugâ Pharitæ reliquerant: Fortiorem illum, propiorêmq; oppidû Alexandrini tuebantur: Sed eum postero die similis ratione aggreditur; quòd, his obtentis duobus, omnem navigiorum excursum & repentina latrocinia sublatum iri videbatur. Jâmque eos, qui præsidio, eum locum tenebant, tormentis è navibus sagittisq; depulerat, atque in oppidum redegerat; & cohortium iii instar in terram exposuerat, (non enim plures consistere angustiar loci patiebantur;) reliquæ copiar in navibus stationem obtinebant. Quo factò, imperat pontem adversùs hostem prævalari; &, quâ exitus navibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri atque obstrui. Quorum altero opere effecto,

Ante Chr
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

§ XIV.

Alia autem
aggressus,
repellitur;
& natatu
ipse periculum evadit.

⁴⁰ Ad littora & vicum applicaverunt;] Ex MSS Reg. & Eliensi reponendum existimo, [naves ad littora & vicum applicaverunt]. Quanquam & subintelligi potest vox [naves.]

⁴¹ Ipsi] Deest hæc vox in MSS Reg. & Eliensi. Et deesse debere videtur: Nullam enim hoc in loco emphasin habet.

⁴² Eâ munitione] Ita restituit Davisius, conjecturâ felici. MSS & Editi habent, [ex munitione.] Urinus conjecit; [in munitione.] Sed Davisi emendatio melior, & à Codicum scripturâ propior.

⁴³ Qui] MS Reg. Nam qui &c.

⁴⁴ Ad pontem, qui propior erat Pharo,] Quoniam in fine Libri præcedentis dixerat Cæsar, Pharon

PONTE cum oppido conjungi; idē Viri doctissimi, Rhellicanus & Cellarius, Unum solummodò pontem existimantes, hoc ita accipiunt, ut dicat Hirtius PARTEM eam pontis, quæ propior erat Pharo. Id quod Latinitas quidem patitur. Sed ex sequentibus manifestum est DUOS fuisse pontes; quorum altero, conjuncta erat moles cum Pharo; altero, moles eâ in iterque angustum; opposita suâ parte conjunctum erat cum oppido. Infra lin. 20. [His obtentis duobus, scil. pontibus: & pag. 368. lin. 4. [Per Pontes.] Quod igitur dixerat Cæsar in fine libri præcedentis, intelligendum est de horum Pontium altero; ubi nihil erat opus, ut utrumque memoraret.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

effecto, nulla omnino schapha egredi posset: Altero instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex oppido se eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; Eodémque tempore, quæ consueverant navigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem constituerunt. Pugnabatur à nostris, ex ponte, ex mole; ab illis, ex areâ quæ erat adversus pontem, & ex navibus contra molem. In his rebus occupato Cæsare, militesque hortante; remigum magnus numerus, & classiariorum, ex longis navibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum, studio spectandi ferebatur; pars etiam, cupiditate pugnandi. Hi primum navigia hostium lapidibus ac fundis à mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: Sed postquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex navibus Alexandrini pauci; ut sine signis certisque ordinibus, sine ratione prodierant, sic temerè in naves refugere cœperunt. Quorum fugâ incitati Alexandrini, ⁴⁵ ex navibus egrediebantur, nostrisque acrius perturbatos insequiebantur. ⁴⁶ Simul qui in navibus longis remanserant, scalas rapere, navisque à terrâ repellere, properabant; ne hostes navibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri cohortium trium, quæ in ponte ac primâ mole constiterant; quum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum adversi sustinerent; veriti ne ab tergo circumvenirentur, & discessu navium omnino reditu intercluderentur; ⁴⁷ munitionem in pontem institutam reliquerunt, & magno cursu incitati ad naves contenderunt. Quorum pars, proximas nacta naves, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens, & dubitans quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est. Nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchoram naves consecuti, incolumes disces-

⁴⁵ *Ex navibus egrediebantur.*] Aut cum Daviño ex MS Eliensi (adde & MS Regium) & Editt. Vett. omnino rescribendum, [*PLURES ex navibus egrediebantur*], ut respondeat præcedenti, *paucis*: Aut illud, *egrediebantur*, intelligendum erit, *egredi pergebant*.

⁴⁶ *Simul qui in navibus longis remanserant, scalas rapere,*] Turpiter hic dormitavit Rhellicanus, qui hæc de *Alexandrinis* absurdè accipit; cùm mens Authoris longè alia, admodum perspicua sit. Hoc nimirum ait Hirtius: Quo tempore *Cæsareanorum* illi, qui *ex longis navibus se eiecerant*; (lin. 8.) temerè in naves refugere cœpissent, (lin. 15.) insequentibus *Alexandrinis*; eodem tempore reliquos, qui *in navibus longis*

remanserant, timore itidem correptos, *scalas rapere*, *navisque* suas à *terra repellere*; ne, repulsis militibus, etiam *navium ipsarum* potirentur Alexandrini.

⁴⁷ *Munitionem in pontem institutam reliquerunt.*] Neque minùs mirè hoc in loco ad Lucem cæcutivit idem Vir doctissimus, quum *castellum in ponte eo*, qui *Pharo propior erat*, à *Cæsare munitionem* (supra pag. 367. lin. 17.) hic somniavit. Nihil enim manifestius, quàm munitionem hic intelligi *eam*, quam instituerat Cæsar ad *prævallandum* (pag. 367. lin. penult.) *alterum illum pontem*, qui *Oppido propior erat*, (pag. 367. lin. 19;) & *contra quam munitionem, omnes Alexandrinorum copie ex oppido se eiecerant*, pag. 368. lin. 2.

discesserunt: Pauci, allevati scutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatârunt. Cæsar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est: Postquam universos cedere animadvertit, in suum navigium se recepit. Quò multitudo hominum infecuta quum irrumperet, neque administrandi neque repellendi à terrâ facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex navigio eiecit; atque ad eas, quæ longiùs constiterant, naves adnavit: Hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, nonnullos conservavit. Navigium quidem ejus, multitudine depressum militum, unâ cum hominibus interiit. Hôc prælio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, & paullo ultra eum numerum classarii & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt; atque, egestis ex mari lapidibus, liberè sunt usi postea ad mittenda navigia.

Hôc detrimento milites nostri ⁴⁸ tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potiùs atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis; ⁴⁹ in præliisque quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis⁵⁰: ⁵¹ manum comprehendi multum operibus, & ardentibus studiis militum; nec divulgata Cæsaris cohortatio, subsequi legionum aut laborem aut pugnandi poterat cupiditatem: Ut magis deterrendi & continendi à periculosissimis essent dimicationibus, quàm incitandi ad pugnandum.

ALEXANDRINI, quum Romanos & secundis rebus confirmari, & adversis incitari viderent; neque ullum belli tertium casum nôssent, quò possent esse firmiores; (ut conjecturâ consequi possumus), aut ⁵⁰ admoniti à regis amicis, qui in Cæsaris erant prædiis; aut ⁵¹ suo priore consilio, per occultos nuncios regi probato: Legatos ad Cæsarem miserunt, ut “ dimitteret regem, transiréque ad “ suos pateretur. Paratam enim omnem multitudinem esse, con- “ sectam tædio puellæ, fiduciario regno, dominatione crudelissimâ “ Ganymedis; facere id, quod rex imperâisset. Quo si auctore in “ Cæsaris fidem amicitiamque ⁵² venturi essent; nullius periculi “ timorem multitudini fore impedimento, quò minùs se dederent.” Cæsar, etsi fallacem gentem, sempérque alia cogitantem, alia simu-

B b

lantem,

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

§ XV.
Quo detri-
mento mili-
tes ad pu-
gnandum
magis in-
cenduntur.

§ XVI.
Potentibus
Alexandri-
nis, Cæsar
Regem illis
remittit Pto-
lemæum;
qui illico
Cæsari sit
hostis.

⁴⁸ *Tantum* abfuerunt] Nonnulli MSS. *abfunt*. Unde legendum con- jecerim, [*tantum* abfuit, &c.] Quod elegantius est quàm, *abfuerunt*.

⁴⁹ *In præliisque*] Sic MS Reg. Quæ & verior videtur lectio. Al. *in præliis*.

⁵⁰ *Admoniti*.] MS Eliensis, *inci- tati*. Quod probat Davisius.

⁵¹ *Suo priore consilio*,] hoc est; consilio, cujus ipsi aliis *primi* Au- thores essent, non alii ipsis.

⁵² *Venturi essent*;] Editt. Rom. & Venet. corruptè, *Ventum essent*. Beroaldi, *ventum esset*. Quod probat Davisius. Sed præstat vulgata lectio; quia melius convenit cum sequentibus, *se dederent*.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

effecto, nulla omnino schapha egredi posset: Altero instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex oppido se ejecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; Eodémque tempore, quæ consueverant navigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem constituerunt. Pugnabatur à nostris, ex ponte, ex mole; ab illis, ex areâ quæ erat adversus pontem, & ex navibus contra molem. In his rebus occupato Cæsare, militesque hortante; remigum magnus numerus, & classiariorum, ex longis navibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum, studio spectandi ferebatur; pars etiam, cupiditate pugnandi. Hi primum navigia hostium lapidibus ac fundis à mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: Sed postquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex navibus Alexandrini pauci; ut sine signis certisque ordinibus, sine ratione prodierant, sic temerè in naves refugere cœperunt. Quorum fugâ incitati Alexandrini, ⁴⁵ ex navibus egrediebantur, nostrisque acrius perturbatos insequiebantur. ⁴⁶ Simul qui in navibus longis remanserant, scalas rapere, navisque à terrâ repellere, properabant; ne hostes navibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri cohortium trium, quæ in ponte ac primâ mole constiterant; quum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum adversi sustinerent; veriti ne ab tergo circumvenirentur, & discessu navium omnino reditu intercluderentur; ⁴⁷ munitionem in pontem institutam reliquerunt, & magno cursu incitati ad naves contenderunt. Quorum pars, proximas nacta naves, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens, & dubitans quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est. Nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchoram naves consecuti, incolumes disces-

⁴⁵ *Ex navibus egrediebantur.*] Aut cum Davilio ex MS Eliensi (adde & MS Regium) & Editt. Vett. omnino rescribendum, [*PLURES ex navibus egrediebantur,*] ut respondeat præcedenti, paucis: Aut illud, *egrediebantur*, intelligendum erit, *egredi pergebant*.

⁴⁶ *Simul qui in navibus longis remanserant, scalas rapere,*] Turpiter hic dormitavit Rhellicanus, qui hæc de Alexandrinis absurdè accipit; cum mens Authoris longè alia, admodum perspicua sit. Hoc nimirum ait Hirtius: Quo tempore Cæsareanorum illi, qui ex longis navibus se ejecerant; (lin. 8.) temerè in naves refugere cœpissent, (lin. 15.) insequentibus Alexandrinis; eodem tempore reliquos, qui in navibus longis

remanserant, timore itidem correptos, *scalas rapere, navisque suas à terra repellere*; ne, repulsis militibus, etiam *navium ipsarum* potirentur Alexandrini.

⁴⁷ *Munitionem in pontem institutam reliquerunt.*] Neque minùs mirè hoc in loco ad Lucem cæcutivit idem Vir doctissimus, quum *castellum in ponte eo, qui Pharo propior erat, à Cæsare munitionem* (supra pag. 367. lin. 17.) hic somniavit. Nihil enim manifestius, quam munitionem hic intelligi eam, quam instituerat Cæsar ad prævallandum (pag. 367. lin. penult.) alterum illum pontem, qui Oppido propior erat, (pag. 367. lin. 19;) & contra quam munitionem, omnes Alexandrinorum copiae ex oppido se ejecerant, pag. 368. lin. 2.

discesserunt: Pauci, allevati scutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatârunt. Cæsar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est: Postquam universos cedere animadvertit, in suum navigium se recepit. Quò multitudo hominum infecuta quum irrumperet, neque administrandi neque repellendi à terrâ facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex navigio ejecit; atque ad eas, quæ longiùs constiterant, naves adnavit: Hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, nonnullos conservavit. Navigium quidem ejus, multitudine depressum militum, unà cum hominibus interiit. Hòc prælio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter 48, & paullo ultra eum numerum classarii & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt; atque, egestis ex mari lapidibus, liberè sunt usi postea ad mittenda navigia.

Hòc detrimento milites nostri 48 tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potiùs atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis; 49 in præliisque quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis: 50 manum comprehendi multum operibus, & ardentibus studiis militum; nec divulgata Cæsaris cohortatio, subsequi legionum aut laborem aut pugnandi poterat cupiditatem: Ut magis deterrendi & continendi à periculosissimis essent dimicationibus, quàm incitandi ad pugnandum.

ALEXANDRINI, quum Romanos & secundis rebus confirmari, & adversis incitari viderent; neque ullum belli tertium casum nôssent, quò possent esse firmiores; (ut conjecturâ consequi possumus), aut 51 admoniti à regis amicis, qui in Cæsaris erant præsidii; aut 52 suo priore consilio, per occultos nuncios regi probato: Legatos ad Cæsarem miserunt, ut "dimitteret regem, transiréque ad suos pateretur. Paratam enim omnem multitudinem esse, contra sectam tædio puellæ, fiduciario regno, dominatione crudelissimâ Ganymedis; facere id, quod rex imperâisset. Quo si auctore in Cæsaris fidem amicitiamque 53 venturi essent; nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quò minùs se dederent." Cæsar, etsi fallacem gentem, sempérque alia cogitantem, alia simu-

B b

lantem,

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

§ XV.
Quo detrimento milites ad pugnandum magis incendantur.

§ XVI.
Petentibus Alexandrinis, Cæsar Regem illis remittit Ptolemæum; qui illico Cæsari sit basis.

48 *Tantum* abfuerunt] Nonnulli MSS. *absunt*. Unde legendum conjecerim, [*tantum* absuit, &c.] Quod elegantius est quàm, *abfuerunt*.

49 *In præliisque*] Sic MS Reg. Quæ & verior videtur lectio. Al. *in præliis*.

50 *Admoniti*.] MS Eliensis, *incitati*. Quod probat Davisius.

51 *Suo priore consilio*,] hoc est; consilio, cujus ipsi aliis *primi* Auctores essent, non alii ipsis.

52 *Venturi essent*;] Editt. Rom. & Venet. corruptè, *Ventum essent*. Beroaldi, *ventum esset*. Quod probat Davisius. Sed præstat vulgata lectio; quia melius convenit cum sequentibus, *se dederent*.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. PARR.
DCCVII.

lantem, bene cognitam habebat; tamen petentibus dare veniam utile esse statuit: Quodd, si quo pacto sentirent ea, quæ postularent; mansurum in fide dimissum regem credebat: Sin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent; splendidiùs atque honestiùs sese contra regem quàm contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus, ut “ consuleret regno paterno; parceret “ præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset de- “ formata; cives suos primùm ad sanitatem revocaret, deinde con- “ servaret; fidem populo Romano sibi quæ præstaret, quum ipse “ tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret;” dex- terâ dexteram tenens, dimittere cœpit adultâ jam ætate puerum. At “ regis animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne à gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, “ ne se “ dimitteret; non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris esse “ jucundius.” Compressis pueri lacrimis, Cæsar ipse commotus; “ celeriter, si illa sentiret, fore eum secum” affirmans; ad suos dimisit. Ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus adeò contra Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, ut lacrimas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Cæsaris legati, amici, centuriones, militésque lætaban- tur; quodd nimia bonitas ejus, fallaciis pueri elusa esset. Quasi verò id Cæsar, bonitate tantùm adductus, ac non prudentissimo consilio, fecisset.

§ XVII.
Cæsaris clas-
sis prælium
minus secun-
dum com-
mittit.

Quum, duce assumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos, animadverterent; eludentibusque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque se quidquam proficere viderent: Rumorésque existerent, magna Cæsari præsidia, terrestri itinere, Syriâ Ciliciâque adduci; quod nondum Cæsari auditum erat: Interea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. Itaque expeditis navigiis, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis navibus, insidiabantur nostris commeatibus. Quod ubi Cæsari nuntiatum est, classẽ jubet expediri atque instrui. 54 Præficit huic Tib. Neronem. Proficiscuntur in eâ classe Rhodiæ naves; atque in his Euphranor, sine quo nulla unquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriores casum reservat; superiorum temporum dissimilis Euphranorem prosequabatur. Nam, quum ad Canopum ventum esset, instructâque utrimque classis conflisset, & suâ consuetudine Euphranor primus prælium commisset, & illic triremem hostium perforasset ac demersisset; proxi-
mam

53-Regis animus.] Sic MSS. Reg. & Vossii. Quod melius est quàm, ut in vulgatis, [regius animus.] 54 Præficit huic Tib. Neronem.] Ita ex MSS restituit Daviæus. Al. præficitar Tib. Nero.

nam longiùs insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est: Cui subsidium nemo tulit; sive quòd in ipso satùs præsidiù, pro virtute ac felicitate ejus, putarent esse; sive quòd ipsi sibi timebant. Itaque unus ex omnibus eo pœlio bene rem gessit, solus cum suâ quadriremi victrice periit.

Sua idem tempus Mithridates Pergamenus, ⁵⁵ magnæ nobilitatis domi, scientiæque in bello & virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris; missus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini, ad auxilia accersenda; ⁵⁶ magnas copias, quas celeriter & propensissimâ civitatum voluntate & suâ diligentia confecerat, itinere ⁵⁷ pedestri, quo conjungitur Ægyptus Syriæ, Pelusium adduxit: Idque oppidum, firmo præsidio ⁵⁸ occupatum ab Achillâ propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur,) repente magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus; & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis desessisque subiciebat; & perseverantiâ, constantiaque oppugnandi; quo die est aggressus, in suam redegit potestatem: Præsidiûque ibi suum collocavit. Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Cæsarem contendit; omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate eâ, quæ plerumque adest victori, pacârat, atque in amicitiam Cæsaris redegerat.

Locus est ferè regionum illarum nobilissimus, non ita longè ab Alexandria, qui nominatur Delta; Quod nomen à similitudine litteræ cepit. Nam pars quædam fluminis Nili, ⁵⁹ mirè derivata inter se duobus itineribus paulatim, medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad littus intervallo ⁶⁰ mari conjungitur. Cui

B b 2

loco

⁵⁵ Magnæ nobilitatis domi.] Aldus Manutius emendat; [magnæ nobilitatis homo.] Sed Davisius, allatis exemplis, probam esse istam locutionem, [magnæ nobilitatis domi,] ostendit. Verum & alio ratio est, quamobrem vulgata Lectio mutari omnino non debeat. Ex eâ nimium pendet elegantissima Antithesis; Magnæ nobilitatis domi, scientiæ & virtutis in bello, fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris, &c.

⁵⁶ Magnas copias — adduxit:] Ita ex MS Regio restitui. Al. [cum magnis copiis — adduxit.] Quam lectionem (quod mirum Editores omnes prætermisissent,) neque Latinitas patitur, neque Sensus.

⁵⁷ Pedestri,] terrestri, tam equitum quam peditum. Vide sup. ad pag. 277.

lin. 30. & infrâ ad pag. 375. lin. 12.

⁵⁸ Occupatum ab Achillâ] MSS Eliens. & Vossii, [occupatum Achillæ.]

⁵⁹ Mirè derivata] Vocem [mirè,] in quibusdam Codicibus omissam, delendam existimant Scaliger & Davisius, ut inepti hominis additamentum. Quid enim [inquit hic] MIRI est, insulas in mediis fluminibus comparere? Ego, retinendam omnino existimo: Non enim id Hirtio mirum, insulam in medio flumine comparere; sed flumen ita derivatum inter se duobus itineribus paulatim, ut similitudinem litteræ Δ accuratè efficiat.

⁶⁰ Mari conjungitur.] Ita Ciacconius rectè, ex conjecturâ; & Davisius ex MS Eliens. Vulgg. [à mari.]

Ante Chr.
xcvii.
U. C. Varr.
dcccvii.

§ XVIII.
Mithridates,
Cæsaris amicus,
expugnato Pelusio,
ad Cæsarem
magnis cum
copiis contendit.

§ XIX.
Regis cepit,
cum int. recipere conatæ,
repelluntur.

Ante Chr. loco quum appropinquare Mithridaten Rex cognovisset, & transfundum ei flumen sciret; magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari delerique Mithridaten, vel sine dubio retineri posse, credebat. Quemadmodum autem optabat eum vinci; sic satis habebat interclusum à Cæsare à se retineri. Quæ primæ copię flumen à Deltâ transire, & Mithridati occurrere potuerunt, prœlium commiserunt, festinantes præripere subsequētib; victorię societatem: Quorum impetum Mithridates ⁶¹ magnâ cum prudentiâ, consuetudine nostrâ castris vallatis, sustinuit. Quum verò incautē atque insolenter succedere eos munitionibus videret; eruptione undique factâ, magnum numerum eorum ⁶² interfecit. Quod nisi locorum notitiâ reliqui se texissent; partimque in naves, quibus flumen transierant, receperunt; funditus deleti essent. Qui ut paululū ab illo timore se recreārent, adjunctis iis qui subsequēbantur, rursus Mithridaten oppugnare cœperunt.

§ XX.

Ad Mithridatem sublevandum Cæsar, ad suas copias augendas Rex eodem tempore profectus, conjunctis uterque copiis omnibus confingunt; & Regis exercitus penitus profligatur.

MITTITUR à Mithridate nuncius Cæsari, qui rem gestam perferret. Cognoscit ex suis eadem hæc accidisse Rex. Ita penè sub idem tempus, & rex ad opprimendum Mithridaten proficiscitur, & Cæsar ad recipiendum. Celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus; ⁶³ in quo magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flumine dimicaret. Sed, circumvectus eo mari, quod Africę partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus; prius tamen regis copiis occurrit, quàm is Mithridaten aggredi posset: eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit.

§ XXI.

CONSEDERAT cum copiis rex, loco naturâ munito; quod erat ipse excelsior, planitie ex omnibus partibus subiectâ. Tribus autem ex lateribus, variis genere munitionibus tegebatur: Unum latus erat adjectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret; tertium, palude cingebatur. Inter castra Regis & Cæsaris iter, flumen intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influebat; aberat autem ab Regis castris, millia passuum circiter VII. Rex, quum hōc itinere venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent, & eminus ex ripis prœlium impar inirent; nullum enim processum virtus habebat, aut periculum ignavia subibat. Quæ res incendit dolore milites equitesque nostros, quod tam diu pari prœlio cum Alexandrinis

⁶¹ Magnâ cum prudentiâ,] MSS Reg. Eliens. & Vossii addunt, [magnâ cum prudentiâ,] constantiâque virtutum.] Ut forte legi possit, [magnâ cum prudentiâ, constantiâque MILITUM.]

⁶² Interfecit.] Ita ex MSS Reg. & Eliens. & Edit. Rom. restitui;

postulante Temporum ratione. Al. minus rectè, [interfecit.]

⁶³ In quo] Sic restituendum vidit Davisius ex MS Eliensi; quocum facit MS Regius. Editi perperam habent, [in quâ.] Non enim in navigatione, sed in flumine paratam habebat classem Rex.

drinis certaretur. Itaque eodem tempore equites Germani dispersi vada fluminis quærentes, partim demissioribus ripis flumen transierunt; & legionarii, ⁶⁴ magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinòque aggere injecto, flumen transierunt. Quorum impetum adeò pertimuerunt hostes, ut in fugâ spem salutis collocarent. Sed id frustra: Namque ex eâ fugâ pauci ad regem refugerunt, penè omni reliquâ multitudine interfectâ.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

CÆSAR, re præclarissimè gestâ, quum subitum adventum suum judicaret magnum terrorem Alexandrinis injecturum, protinus victor ad regis castra pertendit. Hæc quum & opere magno vallata, & loci naturâ munita adverteret; confertâque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret; lassos itinere ac præliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit: Itaque, non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in proximo vico non longè à suis castris muniverat, brachiisque cum opere castrorum conjunxerat, vici obtinendi causâ; Cæsar, aggressus omnibus copiis, expugnat. Non quòd id minori numero militum consequi, difficile factu putaret; sed ut ab eâ victoriâ, perterritis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret. Itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus successerunt; acerrimèque eminus præliari cœperunt. Duabus ex partibus ⁶⁵ aditus oppugnationis nostris dabatur: Unâ, ⁶⁶ quam liberum accessum habere demonstravi; alterâ, quæ mediocre intervallum inter castra & flumen Nilum habebat. Maxima & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat: Plurimum autem proficiebant hostes in repellendis vulnerandisque nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. Diversis enim telis nostri figebantur; adversi, ex vallo castrorum; aversi, ex flumine; in quo multæ naves, instructæ funditoribus & sagittariis, nostros impugnabant. Cæsar, quum videret milites acrius præliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem: Quumque animum adverteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quòd & per se munitus esset; &

§ XXII.
*Cæsar castra
Regis expug-
nat; Rexque
ipse fugiens,
navigio de-
merso, perit.*

B b 3

studio

⁶⁴ Magnis arboribus, excisis—projectis.] Codices nonnulli [et projectis.] Sed minùs eleganter. Usurpatur enim præcedens [excisis,] non ut Participium, sed ut Adjectivum. Similis constructio supra, pag. 347, lin. 36, [Neque ante prælium, in Thessaliâ factum, cognitum &c.]

⁶⁵ Aditus oppugnationis nostris dabatur.] Edidit Davissus, [aditus oppugnationibus nostris dabatur:]

Annotat autem, ex MSS. & Edit. Vett. legi debere, *oppugnationis*. In Editione nimirum Jungermanni, errore typographico impressum fuit, *oppugnationibus*: Scaliger autem, quem secutus est Jungermannus, ediderat, *oppugnationis*; Quod & in aliis, tam recens quàm olim editis, reperire est.

⁶⁶ Quam—habere.] Codices nonnulli; quâ—haberi.

Ante Chr.
XVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

studio partim pugnandi, partim spectandi, decurrissent in eum locum in quo pugnabatur: ⁶⁷ cohortes illò circuire castra, & summum locum aggredi, iussit; hisque Carfulenum præfecit, & animi magnitudine, & rei militaris scientiâ, virum præstantem. Quò ut ventum est; paucis defendentibus munitionem, nostris contrâ militibus acerrimè pugnantibus; diverso clamore & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes ⁶⁸ castrorum discurre cœperunt. Quorum perturbatione, nostrorum animi aded sunt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent; ex quo decurrentes, magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim se de vallo præcipitaverunt in eam partem, quæ flumini erat adjuncta. Horum primis in ipsâ fossâ munitionis ⁶⁹ magnâ ruinâ oppressis cæteri faciliorem fugam habuerunt. Constat fugisse ex castris Regem ipsum; ⁷⁰ receptumque in navem; & multitudinem eorum, qui ad proximas naves adnabant, demerso navigio, perisse.

§ XXIII.
Cæsar, Alexandrini in deditionem receptis, Ægypto potiturus,

Re felicissimè celerrimèque gestâ; Cæsar, magnæ victoriæ fiducia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque eâ parte oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. Neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo prælio audito, nihil jam de bello essent cogitaturi. Dignum adveniens fructum virtutis & animi magnitudinis tulit. Omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis; veste eâ sumptâ, quâ supplices dominantes deprecari consueverunt; sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, adveniienti Cæsari occurrerunt, seque ei dederunt. Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magnâ gratulatione venit suorum; qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur.

§ XXIV.
Regesque ibi constituit.

CÆSAR, Ægypto atque Alexandria potitus, reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum Romanum ne mutarentur. Nam majore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum; majorique ex duabus filiis Cleopatraz, quæ manserat in fide præsidisque ejus. Minorem Arsinoën, cujus

67 Cohortes illò] Færnus conjicit legendum; cohortes III.

68 Castrorum] Vocem hanc, à Recentioribus omissam; consentientibus MSS. & Editt. veteribus, restituit Davisius.

69 Magnâ ruinâ oppressis,] Ita Davisius ex MSS Ciacconii & Eliensi, (quibus suffragantur MSS Reg. & Voisii,) rependendum vidit; Sic enim

& infra, §. 61. [partim suorum ruinâ oppressis.] In vulgatis est, [magnâ vi oppressis.]

70 Receptumque in navem; &—perisse.] Copulam [et] sententiam turbare, ideòque omnino delendam existimat Davisius. Sed fallitur. Æquè enim Latine dicitur, [receptumque in navem,—perisse] vel [receptumque (subintell. esse) in navem, &—perisse]

cujus nomine diu regnâsse impotenter Ganymedem docuimus, deducere ex regno statuit; ne qua rursus nova dissensio, prius quam diuturnitate ⁷¹ confirmarentur regis imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legione veteranâ vi secum deductâ, cæteras ibi ⁷² relinquit; quò firmitus esset eorum regum imperium: Qui neque amorem suorum habere poterant, quòd fideliter ⁷³ permanserant in Cæsaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti. Simul ad imperii nostri dignitatem utilitatēque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide regis, præsidii eos nostris esse tutos; & hos, si essent ingrati, posse iisdem præsidii coërceri. Sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipse ⁷⁴ itinere terrestri profectus est in Syriam.

Dum hæc in Ægypto geruntur; rex Deiotarus ad Domitium Calvinum, cui Cæsar Asiam finitimâsque provincias administrandas transfuderat, venit; oratum, “ ne Armeniam minorem, regnum suum; néve Cappadociam, regnum Ariobarzani, possideri videretur; starique pateretur à Pharnace. Quo malo nisi liberarentur; ⁷⁵ imperata sibi facere, pecuniâque promissam Cæsari non posse se persolvere.” ⁷⁶ Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris quam pecuniam necessariam esse judicaret; sed etiam turpe populo Romano, & Cæsari victori, sibi que infame esse statueret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege occupari;

B b 4

nuncios

§ XXV.

Interea Domitius Calvinus, Cæsarianus, bellum cum Pharnace in Armenia minore gerit infeliciter.

⁷¹ Confirmarentur Regis imperia.] Existimo, cum doctissimo Davisio, legendum, [confirmarentur Regum imperia,] scilicet Cleopatraz fratriscue ejus. Sic enim infra, lin. 5, [quò firmitus esset eorum Regum imperium; & lin. 9, si permanerent in fide Reges.] Vel, quoniam in nonnullis MSS scriptum est, [confirmaretur Regis imperium;] fortasse legi poterit, [confirmaretur Regum imperium.]

⁷² Relinquit;] Ex MSS Reg. Eliens. & Vossii, legendum videtur; reliquit.

⁷³ Permanserant] MSS. Reg. & Vossii; permanerent. Neutra Lectio mala.

⁷⁴ Itinere terrestri] Rectè vidit Davisius ex Edit. Beroaldi legendum, [itinere pedestri.] Etenim in MS Vossii, ita planè scriptum est. Et, (ut supra est annotatum ad pag. 371, lin. 11.) iter pedestre est profectio Terrâ, tam equitum quam peditum. Neque enim tantum pe-

destres copia, apud bonos Autores, classi opponuntur, (quod annotavit Davisius;) sed & pedibus eò quis ire dicitur, quò terrâ scilicet, non mari proficiscitur. Supra, pag. 277. lin. 25, 30; Cæsar, postquam navibus profectus fuisset Tarraconem, P E D I B U S deinceps (scil. terrestri itinere) Narbonem atque inde Massiliam pervenisse se narrat.

⁷⁵ Imperata sibi facere, pecuniâque — non posse se persolvere.] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. [imperata se facere, pecuniâque — non posse persolvere.] Quod idem est: Præcipue si, transposito vocabulo, legatur [— persolvere non posse.]

⁷⁶ Domitius, — quum — judicaret; statueret,] MS Reg. statuens. Ut fortè tota ista periodus hoc modo scripta esse potuerit: [Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris pecuniam necessariam esse judicans; sed etiam turpe — esse statuens, &c.]

Ante Chr. nuncios confestim ad Pharnacem misit, "Armeniâ Cappadociâque
 XLVII. "decederet; néve occupatione belli civilis, populi Romani jûs
 U. C. Varr. "majestatemque tentaret." Hanc denunciationem quum majorem
 DCCVII. vim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu
 accessisset; ad legiones profectus, unam ex tribus, tricésimam sex-
 tam, secum ducit; 11 in Ægyptum ad Cæsarem mittit, litteris ejus
 evocatas; Quarum altera in bello Alexandrino non occurrit, quod
 itinere terrestri per Syriam erat missa. Adjungit Cn. Domitius lé-
 gioni xxxvi duas à Deiotaro, quas ille disciplinâ atque armaturâ
 nostrâ complures annos constitutas habebat; equitêque centum:
 Totidêmq̃ ab Ariobarzane sumit. Mittit P. Sextium ad C. Pla-
 torium quæstorem, ut legionem adduceret, quæ ex tumultuariis
 militibus in Ponto confecta erat; Quinctumque Patifum in Cili-
 ciam, ad auxilia accersenda. Quæ copiæ celeriter omnes, jussu
 Domitii, 77 Comana convenerunt.

§ XXV. INTERIM legati à Pharnace responsa referunt: "Cappadociâ
 "se decessisse; Armeniam minorem recepisse, quam paterno no-
 "mine jure obtinere deberet: Denique ejus regni causa integra
 "Cæsari servaretur; paratum enim se facere, quod is statuisset."
 Cn. Domitius, quum animadverteret eum Cappadociâ decessisse,
 non voluntate adductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam
 defendere posset subjectam suo regno, quam Cappadociam longius
 remotam; quodque omnes 111 legiones adducturum Domitium
 putasset, ex quibus cum 11 ad Cæsarem missas audisset, 78 audaciùs
 in Armeniâ substitisset: Perseverare cepit, ut "eo quoque regno
 "decederet; Neque enim aliud jus esse Cappadociæ atque Ar-
 "menia; Nec justè eum postulare, ut in Cæsaris adventum res
 "integra differretur; Id enim esse integrum, quod ita esset, ut
 "fuiisset." His responsis datis; cum iis copiis, quas supra scripsi,
 profectus est in Armeniam; locisque superioribus iter facere in-
 stituit. Nam ex Ponto à Comanis jugum editum silvestre est, per-
 tinens in Armeniam minorem; quo Cappadocia finitur ab Armenia.
 Cujus itineris has esse certas opportunitates; quod, in locis supe-
 rioribus, nullus impetus repentinus accidere hostium poterat; &
 quod Cappadocia his jugis subjecta, magnam commeatus copiam
 erat subministratura.

COM-

77 Comana] Ita scribendum, in planè nullam efficit, ut mirum sit
 Accusativo plurali. Editi nonnulli, valde, fugisse hoc omnes Editores.
 Comana. Sed perperam. Semper Efficit enim ista corruptio, ut se-
 enim utitur Cæsar hoc nomine, in quens [perseverare cepit,] qui intel-
 numero plurali. ligitur Domitius, dictum videatur de

78 Audaciùs] Ita optimè restituit Pharnace: Quod est absurdissimum.
 Davisus ex Editione Stephani. Quâ Nam hoc ait Hirtius; Quod Phar-
 cum consentit MS Vossii. Reliqui naces audaciùs in Armeniâ substi-
 omnes MS & Editi corruptissime tisset, ideo perseverare cepit Domiti-
 habent, audaciùsque. Quod senten- us, ut eo quoque regno decederet Phar-
 tiam adeò perturbat penitus, & naces, &c.

COMPLURES interim legationes Pharnaces ad Domitium mit-
tit; quæ de pace agerent, regiæque munera Domitio ferrent. Ea
constanter omnia aspernabatur; "nec sibi quidquam fore anti-
"quius, quàm dignitatem populi Romani & regna sociorum recu-
"perare," legatis respondebat. Magnis & continuis itineribus
confectis, quum ⁷⁹ adventaret ad Nicopolim; quod oppidum in Ar-
menia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen
altis ab duobus lateribus objectis, satis magno intervallo ab oppido
remotis; castra posuit, ⁸⁰ longè à Nicopoli circiter millia passuum
vii. Quibus ex castris quum locus angustus atque impeditus esset
transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites omnesque penè
disposuit equites: Magnam autem multitudinem pecoris intra eas
fauces dissipari iussit, paganosque & oppidanos in iis locis obversari:
Ut ⁸¹ si amicus Domitius eas angustias transiret, nihil de insidiis sus-
picaretur, quum in agris & pecora & homines animadverteret versa-
ri, tanquam amicorum adventu: Sin verò, ut in hostium fines, veni-
ret; prædâ diripiendâ milites dissiparentur, dispersique cæderentur.

Hæc quum administraret, nunquam tamen intermittebat lega-
tos de pace atque amicitia mittere ad Domitium; quum hoc ipso
crederet eum facilius decipi posse. At contrâ spes pacis, Domitio
in iisdem castris morandi attulit causam. Ita Pharnaces, amissâ
proximi temporis occasione, veritus ne cognoscerentur insidiæ, suos
in castra revocavit. Domitius postero die propius Nicopolim ac-
cessit, castræque oppido contulit: quæ dum muniunt nostri, Phar-
naces aciem instruxit suo more atque instituto; In fronte enim,
simplici directâ acie, cornua trihis firmabantur subsidiis; Eadem
ratione hæc mediâ collocabantur acie, duobus dextrâ sinistræque in-
tervallis, simplicibus ordinibus instructis. Perfecit inceptum castro-
rum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instructâ.

PROXIMA nocte Pharnaces; interceptis tabellariis, qui de
Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant; cognoscit Cæsa-
rem magno in periculo versari, ⁸² flagitaræque à Domitio, ut quam-
primum

⁷⁹ *Adventaret ad Nicopolim;* Ita
restituit Davisius ex Edit. Vett. &
MS Eliens. Quibuscum consentiunt
MSS Reg. & Vossii. Rectè. Nam,
præterquam quod locorum nomini-
bus præpositionem sæpissime præpo-
nant Cæsar & Hirtius; non venit
Nicopolim Pharnaces, sed *propè ad*
Nicopolim, interiectis aliquot passu-
um millibus. Vide supra ad pag.
316. lin. 15. Malè Edit. Recentior-
es, [*Adventaret Nicopolim.*]

⁸⁰ *Longè à Nicopoli, circiter mil-
lia &c.* Vide supra ad pag. 112,
lin. 22.

⁸¹ *Si amicus*] Meritò hîc ineptiæ
arguit Davisius Joan. Goduinum,
qui ex corruptissimis quibusdam Co-
dicibus rescribit, [*siue amicus siue*
inimicus. Quod adfuerunt nimirum &
adfutum probârunt ii, qui quod
duabus post lineis subiicitur, [*sin*
verò, ut in hostium fines,] nondum
legerant.

⁸² *Flagitaræque*] Ita ex MS Reg.
& Edit. Rom. restitui. Scaliger &
Recentiores omnes, [*flagitarique.*]
Quæ Syntaxis est nulla: Sequitur
enim, [*ut quamprimum sibi subsidia*
mitteret.]

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

primum sibi subsidia mitteret, ⁸³ propiusque ipse Alexandriam per Syriam accederet. Quâ cognitâ re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset; quum discedendum celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido, quâ facillimum accessum & æquissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas 11 directas, non ita magno medio intervallo relicto, 14 pedum altitudinis, in eum locum deduxit, quò longius constituerat suam non producere aciem. Inter has fossas aciem semper instruebat; equitatum autem ab lateribus omnem, extra fossam, collocabat; qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum.

§ XXX. DOMITIUS autem; quum Cæsaris magis periculo, quam suo, commoveretur; neque se tutò discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejecerat, rursus appeteret, aut sine causâ discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. xxxvi legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum; reliquis cohortibus in ⁸⁴ subsidiis collocatis. Sic utrimque acie instructâ, processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurrunt: Acriter varièque pugnatur: Nam xxxvi legio, quum extra fossam in equitatum regis impetum fecisset, adeò secundum prælium fecit, ut mœnibus oppidi succederet, ⁸⁵ fossamque transiret, aversosque hostes aggrediretur. At Pontica ex alterâ parte legio, quum paullulum aversa hostibus cessisset; ⁸⁶ fossam autem circuire ⁸⁷ acies secundò conata esset, ut aperto latere aggrediretur hostem; ⁸⁸ in ipso transitu fossæ, confixa & oppressa est. Deiotari verò legiones vix impetum sustinuerunt. Ita victrices regis copiarum, cornu suo dextero, mediâque

⁸³ Propiusque — *Alexandriam* &c.] Cùm Cæsar intra ipsum oppidum in periculo versaretur, existimat Davius emendandum, [proptiusque — *Alexandriam* &c.] Ingeniosè: Sed nihil opus. Satis enim erat, si *Domitius Cæsari* quamprimum subsidia *Alexandriam* mitteret; ipse interim cum toto exercitu *PROPIUS* accederet, ad distinendas Regis copias.

⁸⁴ In subsidiis] Codices nonnulli MSS & Editi, [in infidiis.] Corrupte. Ut rectè notavit Davius.

⁸⁵ Fossamque transiret, aversosque hostes, &c.] Ita optimè restituendum vidit Ciacconius. Atque ita à Berroaldo editum, & in MS Eliensi scriptum, notavit Davius. Ut mi-

rum sit Scaligerum & Recentiores, nullo sensu edidisse, [*adversosque*.] Etenim perspicuum est *Domitium* transisse fossam, non *primam* istam quæ esset *adversis* hostibus, sed *posterioriorem* illam quæ esset à tergo hostibus; adeoque hostes *AVERSOS* esse aggressos.

⁸⁶ Fossam autem circuire] *Priorem* illam; quæ esset *adversis* hostibus.

⁸⁷ Acies] Nullum hîc locum habet ista vox, nisi legio illa Pontica, quæ erat cornu sinistrum, inusitato modo hîc appellata sit *acies*. Alioqui scribendum erat fortasse, *acie*; aut potius ex toto delenda ea vox.

⁸⁸ In ipso transitu fossæ,] *Posterioris* scilicet, postquam circumierant *priorem*.

que acie, converterunt se ad xxxvi legionem. Quæ tamen fortiter
 vincentium impetum sustinuit, magnis copiis hostium circumdata;
 29 præsentissimoque animo pugnans in orbem se recepit ad radices
 montium; quò Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit.
 Ita, Ponticâ legione penè totâ amissâ, magnâ parte Deiotari mili-
 tum interfectâ xxxvi legio in loca se superiora contulit, non am-
 pliùs ccl desideratis. Ceciderunt eo prælio splendidi ac illustres
 viri nonnulli, equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius
 accepto, reliquias exercitus dissipati collegit; itineribusque tutis,
 per Cappadociam se in Asiam recepit.

Ante Chr.

XLVII.

U. C. Varr.
DCCVXI.

PHARNACES, rebus secundis elatus; quum de Cæsare ea, quæ § XXXI.
 optabat, speraret; Pontum omnibus copiis occupavit. Ibique &
 victor, & rex crudelissimus, quum sibi fortunam paternam feliciore
 eventû destinaret, multa oppida expugnavit; bona civium Ro-
 manorum, Ponticorumque diripuit; supplicia constituit in eos,
 qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ea
 quæ morte essent miseriora: Pontumque, nullo defendente, pater-
 num regnum se recepisse glorians, obtinebat.

SUB idem tempus, in Illyrico est incommodum acceptum. § XXXII.
 Quæ provincia superioribus mensibus retenta, non tantum sine ig-
 nominiâ, sed etiam cum laude, erat. Namque eò missus ætate Eodem Tem-
 cum II legionibus Q. Cornificius, Cæsaris quæstor pro prætoris, pora in Illy-
 quæquam erat provincia minimè copiosa ad exercitus alendos, & rico, quod I
 finitimo bello ac dissensionibus vastata & confecta; tamen pruden- Q. Cornificio
 tiâ ac diligentia suâ, quod magnam curam suscipiebat ne quod tem- rat defen-
 merè progrediretur, & recepit & defendit. Namque & castella sum, sub Ga-
 complura locis editis posita, quorum opportunitas castellanos in- binio Ma-
 pellebat ad decursiones faciendas & bellum inferendum, expugnavit; gnum incom-
 eaque prædâ milites donavit: Quæ etsi erat tenuis, tamen in tantâ modum est
 provinciæ desperatione erat grata, præsertim virtute parta. Et quum acceptum;
 Octavius ex fugâ Pharsalici prælii, magnâ classe in illum se sinum
 contulisset; paucis navibus Iadertinorum, quorum semper in Rem-
 publicam singulare constiterat officium, dispersis Octavianis navibus
 erat potitus; ut vel classe dimicare posset, adjunctis captivis navi-
 bus sociorum. Et quum diversissimâ parte orbis terrarum, Cn. Pom-
 peium victor Cæsar sequeretur; complurisque adversarios in Illyri-
 cum, propter Macedoniæ propinquitatem, se, reliquiis ex fugâ col-
 lectis, contulisse audiret; litteras ad Gabinium mittit, uti " cum
 " legionibus tironum, quæ nuper erant conscriptæ, proficisceretur
 " in Illyricum; conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod
 " periculum provinciæ inferretur, depelleret; sin ea non magnis co-
 piis

29 Præsentissimoque animo] Editi [sentissimoque animo.] Aut ex con-
 omnes, [præsentissimo animo.] Quo] jecturâ legendum; [magni] QU E
 pacto oratio est imperfecta, Re-] copiiis—circumdata, præsentissimo
 scribendum, ex MS Regio, [præ-] animo &c.]

Ante Cn. XLVII. "piis tuta esse posset, in Macedoniam legiones" adduceret; Om-
U. C. Varr. "nem enim illam partem regionemque, vivo Cn. Pompeio, bel-
DCCVII. lum instauraturam esse" credebat.

GABINIUS, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni ac
§ XXXIII. difficile: Sive copiosorem provinciam existimans; sive multum
fortunæ victoris Cæsaris tribuens; sive virtute & scientiâ suâ con-
fusus, ⁹¹ quâ sæpe in bellis periclitatus magnas res & secundas ducta
ausûque suo gesserat: neque provinciæ facultatibus sublevabatur,
quæ partim erat exinanita, partim infidelis; neque navibus, inter-
cluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnis-
que difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bel-
lum gerebat. Ita, quum durissimis tempestatibus, propter inopiam,
castella aut oppida expugnare cogeretur; crebra incommoda acci-
piebat: adeoque est à barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens
in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi fidelissimi-
que incolebant, ⁹² in agmine dimicare sit coactus. Quo prælio,
duobus millibus militum ampliùs amissis, centurionibus XXXVIII,
tribunis IV; cum reliquis copiis Salonam se recepit: Suramâque ibi
difficultate rerum omnium pressus, paucis mensibus morbo periit.
Cujus & infelicitas vivi, & subita mors, in magnam spem Octa-
vium adduxit provinciæ potiundæ: Quem tamen diutiùs in rebus
secundis, & fortuna, quæ plurimam in bellis potest, diligentiaque
Cornificii, & virtus Vatiniî versari passa non est.

§ XXXIV. VATINIUS, Brundisii quum esset; cognitis rebus, quæ gesta
erant in Illyrico; quum crebris litteris Cornificii, ad auxilium pro-
vinciæ ferendum evocaretur; & M. Octavium audiret eum bar-
baris fœdera percussisse, compluribusque locis nostrorum militum
oppugnare præsidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis
per barbaros: Et si gravi valetudine affectus, vix corporis viribus
animum sequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturæ, dif-
ficultatésque hiemis & subitæ præparationis. Nam, quum ipse pau-
cas in portu naves longas haberet; litteras ⁹³ in Achaiam ad Q.
Kalenum misit, uti sibi classem mitteret. Quod quum tardius
feret,

⁹⁰ Adduceret;] Editi ferè om- tis commodo.

nes, adducerent. Sed Davissius ex | ⁹² In agmine] Hoc est, in itinere,
Edit. Steph. & MS Eliensi, (quibus- ubi aciem instruere nequiret. Meri-
cums faciunt MSS Reg. & Vossii,) tóque ridet Davissius Joan. Godui-
restituit; adduceret. Quæ & verior num; qui, In agmine; hoc est, inquit,
videtur lectio. Non enim Cornificius, tanto cum periculo, ut, expletis Im-
relictâ suâ provinciâ; sed Gabinus peratoris officiis, coactus sit militi-
solus, in Macedoniam videtur fuisse partes suscipere, manu ipse pugnando,
iturus. quod alienum ab Imperatore.

⁹¹ Quâ sæpe in bellis periclitatus] ⁹³ In Achaiam ad Q. Kalenum]
Sic ex MS Reg. Eliens. & Vossii Codices nonnulli, [ad Achaiam.]
restitui. Editi, [quam sæpe &c.] Al. [in Achaiam atque Kalenum.]
Neque Latinitate neque Sensu sa- Corruptè.

feret, quàm periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octavii non poterant; navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quanquam non satis iustâ ad præliandum, rostra imposuit. ⁹⁴ His adjunctis navibus longis, & numero classis aucto; ⁹⁵ militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero ægrorum relictî erant Brandisii, quum exercitus in Græciam transportaretur; profectus est in Illyricum. Maritimâsque nonnullas civitates, quæ defecerant Octaviôque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio prætervehebatur: Nec sibi ullius rei moram necessitatêque injungebat, quin, quàm celerrimè posset, ipsum Octavium persequeretur. Hunc, oppugnantem Epidaurum terrâ marique, ubi nostrum erat præsidium; adventu suo discedere ab oppugnatione coëgit, præsidiumque nostrum recepit.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr
DCCVII.

⁹⁶ OCTAVIUS, quum Vatinium classem magnâ ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovisset; confusus suâ classe, substitit ad insulam Tauridem. Quâ regione Vatinius insequens navigabat; non quòd Octavium ibi restitisse sciret, sed quòd eum longius progressum insequi decreverat. Quum propius Tauridem accessisset; distensis suis navibus, quòd & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis; repentè adversam ad se venientem navem, antennis ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animadvertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittrique antennis jubet, & milites armari: Et, vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum; quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani, repentè oppressi: Parati deinceps Octavianiani ex portu procedebant. Instruitur utrimque acies: Ordine disposita magis, Octaviana: Paratior militum animis, Vatiniana.

VATINIUS, quum animadverteret neque navium se magnitudi-
ne, ⁹⁷ neque numero parem esse futuræ dimicationi; fortunæ rem committere maluit. Itaque primus suâ quinquerei in quadriremem ipsius Octavii impetum fecit. Celerrimè fortissimèque contrà illo

⁹⁴ *His adjunctis*] MSS plerique & [Et quum &c.] Ut fortè legi possit, Edit. Vett. [*has adjunctas*:] Quod [Is quum &c.] Sed præstare videtur Latinum non est. MS Reg. Et *adjunctis his*.] Quæ lectio eadem ac vulgata. Quid si legamus, [*AD HAS adjunctis*, &c.]? Nam in omnibus ferè MSS est, [*has*;] & inde ex [*adjunctis*] fecit Librariorum imperitia [*adjunctas*.]

⁹⁵ *Militibus*] MSS nonnulli, *militibusque*. Sed perperam. Vide supra ad Pag. 43, lin. 24.

⁹⁶ *Octavius, quum &c.*] MS Reg. [Et quum &c.] Non infeliciter.

⁹⁷ — neque numero parem esse futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit. Itaque &c.] MSS pro futuræ, habent *fortuitæ*. Et Urfini Codex, pro *maluit*, habet *noluit*. Unde iste Vir doctus legendum existimat, [— neque numero parem esse fortuitæ dimicationi; fortunæ rem committere noluit. Itaque &c.]

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Parr.
DCCVII.

illo remigante, naves adversæ rostris ⁹⁸ concurrunt adeò vehementer, ut navis Octaviana, rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prœlium, concurriturque ad duces maximè: Nam quum suo quisque auxilium ferret, magnum comminus in angusto mari prœlium factum est: Quantòque conjunctis magis navibus configendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: Qui admirandâ virtute ex suis navibus in hostium naves transilire non dubitabant; & dimicatione æquatâ, longè superiores virtute, rem feliciter gerebant. Deprimitur ipsius Octavii quadremis: Multæ præterea capiuntur, aut rostris perforatæ merguntur: Propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. Ipse Octavius se in scapham confert; in quam plures quum confugerent, depressâ scaphâ, vulneratus, tamen adnatat ad suam myoparonem: Eo receptus, quum prœlium nox dirimeret, tempestate magnâ ⁹⁹ velis profugit. Sequuntur hunc suæ naves nonnullæ, quas casus ab illo periculo vindicârat.

§XXXVII. At Vatinius, re bene gestâ, receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octaviana ad dimicandum processerat. Capit ex eo prœlio pentrem 1, triremes 11, ² dicrotas VIII, complurésque remiges Octavianos: ³ posteròque ibi die fuit, dum suas captivâsque naves resciceret. Post diem III, contendit in insulam Issam; quòd eò se recepisse ex fugâ credebat Octavium. ⁴ Erat in eâ regione nobilissimum oppidum, conjunctissimùmque Octavio: Quò ut pervenit, oppidani supplices se Vatinio dederunt: Comperitque ipsum Octavium, ⁵ paucis parvisque navigiis, vento secundo, regionem Græciæ petisse; inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita brevi spatio re præclarissimè gestâ, provinciâ receptâ & Cornificio redditâ, classe adversariorum ex illo toto sinu expulsâ; victor se Brundisium, incolumi exercitu & classe, recepit.

119

⁹⁸ Concurrunt] MSS Reg. Eliens. & Vossii; concurrerunt. Quod & melius hoc in loco convenit.

⁹⁹ Velis profugit;] MSS nonnulli, [vix profugit.] Alii, [velis vix profugit.] Quarum trium Lætionum utravis ferri poterit.

¹ Dicrotas] Alii; dicrota, δεικροτα. Al. dieres, διήρης.

² Posteròque ibi die fuit, dum — resciceret: Post diem tertium &c.] MSS Reg. Eliens. & Vossii; [posteròque ibi die, dum — resciceret, consumpto; post diem tertium &c.] Quæ lectio æquè proba.

³ Erat in eâ regione nobilissimum oppidum,] Sic MS Regius & Edit. Vascofani. Editi nuperi, [erat nobilissimum regionum earum oppidum.] MS Vossii, [Erat in eâ nobilissimum regionum earum oppidum.] [Voces istæ [in eâ] corruptæ videntur ex [Mæum.] Sic enim MS Eliens. & Edit. Rom. & Ven. [Erat Mæum nobilissimum regionum earum oppidum.] Quam demum, cum doctissimo Davilio, veram esse posse existimo Lætionem. . .
⁴ Paucis parvisque] Editi; parvis paucisque. Qui minus elegans videtur verborum ordo.

His autem temporibus, quibus Cæsar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, & Palæpharfalli rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam majore periculi famâ dimicabat; Cassius Longinus, in Hispaniâ ⁵ proprætor provinciæ ulterioris obtinendæ causâ relictus; sive consuetudine naturæ suæ; sive odio, quod in illam provinciam susceperat quæstor, ex insidiis ibi vulneratus; magnas odii sui fecerat accessiones. Quod vel ex conscientia suâ, quum de se mutuo sentire provinciam crederet; vel multis signis & testimoniis eorum, qui difficulter odia ⁶ dissimulabant; animadvertere poterat: Et compensare offensionem provinciæ, exercitûs amore cupiebat. Itaque quum primûm in unum locum exercitum conduxit, HS ⁷ centenos militibus est pollicitus. Nec multo post; quum in Lusitaniâ Medobregam oppidum, montemque Herminium expugnâisset, quod Medobregenses confugerant; ibique Imperator esset appellatus; iterum HS centenis milites donavit. Multa præterea & magna præmia singulis concedebat; quæ speciosum reddebant præsentem exercitûs amorem; paullatim tamen & occultè militarem disciplinam severitatēque minuebant.

CASSIUS, legionibus in hiberna dispositis, ad jus dicendum § XXXIX. Cordubam se recepit; contractumque in eâs alienum, gravissimis oneribus provinciæ constituit exsolvere. Et, (ut largitionis postulat consuetudo,) percausam liberalitatis speciosam, plura largitori quærebantur. Pecuniæ locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat. In gregem locupletium, simultatum causæ tenues conjiciebantur. Neque ullum genus quæstûs, aut magni & evidenti, aut minimi & sortididi, prætermittebatur; quo domus & tribunal imperatoris vacaret. Nemo erat, qui modò aliquam jacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut inter reos referretur. Ita etiam magna sollicitudo periculorum, & jacturas & detrimenta rei familiaris adjungebatur.

QUIBUS de causis accidit, ut, quum Longinus imperator eadem faceret, quæ fecerat quæstor; similia rursus de morte ejus provinciales consilia inirent. Horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus; qui, quum in illâ societate versarentur rapinarum, ⁸ nihilominus tamen oderant eum cujus nomine peccabant: Sibique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod intercederat, aut erat interpellatum, Cassio assignabant. V legionem novam conscribit; Augetur odium & ex ipso delectu, & sumptu additæ

5 Proprætor] Codices nonnulli, *dissimulant.*
 præ Prætor. Quæ antiqua & vera scribendi ratio; Ut notavit Davinius.
 7 Centenos] Codices plurimi; *centena.*
 8 Nihilominus tamen] Sic MS Reg. & Edit. Romana. In aliis *deest, tamen.*

Ante Chr.
 XI. VII.
 U. C. V. CCCC.
 DCCVII.

XXXVIII.
 Isdem temporibus, turbæ in Hispaniâ, propter rapinas Cassii Longini, exoriantur.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

ditæ legionis. Complentur equitum III millia; maximisque præparantur impensis: Nec provinciæ datur ulla requies.

§ XII.

INTERIM litteras accepit à Cæsare, ut in Africam exercitum transjiceret, perque Mauritaniam ad fines Numidiæ perveniret; quod magna Cn. Pompeio Juba rex miserat auxilia, majoraque missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti voluptatē efferebatur; quod sibi novarum provinciarum, & fertilissimi regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxiliæque adducenda: Certis hominibus dat negotium, & frumentum navæque c præpararentur, pecuniæque describerentur⁹ atque imperarentur; nequa res, quum redisset, moraretur. Reditus ejus fuit celerior omnium opinione: Non enim labor aut vigilantia, cupienti præsertim aliquid, Cassio deerat.

§ VIII.

Cassius à
compluribus
conspiratori-
bus vulnera-
tur.

EXERCITU coacto in unum locum, castris ad Cordubam positis, pro concione militibus exponit, quas res Cæsaris jussu gerere deberet: Polliciturque iis, quum in Mauritaniam transjecisset, HS centenos se daturum; v fore in Hispaniâ legionem. Ex concione se Cordubam recepit. Eoque ipso die, ¹¹ meridianâ horâ, quum in Basilicam iret; quidam Minutius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quasi aliquid ab eo postulareret, ut miles ei transdît: Deinde post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat,) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco quum se insinuâset; sinistrâ corripit eum, dextrâque bis ferit pugione. Clamore sublato, fit à conjuratis impetus universis. Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem. Hôc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat. Ibi T. Vassius & L. Mergilio, simili confidentiâ Plancum municipem suum adjuvant: Erant enim omnes ¹² Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Lacinij Squillus involat, jacentemque levibus fauciat plagis. Concurritur ad Cassium defendendum: Semper enim ¹³ berones complurésque evocatos cum telis secum habere consueverat; à quibus cæteri intercluduntur, quâ ad cædem faciendam subsequēbantur: Quo in numero fuit Calpurnius Salvianus, & Manilius Tullulus.

⁹ Ornantur] Sic MSS plurimi, & Editt. Vett. nonnullæ. Scaliger & Recentiores; onerantur. Minus rectè.

¹⁰ Atque imperarentur.] Non temerè prorsus omisit has voces Jos. Scaliger, ut existimavit Davisius; Expressit enim eas Scaliger in sua Editione: Sed in Editione Jungermanni, qui Scaligerum secutus est, omisissæ sunt errore typographico.

¹¹ Meridianâ horâ.] MSS Reg. Elienl. & Vossii; postmeridiano tempore.

¹² Italicenses.] Ex Italicâ, Hispaniæ oppido.

¹³ Berones] Quinam hi fuerint, non satis constat inter viros eruditos. Quibusdam Betones vel Berones, (Siraboni & Ptolemæo Bētones,) Hispaniæ populus. Aliis, Barones; sexvi scilicet militum,

ulus. Minutius inter saxa, quæ ¹⁴ jaciebant in itinere, fugiens opprimitur; & relato domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret confectusne Cassius esset. L. Laterensis, quum id non dubitaret, accurrit lætus in castra, militibus vernaculis, & secundæ legionis, quibus odio sciebat præcipuè Cassium esse, gratulatur: Tollitur à multitudine in tribunal: Prætor appellatur. ¹⁵ ¹⁶ Nemo enim aut in provinciâ natus, aut vernaculæ legionis miles, aut diuturnitate jam factus provincialis, (quo in numero erat 11 legio,) non cum omni provinciâ confenserat in odio Cassii: Nam legiones xxx & xxi, paucis mensibus in Italiâ scriptas, Cæsar attribuerat Longino: v legio ibi nuper erat confecta.) Interim nunciatur Laterensi, vivere Cassium. Quo nuncio, dolore magis permotus quam animo perturbatus, reficit celeriter se, & ad Cassium visendum proficiscitur. Re cognitâ, xxx legio signa Cordubam infert, ad auxilium ferendum Imperatori suo: Facit hoc idem xxi: subsequitur has, v. Quum 11 legiones reliquæ essent in castris: Secundani, veriti ne soli relinquerentur; atque ex eo, quid sensissent, ¹⁷ indicaretur; secuti sunt factum superiorum. Permanfit in sententiâ legio vernacula, nec ullo timore de gradu dejecta est. Cassius eos, qui nominati erant conscii cædis, jubet comprehendi: Legionem v in castra remittit, cohortibus xxx retentis. Indicio Minutii cognoscit, L. Racilium & L. Latrefem, & Annium Scapulam, maximæ dignitatis & gratiæ provincialem hominem, sibi que tam familiarem quàm Laterensem, & Racilium, in eâdem fuisse conjuratione: Nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici jubeat. Minutium libertis transdit excrucians: Item Calpurnium Salvianum: Qui profitetur indicium, conjuratorumque numerum auget; verè, ut quidam existimant; ut nonnulli queruntur, coactus. Iisdem cruciatibus ¹⁸ affectus L. Mergilio. Squillus nomi-

C c

nat

¹⁴ — jaciebant in itinere, fugiens opprimitur; MSS Elienf. & Vossii corruptè, [jacebant.] Editt. aliquot veteres. [—jaciebantur,] in itinere fugiens opprimitur. Quam lectionem & interpunctionem probat Davius. Favet MS Regius, qui habet itidem [jaciebantur.]

¹⁵ Nemo enim aut in &c.] Sic MSS Reg. & Vossii, & Editt. Vett. Vulgati minùs eleganter omittunt, aut.

¹⁶ Nemo enim — non cum omni] Mutilum censet hunc locum Rhellicanus; ac proinde emendat, [Nemo enim (scil. erat,) — qui non

cum omni &c.] Sed nihil opus. Æquè enim Latina est, ac planè idem sonat, vulgata Lectio.

¹⁷ Indicaretur; MSS Reg. & Elienf. judicaretur.

¹⁸ — affectus L. Mergilio. Squillus nominat plures:] MSS Reg. [— affectit. A Lucio Mergilio Squillo nominati sunt plures.] MSS Elienf. & Vossii, [— affectit. L. Mergilio Squillus nominat plures.] Si illud [affectit] probum sit, legendum erit, mutatâ interpunctione; [item Calpurnium Salvianum, (qui—coactus,) iisdem cruciatibus affectit: A L. Licinio Squillo nominati sunt plures.] vel

Ante Chr. nat plures : Quos Cassius interfici jubet ; exceptis iis, qui se pecuniâ redemerunt. Nam palâm ¹⁹ HS x, cum Calpurnio paciscitur ; & cum Q. Sextio, L. ²⁰ Qui si maximè nocentes sunt multati ; tamen periculum vitæ dolôrque vulnerum pecuniâ remissus, crudelitatem cum avaritiâ certâsse significabat.

§ XLII¹. Aliquot pōst diebūs, litteras à Cæsare missas accipit ; quibus cognoscit Pompeium iu acie victum, amissis copiis fugisse. Quâ re cognitâ, mistam ²¹ dolori voluptatem capiebat. Victoriæ nunciis, lætitiâ exprimebat : Confectum bellum, licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, accersit omnes qui sibi pecunias expensas tulerant, acceptâsque eas jubet referri. Quibus parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. ²² Quem autem Romanorum delectum instituit ; quôsq; ex omnibus conventibus coloniisq; conscriptos habebat ; transmarinâ militiâ perterritos, ad sacramenti redemptionem vocabat. Magnum hoc

Vel [Item Calpurnium Salvianum, (qui — coælus), iisdem cruciatibus affecit. L. Mergilio & Squillus nominant plures.] Sed præstare videtur vulgata Lectio.

¹⁹ HS X,] Reponit Glandorpius ex Valerio Maximo HS LX.

²⁰ Qui si &c.] Ita restituit Davisius ex MSS & Edit. Vett. Quibus suffragantur MSS Reg. & Vossii. Vulgg. [Qui et si &c.]

²¹ Dolori] MS Reg. & Edit. Rom. dolore.

²² Quem autem Romanorum delectum instituit ; quôsq; ex omnibus conventibus — conscriptos habebat ; transmarinâ &c.] Scaliger & Recentiores istum locum hoc modo ediderunt : [Æquâ autem ratione delectum instituit ; quos ex — conscriptos, transmarinâ &c.] Corruptè. Codices Goduini, alii habent, [Equitum autem Romanorum &c.] alii, [Æquè autem Romæ &c.] Edit. Steph. Paris. [Æquè autem Romanorum &c.] MSS Eliens. & Vossii, [Æquè autem Romæ &c.] Hi autem omnes Codices in posteriori parte consentiunt, [quos ex — conscriptos, transmarinâ &c.] Verùm in Edit. Rom. est, [QUEM autem Romæ ;] & deinceps, [quôsq; ex omnibus conventibus — conscriptos,

transmarinâ &c. In MS autem Regio, [quem autem Romæ ;] deinde, [quôsq; ex — conscriptos HABEBAT, transmarinâ &c.] Desumptis igitur, ex MS Reg. & Edit. Romanâ, vocibus [Quem autem ;] ex MS Goduini & Edit. Steph. Parisiis, voce [Romanorum ;] ex MS Reg. & Editione Romanâ, voce [quôsq; ;] ex MS autem Regio, voce illâ [habebat,] quæ erat in aliis omnibus Codicibus desiderata ; edidi tandem, [Quem autem Romanorum delectum instituit ; quôsq; ex omnibus conventibus — conscriptos habebat ; transmarinâ &c.] Totam hanc lectionem exhibet MS Regius ; nisi quòd ibi, pro Romanorum, scriptum sit Romæ. Et sanècùm Romani essent etiam qui ex conventibus conscripti erant ; probâstem equidem istam lectionem, [Romæ ;] si modò, pro instituit scriptum fuisset instituerat. Sed & isto modo fortè huic difficultati occurrî poterit, si omisâ vocalâ [que,] scribatur tandem : [Quem autem Romanorum delectum instituit, quos ex — conscriptos habebat, transmarinâ &c.] Nisi placeat denique Lectio Codicis Goduini : Equitum autem Romanorum delectum instituit ; quos ex — conscriptos, transmarinâ &c.] Judicet Lector eruditus.

hoc fuit vestigal; majus tamen ²³ creabat odium. His rebus confectis, totum exercitum lustrat: Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia, mittit ²⁴ ad Trajectum: Ipse, classem quam parabat ut inspiceret, Hispalim accedit: Ibi que moratur; propterea quod edictum totâ provinciâ proposuerat, ut, quibus pecunias imperâisset, neque contulissent, se adirent. Quæ evocatio, vehementer omnes ²⁵ perturbavit.

INTERIM L. Titius, qui eo tempore tribunus militum legionis vernaculæ fuerat, ²⁶ nunciat famâ legionem xxx, quam Q. Cassius legatus simul ducebat; quum ²⁷ Ilurgim ad oppidum castra haberet, seditione factâ, centurionibus aliquot occisis qui signa tolli non patiebantur, discessisse; & ad ii legionem contendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognitâ re, noctu cum v cohortibus undevicesimanorum ²⁸ egreditur: Manè pervenit. Ibi eum diem, ut quid ageretur perspiceret, moratus; Carmonam contendit. Hic, quum legio xxx & xxi, ²⁹ & cohortes iv ex v legione, totûsque convenisset equitatus; audit iv cohortes à vernaculis oppressas ad Obuculam, cum his ad secundam pervenisse legionem, omnésque ibi se conjunxisse; & T. Thorum Italicensem, ducem delegisse. Celeriter habito concilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret; Q. Cassium legatum, Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conventum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumque, aut voluntate aut necessitate adductum, (namque id variè nunciabatur,) consentire cum Cordubensibus: ii cohortes legionis v, quæ fuerant Cordubæ in præsidio, idem facere. Cassius his rebus incensus, movet castra; & postero die Segoviam ad flumen Silicense venit. Ibi habitâ concione, militum tentat animos: Quos cognoscit non suâ, sed Cæsaris absents causâ, sibi fidissimos esse; nullumque periculum deprecaturus, dum per eos Cæsari provincia restitueretur.

C c 2

INTERIM

²³ Creabat] MS Reg. *crescebat*. MS Vossii, corruptè; *credebat*.

²⁴ Ad Trajectum: ad Fretum Herculeum. Ut conjecit Ciacconius, probante Cellario.

²⁵ Perturbavit.] Sic MS Reg. Al. *turbavit*.

²⁶ Nunciat famâ] Meritò reprehendit Davissus Glandorpium & Ciacconium, qui, hanc locutionem sine causâ suspectam habentes, nescio quid emendatiuncularum sunt commenti.

²⁷ Ilurgim] MSS. *Leptim*. Quæ quoniam Africæ urbs est, non Hispaniæ; reposuerunt ex conjecturâ

Glandorpium *Ilipam*, Scaliger *Ilurgim*. Fieri tamen potest, ut fuerit etiam in Hispaniâ urbs nomine *Leptis*, licet Geographis non memorata.

²⁸ Egreditur:] Cassius Longinus.

²⁹ Et cohortes IV ex V legione.] Scaliger & Recentiores ediderunt; [*& cohortes IV, & V legio*.] Quod vel mancum, vel corruptum. Edit. Rom. [*& tres cohortes ex secundâ legione, & V legio*.] MS. Reg. [*& cohortes IV ex XI legione, & V legio*.] MS Eliens. [*& cohortes IV ex V legione*].

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

Ante Chr. INTERIM Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit. Ac
 XLVII. ne dissensionis initium natum seditiosâ militum suâque videretur
 U.C. Varr. naturâ; simul, ut contra Q. Cassium, qui Cæsaris nomine majoribus
 DCCVII. viribus uti videbatur, æquè potentem opponeret dignitatem; Cn.

§ XLV. Pompeio se provinciam recuperare velle, palàm discitabat. Et for-
 sitan etiam hoc fecerit odio Cæsaris, & amore Pompeii; cu-
 jus nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro ob-
 tinuerat: Sed id quâ mente commotus fecerit, conjecturâ sciri non
 potest. Certè hoc præ se Thorius ferebat. Milites aded fatebantur,
 ut Cn. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent. ³⁰ Frequens
 legionibus conventus obviâ prodit; neque tantum virorum, sed
 etiam matrum familiâs ac prætextatorum. Deprecaturque, “ ne
 “ hostili adventu Cordubam diriperent: Nam se contra Cassium
 “ sentire cum omnibus; contra Cæsarem ne facere cogerentur,
 “ orare.”

§ XLVI. TANTÆ multitudinis precibus & lacrimis, exercitus commotus;
 quum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pom-
 peii nomine & memoriâ; tamque omnibus Cæsarianis, quàm Pom-
 peianis, Longinum esse in odio; neque se conventum, neque M.
 Marcellum, contra Cæsaris causam posse perducere: Nomen Pom-
 peii ex scutis detraxerunt; Marcellum, qui se Cæsaris causam de-
 fensurum profitebatur, ducem adsciverunt, prætorémque appellârunt;
 & sibi conventum adjunxerunt; castrâque ad Cordubam posue-
 runt. Cassius eo biduo circiter IV millia passuum à Cordubâ, citra
 flumen Bætîm, in oppidi conspectu, loco excelsio facit castra: Lit-
 teras ad regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum pro-
 consulem in Hispaniam citeriorem mittit, “ subsidio sibi provin-
 “ ciæque, Cæsaris causâ, quamprimùm veniret.” Ipse hostili mo-
 do Cordubensium agros vastat, ædificia incendit.

§ XLVII. Cujus rei deformitate atque indignitate, legiones, quæ Mar-
 cellum sibi ducem ceperant, ³¹ ad eum concurrerunt; ut in aciem
 educerentur, orant; priusque confligendi sibi potestas fieret, quàm
 cum tantâ contumeliâ nobilissimæ carissimæque possessiones Cordu-
 bensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammæque consumerentur.
 Marcellus, quum configere miserrimum putaret; quodd & victoris
 & victi detrimentum ad eundem Cæsarem esset redundaturum; ne-
 que

³⁰ *Frequens legionibus conventus*] hic convenit, concurrunt; propter
 Urfinus emendat, [*Frequens legio-* sequentem, orant. Cum tamen in
 narium *conventus*.] Sed perperam: omnibus Codicibus scriptum sit,
 Ut rectè notavit Ciacconius. Con- concurrerunt; in multis omissum
 ventus enim, non erat ipse *legiona-* istud, orant; illam demum verio-
 riorum; sed conventus *civium*, pro- rem esse lectionem existimo; [*ad*
 dibat *ad legiones*. eum concurrerunt, ut in aciem edu-

³¹ *Ad eum concurrerunt; ut in* cerentur:] subintellectâ voce, ora-
aciem educerentur, orant;] Melius bant.

que suæ; potestatis esse legiones Bætım transducit, atque aciem in-
 fruit. ³² Quum Cassium contrā pro castris suis aciem instruxisse
 loco superiore videret; causā interpositā, quodd is in æquum non
 descenderet, Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipiant.
 Itaque copias reducere cœpit. Cassius; ³³ quo bene valebat, Mar-
 cellumque infirmum esse sciebat; aggressus equitatu legionarios se
 recipientes, complures novissimos in fluminis ripis interficit. Quum
 hoc detrimento, quid transitus fluminis vitii difficultatisque habe-
 ret, cognitum esset; Marcellus castra Bætım transfert. Crebrōque
 uterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, propter
 locorum difficultates.

ERAT copiis pedestribus multò firmior Marcellus; habebat enim
 veteranas legiones, multisque prœliis expertas. Cassius fidei magis,
 quàm virtuti, legionum confidebat. Itaque cum castra castris col-
 lata essent; & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo pro-
 hibere aquā Cassianos posset; Longinus, veritus ne genere quodam
 obsidionis clauderetur in regionibus alienis sibi que infestis, noctu
 silentio ex castris proficiscitur; celerique itinere Uliam contendit,
 quod sibi fidele esse oppidum credebat. Ibi aded conjuncta ponit
 mœnibus castra, ³⁴ ut & loci naturā, (namque Uliā ³⁵ in edito
 loco posita est,) & ipsā munitione urbis, undique ab oppugnatione
 tutus esset. Hunc Marcellus insequitur, & quàm proximè potest
 Uliam castra castris confert. Locorumque cognitā naturā; quò
 maximè rem deducere volebat, ³⁶ necessitate est adductus; ut ne-

C c 3

que

³² Quum Cassium — aciem in-
 struxisse loco superiore videret; causā
 &c.] MS Reg. & Edit. Rom.
 [Quum Cassius — aciem instruxit-
 set loc superiore; causā &c.] in MS
 Vossii etiam deest vox, videret; &
 in MS Eliensi, pro eā scriptum
 est, conspiceret. Sed parum inte-
 rest.

³³ Quo bene valebat,] Sic MS
 Reg. & Editt. Rom. & Ven. Cel-
 larius rescribit, [qui bene valebat.]
 Quod mirum valde. Non enim
 hic de Cassii ipsius valetudine agi-
 tur; sed de equitatus ejus numero
 & viribus, præ Marcelli. Scaliger
 & Recentiorum plerique edide-
 runt; [quo Bona valebat.] Quo-
 modo in MSS Eliens. & Vossii scri-
 ptum est. Similisque planè locutio
 est, quā Equitatus hic intelligatur;
 atque illa supra, pag. 363. lin. 10.
 quā Classis appellata est Alexandri-
 perum naturale ac domesticum Bonum.

Aut. igitur retinenda Scaligerana
 ista lectio; aut scribendum, sicuti
 nos edimus, [Quo (scil. equitatu)
 bene valebat.]

³⁴ Ut & loci naturā, — & ipsā
 munitione] MSS & Editt. Vett. [ut
 est loci naturā, — ut ipsā munitione
 &c.] Sed præstat vulgata Lectio.

³⁵ In edito loco] Sic MS Reg.
 Al. [in edito monte.] Quod idem
 est; Sed interpretamentum plus sa-
 pit.

³⁶ Necessitate est adductus; ut —
 Cordubenses. Castellis idoneis &c.]
 Cùm illud [Castellis idoneis &c.]
 nonnihil hiulcum videatur; con-
 cinnior fortè & elegantior erit ora-
 tio, si, omisā voce [est] & mu-
 tata interpunctione, hoc modo le-
 gamus: necessitate adductus, ut —
 — Cordubenses; castellis idoneis &c.]
 In MS Regio est, [necessitate est
 adductus, ut — Cordubenses; Castel-
 lisque &c.]

Ante Chr. XLVII. U. C. Varr. DCCVII. que configeretur, (cujus si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat;) neque vagari Cassium latius pateretur, ne plures civitates ea paterentur quæ passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu oppidi continuatis, Uliam Cassiumque munitionibus clausit. Quæ priusquam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: Quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione & inutilis necessarium consumeret frumentum.

§ XLIX. PAUCIS diebus, litteris Cassii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legionem quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxilias Hispanorum. Namque ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispaniâ nonnullæ civitates rebus Cassii studebant, plures Marcello favebant. Accedit cum Copiis Bogud, ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur utrimque acriter crebroque; ut accidit, fortunâ sæpe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus.

§ L. INTERIM Lepidus ex citeriore provinciâ, cum cohortibus legionariis xxxv, magnoque numero equitum & reliquorum auxiliorum, venit eâ mente Uliam, ut, sine ullo studio, contentiones Cassii Marcelli que componeret. Huic venienti, sine dubitatione se credit atque offert Marcellus: Cassius contra suis se tenet præditiis; sive eò quod plus sibi juris deberi, quàm Marcello existimabat; sive eò quod, ne præoccupatus animus Lepidi esset obsequio adversarii, verebatur. Ponit ad Uliam castra Lepidus: neque habet à Marcello quidquam divisi. Ne pugnetur, interdicit: Ad exeundum, Cassium invitat; fidemque suam in re omni interponit. Quum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quidve Lepido esset credendum; neque ullum exitum consilii sui reperiret, ³⁷ si permaneret in sententiâ; postulat, uti munitiones disjicerentur, sibi que liber exitus daretur. Non tantum induciis factis, sed propè jam constituta opera quum complanarent, custodiæque munitionum essent deductæ; auxilia regis in id castellum Marcelli, quod proximum erat regiis castris, neque opinantibus omnibus, (si tamen in omnibus fuit Cassius, nam de hujus conscientia dubitabatur,) impetum fecerunt, compluresque ibi milites opprefferunt. Quod nisi celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, prælium esset direptum; major calamitas esset accepta.

QUUM iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore Marcellusque Cordubam

cum

³⁷ Si permaneret in sententiâ] Mi-
 17 hic cæcutivit Rhellicanus, qui
 tunc ad Lepidum refert; sententiâ-
 que intelligit, ejus propositum lites
 dirimendi; cum manifestò dicatur
 sententia sive consilium Cassii ipsius,
 de bello continuando.

cum suis proficiscitur; Cassius ³⁸ Carmonam. Sub idem tempus, Ante Chr.
Trebonius proconsul ad provinciam obtinendam venit. De cujus XLVII.
adventu ut cognovit Cassius; legiones, quas secum habuerat, equi- U. C. Va. r.
tatúmque in hiberna distribuit; ipse, omnibus suis rebus celeriter DCCVII.
corruptis, Malacam contendit; ibique, adverso tempore navigandi,
naves conscendit: Ut ipse prædicabat; ne se Trebonio & Lepido
& Marcello committeret: Ut amici ejus didicabant; ne per eam
provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab
eo defecerat: Ut cæteri existimabant; ne pecunia illa ex infinitis
rapinis confecta, in potestatem cujusquam veniret. Progressus se-
cundâ, ut hibernâ, tempestate: Quum in Iberum flumen, noctis
vitandæ causâ, se contulisset; inde, paullo vehementiore tempestate,
nihilo periculosius se navigaturum credens, profectus; adversis
fluctibus occurrentibus ostio fluminis; in ipsis faucibus, quum ne-
que flectere navem propter vim fluminis, neque directam tantis
fluctibus tenere posset, demersâ navi periit.

Quum in Syriam Cæsar ex Ægypto venisset; atque ab iis, qui § LII.
Româ venerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animad- Cæsar res
verteret, multa Romæ malè & ³⁹ inutiliter administrari, neque ul- in Syriâ
lâm partem Reipublicæ satis commodè geri; quòd &, conteationi- constituit.
bus Tribunitiis, perniciosæ seditiones orirentur; &, ambitione atque
indiligentiâ Tribunorum militum & qui legionibus præerant,
multa contra morem consuetudinémque militarem fierent, quæ dis-
solvendæ disciplinæ severitatísque essent; eaque omnia flagitare ad-
ventum suum videret: Tamen præferendum existimavit, quas in
provincias regionésque venisset, eas ita relinquere constitutas, ut
domesticis dissensionibus liberarentur, jura legésque acciperent, &
externorum hostium metum deponerent. Hæc in Syriâ, Ciliciâ, Asiâ,
celeriter se confecturum sperabat; quòd hæ provinciae nullo bello
premebantur. In Bithyniâ ac Ponto, plus oneris videbat impen-
dere sibi: Non enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque
excessurum putabat; quum secundo prælio esset vehementer infla-
tus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus ferè
in omnibus civitatibus quæ majore sunt dignitate, præmia benemer-
itis & viris & publicè tribuit: De controversiis veteribus cognoscit

C c 4

ac

³⁸ Carmonam.] Codices corruptè; quot veteres. Quin & hæc voce,
Barbonem. Unde Glandorpheus in libris de bello Gallico, ipse usus
posuit, Bardonem vel Cardonem; est Cæsar. Ut mirum sit Scalige-
Scaliger, Carmonam. rum & Recentiores, aliorum Codi-
cum fidem secutos, reposuisse [in-

³⁹ Inutiliter] id est, non modò-
non utiliter, sed noxiè & magno-
Reipublicæ damno. Quam esse hu-
jus vocis vim, allatis exemplis, eru-
ditè ostendit Davisus. ditulgentiam.] Quam vocem Librarios
utilitatem ex alterâ illâ inutilitatem
confinxisse, multò verisimilius est,
quam è contrariò inutilitatem usi-
tationi permutasse. Ut rectè adno-

⁴⁰ Indiligentiâ] Ita MSS plurimi
& optimi, nec non Editiones ali-
tavit Davisus.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

ac statuit: Reges, tyrannos, dynastas provinciarum, finitimisque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis provinciarum tuendarum ac defendendarum, dimittit & sibi & populo Romano amicissimos.

§ LIII.
Item in Cili-
ciâ & Capp-
adociâ;

PAUCIS diebus in eâ provinciâ consumptis; Sex. Cæsarem, amicum & necessarium suum, ⁴¹ legionibus Syriæque præficit; ipse eâdem classe, quâ venerat, proficiscitur in Ciliciam. Cujus provinciarum civitates omnes evocat Tarsum; quod oppidum ferè totius Ciliciæ nobilissimum fortissimumque est. Ibi, rebus omnibus provinciarum & finitimarum civitatum constitutis; cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum, non diutius moratur. Magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ commoratus, venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadociâ Belonæ templum; quod tantâ religione colitur, ut sacerdos ejus deæ, majestâte, imperio, & potentiâ, secundus à rege consensu gentis illius habeatur. Id homini nobilissimo ⁴² Lycomedi ⁴³ Bithyno adjudicavit; qui, regio Cappadocum genere ortus, propter adversam fortunam majorum suorum mutationemque generis, jure minimè dubio, vetustate tamen intermisso, sacerdotium id repetebat. Fratrem autem Ariobarzanis Ariaraten, quum bene meritus uterque eorum de Republ. esset; ne aut regni hæreditas Ariaraten sollicitaret, aut hæres regni terreret; Ariobarzani attribuit, qui sub ⁴⁴ ejus imperio ac ditione esset. Ipse, ⁴⁵ iter cœptum simili velocitate conficere cœpit.

§ LIV.
Et in Gallo-
græciâ.

QUUM pròpius Pontum finesque Gallogræciæ accessisset; Deiotarus, tetrarches Gallogræciæ tunc quidem penè totius, (quod ei neque legibus neque moribus concessum esse, cæteri tetrarchæ contendebant,) sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab Senatu appellatus; depositis regiis insignibus; neque tantum privato vestitu, sed etiam reorum habitu, supplex ad Cæsarem venit; oratum, "ut sibi ignosceret, quod in eâ parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset, exercitibus ⁴⁶ imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset: Neque enim se judicem debuisse esse controversiarum populi Romani, sed parere præsentibus imperiis." Contra quem Cæsar, quum "plurima sua" commemorasset "officia, quæ

⁴¹ Legionibus Syriæque] Codices nonnulli, legionibus Syriæ. Quod probat Cellarius.

⁴² Lycomedi] Sic Scaliger & Recentiores. Alii, Nicomedi.

⁴³ Bithyno] Ita optimè emendavit Davinius. Alii, minùs Latine, Bithynio.

⁴⁴ Ejus] Ariobarzanis. Rhellicanus interpretatur, Cæsaris: Admodum ineptè.

⁴⁵ Iter cœptum — conficere cœpit.] Sic Editi. MSS autem Reg. Eliens. & Vossii, [iter inceptum.] Quod præferendum est: ne eadem vox statim repetatur.

⁴⁶ Imperiisque] Glandorpius emendat, imperiisque coactus. Sed nihil opus. Melius enim subintelligitur istiusmodi vox aliqua.

“ quæ consul ei decretis publicis tribuisset; quumque ⁴⁷ de-
 “ fectionem ejus, nullam posse excusationem imprudentiæ reci-
 “ pere” coarguisset; “ quod homo tantæ prudentiæ ac diligentæ
 “ scire potuisset, quis Urbem Italiâque teneret; ubi Senatus po-
 “ pulusque Romanus, ubi Respubl. esset; quis deinde post L.
 “ Lentulum, C. Marcellum, consul esset: ⁴⁸ tamen se concedere id
 “ factum superioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque ami-
 “ citiæ, dignitati ætatiue hominis, precibus eorum qui frequentes
 “ concurrissent hospites atque amici Deiotari ad deprecandum;
 “ de controversiis tetrarcharum postea se cogniturum esse,” dixit.
 Regium vestitum ei restituit, ⁴⁹ Legionem autem, quam, ex ge-
 nere civium suorum, Deiotarus ⁵⁰ armaturâ disciplinâque nostrâ
 constitutam habebat, equitatûmque omnem, ad bellum gerendum
 adducere jussit.

Quum in Pontum venisset, copiasque omnes in unum locum § LV.
 coëgisset; quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres
 erant; (Exceptâ enim legione VI, quam secum adduxerat Alexan-
 driâ veteranam, multis laboribus periculisq; functam, multisq; *Deinde in*
 militibus, partim difficultate itinerum ac navigationum, partim cre- *Ponto cum*
 britate bellorum adeo diminutam, ut minus mille hominum in eâ *Pharnace de*
 esset; reliquæ erant III legiones; una, Deiotari; duæ, quæ in *pace agit.*
 eo proelio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus,
 fuerant:) Legati à Pharnace missi, Cæsarem adeunt; atque in pri-
 mis deprecantur, “ ne ejus adventus hostilis esset; facturum enim
 “ omnia Pharnacem, quæ imperata essent.” Maximèque comme-
 morabant, “ nulla Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompeio dare
 “ voluisse;

⁴⁷ Defectionem ejus, nullam posse
 excusationem imprudentiæ recipere] Editi omnes, [Defensionem: Quod
 cum idem sit planè ac excusationem, mirum Editores non esse mendi
 suspicatos. Lege omnino, ex MS Regio, defectionem. Porro Editi
 omnes & plerique MSS exhibent; [defectionem ejus, nullam posse excu-
 sationem ejus imprudentiæ recipere.] Quod importunum est, & hoc in
 loco prorsus alienum. MS Reg. & Edit. Rom. melius, [sue impru-
 dentia.] Verum existimo equidem illud, sive [sue] sive [ejus,] ir-
 rephisse ex præcedente, ejus; ideoque prorsus omittendum; legique
 oportere [defectionem ejus, nullam posse excusationem imprudentia reci-
 pere.]

⁴⁸ Tamen se concedere] Et hoc, ex MSS Eliensi & Regio, ita om-

nino restituendum. Editi omnes habent, [sed tamen se concedere.] Quod hoc in loco ferri non potest. Haud enim Latine dicitur, [quum coarguisset, — sed tamen se concedere — dixit;] Optimè autem, [quum coarguisset; — tamen se concedere — dixit,] vel [— nihilominus tamen se concedere — dixit.] Videtur illud [sed] ab iis Librariis adfuturum, qui non intelligerent hujus periodi longioris ἀπὸ τοῦ incipere à voce istâ, tamen &c.]

⁴⁹ Legionem autem, quam, &c.] Sic Editi Recentiores. Edit. Vett. & MSS Eliens. & Vossii, [Legionem autem eam, quam &c.] MS Reg. [Legionem autem unam, quum, &c.] Quæ fortè vera est Lectio.

⁵⁰ Armaturâ] Ita restituit Manutius. In Codicibus erat; na-
 turâ.

Ante Cha. "voluisse; quum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfacisset."
 XLVII. Cæsar respondit, "se fore æquissimum Pharnaci, si, quæ pollice-
 U. C. Varr. "retur, ⁵¹ repræsentaturus esset." Monuit autem, ut solebat, miti-
 DCCVII. bus verbis legatos; "ne aut Deiotarum sibi objicerent; aut nimis
 "eo gloriarentur beneficio, quodd auxiliia Pompeio non misissent.
 "Nam se neque libentiùs facere quidquam, quàm supplicibus ig-
 "noscere; neque provinciarum publicas injurias condonare iis
 "posse, ⁵² qui fuissent in se officiosi. ⁵³ Id ipsum, quod comme-
 "morassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui providisset ne
 "vinceretur; quàm sibi, cui Dii immortales victoriam tribuissent.
 "Itaque se magnas & graves injurias civium Romanorum, qui in
 "Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non pos-
 "set, concedere Pharnaci: Nam neque interfectis amissam vitam,
 "neque exfectis virilitatem restituere posse; quod quidem suppli-
 "cium gravius morte cives Romani subissent. Ponto verò dece-
 "deret confestim; familiâque publicanorum remitteret; cæteraque
 "restitueret sociis civibusque Romanis, quæ penes eum essent. Si
 "fecisset; jam tunc sibi mitteret munera ac dona, quæ bene re-
 "bus gestis imperatores ab amicis accipere consuissent:" Miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit.

§ LVI. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus; quum festinantem
 Quem, pro- ac properantem Cæsarem speraret libentiùs etiam crediturum suis
 missis non promissis
 stantem, Cæ-
 sar bello ag-
 gredi consti-
 tuit.

⁵¹ Repræsentaturus] Hoc est, re-
 præstaturus. Neque ullâ emenda-
 tione opus. Ut rectè Davisius ad-
 versus Ciactonium & Hotomannum
 contendit.

⁵² Qui fuissent in se officiosi] Mi-
 ra hic dormitatione Scaliger & E-
 ditorum plerique, imperitissimo Li-
 brariorum adjumento decepti, edi-
 derunt; [qui NON fuissent in se
 officiosi.] Quasi verò ineptius quic-
 quam aut Cæsare indignius confin-
 gi posset, quàm ut barbarè adeò
 & arroganter responderet, se pro-
 vinciarum publicas injurias condonare
 iis non posse, qui non fuissent scilicet
 in SE officiosi. Cum è contrario
 manifesta sit mens Hirtii, respon-
 disse Cæsarem sapientissimè atque
 etiam mitibus verbis, (supra lin. 3.)
 se neque libentiùs facere quidquam,
 quàm supplicibus ignoscere, (quod
 erat nimirum nuper Deiotaro fa-
 ctum:) neque tamen iis, qui in se

unum officiosi fuissent, posse conda-
 nare publicas provinciarum injurias;
 (id quod ad Se videlicet pertinere
 intelligeret oporteret Pharnaces; si,
 cum auxiliia contra Cæsarem Pom-
 peio dare noluisse, idem tamen
 deinceps, jubente Cæsare & Po-
 pulo Romano, Ponto non decede-
 ret, neque injuriis publicis absti-
 neret.) Viderunt hoc Rhellicanus,
 Ciactonius & Davisius; qui men-
 tem Cæsaris sic paucis optimè ex-
 plicant: Se privatas injurias hosti
 facilè condonare posse, publicas ne
 amico quidem.

⁵³ Id — utilius Pharnaci fuisse,
 — ne vinceretur; quàm sibi, cui
 Dii immortales &c.] Hunc locum
 sic exhibet MS Reg. [Per id —
 utile (Codices nonnulli, Id — per-
 utile) Pharnaci fuisse, — ne vin-
 ceretur eà, quam sibi Dii immortales
 &c.]

promissis quàm res pateretur, quò celerius honestiusque ad res magnas necessarias proficisceretur; (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad Urbem Cæsarem revocari:) lentiùs agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summâ frustrari cœpit. Cæsar, cognitâ calliditate hominis; quod aliis temporibus naturâ facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret.

ZIELA est oppidum in Ponto, posito ipso, ut in plano loco, satis munitum: Tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelso undique fastigio sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido magni multique intercisi vallibus colles: ⁵⁴ Quorum editissimus unus; qui propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus penè conjunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem; nec multò longiùs millibus passuum III abest ab Zielâ: Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum feliciùs castrorum relictis operibus, copiis suis omnibus occupavit.

CÆSAR, quum ab hoste millia passuum V castra posuisset; videretque eas valles, quibus regia castra munirentur, eodem intervallo sua castra munituras, si modò ea loca hostes priores non cœpissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem comportari jubet intra munitiones. Quo celeriter collato; proximâ nocte, vigiliâ quartâ, legionibus omnibus expeditis, impedimentis que in castris relictis, primâ luce, neque opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum prælium adversùs Triarium fecerat. ⁵⁵ Huc omnem comportari aggerem è castris, servitiâque quæ

⁵⁴ *Quorum editissimus unus, qui— abest ab Zielâ: hunc locum &c.*] Variè accipi potest hujus loci Latinitas. Potest enim intelligi, [*quorum editissimus unus est; qui, &c.*] Vel potest esse ea constructio, quam ἀνακόλυσον appellant; mutato nimirum, in ἀποδόσει sententiæ, constructionis Schemate; [*quorum editissimus unus, qui—; hunc locum &c.*] Vel potest denique ita accipi, ac si scriptum fuisset, [*quorum qui editissimus unus—abest ab Zielâ; hunc locum &c.*]

⁵⁵ *Huc omnem comportari aggerem è castris, servitiâque quæ agerent jussit.*] Mirè hic variant Codices. Edit. Vett. & MSS Reg. & Victorii, [*—servitiâque agi jussit.*] Scaliger & Recentiores, [*Huc omnem comportare aggerem è castris ser-*

vitia, quæ ageret, jussit.] Quæ cum nulla esset Latinitas, nulla sententiâ; Cellarius omnis vocibus [*quæ ageret,*] rescribendum coniecit, [*Huc omnem comportare aggerem è castris servitiâ jussit.*] Quomodo & olim legendum existimaverat Ciacconius. MSS Elienf. & Vossii, [*Huc omnem comportatum aggerem ex castris servitiâ agerentur jussit.*] Goduinus reponit, [*Huc omnem comportari aggerem è castris servitiâque agere jussit.*] Davisius, [*Huc omnem comportari aggerem è castris, servitiâque agerent, jussit.*] Verùm, utrùm [*agerent*] isto modo satis Latine usurpetur, dubitari potest. Ego, propè à Scaligeri lectione, edidi; [*Huc omnem comportari aggerem è castris, servitiâque quæ agerent jussit.*] Non tamen diffi-

Ante Chr.
XLVII.
C. C. Varr.
ECCVII.

§ LVII.

§ LVIII.

■ ■ ■

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

agerent iussit; ne quis ab opere miles discederet, quum spatio non amplius mille passuum intercisa vallis castra hostium divideret ab opere incepto Cæsaris castrorum.

§ LIX.
Et temerè
prælio decer-
tantem peni-
tus fundit.

PHARNACES, quum id repentè primâ luce animadvertisset; copias suas omnes pro castris instruxit. Quas, interpositâ tantâ locorum iniquitate, ⁵⁶ consuetudine magis pervulgatâ militari, credebatur instrui Cæsar; vel ad opus suum tardandum, quò plures in armis tenerentur; vel ad ostentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis quàm manu defendere locum Pharnaces videretur. Itaque deterritus non est, quò minùs, primâ acie pro vallo instructâ, reliqua pars exercitûs opus faceret. At Pharnaces, impulsus sive loci felicitate: Sive auspiciis & religionibus inductus, quibus obtemperâsse eum postea audiebamur: Sive paucitate nostrorum, qui in armis erant, compertâ; quum more operis quotidiani, magnam illam servorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum esse credidisset: Sive etiam veterani fiduciâ exercitûs sui, quem ⁵⁷ [cum legione] XXII in acie conflixisse & vicisse legati ejus gloriabantur; Simul contemptu exercitûs nostri, quem pulsum à se, Domitio duce, sciebat: Inito consilio dimicandi, descendere præruptâ valle cœpit. Cujus aliquandiu Cæsar irridebat inanem ostentationem, & eo loco militum coarctationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset; quum interim Pharnaces eodem gradu, quo præruptam descenderat in vallem, ascendere adversùs arduum collem instructis copiis cœpit.

§ LX. CÆSAR, incredibili ejus vel temeritate vel fiduciâ motus; ⁵⁸ neque opinans, imparatûsque oppressus; eodem tempore, milites ab

mulandum, (si illud, *agerent*, vel *agerentur*, fortè in Codicibus ex præcedenti, *aggerem*, irreperire potuerit;) lectionem Ciacconii & Cellarii omnium maximè arridere, [*Huc omnem comportare aggerem è castris servitia iussit.*] Sic enim infra, pag. 396. lin. 14. *magnam illam servorum multitudinem, quæ aggerem portabat.* Vel denique, si illud [*agerentur comportatum,*] Latine dici queat pro eo quod est, [*cogerentur comportare;*] ferri posse fortasse videretur etiam MSS Eliens. & Vossiani lectio, [*Huc omnem comportatum aggerem è castris servitia agerentur iussit.*] Sed multò simplicior & facilius est Lectio illa Ciacconii. Judicet Lector eruditus.

⁵⁶ Consuetudine magis pervulgatâ militari, credebatur instrui; Oratio est Elliptica. Consuetudine magis per-

vulgatâ militari, quàm quod reverè prælio decertare statuisset, credebatur instrui.

⁵⁷ Cum legione XXII] Locutur aut corruptus aut mancus. Scaliger, voces istas [*cum legione*] delendas censet; ut aded dicatur Pharnacis exercitus *vicies* & bis cum hoste conflixisse. Quæ emendatio non mala. Vel etiam fieri fortè potuit, ut, quum scriptum esset breviter, [*cum leg. XXII;*] fecerint id Librarii, [*cum legione* vicestimâ secundâ,] quod fuerat legendum [*cum legionibus* viginti duabus.]

⁵⁸ Neque opinans, imparatûsque oppressus; eodem tempore, &c.] MSS Eliens. & Vossi; *oppressos*. Ut fortè legi possit, [*neque opinantes, imparatûsque oppressos, eodem tempore, &c.*]

ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, aciem instruit. Cujus rei subita trepidatio, magnum terrorem attulit nostris. Nondum ordinibus instructis, falcata regiae quadrigae permixtos milites perturbant; quae tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. Insequitur has, acies hostium; & clamore sublato, configitur; multum adjuvante naturâ loci, plurimum Deorum immortalium benignitate; qui, quum omnibus casibus belli interfuerint, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari.

Ante Chr.
XLVII.
U. C. Varr.
DCCVII.

⁵⁹ MAGNO atque acri cominus prælio facto; à dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriæ natum est. Ab eâ parte quum in proclive detruderentur hostes; multò tardius, sed tamen iisdem Diis adjuvantibus, sinistro cornu, mediâque acie, totæ profligantur copiae regis: Quæ quàm facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum ruinâ oppressis; qui velocitate effugere poterant, armis tamen projectis, vallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. At nostri victoriâ elati, subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. Defendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharnaces præsidio reliquerat; celeriter castris hostium sunt potiti. Interfectâ multitudine aut captâ suorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit: Cui nisi castrorum oppugnationi facultatem attulisset liberius profugendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset.

§ LXI:

TALI victoriâ, totes victor Cæsar incredibili est lætitiâ affectus; quod maximum bellum tantâ celeritate confecerat. Erâtque subiti periculi ⁶⁰ recordatione lætior, quod victoriâ facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, prædâ omni regiâ militibus donatâ, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur: Legionem VI decedere ad præmia atque honores accipiendos in Italiam jubet: Auxilia Deiotari, domum remittit: II Legiones cum Cælio Vinciano in Ponto ⁶¹ relinquit.

Pontique
celerrimè re-
cepto, &
provinciis
pacatis, in
Italiam re-
vertitur.

ITA

⁵⁹ Magno atque acri cominus prælio facto; à dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriæ natum est: Ab eâ parte quum in proclive detruderentur hostes, multò tardius, &c.] Ita restituit Davisius ex MS Eliensi; qui codex & [à dextro] adjunctâ præpositione, & totam periodum isto modo distinctam exhibet. Vulgati omnes: [Magno atque acri cominus prælio facto, dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata; initium victoriæ natum est ab eâ parte,

quum in proclive detruderentur hostes: Multò tardius &c.] Quod est multò minùs concinnum.

⁶⁰ Recordatione lætior,] Quamquam ferri potest vulgata Lectio, melior tamen videtur, quæ in MS Reg. & Edit. Rom. est; [recordatio lætior.]

⁶¹ Relinquit.] Ita restituit Davisius ex MS Eliens. & Edit. Steph. Quibuscum consentiunt MSS Reg. & Vossii. Al. minùs rectè, [reliquit.]

Ante Chr.

XLVII.

U. C. Varr.

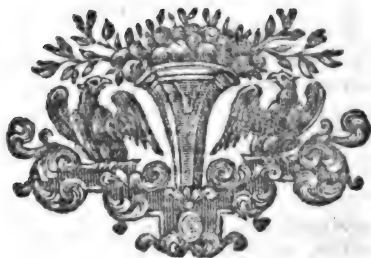
DCCVII.

§ LXIII.

ITA per Gallogræciam Bithyniâque in Asiam iter facit: Omni-
 niûmque earum provinciarum de controversiis cognoscit & statuit:
 Jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit. Mithridaten Perga-
 menum, à quo rem feliciter celeritèrque gestam in Ægypto suprâ
 scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum,
 (nam eum Mithridates rex Asiæ totius, propter nobilitatem Pergamo
 parvulum secum asportaverat in castra, multosque tenuerat annos,)
 regem Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat;
 provinciâsque populi Romani à barbaris atque inimicis regibus, in-
 terposito amicissimo rege, munivit. Eidem tetrarchiam ⁶² [legibus]
 Gallogræcorum, jure gentis & cognationis, adjudicavit; occupatam
 & possessam paucis antè annis à Deiotaro. Neque tamen usquam
 diutius moratus est, quàm necessitas urbanarum seditionum pati
 videbatur. Rebus felicissimè celerrimèque confectis, in Italiam ce-
 leriùs omnium opinione venit.

62 *Legibus*] Hanc vocem delenda censuit Scaliger: Et planè sup-
 pervacanea est, & sententiam quid-
 dem turbat. Conjicit Davisius ad-
 scriptam fuisse margini, è regione

sequentis vocabuli [*jure.*] Quæ
 conjectura admodum est verisimilis.
 Potuit tamen etiam è lineâ super-
 iore, (*scil. ex voce regibus,*) huc
 irreperere.

A. HIR-

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM

DE

BELLO AFRICANO.

LIBER UNUS.

THE
UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

1934

CHICAGO, ILL.

A R G U M E N T U M.

I. *Cæsar in Africam proficiscitur.* III. *Exercitumque exponit ad Adrumetum.* IV. *Cum Considio, de tradendo Adrumeto, frustra agit.* V. *Inde castra movet ad Ruspinam.* VI. *Indeque ad Leptin; quam statim occupat.* VII. *Eoque auxilia convocat.* VIII. *Deinde Ruspinam redit, ad frumentandum.* IX. *Ubi, cum classe navibus suis onerariis jamjam subsidio iturus, eas nec opinans repperit.* XI. *Conflictationes Cæsaris cum Labieno, prope Ruspinam.* XVII. *Petreibus & Pifo, subsidio occurrunt Labieno: Qui tamen omnes tandem repelluntur.* XVIII. *Labieni copiarum numerus, ejusque confidentia.* XIX. *Scipio se conjungit Labieno. Cæsar castra sua munit.* XXI. *Pompeius filius, Catonis hortatu, bellum parat; sed infelicitè.* XXII. *Cæsar frumenti inopiâ laborat.* XXIII. *Rex Juba, Scipioni auxilio profectus, ad regnum suum contra Bogudem tuendum revocatur.* XXIV. *Cæsar cum hostibus decernere instituens, auxilia undique convocat.* XXV. *Scipionis, elephantos condecipiendi ratio.* XXVI. *Una ex Cæsaris navibus ab hoste capitur.* XXVII. *Labienus Leptin oppugnat, frustra.* XXVIII. *Scipio copias suas educit; Cæsar suos in castris tenet.* XXIX. *Numidæ Getulique complures ad Cæsarem transeunt.* XXX. *Acilla oppidum, à Cæsare præsidium petit; statimque ab hoste obsidetur.* XXXI. *Cæsar navibus auxilia frumentumque accipit.* XXXII. *Getuli complures à Scipione ad speculandum missi, transeunt ad Cæsarem.* XXXIII. *Cato auxilia mittit Scipioni; Tisdra oppidum à Cæsare præsidium petit.* XXXIV. *Cæsar subito castra sua movet, & communit; hostesque, ad opera sua impedienda egressos, magnâ cum clade repellit.* XXXVIII. *Quo factò, Cæsar copias suas educit; hostes se in castris tenent.* XL. *Acilla obsidione liberatur.* XLI. *Centurionis Cæsareani, à Scipione capti, mira fortitudo; & Scipionis crudelitas.* XLII. *Magnum incommodum ex subito nimbo acceptum.* XLIII. *Rex Juba, magnis cum copiis, Scipioni auxilio venit.* XLIV. *Cæsar, dejectò Labieni præsidio, collem occupat.* XLV. *Cæsaris opera, ad castra sua munienda.* XLVI. *Juba & Labienus, Cæsareanos, ab opere revertentes aggressi, magnâ cum clade repelluntur.* XLVII. *Dux legiones Cæsari auxilio adveniunt.* XLVIII. *Cæsar exemplum edit*

D d

mili-

A R G U M E N T U M.

militaris disciplina. XLIX. Getuli à Juba desciscientes, ejus copias distinent. L. Caesar Uzitam oppugnare simulat; unde multi ad eum viri illustriores perfugiant. LI. Juba Regis superbia. LII. Exercitus utrinque in aciem educuntur. LIII. Quo modo uterque fuerit in aciem instructus. LIV. Uterque, post parva praelia equestria, in castra reducitur. LV. Caesaris naves aliquot ab hoste incenduntur, aliaeque capiuntur. LVI. Caesar ipse subito navigium ingressus, hostes persequitur fugatque; & in castra redit. LVII. Caesaris, frumentandi ratio. LVIII. Caesar, frumenti inopia, castra movet; Scipione insequente. LIX. Oppido Zetâ, ultra hostium castra collocato, potitur. LX. Redeuntem cum prædâ hostes ex insidiis adorti, repelluntur. LXI. Difficultas cum Numidis pugnandi; Caesarisque super eâ re consilium. LXII. Vacca oppidum à Caesare præsidium petit; & à Juba Rege diripitur. LXIII. Hostibus pugnam detrectantibus, Caesar castra movet; hostesque eum in itinere carpentes, repellit. LXIV. Sarsuram oppidum oppugnare non audens, in antiqua castra revertitur. LXV. Thabeneses præsidium à Caesare petunt. LXVI. Caesari auxilia advehuntur. LXVII. Prælium equestre, in quo Caesar superior. LXVIII. Hostibus prælium adhuc detrectantibus, Caesar Thapsum oppugnat. LXIX. Scipio Thapsitanis auxilium ferre conatur. LXX. Caesar, suos ad pugnam hortatus, summâ militum alacritate hostes aggreditur. LXXI. Mira militis cujusdam fortitudo. LXXII. Scipionis copiae profligantur, ad internecionem usque. LXXIII. Caesar, relicto Thapso, Uticam contendit. LXXIV. Equites Scipionis, oppido Paradæ exciso, Uticam fugiunt. LXXV. M. Cato se interficit: Utica Caesari deditur. LXXVI. Caesar, in itinere ad Uticam, Uscetâ & Adrumeto potitur. LXXVII. Uticensibus vitam concedit. LXXVIII. Rex Juba, Zamam fugiens, oppida prohibetur. LXXIX. Zamenses, multique Duces regii, Caesari se dedunt. LXXX. Confidius Tisdram, Vergilius Thapsum Caesari dedit. LXXXI. Juba & Petreii mors, LXXXII. Item Fausti & Afranii. LXXXIII. Et Scipionis. LXXXIV. Caesar Juba regnum provinciam facit, LXXXV. Romamque revertitur.

A. HIR-

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM

DE

BELLO AFRICANO.

LIBER UNUS.

CÆSAR, itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, Ante Chr. XLVI. U. C. Varr. DCCVIII. ad xiv Kal. Jan. in Lilybæum pervenit: Statimque ostendit, sese naves velle conscendere; quum non amplius legionem tironum haberet unam, equitēsque vix dc. § I. Caesar in Africam proficiscitur. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne ¹ quid sibi moræ quisquam fore speraret, & ut omnes in dies horāsque parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet: Nihilo tamen min⁹ in navibus remiges militēsque continere, ² & nullam prætermittere occasionem profectōis; Quum præsertim

D d 2

ab

¹ *Quid—quisquam*] Sic MS Reg. [termittet.] Sed nihil opus. Val-
Al. *quis—quidquam*. Quod idem est. gata enim Lectio idem prorsus so-
² Et *nullam* prætermittere] E- nat; &, (ni fallor,) paullo etiā
mendat Davisius, [ut *nullam* præ-] est elegantior.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.

ab incolis ejus provinciæ nunciarentur adversariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ IV, levis armaturæ magna vis, Scipionis legiones X, elephanti CXX, classēsque esse complures; Tamen non deterrebatur, animoque & spe confidebat. Interim in dies, & naves longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum convenire; In his veterana legio V, equitum ad II millia.

§ II.

LEGIONIBUS collectis VI, & equitum II millibus; ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur; equites autem in onerarias. Ita majorem partem navium antecedere jussit, & insulam petere ³ Aponianam, ⁴ quæ non longè abest à Lilybæo. Ipse, parum commoratus, bona paucorum vendit publicè: Deinde Alieno prætori, qui Siciliam obtinebat, ⁵ de omnibus rebus præcipit; Et de reliquo exercitu celeriter imponendo datis mandatis, ipse navem conscendit a. d. VI Kal. Jan. & reliquas naves statim

³ Aponianam,] Legendum existimant nonnulli, Paconiam.

⁴ Quæ non longè abest à Lilybæo.] Primum, in omnibus MSS deest vox illa, longè; quam ex conjecturâ adjecerunt Cluverius & Glandorpheus. Proinde Scaliger & Recentiores ediderunt, (quod est in MS Regio aliisque;) [quæ non abest à Lilybæo:] Qui tamen sensus est nullus. Alii itaque Codices, omis- sâ particulâ negativâ, exhibent; [quæ abest (Al. quæ est) à Lilybæo.] Quod probat Rhellicanus: interpretaturque, quæ (insula) non conjuncta est cum promontorio Lilybæo.] Verùm, præterquam quòd ineptè admodum id esset ab Hirtio adjectum, insulam cum promontorio non esse conjunctam; neque illud (opinor) persuaserit vir doctissimus, vocem [abesse,] eo significatu, satis Latine usurpari. Omnino itaque pulcherrimam & planè veram tandem existimo Davissii conjecturam; qui, ex MSS iis, qui exhibent [quæ non abest à Lilybæo:] initio scriptum putat, [quæ IIM abest à Lilybæo:] hoc est, quæ duo Millia (vel duobus Millibus) abest à Lilybæo. Certè easdem voces, duo millia, [IIM,] & alibi eadem corruptione in vocem [non] mutatas, eruditissime ostendit.

⁵ Ipse parum commoratus,] Vocem [parum,] quæ in aliis defuerat, optimè ex MS Eliensi restituit Davissius. Verùm cum & reliquam veram Lectionem, [Ipse parum commoratus,] exhiberet idem Codex; cur hanc, tanquam corruptam, rejicere, & vulgatam illam [Ibique—commoratus,] retinere maluerit Vir doctissimus, equidè augurari nequeo. Nam & Sensus admodum est manifestus, & Antithesis elegantissima. Majorem partem navium antecedere jussit, & insulam petere Aponianam; IPS E, Lilybæi parum commoratus, &c. Vulgatum autem illud, [Ibique,] aut ambiguum est saltem; aut potius in eam partem vergit, aut falso dicat Cæsarem in insulâ commoratum Aponianâ; cum è contrario id velit Hirtius, nondum eum in insulam istam transisse, sed, præmissis Aponianam navibus, IPSUM Lilybæi paullulum commoratum.

⁶ De omnibus rebus præcipit: Et, de reliquo exercitu celeriter imponendo datis mandatis, ipse &c.] Ita interpretandum existimo. Alii omnes: [de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo datis mandatis ipse &c.] Quod minùs videtur venustum.

statim est confectus. Ita vento certo, celerique navigio vectus, Ante Chr. XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.
post diem quartam cum longis paucis navibus in conspectum Africæ venit: Namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ atque errabundæ, diversa loca petierunt. Clupeam classe prætervehitur, inde Neapolim. Complura præterea castella & oppida non longè à mari relinquit.

7 **POSTQUAM** Adrumetum accessit, ubi præsidium erat adversariorum, cui præerat C. Confidius; & à Clupeâ secundum oram maritimam, cum equitatu Adrumeti, Cn. Piso cum Maurorum circiter 111 millibus apparuit; ibi paullisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naves convenirent, exponit exercitum; Cujus numerus in præsentia fuit peditum 111 millia, equitum ² CL; Castrisque ante oppidum positus, sine injuriâ cujusquam confedit; cohibétque omnes à prædâ. Oppidani interim muros armatis complent; ante portam frequentes confidunt, ad se defendendum: Quorum numerus 11 legionum intus erat. Cæsar circum oppidum vectus, naturâ loci perspectâ, redit in castra. Non nemo culpæ ejus imprudentiæque assignabat, quòd neque certum locum gubernatoribus præfèctisque, quem peterent, præceperat; neque, ut ⁹ mos ipsius consuetudòque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut, in tempore iis perlectis, locum certum peterent universi. Quod minimè Cæsarem fefellerat: Namque nullum portum terræ Africæ, quò classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspicabatur; sed fortuitu oblatam occasione egressus aucupabatur.

L. Plancus interim legatus petit à Cæsare, ut sibi daret facultatem cum Confidio agendi, si posset aliquâ ratione perducere ad sanitatem. Itaque datâ facultate litteras conscribit, & eas captivo datperferendas in oppidum ad Confidium. Quò simul atque captivus pervenisset; litterasque, ut erat mandatum, Confidio porrigere cœpisset; priùs quàm acciperet ille, “Unde,” inquit, “istas?”

D d 3

Tum

7 *Postquam Adrumetum accessit, ubi præsidium erat adversariorum — ; & à Clupeâ — Cn. Piso — apparuit; ibi paullisper Cæsar, &c.* Sic MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. Vulgati habent [*Postquam Adrumetum accessit, ubi præsidium erat adversariorum — ; & à Clupeâ — Cn. Piso — apparuit. Ibi paullisper Cæsar &c.*] Vidit Davisius, pro isto {ibi *præsidium*,} rectius reponi [ubi *præsidium*,] Verùm & aliud vitium, quod, licèt manifestum, libri tamen retinuerint, nec Interpretes notârunt, deprehendisse se existimat: Nempe copulam, {&}, supervacaneam esse: Ideòque rescribit, [*Post-*

quam Adrumetum accessit, ubi præsidium erat adversariorum — ; à Clupeâ — Cn. Piso apparuit. Ibi &c.] Sed nihil opus est istâ emendatione. Nam, mutatâ solummodò distinctione, retineri potest illud {&}, quod in omnibus Codicibus reperitur. Ideòque edidi: [*Postquam Adrumetum accessit ubi præsidium erat adversariorum — ; ET (postquam) à Clupeâ — Cn. Piso — apparuit; ibi &c.*]

8 CL; Codices nonnulli: D.

9 *Mos ipsius consuetudòque.* MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Vett. [*more ipsius, consuetudo.*] Quam forte vera possit esse Lectio.

§ III.

*Exercitum-
que exponit
ad Adrumetum.*

§ IV.

Cum Confidio, de tradendo Adrumeto, frustra agit.

Ante Chr. XLVI. Tum captivus, "Imperatore à Cæsare." Tunc Confidius,
 U. C. Var. "Unus est," inquit, "Scipio Imperator, hóc tempore, populi
 DCCVII. "Romani." Deinde in conspectu suo captivum statim interfici
 jubet: Litterasque nondum perlectas, sicut erant signatæ, dat
 homini certo ad Scipionem perferendas.

§ V.
 Inde castra
 movet ad
 Ruspianam.

POST QUAM, unâ nocte & die ad oppidum consumptâ, ne-
 que responsum ullum à Confidio dabatur; neque ei reliquæ copiz
 succurrebant; neque equitatu abundabat; & ad oppidum oppu-
 gnandum non satis copiarum habebat, & eas tironum; neque pri-
 mō adventu convulnerari exercitum volebat, & oppidi egregia
 munitio, difficilisque ad oppugnandum erat accessus; & nuncia-
 bantur auxilia magna equitatûs oppidanis suppetias venire: Non est
 visa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in
 eâ re Cæsar esset occupatus, circumventus à tergo ab equitatu hos-
 tium laboraret. Itaque castra quum movere vellet, subito ex op-
 pido erupit multitudo: atque equitatus subsidio uno tempore eis
 casu succurrit, qui erat missus ab Jubâ ad stipendium accipiendum:
 Castraque, undè Cæsar egressus iter facere cœperat, occupant: &
 ejus agmen extremum insequi cœperunt. Quæ res cum animad-
 versa esset, subito legionarii consistunt; & equites, quanquam erant
 pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissimè concurrunt.
 Accidit res incredibilis, ut equites minùs xxx Galli, Maurorum
 equitum ii millia loco pellerent, urgerentque in oppidum. Post-
 quam repulsi & conjecti erant intra munitiones, Cæsar iter consti-
 tutum ire contendit. Quod quum sæpius facerent; & modò inse-
 querentur, modò rursus abequitibus in oppidum repellerentur: Co-
 hortibus paucis ex veteranis, quas secum habebat, in extremo ag-
 minè collocatis, & parte equitatûs; iter leniter cum reliquis facere
 cœpit. Ita, quanto longiùs ab oppido discedebatur, tanto tardiores
 ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis &
 castellis legationes venire; polliceri frumentum; paratòsque esse,
 quæ imperâisset, facere. Itaque eo die castra posuit ad oppidum
 Ruspianam, Kalendis Januar.

§ VI.
 Indeque ad
 Leptin;
 quam statim
 occupat.

INDE MOVIT, & pervenit ad oppidum Leptin, liberam civitatem
 & immunem. Legati ex oppido veniunt obviam; "libenter se
 omnia facturos, quæ vellet," pollicentur. Itaque centurionibus
 ad portas oppidi & custodiis impositis, ne quis miles in oppidum
 introiret, aut injuriam faceret cuipiam incolæ; non longè ab op-
 pido

10 Imperatore à Cæsare.] Opti-
 ma hæc Davissii emendatio. In editis
 est, [Venio à Cæsare.] Vocem [venio]
 suspectam habet Scaliger. Ciacco-
 nius & Lipsius, ex eo quod sequi-
 tur, reponendum existimant, [Venio
 à Cæsare Imperatore.] Quæ tamen

Ultima vox, in MSS non occurrit.
 Verum cum in nonnullis MSS sit,
 immò; in aliis, ymo; id, ex quo
 alii fecerunt venio; pulcherrimè
 conjecit Davissius, scriptum fuisse
 initio, Imp. Ut adeò legi debeat,
 [Imperatore à Cæsare.]

Ido secundum litus facit castra. Eodem naves onerariæ, & longæ Ante Chr.
nonnullæ, casu advenerunt; Reliquæ, ut est ei nunciatum, incertæ XLVI.
locorum, Uticam versus petere visæ sunt. Interim Cæsar à mari U. C. Varr.
non digredi, neque mediterranea petere, propter navium errorem; DCCVIII.
equitatumque in navibus omnem contineri, (ut arbitror, ne agri
vastarentur:) aquamque in naves jubet comportari. Remiges inte-
rim, qui aquatam è navibus exierant, subito equites Mauri, neque
oppinantibus Cæsarianis, adorti, multos jaculis convulneraverunt: non-
nullos interfecerunt. Latent enim in insidiis cum equis inter conval-
les, & subito ¹² exiliunt; non ut in campo cominus depugnent.

CÆSAR interim in Sardiniam nuncios cum literis, & in reli-
quas provincias finitimas dimisit; ut sibi auxilia, commeatus, fru-
mentum, simul atque litteras legissent, mittenda curarent; Exone-
ratisque partim navibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad
secundum commeatum accersendum mittit. ¹³ Interim cum x na-
vibus longis, ad reliquas naves onerarias conquirendas quæ deerrâs-
sent, & simul mare tuendum ab hostibus, jubet proficisci. Item
C. Sallustium Crispum prætorem ad Cercinam insulam versus,
quam adversarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi
magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita imperabat,
itaque unicuique præcipiebat, ¹⁴ ut, si fieri posset, ne locum ullum
excusatio haberet, nec moram tergiversatio. Ipse interea ex perfu-
gis & inæolis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra
se bellum gerebant; ¹⁵ miserari, (regium enim equitatum in pro-
vincia

§ VII.
Eque auxi-
lia convocat.

D d 4

¹¹ Equitatumque in navibus omnem contineri, — aquamque in naves jubet comportari.] Sic MS Reg. Quæ est constructio sui similis & una. Al. [— continere: — aquam — comportari.] Quæ est variatio nimis elegans.

¹² Exiliunt.] Sic MS Eliensis. Probâtque Davilius. MSS plerique & Editt. Vett. *exiunt*. Scaliger & Recentiores; *exsunt*. Quæ & ipsa Lectio non mala. Sic enim infra, §. 62, [atque ex collibus primis exsunt.]

¹³ Interim cum Xnavibus.] Siquis hæc attentius perpenderit, suspicabitur (opinor) aut excidisse hoc in loco, aut fortè in ipsa voce [Interim] corruptum latere, proprium hominis alicujus nomen; quod præcedenti Rabirio Postumo, & sequenti Sallustio Crispo, respondeat.

¹⁴ Ut, si fieri posset, ne locum ullum &c.] Hæc ex Editt. Vett. ita

restituenda vidit Davilius. Atque ita planè scriptum est in MS Regio. Quin & in MS Eliensi apparent satis manifesta veræ Lectiois vestigia; [Ut fieri posset, neve locum ullum &c.] Nimirum vocula, si, in primam syllabam sequentis, fieri, absorptâ. Scaliger & Recentiores ediderunt, inveniunt admodum: [Ut, fieri posset necne, locum nullum &c.]

¹⁵ Miserari, — tantâ homines esse dementia.] Ita omnino interpungendum; Quomodo edidit Jo. Goduinus. Scaliger (errore fortasse typographico) interpunxit; [miserari. — tantâ homines esse dementia.] Unde Recentiorum plerique ediderunt; [miserari. — Tantâ homines esse dementia.] Quod est hiulcum valde. MS Reg. & Editt. Rom. [miserari; — Tantâ hominum erat dementia.] MS Eliens. [miserari, — tantâ hominum esse dementia.]

Ante Chr. XLVI. U. C. Varr. DCCVIII. vinciâ Africâ Scipio alebat,) tantâ homines esse dementiâ, ut mal-
lent regis esse vestigales, quàm cum civibus in patriâ in suis fortu-
nis esse incolumes.

§ VIII. CÆSAR ad IIII Non. Jan. castra movet; Leptique VI cohor-
tium præsidio cum Sasernâ relicto, ipse rursus, unde pridie vene-
rat, Ruspinam cum reliquis copiis convertit. Ibique sarcinis exerci-
tûs relictis, ipse cum expeditâ manu proficiscitur circum villas fru-
mentatum; oppidanisque imperat, ut plaustra jumentâque omnia
sequantur: Itaque magno frumenti invento numero, Ruspinam re-
dit. ¹⁶ Hoc eum iccirco existimo fecisse, ne maritima oppida poss-
se vacua relinqueret; præsidioque firmata, ¹⁷ ad classem recepta-
cula muniret.

§ IX. Ubi, cum
classe navi-
bus suis one-
rariis jam-
jam subsidio
iturus, eas
nec opinans
repperit. ITAQUE, ibi relicto P. Sasernâ, fratre ejus quem Lepti pro-
ximo oppido reliquerat cum legione; jubet comportari ligna in
oppidum quamplurima. Ipse, cum cohortibus VII, quæ ex vete-
ranis legionibus in classe cum Sulpicio & Vatinio rem gesserant, ex
oppido Ruspinâ egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab
oppido millia passuum II; ibique classem sub vesperum cum eâ
copiâ ¹⁸ conscendit, omnibus in exercitu insciis & requirentibus
Imperatoris consilium. Qui magno metu ac tristitiâ sollicitaban-
tur: Parvâ enim cum copiâ, & eâ tironum, neque omni expositâ,
in Africâ contra magnas copias, & insidiosâ nationis, equitatûmque
innumerabilem, se expositos videbant: Neque quidquam solatii in
præsentâ, neque auxilium in suorum consilio animadvertabant; nisi
in ipsius Imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate: Ani-
mum enim altum & erectum præ se gerebat. Huic acquiescebant
homines, & in ejus scientiâ & consilio omnia sibi proclivia omnes
fore sperabant.

§ X. CÆSAR, in navibus unâ nocte consumptâ, jam cœlo albente
quam proficisci conaretur, subito navium pars, de quâ timebat,
ex errore, eodém conferebatur. Hâc re cognitâ, Cæsar celeriter
de navibus imperat omnes egredi, atque armatos in littore reliquos
advenientes milites expectare. Itaque sine morâ navibus eis in por-
tum receptis, & advectis militum equitûmque copiis, rursus ad
oppidum

¹⁶ Hoc eum iccirco existimo fe-
cisse,] MS Eliensis (cui suffragatur
MS Vossii;) pro fuisse, habet rece-
pisse. Unde Davisius legendum exis-
timat: [Huc eum iccirco existimo re-
cepisse.] vel [se recepisse.]

¹⁷ Ad classem receptacula muni-
ret.] Ita ediderunt Scaliger & Re-
centiores. MSS & Editt. Vett. [ad
classis receptacula muniret.] Quod
perinde est.

¹⁸ — conscendit, omnibus in ex-

ercitu insciis —. Qui magno metu
&c.] Sic ex MS Eliensi optimè
restituit Davisius. Alii omnes, o-
missâ voce [Qui,] ediderunt, [—
conscendit, omnibus in exercitu in-
sciis —. Magno metu &c.] Quod
valde hiulcum est. Nisi fortè pla-
ceat Joan. Goduini & Cellarii in-
terpunctio: [— conscendit. Omni-
bus in exercitu insciis — magno
metu &c.] Sed præstat Lectio Da-
visiana.

oppidum Ruspiniam redit; atque ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis xxx frumentatum est profectus. Ex eo est cognitum Cæsaris consilium: Illum cum classe navibus onerariis, quæ deerrassent, subsidio ire, clam hostibus, voluisse; ne casu imprudentes suæ naves in classem adversariorum inciderent: Neque eam rem eos voluisse scire, qui in præfidiis relictæ sui milites fuissent; ¹⁹ ne illi, propter suorum paucitatem, & hostium multitudinem, metu deficerent.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.

INTERIM, quum jam Cæsar progressus esset à castris circiter millia passuum III; per speculatores & antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longè à se visas. Et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conspici cœptus est. Hâc re cognitâ, Cæsar celeriter jubet equitatum universum, cujus copiam habuit in præsentia non magnam; & sagittarios, quorum parvus è castris exierat numerus, accersi; atque ordinatim signa se leniter consequi: Ipse antecedere cum paucis armatis. Jâmque, quum procul hostis conspici posset, milites in campo jubet galeari & ad pugnam parari. Quorum omnino numerus fuit xxx cohortium, cum equitibus CD, & sagittariis ***.

§ XI.

Constitutiones
Cæsaris
cum Labieno,
prope
Ruspiniam.

HOSTES interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidii; aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam: & inter eos, levis armaturæ Numidas, & sagittarios pedites, interposuerant: & ita condensaverant, ut procul Cæsariani pedestres copias arbitrarentur: & dextrum ac sinistrum cornu, magnis equitum copiis firmaverant. Interim Cæsar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem. Sagittarios ante aciem constituit: Equites dextro sinistræque cornu opponit: & ita præcipit, ut providerent ne multitudine equitatus hostium circumvenirentur: Existimabatenim se cum pedestribus copiis, acie instructâ, dimicaturum.

§ XII.

QUUM utrimque expectatio fieret; neque Cæsar se moveret; & cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quàm viribus, decernendum videret: Subitò adversariorum equitatus sese extendere, & in latitudinem promovere, collésque complecti, & Cæsaris equitatum extenuare, simulque ad circumcundum comparare se, cœperunt. Cæsariani equites, eorum multitudinem ægrè sustinebant. Acies interim mediæ quum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis ²⁰ pedites Numidæ levis armaturæ

§ XIII.

¹⁹ Ne illi — deficerent.] Præfert Davisus, quod in quibusdam Codicibus est, [ut nihil — deficerent.] Sed perperam. Habet enim hoc in loco vox [illi] elegantissimam Emphasin. Est utique Antithesis, quâ duplex Cæsaris consilium explicatur. Exivit cum classe, ne naves onerariæ in hostium classem inci-

derent: Exivit clam suis militibus, qui erant in præfidiis relictæ, ne illi propter paucitatem suam metu interea deficerent.

²⁰ Pedites Numidæ] Vox, pedites, deest in MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. Ut fortè additamentum esse possit Librariorum, propter id quod sequitur; cum equitibus.

Ant. Chr. **XLVI.** **V. C. Varr.** **DCCVIII.** maturæ cum equitibus procurrant, & inter ²¹ legionarios milites jacula conjiciunt. Hic quum Cæsariani in eos impetum fecissent, illorum equites fugiebant; pedites interim resistebant, dum equites rursus cursa renovato peditibus suis succurrerent.

§ XIV.

CÆSAR, novo genere pugnae oblato, quum animadverteret ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius à signis persequuntur, latere nudato, à proximis Numidis jaculis vulnerabantur; equites autem hostium, pilum militis cursu facile vitabant;) edicit per ordines, ne quis miles à signis 15 pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, suorum multitudine confusus, Cæsaris paucitatem circumire conatur. Equites Juliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis, paulatim cedere: hostes magis magisque instare. Ita, puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumventis, Cæsarisque copiis in orbem compulsis, intra cancellos omnes coniecti pergnare cogeantur.

§ XV.

LABIENUS in equo, capite nudo, versari in primâ acie; simul suos cohortari: Nonnunquam legionarios Cæsaris ita appellare; "Quid tu," inquit, "miles tiro, tam feroculus es? vos quos que iste verbis infatuavit? In magnum mehercule vos periculum impulit: Misereor vestri." Tum miles; "Non sum," inquit; "tiro, Labiene; sed de legione x veteranus." Tum Labienus; "Non agnosco," inquit, "signa Decumanorum." Tum miles, "Jam me, quis sim, intelliges." Simul cassidem de capite dejecit ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum viribus contortum dum in Labienum mittere contendit, equi graviter adverso pectori affixit; & ait; "Labiene, Decumanum militem, qui te petit, seito esse." Omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime cironum. Circumspicere enim Cæsarem; neque amplius facere, nisi hostium jacula vitare.

§ XVI.

CÆSAR interim, consilio hostium cognito, jubet aciem in longitudinem quàm maximam porrigi; ²² alternis conversis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. Ita coronam hostium dextro sinistrâque cornu mediam dividit; & unam partem ab alterâ exclusam, ²³ equitibus intrinsecus adortus cum peditatu, telis coniectis in fugam vertit: Neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit. Idem altera pars equitum peditumque Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis convulneratisque; ad sua præsidia sese, sic, ut erat ²⁴ instructus, recipere cœpit.

INTERIM

²¹ Legionarios milites] Ita optimè restituit Davisius ex MS Eliensi, & pro Cæsaris Hirtiique loquendi consuetudine. Al. [legionarios pedites.]

²² Alternis] Sic MS Reg. Quæ verior videtur lectio, quàm quod habent Editi, [& alternis.]

²³ Equitibus intrinsecus adortus cum peditatu, telis &c.] Ita interpungendum rectè vidit Davisius. Al. [equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu, telis &c.] Quod sententiam turbat.

²⁴ Instructus,] Codices nonnulli; institutum, &c. Sed præstat vulgata Lectio.

INTERIM M. Petreius & Cn. Piso, cum equitibus Numidis Ante Chr. XLVI.
 25 MC electis, peditatūque ejusdem generis satis grandi; ex itinere U. C. Varo. DCCVIII
 rectā subsidio suis occurrunt. 26 At hostes, suis ex terrore firmatis, § XVII.
 rursusque renovatis animis; legionarios, conversis equitibus, se re- Petreius & Piso, subsidio occurrunt
 cipientes, novissimos adoriri; & impedire coeperunt, quo minū Labieno;
 se in castra reciperent. Hāc re animadversā, Cæsar jubet signa Qui tamen omnes tandem repellantur.
 converti, & medio campo redintegrari prælium. Quum ab hosti-
 bus eodem modo pugnaretur; nec cominus ad manus rediretur;
 Cæsarisque equites jumenta ex nausēā recenti, siti, languore, pauci-
 tate, vulneribus defatigata, ad insequendum hostem perseverandum-
 que cursum tardiora haberent; diēque pars exigua jam reliqua es-
 set: Cohortibus equitibūque circumdatis imperat, ut uno ictu con-
 tenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes re-
 pulissent, atque eorum essent potiti. Itaque signo dato, quum jam
 hostes languidē negligentēque tela mitterent, subitō immittit co-
 hortēs turmāsque suorum; atque puncto temporis, hostibus nullo
 negotio campo pulsīs post collēmque dejectis, nacti locum, atque
 ibi paullisper commorati, ita, ut erant instructi, leniter se ad suas
 recipiunt munitiones: Itemque adversarii malē accepti, tum demum
 se ad sua præsidia contulerunt.

INTERIM eā re gestā, & prœlio dirempto; ex adversariis per- § XVIII.
 fugā plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hos- Labiani copiarum numerus, ejusque confidentia.
 tium complures equites peditēque. Ex quibus cognitum est hos- * Lib. 2. de Bello Civili §. 37.
 tium consilium; eos hāc mente & conatu venisse, ut, novo atque inu-
 sitato genere prœlii, tirones legionariūque pauci perturbati, * Curio-
 nis exemplo, ab equitatu circumventi opprimerentur: & ita 27 Labie-
 num dixisse pro concione; “ tantam sese multitudinem auxiliorum
 “ adversariis subministraturum, 28 ut etiam cædendo in ipsā victo-
 “ riā fatigati vincerentur, atque à suis superarentur.” 29 Quippe qui
 in illorum sibi consideret multitudine: Primū, quod audierat Ro-
 mæ legiones veteranas dissentire, 30 neque in Africam velle transire;
 Deinde, quod triennio in Africā suos milites consuetudine retentos,
 fideles

Leſio. Sic enim jam infra, lin. 18. rectē explicavit Rbellicanus.
 [ita, ut erant instructi, leniter se ad
 suas recipiunt munitiones.]

25 MC] Codices nonnulli; CCCC.
 26 At hostes.] MSS, Reg. Elienf.
 & Vossii, meliūs exhibent: [Atque
 hostes &c.]

27 Labienum] MSS nonnulli, &
 Edit. Vett. jubam. Ineptē.

28 Ut etiam cædendo in ipsā victoriā
 fatigati vincerentur,] Hoc est; ut
 Cæsareani, si eis fortē contigerit
 victoriā, tamen etiam cædendo fati-
 gati, propter multitudinem hostium,
 tandem superarentur. Quomodo

29 Quippe qui in illorum sibi conside-
 ret multitudine:] Codices nonnulli
 MSS & Edit. Vett. [Quippe qui in
 nullo illorum sibi consideret.] Ex quā
 lectione, contrā planē ac erat mens
 Authoris, (sequitur enim mox, pag.
 412, lin. 8. Hāc spe atque eā audaciā
 inflammatus Labienus,) sensum nescio
 quem obscurum atque perplexum
 extundere conatus est Rbellicanus.

30 Neque in Africam velle transi-
 re:] scil. ad Cæsarem adjuvandum;
 Atque hinc fiebat, ut Labienus con-
 trā multitudine valeret.

Ante Chr. fideles jam sibi effecisset; Maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum, levisque armaturæ. Præterea ex fugâ prælioque Pompeiano, quos secum à Brundisio transportaverat, equites Germanos Gallisque, ibique postea ex hybridis libertinis servisque³¹ conscripserat; armaverat, equoque frænato uti conducuerat. Præterea regia auxilia, elephantum cxx, equitatusque innumerabilis: ³² Deinde legiones, conscriptæ ex cujusquemodi generis amplius XII millibus. Hæc spe atque eâ audaciâ inflammatus Labienus; cum equitibus Gallis Germanisque ³³ MDC, Numidarum sine frænis VIII millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus cM, peditum ac levis armaturæ³⁴ quater tanto, sagittariis ac funditoribus hippotextotisque compluribus: ³⁵ his copiis, pridie Non. Jan. post diem IIII quàm Africam attingit, in campis planissimis purissimisque, ab horâ diei quintâ usque ad Solis occasum est decertatum. In eo prælio Petreius graviter ictus ex acie recessit.

§ XIX.

Scipio se conjungit Labieno. Caesar castra sua munis.

CÆSAR interim castra munire diligentius, præsidia firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruspinâ usque ad mare deducere, & à castris alterum eodem; quod tutius ultro citroque³⁶ commeari, auxiliâque sine periculo sibi succurrere possent: Tela tormentâque ex navibus in castra³⁷ comportare; remigum partem ex classe, Gallorum

³¹ Conscripserat; armaverat, &c.] Editi: conscripserat, armaverat, &c. Quæ interpunctio ambigua est, & sententiam turbat.

³² Deinde legiones, conscriptæ ex cujusquemodi generis amplius XII millibus.] Vitiosa plerisque visa est hæc lectio. Legi fortasse poterit vel, ex Davisii conjecturâ, [Dein duæ legiones, conscriptæ ex cujusquemodi generis amplius XII millibus;] vel, eodem iterum emendante, [Dein legiones, conscriptæ ex cujusquemodi generis militibus, amplius duodecim.] Vel denique, (quod Lipsio & Cellario placuit, quodque in tribus MSS reperit Joannes Goduinus, quodque immeritò solæcismi insinulavit Davisius;) omisâ voce [millibus,] scribi poterit, [Deinde legiones, conscriptæ ex cujusquemodi generis (subintellige hominibus vel militibus,) amplius duodecim.] Quæri quoque potest, annon etiam hoc modo legi queat; [Deinde legiones, conscriptæ ex cujusquemodi generis (subintellige hominibus,) amplius XII millia (scil. militum):] Vel etiam, (quod est in Vulgatis,) [amplius XII millibus.]

Dispicat Lector eruditus.

³³ MDC,] Codices nonnulli; DCCC.

³⁴ Quater tanto,] Ita restitui ex duobus MSS. Mirum, Edit. Vett. Scaligerumque & Editores recentiores omnes edidisse, [quater tantis.] Quod prorsus Latinum non est. De numero enim, non de magnitudine hominum hic agitur. Nisi fortè subintelligi velint, copiis: Quæ est locutio insolens.

³⁵ His copiis,] Codices nonnulli, [his copiis omnibus.] Et est constructio ἀναξάρτου, sive Transitio ex uno constructionis Schemate in aliud. [Labienus cum equitibus —; his copiis omnibus — est decertatum.] Sic infra, pag. 415. lin. 8. Rex Juba — non est visum &c.

³⁶ Commeari,] Subaudi, posset: Quod inclusum est in sequente, possent. Codices Reg. Eliens. & Vossii habent, commeatu: Quæ & ipsa ferri possit Lectio.

³⁷ Comportare;] comportare cepit. Conjunctum enim hoc, non cum præcedenti securrere & commeari, sed cum superiori deducere.

Gallorum Rhodiorumque, epibatarumque, armare & in castra evocare; uti, si posset, eadem ratione, quâ adversarii, levis armatura interjecta inter equites suos interponeretur. Sagittariisque ex omnibus navibus, Itureis, Syriis, & cujusque generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias: ³⁸ (Audiebat enim Scipionem post diem tertium ejus diei, quo praelium factum erat, appropinquare; copias suas cum Labieno & Petreio conjungere; cujus copiarum, legionum VIII & equitum IV millium, esse nunciabantur.) Officinas ferrarias instruere, ³⁹ sagittarumque, & tela uti fierent complura, curare; glandes fundere; sudes comparare; litteras in Siciliam nunciisque mittere, ut sibi crates materiæque congererent ad arietes, cujus inopia in Africâ esset; præterea ferrum plumbumque mitteretur. Et animum etiam advertebat, frumento se in Africâ nisi importatio uti non posse; priore enim anno, propter adversariorum delectus, quod stipendiarii aratores milites essent facti, messem non esse factam: Præterea ex omni Africâ frumentum adversarios in pauca oppida & bene munita comportasse, omnemque regionem Africæ exinanisse frumento: Oppida præter pauca quæ ipsi suis præsidii tueri poterant, reliqua dirui atque deleri; & eorum incolas intra sua præsidia coegisse commigrare: Agros desertos ac vastatos esse.

Hæc necessitate Cæsar coactus, privatos ambiendo & blandè appellando, ⁴⁰ aliquantulum frumenti numerum in sua præsidia congesserat; & eo parcè utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & ⁴¹ alternas cohortes in statione habere, propter hostium multitudinem. Labienus faucios suos, quorum numerus maximus fuit, jubet in plaustris deligatos Adrumetum deportari. Naves interim Cæsaris onerariæ errandæ malè vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum; Quas singulas scaphæ adversariorum complures adortæ, ⁴² incenderant atque expugnaverant. ⁴³ Hæc re nunciata

§ XX.

³⁸ (Audiebat — nunciabantur.)) Omnino hæc verba, quod magno Sententiæ detrimento neglexerunt Editores, Parenthesi sunt includenda; ut pessima tollatur ambiguitas; referaturque id quod sequitur, [Officinas ferrarias instruere,] non ad Scipionem scilicet, sed ad Cæsarem; connexionque sit, non cum præcedenti conjungere, quod est de Scipione dictum; sed cum superioribus armare & — evocare, quæ sunt dicta de Cæsare.

³⁹ Sagittarumque, — uti fierent, curare. MSS nonnulli & Edit. Vett. sagittæque. Quod à Librariis minùs Latine scientibus mutatum, eruditè adnotavit Davisius. Similis constructio infra, §. 78. Cives autem Romanos, — ut prodirent, edicit.

⁴⁰ Aliquantulum frumenti numerum] Cum illud, [aliquantulum,] vix apud bonos Auctores usurpetur adjective; aut delenda videtur vox [numerum,] aut legendum fortasse ex MS Eliensi, [aliquem tamen frumenti numerum &c.]

⁴¹ Alternas cohortes] MSS alternas. Lipsius conjicit, ad ternas.

⁴² Incenderant atque expugnaverant.] MS. Eliens. incendebant atque expugnabant. Quæ æquè commoda Lectio. MS quoque Reg. & Edit. Rom. habent, expugnabant.

⁴³ Hæc re nunciata Cæsari,] Omnino ex MS Reg. & Edit. Rom. reponendum existimo, [Hæc re nunciata, Cæsar &c.] Sic enim semper alibi loqui solent Cæsar & Hirtius.

Ante Chr.
XLVI.
N. C. Varr.
DCEVIII.

ciatâ Cæsari, classes circum insulas portusque disposuit; quò tantâs commeatus supportari⁴⁴ posset.

§ XXI.
Pompeius fi-
lius, Cato-
nis hortatu,
bellum pa-
rat; sed in-
felicitèr.

M. Cato interim, qui Uticæ præerat, Cn. Pompeium filium multis verbis assidueque objurgare non desistebat. "Tuus," inquit, "pater, istuc ætatis quum esset, & animadvertisset Remp. ab audacibus sceleratisque civibus oppressam, bonosque aut interfectos aut exilio multatos patriâ civitatēque carere; gloriâ & animi magnitudine elatus, privatus atque adolescentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, penè oppressam funditus & deletam Italianam, urbemque Romanam, in libertatem vindicavit: Idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam, mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quæ est per gentes clarissima notissimæque, conciliavit; adolescentulusque atque eques Romanus triumphavit. Atque ille, non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti majorum dignitate partâ, neque tantis clientelis nominisque claritate præditus, in Remp. est ingressus. Tu contrâ, & patris nobilitate & dignitate, & per te ipse satis animi magnitudine diligentiaque præditus; nonne eniteris & proficisceris ad paternas clientelas, auxilium tibi Reique publicæ atque optimo cuique efflagitatum?" His verbis hominis gravissimi incitatus adolescentulus, cum naviculis cujusquemodi generis xxx, inibi paucis rostratis, profectus ab Uticâ est in Mauritaniam; regnumque Bogudis est ingressus. Expeditoque exercitur; numero servorum, liberorum, 11 millium; cuius partem inermem, partem armatam habuerat; ad oppidum Asdurum accedere cœpit: In quo oppido præsidium fuit regium, Pompeio adveniente; oppidani, usque eò passi propius eum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret; subito eruptione factâ, prostratos perterritosque Pompeianos in mare passim navésque compulerunt. Ita re malè gestâ, Cn. Pompeius filius naves inde avertit; neque postea littus attigit; classēque ad insulas Baleares versùs convertit.

§ XXII.
Cæsar frum-
menti inopia
laborat.

SCIPIO interim cum iis copiis, quas paulò antè demonstravimus, Uticæ grandi præsidio relicto, profectus, primùm Adrumeti castra ponit: Deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreii & Labieni copiis se conjungit; atque unis castris factis, ⁴⁵ 111 millia passuum longè confidunt. Equitatus interim eorum, circum Cæsaris munitiones vagari; atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratiâ extra vallum progressi essent, excipere: Ita omnes adversarios intra munitiones continere. Quâ re Cæsariani gravi annonâ sunt conflictati; ideo quòd nondum neque ab Siciliâ, neque

ab

⁴⁴ Possit.] MS Reg. possent. Quod idem est. atque Hirtius.

⁴⁵ Partâ] Vocem hanc suspectam est, trium millium passuum inter-
habet Scaliger: Sed sine causâ: vallo à Cæsare. Vide supra ad pag. 112. lin. 22.

ab Sardinia commeatus supportatus erat; neque per anni tempus in mari classes sine periculo vagari poterant; neque amplius millia passuum vi terræ Africæ quoquoersus tenebant; pabulique inopia premebantur. Quâ necessitate coacti, veterani milites equitesque, qui multa terrâ marique bella confecerant, & periculis inopiâque tali sæpe essent conflictati; algâ à littore collectâ, & aquâ dulci elutâ,⁴⁷ & ita jumentis esurientibus datâ, vitæ eorum producebant.

Dum hæc ita fierent; ⁴⁸ rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarumque ejus opum. Itaque comparatis equitum magnis peditumque copiis, subsidio suis, egressus è regno, ire contendit. P. Sittius interim & Rex Bogud, conjunctis suis copiis, cognito regis Jubbæ egressu, propius ejus regnum copias suas admove: Cirtamque oppidum ejus regni opulentissimum adorti, paucis diebus pugnando capiunt; & præterea duo oppida Getulorum. Quibus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent, idque sibi vacuum transderent; conditionemque repudiassent; postea ab eis capti interfectique sunt omnes. Inde progressi, agros oppidâque vexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Juba, quum jam non longè ab Scipione atque ejus ducibus abesset, capit consilium; "satiùs esse sibi suoque regno subsidio ire, quàm, dum alios adjutus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utrâque re expelleretur." Itaque rursus se recepit, atque auxilia ab Scipione etiam abduxit, sibi suisque rebus timens; elephantisque xxx relictis, suis finibus oppidisque suppetias profectus est.

CÆSAR, quum de suo interim adventu dubitatio in provinciâ esset; neque quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam venisse; conscriptis litteris circum provinciam, omnes civitates facit de suo adventu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profugere, & in castra Cæsaris devenire, & de adversariorum ejus acerbitate crudelitâque commemorare cœperunt. Quorum lacrimis querelisque Cæsar commotus; quum⁴⁹ antea constitisset in stativis castris; æstare initâ, cunctis copiis auxiliisque accitis, bellum cum adversariis⁵⁰ gerere instituit; litteris celeriter

Anto Chra
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.

§ XXIII.
Rex Juba,
Scipioni auxi-
lio profes-
sus, ad eg-
num suum
contra Bogu-
dam tuen-
dam revoca-
tur.

§ XXIV.
Cæsar, cum
hostibus de-
cernere insti-
tuens, auxi-
lia undique
convocat.

⁴⁷ Et ita] Desunt hæc voces in MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. Et deesse quidem possunt: Nam, in hujusmodi constructione sæpissime utuntur Cæsar atque Hirtius oratione ἀνωδύλη. Vide supra ad pag. 43. lin. 24.

⁴⁸ Rex Juba, — non est visum] Cellarius emendat, Regi Jubbæ. Sed nihil opus. Est enim constructio ἀναχωρῶν; ut rectè annotavit Davisius. Sic supra, pag. 412, lin. 8. & 12. [Labienus, cum equitibus

—; his copiis omnibus — est decertatum]

⁴⁹ Antea constitisset] MS Reg. & Edit. Vett. [antea stare constituitisset.] Quod probat Davisius, Et fortè verior est lectio. Quanquam utravis satis proba.

⁵⁰ Gerere instituit; litteris celeriter — missis, —. Atque ipse &c.] Editi omnes, [— gerere instituit; litterisque celeriter — missis, —. Atque ipse &c.] Quæ (quod mirum Editores omnes fugisse) syntaxis est nulla.

Legen-

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.

—

celeriter in Siciliam ad Allienum & Rabirium Postumum conscriptis, & per cata scopum missis, ut “ sine morâ aut ullâ excusatione “ hiemis ventorumque, exercitus sibi quàm celerrimè transportaretur. Africam provinciam perire, funditusque everti à suis inimicis. Quod nisi celeriter focis foret subventum; præter ipsam “ Africam terram, nihil, ne tectum quidem, quò se reciperent, “ ab illorum scelère insidiisque reliquum futurum.” Atque ipse in tantâ erat festinatione & expectatione, ut, postero die quàm mississet litteras nunciūque in Siciliam, classem exercitūque morari deceret; noctes diesque, ⁵¹ oculos mentēque ad mare dispositos directosque haberet. Nec mirum: Animadvertēbat enim villas exuri, agros vastari, ⁵² pecus diripi trucidarique, oppida castellaque dirui deserique, principēsque civitatum aut interfici aut in catenis teneri, liberos eorum obsidum nomine in servitutem abripi: ⁵³ ii, se in miseriis suāque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse. Milites interim in opere exercere: castra munire; turres, castella facere; molēsque jacere in mare, non intermittere.

§ XXV.
Scipionis,
elephantos
condocefaci-
endi ratio.

Scipio interim elephantos hōc modo ⁵⁴ condocefacere instituit. Duas instruxit acies: Unam funditorum contra elephantos, quæ quasi adversariorum locum obtineret, & contra eorum frontem adversam lapillos minutos mitteret: Deinde in ordinem elephantos constituit; post illos autem aciem suam instruxit; ut, quum ab adversariis lapides mitti cœpissent, & elephantī perterriti se ad suos convertissent, rursus à suâ acie lapidibus missis eos converterent adversum hostem: Quod ægrè tardēque fiebat: ⁵⁵ rudes enim elephantī, multorum annorum doctrinā usūque vetusto vix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur. Dum

Legendum vel, deletâ particulâ [que] quemadmodum Nos edidimus; [—gerere instituit; litteris celeriter — missis, —. Atque ipse &c.] Vel, deletâ alterâ illâ [Atque,] scribendum; [—gerere instituit. Litterisque celeriter — missis —; ipse &c.]

⁵¹ Oculos mentēque] MS Reg. mentem oculisque.

⁵² Pecus diripi trucidarique,] Davisius, ex MS Eliensi, reponendum existimat; [pecus diripi, homines trucidari.] Nam infra, non vulgum, sed principes tantum eorumque liberos memorari. Ingeniosè quidem: Favētque nonnihil MSS Reg. & Vossii qui pro trucidarique, habent planè, trucidari. Veruntamen Glossematis suspicetur quis lectionem illam Eliensem; quia victoris non erat vulgum, sed prin-

cipes solummodo, interficere. Quamquam utrumque interdum crudeliter factum: Ut utravis lectio ferri queat.

⁵³ Iis se in miseriis suāque fidem implorantibus,] Codices nonnulli, [iis se miseriis suāque &c.] Quæ Lectio nihilo inferior vulgatâ.

⁵⁴ Condocefacere] MSS plurimi, conducere. In quibus legendum, conducere.

⁵⁵ Rudes enim — usūque vetusto vix edocti, tamen &c.] Ita Scaliger & Recentiores. Quomodo & in MS Eliensi reperit Davisius. Codices autem plerique & Editt. Vett. [Audere enim — usūque vetusto; vix edocti tamen &c.] Vel, Audere enim — usūque vetusto vix edocti; tamen &c.] Sed longè præstat Scaligerana lectio.

Dum hæc ad Ruspinam ab utrisque ducibus administrantur; C. Virgilius Prætorius, qui Thapso oppido maritimo præerat, quum animadvertisset naves singulas cum exercitu Cæsaris, incertas locorum atque castrorum suorum, vagari; occasionem nactus, navem quam ibi habuit actuariam, complet militibus & sagittariis. Eidem scaphas de navibus adjungit; ac singulas naves Cæsarianas con-
sectari cœpit. Et, quum plures adortus, pulsus fugatusque inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari; fortè incidit in navem, in quâ erant duo Titi Hispani adolescentes, tribuni legionis v, quorum patrem Cæsar in senatum legerat; & cum his T. Salienus, centurio legionis ejusdem; qui M. Messalam legatum obsederat Messanæ, & seditiosissimâ oratione apud eum est usus; ⁵⁶ idemque & pecuniam & ornamenta triumphî Cæsaris, retinenda & custodienda curaverat; & ob has causas timebat sibi. Hic, propter conscientiam peccatorum suorum, persuasit adolescentibus ne repugnant, seseque Virgilio transferent. Itaque deducti à Virgilio ad Scipionem, custodibus traditi, & post diem III sunt interfecti. Qui quum ducerentur ad necem; petisse dicitur major Titus à centurionibus, uti se priorem, quàm fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos,

TURMÆ interim equitum, ⁵⁷ quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie minutis præliis inter se pugnare non intermittunt. Nonnunquam etiam Germani Gallique Labieniani, cum Cæsaris equitibus, fide datâ, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat Saserna cum cohortibus III, oppugnare ac vi irrumpere conabatur; Quod ab defensoribus, propter egregiam munitionem oppidi, & tormentorum multitudinem, facile & sine periculo defendebatur. Quod ubi ejus facere equitatus sæpius, non intermittebat; & quum fortè antè portam turma densa adstitisset: Scorpione accuratius missis, atque eorum decurione percussis, & ⁵⁸ ad terram defixis; reliqui perterriti, fugâ se in castra recipiunt. Quo facto, postea sunt deterriti oppidum tentare.

SCIPIO interim ferè ⁵⁹ quotidie non longè ab suis castris passibus CCC instruere aciem, ac, majore diei parte consumptâ, rursus

E e

⁵⁶ Idemque & pecuniam] MSS Reg. Eliens. & Vossii, [idemque pecuniam.] Nec quidem quidquam habet Emphasis istud, et.

⁵⁷ Quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie inter se pugnare &c.] Emendat Davisius; [quæ pro vallo in stationibus esse solebant ab utrisque ducibus, quotidie &c.] Neque aliter Syntaxin commodam videt. Sed fallitur. Nam in vulgatâ interpunctione, & Syntaxis & Sensus est commodior,

[quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus (subintell. è castris emissæ) quotidie — inter se pugnare.] Vel, [ab utrisque ducibus,] intelligi potest, ex utroque exercitu, [ex partibus utriusque Ducis.]

⁵⁸ Ad terram] Codices nonnulli, [ad Decumanam.] Quod ita edidit Scaliger, ut deesse ibi aliquid existimaret.

⁵⁹ Quotidie NON longè ab suis castris passibus CCC] Mirum Editorum neminem

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.
§ XXVI.
Una ex Cæsaris navibus ab hoste capitur,

§ XXVII.
Labienus
Leptim oppugnans, fratre.

§ XXVIII.
Scipio copias suas educit; se Cæsar suos in castris tenet;

Ante Chr. se in castra recipere. Quod quum sæpius fieret; neque ex Cæsaris
^{XLVI.}
 U. C. ^{Varr.} castris quisquam prodiret, neque propius ejus copias accideret: De-
^{DCCVIII.} spectâ patientiâ Cæsaris exercitûsque ejus, universis copiis productis,
 elephantisque turritis xxx ante aciem instructis, quàm latissimè po-
 tuit porrectâ equitum peditumque multitudine, uno tempore pro-
 gressus, haud ita longè à Cæsaris castris constitit in campo. Qui-
 bus rebus cognitis, Cæsar jubet milites qui extra munitiones proces-
 serant, quique pabulandi aut lignandi aut etiam muniendi gratiâ ⁶⁰
 vallum petierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes intra
 munitiones minutatim modestèque sine tumultu aut terrore se reci-
 pere, atque in opere consistere: Equitibus autem, qui in statione
 fuerant, præcipit, ut usque eò locum obtinerent, in quo paullo antè
 constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret; Quod
 si propius accederetur, quàm honestissimè se intra munitiones reci-
 perent. Alii quoque equitatu edicit, uti ⁶¹ suo quisque loco para-
 tus armatusque præstò esset. ⁶² At hæc non ipse per se coram,
 quum de vallo perspecularetur, sed, ⁶³ mirabili peritus scientiâ bel-
 landi, in prætorio sedens, per speculatores & nuncios imperabat, quæ
 fieri volebat. Animadvertibat enim, quamquam magnis essent co-
 piis adversarii freti, tamen sæpe à se fugatis, pulsus, perterritisque,
 & concessam vitam & ignota peccata: quibus rebus nunquam
 tanta suppeteret, ex ipsorum inertâ conscientiaque animi, victoriæ
 fiducia, ut castra sua adoriri auderent. Præterea ipsius nomen au-
 ditoritâsque, magnâ ex parte, eorum exercitûs minuebat audaciam.
 Tum egregiæ munitiones castrorum, & valli fossarumque altitudo,
 & extra vallum stili cæci mirabilem in modum consiti, vel sine de-
 fensoribus aditum adversariis prohibebant. Scorpionum, catapultarum,
 cæterorumque telorum, quæ ad defendendum solent parari,
 magnam copiam habebat. Atque hæc, propter exercitûs sui præ-
 sentis

neminem advertisse, ne Latine qui-
 dem hoc dictum. Equidem nullus
 dubito, quin ex Librariorum impe-
 ritiâ fluxerit illud [non;] omnino-
 que legendum, [— quâtidie longè
 ab suis castris passibus CCC &c.] Quæ
 est locutio Cæsari atque Hirtio valde
 familiaris. Vide supra ad pag. 112,
 lin. 22. & infra ad §. 69. ubi simi-
 lem errârunt Librarii errorem.

60 Vallum petierant,] MSS Reg.
 Eliens. & Ursini, [vallem petierant.]
 Si conjecturis indulgendum, rescri-
 berem equidem, [vallum EXIE-
 RANT.] Exibant enim, pabulandi,
 lignandi, aut etiam muniendi gratiâ.
 Quippe & Extra vallum, stili cæci —
 aditum adversariis prohibebant; mox

lin. 26. Et valli ipsius pars etiam
 Externa, erat firmanda. De Lati-
 nitate; sic alibi locutus est Cæsar,
 [Munitiones nostras egressi,] pag. 324.
 lin. 5.

61 Suo quisque loco] Sic MS Reg.
 paullo elegantiori verborum ordine.
 Al. quisque suo loco.

62 At hæc] MS Vossii, melius;
 [Ac hæc &c.]

63 Mirabili peritus scientiâ bellan-
 di,] Glandorpius & Lipsius vocem
 [peritus] ejiciunt. Imperitè admo-
 dum: Ut eruditè ostendit Daviscus.
 Quodque hic reponit, penitus; ille,
 præditus: utrumque multo minus
 est elegans.

sentis paucitatem & tirocinium præparaverat; non, hostium vi & metu commotus, patientem se timidumque hostium opinioni præbebat. Neque idcirco copias, (quamquam erant paucae, tironumque,) non educebat in aciem, quod victoriæ suorum diffideret; sed referre arbitrabatur, cujusmodi victoriæ esset futura. Turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisque exercitiis devictis, tot clam claris victoriis partis; ab reliquis copiis adversariorum suorum ex fugâ collectis, se cruentam adeptum existimari victoriam. Itaque constituerat gloriam exultationemque eorum pati, donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo com-
meatu occurrisset.

Scipio interim paullisper, ut antè dixi, in eo loco commoratus, ut quasi despexisse Cæsarem videretur; paullatim reducit suas copias in castra, &, concione advocatâ, de terrore suo desperationeque exercitus Cæsaris verba facit; &, cohortatus suos, victoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur. Cæsar jubet milites rursus ad opus redire; &, per causam munitionum, tirones in labore defatigare non intermittit. Interim Numidæ Getulique diffugere quotidie ex castris Scipionis; &, partim in regnum se conferre; partim, quod ipsi majoresque eorum beneficio C. Marii usi fuissent, Cæsaremque ejus affinem esse audiebant, in ejus castra perfugere catervatim non intermittunt. Quorum ex numero ⁶⁴ electos homines, illustriores Getulos, litteris ad suos cives datis, ⁶⁵ cohortatus ut “ manu factâ se suosque defenderent, & ne suis inimicis adversariisque dicto audientes essent,” mittit.

Dum hæc ad Ruspina sunt; legati ex Acillâ civitate liberâ, ⁶⁶ etiam undique, ad Cæsarem veniunt; “ seque paratos, quæcumque imperasset, & libenti animo facturos” pollicentur: “ Tantum orare & petere ab eo, ut sibi præsidium daret, quod tutius id & sine periculo facere possent: Se & frumentum, & quæcumque res eis suppeteret, communis salutis gratiâ subministraturos.”

Quibus rebus facile à Cæsare impetratis, præsidioque dato; C. Messium, ædilitiâ functum potestate, Acillam jubet proficisci. Quibus rebus cognitis; Confidius Longus, qui Adrumeti cum 11 legionibus & equitibus dcc præerat, celeriter, ibi parte præsidii relicta, cum viii cohortibus Acillam ire contendit. Messius, celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus pervenit. Confidius interim, quum ad urbem cum copiis accessisset, & animadvertisset præsidium

E e 2

Cæ-

64. *Electos homines.*] Sic MS Reg. & Edit. Rom. Elegantius, ut videtur, quàm quod Scaliger & Recentiores ediderunt; [*electi hominibus.*]

65. *Cohortatus*] Quamquam non mala hæc Lectio; tamen melius hoc in loco convenire videtur, *cohortatus*. Sed Codices desidero.

66. *Etiam undique,*] Codex Urbin. [*& jam undique:*] Quod placet Davilio. Rubenius, ex conjecturâ, (quoniam præcesserat, *civitate liberâ;*) legit, [*& immuni:*]. Quod probat Cellarius. Sic enim supra, pag. 406, lin. 34. [*liberam civitatem & immunem &c.*]

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Var.
DCCVIII.

§ XXIX.
Numidæ Getulique complures ad Cæsarem transseunt

§ XXX.
Acilla oppidum, à Cæsare præsidium petit; statimque a hoste obsidetur.

Ante Chr. Cæsaris ibi esse; non ausus periculo suo rem facere, nullâ re gestâ
 XLVI. pro multitudine hominum, rursus Adrumetum se recipit. Deinde
 U. C. Varr. paucis post diebus, equestribus copiis à Labieno adductis, rursus
 DCCVIII. Acillanos castris positis obsidere cœpat.

§ XXXI. PER id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis antè diebus
Cæsar navi- missum à Cæsare cum classe demonstravimus, Cercinnam pervenit.
bus auxilia Cujus adventu, C. Decimius ⁶⁷ quæstorius, qui ibi cum grandi
frumentum- familiæ suæ præsidio præerat com meatui, parvulum navigium na-
que accipit. ctus conscendit, ac se fugæ commendat. Sallustius interim prætor à
 Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti invento, navès
 onerarias, quarum ibi fatis magna copia fuit, complet, atque in
 castra ad Cæsarem mittit. Alienus interim proconsul, à Lilybæo in
 naves onerarias imponit legiones XIII & XIV, & equites Gallos DCC, ⁶⁸
 funditorum sagittariorumque mille; ac secundum com meatum in
 Africam mittit ad Cæsarem: Quæ naves, ventum secundum nactæ,
 IV die in portum ad Ruspinam, ubi Cæsar habuerit, incolumes
 pervenerunt. Ita Cæsar duplici lætitiâ ac voluptate uno tempore
 auctus, frumento auxiliisque; tandem, ⁶⁹ suis ex hilaratis, annonâ-
 que levatâ, sollicitudinem deponit; legiones equitèsq; ex navibus
 egressos, jubet ex languore nauscâque reficere; dimissos in castella
 munitionesque disponit.

§ XXXII. QUIBUS rebus Scipio, ⁶⁹ quique cum eo essent comites, mi-
Getuli com- rari & requirere. C. Cæsarem, qui ultro consuëset bellum inferre
phures, à Sci- ac lacescere proelio, subito commutatum non sine magno consilio
pione ad spe- suspicabantur. Itaque ex ejus patientiâ in magnum timorem con-
culandum jecti; ex Getulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos,
missi, trans- magnis præmiis pollicitationibusque propositis, pro perfugis specu-
sunt ad Cæ- landi gratiâ in Cæsaris castra mittunt: Qui, simul ad eum sunt
sarum. deducti, petierunt ut sibi liceret sine periculo verba proloqui. Po-
 testate factâ: “Sæpenumero,” inquit, “Imperator, complures
 “Getuli, qui sumus clientes C. Marii; & propemodum omnes ci-
 “ves Romani, qui sunt in legione IV & VI; ad te volumus, in
 “tuâque præsidia confugere: Sed custodiis equitum Numidarum,
 “quod id sine periculo minùs faceremus, impediabamur. Nunc
 “datâ facultate, pro speculatoribus missi à Scipione, ad te cupi-
 “dissimè venimus; ut perspiceremus, num quæ fossæ aut insidiæ
 “ele-

⁶⁷ Quæstorius] MSS Reg. & Vossii, aliis MSS. & Edit. Rom. [quæstorius vir.]

⁶⁸ Suis ex hilaratis, annonâque levatâ, sollicitudinem deponit; legiones equitèsq; &c.] Ita ex MS. Eliensi, unicâ solum mutatâ literulâ, (scriptum enim fuerat *annonæque*,) optimè restituit Davisius. Scaliger & Recentiores ediderant; [suis ex hilaratis, annonæque levatâ sollicitudine,

deponit legiones; equitèsq; &c.] In aliis MSS. & Edit. Vett. fuerat, [suis ex hilaratis animo, atque levatâ, sollicitudine, deponit legiones; equitèsq; &c.]

⁶⁹ Quique cum eo essent comites, mirari &c.] Sic Scaliger & Recentiores. Edit. Vett. [quique cum eo essent, commirari &c.] Quæ lectio nihilo videtur inferior.

" elephantis ante castra portaque valli essent factæ; simulque con- Ante Chr.
 " silia vestra contra easdem bestias, comparationemque pugnae cog- XLVI.
 " nosceremus, atque ei renunciabimus." Qui collaudati à Cæsare, U. C. Varr.
 stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. Quorum ora- DCCVIII.
 tionem celeriter veritas comprobavit: Namque postero die ex legio-
 nibus istis, quas Getuli nominaverunt, milites legionarii complures à
 Scipione in castra Cæsaris perfugerunt.

Dum hæc ad Ruspianam geruntur; M. Cato, qui Uticæ præ- § XXXIII.
 rat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, servorum denique & Cato auxilia
 cujusquemodi generis hominum, qui modò per ætatem arma ferre mittit Scipi-
 70 poterant, habere atque sub manum Scipionis in castra submit- oni; Tisdra
 tere, non intermittit. Legati interim ex oppido 71 Tisdræ, 72 in oppidum à
 quo trisici 73 modicum millia CCC comportata fuerant à negotiatori- Cæsare præ-
 bus Italicis aratoribusque, ad Cæsarem venire; quantaque copia sidium petis.
 frumenti apud se sit, docent; simulque orant ut sibi præsidium mit-
 tat, quò facilius & frumentum & copiarum suarum conserventur. Qui-
 bus Cæsar in præsentia gratias agit, præsidiumque brevi tempore se
 missurum dixit; cohortatusque, ad suos cives jubet proficisci. P.
 Sicius interim cum copiis, Numidiæ fines ingressus; 74 castello 75
 in monte loco munito locato, 76 in quod Juba belli gerendi gratiâ
 & frumentum & res cæteras quæ ad bellum usui solent esse, com-
 portaverat, vi expugnando est potitus.

CÆSAR, postquam legionibus veteranis 11, equitatu, levique ar- § XXXIV.
 maturâ, copias suas ex secundo comœatu auxerat; naves vi oner- Cæsar subit
 rarias statim jubet Lilybæum, ad reliquum exercitum transportan- castra sua
 dum, proficisci: Ipse vi Kal. Febr. circiter vigiliâ primâ imperat, movet, &
 speculatores apparitorisque omnes ut sibi præsidium essent. Itaque, communis;
 omnibus hostisque, ad
 opera sua
 impedienda
 egressus,
 magnâ cum
 clade repel-

E s 3

[Potuerant,] MS Reg. possent.

[Tisdræ,] Ita ex MSS. reposuit Davivius. Atque alibi sic loqui solet Martius. Al. Tisdro: vel potius, Tisdræ.

[In quo — comportata fuerant.]

Nec est; in quo reposita erant —

quæ comportata fuerant. Vide quæ supra de hujusmodi constructione, ad pag. 76, lin. 21. Malè enim Codinus & Cellarius legunt, [in quod]

[Modicum millia CCC.] MSS. &

Editt. Vett. [modia millia CCC.]

Quod Latînum non est: (millia e-

nim non potest esse adjectivum.)

Nisi fortè subintelligatur, ad, (viz.)

[Modia ad millia CCC.] Quomodo

nonnunquam loqui videntur boni

Auctores.

74 Castello — munito] MS Elienf.

castellum — munitum. Quod probat lit.

Davivius; & allatis etiam istiusmodi

constructionis exemplis, eruditè tue-

tur. Vulgata tamen lectio quod

moveatur, nihil est.

75 In monte loco munito] Sic resti-

tui ex MS Regio. MSS. alii & Editt.

Vett. habent corruptè; [in montes

loco munito.] Unde reposuit Scaliger

& Recentiones, [in montis loco mu-

nito.] Sed elegantior est Lectio ea,

quam ex MS Regio reposui.

79 In quod Juba — comportave-

rat,] MS Reg. [in quo Juba — com-

portaverat.] Quæ verior est Lectio.

Sic enim supra, lin. 13. [in quo —

comportata fuerant.] Vide quæ ad

istum locum, & superius ad pag. 76,

lin. 21, annotavi.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVII.

omnibus insciis, neque suspicantibus, vigiliâ tertiâ jubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad oppidum Ruspina-
versus, in quo ipse præsidium habuit, & quod primum ad amici-
tiam ejus accessit: Inde parvulam proclivitatem digressus, sinistrâ
parte campi, ⁷⁷ propter mare legiones ducit. Hic campus mirabili
planitie patet millia passuum xv; quem jugum ⁷⁸ ingens à mari
ortum, neque ita præaltum, velut theatri efficit speciem. In hoc
jugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulæ turres, speculæque
singulæ perveteres, erant collocatæ: ⁷⁹ Quarum apud ultimam,
præsidium & statio fuit Scipionis.

§ XXXV.

⁸⁰ POSTQUAM Cæsar ac jugum, de quo docui, ascendit; at-
que in unumquemque collem turres castellæque facere cœpit; atque
ea minùs semihorâ ⁸¹ effecit; & postquam non ita longè ab ultimo
colle turrique fuit, quæ proxima fuit castris adversariorum; in quâ
docui esse præsidium stationemque Numidarum: Paullisper com-
moratus, perspectâque naturâ loci, equitatu in statione disposito, le-
gionibus opus attribuit; brachiûmque medio jugo, ab eo loco ad
quem pervenerat, usque ad eum unde egressus erat, jubet dirigi ac
muniri.

⁷⁷ Propter mare] Editt. Vett.
[prope mare.] Quod glossema esse,
rectè annotavit Davisius.

⁷⁸ Ingens] In longitudinem.

⁷⁹ Quarum apud ultimam, præ-
sidium &c.] MS Reg. & Edit Rom.
[apud quos, ultimum præsidium &c.]
Sed vera est vulgata Lectio. Sic
enim jam infra, l. 13. [ab ultimo
colle turrique, — quæ proxima fuit
castris adversariorum.]

⁸⁰ Postquam — ascendit; atque
in unumquemque collem turres — fa-
cere cœpit; &c.] Adnotat Davisius,
vocem [atque] hoc in loco non esse
particulam copulantem, sed idem
sonare ac [statim;] antiquè videlicet,
ac more quodam Poëtico. Sed per-
peram admodum hoc finxit; in
Auctore tam perspicuo, quàm est
Hirtius. Cum enim ea vox in MS
Vossii desit; facili fieri potuit, ut
Librariorum incuriâ huc ex lineâ
sequente irreperit; atque adeo,
illâ deletâ, legi debeat; [Postquam
— ascendit; in unumquemque collem
turres — facere cœpit; &c.] Multo
hoc melius, quàm quod conjecit
Goduinus; nempe interstinguen-
tium isto modo: [Postquam ad jugum

— ascendit atque in unumquemque
collem; turres — facere cœpit; &c.]
Multoquæ utrumvis melius, quàm
quod commentus est Davisius. Ve-
rùm, ut quod res est dicam, nullâ
omnino hic opus est medelâ. Nam
& vox illâ [atque] satîs est sana, &
usitato etiam significatu suo parti-
cula est copulans, sententiâque
(ne interpunctione quidem mutatâ)
perspicuam efficit. Etenim, (quod
viros hosce doctos fûgerat,) periodi
ἀνὰ δὲ οὐκ non hoc in loco inchoa-
tur; sed, ἀποδοῦναι continuatâ us-
que ad vocem [Numidarum,] incipit
ἀποδοῦναι demum à vocibus [Paul-
lisper commoratus.] Hoc modo. [Post-
quam Cæsar ad jugum — ascendit;
atque (postquam) — turres castella-
que facere cœpit; atque (postquam)
ea — effecit; (sic enim ex omnibus
MSS legendum; non, efficit;) &
postquam — stationemque Numida-
rum: (tum) paullisper commoratus
&c.] Nihil evidentius.

⁸¹ Effecit] Ita consentientibus
MSS omnibus & Editt. vet. resti-
tui. Editores nuperi reposuerant,
efficit; quia Syntaxin totius periodi
non intelligenter scilicet,

muniri. Quod postquam Scipio Labienusque animadverterunt; Ante Chr. XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII. equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructâ, à suis munitionibus circiter passus mille progrediuntur; pedestremque copiam in secundâ acie, minus passus 80 à castris suis, constituunt.

CÆSAR in opere milites adhortari, neque adversariorum copiis moveri. Jam quum non ampliùs passuum 100 inter hostium aciem suasque munitiones esse animadvertisset; intellexissetque ad impediendo milites suos, & ab opere depellendos, hostem propiùs accedere; necessesse haberet legiones à munitionibus deducere: Imperat turmæ Hispanorum, ut ad proximum collem properè accurrerent, præsidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturæ paucos consequi subsidio. Qui missi celeriter, Numidas adorti, partim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt; locoque sunt potiti. Postquam id Labienus animadvertit; quò celerius iis auxilium ferret, ex acie instructâ equitatus sui prope totum dextrum cornu avertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar conspexit, Labienum ab suis copiis 82 longiùs jam abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit.

ERAT in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa permagna, iv §XXXVII turribus extructa, quæ Labieni prospectum impediēbat, ne posset animadvertere ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non priùs vidit turmas Julianas, quàm suos cædi à tergo sensit: Ex quâ re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, rectâ in castra fugere contendit. Galli Germanique qui resisterant, ex superiore loco & post tergum circumventi, fortiterque resistentes, conciduntur universi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animadverterunt; metu ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione ejusque copiis campo collibusque exturbatis, atque in castra compulsis; quum receptui Cæsar cani jussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset; campo purgato, animadvertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus auctoritatem erant ex Galliâ secuti, partim pretio pollicitionibusque adducti ad eum se contulerant; nonnulli, qui, ex Curionis prælio capti conservatique, parem gratiam in fide partiendâ præstare voluerant: Horum corpora, mirificâ specie amplitudinēque, caesa toto campo, ac prostata diversè jacebant.

His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præidiis co- XXXVIII. hortēs 83 deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit: Sci-

E e 4

82 Longiùs jam abscessisse;] Vocem [jam] à Scaligero & Recentioribus omisam, rectè ex MSS. & Editt. Vett. restituit Davisius.

83 Deducit,] MS Eliens. educit.

MSS. Reg. & Vossii; eduxit. Edit. Rom. deduxit. Quaram duarum posteriorum lectionum alteram recipiendam existimo; propter sequentem, instruxit.

Quo facto, Cæsar copias suas educit; hostes se in castris tenent.

Ante Chr. XLVI.
U. C. Varr. DCCVIII.
pio, suis malè acceptis, occisis, vulneratisque, intra suas continere se munitiones cepit. Cæsar, instructâ acie, secundum infimas jugi radices propius munitiones leniter accessit. Jamque minus mille passuum ab oppido Uzitâ, quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ; quam Scipio, veritus ne oppidum amitteret, unde aquari reliquisque rebus sublevari ejus exercitus consueverat; eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructâ, ex instituto suo primâ equestri turmatim directâ, elephantisque turritis interpositis armatisque suppetias ire contendit. ⁸⁴ Quod ubi Cæsar animadvertit; arbitratus Scipionem addimicandum paratum, ad se certo animo venire: In eo loco, ⁸⁵ quo paullo antè commemoravi, ante oppidum constitit; suamque aciem mediam eo oppido textit; Dextrum finistrumque cornu, ubi elephantæ erant, in conspectu patenti adversariorum constituit.

§ XXXIX. QUUM jam propè solis occasum Cæsar expectavisset; neque ex eo loco, quo confiterat, Scipionem progredi propius se animadvertisset; locoque magis se defendere, si res coëgisset, quam in campo cominus consistere audere: Non est visa ratio propius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognoverat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibi que difficile factu esse intellexit, simul & oppidum uno tempore oppugnare, & in acie in cornu dextro ac sinistro ex iniquiore loco pugnare; præsertim, quum milites à manè diei jejuni sub armis stetissent defatigati. Itaque reductis suis copiis in castra, postero die propius eorum aciem instituit exporrigere munitiones.

INTE-

⁸⁴ Quod ubi Cæsar animadvertit; arbitratus — venire: In eo loco — constitit;] Mirè hic dormitârunt Editores, qui non animadvertenter aut mendum aliquod subesse, aut nimiam saltem & vix ferendam ambiguitatem; cum illud [constitit, & quæ sequuntur,] ex Syntaxi videtur referri ad Cæsarem; sensu autem postulante, necessariò sit de Scipione intelligendum. MS Eliensis, pro [arbitratus,] habet [arbitrabatur.]. Unde ex conjecturâ rescribi poterit, [Quod ubi Cæsar animadvertit, arbitrabatur Scipionem — venire;]. At ille in eo loco — constitit. Vel fortè aliquid, ante voces istas [in eo loco] deest. Vel, utcumque sit; sive desit aliquid, sive non; manifestò de Scipione, non de Cæsare dictum, intelligendum est illud, in eo loco — constitit; &c.]

⁸⁵ Quo paullo antè commemoravi. Codices nonnulli, [quem paullo ante

&c.] Sed elegantior est vulgatâ Lectio. Cujus Syntaxeos ratio ea est, ut vel dicatur, *eo loco constitit*, quo in loco eum copias suas eduxisse paullo antè commemoravi; vel, *eo loco constitit*, de quo paullo antè commemoravi; (quemadmodum jam supra, pag. 422, lin. 11, [ad jugum, de quo docui]); vel denique ut sit *Hellenismus*, sive Syntaxis Græciæ usitata, quo pronomen eodem casu efferi solet, ac nomen antecedens: Quod tamen fieri solitum duntaxat in verbis usus frequentioris, iisque ferè aut primæ aut secundæ personæ; quæque ibi loci deponentium seu intransitivorum naturam habent. Vide illustrissimi, & acri judicio quicquid ubique est Criticorum longè exuperantis, RICHARDI BENTLEII Emendationes ad Ciceronis Disputationes Tusculanas à Davilio editas, pag. 80.

INTEPRIM Confidius, qui Acillam & VIII cohortes stipendiarias Numidis Getulisque obsidebat, ⁸⁶ ubi C. Messius cohortibus præerat; diu multumque expertus, magnisque operibus sæpe admotis, & iis ab oppidanis incensis, quum proficeret nihil; subito nuncio de equestri prælio allato commotus; frumento, cujus in castris copiam habuerat, incenso; vino, oleo, cæterisque rebus, quæ ad victum parari solent, corruptis; Acillam, quam obsidebat, deseruit: Atque, itinere per regnum Jubæ factò, copias cum Scipione partitiis Adrumetum se ⁸⁷ recepit.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varro,
DCCVIII.

§ XL.
Acilla obsidione liberatur.

INTEREA ex secundo comœatu, quem à Siciliâ miserat Al. § XLI. Centurionis Cæsareani, à Scipione capti, mira fortitudo; & Scipionis crudelitatis. lienus, navis una, in quâ fuerat Q. Cominius & L. Ticius eques Romanus, ab residuâ classe quum erravisset, delatâque esset vento ad Thapsum; à Virgilio scaphis naviculisque actuariis excepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem classe errabunda, ac tempestate ad Egimurum delata, à classe Vari & M. Octavii est capta; in quâ milites veterani cum uno centurione, & nonnulli tirones fuerunt: Quos Varus asservatos sine contumeliâ, deducendos curavit ad Scipionem. Qui postquam ad eum pervenerunt, & ante suggestum ejus constituerunt; "Non vestrâ," inquit, "sponte vos certò scio, sed illius scelerati vestri imperatoris impulsu & imperio coactos, cives & optimum quemque nefariè confectari. Quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem; si, id quod facere debetis, Rempublicam cum optimo quòque defenditis, certum est vobis vitam & pecuniam donare. Quapropter, quid sentiat, proloquimini." Hæc habitâ oratione Scipio, quum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi actum iri, potestatem iis dicendi fecit. Ex eis Centurio legionis XIV; "Pro tum," inquit, "summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim Imperatorem te appello,) quòd mihi vitam incolumitatèque belli jure capto polliceris; & forsàn isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adjungeretur. Egone contra Cæsarem imperatorem meum, apud quem ordinem duxi; ejusque exercitum, pro cujus dignitate victoriæque ampliùs ⁸⁸ xxxvi. ⁸⁹ annos depugnavi; adversus armatusque consistam? Neque ego istud facturum sum; & te magnoperè, ut de negotio desistas, adhortor. Contra cujus enim copias contendas, si minùs antea expertus

⁸⁶ Ubi C. Messius cohortibus præerat;] MS Reg. & Edit. Vett. [ubi C. Messius, qui cohortibus præerat.] Quod cum sententiam turbet prorsus; nec tamèn fortè illud [qui] planè ex nihilo esse videatur; conjecerim equidem legendum, [ubi C. Messius cum cohortibus præerat.] Quanquam venustior est Lectio vulgata.

⁸⁷ Recepit.] Ita restituit Davissius ex MS Eliensi, (quocum faciunt MSS Reg. & Vossii,) & Edit. Vett. postulante etiam Temporum ratione. Vulgg. recipit.

⁸⁸ XXXVI.] MSS Reg. & Victorinus; XVI.

⁸⁹ Annos] Ita ex MS Eliensi rectè restituit Davissius. Al. annis.

Ante Chr. “ expertus es, licet nunc cognoscas. Elige ex tuis cohortem
 XLVI. “ unam, quam putas esse firmissimam; & constitue contra me:
 U. C. Varr. “ Ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tuâ tenes po-
 DCCVIII. “ testate, non amplius x sumam: Tunc ex virtute nostrâ intelli-
 ges, quid ex tuis copiis sperare debeas.” Postquam hæc centurio
 præsentī animo adversus opinionem ejus est locutus; irâ percitus
 Scipio, atque animi dolore incensus, annuit centurionibus quid fieri
 vellet: Atque ante pedes centurionem interficit; reliquosque vete-
 ranos à tironibus jubet secerni. “ Abducite,” inquit, “ istos nefario
 “ scelere contaminatos, & cæde civium faginosos.” Sic extra val-
 lum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Tirones autem jubet
 inter legiones dispertere; & Cominium cum Tucidâ in conspectum
 suum prohibet adduci. Quâ ex re Cæsar commotus; eos, quos in
 stationibus cum longis navibus apud Thapsum custodiæ causâ in
 salo esse jusserat, ut suis onerariis longisque navibus præsidio essent;
 ob negligentiam, ignominie causâ, dimittendos ab exercitū, gra-
 vissimūque in eos edictum proponendum curavit.

§ XLII. PER id tempus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis
 auditu. Namque, ⁹⁰ Virgiliarum signo confecto, circiter vigiliâ se-
 cundâ noctis, nimbus cum faxeâ grandine subito est exortus ingens.
 Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, more su-
 periorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat; sed ⁹¹ in
 tertio quartoque die procedendo, propiusque hostem accedendo,
 castra communiebat: Operæque faciendo, milites se circumspiciendi
 non habebant facultatem. Præterea ita ex Siciliâ exercitum trans-
 portaverat, ut, præter ipsum militem & arma, neque vas neque
 mancipium neque ullam rem, quæ usu militi esse consuevit, in na-
 ves imponi pateretur: ⁹² In Africâ autem, non modò sibi quid-
 quam

⁹⁰ Virgiliarum signo confecto, cir-
 citer vigiliâ secundâ noctis, &c.] Co-
 dices nonnulli, *Virgiliarum*; Quod
 strenuè propugnat Goduinus: Sed
 perperam admodum. Mirum autem,
 etiam viros doctiores hic hæsitare.
 Nam & Cellarius: *Virgiliarum oc-
 casum, inquit, qualem? Videntur enim
 hæc mense Februario accidisse, quo
 Pleiadum nec cosynicus, nec acronychus,
 neque heliacus occasus datur. Oblit-
 tus erat nimirum Vir doctissimus
 verborum sequentium; circiter vi-
 giliâ secundâ noctis. Etenim mense
 Februario, quum Sol in Signo Pis-
 cium versatur; Pleiades, quæ sunt
 in signo Tauri, non possunt non oc-
 cidere circiter vigiliâ secundâ noctis.*
 Cæterum si hæc verba, [*Virgiliarum*

signo confecto,] omnino de *Anni* tem-
 pestate sunt intelligenda; tum, cum
 Cellario, dicendum est accidisse
 hæc ineunte Martio, quod tempus
 propius adest ab heliaco *Pleiadum*
 occasu: idèoque subjecisse Hirtium,
 [*Per id tempus Ferè &c.*]

⁹¹ In tertio quartoque] Emen-
 dat Ciacconius, ex conjecturâ;
 [*in tertio aut quarto quodque die.*]
 Davisius, ex Editt. Vett. (quibui-
 cum facit MS Regius;) [*in tertio
 quartove die.*] Fortè, [*in tertio
 quartove quodque die.*]

⁹² In Africâ] Ita rectè edidit
 Goduinus ex MS Thuani. Quocum
 consentiunt MSS Reg. Eliens. &
 Vossii. Sententiæque ipsa postulat.

Op-

quam non acquifierant aut paraverant; sed etiam, propter annonæ caritatem, antè ⁹³ parata consumpserant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci sub pellibus acquiescebant: Reliqui, ex vestimentis tentoriolis factis, atque ⁹⁴ arundinibus scopisque contextis, ⁹⁵ permanebant. Itaque, subito imbre grandineque consecutâ, ⁹⁶ gravati pondere, tenebris aquâque omnes subruti disiectique, nocte intempestâ, ignibus extinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra passim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eâdem nocte, v legionis pilorum cacumina suâ sponte arserunt.

Rex interim Juba de equestri prælio Scipionis certior factus, § XLIII. evocatusque ab eodem litteris: Præfecto Saburâ, cum parte exercitus, contra Sitioni relicto; ⁹⁷ ut, quum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis à terrore Cæsaris liberaretur; cum III legionibus, equitibusque frenatis DCCC, Numidis sine frenis, peditibusque ⁹⁸ levis armaturæ grandi numero, elephantisque xxx, egressus è regno, ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum pervenit; castris regiis seorsum positis, cum eis copiis quas commemoravi, haud ita longè ab Scipione consedit. (Erat in castris Cæsaris superioris tempore magnus terror; &, expectatione copiarum regiarum, exercitus

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.

Rex Juba,
magnis cum
copiis, Scipi-
oni auxilio
venit.

Opponitur enim præcedenti, ex *Siciliâ* &c. Ut mirum sit Scaligerum & Recentiores edidisse, [in Africam;] Multoque adhuc magis mirum, Davium corruptam istam Lectionem propugnare. Quod enim ait constare hanc præpositionem, etiam cum quietem notet, *Accusativo* junctam reperiri; in eo Grammaticis credens, valde fallitur. Etenim quæ afferunt Grammatici istiusmodi constructionis ex bonis Auctoribus exempla, ea loca omnia minus rectè sunt ab iis intellecta. Quod refert Curtius, *Darium quinto die in Ciliciam fore*; non utique *quies* est, sed *motus*: Ostendit enim eum non in *Ciliciâ* esse, sed quinto demum die eò *per-venturum*. Quod dixit Cæsar, *in potestatem habere*; in eo subintelligitur, *redactum*, vel *traditum*, vel *susceptum*, &c. Et similiter in cæteris. De contrariâ constructione, ubi eadem præpositio, cum *ablativo*, *Motum* significare dicitur; vide supra ad pag. 76, lin. 21.

⁹³ Parata] MSS Reg. & Eliens. *parta*.

⁹⁴ Arundinibus scopisque] Ita edidit Scaliger. Sed variant Libri. Al. [arundinum copiis.] Al. arundinibus cortisque.] Liplius, ex conjecturâ, [floreisque.]

⁹⁵ Permanebant.] MSS nonnulli; *protegebantur*.

⁹⁶ Gravati pondere,—omnes subruti disiectique,] Codices nonnulli, [gravata (scil. tentoriola) pondere,—omnia subruta disiectaque.] Quæ si vera Lectio sit; tum deerit aliquid, quod referatur id quod sequitur, [*per castra passim vagabantur*.]

⁹⁷ Ut, quum — liberaretur;] Locus in MSS valde corruptus. Edit. Vest. habent, [ut secum &c.] Quæ sententia est nulla. Scaliger edidit; [ut si, quum &c.] Quod itidem intelligi nequit. Godwinus & Cellarius melius; [ut sic, quum &c.] Davius aliique, [ut, quum &c.]

⁹⁸ Levis armaturæ] Ita optimè restituit Davius ex MS Eliens. Al. omnes; [ejus armaturæ.] Sed & infra de Scipionis exercitu, pag. 429, lin. 6. *levique armaturâ*.

Ante Chr. exercitus ejus ⁹⁹ magis suspensiore animo ante adventum Juba cōm-
 movebatur. Postquam verò castra castris contulit; despectis ejus
 copiis, omnem terrorem deponit. Ita, quam antea absens habuerat
 auctoritatem, tam omnem præsens dimiserat.) Quo facto, ¹ fa-
 cile fuit intellectu, Scipioni additum animum fiduciamque regis ad-
 ventum. Nam postero die universas suas regisque copias cum ele-
 phantis lx productas in aciem, quàm speciosissimè potuit, instruxit;
 ac paullo longius progressus à suis munitionibus, haud ita diu com-
 moratus se recepit in castra.

§ XLIV. CÆSAR, postquam animadvertit Scipioni auxilia ferè, quæ ex-
 spectasset, omnia convenisse; neque moram pugnandi ullam fore:
 Per jugum summum, cum copiis progredi cœpit; & brachia pro-
 tinus ducere, & castella munite, propiusque Scipionem capiendò
 loca excelsa occupare contendit. Adversarii, magnitudine copiarum
 confusi, proximum collem occupaverunt; atque ita longius ² sibi
 progrediendi eriperunt facultatem. ³ Ejusdem collis occupandi gra-
 tiâ, Labienus consilium ceperat; &, quo propiore loco fuerat, eò
 telerius occurrerat. Erat convallis satis magna latitudine, altitudine
 prærupta, crebris locis speluncæ in modum subruptis; ⁴ quæ erant trans-

⁹⁹ Magis suspensiore animo ante
 adventum Juba commovebatur.
 Codices nonnulli, [magis suspensiore
 animi &c.] Sed eruditè tuetur Da-
 visius lectionem vulgatam: attendit-
 que bonos Auctores nominibus eorū
 parativis particulas comparationis
 nonnunquam insuper addere. Quam-
 quam & ita modo expediri potest
 hic locus: Magis commovebatur ante
 adventum Juba, anima suspensior.

1 facile fuit intellectu,] Davissius,
 ex MS Eliensi & Edit. Bernaldi, re-
 ponit; [cuius facile fuit intellectu.]
 Reperitur & in MS Regio eadem
 vox.

2 Sibi progrediendū eripuerunt fa-
 cultatem.] Glandorpius, pro sibi,
 haud dubiè reponendum existimat,
 Cæsari, vel illi: Sed nihil opus.
 Goduinus & Fr. Sanctius, promit-
 tē autē usurpari sibi & illi, modò
 ambiguitas vitetur. Quod, adeò
 universè dictum, est falsissimū.
 Davissius ridet Glandorpiū, quod
 nescius esset bonus ille vir, prona-
 men recipiendum pro demonstratione
 poni posse: Sed & ipse fallitur.
 Non enim unquam poni potest vo-

cabulum aliud pro alio, quæ quidem
 reverà divertio insignificatū; (Quia
 neque ratio tum esset futura ulla,
 neque norma loquendi:) Sed ant
 eodēque in loco fieri nonnunquam
 potest, ut verbum duarum utraque
 ex æqua usurpari queat diverso re-
 spectu. Sic, quod de Cæsare hic
 dici potuisset, [et] respectu propriis
 Antecedentis, [adversarii eripe-
 runt;] idem æquè propriè & Latine
 dicitur [sibi] respectu remotioris,
 [Cæsar occupare contendit.] Sed hâc
 de re vide quæ fusi supra ad pag.
 283, lin. 24. & ad pag. 14. lin. 1.

3 Ejusdem collis occupandi gratiâ
 Labienus consilium ceperat;] Collem
 proximum Cæsari, jam antè occupa-
 verat, lin. 13; nam eundem collem
 occupare contendit, quem Cæsar
 (lin. 14.) occupare eundem contē-
 debat. Quam autem potest anon,
 omisâ voce [gratiâ], quam Librarii
 facile inferre potuerint, scribi de-
 beat; [Ejusdem collis occupandi, La-
 bienus consilium ceperat.]

4 Quæ erant transgrediendæ] Le-
 ca scilicet, speluncæ in modum sub-
 ruptæ. Scaliger, (errore fortasse ty-

transgredienda Cæsari antè, quàm ad eum collem, quem capere Ante Chr. volebat, perveniretur: Ultràque eam convallèm, olivetum vetus ^{XLVI.} crebris urboribus condensum. Hic quum Labienus animadvertisset ^{U. C. Verr. DCCVIII.} Cæsarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse esse convallèm olivetumque transgredi; eorum locorum peritus, in insidiis cum parte equitatus levique armatura confedit: & præterea post montem collèsq; equites in occulto collocaverat; ut, quum ipse ex improvise legionarios edortus esset, ex colle se equitatus ostenderet; & re duplici perturbatus Cæsar ejusque exercitus, neque retro regrediendi neque ultrà procedendi oblata facultate, circumventus concideretur. Cæsar, equitatu antè præmissio, inscius insidiarum, quum ad eum locum venisset; abusi sive obliti præceptorum Labieni, sive veriti ne in fossâ ab equitibus opprimerentur, rari ac singuli de rupe prodire & summa potere collis. Quos Cæsaris equites consecuti, partim interfecerant, partim vivorum sunt potiti: Deinde protinus collem petere contenderunt; atque eum, decusso Labieni præsidio, celeriter occupaverant. Labionus, cum parte equitum, vix fugâ sibi peperit salutem.

H A C

pographico,) [*quæ erant transgrediendæ*:] Quem fideliter secuti sunt Recentiores, licet sollecissimus sit manifestus. MS Vossii & Edit. Stephani; *quæ* (scil. convallis) erat transeunda. Quæ Lectio non mala.

5 Et præterea post montem collèsq; equites in occulto collocaverat; ut quum ipse ex improvise legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet;] MSS Reg. Eliens. & Ursini exhibent, [Et præterea post montem collèsq; subito se Cæsari ostenderet (vel ostenderat,) & equites in occulto &c.] Edit. Vett. autem, [Ut præterea post montem collèsq; subito se Cæsari ostenderet, equites in occulto collocaverat, &c.] Unde Davisius legendum arbitrat, vel, [Ut præterea post montem collèsq; subito se Cæsari OSTENDERENT, equites in occulto collocaverat, &c.] vel, [Et præterea post montem collèsq; QUI subito se Cæsari ostenderet, equites in occulto collocaverat, &c.] Nec, nisi vel hoc vel illo modo legatur, conjicere potest, unde factum ut in tot Codices hæc verba irrepserint. Verum in aliâ (credo) opinione fuisset Vir doctissimus, si ad verba proximè sequentia animum attendisset. Nam ex ejus emendatione, hoc

modo scribetur tota periodus: Et præterea post montem collèsq; QUI subito se Cæsari ostenderent, (vel, UT præterea post montem collèsq; subito se Cæsari ostenderent,) equites in occulto collocaverat; ut, quum ipse ex improvise legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet, &c.] Vides (ut opinor) quàm importunâ rædoloxia illud [*subito se Cæsari ostenderent, equites*] & [*se equitatus ostenderet,*] bis in eadem sententiâ ponatur. Vides etiam (ni fallor) unde factum, ut in tot Codices hæc verba [*subito se Cæsari ostenderent*] irrepserint. Nimirum ad ea verba, [*ex colle se equitatus ostenderet,*] scripserat aliquis in Margine, explicandi gratiâ, [*subito se Cæsari ostenderet,*] Deinde hanc explanationem, post vocem similem [*collèsq;*] unâ antè lineâ, alieno in loco inseruit Librarius aliquis imperitus. Atque hinc factum, ut in omnibus MSS in priore isto loco *τολόνως* positum sit *ostenderet,*] non [*ostenderent,*] Nihil hæc totâ re manifestius. Quare omnino retinenda vulgata Lectio: nisi forte, unico addito vocabulo, scribendum sit [— *ex colle se equitatus SUBITO ostenderet.*]

Ante Chr.
XLVI.
U. C. PARR.
88CVIII.

§ XLV.
Cæsaris ope-
ra, ad castra
sua munien-
da.

HAC re per equites gestâ, Cæsar legionibus opera distribuit; atque in eo colle, quo erat potitus, castra munivit. Deinde ab suis maximis castris, per medium campum, è regione oppidi Uzitæ, (quod, inter sua castra & Scipionis, in planitie positum erat, tenebaturque à Scipione,) duo brachia instituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum sinistrumque ejus oppidi convenirent. Id hæc ratione opus ⁶ instruebat, ut, quum propius oppidum copias admovisset, oppugnareque cœpisset; testâ latera suis munitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumventus, ab oppugnatione deterretur; præterea, quò facilius colloquia fieri possent, &, si qui perfugere vellent, (id quod antea sæpe ⁷ accidebat magno cum eorum periculo) tum faciliè & sine periculo fieret. Voluit etiam experiri, quum propius hostem accessisset, haberétne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quòd is locus depressus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant: Aquatione enim longâ & angustâ utebatur. Dum hæc opera quæ antè dixi, fiebant à legionibus; interim pars acie ante opus instructâ sub hoste stabat. Equites barbari levisque armaturæ, præliis minutis cominus dimicabant.

§ XLVI.
Juba & Labienus, Cæsarianos ab opere revertentes aggressi, magnâ cum clade repelluntur.

CÆSAR ab eo opere quum jam sub vesperum copias in castra reduceret; magno incurso, cum omni equitatu levique armaturâ, Juba, Scipio, Labienus, ⁸ in equites impetum fecerunt. Equites Cæsariani, vi universæ subitæque hostium multitudinis pulsî, parumper cesserunt. Quæ res ⁹ aliter adversariis cecidit: Namque Cæsar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit; Equites autem, adventu legionum animo addito, conversis equis, in Numidas cupidè insequentes dispersosque impetum fecerunt; atque eos convulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque ex iis interfecerunt. Quod nî in noctem prælium esset conjectum, pulvisque vento flatus omnium prospectu officisset; Juba cum Labieno capti, in potestatem Cæsaris venissent; equitatusque cum levi armaturâ, funditus ad internecionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus IV & VI Scipionis milites diffugere, partim in castra Cæsaris, partim in quas quisque poterat regiones pervenire: Itémque equites ¹⁰ Curioniani, diffusi Scipioni ejusque copiis, complures se eodem conferebant.

DUM

6 Instruebat,] Emendat Ciaccopius, [Instituebat.] Quomodo & alibi loquuntur Cæsar atque Hirtius.

7 Accidebat] MS Reg. acciderat.

8 In equites] Codices omnes in-
legionarios. Sed Sensus manifestò
postulat, ut legatur; in equites. In-
geniosè admodum conjicit Davissius,
scriptum initio, in eq: idque à Li-
briariis oscitantibus postea factum,
in leg.

9 Aliter] Eruditè tuetur hanc
Lectionem Davissius adversus eos,
qui imperitè & sine ullâ necessitate
supplendum arbitrantur, [aliter quam
putabant,] vel, [aliter atque existi-
mârunt.]

10 Curioniani.] Ita rectè restituit
Lipsius; quem secutus est Cella-
rius. Intelliguntur enim milites,
qui cum CURIONE fuerant. Al.
CURIANI.

DUM hæc circum Uzitam ab utrisque ducibus administrantur; Ante Chr. legiones duæ IX & X, ex Sicilia navibus onerariis profectæ, quum ^{XLVI.} U. C. Varro. ^{DECEVITI.} jam non longè à portu Ruspinae abessent, conspicatæ naves Cæsarianas quæ in statione apud Thapsum stabant; veriti ne in adversariorum, ut insidiandi gratiâ ibi commorantium, classem incidere-nt; imprudentes vela in altum dederunt. Ac diu multumque jactati, tandem multis post diebus, siti inopiâque confecti, ad Cæsarem pervenerunt.

QUIBUS legionibus expositis: Memor in Italiâ pristinæ licentiæ militaris, ac rapinarum certorum hominum; parvulam modò causulam nactus Cæsar, quod C. Avienus Tribunus militum, decimæ legionis, navem commeatu, familiâ suâ, atque jumentis occupavisset, neque militem unum ab Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque: "Maximè vellem," inquit, "homines suæ petulantiae nimiaeque libertatis aliquando finem fecissent; meaque lenitatis, modestiæ, patientiæque, rationem habuissent. Sed, quoniam ipsi sibi neque modum neque terminum constituunt; quod cæteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam. C. Aviene; quod in Italiâ milites populi Romani contra rempubl. instigasti; rapinasque per municipia fecisti; quodque mihi rei que publ. inutilis fuisti; & pro militibus tuam familiam jumentaque in naves imposuisti; tuâque operâ militibus tempore necessario respubl. caret: Ob eas res, ignominiae causâ, ab exercitu meo te removeo: Hodieque ex Africâ abesse, &, quantum potest, proficisci jubeo. Itémque te, A. Fonteius, quod tribunus milit. seditiosus, malusque civis fuisti; ab exercitu dimitto. T. Salliene, M. Tiro, Clusinas; quum ordines ¹¹ in meo exercitu beneficio, non virtute, consecuti, ita vos gefferitis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis; & magis in seditione ¹² concitandi milites adversus vestrum imperatorem, quàm pudoris modestiæque fueritis studiosiores: Indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; missosque facio, &, quantum potest, abesse ex Africâ jubeo." Itaque transdidit eos centurionibus; & ¹³ singulis non amplius singulis additis servis, in navi imponendos separatim curavit.

GETULI interim perfugæ, quos cum litteris mandatisque à Cæsare missos suprà docuimus, ad suos cives perveniunt. Quorum auctoritate facillè adducti, Cæsarisque nomine persuasi, à rege Jubâ desciscunt; celeritèrque cuncti arma capiunt; contrâque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis: Juba dissentus triplici bello, ^{XLIX.} Getuli, à Jubâ desciscentes, ejus copias dissent.

¹¹ In meo exercitu, beneficio non virtute,] Fortè, transpositis vocibus, legi posset; [in exercitu, meo beneficio, non virtute] (vestrâ.) Sed & proba est vulgata lectio.

¹² Concitandi milites] Codices plurimi; concitandisque militibus.

¹³ Singulis non amplius] Codices nonnulli; [singulos, non amplius &c.] Quod perinde est.

Ante Chr. bello, necessitate coactus; de suis copiis, quas contra Cæsarem ad-
 XLVI.
 U. C. Varr. duxerat, vi cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio
 DCCVIII. contra Getulos.

§ L. CÆSAR brachiis perfectis, promotisque usque eò, ¹⁴ ut telum
 ex oppido adjici non posset; castra munit. Balistis scorpionibusque
 crebris ante frontem castrorum, contraque oppidum, collocatis; de-
 fensores muri detertere non intermittit: Eòque v legiones ex su-
 perioribus castris deducit. Quâ facultate oblata; illustriores ¹⁵ no-
 tissimique, conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant,
 etque inter se colloquebantur. Quæ res quid utilitatis haberet, Cæ-
 sare non fallebat. Namque Getuli ex equitata regio nobiliores,
 equitumque præfeti; quorum * patres cum Mario antè meruerant,
 ejusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub
 Hiempsalis regis erant potestate dati; occasione captâ, nocte jam
 luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter mille per-
 furgiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo ¹⁶ proximè Uzita
 locata.

§ LI. Quid postquam Scipio, quiq̃e cum eo erant, cognoverunt;
 quum commoti ex tali incommodo essent, ferè per id tempus M.
 Aquinium cum C. Sarnâ colloquentem viderunt, Scipio mittit ad
 Aquinium, "nil attinere cum adversariis colloqui." ¹⁷ Quum
 nihilominus ejus sermonem ¹⁸ nuncius ad se referret; ¹⁹ restaret-
 que,

¹⁴ Ut telum ex oppido adjici non
 posset;] Cum MS Eliensis habeat,
 [quod telum &c.] Editt. autem
 Steph. & Vascos. [quo &c.] repo-
 nendum existimat Davisius, [quod
 telum &c.] Atque ita quidem scrip-
 tum est in MSS Reg. & Vossii. Sed
 hoc perinde est. Illud autem ait
 Hirtius; ut [vel quod] telum tantum
 non ex oppido adjici posset.

¹⁵ Notissimique] Fortè, nobilissi-
 mique. Sic enim jam infra, lin. 11,
 nobiliores &c.] Sed & vulgata Lectio
 non mala.

¹⁶ Proximè Uzita] MSS Reg. &
 Eliens. [proximè locum Uzita.] Ut
 fortè legi possit, [proximè oppidum
 Uzita.]

¹⁷ Quum nihilominus] MSS Reg.
 & Vossii; [Quum autem nihilominus
 &c.]

¹⁸ Nuncius ad se referret;] scil.
 ad Scipionem. Davisius conjicit scrip-
 tum fuisse initio, ad Sc. [nempe,
 ad Scipionem;] mutatumque id Li-
 brariorum incuriâ in ad Se. Sed

istâ conjecturâ nihil opus est. Nam
 illud, se. potest tam Latine cum
 Antecedente remotiori [Scipio,]
 quam cum propiori [nuncius] reci-
 procari. (Vide quæ supra annota-
 vimus ad pag. 428. lin. 15. ad pag.
 213. lin. 24. & ad pag. 14. lin. 1.)
 Quamobrem & malè emendat
 Goduinus, [ad Eum &c.] Frustrâ
 que Rhellicanus negat putare se
 Hirtium tam ineruditum & malè
 Grammaticum fuisse, ut reciprocum
 pronomen (se) ad Scipionem retule-
 rit. Lepidusque planè est idem Vir
 doctissimus, cum voces istas [nuncius
 ad se referret,] interpretatur [nun-
 cius in se reciperet, quid inde in-
 commodi accipiendum foret;] Ridi-
 culè prorsus. Nec multò meliùs
 Cellarius, qui interpretatur. [Sci-
 pionis mandatum nuncius Aquinio ad-
 ferret.]

¹⁹ Restaretque ut &c.] Ita edide-
 runt Scaliger & Recentiores. Et
 est (ut in loco dubio) lectio maxi-
 mè commoda, MSS plerique ha-
 bent,

quæ, ut reliqua, quæ vellet, perageret; viator postea ab Jubâ ad eum est missus, qui diceret, audiente Safernâ, "Vetat te rex collo-
 "qui." Quo nuncio perterritus, discessit; & dicto audiens fuit regi. Ufu venisse hoc civi Romano miror, & ei qui à populo Rom. honores accepisset; incolumi patriâ, fortunisque omnibus, Jubæ barbaro potius obedientem fuisse, quàm aut Scipionis obtemperâsse nuncio, aut, ²⁰ cæsis ejusdem partis civibus, incolumem reverti malle. Atque etiam superbius Jubæ factum, non in M. Aquinium, hominem novum, parvumque Senatorem; sed in Scipionem, hominem illâ familiâ, dignitate, honoribusque præstantem. Nam, quum Scipio sagulo purpureo ²¹ ante regis adventum uti solitus esset; dicitur Juba cum eo egisse, "non oportere illum eodem uti vestitu atque ipse uteretur." Itaque ²² factum est, ut Scipio ad album sese vestitum transferret, & Jubæ homini superbissimo inertissimoque obtemperaret.

POSTERO die universas omnium copias de castris omnibus deducunt, & supercilium quoddam excelsum nacti non longè à Cæsaris castris, aciem constituunt atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias; celeritèrque iis instructis, ante suas munitiones, quæ erant in campo, constitit; sine dubio existimans, ultro adversarios, quum tam magnis copiis auxiliisq. regis essent præditi, promptiusque profiluissent, ante se concursuros, propiusque se accessuros. Equo circumvectus, legionesque cohortatus; signo dato, accessum hostium aucupabatur. Ipse enim à suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat; quod in oppido Uzitæ, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ: Eidem autem oppido ad dextrum latus, ejus cornu erat oppositum: Verebaturque ne, si prætergressus esset, ex oppido eruptione factâ, ab latere eum adorti conciderent. Præterea hæc quoque eum causâ tardavit, quod erat locus quidem perimpeditus ante aciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat.

NON arbitror esse prætermittendum, ²³ quemadmodum exercitus ²⁴ utriusque fuerint in aciem instructi. Scipio hōc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas & Jubæ legiones: postea autem Numidas in subsidiariâ acie ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies media ²⁵ à legionariis militibus

§ LII.

Exercitus utrinque in aciem educuntur.

§ LIII.

Quomodo uterque fuerit in aciem instructus.

F f

bent, [diceretque ut &c.] Corruptè. Goduinus & Davisius ex aliis Codicibus emendant; [se restare ut &c.] Quod ferri potest: Quanquam vulgatæ lectioni non videtur præferendum.

²⁰ Cæsis — civibus,] Hoc est; tum, cum concives ejus adeo frequentes occiderentur.

²¹ Ante] MS Reg. ad ante.

²² Factum est,] MSS Reg. & Vossii, & Editt. Vett. [factum est illi-
 co, &c.]

²³ Quemadmodum — fuerint] Ita restitui ex MSS duobus. Nec satis mirari queo Editorum omnium dormitationem, qui ediderunt: [quemadmodum — fuerunt.] Quod, hoc significatu, nequaquam Latinum est.

²⁴ Utriusque] MS Reg. utrique. Quod idem est.

²⁵ À legionariis,] Suspectum videtur illud, à. Quid si legatur, ex? Sed Codices desidero.

Ante Chr. ^{XLV.}
U. C. Farr.
DCCVIII.

bus videretur; in cornibus autem duplex esse existimabatur. Elephantos dextro sinistroque cornu collocaverat, æqualibus inter eos intervallis interjectis: Post autem elephantos, armaturas leves, Numidæque substituerat auxiliares. Equitatum frænatum universum in suo dextro cornu disposuerat; sinistrum enim cornu oppido Uzitâ claudabatur, neque erat spatium equitatus explicandi: ²⁶ Propterea Numidas, levisque armaturæ infinitam multitudinem, ad dextram partem suæ aciei ²⁷ opposuerat, ferè interjecto non minùs mille passuum spatio; & ad collis radices magis appulerat, longiusque ab adversariorum suisque copiis promoverat; Id hoc consilio, ut, quum acies in inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus circumvectus, ex improvviso clauderet multitudine suâ exercitum Cæsaris, atque perturbatum jaculis confingeret. Hæc fuit ratio Scipionis eâ die proeliandi. Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata; ut ab sinistro ejus cornu ordiar, & ad dextram perveniam. Habuit in sinistro cornu legionem IX, VII: In dextro cornu, XXX, XXIX: XIII, XIV, XXVIII, XXVI, in mediâ acie: ²⁸ Ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem ferè in earum legionum parte cohortium collocaverat; præterea ex tirorum legionibus paucas adjecerat: Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & usque ad aciei suæ mediam legionem porrexit, & ita collocaverat, ut sinistrum suum cornu triplex esset. ²⁹ Id eo consilio fecerat, quòd suum dextrum latus munitionibus adjuvabatur: Sinistrum autem ut equitatus hostium multitudini resistere posset, laborabat; eodémque suum omnem contulerat equitatum: &, quòd ei parum confidebat, præsidio his equitibus legionem v præmiserat; levémque armaturam inter equites interposuerat.

²⁶ Propterea] MSS Reg. Eliens. & Vossii; Præterea. Edit: Rom. Postea.

²⁷ Opposuerat.] MS Reg. posuerat. Quod eodém redit.

²⁸ Ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem &c.] Urfinus, ex conjecturâ, legit; [Circa ipsum autem &c.] Atque ita planè scriptum est in MS Regio. Sed nihil opus. Subintelligi enim potest, circa, ad vel quoad: Aut per Appositionem conjungi possunt, dextrum cornu, &, secundam aciem. Editt. Vett. habent, [Ipsum autem dextrum cornu, secundâ acie, &c.] in MS Eliensi est, [— secundam autem aciem &c.] Tumque aliquid deerit, hoc modo: [Ipsum autem dextrum cornu ***; Secundam autem aciem &c.] Judicet Lector eruditus.

²⁹ Id eo consilio fecerat, quòd suum dextrum latus munitionibus adjuvabatur: Sinistrum autem ut equitatus hostium multitudini resistere posset, laborabat; eodémque &c.] Primò, pro eo quod edidit Scaliger, [adjuvabatur;] rectè reponit Daviscus, ex MS Eliensi, [adjuvabatur.] Deinde observandum, in MSS Reg. Vossii & Urfini, omisâ voce laborabat, scriptum esse; [Id eo consilio fecerat, ut suum dextrum latus munitionibus adjuvaretur, sinistrum autem ut equitatus hostium multitudini resistere posset: Eodémque &c.] Quid si, collatis utrisque Lectionibus, hoc demum modo legamus? [Id eo consilio fecerat, (quòd suum dextrum latus munitionibus adjuvabatur,) ut sinistrum equitatus hostium multitudini resistere posset; Eodémque &c.]

rat. Sagittarios variè passimque, locis certis, maximèque in cornibus, collocaverat.

Ante Chr.

XLVI.

U. C. Varr.

DCCVIII.

Sic utrorumque exercitus instructi, non plùs passuum ccc interjecto spatio, (quod fortè ante id tempus acciderat nunquam, quin dimicaretur,) à mane usque ad horam x diei perstiterunt. Jámque Cæsar dum exercitum reducere intra munitiones suas cœpisset; subitò universus equitatus ulterior Numidarum Getulorumque sine frænâ, ad dextram partem se movere, propiùsque Cæsar's castra, quæ erant in colle, se conferre cœpit; frænatus autem Labieni eques in loco permanere, legionésque distingere; quum subitò pars equitatus Cæsar's cum levi armaturâ contra Getulos, injussu ac temerè, longiùs progressi, paludémque transgressi, multitudinem hostium sustinere pauci non potuerunt; levique armaturâ deserti, ac pulsi convulnératique, uno equite amisso, multis equis faucibus, levis armaturæ xxvi occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri prælio facto, Scipio latus in castra nocte copias reduxit. ³⁰ Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit: Namque postero die ³¹ Cæsar, cum parte equitatus sui, Leptim, frumenti gratiâ, misit: In itinere prædatores equites Numidas Getulósque ex improvise adorti, circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti sunt. Cæsar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere; vallumque & fossam per medium campum ducere; adversariorumque excursionibus ³² iter officere, non intermittit. Scipio item munitiones contrâ facere, &, ne jugo à Cæsare excluderetur, appropere. Ita duces utrique & in operibus occupati erant, & nihilominus equestribus præliis inter se quotidie dimicabant.

INTERIM Varus classem, quam antea Uticæ hiemis gratiâ subdlexerat, cognito legionis VII & VIII ex Siciliâ adventu, celeriter ducit; ³³ ibique Getulis remigibus epibatísque complet; insidiandique

§ LIV.

Cæsar's naves aliquot ab hoste incendantur, aliæque capiuntur.

F f 2

dique

³⁰ Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit: Scaliger vocem [Quod] delendam existimat. Perperam admodum. Perit enim, sine eâ, sententiæ venustas omnis atque connexio. Davisius retinendam voluit; quòd ea particula vim adversativam interdum obtineat. Sed & ipse fallitur: Ac nodum profectò in scirpo quæviverunt Viri doctissimi. Est enim hoc in loco planè nomen Relativum, [Quod gaudium (nempe prælii equestris secundi,) fortuna tamen proprium (hoc est, perpetuum,) tribuere non decrevit.]

³¹ Cæsar, cum parte equitatus sui — misit: In itinere &c.] Davisius

ex conjecturâ, Syntaxi postulante, reponit; Cæsar quum partem equitatus sui — misit in itinere &c.] quæ quidem optima est conjectura; Et firmatur, atque etiam emendatur eo, quod in MS Vossii scriptum reperi; [Cæsar quum partem equitatus sui — MISISSET; in itinere &c.] Interim tamen defendi quodam modo posse videtur lectionis vulgatæ Syntaxis; [Cæsar, cum parte equitatus sui — misit (subintell. milites.) In itinere &c.]

³² Iter officere,] Rhellicanus emendat, [interim officere.] Sed nihil opus.

³³ Ibique] MS Eliens. illamque.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.

dique gratiâ³⁴ progressus, Adrumetum cum LV navibus pervenit. Cujus adventus inficius Cæsar, L. Cispium cum classe XXVII navium³⁵ ad Thapsum versum in stationem, præsidii gratiâ com meatu sui, mittit: Itémque Q. Aquilam, cum XIII navibus longis, Adrumetum eadem de causâ præmittit. Cispium, quod erat missus, celeriter pervenit: ³⁶ Aquila, tempestate jactatus, promontorium superare non potuit; atque angulum quandam tutum à tempestate³⁷ nactus, cum classe se longius à prospectu removit: Reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus passimque in littore vagantibus, partim³⁸ in oppido victus sui mercandi gratiâ progressis, vacua à defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex perfugis cognitis, occasionem nactus, vigiliâ secundâ Adrumeto³⁹ ex Cothone egressus, primo mane Leptim⁴⁰ universâ classe vectus, naves onerarias, quæ longius à portu in salo stabant, incendit; & penteres duas, vacuas à defensoribus, nullo repugnante, cepit.

§ LVI.
Cæsar ipse
subito navi-
gium ingres-
sus, hostes
persequitur
fugatisque;
& in castra
redit.

CÆSAR interim celeriter per nuncios in castris, quum opera circuiret, certior factus; quæ aberant à portu millia passuum VI: Equo admissio, omisso omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim: ⁴¹ Ibi que moratus, omnes ut se naves consequerentur; primum ipse navigiolum parvum conscendit: In cursu Aquilam multitudine navi-

³⁴ Progressus,] MSS Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. [ab Uticâ progressus.] Quod probat Davisius, ut Hirtii σαφηνία & simplicitati congruens.

³⁵ Ad Thapsum versum] Ita rectè restituit Cellarius; & Davisius, ex MS Eliens. & Editt. Vett. Consentiant MSS Reg. & Vossii. Vulgg. omittunt, ad.

³⁶ Aquila,] MSS Reg. & Eliens. [At Aquila &c.]

³⁷ — nactus, cum classe se — removit: Reliqua classis &c.] Aut voces istæ [cum classe] intelligendæ sunt [cum parte classis,] scilicet cum navibus aliquot: Aut recipienda erit Rubenii lectio, cui favent Editi aliquot veteres; ut, transpositis nimirum vocibus istis [cum classe,] hoc modo scribatur tota periodus. [Aquila, tempestate jactatus, cum classe promontorium (al. propius promontorium) superare non potuit; Atque angulum quandam tutum à tempestate nactus, Se (id est, navem suam) longius à prospectu removit: Reliqua classis &c.]

³⁸ In oppido — progressis,] In

OPPIDO progredi & vagari, paulo amplius est, quam oppidum adire vel in OPPIDUM progredi. Quemadmodum quod dixit Poëta, [Pilam projecit in herbâ,] amplius est quàm si dixisset, [Pilam projecit in herbam. Vide suprâ ad pag. 76, lin. 21. Quamobrem minùs rectè faciunt, qui emendant; [in oppidum.]

³⁹ Cothone] Portu arte facto. Ut notârunt Cellarius, Davisius, alii que.

⁴⁰ Universâ classe] Codices nonnulli, [cum universâ classe.]

⁴¹ Ibi que moratus, omnes ut se naves consequerentur; primum ipse &c.] MS Urfini, & duo Goduini; [ibique moratur, — consequerentur; postea ipse &c.] MS Eliens. [ibique hortatur &c.] Unde Davisius legendum conjicit, [ibique hortatur, — consequerentur: postea ipse &c.] Ego propius paulo à vulgata lectione, scripserim equidem; [ibique HORTATUS, — consequerentur; primus (vel primum) ipse &c.]

navigiorum perterritum atque trepidantem nactus, hostium classem sequi cepit. Interim Varus, celeritate Cæsaris audaciæque motus, cum universâ classe, conversis navibus, Adrumetum versûs fugere contendit. Quem Cæsar in millibus passuum xv consecutus, recuperatâ quinqueremi cum omnibus suis epibatis, atque etiam hostium custodibus cxxx in eâ nave captis, triremem hostiûm proximam, quæ in repugnando erat commorata, onustam remigum epibatarûmque, cepit: Reliquæ naves hostium, promontorium superârunt, atque Adrumetum in Cothonem se universæ contulerunt. Cæsar eodem vento promontorium superare non potuit; atque in solo in anchoris eâ nocte commoratus, primâ luce Adrumetum accedit. Ibique navibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incensis; omnibûsque reliquis aliis aut subductis, aut in Cothonem compulsis; paullispér commoratus si fortè vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra. In eâ nave captus est P. Vestrius eques Romanus; & P. Ligarius Afranianus; quem Cæsar in Hispaniâ cum reliquis dimiserat, & postea se ad Pompeium contulerat; inde ex prælio effugerat, in Africâque ad Varum venerat: Quem, ob perjurium perfidiæque, Cæsar iussit necari, P. Vestro autem; quodd ejus frater Romæ pecuniâ imperatam numeraverat & quodd ipse suam causam Cæsari probaverat, " se Nasidii classe captum, " quum ad necem duceretur, beneficio Vari esse servatûm, postea " facultatem sibi nullam datam transeundi;" ignovit.

Est in Africâ consuetudo incolarum, aut in agris et in omnibus ferè villis, sub terrâ specus, condendi frumenti gratiâ, clam habeant; atque id propter bella maximè, hostiûmque subitum adventum, præparent. Quâ de re Cæsar certior per indicem factus, tertîâ vigiliâ legiones ii cum equitatu mittit à castris suis millia passuum x; atque inde magno numero frumenti onusto ⁴² recepit in castra. Quibus rebus cognitis Labienus, progressus à suis castris millia passuum vii, per jugum & collem, per quem Cæsar pridie ita fecerat; ibi castra duarum legionum facit: ⁴³ atque ipse quotidie, existimans Cæsarem eadem sæpe (frumentandi gratiâ) commeatum, cum magno equitatu levique armaturâ insidiaturus, locis idoneis confedit. Cæsar interim de insidiis Labieni ex perfugis cer-

§ LVII.
Cæsaris frumentandi ratio.

F f 3

⁴² Contendit:] Codices nonnulli, capit. Quod idem ferè.

⁴³ Recepit in castra.] Davisius ex MS Eliensi, (cui suffragatur MS Vossii,) emendat; recipit. Quod & Temporum ratio videtur postulare. Veruntamen in hujusmodi constructione, ubi tanquam præsens narratur res præterita, perinde est.

⁴⁴ Atque ipse quotidie, — locis idoneis confedit.] Sic MSS Reg. &

Eliens. & Edit. Rom. Editi Recentiores, [atque ibi ipse &c.] Perperam admodum & absurdè. Non enim ibi ipse confedit; sed, castris duarum legionum ibi factis, ipse quotidie certo intervallo in locis idoneis insidiaturus confedit. Quod mirum Editores omnes fugisse, præter unum Joan. Goduinum, aliâ minus scientem,

Ante Chr. tior factus; paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano
 XLVI. instituto, sæpe idem faciendo, in negligentiam adducerentur; sub-
 U. G. Varr. to manè imperat portâ Decumanâ legiones se VIII veteranas, cum
 DCCVIII. parte equitatûs, sequi: Atque equitibus præmissis, neque opinantes
 insidiatores subitò in convallibus latentes levi armaturâ concidit cir-
 citer D; reliquos in fugam turpissimam conjecit. Interim Labie-
 nus, cum universo equitatu, fugientibus suis suppetias occurrit.
 Cujus vim multitudinis quum equites pauci Cæsariani jam sustinere
 non possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo
 facto perterrito Labieno ac retardato, suos equites recepit incolumes.
 Postero die Juba Numidas eos, qui loco amisso fugâ se receperant
 in castra, in cruce omnes suffixit.

§ LVIII. CÆSAR interim, ⁴⁵ quoniam frumenti inopiâ premebatur, co-
 pias omnes in castra conducit. Atque præsidio Lepti, Ruspinæ,
 Acillæ, relicto; Cispio Aquilæque classe transditâ, ut alter Adrume-
 tum, alter Thapsum mari obsiderent; ipse, castris incensis, IV noctis
 vigiliâ, acie instructâ, impedimentis in sinistrâ parte collocatis, ex
 eo loco proficiscitur; & pervenit ad oppidum Agar, quod à Getu-
 lis sæpe antea oppugnatum, summâque vi per ipsos oppidanos erat
 defensum. Ibi in campo castris unis positis, ipse frumentatum
 circum villas cum parte exercitûs profectus; magno invento hor-
 dei, olei, vini, fici numero; paucos, tritici; atque recreato exer-
 citu; redit in castra. Scipio interim, cognito Cæsaris discessu,
 cum universis copiis per jugum Cæsarem subsequi cœpit; atque ab
 ejus castris millia passuum VI ⁴⁶ longè, trinis castris dispartitis copiis,
 confedit.

§ LIX. OPPIDUM erat Zeta; quod aberat à Scipione millia passuum X,
 ad ejus regionem & partem castrorum collocatum; à Cæsare autem
 diversum ac remotum, quodd erat ab eo ⁴⁶ longè millia passuum
 XVIII. Huc Scipio legiones II, frumentandi gratiâ, ⁴⁷ misit. Quod
 postquam Cæsar ex perfugâ cognovit; castris ex campo in collem
 ac tutiora loca collocatis, atque ibi præsidio relicto, ipse IV vigiliâ
 egressus, præter hostium castra proficiscitur cum copiis, & oppido
 potitur. Legiones Scipionis comperit longiùs in agris frumentari:
 & quum eò contendere conaretur, animadvertit copias hostium iis
 legionibus occurrere suppetias; quæ res ejus impetum retardavit.
 Itaque, capto C. Mutio Regino, equite Romano, Scipionis fami-
 liarissimo, qui ei oppido præerat; & P. Atrio, equite Romano, de
 conventu Uticensi; & camelis XXII regis adductis; præsidio ibi
 cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cœpit ad castra.

§ LX. QUUM jam non longè à castris Scipionis abesset, quæ eum ne-
 cesse erat prætergredi; Labienus Afraniûsque cum omni equitatu
 levique

Redeuntem
 eum prædâ
 hostes ex in-
 fidiis adorti,
 repelluntur.

⁴⁵ Quoniam] Codices nonnulli, 112. lin. 22.
 qui.

⁴⁶ Longè.] Vide supra, ad pag. 47 Misi.] MSS Reg. & Vossii,
 miserat.

levisque armaturâ ex insidiis adorti, agmini ejus extremo se offerunt, Ante Chr. XLVI. U. C. Varr. DE CVIII. atque ex collibus primis ⁴⁸ existunt. Quod postquam Cæsar animadvertit; equitibus suis hostium vi oppositis, farcinas legionarios in acervum jubet comportare, atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam cœptum est fieri; primo impetu legionum, equitatus & levis armatura hostium nullo negotio loco pulsa & dejecta est de colle. Quum jam Cæsar existimâset hostes pulsos detentâsque finem laceßendi facturos, & iter cœptum pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt; atque eâdem ratione, quâ ante dixi, in Cæsar's legionarios impetum faciunt Numidæ, ⁴⁹ levisque armatura, mirabili velocitate præditi, qui inter equites pugnabant, & unâ paritêrque cum equitibus accurrere & refugere consueverant. Quum hoc sapius facerent, & Julianos proficiscentes insequerentur & refugerent ⁵⁰ instantes, propiâ non accederent, & singulari genere pugnæ uterentur, eosque jaculis convulnerare satîs existimarent; Cæsar intellexit nihil aliud illos conari, nisi ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil esset; ut exercitus ejus jejunos, qui à quartâ vigiliâ usque ad horam x diei nihil gustâset, ac jumenta siti perirent. Quum jam ad Solis occasum esset, & non totus c passus ⁵¹ horis iv esset progressus; equitatu suo, propter equorum interitum, ⁵² extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat. Ita vim hostium, placidè lenitêrque procedens, per legionarium militem commodiùs sustinebat. Interim equitum Numidarum copia dextrâ sinistrâque per colles præcurrere, coronæque in modum cingere multitudine suâ Cæsar's copias; pars agmen extremum insequi. Cæsar's autem non ampliùs tres aut quatuor milites veterani si se convertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos conjecissent, ampliùs 11 millium numero, ad unum terga vertebant; ac rursus ad aciem passim, conversis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & jacula in legionarios conjiciebant. Ita Cæsar, modò procedendo, modò resistendo, tardiùs itinere confecto, F f 4 notis

⁴⁸ *Existunt.*] Codices nonnulli, [*armaturæ*] in plurali numero acie-
exerunt. Sed proba est vulgata Lectio. *pianus*, & [*levis*] antiquè scriptum
 Sic enim supra, pag. 407. lin. 10, pro [*levis*.]
Et subito (exiliunt: Sed Codices ple- ⁵⁰ *Instantes,*] MSS. & Edit.
rique habent) existunt. Vett. *stantes.* Quæ & ipsa ferri possit
 Lectio.

⁴⁹ *Levisque armatura.*] Sic MSS Reg. & Eliens. Similiter supra, ⁵¹ *Horis IV*] Sic MSS Reg. &
 lin. 1. [*equitatu levisque armaturâ*]; Vossii. MS Eliens. & Edit. Rom.
 Et lin. 6, [*equitatus & levis armatu-* ⁵² *Extremo agmine remoto,*] remo-
 ra.] Al. [*levisque armaturæ.* Quæ si res, [*in horam quartam.*]
 Lectio recipiatur, tum subintelli-
 gendum erit [*milites.*] Quod multò
 potius est, quam ut, cum Davilio,

Ante Chr. noctis horâ primâ omnes suos ad unum ⁵³ in castris incolomes,
^{XLVI.} sauciis x factis reduxit. Labienus, circiter ccc amissis, multis vul-
 U. C. Varr. neratis, ac defessis instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio in-
 DCCVIII. terim legiones productas cum elephantis; quos ante castra in acie,
 terroris gratiâ, in conspectu Cæsaris collocaverat; reducit in castra.

§ LXI. CÆSAR contra ejusmodi hostium genera copias suas, non ut
 Difficultas Imperator exercitum veteranum victoremque maximis rebus gestis,
 cum Numi- sed ut laniatâ tirones gladiatores condocere: Quo pede se reci-
 dis pugnan- perent ab hoste; & quemadmodum obversi adversariis, & in quan-
 di; Cæsaris- tulo spatîo resisterent; modò procurrerent, modò recederent, com-
 que super ea minarenturque impetum; ac propè quò loco, & quemadmodum
 re consilium. tela mitterent, ⁵⁴ præcipere. Mirificè enim hostium levis armaturâ
 anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat. Quia & equi-
 tes deterrébât prælium inire; propter equorum interitum; quod eos
 jaculis interfecit: Et legionarium militem defatigabat, propter
 velocitatem; gravis enim armaturâ miles simul atque ab his in-
 sectatus constiterat in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu fa-
 cile periculum vitabant. Quibus ex rebus Cæsar vehementer com-
 movebatur: Quia, quodcumque prælium quoties erat commissum,
 equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatu, levique ar-
 maturâ eorum, nullo modo par esse poterat. Sollicitabatur autem
 his rebus; quod nondum hostium legiones cognoverat, & quonam
 modo sustinere se posset ab eorum equitatu levique armaturâ, quæ
 erat mirifica si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc
 causa, quod elephantorum magnitudo multitudôque, militum ani-
 mos detinebat in terrore. Cui uni rei tamen invenerat remedium;
 Namque elephantos ex Italiâ transportari jusserat, quò & miles
 noster speciemque & virtutem bestię cognosceret, & cui parti cor-
 poris ejus telum facillè ⁵⁵ adigi posset; ornatusque ac loratus ele-
 phantus quum esset, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine re-
 lineretur, ut eò tela conjicerentur: Præterea, ut jumenta bestia-
 rum odorem, stridorem, speciem, ⁵⁶ consuetudine capta non reformi-
 darent. ⁵⁷ Quibus ex rebus largiter erat consecutus: Nam &

militē;

⁵³ In castris — reduxit.] Vide restituit Davisius, ex MS Eliensis.
 quæ supra ad pag. 76. lin. 21.

⁵⁴ Præcipere.] Editi habent; præ-
 cipit, vel præcepit. MS Eliensis, præ-
 ciperent. Unde Davisius ex conjec-
 turâ optime restituit, præcipere:
 postulante & ipsâ Mbdorum ratio-
 ne, propter præcedentem condocere
 facere. Atque in MS Regio planè
 scriptum est, præcipere.

⁵⁵ Adigi] Sic MSS Reg. Eliens.
 & Vossii. Vulgg. adjici.

⁵⁶ Consuetudine capta] Ita optime

restituit Davisius, ex MS Eliensis.
 Alii perperam, [consuetudine capta-
 rum. Unde Ciaconius, ex con-
 jecturâ; consuetudine capta earum.]
 Sed præstat Lectio Eliensis.

⁵⁷ Quibus ex rebus largiter erat
 consecutus:] Scaliger has voces [Qui-
 bus ex rebus] delendas existimavit.
 Davisius conjicit, [Quibus hæc re-
 bus largiter &c.] Cellarius addit;
 [Quibus ex rebus, quod optaverat,
 largiter &c.] Sed omnino proba est
 & elegantior vulgata lectio.

milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscabant; equitesque in eos ⁵⁸ pila præpilata coniciebant; ⁵⁹ Atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Cæsar; tardiorque & consideratior erat factus; & ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excefferat. Nec mirum: Copias enim habebat in Galliâ bellare consuetas locis campestribus, & contra Gallos homines apertos minimèque insidiosos; qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueverunt. Tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere; & quid sequi, quid vitare conveniret. Itaque quod hæc celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed, per causam frumentandi, huc atque illuc raptaret; idè quod hostium copias ab se, suoque vestigio, non discessuras existimabat. Atque post diem III, ⁶⁰ productas accuratius suas copias sicut instruxerat; propter hostium castra prætergressus, æquo loco invitat ad dimicandum. Postquam eos abhorreere videt, reducit sub vestiperum legiones in castra.

LEGATI interim ex oppido Vaccâ, quod finitimum fuit Zetæ, § LXII. cuius Cæsarem potitum esse demonstravimus; veniunt. Petunt *Vacca oppidum à Cæsare præsidium petit; & à Juba Regè diripitur.* & obsecrant, ut "sibi præsidium mittat: Se res complures, quæ "utiles bello sint, administraturos." Per id tempus, ⁶¹ Deorum voluntate studioque erga Cæsarem,] transfuga ⁶² suos cives facit certiores; "Jubam regem celeriter cum copiis suis, antequam Cæ- "saris præsidium eò perveniret, ad oppidum adcurrisse; atque, "adveniente

⁵⁸ *Pila præpilata*] Hoc est, (non, ut Rhellicanus perperam existimavit, *ferrato* aut *exacuto*, sed) *obtusum* acumine.

⁵⁹ *Atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat.*] *Patientiam bestiarum* intelligit Davisius *lenitatem Elephantum & tarditatem*, cum pila præpilata in eos conjicerentur. Verum existimo potius *Equorum* intelligi *patientiam* Elephantum; hoc est, quæ *Equi* patiebantur *Elephantos*. Equos patientia sua bestiarum, in consuetudinem adduxerat: *Vel*, patientia adduxerat equos, in consuetudinem bestiarum [patiendarum.] Lipsius reponit, [in consuetudinem equos patientia bestiarum, adduxerant.] *Vel*, (quoniam in plurimis MSS est, [— ipsarum bestiarum adduxerant;] legi fortasse

poterit, [—patiendarum bestiarum adduxerant.] Sed præstare videtur vulgata Lectio.

⁶⁰ *Productas accuratius suas copias sicut instruxerat;*] Quamvis ferri queat hæc Lectio; tamen usitatior foret locutio, [productis accuratius suis copiis sic, ut (vel sicut) instruxerat; &c.] Sed sine Codicibus nihil movendum.

⁶¹ *Deorum voluntate*] Ita edidit Davisius ex MSS Eliensi & Urfini, & Edit. Stephani. Quibuscum faciunt MS Vossii, & Goduini Codices tres. Vulgg. [de eorum voluntate:] Qui Sensus est nullus.

⁶² *Suos cives.*] Rhellicanus interpretatur; *Vaccenses*, qui apud *Jubam* militabant: Ineptè admodum. Cellarius; legatos *Vaccenses*, qui cum *Cæsare* erant: Rectè.

Ante Chr. "adveniente multitudine circumdatâ, ⁶³ eo potitum; omnibûsque
 XLVI. "ejus oppidi incolis ad unum interfectis, dedisse oppidum diripi-
 U. C. Varr. "endum delendûmque militibus."
 DCCVIII.

§ LXIII. CÆSAR, interim, lustrato exercitu a. d. XII Kal Apr. postero
 die productis universis copiis, ⁶⁴ progressus à suis castris millia pas-
 suum quinque, à Scipionis circiter II millium interjecto spatio, in
Hofibus acie constitit. Postquam satis diûque adversarios à se ad dimican-
pugnam de- dum invitatos superfedere pugnae animadvertit, reducit copias.
stantibus, Postero die castra movet; atque iter ad oppidum Sarfuram, ubi
Cæsar castra Scipio Numidarum ⁶⁵ habebat præsidium frumentûmque comporta-
mouet; hos- verat, ire contendit. Quod ubi Labienus animadvertit; cum e-
isq; cum quitatu levique armaturâ agmen ejus extremum carpere cœpit.
in itinere Atque ita lixarum mercatorûmque, qui plaustris merces portabant,
carpentes, interceptis sarcinis; addito animo, propius audaciûsque accedit ad
repellit. legiones; quod existimabat milites, sub onere ac sub sarcinis defa-
 tigatos, pugnare non posse. Quæ res Cæsarem non ⁶⁶ fefellerat:
 Namque expeditos ex singulis legionibus tricenos milites esse juss-
 rat; Itaque eos in equitatum Labieni immisos, turmis suorum sup-
 petias mittit. Tum Labienus, conversis equis, signorum conspectu
 perterritus, turpissimè contendit fugere; multis ejus occisis, com-
 pluribus vulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa, at-
 que iter inceptum ire cœperunt. Labienus per jugum summum
 collis, dextrorsus procul ⁶⁷ milites subsequi non desistit.

§ LXIV. POSTQUAM Cæsar ad oppidum Sarfuram venit; inspectanti-
Tisdræ op- bus adversariis, interfecto præsidio Scipionis, quum suis auxilium
pidum op- ferre non auderent; fortiter repugnante P. Cornelio Scipionis evo-
pugnare non cato
audens, in
antiqua cas-
tra reverti-
tur.

63 *Eo potitum; omnibûsque—*
interfectis, dedisse oppidum diripien-
dum:} Nonnulli, omnibus. Quod
 idem est. [*Eo potitum, omnibus—*
dedisse oppidum diripiendum:} Vel,
 [*Eo potitum (esse;) omnibûsque—*
dedisse oppidum diripiendum.}

64 *Progressus*] Ita edidit Davisius
 ex MS Eliensi & Edit. Stephani.
 Cum his consentiunt MS Vossii &
 unus Goduini. MS Reg. habet;
processit. In aliis omnibus est, *pro-*
cessus. Quæ locutio valde est inusi-
 tata. Quamvis enim Cellarius par-
 ticipium istud apud Scribonium Lar-
 gum reppererit, at haud tamen hoc
 significatu.

65 *Habebat præsidium*] Ita ex MSS
 Reg. & Eliensi restituendum vide-
 tur. Editi, [habuerat *præsidium.*]
 Quod (ex sequente, ut opinor, *com-*
portaverat,) à Librariis est repositum.

tum. Non enim id ait Hirtius, *ba-*
buisse utique præsidium in Sarfurâ
 Scipionem, sed *jam tum habere*; id-
 que à Cæsare nec opinans oppres-
 sum, & interfectum: Ut rectè an-
 notavit Davisius. Non tamen dissi-
 mulandum, etiam illud [*habuerat*]
 retineri posse; si ita accipiat, ut
 significet, *collocaverat.* Quomodo in-
 fra videtur accipi, § 77. prope ini-
 tium.

66 *Fefellerat:*] Codices nonnulli,
sefellit. Sed longè præstat vulgata
 Lectio. Illud enim, *Quæ res Cæsa-*
rem non fefellerat, tale est quale si
 dixisset, *Cui rei Cæsar antè videret;*
 vel, *Quæ res Cæsarem non fugerat.*

67 *Milites*] Equidem, cum Davi-
 sio, vocem istam abesse debere exis-
 timo: Ut deest quidem in MSS
 Reg. Eliens. & Vossii, & Editioni-
 bus quibusdam Veteribus.

cato qui ibi præerat, atque à multitudine circumvento interfectoque; oppido potitur. Atque ibi frumento exercitui dato, postero die ad oppidum Tisdrum pervenit; in quo Confidius per id tempus fuerat, cum grandi præsidio cohorteq̃ue suâ gladiatorum. Cæsar, oppidi naturâ perspectâ, ⁶⁸ atque inopiâ ab oppugnatione ejus deterritus; protinus profectus circiter millia passuum iv, ad aquam ⁶⁹ facit castra: Atque inde iv die egressus, redit rursus ad ea castra quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. PARR.
DCCVIII.

THABENENSES interim, qui sub ditione & potestate Jubæ esse consueverant, in extremâ ejus regni regione maritimâ locati; interfecto regio præsidio, legatos ad Cæsarem mittunt: ⁷⁰ Rem à se gestam docent: Petunt orantque, ut ⁷¹ suis fortunis, de populo Romano quoddam benè meriti essent, auxilium ferret. Cæsar, eorum consilio probato, M. Crispum Tribunum cum cohorte, & sagittariis, tormentisque compluribus, præsidio Thabenam mittit.

EODEM tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, ⁷² commeatu dato, cum signis non potuerant antè transire in Africam, ad millia iv; equites, cd; funditores sagittariisque ⁷³ mille; uno commeatu Cæsari occurrerunt. Itaque ⁷⁴ tum his copiis & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, viii millibus passuum à suis castris, ab Scipionis verò iv millibus passuum ⁷⁵ longè, constitit in campo.

ERAT oppidum infra castra Scipionis, nomine Tegea; ubi præsidium equestre, circiter ⁷⁶ cd numero, habere consueverat. Eo equitatu dextrâ sinistrâque directo ab oppidi lateribus; ipse, legionibus ex castris eductis atque in jugo inferiore instructis, non longius ferè mille passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, & tempus diei

⁶⁸ Atque inopiâ] Ferri potest hæc Lectio; ut sit (annotante Davisio) inopia rerum ad oppugnationem necessariorum. Pulchra tamen est Lipsii emendatio, qui legit, [AQUÆ inopiâ;] propter id quod sequitur, [protinus profectus —, ad aquam facit castra.]

⁶⁹ Facit castra:] Ita rectè restituit Davisius ex MS Eliensi & Edit. Stephani, postulante Temporum ratione. Suffragantur MSS Reg. & Vossii. Al. [castra fecit.]

⁷⁰ Rem à se gestam] Ita pulcherrimè restituit Lipsius ex conjecturâ. Quem secuti sunt Recentiores. Firmant MSS Reg. & Vossii. Alii omnes, [rem malè gestam:] Literâ /

nimirum contractâ in l, & m ex præcedenti voce assutâ.

⁷¹ Commeatu dato,] hoc est; quibus venia fuerat data, ut à signis suis aliquandiu abessent.

⁷² Mille;] MSS Reg. & Edit. Rom. CC. MS Eliens. CCC.

⁷³ Tum bis] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Edit. Rom. [cum bis &c.]

⁷⁴ Longè] Vide supra ad pag. 112, lin. 22.

⁷⁵ CD numero] Vocem, numero, ab aliis omissam, rectè restituit Davisius ex MS Eliensi. Sic enim alibi loqui solet Auctor noster. Suffragatur & MS Regius.

§ LXV.
Thabenenses
præsidium à
Cæsare petunt.

§ LXVI.
Cæsari auxilia advehebunt.

§ LXVII.
Prælium equestre, in quo Cæsar superior.

Ante Chi.
xlii.
U. G. Varr.
DCCVIII.

dici in otio consumebatur; Cæsar equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; levemque armaturam, sagittarios, funditorisque eodem submittit. Quod ubi ceptum est fieri; & equis concitatis, Juliani impetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere, & nihilo minus fortissimè acerrimèque pugnare. Quod ubi Cæsar animadvertit; ecc, quos ex legionibus habere expeditos consueverat, ex proximâ legione quæ ei ⁷⁶ prælio in acie constiterat, jubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere, faucibusque ac defatigatis integros recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Juliani cum vim hostium ad iv millia numero sustinere non poterant, & à levi armaturâ Numidarum vulnerabantur, ⁷⁷ minutatimque cedebant; Cæsar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo factò sui sublatis universi, in hostes impressione factâ, in fugam adversarios dederunt; multis occisis, compluribus vulneratis: Insecuti per iii millia passuum, usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Cæsar in horam x commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit; omnibus incolumibus. In quo prælio Pacidius graviter pilo per Cassidem caput ictus, compluresque duces ac fortissimus quisque interfecti vulneratique sunt.

§ LXVIII.
Hostibus
prælium ad-
duc detrec-
tantibus, Cæ-
sar Thapsum
appugnat.

POSTQUAM nullâ conditione cogere adversarios poterat, ut in æquum locum descenderent, legionumque periculum facerent; neque ipse propius hostem castra ponere, propter aquæ penuriam, se posse ⁷⁸ animadverteret; ⁷⁹ adversarios non eorum virtute confidere, sed aquarum ⁸⁰ inopiâ fretos despiciere se intellexit: Pridie Non. Apr. tertiâ vigiliâ egressus, ab Agar xvi millia passuum nocte progressus, ad Thapsum, ubi Vergilius cum grandi præsidio præerat, castra

⁷⁶ Prælio] Editi aliquot veteres; adversarios (autem) — intellexit: præsidio. (tum pridie &c.)

⁷⁷ Minutatimque cedebant;] MS Reg. & Edit. Rom. minutatimque cedebantur. Quod probant nonnulli. Sed vulgatam lectionem, alatis similis locutionis exemplis, eruditè tuetur Davissus, & retinendam ostendit.

⁷⁸ Animadverteret;] Ita Editi omnes. Sed minus Latine. Non enim conjunctum hoc cum præcedentibus facerent & descenderent, (id quod Librarios fefellit;) sed cum antecedente, poterat. Quamobrem, ex MS Eliensi lege omnino, ANIMADVERTEBAT. [Postquam — poterat; — neque — animadvertebat;

⁷⁹ Adversarios non eorum virtute confidere, sed — despiciere se &c.] Quoniam illud [se] ad Cæsarem refertur; ideo de adversariis dixit Hirtius, non [suâ virtute] respectu nimirum propioris antecedentis [adversarios;] sed [eorum virtute] respectu remotioris [Cæsar.] Vide quæ supra ad pag. 213. lin. 34. annotavimus. Nisi fortè pro, eorum, legendum sit, IPSORUM.

⁸⁰ Inopiâ fretos] Codices nonnulli, [copiâ fretos.] Sed vera est vulgata Lectio. Eo freti erant adversarii, quod Cæsareani inopiâ aquæ laborabant.

castra ponit; oppidumque eo die circummunire coepit; locaque idonea opportunaque complura praesidiis occupare, ne hostes intrare ad se ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Caesaris consiliis, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus fidissimos suis rebus Thapsitanos & Vergilium ⁸¹ amitteret; confestim Caesarem per superiora loca consecutus, millia passuum VIII à Thapso binis castris confedit.

Ante Chr;
XLVI,
U. C. Varr,
DCCVIII.

ERAT stagnum salinarum, inter quod & mare angustiae quaedam non amplius mille & quingentos passus intererant; quas Scipio intrare, & Thapsitanis auxilium ferre, conabatur. Quod futurum, Caesarem non fefellerat; Namque pridie in eo loco castello munito, ibique trino praesidio relicto, ipse cum reliquis copiis lunatis castris Thapsum operibus circummunivit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere, supra stagnum postero die & nocte confecta, caelo albente, ⁸² non longè à castris praesidioque, quod supra commemoravimus, MD passibus, ad mare versum confedit, & castra munire coepit. Quod postquam Caesari nunciatum est; ⁸³ milite ab opere deducto, castris praesidio Asprenate proconsule cum legionibus II relicto, ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit; classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naves jubet post hostium tergum quam maximè ad littus appellì, signumque suum observare; quo signo dato, subito clamore facto, ex improvviso hostibus avertis incurrerent terrorem; ut perturbati ac perterriti, respicere post terga cogerentur.

§ LXX,
ScipioThapsitanis auxili-
um ferre
conatur.

Quo postquam Caesar pervenit; & animadvertit ⁸⁴ aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu collocatos, & nihilo minus partem militum castra non ignaviter munire: Ipse, acie triplici collocata; legione decima secundaque, dextro cornu; VII & IX, sinistro; oppositis V legionibus, in quarta acie; ante ipsa cornua, quinque cohortibus contra bestias collocatis; sagittariis, funditoribus, in utrisque cornibus dispositis; levique armatura inter equites interjecta; ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque

§ LXX.
Caesar, suos
ad pugnam
hortatus,
summam militum
alacritate
hostes
aggredditur.

⁸¹ Amitteret;] MSS nonnulli, deferret. Quod est Interpretamentum.

⁸² Non longè à castris — MD passibus,] Mirum Editores omnes fugisse, ne Latine quidem hoc dictum. Nec equidem ullus dubito, quin istud [NON] ex Librariorum imperitia fluxerit. Quam proinde vocula deleta, legendum [longè à castris — MD passibus.] Quae locutio Caesari & Hirtio valde familiaris. Vide quae supra annotavimus ad pag. 112. lin. 22. & ad pag. 417. lin. 20; ubi similibus occurrit Librariorum error.

⁸³ Milite ab opere deducto,] Ita restituit Daviscus ex MSS Eliensi & Goduini, & Edit. Beroaldi. Quibuscum consentit MS Regius. Vulgg. [milites ab opere deductos.] Quae sententia nulla est.

⁸⁴ Aciem —, elephantosque] MSS nonnulli, [aciem —, contra elephantos.] Alii, [aciem — castris elephantisque.] Corrupte omnes. Aut retinenda vulgata Lectio; aut forte legendum, [aciem — INSTRUC-TAM, elephantosque, &c.] Quod partim vidit Glandorpius.

Ante Chr. que veteranorum præliâque superiora commemorans, blandèque
 XLVI. appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui nunquam
 U. C. Varr. in acie dimicassent, hortabatur, ut "veteranorum virtutem æmu-
 DCCVIII. " larentur; eorûmque famam, nomen, locûmque, victoriâ partâ,
 " cuperent possidere;

§ LXXI. ITAQUE in circumeundo exercitum animadvertit hostes circa vallum trepidare, atque ultro citrôque pavidos concurrere; & modò se intra portas recipere, modò inconstanter immoderatèque prodire. Quûmque idem à pluribus animadverti cœptum esset; subitò legati evocatique obsecrare Cæsarem, " ne dubitaret signum dare; victo-
 " riam sibi propriam à diis immortalibus portendi." Dubitante Cæsare, atque eorum studio cupiditatique resistente, sibi que eruptione pugnari non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante; subitò dextro cornu, injussu Cæsaris, tubicen à militibus coactus, canere cœpit. Quo factò, ab universis cohortibus signa in hostem cœpere inferri; quum centuriones pectore adverso resisterent, vique continerent milites ne injussu imperatoris concurrerent; nec quidquam proficerent. Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse; signo Felicitatis dato, equo admissò in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariique concita telâ in elephantos frequentes injiciunt. Quo factò, bestię, stridore fundarum lapidûmque perterritę sese convertere, & suos post se frequentes stipatôsque proterere, & in portas valli semifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præsidio deserti, principes fugiunt. Ita celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium sunt potitę; & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt.

§ LXXII. Non videtur esse prætermittendum de virtute militis veterani & legionis. Nam quum in sinistro cornu elephans vulnere ictus & dolore concitatus in lixam inermem impetum fecisset, eûmque sub pede subditum, ⁸⁵ deinde genu innixus pondere suo, proboscide erectâ vibrantique, stridore maximo premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se ⁸⁶ armatum bestię offerret. Quem postquam elephans ad se telo infesto venire animadvertit; relicto cadavere, militem proboscide circumdat atque in sublime extollit armatum. Qui in ejusmodi periculo quum constanter agendum sibi videret; gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cedere, quantum viribus poterat, non destitit. Quo dolore adductus elephans, milite abjecto, maximo cum stridore cursuque conversus ad reliquas bestias se recepit.

§ LXXIII. INTERIM Thapso qui erant præsidio, ex oppido eruptionem portâ maritimâ faciunt: Et, sive ut suis subsidio occurrerent; sive ut,
 Scipionis copię prosti-
 gantur, ad internecionem usque.
 85 Deinde] Deest hæc vox in | 86 Armatum] Codices nonnulli, armatus. Quod idem est.

ut, oppido deserto, fugâ salutem sibi pararent; egrediuntur. Atque ita per mare ⁸⁷ umbilici sine ingressi terram petebant. Qui à ⁸⁸ servitiis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in oppidum receperunt. Interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus; confestim Cæsaris legiones consequi, spatiumque se non dare colligendi. Qui postquam ad ea castra, quæ petebant, perfugerunt, ut refectis castris rursus sese defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cujus auctoritate imperioque rem gererent. Qui postquam animadverterunt neminem ibi esse præsidio, protinus armis abjectis, in regia castra fugere contendunt: Quod postquam pervenerunt, ⁸⁹ ea quoque ab Julianis teneri vident. Desperatâ salute, in quodam colle consistunt; atque armis demissis, salutationem more militari faciunt. Quibus miseris ea res parvo præsidio fuit: Namque milites veterani irâ & dolore incensi, non modò, ut parcerent hosti, non poterant adduci; sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, quos ⁹⁰ auctores appellabant, complures aut vulnerârunt aut interfecerunt. In quo numero fuit Tullius Rufus quæstorius; qui pilo transiectus consultò à milite interiit. Item Pompeius Rufus brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem adcurrisset, interfectus esset. Quo factò complures equites Romani senatorésque perterriti, ex prælio se receperunt; ne à militibus, qui ex tantâ victoriâ licentiam sibi assumpsissent immoderatè peccandi, ⁹¹ impunitate propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. Itaque ii omnes Scipionis milites, quum fidem Cæsaris implorarent; inspectante ipso Cæsare, & à militibus deprecante eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti.

CÆSAR trinis castris potitus, occisisque hostium x millibus, § LXXIV. fugatisque compluribus; se recepit, l militibus amissis, paucis faucibus, in castra. Ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit; tendit.

87 Umbilice sine] Id est, umbilico tenuis. Quomodo scribendum voluit Faernus. Sed sine causâ. Nam & Sallustius eodem significatu dixit; *inguinum sine*. Ut notârunt Ciacconius & Cellarius.

88 Servitiis] Ita restituit Davisius ex MS Eliensi & Edit. veteribus. Rectè. Sic enim alibi loqui solet Auctor noster. Al. *servis*. Quod est interpretamentum.

89 Ea quoque ab Julianis teneri vident. Desperatâ salute, &c.] Ita legit Davisius ex MS Eliensi & Edit. veteribus. Recentiores habent, [eâque ab Julianis teneri vident; desperatâ salute, &c.] In MSS Reg.

& Vossii est, [eâque ipsi ab Julianis teneri vident:] Corruptè quidem. Inde tamen legendum existimo: [eâque IPSA ab Julianis teneri videntur; desperatâ salute &c.] 90 Auctores] Lipsius emendat; fautores.

91 Impunitate] MSS Reg. & Vossii & Goduini; *impunitatis*. Quod corruptum videri possit ex eo quod exhibet MS Eliensis, *impunitatis spe*. Quomodo legendum existimat Davisius. Probè quidem. Nec tamen non ferri possit etiam vulgata Lezio; [*licentiam — peccandi, impunitate*.] Quod est, cum impunitate.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. Varr.
DCCVIII.

Ante Chr. flitit; ⁹² elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit. Id hoc consilio; si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur; rei malè gestæ suorum indicio à pertinaciâ deduci. Deinde ipse Vergilium appellavit, invitavitque ad deditionem; suamque lenitatem & clementiam commemoravit. Quem postquam animadvertit responsum sibi non darè, ab oppido ⁹³ recessit. Postero die, divinâ re factâ, concione advocatâ, in conspectu oppidanorum, milites colaudat: Totumque exercitum veteranum donavit; præmia fortissimo cuique ac bene merenti, pro suggestu tribuit. Ac statim inde digressus; C. Rebello proconsule cum III ad Thapsam legionibus & Cn. Domitiô cum II Tisdræ, ubi Confidius præerat, ad obsidendum relictis; M. Messalâ Uticam ante ⁹⁴ præmisso, cum equitatu; ipse eodem iter facere contendit.

§ LXXV. EQUITES interim Scipionis; qui ex proelio fugerant, quum Uticam versùs iter facerent; perveniunt ad ⁹⁵ oppidum Paradæ. Ubi; quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subijciunt; atque ejus oppidi incolas cujusque generis ætatisque, vivos, constrictosque, in flammam conjiciunt; atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: Deinde protinus Uticam perveniunt. Superiore tempore M. Cato; ⁹⁶ quod Uticensibus, propter beneficium legis Juliz, parum in suis partibus præsidii esse existimaverat; plebem inermem oppido ejecerat, & ante portam Bellicam castris fossaque parvulâ duntaxat munierat; ibique custodiis circumdatis, habitare coëgerat: senatum autem oppidi, custodiâ tenebat. Eorum castra II equites adorti

⁹² Elephantosque LXIV — capit, captos ante oppidum instructos constituit: Cum Cæsar (ut mihi quidem videtur) elephantos istos non jam daperet, sed antè in proelio captos, in itinere jam ante oppidum instructos constitueret: crediderim equidem, omisâ voce [capit,] legendum, [elephantosque LXIV — captos, ante oppidum instructos constituit.] Quamquam fieri etiam potest, ut eos jam in itinere post proelium ceperit. Quare si ne Codicibus nihil muto.

⁹³ Recessit. MSS Reg. & Eliensis & Edit. Rom. dicebat. Quod fortè melius. Cæsar enim, non regrediens, sed progrediens, urbem reliquit obsessam.

⁹⁴ Præmisso, cum equitatu; ipse enim infra. pag. 449. lin. 1, [quod &c.] Ita ex Edit. Beroaldi rectè eos partibus Cæsaris fuisse &c.]

interpunxit Davisius. Alii omnes perperam: [— præmisso; cum equitatu ipse &c.]

⁹⁵ Oppidum Paradæ. Sic ex MS Eliens. & Edit. Rom. rectè rescriptum idem Vir. doctissimus. Suffragatur MS. Regius. Al. [oppidum Paradam.] Quod paullo minùs elegans.

⁹⁶ Quod Uticensibus, — parum in suis partibus præsidii &c.] Færnus; transpositâ vocula in, reponit; [quod IN Uticensibus — parum in suis partibus præsidii &c.] Atque ita quidem omnino reponendum existimo. Non enim id existimabat Cato, partes suas Uticensibus, sed Uticensibus suis partibus, parum esse utiles. Sic

adorti expugnare cœperunt, ideo quòd eos partibus Cæsaris favisse sciebant; ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticenses, animo addito ex Cæsaris victoriâ, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque, postquam ⁹⁷ castra non potuerant potiri, Uticam se in oppidum conjecerunt; atque ibi multos Uticenses interfecerunt, domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. Quibus quum Cato persuadere nullâ ratione quiret, ut secum oppidum defenderent, & cæde rapinisque desisterent; &, quid sibi vellent, sciret; sedandæ eorum importunitatis gratiâ, singulis HS c. divisit. Idem Sulla Faustus fecit. ac de suâ pecuniâ largitus est: Unâque cum iis ab Uticâ profisciscitur, atque ⁹⁸ in regnum ire contendit.

Ante Chr.
XLVI.
U. C. FARR.
DCCVIII.

COMPLURES interim ex fugâ Uticam perveniunt: Quos omnes Cato convocatos, unâ cum ccc qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, cohortatur, ut servitia manumitterent, oppidumque defenderent. Quorum quum partem assentire, partem animum mentemque perterritam atque ⁹⁹ in fugâ destinatum habere intellexisset, ampliùs de eâ re agere destitit; navésque iis attribuit, ut, in quas quisque partes vellet, profiscisceretur. Ipse, omnibus rebus diligentissimè constitutis; liberis suis L. Cæsari, qui tum ei pro quæstore fuerat, commendatis; & sine suspicione, vultu atque sermone quo superiore tempore usus fuerat, quum dormitum esset, ferrum intrò clâm in cubiculum tulit, atque ita se transjecit. Qui dum animâ nondum expiratâ concidisset; &, impetu factò in cubiculum ex suspicione, medicus familiarésque continere atque vulnus obligare cœpissent; ipse suis manibus vulnus crudelissimè divellit, atque animo præsentì se interemittit. Quem Uticenses, quanquam oderant partium gratiâ; tamen, propter ejus singularem integritatem, & quòd dissimillimus reliquorum ducum fuerat, quòdque Uticam mirificis operibus munierat, turrésque auxerat; sepulturâ afficiunt. Quo interfecto; L. Cæsar, ut aliquid sibi ex eâ re auxilii pararet, convocato populo, concione habitâ, cohortatur omnes, ut portæ aperirentur; se in Cæsaris clementiâ magnam spem habere. Itaque portis patefactis, Uticâ egressus, Cæsari Imperatori obviam profisciscitur. Messala, ut erat imperatum, Uticam pervenit; omnibusque portis custodias ponit.

G g

CÆSAR

⁹⁷ Castra — potiri.] Codices nonnulli, [castris — potiri.] Al. [castra — capere.] Sed vulgatam Lectionem, allatis exemplis, eruditè tuetur Davissius.

⁹⁸ In regnum ire contendit.] Nonnulli, [in regnum Jubæ &c.] Quos meritò reprehendit idem Vir doctissimus, quod nescirent regnum, in hoc libro, sæpe nar. i. c. x. pro regno Jubæ usurpatum.

⁹⁹ In fugâ destinatum.] Meritò eos reprehendit Davissius, qui scribunt, [in fugam destinatum.] Sed & ipse in hujus locutionis ratione explicandâ, errat. Non enim hæc præpositio, quum Motum propriè denotat, cum ablativo conjungitur; (vide quæ suprâ annotata sunt ad pag. 76. lin. 21.) sed, [in fugâ destinatum,] est, [in fugâ cogitandâ destinatum.]

Ante Chr. CÆSAR interim à Thapso progressus, Uscetam pervenit; ubi
 XLVII. Scipio magnum numerum frumenti, armorum, telorum, cætera-
 U.C. Parr. rumque rerum, cum parvo præsidio ¹ habuerat. ² Id adveniens
 DCCVII.2. potitur; deinde Adrumetum pervenit. Quod cum fine morâ in-
 § LXXVII. troisset; armis, frumento, pecuniâque consideratâ; ³ Q. Ligario,
Cæsar, in itinere ad Uti- C. Confidio filio, qui tum ibi fuerant, vitam concessit. Deinde
cam, Uscetâ eodem die Adrumeto egressus, Livineio Regulo ibi cum legione
& Adrumeto relicto, Uticam ire contendit. Cui in itinere sit obviu8 L. Cæsar,
petitur. subitoque se ad genua ⁴ projicit; vitâque sibi, nec ampliùs quid-
 quam, deprecatur: Cui Cæsar facili, ⁵ pro suâ naturâ & instituto,
 concessit: Item Cæcinæ, C. Ateio, P. Atrio, & L. Cellæ patri
 & filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damasippique libe-
 ris, ex suâ consuetudine tribuit: Circiterque noctem luminibus ac-
 censis Uticam pervenit, atque extra oppidum eâ nocte mansit.

§ LXXVIII. POSTERO die manè oppidum introiit: Concionéque advocatâ,
Uscensibus Uticenses incolas cohortatus, gratias pro eorum studio erga se agit;
vitam conce- ⁶ Cives autem Romanos negotiatores, & eos qui inter trecentos
dit. pecunias contulerant Varo & Scipioni, multis verbis accusatos, &
 de eorum sceleribus longiori habitâ oratione, ad extremum, ut
 “ sine metu prodirent,” edicit: “ Se eis duntaxat vitam concessu-
 rum: Bona quidem eorum, se venditurum; ⁷ ita tamen, ut,
 “ qui eorum bona sua redemisset, se bonorum venditionem in-
 ducturum, & pecuniam multæ nomine relaturum, ut incolumi-
 tatem retinere possent.” Quibus metu exsanguibus, de vitâque
 ex

¹ Habuerat.] Aut legendum, *ba-*
bebat: aut illud *habuerat*, ita acci-
 piendum; ut significet, *collocaverat*.
 Vide suprâ ad pag. 442, lin. 10.

² Id] Edit. Rom. Hoc. MS. Reg.
 His.

³ Q. Ligario, C. Confidio filio,
 qui ibi tum fuerant,] Ita ex MS
 Eliensi rectè reponit Davisius. Fir-
 mat MS Regius. Editi habent;
fuerat. Quod ex iis Codicibus ir-
 repfit, in quibus scriptum erat; [C.
 Confidii filio, &c.]

⁴ Projicit;] Sic ex MS Eliensi
 restituendum vidit idem Vir doctis-
 simus, postulante Temporum ra-
 tione. Al. *projecit*.

⁵ Pro suâ naturâ] Sic MSS Reg. &
 Vossii: Elegantius, ut mihi quidem
 videtur. Editi, [*& pro suâ naturâ*.]

⁶ Cives autem Romanos,—ut pro-
 darent, edicit:] Notanda constructio.
 Sic suprâ, pag. 413. lin. 9; *sagittâs-*
que,—ut fierent, carere. Sic apud

Terentium: *Illum, ut vivat, optant*.

⁷ Ita tamen, ut, qui eorum bona
 sua redemisset, se bonorum venditio-
 nem inducturum, & pecuniam multæ
 nomine relaturum, ut incolumitatem
 retinere possent.] Ita edidit Scaliger
 & Recentiorum plerique. Durissi-
 mum tamen, ut istam priorem [ut]
 sequatur Modus infinitivus. Quare,
 omisâ istâ voculâ, (quam, post
 voces, *ita tamen*, in plerisque Co-
 dicibus ingessisse videtur Librario-
 rum imperitia;) lege, ex MS Eli-
 ensi & Editione Romanâ, [*ita ta-*
men, qui eorum bona sua (in MS Eli-
 ensi. & Editione Romanâ est, *IPSA*
bona sua; ut fortè legi debeat,
IPSE bona sua) *redemisset, se bono-*
rum venditionem inducturum (vel *in-*
ducturum, ut habent Codices pleri-
 que,) & *pecuniam multæ nomine re-*
laturum, ut incolumitatem retinere pos-
sent.] (vel potius *posset*, ut exhibent
 MSS Reg. & Eliensis.)

ex suo promerito desperantibus, subito oblata salute, libentes cupidique conditionem acceperunt; petieruntque à Cæsare, ut universis ^{XLVI.} CCC uno nomine pecuniam imperaret. Itaque ^{U. C. Varro} bis millies HS his ^{DCCVIII.} imposito, ut per triennium sex pensionibus populo Romano solverent; nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos prædicantes, læti gratias agunt Cæsari.

REX interim Juba, ut ex prælio fugerat, unâ cum Petreio in ^{§LXXIX.} terdiu in villis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in ^{Rex Juba,} regnum pervenit. Atque ad ^{Zamam fu-} 9 oppidum Zamam, ubi ipse domicilium, conjuges, liberósque habebat; quo ex cuncto regno omnem pecuniam, carissimásque res, comportaverat; quódque, inito bello; operibus maximis munierat; accedit. 10 Quem oppidani, antea rumore exoptato de Cæsaris victoriâ audito, ob has causas oppido prohibuerunt, quodd, bello contra populum Romanum suscepto, in 11 oppido Zamæ lignis congestis, maximam in medio foro pyram construxerat; ut, si fortè bello foret superatus, omnibus rebus ed coacervatis, dehinc civibus cunctis interfectis eodemque projectis, igne subiecto, tum demum se ipse insuper interficeret; atque unâ cum liberis, conjugibus, civibus, cunctâque gazâ regiâ, cremaretur. Postquam Juba ante portas diu multumque, primò minis pro imperio egisset cum Zamenisibus; deinde, quum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orâisset uti se ad suos Deos penates admitterent; ubi eos in sententiâ perstare animadvertit, nec minis nec precibus suis moveri quò magis se reciperent, tertio petit ab eis, ut sibi conjuges liberósque redderent, ut secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino oppidanos responsi reddere animadvertit, nullâ re ab iis impetratâ, ab Zamâ discedit; atque ad villam suam, cum M. Petreio paucisque equitibus, se confert.

ZAMENSES interim, legatos de iis rebus ad Cæsarem Uticam mittunt; petuntque ab eo, uti 12 antè, quàm rex manum colligeret, 13 ret sesèque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: Se tamen paratos esse, 14 sibi quoad vita suppeteret, oppidum séque ei reservare. Legatos collaudatos Cæsar domum jubet antecedere, 15 ac suum adventum prænunciare. Ipse postero die Uticâ egressus

G g 2

cum

8 Bis] Deest in quibusdam Codicibus.

9 Oppidum Zamam.] Codices nonnulli [oppidum Zamæ.] Quomodo & alibi loquitur Hirtius.

10 Quem oppidani, antea rumore — audito, — prohibuerunt.] Ita ex MSS Reg. & Vossii restitui. Editi omnes; [Quem antea oppidani, rumore — audito, — prohibuerunt.] Perperam admodum, & magno

cum sententiæ detrimento.

11 Oppido Zamæ] Sic rescribit Davius ex MS Eliensi & Edit. Romanâ. Suffragatur MS Regius. Al. [oppido Zamâ.]

12 Sibi quoad vita suppeteret, oppidum séque ei reservare.] Ita interpretandum Sensus manifestò postulat. Editi [sibi, quoad vita suppeteret, oppidum &c.] Quæ interpunctio sententiam perturbat penitus.

peterent, ad Hipponem regium deferuntur, ubi classis P. Sittii per id tempus erat: à quâ pauciora ab amplioribus circumventa navigia deprimuntur: Ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit.

CÆSAR interim, Zamæ auctione regiâ factâ; bonisque eorum venditis, qui cives Romani contra populum Romanum arma tulerant; præmissisque Zamensibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis; vestigalibusque regiis abrogatis; ex regnóque provinciâ factâ, atque ibi Crispo Sallustio proconsule cum imperio relicto; ipse Zamâ egressus, Uticam se recepit. Ibi bonis venditis eorum, ¹⁶ qui sub Jubâ Petreioque ordines duxerant; item Thapsitanis HS xx millia, conventui eorum HS xxx millia, Adrumetanis HS xxx conventui eorum HS L millia, multæ nomine, imponit: Civitates, bonaque eorum, ab omni injuriâ rapinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Juba bona diriperat; & ad senatum quæsti per legatos, atque arbitris à senatu datis, sua receperant; tricies centenis millibus pondo olei, in annos singulos, multat; ideo quod initio, per diffensionem principum, societatem cum Jubâ inierant, eumque armis, militibus, pecuniâ juverant. Tisdritanos, propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat.

His rebus gestis; Idibus Jun. Uticæ classem conscendit, & post diem III ¹⁷ Carales in Sardiniam pervenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium ejusque classem receperant copiisque juverant, HS c millibus multat; & pro decumis octavas pendere jubet; Bonaque paucorum vendit; & ante diem III Kal. Quint. naves conscendit; & à Caralibus secundum terram profectus, duodetrigesimo die, eò quod tempestatibus in portubus cohibebatur, ad urbem Romam venit.

¹⁶ Qui — ordines duxerant; item Thapsitanis &c.] Vox item, abest in MSS Reg. & Vossii, & Edit. Romanâ; Et rectè quidem abest. Nisi fortè desit aliquid: ut, [qui — ordines duxerant, Uticensibus multam imponit: Item Thapsitanis &c.] Aut aliquid simile. Eoque magis,

quod in MS Eliensi scriptum sit, [Itemque Thapsitanis &c.]

¹⁷ Carales] Cum in MS Eliensi scriptum sit, [à Caralis;] ingeniosè conjicit Davisius, legendum [ad Carales.] Quæ constructio Cæsari atque Hirtio valde familiaris,

---

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM

DE

BELLO HISPANIENSI,

LIBER UNUS.

A R G U M E N T U M.

I. *Belli Hispanici initia.* II. *Cæsar ad Cordubam oppugnandam contendit;* III. *Interim Ulia à Pompeio obsessæ auxilia mittit;* IV. *Cordubam oppugnando, Pompeium Ulia obsidionem dimittere cogit.* V. *Pompeio Cordubam suppetias eunte, Cæsar Ateguam oppugnat, sequiturque eum Pompeius.* VII. *Sua uterque castra munit, in locis montuosis & ad oppugnandum difficillimis.* IX. *Pompeius, castellum quoddam Cæsaris adortus, repellitur.* X. *Cæsar Ateguam oppugnare pergit.* XI. *Oppidani erumpentes, repelluntur.* XIII. *Constitutionis exercituum Cæsaris & Pompeii.* XIV. *Prælii equestris ratio.* XV. *Oppidanorum crudelitas.* XVI. *Oppidani iterum erumpentes, repelluntur.* XVII. *Tib. Tullius cum Cæsare de deditione agit.* XVIII. *Oppidi oppugnatio continuata.* XIX. *Oppidum Cæsari deditur.* XX. *Pompeius ad Ucubim versus, castra movet.* XXII. *Bursalensium gesta.* XXIII. *Cæsaris & Pompeii castra castris conferuntur prope Ucubim; & parva aliqua ibi fiunt prælia.* XXV. *Turpionis & Nigri mororaxia.* XXVI. *Multi ab hostibus ad Cæsarem transeunt. Pompeii litteræ interceptæ.* XXVII. *Castra utrinque in campo Mundensi constituuntur;* XXVIII. *Prælium ibi maximum committitur.* XXXI. *In quo, Pompeii copiae ingenti cum clade peritæ sunt fusæ.* XXXII. *Cæsar fugatus in oppido Mundæ obsidet;* XXXIII. *Cordubamque oppugnat & occupat;* XXXV. *Item Hispali potitur, expelliturque, eamque denuò occupat. Mundenses, deditione fictâ, cædem parantes, conciduntur.* XXXVII. *Carteia Cæsari deditur: Pompeius inde profugit.* XXXIX. *Pompeius interficitur.* XL. *Cæsaris naves incenduntur.* XLI. *Cæsareani Mundam occupant: Ursaonem oppugnant.* XLII. *Cæsaris cencio habita Hispali.*

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM
DE
BELLO HISPANIENSIS
LIBER UNUS.

PHARNACE superato, Africâ receptâ: ² Qui ex iis Ante Chr.
præliis cum adolescente Cn. Pompeio profugissent; quum ^{XLV.}
& ulterioris Hispaniæ potitus esset; dum Cæsar muneri- ^{U.C. Varr.}
bus dandis in Italiâ detinetur; quod facilius præsidia con- ^{DCCIX.}
tâ ^{§ I.} compararet Pompeius, in fidem uniuscujusque civitatis con- ^{Belli Hispanici initio.}
fugere cœpit. Ita partim precibus, partim vi, bene magnâ com-
paratâ manu, provinciam vastare cœpit. Quibus in rebus, non-
nullæ civitates suâ sponte auxilia mittebant: Item nonnullæ por-
tas

¹ *Hirtii Pansæ*] Si hic Liber (quod tamen vix crediderim) sic *A. Hirtii*; quæ est horrida ejus & inculta, licet Latina quidem, dictio; con- jecerim equidem, breve id solummodo & extemporale esse commentariolum; historiæ fortasse postea conscribendæ; materiam futuram.

² Qui — profugissent; — confugere cœpit.] Hoc est, [cum iis, qui &c.] Cujusmodi locutionibus, non quidem planè non Latinis, sed horridis admodum & hiulcis, plenus est hic Liber.

³ *Compararet Pompeius,*] Goduinus legit, [*compararet: (scil. Cæsar.) Pompeius, &c.*] Syntaxi planè nullâ.

Ante Chr. XLV. U. C. Varr. DCCIX. *tas* ⁴ contrā clauderant. Ex quibus siqua oppida vi ceperat; quum aliquis ex eā civitate optimē de Cn. Pompeio meritis civis esset, propter pecuniā magnitudinem aliqua ei inferebatur causa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecuniā latronum largitio fieret. Ita paucis commodis hoste ⁵ hortato, ⁶ majores augebantur copiae: Ideoque crebris nunciis in Italiam missis, civitates contrariae Pompeio auxilia sibi postulabant.

§ II. *Cæsar ad Cordubam oppugnandam contendit.* C. Cæsar dictator III, designatus IV, multis itineribus antè confectis, quum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam ⁷ venisset; legati Cordubenses qui à Cn. Pompeio discesserant, Cæsari obviam veniunt. A quibus nunciabatur, “ nocturno tempore oppidum ⁸ Cordubæ capi posse; quodd, nec opinanti-
“ huc adversariis ejus, provinciā potitus esset; simulque quodd, ⁹ bellarii capti essent, qui à Cn. Pompeio dispositi omnibus locis
“ erant, qui certiores Cn. Pompeium de Cæsaris adventu facerent.” Multa præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus; quos legatos antè exproptui præfecerat, Q. Pedium & Q. Fabium Maximum, de suo adventu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex provinciā fecissent, præsidio mitterent. Ad quos celerius, quàm ipsi opinati sunt, appropinquavit: ¹⁰ atque, ut ipse voluit, equitatum sibi præsidio habuit.

§ III. *Interim Uliæ à Pompeio obsessa, auxilia immittit.* ERAT idem temporis Sex. Pompeius frater, qui cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ caput esse existimabatur. Ipse autem Cn. Pompeius adolescens, Uliam oppidum oppugnabat; & ferè jam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito

⁴ *Contra*] Vocem istam, à Scalligero & Recentioribus omissam, ex MSS Reg. & Eliensi & Edit. Romanā restitui.

⁵ *Hortato*] Passivè usurpari hoc participium, licet inusitatum, Latine tamen; eruditè, adversus Rhellætanum & Brantium, ostendit Davisius.

⁶ *Majores augebantur copiae*] Sicut qui reponant, *reddebantur*: Audacter nimis. Davisius, siquid mutandum, multò feliciter conjicit; *cogebantur*. Sed & ipse vidit veriorē esse, ut in hoc Auctore, Lectionem vulgatam.

⁷ *Venisset*] Ita reposuit Davisius ex MS Eliensi. & Edit. Stephani. Suffragantur MSS Reg. & Vossii. Alii, *convenisset*. Quod, ut de uno dicatur, inusitatum. Tamen similis ferè locutio, *Act. i. 4. Στρατι-
ῶν* — *αὐτοῖς*.

⁸ *Cordubæ*] Sic MS Reg. Al. *Cordubam*.

⁹ *Tabellarii capti essent, qui à C. Pompeio, &c.*] Emendatione autem contrā non charā, locum hunc restituit Davisius ex MS Eliensi. Alii enim omnes; omissis tribus illis vocabulis, Sententiam exhibent contrariam planè atque erat mens Auctoris. Similis narratio infra, pag. 464. *lib. 9. [Capti tabellarii, qui &c.]*

¹⁰ *Atque, ut ipse voluit, equitatum &c.*] Et hic eidem equidem Viro doctissimo assentior, qui ex Codd. Ciacconii & Eliensi & Edit. veteribus rescribit; *NEQUE, ut ipse voluit, equitatum &c.*] Id enim ait Auctor, Cæsarem celeritate prævertisse legatos suos, quò minus equitatum sibi, ut jussit, præsidio mitterent.

cognito Cæsaris adventu, legati, ¹¹ clàm præsidia Cn. Pompeii, Cæsarem quum adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam civitatem omni tempore optimè de populo Romano meritam esse sciens; ^{x1} cohortes secundà vigiliâ jubet proficisci, parique equites numero; quibus præfecit hominem ¹² ejus provinciæ notum, & non parum scientem, L. Julium Paciecum. Qui quum ad Cn. Pompeii præsidia venisset, incidit idem temporis ut tempestate adversâ vehementique vento affligeretur: Quâ vi tempestatis ita obscurabatur, ut vix proximum cognoscere posset. Cujus incommodum, summam utilitatem ipsis præbebat. Ita quum ad locum venerunt, jubet ¹³ binos equites incedere, & rectâ per adversariorum præsidia ad oppidum contendere. Mediisque ex præsidiis quum quæreretur, "qui essent;" unus ex nostris respondit, ut "sileat verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum capiant;" & partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Quum ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis ¹⁴ sunt recepti; & pedites equitæque, clamore factò, dispositis ibi partim qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt. Sic illud quum inscientibus accidisset; existimabat magna pars hominum qui in iis castris fuissent, se propè captos esse.

Hoc missò ad Uliam præsidio, Cæsar, ut Pompeium ab eâ oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit. Ex quo itinere Cordubam loricatos viros fortes cum equitatu antè præmisit; qui simul ¹⁵ in conspectu oppidi se dederunt, ¹⁶ in equis recipiuntur. Hoc à Cordubensibus cogit.

§ IV.

Cordubam
oppugnando,
Pompeium
Ulia obsidione
dimittere
cogit.

¹¹ Clam præsidia] Codices nonnulli, [clam præsidio.] Al. [clàm præter præsidia.] Sed vulgatam lectionem, allatis exemplis, eruditè tueretur Davisus, & omnino veram esse ostendit.

¹² Ejus provinciæ notum,] Interpretantur Glandorpius & Davisus, [ignarum sive peritum:] Aliosque antiquos Auctores ita nonnunquam locutos demonstrant.

¹³ Binos equites incedere,] Et hic optimè annotat Davisus non duos solummodo equites narrari; sed omnes, quotquot fuerint, singulis ordinibus binos, ad oppidum contendere.

¹⁴ — sunt recepti; & pedites equitæque, clamore factò, dispositis ibi partim qui remansere, eruptionem &c.] Ita Scaliger & Recentiores. Sed

variant Codices. MS Ehenfis, [—sunt recepti; & qui ibi remanserunt, clamore factò, eruptionem &c.] MS Goduini, [—sunt recepti pedites: Equites, clamore factò, dispositi partim ibi remanserunt, & eruptionem &c.] MSS Reg. & Urbin. & Editt. Vett. [—sunt recepti pedites equitæque nostræ; sed (emendat Davisus, &c.) dispositis partibus, oppidani & pedites & equites clamore factò eruptionem &c.] Quæ Lectio sit verior, non satis constat.

¹⁵ In conspectu] Sic MS Reg. Vide suprâ ad pag. 76. lin. 21. Al. [in conspectum.]

¹⁶ — in equis recipiuntur. — loricati, ut suprâ scripsimus ex equis descenderunt,] Pellime hic impegerrunt Annotatores. Nusquam hoc superius scriptum refertur, inquit Ciacconius.

Ante Chr.
XLV.
U. C. Varr.
DCCIX.

dubensibus nequaquam poterat animadverti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum quam exisset; loricati, ut suprà scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum prælium fecerunt; sic, ut ex infinitâ hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hôc timore adductus Sex. Pompeius litteras fratri misit, ut “ celeriter sibi subsidio veniret; “ ne priûs Cæsar Cordubam caperet, quàm ipse illò venisset.” Ita Cn. Pompeius, Uliâ propè captâ, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit.

§ V.
Pompeio Cordubam superpetias eunte, Cæsar Ateguam oppugnat, sequiturque eum Pompeius.

CÆSAR, quum ad flumen Bætîm venisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset; lapidibus corbes plenos dimisit: Ita insuper ponte factò, copias ad castra tripartitò transduxit. ¹⁷ Tenebant adversùs oppidum è regione pontis trabes, ut suprà scripsimus, bipartitò. Huc quum Pompeius cum suis copiis venisset, ex adverso pari ratione castra pœnit. Cæsar, ut eum ab oppido comeatûque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. ¹⁸ Pari idem

conius. *Locus dubiè sanus*, inquit Cellarius. Godæinus emendat; *EX equis recipiuntur. — loricati, &c.* Quem, tãquam approbans, citat & Davisius. Perperam omnes. Nam & vera est vulgata lectio, & Sensus satis manifestus. *Loricatos viros fortè*, inquit Auctor, *cum equitatu præmisit: Qui* (loricati pedites) *simul in conspectu oppidi se derunt, in equis* (post equites) *recipiuntur. Hoc*, (scilicet quemadmodum pedites loricati, in equis suis post se reciperent equites,) *à Cordubensibus* (in oppido) *nequaquam poterat animadverti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum* (existimantes sibi cum equitibus solis rem futuram) *quum exissent: loricati* (pedites,) *ut supra scripsimus*, (hoc est, quos suprà diximus in equis receptos; vel simpliciter, quos suprà memoravimus,) *ex equis descenderunt, &c.* Fefellit Interpretes quòd voces istæ, [ut suprà scripsimus,] non referantur ad [ex equis descenderunt,] sed simpliciter ad [loricati,] Vide errorem non ab similem suprà ad pag. 316. lin. 6. Notanda & locutio similis ferè, infrà pag. 462. lin. 29. *Inter Ateguam & Ucubim, quæ oppida supra sunt scripta.*

¹⁷ *Tenebant — trabes, ut supra scripsimus, bipartitò.* Locus vel mutilus, vel corruptus. Davisius, ex Edit. Stephani, pro *Tenebant*, legit *Tenebant*, (id est, Tentoria figebant;) & pro, [Trabes, ut supra scripsimus,] conjicit, [transisse, ut supra scripsimus,] & ex Codice uno Goduini, pro *bipartitò*, repouit *tripartitò*: Quod cum præcedentibus meliùs congruit. Siquis conjecturæ locus, in re tam obscurâ; equidem pro, *trabes*, lubentiùs repōnerem (quod paullo minùs durum videtur, quàm emendatio illa Davisiànâ;) *castra*. Ut adeò legatur; [Tenebant — castra, ut supra scripsimus, tripartitò.] Nam de *Castris* hîc agi, liquet ex statim sequentibus; [Pompeius — ex adverso pari ratione castra pœnit:] Quod & notavit Davisius. Et voces istas, [ut supra scripsimus,] etiam ad id, quod proximi præcessit, referre, huic Auctori non inusitatum. Vide paullo superiùs, lin. 3.

¹⁸ *Pari idem conditione Pompeius.* Urſinus omnino legendum existimat, [Pari item conditione Pompeius.] Sed perperam. Nam, ut Cæsar *brachium ad pontem ducere cœpit; pari IDEM conditione Pompeium facere conatum*, vult Auctor,

idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, Ante Chr. xlv. U. C. Varr. pccix. uter prius ¹⁹ pontem occuparet: Ex quâ contentione quotidiana minuta prœlia fiebant; ut, modò hi, modò illi, superiores discederent. Quæ res quum ad maiorem contentionem venisset, ab utrisque ²⁰ cominus pugna iniqua: Dum cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur; & luminis ripis appropinquantes, coangustati præcipitabantur. Hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumulis æquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæsar, si quâ conditione posset, adversarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere.

²¹ Quum animadverteret adversarios minimè velle; quos ideo § VI. ²² à viâ retraxerat, ut in æquum deduceret: Capiis flumen transductis, noctu jubet ignes fieri magnos. ²³ Ita firmissimum ejus præsidium Ateguam proficiscitur. Id quum Pompeius ex perfugis rescisset; eâ die, per viarum ²⁴ difficultatem & angustias, carra complura multasque balistas retraxit, & ad Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere coepit. Cujus rei Pompeio quum nuncius esset allatus, eo die proficiscitur. Cujus in adventum, præsidii causâ, Cæsar complura castella occupavit, ²⁵ partim suo equitatu, partim ut ²⁶ pedestris copia in statione & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in adventu Pompeii incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima: Itaque in illâ obscuracione, cum aliquot cohortibus & equitum turmis ²⁷ circumcludunt Cæsaris equites, & concidunt, sic, ut vix in eâ cæde pauci effugerent.

IN-

¹⁹ Pontem] Non illum, ut opinor, quem fecerat Cæsar ad exercitum suum transducendum; sed pontem alium oppido propinquiorem. Quanquam nihil hic dilucidè narratur.

²⁰ Cominus pugna iniqua: Dum &c.] Glandorpius emendat, [commissa pugna iniqua: Dum &c.] Ciacconius reponit, [cominus pugna inita: Dum &c.] Atque ita quidem in MS Vossii scriptum repperi. Davisius, ex MS Eliensi. [cominus pugna fiebat; in quâ dum &c.]

²¹ Quum] MSS Reg. & Eliensi. [id quum &c.]

²² A viâ] Pulcherrima videtur Ciacconii emendatio; qui legit, [ab Uliâ.] Quanquam nihil hic certum.

²³ Ita firmissimum ejus præsidium

Ateguam proficiscitur.] Id est, ut ego quidem existimo; Cæsar Ateguam, quod erat firmissimum Pompeii præsidium, proficiscitur.

²⁴ Difficultatem &c.] Duas has voces, in aliis omittas, ex MS Eliensi optimè restituit Davisius.

²⁵ Partim suo equitatu, partim ut pedestris copia] MS Vossii habet, [partim UBI (Edit. Rom. corruptè, sub) equitatus, partim UBI pedestris &c.] Quæ Lectio non mala.

²⁶ Pedestris copia] Ita restituit Davisius ex MS Eliensi. Cui suffragatur MS Regius. Atque ita alibi loquuntur Cæsar atque Hirtius. Al. pedestres copia.

²⁷ Circumcludunt Cæsaris equites, & concidunt,] Utrum Cæsareani Pompeianos, an Pompeiani Cæsareanos conciderent, ambiguum in hac

Ante Chr. INSEQUENTI nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flumen Salsum per convalles castra inter duo oppida Ateguam & Ucubim in monte constituit. **XLV. U. C. Varr. DCCIX.** Cæsar in munitionibus, cæterisque quæ

ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem vinearumque agere instituit. **§ VII.** Hæc loca sunt montuosa, & naturâ edita ad rem militarem; quæ planitie dividuntur, Salso flumine; ²⁸ proximè tamen Antegum, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. Ex ea regione oppidi, in montibus castra habuit posita Pompeius, in conspectu utrorumque oppidorum; neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas habuit & signa XIII legionum: Sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ, quæ à Trebonio transfugerant; & una, facta ex coloniis quæ fuerunt in his regionibus: Quarta fuit Afrania, ex Africâ quam secum adduxerat; reliquæ ex fugitivis auxiliares consistebant: Nam de levi armaturâ & equitatu, longè & virtute & numero nostri erant superiores.

§ VIII. ACCEDEBAT huc, ut longius bellum duceret Pompeius; quod loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non parum idonea. Nam ferè totius Ulterioris Hispaniæ regio, propter terræ fecunditatem, inopem difficilèmq; habet oppugnationem, & non minùs copiosam aquationem. Hic etiam, propter barbarorum crebras excursionès, omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, ²⁹ turribus & munitionibus retinentur; & sicut in Africâ, rudere, non tegulis, teguntur: Simulque in his habent speculas, & propter altitudinem, longè latèque prospiciunt. Item oppidorum magna pars ejus provinciæ, montibus ferè munita, & naturâ excellentibus locis est constituta; ut simul aditus adscensûsque habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus naturâ loci distinentur, ut civitates Hispaniæ non facile ab hostibus capiuntur. ³⁰ Id quod in hoc contigit bello. Nam ubi inter Ateguam & Ucubim, quæ oppida suprâ sunt scripta, Pompeius habuit castra constituta, in conspectu duorum oppidorum; ab suis castris circiter millia passuum IV, grumus est excellens naturâ, qui appellatur Castra Posthumiana; ibi, prædii causâ, castellum Cæsar habuit constitutum.

§ IX. POMPEIUS, ³¹ qui eodem jugo tegebatur loci naturâ, & quod remotum erat à Castris Cæsaris; animadvertibat loci difficultatem; & quod flumine Salso intercludebatur, non esse commissurum Cæsarem ut in tantâ loci difficultate ad subsidium submittentur.

hæc locutione. Prius tamen verius videtur, propter id quod mox sequitur; [equitatu longè & virtute & numero nostri erant superiores.]

²⁸ Proximè] MS Reg. proximo. Quod idem est.

²⁹ Turribus—retinentur; Et sicut &c.] Sic Codices nonnulli & Editi.

Vett. Quod probat Davisius. Scaliger aliique, [turribusque — retinentur; sicut &c.] Parvo sensûs discrimine.

³⁰ Id quod] Vulgg. Quod. MS Eliensis, Idque. Unde Davisius rectè rescripsit. Id quod &c.

³¹ 2gi] Codices nonnulli, quod. ³² Remotum] Ab. remotus.

dum se mitteret. Istâ fretus opinione, tertiâ vigiliâ profectus, ³³ ca- Ante Oha.
KLV.
U. C. V. 47.
DCCIX.
tellum oppugnare cœpit, ut laborantibus succurreret. Nostri, quum
appropinquâssent, clamore repentino, telorumque multitudine, ja-
ctus facere cœperunt; uti magnam partem hominum vulneribus
afficerent. Quo peracto, quum ex castello repugnare cœpissent, &
majoribus castris Cæsari nuncius esset allatus; cum III legionibus
est profectus. Et quum ad eos appropinquâssent, fugâ perterriti
multi sunt interfecti, complures capti: ³⁴ Multi præterea armis
exuti fugerunt; quorum scuta sunt relata LXXX.

INSEQUENTI luce Arguetius ex Italiâ cum equitatu venit: Is § X.
Cæsar Ate-
guum oppug-
nare pergit.
signa Saguntinorum retulit v, quæ ab oppidanis cepit. ³⁵ Suo loco
præteritus est, quod equites ex Italiâ cum Asprenate ad Cæsarem
venissent. Eâ nocte Pompeius castra incendit, & ad Cordubam
versus iter facere cœpit. Rex nomine Indo, qui cum equitatu
suas copias adduxerat; dum cupidius agmen adversariorum insequi-
tur, à vernaculis legionariis exceptus est, & interfectus. Postero die
equites nostri longius ad Cordubam versus persecuti sunt eos, qui
commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant: Ex iis capti L
cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Mar-
cius tribunus militum qui fuisset Pompeii, ad nos transfugit. Et,
noctis

³³ *Castellum oppugnare cœpit, ut la-
borantibus succurreret. Nostri, quum
appropinquâssent, &c.* Locus hic
mirè torsit interpretes. Manifesto
absurda lectio, inquit Davisius;
ut Pompeius castellum Cæsaris op-
pugnaret, quod laborantibus Cæsare-
anis succurreret. Goduinus hoc mo-
do accipit: *Castellum oppugnare
cœpit Pompeius, ut laborantibus suc-
curreret Cæsar*: Ineptè prorsus.
Glandorpius igitur & Davisius, mu-
tatâ distinctione, emendant; [*cas-
tellum oppugnare cœpit. Ut labo-
rantibus succurreret, nostri quum
appropinquâssent &c.*] Atque illud
fortè sibi voluit Goduinus, licet
distinctionem mutare omiseret. Ve-
rùm neque illa emendatio stare po-
terit. Nam illud, [*nostri quum ap-
propinquâssent,*] non potest intelligi
de Cæsareanis ad succurrendum ve-
nientibus, quia postea narrat Au-
stor nuncium Cæsari de castello
oppugnato primum esse allatum,
eumque tum demum cum legionibus
ad succurrendum appropinquâsse.
Quamobrem, re totâ pensatâ, le-

ctionem vulgatam veram esse exi-
stimo, atque hoc modo intelligen-
dâ. *Castellum* (Cæsaris) *oppug-
nare cœpit* Pompeius, ut laborantibus
(Ateguanis suis à Cæsare obsessis)
succurreret. *Nostri* (in castello,) *quum
appropinquâssent* (Pompeiani,) *—
telorum jactus* (eminus) *facere
cœperunt*; — *Quo peracto, quum ex
castello* (cōtinuus) *repugnare cœpis-
sent, & majoribus castris Cæsari nu-
cius esset allatus; cum III legionibus
est profectus, &c.*

³⁴ *Multi præterea* Ita ex MS
Eliensi restituit Davisius. Al. [in
quibus multi, &c.] Al. [in quibus
duo millia &c.]

³⁵ *Suo loco præteritus est,* Mira
& insolens locutio; in quâ subin-
telligi videtur, *locus*, aut aliquid
simile: Id quod alius dixisset, [*suo
loco præteritum est.*] Nisi illud
[*præteritus*] ad Arguetium referatur;
Quod est mirè obscurum. Codices
nonnulli, [*Suo loco* (vel *quo loco*)
perterritus est; scilicet Arguetius,
Sed & id valde obscurum.

Ante Chr. XLV.
U. C. Varr. DCCIX.
noctis tertiâ vigiliâ, ³⁶ in oppido acerrimè pugnatum est; ignemque multum miserunt; ³⁷ sicut & omne genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti. Hôc præterito tempore, C. Fundanius eques Rom. ex castris adversariorum ad nos transfugit.

§ XI.
Oppidani erumpentes, repelluntur.

POSTERO die ex legione vernaculâ milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse: Quum venirent, cogniti sunt à militibus, qui antea cum Fabio & Pedio fuerant, & ³⁸ à Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas; & à militibus nostris interfecti sunt. ³⁹ Idem temporis, capti tabellarii, qui à Cordubâ ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra pervenerant; præcis manibus, missi sunt facti. Pari consuetudine, vigiliâ secundâ, ex oppido ignem multum telorumque multitudinem jactando, bene magnum tempus consumpserunt; complurésque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore eruptionem in legionem sextam fecerunt, quum in opere nostri distenti essent; acriterque pugnare cœperunt: Quorum vis repressa à nostris, etsi oppidani superiore loco defendebantur, ⁴⁰, ⁴¹ li quum eruptionem facere cœpissent, tamen virtute militum nostrorum, etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi adversarii bene multis vulneribus affecti in oppidum se contulerunt.

POSTERO

³⁶ In oppido] ab Ateguamis se fortiter defendentibus.

³⁷ Sicut & omne genus, &c.] Scaliger & Recentiorum plerique, [sic ut & omne genus &c.] Quæ cum hiulca videretur oratio; Davisius (additâ, ex MS Eliensi, voce *exerceretur*,) reponit; [sic, ut & omne genus, quibus — solitus est mitti, exerceretur.] Quæ lectio proba est, & bona. Sed & sine istâ voce, (û ex Editt. Rom. & Cellarii scribamus, sicut;) integra erit oratio. [Sicut & omne genus, quibus — solitus est mitti.]

³⁸ A Trebonio] MS Reg. ad Trebonium.

³⁹ Idem temporis,] Sic reponit Davisius ex MS Eliensi & Editt. Vett. Quomodo & alibi sæpius loquitur Auctor. Scaliger & Recentiores; Eodem tempore.

⁴⁰ Li quum &c.] Ita rectè restituit Davisius ex MS Eliensi. Al. [L quum &c.] Quas voces [L & Li] alibi quoque in MSS confundi, eruditè observat Vir doctissimus.

⁴¹ —, tamen virtute militum

nostrorum, etsi — premebantur, tamen repulsi adversarii — se contulerunt.] In omnibus MSS & Editis legitur, [QUI etsi &c.] Sed voculam istam [qui,] & posteriorem illam [tamen,] & vocem [adversarii,] delendas existimat Scaliger. Davisius, mutationem illam nimiam arbitrat; omisâ solâ istâ voculâ [qui,] cæteras retinet, sicuti & Nos edidimus. In eo tamen hic, uti & alibi, errat Vir doctissimus, quòd posteriorem illam tamen, pro tandem, existimet usurpatam. Est enim reverâ aliud nihil, nisi repetitio, optimis Auctoribus usitata, prioris illius tamen, post voces illas [etsi — premebantur] Parenthesi inclusas. Veruntamen, ut quod res est dicam, cum & vocula illa [qui] in Codicibus omnibus reperitur, non possum non suspicari fuisse fortè aliquid, atque ita potiùs scribendum; tamen virtute militum nostrorum *** (fortè, rejiciebantur, aut aliquid simile;) QUI etsi — premebantur, tamen repulsi adversarii &c.] Judicet Lector eruditus!

POSTERO die Pompeius ex castris suis brachium cœpit ad flumen Salsum ⁴² facere: & quum nostrî equites pauci in statione fuissent à pluribus reperti, de statione sunt dejecti, & occisi tres. Eo die A. Valgius, senatoris filius, cujus frater in castris Pompeiî fuisset; omnibus suis rebus relictis, equum conscendit & fugit. Speculator de legione secundâ Pompeianâ captus à militibus, & interfectus est. Idem temporis glans missa est inscripta; "quo die ad oppidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum." Quâ spe nonnulli, dum sine periculo murum adscendere & oppidum potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna prioris muri pars dejecta est. Quo facto, ab oppidanis, ac si suarum partium essent, ⁴³ conservati, "missos facere loricanos, quique præsidii causâ præpositi oppido à Pompeio essent," orabant. Quibus respondit Cæsar, "secundum conditiones dare, non accipere, consuevisse." Qui ⁴⁴ quum in oppidum revertissent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emissio, pugnare pro muro toto cœperunt: Propter quod ferè magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitârunt quin eruptionem eo die essent facturi. Ita, coronâ circumdatâ, pugnatum est aliquamdiu vehementissimè; simulque balista missa à nostris turrem deiecit. Quâ adversariorum, qui in eâ turre fuerant, & dejecti sunt; & puer, qui balistam solitus erat observare.

Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit; neque à nostris prohibitus: ⁴⁵ falsâque illâ opinione gloriatus est, quod propè in nostris partibus locum tenuisset. Item insequenti die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostrî stationem habuerant; aliquot turmæ cum levi armaturâ, impetu facto, loco sunt dejectæ; & propter paucitatem

H h

nostro-

§ XIII,

Constitutiones exercituum Cæsaris & Pompeiî.

⁴² Facere:] MS Eliens. ducere. Quod probat Davisius. Atque ita quidem alibi loqui solet Auctor noster.

⁴³ Conservati, — orabant.] Capiti (ut videtur) nonnulli & ab oppidanis conservati, Cæsarem invicem pro Pompeianis misericordiam orabant.

⁴⁴ Quum in oppidum revertissent,] Ita ex MS Regio restitui. Estque elegantius, quam quod habent Editi, reversi essent. Hujus enim verbi formâ passivâ in temporibus imperfectis frequentius utuntur optimi Auctores, [revertitur, revertebatur, revertitur,] formâ autem activâ frequentius in perfectis, [reverti, reverti, reverti,]

ro,] Sed & aliud hîc notandum est, Nam in MS Eliensi scriptum est, [quum oppido revertissent.] Quam ut veram demum esse lectionem existimemus, facit similis locutio infra pag. 467, lin. 9, [oppido representant,] quod alius dixisset, [in oppidum.]

⁴⁵ Falsâque illâ.] Davisius copulam [que] sententiam turbare, idèque, MS Eliensis fide, delendam existimat. Sed perinde est. Nam pro eo, quomodo distinguas, æquè erit, sive scribas, [castellum constituit: Neque à nostris prohibitus, falsâ illâ opinione gloriatus est:] Sive, [castellum constituit, neque à nostris prohibitus; Falsâque illâ opinione gloriatus est, &c.]

Ante Chr. XLV. U. C. PARR. DECIX. nostrorum equitum, ⁴⁶ simul cum levi armaturâ inter turmas adversariorum protritæ. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur : & majore Pompeiani exsultabant gloriâ, longius quod nostris cedentibus prosequi cœpissent. Qui quum aliquo loco à nostris recepti essent, ut consueissent, ex simili virtute clamore facto; aversati sunt prœlium facere.

§ XIV. *Prælii equestris ratio.* FERRE apud exercitus hæc est equestris prælii consuetudo. Quum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progreditur; nequaquam par habetur. Id quod in hoc accidit certamine. Quum pedites ex levi armaturâ lecti, ad pugnam, equitibus nostris nec opinantibus, venissent; idque in prælio animadversum esset; complures ⁴⁷ equites descenderunt. Ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre prælium facere cœpit; usque eò, ut eadem proximè à vallo fecerint. In quo prælio, adversariorum ceciderunt CXXIII; compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti, in castra sunt redacti; Nostri ceciderunt III; saucii XII pedites, & equites V.

§ XV. *Oppidanorum crudelitatis.* HUIUS diei insequenti tempore, pristinâ consuetudine, pro muro pugnari cœptum est. Quum bene magnam multitudinem telorum, ignemque ⁴⁸ nostris defendentibus injecissent; nefandum crudelissimamque facinus sunt aggressi; in conspectuque nostro ⁴⁹ hospites, qui in oppido erant, jugulare, & de muro præcipientes mittere cœperunt, sicut apud barbaros: Quod post hominum memoriam nunquam est factum.

§ XVI. *Oppidani horum eorumque gentes, repellantur.* HUIUS diei extremo tempore, ⁵⁰ à Pompeianis clam nostros tabellarius est missus, ut eâ nocte turres aggeremque incenderent, & III vigiliâ eruptionem facerent. Ita igne telorumque multitudine jactâ, quum bene magnam partem muri consumpserent, portam, quæ è regione & in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt;

⁴⁶ Simul cum levi] Ita rectè restituit Davifius ex MS. Eliens. Quomodo & in MS. Vossii scriptum est. Al. [simulque levi,] vel, [simulque cum levi &c.] Quod sententiam turbat.

⁴⁷ Equites] MSS Reg. Eliens. & Vossii, & Editt. Vett. ex equis. Quod idem est.

⁴⁸ Nostros defendentibus] defendentibus se scutiis suis, vel sub musculo, &c.

⁴⁹ Hospites — jugulare, [Pompeiani milites nimirum, jugulabant oppidanos, qui eos hospitio exceperant; ut patet ex infra dictis, pag. 467, lin. 12, & 15. pag. 469, lin. 15. & pag. 471, lin. 6.]

⁵⁰ A Pompeianis clam nostros tabellarius est missus,] Mirè hic cœcutierunt Editores omnes; Qui exhibent, [à Pompeianis clam AD nostros tabellarius est missus:] Sensu planè nullo. Cum è contrario mens Auctoris manifesta sit, à Pompeianis [Pompeii exercitu extra oppidum] clam nostros, [vel, clam nostris,] tabellarium [in oppidum] missum. Quare vox illa [ad,] utcumque libris reclamantibus, necessario rejicienda est. Nisi fortè (quandoquidem in uno libro reperiri, ad clam nostros,) legendum sit; [ad OPPIDANOS, clam nostros &c.]

runt; copiaeque totae, eruptionem fecerunt; secumque extulerunt
 51 calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas (quae stramentitiae ab nostris hibernorum causam aedificatae erant) dirigendas & incendendas; Praeterea argentum, & vestimenta; ut, dum nostri in praeda detinerentur, illi, caede facta, ad praesidia Pompeii se reciperent: Nam, quod 52 existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum, licet nec opinantibus nostris esset gestum; tamen virtute fresti, repulso, multisque vulneribus affectos, 53 oppido represserunt; praedaeque & armis eorum sunt potiti; vivosque aliquos ceperunt, qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciavit ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuisset, 54 jugulatione oppidanorum facta clamasse; 55 facinus se nefandum, & scelus fecisse: nam eos 56 nihil meruisse, quare tali poena afficerentur, qui eos ad aras & 57 focos suos receperant; eosque hospitium scelere contaminasse: Multa praeterea dirimo: Quam oratione deterritos, amplius jugulationem non fecisse.

Ante Chr.
 XLV.
 U. C. 707.
 DCCIX.

ITA postero die Tullius legatus cum 58 C. Antonio Lusitano venit, & apud Caesarem verba fecit: " Utinam quidem Dii immortales fecissent, ut tuus potius miles quam Cn. Pompeii, factus essem; & hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate praestarem: 59 cuius funestae laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut 60 cives Rom. indigentes praesidii, & propter patriae luctuosam perniciem, dedamur hostium numero: Qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in adversa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiatorum ictus telorumque missus expectantes, victi, & deserti a Pompeio, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposcimus, 61 petimusque 62 ut, qualem te gentibus praestitisti, similem in civium deditione praestes." Et, qualem, ait, " gentibus me praestitisti, similem in civium deditione praestabo.

§ XVII.
 Tib. Tullius
 cum Caesare
 de deditione
 agit.

H h 2

REMISSIS

51 *Calcatas*] Cum MSS alii habeant, *cultatas*; alii, *culcatas*; Davisius legendum conjicit, *culcitas*. Alii conjiciunt; *crates*.

52 *Existimabat*] Pompeius. Rhellicanus ad tabellarium refert. Ineptè.

53 *Oppido represserunt*;] Vide supra ad pag. 465, lin. 15.

54 *Jugulatione oppidanorum facta*,] Quam scilicet Pompeianum praesidium oppidanos, qui eos hospitio exceperant, jugularent. Confer supra pag. 466, lin. 21. & infra pag.

469, lin. 15. & pag. 471, lin. 6.

55 *C. Antonio Lusitano*] Ita ex sequentibus reposuit Glandorpheus conjectura. Codices habent, [*Caetone Lusitano*.]

56 *Cuius funestae laudes quippe &c.*] Hoc est, quippe cuius funestae laudes &c. Quam verborum transpositionem quoniam non animadverterat, locum hunc mutilum existimavit Davisius.

57 *Cives*] MS Reg. *conciues*.

58 *Ut, qualem te —, praestabo.*] Caesaris responsum, quod in aliis Edii-

Anto Chr.

XLV.

U. C. Varr.
DCCIX.

§ XVIII.

Oppidi op-
pugnatio
continuata.

REMISSIS legatīs, quū ad portam⁵⁹ venissent; ⁶⁰ Tib. Tul-
lius quū introeuntem C. Antonium insecutus non esset, ⁶¹ rever-
tit ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius quū
feri animadvertit, ⁶² sinu pugionem eduxit, & manū ejus inci-
dit. Ita ⁶³ refugerunt ad Cæsarem. Eodēque tempore signifer
de legione primā transfugit; & nunciavit, "quod die equestre præ-
lium factum esset, suo signo perisse homines xxxv; neque licere
" castris. Cn. Pompeii nunciari, neque dici perisse quemquam."
Servus, cujus dominus in Cæsaris castris fuisset, uxoremque & fili-
um in oppido reliquerat; dominum jugulavit: & ita clam à Cæ-
saris prædiis ⁶⁴ in Pompeii castra ⁶⁵ discessit, & indicium glande
scriptum misit, per quod certior fieret Cæsar, quæ in oppido ad de-
fendendum

Editionibus totum defuerat; ex
Codice Thuani, quem citat Godui-
nus, restituit Davisius. Idēque
respondum in MS Regio repperi.
Cæterum in MS Eliensi totus hic
locus ita exhibetur, (quod & idem
notavit Davisius;) [Ut clementiam,
quam videris (MS Vossii, aliis) genti-
bus præbueris, calamitosi civibus tuis
non deneges. Cui Cæsar; "se non
" acerbiorē in ciues (MS. faga-
" tis; sed emendat Davisius) futu-
" rum."]

⁵⁹ Venissent;] Sic MS Eliens. Al.
venisset.

⁶⁰ Tib. Tullius quū introeuntem
C. Antonium insecutus non esset, re-
vertit ad portam & hominem apprehendit.
Quod Tiberius quū feri animadvertit,
&c. Vulgg. habent, [Tib. Tullius,
quū eum introeuntem C. Antonius
insecutus non esset, (MS Reg. in-
secutus esset;) reversus est ad por-
tam, & hominem apprehendit. Quod
Tiberius quū feri animadvertit,
&c.] Verum ista Lectio ferri non
potest; quia isto modo dicitur
Tib. Tullius revertisse ad portam,
& C. Antonium apprehendisse. Id

quod non convenit cum sequentibus
verbis, [Quod Tiberius quū feri
animadvertit, &c.]

⁶¹ Reg. Sic MSS Reg. Eli-
ens. & Vulgg. reversus est.
Minus eleganter. Vide quæ suprà
ad pag. 465, lin. 15.

⁶² Sinu pugionem eduxit, & ma-
num &c.] Ita ex MS Eliensi rectè
restituit Davisius. MS Vossii exhibet;
[simul pugionem eduxit, & ma-
num &c.] Scaliger alique; [si-
mulque pugionem eduxisset, manum
&c.]

⁶³ Refugerunt ad Cæsarem.] Vi-
detur legendum, refugit, vel, resu-
gere; scilicet Tib. Tullius. Nisi
post istam. considerationem uterque
[& Tib. Tullius & C. Antonius] ad
Cæsarem deinceps refugerunt. Aut
fortè alius quispiam, Tib. Tullium
comitabatur; ut Cato Lustanus, qui
suprà, pag. 467, lin. 18. in MSS
Codicibus, pro. C. Antonio Lustano,
lègitur. Obscurè enim admodum hæc
narrata sunt omnia.

⁶⁴ In Pompeii castra] MS Reg.
[In Pompeii castris.] Vide suprà ad
pag. 76, lin. 41.

⁶⁵ Discessit, & indicium glande
scriptum misit, per quod certior fieret
Cæsar, quæ in oppido ad defendendum
compararentur.] Liqueat servum
istum non hoc idē fecisse, quod
Cæsaris partibus secretò faveret.
Infrà enim mox à Cæsare in oppi-
do captus, & vivus combustus nar-
ratur;

fendendum compararentur. Ita, litteris acceptis, quum in oppidum⁶⁶ revertissent qui mittere glandem⁶⁷ inscriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugæ nunciârunt⁶⁸ quam Pompeius concionem habuisset; quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex adversariorum conspectu se deducerent ad mare versum: Unum respondisse; ut potius ad dimicandum⁶⁹ descenderent, quam signum fugæ ostenderent; tum, qui ita locutus esset, jugulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehensi, qui ad oppidum veniebant; quorum litteras Cæsar oppidanis objecit: & qui vitam sibi peteret, jussit turrem ligneam oppidanorum incendere: Id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum: Quod difficile erat factu, ut eam turrem quis sine periculo incenderet.⁷⁰ Ita ** facturus de ligno, quum propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciavit, Pompeium & Labienum de jugulatione oppidanorum indignatos esse.

VIGILIA secundâ, propter multitudinem telorum turris lignea, quæ nostra fuisset, ab imo vitium fecit, usque ad tabulatum secundum & tertium. Eodem tempore, pro muro pugnatum accerrime; & turrim nostram, ut superiorem, incenderunt; idcirco quoddam ventum oppidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias

H h 3

§ XIX.

Oppidum
Cæsari dedi-
tur.

ratur; pag. 470, lin. 22.¹ Aut igitur hoc, de glande inscriptâ missâ, per ostentationem factum intelligendum est; quod fortius esset oppidum, quam ut id servus iste: expugnari à Cæsare posse existimaret: Aut pro, Cæsar, scribendus est, Pompeius; ut intelligatur servus iste, postquam in Pompeii partes discesserat, se in oppidum contulisse, & inde indicium glande scriptum in castra Pompeii misisse, quod certior fieret Pompeius, quæ in oppido ad defendendum compararentur: Aut denique, quod potius arbitror, fortè, desit hic aliquid; Et scribendum, [in Pompeii castra discessit; & *** (non servus iste qui in Pompeii castra discesserat, sed alius aliquis ex oppido) indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Cæsar, quæ in oppido ad defendendum compararentur.] Firmat hanc ultimam conjecturam id, quod sequitur; [Ita, litteris acceptis, quum in oppidum revertissent qui mittere glandem inscriptam sole-

bant, &c.] Quicquid est, totum hunc locum intactum prætermiserunt Editores.

66 *Revertissent*] Sic MSS Reg. & Eliensis; Nisi quod posterior habeat [*revertisset*]. Vulg. *reversi essent*. Vide quæ suprâ ad pag. 465, lin. 15.

67 *Inscriptam*]. Sic MSS Reg. & Eliensis. Al. *scriptam*.

68 *Quam Pompeius concionem habuisset*;] MSS Reg. & Eliensis, [*Pompeium concionem habuisse*]. Quod idem est.

69 *Descenderent, — ostenderent; tum — jugulatum.*] MS Eliens. [*descenderet, — ostenderet: Eum — jugulatum.*]

70 *Ita ** facturus de ligno*,] Locutus mutilus. Desse videtur, *ignem*, MSS. plurimi habent corrupte, [*Ita fune crure de ligno*,] Unde ex conjecturâ reponit Godwinus, [*Ita fune crure deligato*,] ne scilicet in oppidum interea transfugeret: Sed ea conjectura non multum probæbilis.

Ante Chri. XLV.
U. C. Varr. DCCIX.
de muro se deiecit; & ad nos transfiliit; dixitque, "se" cum fa-
"miliâ constitutum habuisse, ut unâ transfugerent ad Cæsarem;
"illam oppressam & jugulatam." Hôc præterea tempore tabellæ
de muro sunt dejectæ, in quibus scriptum est inventum: "L.
"Minutius Cæsari: Si mihi vitam tribuis, quoniam à Cn. Pom-
"peio sum desertus; qualem me illi præstiti, tali virtute & con-
"stantiâ futurum me in te esse præstabo." Eodem tempore oppi-
danorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt; "si sibi
"vitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dedituros."
Quibus respondit; "se Cæsarem esse, fidemque præstaturum."
Ita ante diem xi Kalend. Martii, oppido potitus, Imperator est
appellatus.

§ XX.
Pompeius ad
Ucubim ver-
sus, castra
movet.
Et Pompeius, ex perfugis quum deditiorem oppidi factam
esse scisset, castra movet Ucubim versûs; & circum ea loca castella
dispôsuit, & munitionibus se continere cepit. Cæsar movit, &
proprius castra castris contulit. Eodem tempore manè loricatorum unus
ex legione vernaculâ ad nos transfugit, & nunciavit, "Pompei-
"um oppidanos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut, dili-
"gentiâ adhibitâ, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque
"adversariorum victoriæ fautores." Hôc præterito tempore, in
oppido, quod fuit captam, servus est prehensus in cuniculo, quem
suprà demonstravimus dominum jugulasse; is vivus est combustus.
Idemque temporis centuriones loricati viii ad Cæsarem transfuge-
runt, ex legione vernaculâ; & equites nostri cum adversariorum
equitibus congressi sunt, & saucii aliquot occiderunt ex levi arma-
turâ. Eâ nocte speculatores prehensi servi iii, & unus ex legione
vernaculâ; Servi sunt ⁷⁴ in crucem sublati; ⁷⁵ militi, cervices
abscissæ.

§ XXI.
Posterô die equites cum levi armaturâ, ex adversariorum ca-
stris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter xi equites ad
aquatores nostros excucurrerunt: Nonnullos interfecerunt, item a-
lios vivos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites viii. Inse-
quenti die Pompeius securi percussit homines lxxiv, qui dicebantur
esse

⁷¹ Cum familiâ] Optimè Davi-
sius ex Julio Celso vidit restitu-
endum; [cum FAMFLA.]

⁷² Et Pompeius —; & circum
Ec.] Ita optimè iterum Davisius
ex M6 Eliensi. Alii omnes, [Et
Pompeius —; sed circum Ec.] Quod
minus convenit. Fortè transpositâ
vocalâ, scriptum fuerat, [Sed Pom-
peius —; & circum Ec.]

⁷³ Hoc præterito tempore.] Merito
hic idem Vir doctissimus reprehendit
Glandorpium & Goduinum;

qui, quanquam phrasis ista huius
Auctori usitatissima sit, tamen im-
portunè reponunt, [Hoc præterea
tempore.]

⁷⁴ In crucem] M6 Reg. [in cru-
ce.] Quæ fortè verior Lectio. Vide
suprà ad pag. 76, lin. 21.

⁷⁵ Militi, cervices abscisse.] Ita
pulcherrimè restituit Davisius ex
Editt. Vett. Firmant M6 Reg. &
Vossii, Scaliger & Recentiores pes-
simè: [militibus, cervices abscisse:]
Nam Unus tantum fuit,

esse fautores Cæsaris victoriæ. Reliquos in oppidum iussit deduci; ^{Anto Cha.} ex quibus effugerunt cxx, & ad Cæsarem venerunt. ^{XLV. U. C. Part. DCCIX.}

Hôc præterito tempore, qui in oppido Ateguâ ⁷⁶ Bursavolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, quum viderent hospites jugulari; præterea multa scelera ab iis fieri qui præsidii causâ ab his reciperentur. Qui quum ⁷⁷ ad oppidum venissent; nostri, qui fuissent equites Rom. & senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præterquam qui ejus civitatis fuissent. Quorum responsis ultrò citròque acceptis & redditis, quum ad nostros se reciperent qui extra oppidum fuissent, illi de præsidio insecuti, ex aversione legatos jugulârunt. Duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæsari rem gestam detulerunt. ⁷⁸ Et speculatores ad oppidum Ateguam miserunt: Qui quum certum comperissent ⁷⁹ legatorum responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent; ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos jugulâsse, lapidare, & ei manus intentare coeperunt; "illius operâ se perisse." Ita vix periculo liberatus, petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci; illi se satisfacturum. Potestate datâ: Quum inde esset profectus; præsidio comparato; quum bene magnam manum fecisset; & nocturno tempore, per fallaciam, ⁸⁰ in oppidum esset receptus; jugula-

H h 4

⁷⁶ Bursavolenses.] Rectè emendare videtur Ciacconius, *Ursaonenses*; Quia infra dicitur oppidum *Ursao*, §. 26. & 41. Et *Ursaonemsum* civitas pag. 476, lin. 10.

⁷⁷ Ad oppidum.] *Bursavolam* five *Ursaonem*: Rhellicanus, ex præcedentibus & consequentibus, *Ateguam* intelligi colligit. Ineptissime prorsus. Ut mirum sit, etiam Cellarium de re manifestissimâ dubitasse. Venerunt enim, *Ateguâ*; *Bursavolam*, five *Ursaonem*, proficiscebantur.

⁷⁸ Et speculatores — miserunt:] Glandorpius reponit, [*Ursaonenses verò speculatores miserunt.*] Sed nihil opus. Subintelligi enim potest, ut in hoc Auctore, iste Nominativus, ex præcedentibus colligendus.

⁷⁹ Legatorum responsa ita esse gesta.] locutio admodum inuitata; nec tamen (ut opinor) mutanda. Scaliger delet [*legatorum responsa*]; Sed deerit isto modo, quod coherereat cum voce [*gesta*]. Glandor-

pius emendat, [juxta legatorum responsa, omnia ita esse gesta:] Quæ est mens quidem ipsa Auctoris, sed παραφραστὴς. Davisius scribendum existimat, *legatorum* responso &c.] Sed aberrat & à Latinitate & à mente Auctoris: Non enim id dicitur, [*speculatores comperisse, legatorum responso, ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent*]; (Quod neque Latinum est, neque mens Auctoris;) Sed, [*speculatores comperisse, quæ legati responderant, ea ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent.*] Quamobrem vulgatam lectionem retinendam existimo.

⁸⁰ In oppidum,] MS Reg. [*in oppido.*] Vide suprâ ad pag. 76, lin. 21.

⁸¹ Facit: — recipit. Ita edidit Davisius; ut constaret Temporum ratio. Atque ita quidem habes MS Vossii, & Editt. aliquot veteres. Vulgæ. *facit: — recipit.* In MS Eliensi contrâ est, [*fecit: — recipit.*] In MS Regio, [*fecit: — recipit.*]

Ante Chri. jugulationem magnam⁸² facit: Principibus, qui sibi contrarii fuisse-
 XLV.
 U. C. Varr.
 DECIT.
 senti, interfectis, oppidum in suam potestate recipit. Hôc præ-
 terito tempore, servi transfugæ nunciaverunt,⁸³ oppidanorum bona
 vendi; nec cui extra vallum licere exire, nisi discinctum;⁸⁴ iccir-
 coque, ex quo die oppidum Ategua esset captum, metu conteri-
 tos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem vi-
 ctoriæ propositam habere;⁸⁵ ut si quis ex nostris transfugerit, in
 leventi armaturam confici, eumque nos amplius XVI accipere.

§ XXIII.

Caesaris &
 Pompeii ca-
 stris castris
 conferuntur
 prope Ucu-
 bim; & par-
 va aliqua ibi
 sunt prælia.

INSEQUENTI tempore Cæsar castris castra cohtulit, & brachi-
 um ad flumen Salsum ducere cepit. Hic dum in opere nostri dis-
 tenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decucurre-
 runt: Nec⁸⁶ detinentibus⁸⁷ nostris, multis telis injectis, com-
 plures

recepit. Quæ postrema æquè pro-
 ba est, ut illa Davisiانا Lectio.
 Nam in huiusmodi narrationibus,
 ubi res præterita tanquam præsen-
 tes exhibentur, æquè ferè est, sive
 præteriti Tempore utaris, sive præ-
 terito. Iudicio tamen hic opus est.
 Quod enim ex Virgilio citat Vir
 doctissimus,

*Quamquam animus meminisse hor-
 ret, lætæque refugit;*

huius loci non est, sed aliam pro-
 fus habet explicandi rationem.
 Neque enim Latine ibi dicere po-
 tuisset Virgilius, *refugebat*, si id
 passum fuisset metrum; Neque
 (quod voluit Servius,) propter me-
 trum pro præteriti præteritum po-
 suit; Neque non cognata reverà
 tempora conjunxit. Nam in istius-
 modi constructione, *Tempus præ-
 teritum*, quod vocatur, tam est
Præsens Tempus rei perfectæ, quam
 quod *Præsens* simpliciter vocatur,
præsens est Tempus rei imperfectæ.
 Exempli gratiâ: [*Cenavi, vel cæ-
 natus sum*] tam est *præsens Tempus*,
 cum quis *cenatus* loquatur; quam,
 [*Ceno*], *præsens est Tempus* ei qui
 loquatur *inter cenandum*. Neque
 minus in *præsentis Tempore* utitur,
 qui ait, [*Gallia divisa est in tres
 partes*]; quoniam *Tempus præsentis*
 usus esset ei, qui Tunc temporis
 scribens, cum divideretur Gallia,
 dixisset, [*Gallia dividitur in tres
 partes*]. Quod quoniam non anim-

adverterunt Grammatici, in mi-
 ris nonnunquam tenebras incide-
 runt.

82. *Oppidanorum bona vendi*; nec
 cui — licere &c.] Ita optimè ex-
 hibet Davisius. Nam & in MS
 Elienii scriptum est, *vendi*. Alii
 ediderunt, [*oppidanorum bona ven-
 dere*, ne cui — liceret &c.] Quæ
 minus aptè coherent. Verunta-
 men, quoniam illud *vendere*, im-
 plerisque Codicibus reperitur; reti-
 neri fortasse poterit, etiam una
 cum posteriori emendatione, [*nec
 — licere*]. Ut adeò legatur, [*—
 Oppidanorum bona vendere* (Eum ni-
 mirum qui oppidum in suam po-
 testatem receperat, nec cui — li-
 cere &c.).

83. *Iccircoque — conterritos com-
 plures profugere*] Ita iterum optimè
 Davisius, ex Editione Stephani.
 Quomodo & in Vossii MS. scri-
 ptum repperi. Scaliger aliique of-
 citanter; [*Iccircò quod — conter-
 ritos complures profugere* &c.] Quod
 Latinitas, nulla est, nulla senten-
 tia.

84. *Ut — confici*,] Vix hoc La-
 tine dicitur, nisi mutila sit sen-
 tentia. Restitue, quod in Vossii
 MS repperi, — [*Et confici*]. Quomodo
 & Glandorpius reponendum con-
 jecerat.

85. *Detinentibus*] MS Vossii habet,
definentibus. Quod & ex conjectura
 reposuit Glandorpius.

plures vulneribus affecere. Hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere
parumper. Itaque, præter consuetudinem, quum à nostris animad-
versum esset cedere; centuriones ex legione & flumen transgressi
duo, restituerunt aciem; acriterque eximiâ virtute plures quum
agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum conci-
dit. Ita, quum is compar prælium facere cœpisset, & quum un-
dique se circumveniri, animadvertisset, parumper ingressus pedem
offendit. Hujus concidentis viri casu passim audito, quum com-
plures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi
interiore loco adversarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cu-
pidius intra præsidia illorum student cædem facere, ⁸⁶ & turmis &
levi armaturâ sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset,
vivi capti essent; nam & munitione præsidii ita coangustabantur,
⁸⁷ ut eques spatio intercluso vix se defendere posset. Ex his, utro-
que genere pugnae, complures sunt vulneribus affecti; in quibus etiam
Clodius Aquilius. Inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex
nostris, præter 11 centuriones, sit nemo desideratus, gloriâ se ef-
ferentes.

POSTERO die ab Soricariâ utræque convenere copiae. Nostri & XXIV.
brachia ducere cœperunt. Pompeius quum animadverteret castello
se excludi Aspaviâ, quod ab Ucubi millia passuum & distat; hæc
res necessariò vocabat, ut ad dimicandum descenderet: Neque ta-
men æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex gramo excelsum
tumulum capiebat, usque eò, ut necessariò cogeretur iniquum locum
subire. Quo facto, quum utrorumque copiae tumulum excellentem
petissent, prohibiti à nostris sunt, ⁸⁸ dejectique planitiâ: Quæ res
secundum nostris efficiebat prælium. Undique autem ⁸⁹ cedentibus
adversariis, nostri magnâ in cæde versabantur. Quibus mons, non
virtus, saluti fuit. ⁹⁰ Quo subsidio tunc, nisi advesperâisset, à pau-
cioribus nostris omnia auxilio privati essent. Nam ceciderunt ex levi
armaturâ, CCCXXIV; ex legionariis, CXXXVIII; præterquam quo-
rum arma & spolia sunt allata. Ita pridie 11 centurionum interitio,
hæc adversariorum poena est litata.

IN SE-

⁸⁶ Et turmis] Legendum, [à tur-
mis.] Contentientibus Coddicibus.

⁸⁷ Eques — possent.] Sic Davisius
ex MS Eliensi & Edit. Vett. Vulgg.
[equites — possent.]

⁸⁸ Dejectique planitiâ:] Ita op-
timè testituit Davisius: Ut locutio
similis sit, atque illa supra, pag.
467, lin. 9. [oppido represserunt;]
& pag. 465, lin. 15, ubi, quod vul-
gati habent, [in oppidum reversi
essent,] in optimis MSS est, [oppi-

do revertissent.] MSS & Editi ha-
bent, [dejectique planitiâ.] Unde
Glandorpius emendavit, [dejecti-
que in planitiem.] Sed longè præ-
stat Davisiâna lectio, utpote à Co-
dicibus parum discedens,

⁸⁹ Cedentibus adversariis, nostri
&c.] MS Reg. cedentes adversarii
nostri, &c.

⁹⁰ Quo subsidio] MSS Reg. &
Vossii, & Edit. Rom. Qui subsidio
&c.

Ante Chr.

XLV.
U. C. Varr.
DCCIX.§ XXV.
Turpionis
& Nigri
maxima.

INSEQUENTI die, pari consuetudine, quum ad eundem locum ejus præsidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto: Nam, præter equites, nullo loco æquo se committere audebant. Quum nostri in opere essent, equitum copia concursus facere cœperunt: Simulque vociferantibus legionariis, quum locum efflagitarent, ut consueti insequi existimare possent se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili convalle bene longè sunt egressi, & planitie ⁹¹ in æquo loco confiterunt. Illi tamen proculdubio ad congregiendum in æquum locum non sunt ausi descendere, præter unum Antistium Turpionem, qui, fidens viribus, ex adversariis sibi parem esse neminem ⁹² cogitare cœpit. ⁹³ Hic, ut fertur, Achilles Memnonisque congressus. ⁹⁴ Q. Pompeius Niger, eques Romanus Italicensus, ex acie nostrâ ad congregiendum progressus est. Quoniam ferocitas Antistii omnium mentes converterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositæ: Nam inter bellatores principes dubia erat posita victoria, ut propè videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita avidi cupidique suarum quisque partium, [***⁹⁵ expertorum virorum fautorumque voluntas habebatur: Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorumque laudis insignis præfulgens opus cælaturum; quorum *** pugna esset propè profectò dirempta, nisi, propter equitum concessum, ut suprà demonstravimus, levis armatura præsidii causâ non longè ab opere castrorum constitisset.] Ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, adversarii cupidius sunt insecuti; universi, clamore facto, impetum dederunt. Ita metu perterriti, quum in fugâ essent, multis amissis, in castra se recipiunt.

CÆ.

⁹¹ In æquo loco.] Ita ex MSS Reg. & Vossii restitui. Editi; iniquiore loco. Quod minus videtur hic convenire. Quod mox sequitur, [iniquum in locum, pag. 477, lin. 16.] alia res est: Ibi enim planities extrema dicitur, scilicet, proximè loca superiora.

⁹² Cogitare] MS Eliensis, agitare. Quod probat Davius allatis istiusmodi locutionis exemplis.

⁹³ Hic, ut fertur, — congressus] MS Vossii, [Hic, ut fertur, — congressus fuit.] MS Reg. [Hic fertur — congressus.]

⁹⁴ Q. Pompeius &c.] MS Eliensis, [Contra quem Q. Pompeius &c.] Quæ fortè vera Lectio. Atque inde conjicit Davius, transpositis duabus hisce sententiis, legendum: (—cœpit: Contra quem

Q. Pompeius — progressus est: Hic, ut fertur, — congressus &c.] Sed, ut in hoc inculto Auctore, ferri poterit etiam vulgatus verborum ordo.

⁹⁵ [** expertorum — constitisset.] Manca adeò hæc & corrupta omnia, ut medicinz spes nulla sit. Observandum tamen, pro [voluntas habebatur;] in MS Eliensi legi [voluntate habebantur;] pro [cælaturum,] in MS Regio scriptum esse [opponerent,] & in MS Vossii [cælaturum opponerent;] [pro concessum,] in MS Eliensi & Vossii [consensum:]; & pro [levis armatura — constitisset,] in MS Reg. & Vossii [levem armaturam — constituiscent:]; siquis ex his quicquam elicere possit.

CÆSAR, ob virtutem, turmæ Cassianæ donavit millia XIII, & præfecto torques aureos II, & levi armaturæ millia X. Hôc diē A. Bæbius, & C. Flavius, & A. Trebellius⁹⁶ equites Romani Astenses, argento propè tecti equos, ad Cæsarem transfugerunt: Qui nunciaverunt, “ equites Romanos conjurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, ut transitionem facerent; servi indicio omnes in “ custodiam esse conjectos; è quibus, occasione captâ, se transfugisse.” Item hōc diē litteræ sunt deprehensæ, quas mittebat Ursonem Cn. Pompeius. ⁹⁷ “ S. V. G. E. V. Etsi, prout nos- “ tra felicitas, ex sententiâ adversarios adhuc propulso habemus; “ tamen, si æquo loco sui potestatem facerent, celerius, quàm ves- “ tra⁹⁸ opinio fert, bellum confecissem. Sed exercitum tironum “ non audent in campum deducere; nostrisque adhuc freti præditiis, “ bellum ducunt: Nam singulas civitates circumfident; inde sibi “ commeatus capiunt. Quare & civitates nostrarum partium con- “ servabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes “ ⁹⁹ in animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu “ privati, necessariò ad dimicandum descendent.

INSEQUENTI tempore, quum nostri temerè in opere distenti essent; equites in oliveto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Servi transfugerunt, qui nunciaverunt a. d. III. ¹ Nonarum Martii, proelio, ad ² Soriciam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum; & Attium Varum circum castella præfesse. Eo diē Pompeius castra movit; & ³ contra Hispalim in oliveto constitit. Cæsar priusquam eodē est profectus, luna horâ circiter VI visa est. Ita castris motis Ucuham, præsidium, quod Pompeius reliquit, iussit ut incenderent; & deusto oppido, in castra majora se reciperent. Insequenti tempore Ventisfonte oppidum quum oppugnare cœpisset, deditione

Ante Chr.

XLV.
U. C. Varro.
DCCIX.§ XXXV.
Multi ab
hostibus ad
Cæsarem
transiunt.
Pompeii lis-
tera inter-
cepta.§ XXXVII.
Castra utrius-
que in campo
Mundensi
constituta-
tur.

⁹⁶ Equites — argento propè tecti equos, ad Cæsarem &c.] Ita restituit Davisius ex MS Eliensi. Scaliger atque ediderant; [equites —, argento propè tecti equites, ad Cæsarem &c.] Sed veriorē existimo Lectionem eam, quam in MS Vossii repperi; [equites — argento propè tecti, ad Cæsarem &c.]

⁹⁷ S. V. G. E. V.] Si valetis gaudeo: Ego valeo.

⁹⁸ Opinio fert,] Ita legendum videtur ex MS Eliensi & Edit. Rom. qui habent; [opinio ferè est.] Scaliger & Recentiores, [opinio est.]

⁹⁹ In animo habeo] Præpositionem, quam alii omiserant, rectè restituit Davisius ex Codice Ciacconii & Edit. Stephani, Suffragan-

tur MSS Reg. & Vossii.

¹ — Nonarum Martii, proelio, ad Soriciam quod factum est, ex eo tempore, &c.] Quamvis ferri possit hæc Lectio; tamen, cum in MSS Reg. & Vossii scriptum sit, *Nonas Martias*; & in plerisque Codicibus, (pro *proelio*) *prælium*: coniecim equidem potius legendum, [— Nonas Martias, prælium ad Soriciam quod factum est, ex eo tempore &c.]

² Soriciam] Fortè, *Soricariam*: Ut suprâ, pag. 473, lin. 19.

³ Contra Hispalim] Ita optimè restituit Davisius ex MS Eliensi & Edit. Vett. Recentiores, [circa *Hispalim*.]

Ahte Chr.
XLVI
U. C. Varr.
DCCLX.

deditione factâ, iter fecit in Carrucam; & contrâque Pompeium castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra sua præsidia portas clausisset, incendit: Milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptus est à nostris, & facti peremptus. Hiis itinere facto, in campum Mundensem quum esset ventum, castra contra Pompeium constituit.

§ XXVIII. SEQUENTI die quum iter facere Cæsar cum copiis vellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de rîi vigillâ in acie stetisse. Hæc nuncio allato, vexillum proposuit. Accitoe enim copias eduxerat, & quodd Ursaonenſium civitatis, qui erant fautores, antea litteras miserat; Cæsarem nolle in contravallam descendere, quodd majorem partem exercitum tironem haberet. Hæc litteræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita hæc opinione fretus, totum se facere posse existimabat. Etenim & natura loci defendebatur, & ipsius oppidi mentione, & castra habuit constituta: Namque, ut superius demonstravimus, loca excellentia tumulis contineri ***: [Inter hæc nulla planities videtur.]

§ XXIX. SED ratione nullâ placuit taceri id, quod accidit tempore. Planities inter utraque castra intercedebat, circiter nullia passuum v; ut auxilia Pompeii daabus defenderent rebus, oppidi excellentiæ & loci naturâ. Hinc dirigenſ proxima planities aqueabatur: Cujus decurſum antecedeſſat rivus, qui ad eorum accessum furtivam efficiebat loci iniquitatem; nam palustri & voraginoso solo chrens erat ad dextrum. Et Cæsar, quum accessum directam vidisset, non habuit dubium, quin mediâ planitie in aquam ad dimicandum adversarii procederent. Hæc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus illâ planitie equitatum ornaret, & dier Bollique ferentitas: Ut mirificum & optandum tempus propè ab Diis immortalibus

4 Contrâque Pompeium.] Sic reponem.] Sio Scaliger & Recentiores MSS & Edit. Vett. [majorem partem exercitus tironum.] Si quid mutandum, uniformem equidem legendum; [majorem partem exercitus tironum &c.] Quod enim repulerunt nuperi, tironem; minus placet.

5 Quodd Ursaonenſium civitatis, qui erant fautores, antea litteras &c.] Ita emendavit Glandorpheus. Vulgg. [quodd Ursaonenſium civitati fuissent fautores, antea litteras &c.] Quæ sententia est nulla. Scaliger delendas existimat voces, [fuissent fautores.] Ciaccomius, pro eis reponit, [ut sibi essent fautores.] MS Vossii & Edit. Mett. exhibent, (quodd Ursaonenſium civitati fuissent fautores: Fausto, antea litteras &c.)

Quod Davisus non improbandum videtur. Quæ verior sit lectio, non satis constat.

6 Majorem partem exercitum tironem.] Ita rectè restituit Davisus ex MS Elenſi. Quomodo & in MS Regio scriptum repperi. Al. currebat.

9 Ad dextrum.] Et hæc rectè Davisus ex MS Elenſi. Al. [ad dextram partem.]

6 Majorem partem exercitum ti-

bus illud tributum esset ad praelium committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere; quod in eum locum res fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt: Id quod adversarios existimabamus esse facturos; qui tamen à munitione oppidi mille passibus longius non audebant procedere; in quo sibi prope murum adversarii ¹⁰ praeliandum constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum æquitas loci adversarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad victoriam: Neque tamen illi à suâ consuetudine ¹¹ decedebant, ut aut ab excelso loco aut ab oppido discederent. Nostri pede presso propius rivum quum appropinquassent, adversarii patrocinari loco iniquo non desinunt.

ERAT acies XIII aquilis constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum levi armaturâ millibus VI. Præterea auxiliares accedebant, prope alterum tantum. Nostri ¹² præsidia, LXXX cohortibus, & VIII millibus equitum. Ita, in extremâ planitie iniquum in locum nostri quum appropinquassent, paratus hostis erat superior; ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum. Quod quum à Cæsare esset animadversum; ne quid temere culpâ suâ sequi admitteretur, eum locum definire cepit. Quod quum hominum auribus esset objectum; molestè & acerbè accipiebant se impediri, quod minùs praelium conficere possent. Hæc mora adversarios alacriores efficiebat; "Cæsaris copias timore impediri ad committendum praelium." Ita se effereutes, iniquo loco sui potestatem faciebant, ut ¹³ magno cum periculo accessus eorum haberetur. Hic Decumanus suum locum cornu dextrum tenebant, sinistrum XII & V legio, itémque cætera auxilia & equitatus. Praelium clamore facto committitur.

Hic etsi virtute nostri antecedeabant, adversarii loco superiore ¹⁴ defendebantur acerrimè, & vehemens fiebat ab utrisque clamor, ¹⁵ telorumque missu concursus; sic, ut propè nostri diffiderent victoriæ: genti cum clade peritura sunt.

¹⁰ *Praeliandum*] Vocem istam, ab aliis omissam, optimè ex eodem MS restituit idem Vir doctissimus.

¹¹ *Decedebant,*] Sic ex conjecturâ reposuit Davisius. Atque ita in MS Regio scriptum repperi. Editi *discedebant*. Quod est valde *κακόφωνον*, [— *discedebant*, — *ut discederent*.]

¹² *Præsidia LXXX cohortibus, & VIII millibus equitum,*] Scilicet constituta. Ut supra, [*Erat acies XIII aquilis constituta.*] Quamobrem minus rectè Codices nonnulli; *præsidia LXXX cohortes & VIII millia equitum.*]

¹³ *Magno cum periculo*] Ita reposuit Davisius ex MS Eliensi. Sed & ferri posset vulgata Lectio, [*magno tamen periculo.*] Loco nimirum iniquo sui potestatem faciebant, ut quamvis accessus ad eos haberi quidem posset, at magno tamen id cum periculo.

¹⁴ *Defendebantur*] MSS Reg. & Vossii, & Edit. Rom. *defendebant*. MS Eliens. *se defendebant*. Utrumque rectius quam vulgata.

¹⁵ *Telorumque missu concursus;*] Ita rectè reposuit Davisius ex MS Eliens. & Edit. Vett. Quomodo

Ante Chr.
XCV.
U. C. Varr.
DCCIX.

§ XXX.

§ XXXI.
In quo, Pompeii copiae ingenti cum clade periturae sunt.

Ante Chr.
XLV.
U. C. Varr.
DCCIX.

victoriæ: Congressus enim & clamor, quibus rebus maximè hostes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugnae quum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cumulatæ & concidit adversariorum multitudo. Dextrum demonstravimus Decumanos cornu tenuisse; qui, etsi erant pauci, tamen, propter virtutem, magno adversarios timore eorum operâ afficiebant; ¹⁶ quoddà suo loco hostes vehementer premere cœperunt; ut ad subsidium, ne ab latere nostri ¹⁷ occuparent, legio adversariorum transduci cœpta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equitatus Cæsaris sinistrum cornu premere cœpit. At li eximiâ virtute prælium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniendi non daretur. Ita, quum clamori esset intermixtus gemitus, gladiatorumque crepitus auribus oblatæ; imperitorum mentes timore præpediebat. Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma. Adversariosque vehementissimè pugnantes, nostri agere cœperunt: Quibus oppidum fuit subsidio. Ita ¹⁸ ipsi Liberalibus fusi fugatique non superfuissent, nisi in eum locum confugissent, ex quo erant egressi. In quo prælio ceciderunt millia hominum circiter xxx, & si quid ampliùs: Præterea Labienus, Attius Varus; quibus occisis utrisque funus est factum: Itémque equites Rom. partim ex urbe, partim ex provinciâ, ad millia iiii. Nostri desiderati ad hominum mille, partim peditum, partim equitum; faucii, ad v. Adversariorum aquilæ sunt ablatae xiiii, & signa, & fasces. Præterea duces belli xvii capti sunt. Hos habuit res exitus.

§ XXXII.
Cæsar fugas
in oppido
Mundâ ob-
sedit.

Ex fugâ hâc quum oppidum Mundam sibi constituissent præsidium, nostri cogeantur necessariò eos circumvallare. ¹⁹ [Ex hostium armis, pro cespite cadavera collocabantur; scuta & pila pro vallo: *** Insuper occisi; & gladii, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad oppidum conversa; universa hostium timorem, virtutisque insignia *** proposita viderent; & vallo circumcluderentur adversarii: *** ita Galli tragulis jaculisque oppidum ex hostium cadaveribus sunt circumplexi, oppugnare cœperunt.] Ex hoc prælio Valerius adolescens Cordubam cum paucis equitibus ²⁰ fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert.

& in MS Vossii scriptum reperi. Vulgg. [telorumque missus concurrus.] Quod nihili est.

¹⁶ Quoddà suo loco &c.] Nonnulli, [quoddà suo loco &c.] Tumque significabit, suâ in parte.

¹⁷ Occuparent.] Sic Goduinus ex duobus MSS, re quoque ipsâ clamante; & Davilius ex MS Eliensi & Edit. Vett. Scaliger & Recentiores, occuparentur: Quod sententiam turbat penitus.

¹⁸ Ipsi Liberalibus] Liberalia, dies Libero patri sacra. Rhellicanus hic ineptissimè: Liberalibus, inquit, hoc est, iis qui liberaliter, ingenuis, ac fortiter pugnantes occubuerant.

¹⁹ Ex — cœperunt] Hæc adeò mutila sunt, ut sine melioribus Codicibus restitui omnino non possint.

²⁰ Fugiens, Sexto &c.] MSS Reg. & Eliens. [— fugit: Sexto &c.] Quod idem est.

fert. Cognito hōc negotio; ²¹ quos equites secum habuit, quod pecuniæ secum, eis distribuit; & oppidanis dixit, se de pace ad Cæsarem proficisci; & secundâ vigiliâ ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnullisque peditibus ad navale præsidium parte alterâ contendit Carteiam; quod oppidum abest à Cordubâ, millia passum CLXX. Quò quum ad octavum milliarium venisset; P. Calvitiu, qui castris ²² antea Pompeii præpositus esset, ejus verbis nuncium mittit; “ quum minùs bellè haberet, ut ²³ mitterent læsticam, quâ in oppidum deferri posset.” Litteris missis, Pompeius Carteiam desertur. Qui illarum partium fautores ²⁴ erant, conveniunt in domum, quò erat delatus; (qui arbitrati sunt clanculum venisse;) ut ab eo, ²⁵ quæ vellet de bello requirerent. Quum frequentia convenisset, de læsticâ Pompeius eorum in fidem fugit.

CÆSAR, ex prælio ²⁶ Mundâ munitione circumdatâ, Cordubam & XXXIII. venit: Qui ex cæde eò refugerant, pontem occupaverunt. Quum eò esset ventum, convitiari cœperunt, “ nos ex prælio paucos su-
“ peresse: Quò confugeremus? Ita pugnare cœperunt de ponte. Cæsar flumen transjecit, & castra posuit. Scapula, totius seditionis familiæ & libertinorum caput, ex prælio Cordubam quum venisset, familiam & liberos convocavit, pyram sibi exfruxit, cœnam afferri quàm ²⁷ opimam imperavit, item optimis ²⁸ internendum

Ante Chr.
XLV.
U. C. Varr.
DCCIX.

Cordubam-
que oppug-
nat & occu-
pat.

²¹ Quos equites secum habuit, quod pecunia secum, eis distribuit.] Scaliger & plerique recentiorum, [quos equites, quod pecunia secum habuit, eis distribuit.] Quod ferri vix potest. Editt. Vett. & MSS duo Goduini, [quos equites secum habuit quod pecunia secum habuit, eis distribuit.] Davisius, ex MS Eliensi citat, [quos equites secum habuit, his quod pecunia secum habuit, eis distribuit:] Atque inde ex conjecturâ emendat, [quos equites secum habuit is, quod pecunia secum habuit, eis distribuit.] Sed & hæc durior locutio. Atque MS quidem istud, minùs accuratè transcripsit Vir doctissimus. Sic enim Ego in isto Codice scriptum repperi; (quam demum & veram esse Lectionem existimo;) [quos equites secum habuit, HIS, quod habuit secum pecunia, distribuit.]

²² Antea Pompeii] Nonnulli, antè à Pompeio. Quod idem est.

²³ Mitterent] Scil. Carteiensis]

Atque hanc quidem lectionem restituit Davisius ex MS Eliensi, & Goduini ex MS Thuani. Quomodo & in MS Regio scriptum repperi. Scaliger & plerique, mitteret. Qui Sensus est nullus.

²⁴ Erant,] Sic MS Reg. Al. essent. Atque utroque quidem modo loqui solet hic Auctor.

²⁵ Quæ vellet,] Ita ex MS Reg. restitui, clamante & ipsâ re. Editi omnes, [quæ vellent.] Longè minùs venustè; & Sensu minùs commo.

²⁶ Mundâ] Deest hoc nomen in Codicibus MS & Editis. Sed ad Sensem necessarium est; Et fortè, ob initii similitudinem, in vocem sequentem [munitione] absorptum fuit.

²⁷ Opimam] MSS plerique; optimam.

²⁸ Internendum] Ita reponit Davisius ex Editt. Vett. Meliùsque est, quàm quod ediderunt Scaliger aliiq[ue],

Ante Chr. dum vestimentis : Pecuniam & argentum in præsentia familiae do-
navit. Ipse de tempore cœnavit ; ²⁹ resnam & nardum identidem
U. C. ^{XLV.} Varr. sibi infundit. In novissimo tempore servum jussit, & libertum, qui
DCCIX. fuisset ejus concubinus, alterum ³⁰ se jugulare, alterum pyram in-
cendere.

§ XXXIV. OPPIDANI autem, simul Cæsar castra contra oppidum posuit,
discordare cœperunt usque eo, ut clamor in castra nostra ³¹ perve-
niret ferè, inter Cæsarianos & inter Pompeianos. Erant hic legiones,
quæ ex perfugis conscriptæ ; partim oppidanorum servi, qui erant
à Sex. Pompeio manumissi ; tunc in Cæsaris adventum descendere
cœperunt. Legio XIII oppidum defendere cœpit ; Nam quum jam
repugnarent, turres ex parte & murum occupârunt. Denuo legatos
ad Cæsarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc
quum animadverterent homines fugitivi, oppidum incendere cœpe-
runt. Qui superati à nostris, sunt interfecti hominum millia XXII ;
præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæsar oppido potitus.
³² Dum hic detinetur ; ³³ ex prælio quos circummunitos superius
demonstravimus, eruptionem fecerunt ; & bene multis interfectis,
in oppidum sunt redacti.

§ XXXV. CÆSAR Hispalim quum contendisset, legati deprecatum vene-
runt. Ita, quum oppidum ³⁴ sese tueri dixisset, Caninium lega-
tum cum præsidio intromittit : Ipse castra ad oppidum ponit.
³⁵ Erat bene magna intra Pompeianarum partium multitudo, quæ
Cæsaris præsidium receptum indignabatur ; ³⁶ clam quod, Philo-
quidam, ille, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus,
(is

aliique [inferendam.] Huic voci
in MS Eliensi spatium vacuum re-
lictum est. In MSS Reg. & Vossii,
loco ejus scriptum est ; superaddi-
tis.

²⁹ Resnam & nardum] Codices
alii, [vinum & nardum.] Alii ;
[vinum, resnam & nardum.]

³⁰ Se] MSS Reg. & Vossii, citò
se &c.]

³¹ Perveniret ferè, inter &c.] Ita
interstinguendum. Vulgg. perve-
niret, ferè inter &c.] Sensu minus
commodo.

³² Dum hic detinetur : ex prælio
quos &c.] Ita hic quoque omnino
distinguendum. Scaliger aliique
ediderant ; [Dum hic detinetur ex
prælio, quos &c.] Quod sententiam
turbat penitus.

³³ Ex prælio quos circummunitos
&c.] Quos, post prælium, in Mun-

dæ circummunitos &c. Suprà, pag.
479, lin. 15.

³⁴ Sese tueri dixisset,] Hoc est,
sese tuiturum dixisset. Vide suprà
ad pag. 161, lin. 25.

³⁵ Erat bene magna intra Pom-
peianarum partium multitudo, quæ
&c.] Sic MS Eliens. MS Vossii &
Editt. Vett. : [Erat bene magnum
intra (MS intus) Pompeianarum par-
tium præsidium, quod &c.] Quæ
lectio eodem redit. Scaliger &
Recentiores ediderant ; [Erat bene
magnum intra Pompeianas partes
præsidium quod &c.] Minus rectè.

³⁶ Clam quod, Philo quidam, ille
qui — ; hic clam præsidia &c.] Ita
ferè restituit Davilius ex MS Eli-
ensi ; nisi quod is vocem [quidam]
omiserat ; quam vocem ex MS
Vossii, (ubi corruptè scriptum præ-
peri, Philo quidem,) reposui. &c.

(is totâ Lusitaniâ notissimus erat;) hic clam ³⁷ præsidio in Lusitaniâ proficiscitur: & Cæcilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium convenit; qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. ³⁸ Reversus, in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur: Præsidium vigilisque jugulant, portas præcludunt, de integro pugnare cœperunt.

Dum hæc geruntur, legati Carteienses ³⁹ renunciârunt, quodd ^{XXXVI.} Pompeium in potestatem haberent; quodd antè Cæsari portas præclusissent, illo beneficio suum maleficio existimabant se lucrifacere. Lusitani ⁴⁰ Hispali pugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar quum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditî incenderent, & mœnia delerent; ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere. Id quodd consultò non existimabant fieri. Ita ⁴¹ erumpendo naves, quæ ad Bætîm flumen fuissent, incendunt. Nostri dum incendio ⁴² detinentur; illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere cœpit: Ex quâ civitate, legati ad deditiōnem venerunt. Mundenſesque, qui ex prælio in oppidum confugerant, quum diutius circumfiderentur, bene multi deditiōnem faciunt; &, quum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut, noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent; illi, cædem in castris administrarent. Hâc re cognitâ, inſequenti nocte, vigiliâ tertiâ, tessera datâ, extra vallum ⁴³ omnes sunt concisi.

I i

CAR-

liger & Recentiores ediderant, [*clam Philonem quandam, illum qui &c.*] catu usurpetur. Vide suprà ad pag. 235. lin. 29.

Quæ est sententia suspensâ & imperfecta. Emendari autem potest, scribendo; [*Quod (præsidium,) vel Quæ (multitudo) clam emisit Philonem quandam, illum &c.*] Vel, ex Edit. Romanâ, (quæ habet corruptè, *clam erga*;) legendo, [*Clam ergo (emisit, vel emiserunt,) Philonem quandam, illum &c.*] Sed præstat prior Lectio, utpote à MSS optimorum vestigiis propior.

³⁷ Præsidio] Sic MSS & Edit. Vett. Scaliger aliique, *præsidia*. ⁴⁰ Hispali pugnare] Ita restituit Goduinus ex MSS duobus, & Davisius ex MS Eliensi. Scaliger alii- que, [*Hispalim oppugnare*.] Contrâ planè, ac erat mens Auctoris.

⁴¹ Erumpendo,] Sic reponendum vidit Davisius ex Edit. Stephani. Alii omnes perperam, *irrumpendo*.

⁴² Detinentur;] MS Vossii, *distinentur*. ⁴³ Omnes sunt concisi. Carteienses, dum Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium dissentire cæperunt.] Pulcherrima emendatio; quam repperit Davisius in MS Eliensi. Alii omnes, Senſu parum congruo, exhibent; [*omnes sunt concisi (Mundenſes duces.) Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompeium dis-*

³⁹ Renunciârunt, quodd] Unicus hic locus est in hisce omnibus Libris, ubi vocabulum [*quodd*] hoc signifi-

sentire.

Ante Chr.

XLV.
U. C. Varr.
DCCIX.§ XXXVH.
Carteia Cæsari deditur:
Pompeius inde profugit.

CARTEIENSES, dum Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium dissentire cœperunt. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat; pars, qui Pompeianarum partium essent fautores. Seditione concitatâ, portas occupant: Cædes fit magna: Saucius Pompeius naves xxx occupat longas, & profugit. ⁴⁴ Didius, qui Gadis classi præfuisset; *** ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cœpit; partim ⁴⁵ peditatibus & equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item iv die, navigatione confectâ, ⁴⁶ consequuntur. Qui imparati à Carteia profecti sine aquâ fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit.

§ XXXVIII POMPEIUS cum paucis profugit, & locum quendam munitum naturâ occupat. Equites & cohortes, ⁴⁷ quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus antè missis, certiores fiunt; Diem & noctem iter faciunt. Pompeius humero & sinistro crure vehementer erat faucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorxisset; Quæ res maximè impediēbat. Ita lecticâ à torre quâ esset allatus, in eâ ferebatur. ⁴⁸ Lusitanus more militari, quum à Cæsaris præsidio fuisset conspectus, celeriter equitatu cohortibusque circumcluditur. ⁴⁹ Erat accessus loci difficultas: Nam iccirco quoddam propter suos à nostro præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum naturâ cepe-

sensisse cœperunt.] Quamvis enim voces istæ [Mundenses Duces] non malè conveniant; at ut vox [Carteianenses] omittatur, id demum ferri non potest. Non enim oppida illa reliqua, sed oppidum unum (ut ex sequentibus manifestum est,) nimirum populus Carteiensis, (quod Pompeium confugisse supra est narratum, pag. 479. lin. 5. 10 & 14.) de Pompeio dissentire cœpit.

⁴⁴ Didius, qui Gadis classi præfuisset; *** ad quem —, cœpit; partim — iter faciens.] Aut deest aliquid post præfuisset, (quod tamen non adverterunt Editores,) ne sententia planè sit nulla: Aut, pro faciens, scribendum ex MS Eliensi, faciebat vel faciebant: Ut nimirum isto modo exhibeatur tota periodus, [Didius, qui Gadis classi præfuisset; (ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cœpit;) partim peditatibus — celeriter iter faciebat.] Sed mihi potius videtur prior illa conjectura, quemadmodum & edidi.

⁴⁵ Peditatibus & equitatibus] MS Reg. peditatus & equitatus. MS Vossii, peditibus & equitibus. MS Eliensis, peditibus & equitibus. Ut fortè legi debeat, peditatu & equitatu. Sed hoc parvi est momenti.

⁴⁶ Consequuntur.] Ita Davisius ex MS Eliensi; melius quàm quod habent Vulgati, insequuntur. In Edit. Romanâ est, [consequutus eos.] Ut fortè legi possit, [consequutus est.]

⁴⁷ Quæ — missæ] MS Reg. qui — missi. Utrumque rectè.

⁴⁸ Lusitanus] Pompeius, habitu Lusitani militis; inquit Rhellicanus. Mihi illud potius videtur, ut Lusitanus positum sit pro, Lusitani milites Pompeium stupantes. Sic enim infra, pag. 483. lin. 21. Lusitani, qui ex pugna superaverunt, &c.

⁴⁹ Erat accessus loci difficultas:] MS Eliensis, [Erat accessus loci difficilis.] Quod probat Davisius. Sed perinde est.

ceperat sibi Pompeius, quem vix magnâ⁵⁰ multitudine ***: Deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeuntes in adventu nostri depelluntur telis; quibus cedentibus, cupidius insequerantur adversarii, & confestim tardabant ab accessu. Hoc sapientius factum, animadvertatur nostro magno id fieri periculo.⁵¹ Opere circummunire⁵² instituit; Pari autem & celerâ festinatione circummunitiones in jugo dirigunt, ut æquò pede cum adversariis congredi possent. A quibus cum animadversum esset, fugâ sibi præsidium capiunt.

POMPEIUS, ut supra demonstravimus, saucius, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum: Itémque propter loci difficultatem, neque equo neque vehiculo salutis suæ præsidium parare poterat. Cædes à nostris undique administrabatur, exclusâ munitione, amissisque auxiliis. Ad convallem autem atque exesum⁵³ locum, ut in speluncam, Pompeius se occultare cœpit; ut à nostris non facile inveniretur, nisi captivorum indicio. Ita ibi interficitur. Quum Cæsar⁵⁴ Gadibus esset; Hispalim, pridie Id. Aprilis, caput allatum, & populo datum est in conspectum.

INTERFECTO Cn. Pompeio adolescente; Didius, quem supra demonstravimus, illâ affectus lætitiâ, proximo se recepit castello, nonnullasque naves ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt; &, bene magnâ manu comparatâ, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones ejiciebatur; & sic propè quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartitò signa distribuunt. Erant parati, qui naves incenderent; incensisque qui subsidium⁵⁵ repeterent: Ii sic dispositi erant, ut, ⁵⁶ à nullo conspectu omnium, ad pugnam con-

I i 2

tenderent.

⁵⁰ Multitudine ***; deducti &c.] manifesta lacuna. Quam quoniam non adverterunt Editores, Sententiam pessimè turbârunt.

⁵¹ Opere circummunire] MS Eliensis exhibet, [Capta loca opere circummunire. Quod & Daviso placuit. Quanquam loca nondum capta potius dici videntur circummuniri ad oppugnandum.

⁵² Instituit;] Scilicet Cæsar.

⁵³ Locum, ut in speluncam,] Sic MS Regius: Melius, quàm quod edidit Scaliger & Recentiores, [locum, ut speluncam.] MSS Eliensis & Vossii & Edit. Vett. exhibent, [locum in speluncâ.]

⁵⁴ Gadibus esset; Hispalim &c.] Ita rectè restituit Davius ex MSS

Eliensi & Urfini & Edit. veteribus. Quibuscum facit MS Regius. Atque Gadibus quidem tum fuisse Cæsarem, liquet ex sequentibus, pag. 484. lin. 9. [Cæsar à Gadibus rursus ad Hispalim recurrit.] Quare minùs rectè hoc in loco Scaliger aliique ediderunt, [gradiebatur Hispalim &c.]

⁵⁵ Repeterent: Quid sibi velit hæc vox, equidem conjicere nequeo. Scribendum existimo, repellerent. Erant parati, qui naves incenderent; quique ab incensis subsidium repellerent.

⁵⁶ A nullo conspectu omnium,] Ita optimè restituit Davius. Alii omnes, MSS & Editi; [a nullo conspectu omnium.] Quæ Sententia est nulla.

Ante Chr.
317.
U. C. Varr.
DCCX.

§ XXXIX.
Pompeius
interficitur.

§ XL.
Cæsaris naves
incendantur.

Ante Chr. tenderent. Ita, cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum à Lusitanis tollitur, naves incenduntur; simulque qui ⁵⁷ è castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, à tergo insidiæ clamore sublato circumveniant. Didius magnâ cum virtute cum compluribus interficitur: Nonnulli eâ pugná scaphas, quæ ad littus fuerant, occupant: Item complures nando, ad naves, quæ in salo fuerunt, se recipiunt: Anchoris sublati, pelagus remis petere cœperunt; quæ res eorum vitæ subsidio fuit. Lusitani prædâ potiuntur. Cæsar ⁵⁸ à Gadibus rursus ad Hispalim recurrit.

§ XLI.
Cæsareani
Mundam
occupant:
Ursonem
oppugnant.

FABIUS Maximus, ⁵⁹ quem ipse ad Mundæ præsidium oppugnandum reliquerat, operibus ⁶⁰ assiduis ***; hostesque circum sese interclusi, inter se decernere; factâ cæde bene magnâ, *** eruptionem faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non prætermittunt; & reliquos vivos ⁶¹ capiunt. Ac deinde Ursonem proficiscuntur; quod oppidum magnâ munitione continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam naturâ editus, ⁶² ad oppugnandum hostem abverteret. Huc accedebat, quod aqua, præterquam in ipso oppido, non erat. Nam circumcirca rivus nusquam reperiebatur, propius millia passuum VII; quæ res magno erat adjuvamento oppidanis. Tum præterea ⁶³ accedebat, ut agger materiæque, unde solitæ sunt turres agi, propius millia passuum VI non re-

perie-
nulla. MS Regius corruptè habet, *[Li sic dispositi]* (omissis quinque vocibus, erant, ut à nullo conspecti) *[omnium &c.]* Unde in eo Codice, ex quo iste transcriptus est, videtur scriptum fuisse, *[conspecti]*; adeoque, propter omisionem *[dispositi & conspecti]*, voces istas intermediarias excidisse.

57. *[E castello]* Ita Davisius ex MS Eliensi, & Edit. Stephani. Sed & ferri potest quod habet Codices plerique *[in castello.]* Ut adeo dicantur ii, qui *[in castello]* relictî fuerant, & ipsi deinceps post Didium processisse ad pugnam.

58. *[A Gadibus]* Sic MS Regius. Quomodo & alibi loqui solent Cæsar aque Hirtius. Vide jam infra, pag. 485. lin. 6. Alii præpositionem omittunt.

59. *[Quem ipse ad Mundæ præsidium]* Scaliger aliique, *[ad Mundam præsidium.]* Quæ est dura locutio. Codices plerique MSS, vocem *[Mundæ]* subintelligendam omittunt. Quod tamen & ipsum valde incoacinnum est & obscurum. MS Eliensis exhibet, *[Quem unâ ad præ-*

sidium &c.] Unde legendum conjicit Davisius, *[Quem Mundæ ad præsidium &c.]* Optimè.

60. *[Assiduis ***; hostesque &c.]* Deseffe videtur aliquid. Quod tamen non adverterunt Editores.

61. *[Capiunt:]* MS Eliensis addit, XIV. MSS Reg. & Vossii & Edit. Rom. addunt, XIV. millia.

62. *[Ad oppugnandum hostem abverteret.]* Emendat Goduinus (quod & Davisius probare videtur;) *[ab oppugnando.]* Sed nihil opus. Est enim locutio similis, atque illa sæpius à Cæsare usurpata; *[ad insequendum tardabat.]*

63. *[Accedebat, ut — non reperiebantur;]* Barbarè hoc prorsus, & nequaquam Latine. Legendum omnino, vel *[accedebat, quod — non reperiebantur,]* quomodo jam supra, pag. 484. lin. 18. Vel, *[accedebat, ut — non reperirentur,]* Quemadmodum supra, (in eodem illq loco, pag. 484. lin. 18;) quod Codices plerique exhibent, *[accedebat, quod aqua — non erat,]* id in MS Eliensi est *[accedebat, ut aqua — non reperiretur.]*

periebantur. Ac Pompeius, ⁶⁴ ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum succisam intrò con-
gessit. Ita necessariò deducebantur nostri, ut à Mundâ, quam
proximè ceperant, materiem illò deportarent.

Dum hæc ad Mundam geruntur & Urfaonem; Cæsar, quum
à Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione ad-
vocatâ, commemorat; “ Initio quæsturæ suæ, eam provinciam ex
“ omnibus provinciis peculiarem sibi constituisse; &, quæ potuif-
“ set, eo tempore beneficia largitum esse: Insequenti præturâ, am-
“ pliato honore, vectigalia, quæ Metellus imposuisset, à Senatu
“ petisse, & eis pecuniis provinciam liberâsse; Simulque, ⁶⁵ patro-
“ cinio suscepto, ⁶⁶ multis legibus ab se in Senatum inductis, si-
“ mul publicas privatasque causas, multorum inimiciis suscep-
“ tis, defendisse: Suo item in consulatu absentem, quæ potuif-
“ set, commoda provinciæ tribuisse: Eorum omnium commodo-
“ rum esse & immemores & ⁶⁷ ingratos in se & in populum
“ Romanum, hòc bello, & in præterito tempore, cognôsse. Vos
“ jure gentium,” inquit, “ & civium Romanorum institutis
“ cognitis; more barbarorum, populi R. Magistratibus sacrosanctis
“ manus ⁶⁸ sæpe & sæpius attulistis; Luce clarâ Cassium in medio
“ foro nefariè interficere voluistis; Vos ita pacem semper odistis,
“ ut nullo tempore legiones desint populi Rom. in hac provinciâ
“ haberi: Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro benefi-
“ ciis habeantur: Ita neque in otio concordiam, neque in bello
“ virtutem, ullo tempore retinere potuistis: Privatus ex fuga Cn.
“ Pompeius adolescens à vobis receptus, fasces imperiûmque sibi
“ arripuit: Multis interfectis civibus, auxilia contra populum Rom.
“ comparavit; agros vestramque provinciam vestro impulsu depo-
“ pulavit. In quos vos victores existimabatis? An, me deletò, non
“ animum advertebatis, x habere ⁶⁹ legiones populum Romanum,
“ quæ non solum vobis obistere, sed etiam cælum diruere possent?
“ Quorum laudibus & virtute” ***. [*Desunt reliqua.*]

⁶⁴ *Ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret.*] rectè notavit Davilius, meliùs sub-
intelligitur ea vox.

propugnationem: Aut vulgata Lectio ita accipienda, ut dicat oppidum, [*66 Multis legibus*] Nonnulli,
[*multis legationibus.*]

quoad oppugnationem, vel ab oppugnatione, tutum effici. Quo pacto
locutio similis erit ferè, ac illa su-
prâ, pag. 484. lin. 17, [*ad oppug-*]
nandum, hostem averteret. [*67 Ingratos in se & in populum*]
MSS Vossii, [*ingratos eos in se & in*
populum &c.]

⁶⁵ *Patrocínio suscepto,*] Casaubo-
nus emendat, [*patrocínio provincie*
suscepto.] Sed nihil opus, Nam, ut]
[*68 Sæpe,*] Codices nonnulli, se-
mel. Quod hoc in loco perinde est.

[*69 Legiones*] MSS Reg. & Vossii,
[*lectas quidem legiones.*]

C. JULII CÆSARIS

F R A G M E N T A.

Ex Libris Epistolarum ad Marcum Tullium
Ciceronem.

Cæsar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

QUUM Furnium nostrum tantum vidissem; neque loqui, neque audire meo commodo potuissem; properarem, atque essem in itinere, præmissis jam legionibus; præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem. Etsi hoc officium & feci sæpe, & sæpius mihi facturus videor: ita de me mereris. Imprimis à te peto, quoniam confido me celeriter ad Urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratiâ, dignitate, ope omnium rerum, uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meæ, brevitatiq[ue] litterarum ignosces; reliqua ex Furnio cognosces. *Ex Ciceronis lib. xi. ad Attic. Epist. v.*

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S. D.

Rectè auguraris de me, (bene enim tibi cognitus sum,) nihil à me abesse longius crudelitate: Atque ego, quum ex ipsâ re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho

gaudio. Neque illud me movet, quòd ii, qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: Nihil enim malo, quàm & me mei similem esse, & illos fui. Tu velim mihi ad Urbem præstò sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabellà tuo nihil scito mihi esse jucundius; Hanc aded habebo gratiam illi: Neque enim aliter facere poterit: Tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia. *Ex Ciceronis lib. ix. ad Attic. Epist. xvi. Reperitur etiam apud Jul. Celsum pag. 187, 188. edit. Lond.*

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S.

Et si te nihil temerè, nihil imprudenter, facturum judicâram; tamen permotus hominum famâ, scribendum ad te existimavi, & pro nostrâ benevolentia petendum, ne quò progredieris proclinata jam re, * quâ integrâ etiam progrediendum tibi non existimâsses. Namque & amicitia graviolem injuriam feceris, & tibi minùs commodè consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere; (omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur:) Nec causam secutus, (eadem enim tum fuit, quum ab eorum consiliis abesse judicâsti,) sed meum aliquod factum condemnâvisse; quo mihi gravior abs te nil accidere potest: Quod ne facias, pro jure nostrâ amicitia à te peto. Postremò, quid viro bono, & quieto, & bono civi magis convenit, quàm abesse à civilibus controversiis? quod nonnulli quum probarent, periculi causâ sequi non potuerunt. Tu, explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitia judicio, neque tutius neque honestius reperiess quidquam, quàm ab omni contentione abesse. xv. Kal. Mai. ex itinere. *Ex Ciceronis lib. x, ad Attic. Epist. ix.*

M. Orfium, quem mihi commendas, vel regem Gallia faciam, vel Leptæ legatum. Si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex Ciceronis lib. vii. ad Fam. Epist. v. ad Cæs.*

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit. *Ex Charisii lib. i. Inf. Grammat. col. 101. ad Putf.*

Quod quaris, quid Cæsar ad me scripserit: Quod sæpe; gratissimum sibi esse, quòd quierim: Orátque in eo ut perseverem, *Ex Ciceronis lib. viii. ad Attic. Epist. xi.*

Quod quidem propemodum videor ex Cæsaris litteris, ipsius voluntate facere posse: Qui negat neque honestius neque tutius mihi quidquam esse, quàm ab omni contentione abesse. *Ex Ciceronis lib. x. ad Attic. Epist. x.*

Cæsar mihi ignoscit per litteras, quòd non venerim; seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, se eum Tullum & Servium questos esse, quia non idem sibi quod mihi remisisset, &c. sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris litterarum. *Ex Ciceronis lib. x. ad Attic. Epist. iiii.*

Sestius

Sestius apud me fuit ; & Theopompus pridie : Venisse à Cæsare narrabat litteras : Hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere ; causâque eam adscribere, quæ erat in epistolâ nostrâ, ne se absente leges suæ negligerentur, sicut esset neglecta Sumptuaria. *Ex Ciceronis lib. XIII. ad Attic. Epist. VII.*

Sed heus tu, celari videor à te ! quomodonam, mi Frater, de nostris verbis Cæsar ? Nam primum librum se legisse, scripsit ad me antè ; & prima sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendam locum *παρρησια* ; hoc enim utitur verbo, &c. *Ex Ciceronis lib. II. ad Quintum Fratrem, Epist. XV.*

Quum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii à vobis venerunt, A. D. XI. Kal. Septembr. vicesimo die. O me sollicitum ! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis litteris ; sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus afferebat. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem, Epist. I.*

De tribunatu quod scribis, ego verò nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit, meâque in rogando verecundiam objurgavit. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem, Epist. I.*

Ex Britannîâ Cæsar ad me Kal. Septembr. dedit litteras, quas ego accepi A. D. IV. Kal. Octob. satis commodas de Britannicis rebus : Quibus, ne admirer quoddam à te nullas acceperim, scribit se sine te fuisse eum ad mare accesserit, &c. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem, Epist. I.*

Ex libris Epistolarum ad C. Oppium & Balbum Cornelium.

Cæsar Oppio & Cornelio S.

Gaudeo mehercule vos significare litteris, quàm valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. Consilio vestro utar libenter ; & hâc libentiùs, quoddam meâ sponte facere constitueram ut quàm lenissimum me præberem, & Pompeium darem operam ut reconciliarem. Tentemus hâc modo, si possumus, omnium voluntates recuperare, & diuturnâ victoriâ uti : Quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere ; præter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. Hæc nova sit ratio vincendi, ut misericordiâ & liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt ; De his rebus, rogo vos ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeii Præfectum, deprehendi : Scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Jam duo Præfecti Fabrûm Pompeii in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt ; si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quàm iis qui & illi & mihi semper fuerunt inimicissimi : Quorum artificii effectum est, ut Resp. in hunc statum perveniret. *Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic. Epist. VIII. Exstat & apud Jul. Celsum de vit. Cæsaris p. 187.*

Cæsar

Cæsar Oppio & Cornelio.

A. d. vii Id. Mart. Brundisium veni : Ad murum castra posui. Pompeius est Brundisii : Misit ad me Cn. Magium de pace : Quæ visa sunt, respondi. Hoc vos statim scire volui. Quum in spem venero, de compositione aliquid me conficere ; statim vos certiores faciam. *Ex Ciceronis lib. ix. ad Attic. Epist. xvi. Habet & Jul. Celsus p. 188.*

De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim quas tu litteras expectâris. Sed ille scripsit ad Balbum ; fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea & Balbi, totum sibi aquâ madidum redditum esse ; ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam. Sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis : *De Cicerone video te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi ; quantum autem conjecturâ conseq̃uebar, id erat hujusmodi, ut magis optandum quàm sperandum putarem.* Itaque postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. Jocum autem illius de suâ egestate ne sis aspernatus, &c. *Ex Ciceronis lib. ii. ad Quintum Fratrem, Epist. xi.*

Libri sunt Epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium & Balbum Cornelium, qui res ejus absentis curabant. In his epistolis quibusdam in locis inveniuntur litteræ singulæræ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas inconditè ; nam verba ex his litteris confici nulla possunt. Erat autem conventum inter eos clandestinum de commutando situ litterarum, ut in scripto quidem alia aliæ locum & nomen teneret, sed in legendo locus cuique suus & potestas restitueretur, &c. Est aded Probi Grammatici commentarius satis curiosè factus, de occultâ litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex A. Gellii lib. xvii. cap. ix.*

Ex libro Epistolarum ad Q. Pedium.

Cæsar Q. Pedio S.

Pompeius se oppido tenet : Nos ad portas castra habemus : Conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris : Sed tamen nihil est, quod potiùs faciamus. Ab utroque portûs cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex Ciceronis lib. ix. ad Attic. Epist. xvii. Vide & Julium Celsum pag. 188.*

Ex libro Epistolarum ad Pisonem.

Locellum tibi signatum remisi. *Ex Charisii lib. i. col. 60.*

Ex libro Epistolarum ad Antonium.

Ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum ; in quibus erat, se audisse Catonem & L. Metellum in Italiam venisse,
Romæ

Romæ ut essent palam : Id sibi non placere, ne qui motus ex eo fierent ; prohiberique omnes Italiâ, nisi quorum ipse causam cognovisset : Déque eo vehementius erat scriptum. *Ex Ciceronis ad Attic. lib. xi. Epist. vii.*

Ex Libro Epistolarum ad Servilium.

P. Servilius pater ex litteris quas sibi à Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quodd de suâ voluntate erga Cæsarem humanissimè diligentissimèque locutus esses. *Ex Ciceronis lib. iii. ad Quintum Fratrem, Epist. i.*

Ex Epistolâ ad Regem Deiotarum.

Non dubito quin tuis (*Cæsarem alloquitur*) litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum (*Deiotarum*) Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit : Jubes enim eum *bene sperare & bono esse animo*, quod scio te non frustra scribere solere. *Apud Ciceronem pro Deiotaro pag. 2495. ed. Paris. 1572. ex officinâ Depuianâ.*

Epistola ad Amantium.

C. Julius Cæsar Amantio S. D.

Veni, vidi, vici. Vale. *Ex Ponto.*

Ex incertis Epistolis.

Πομπή — ἐκέλευε τοῖς πειζοῖς μὴτ' ἐπεκθῆν ἔτι, μὴτ' ἐκτρέχειν ἐκ τῆς φάλαγγος, μὴδ' ἀκοιῖζειν, ἀλλ' ἐν προβολῇ διαστάλας ἀμύνεσθαι διὰ χειρὸς τοῖς δόρμοι τὴς ἐπιόχιας, καὶ τὸδε τινὲς αὐτῇ γραττήγημα ἱκανῶσιν, ὡς ἄριστον ἐν περικυκλώσει· ὁ δὲ ΚΑΙΣΑΡ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙΣ καταμύμφεται· τὰς τε γὰρ πλῆγας ὑπὸ τῆς βολῆς εὐτοιωτίρας γίνεσθαι, ἔσχατος δ' ἀποψύχισθαι τε, καὶ τοῖς ἐπιθίεσιν εὐδότης δι' ἀτρίμιαν, οἷα σκοπὸς, εἶναι. *Ex Appiani lib. ii. B. C. pag. 477. ed. Steph.*

Quam (*Britanniam*) Cæsar, ille auctor vestri nominis quum Romanorum primus intrasset, alium se orbem terrarum scripsit reperisse ; tantæ magnitudinis arbitratus, ut non circumfusa Oceano, sed complexa ipsum Oceanum videretur. *Ex Eumenii Paneg. iv. cap. xi. 2.*

De C. Julii Cæsaris Epistolis testimonia.

Epistolæ quoque ejus ad Senatum exstant ; quas primus videtur ad paginas & formam memorialis libelli convertisse ; cùm antea Consules & Duces non nisi transversâ chartâ mitterent scriptas. Exstant & ad Ciceronem, item ad Familiares domesticis de rebus. In quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, ut nullum verbum effici posset. Quæ si quis investigare & persequi vellet, quartam elementorum litte-

litteram, id est, D pro A, & perinde reliquas commutet. *Ex Suetonio in Cæs. cap. LVI. [Harum mentio apud Ciceronem in lib. XVI. ad Fam. Epist. II.]*

Scribere & legere simul, dictare & audire solitum accepimus; epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut, si nihil aliud ageret, septenas. *Ex Plinii H. N. lib. VII. cap. XXV.*

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἰππαζόμενος τὰς ἐπιστολάς ἰπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ἡμῶν γράφασιν ἱξαρκεῖν· ὡς δὲ Ὀμπιός φησι, καὶ πλείοσιν. Λέγεται δὲ καὶ τὸ, διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ἡμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. *Ex Plutarcho in Cæsare, pag. 716. A. Ed. Francof.*

Ex Oratione in funere Juliae.

Quæstor Juliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit è more pro rostris; sed in amitæ quidem laudatione, de ejus ac patris sui utrâque origine sic refert: *Amitæ meæ Juliae maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus conjunctum est: Nam ab Anco Marcio, sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater: à Venere, Julii; cujus gentis familia est nostra. Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent; & cærimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.* *Ex Suetonii Cæs. cap. VI.*

Τῆς Μαρίας γυναικὸς ἀποδαύσεως, ἀδελφιδῆς ὦν αὐτῆς, ἰγκώμῳ τι λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθαι, καὶ περὶ τὴν ἐκφοράν ἐτόλμησεν εἰκότας Μαρίαν προβαίνειν, *Ex Plutarcho in Cæs. pag. 709 C.*

Ex Oratione pro Bithynis.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio usus est. Vel pro hospitio regis Nicomedis; vel pro horum necessitate, quorum res agitur; refugere hoc munus, M. Vinici, non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin à proximis retineatur; neque clientes sine summâ infamiâ deferri possunt: quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus. *Ex A. Gellii lib. V. cap. XIII.*

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est. *Ex Julia Rufiniano de Figuris.*

Ex Oratione pro lege Plautiâ.

Repperi tamen in oratione C. Cæsaris, quâ Plautiam rogationem suavit; necessitatem dictam pro necessitudine, id est, jure adinstitatis. Verba hæc sunt: *Equidem mihi videor pro nostrâ necessitate, non labore, non operâ, non industriâ defuisse.* *Ex A. Gellii lib. 13. cap. 3. & Nonio in voce Necessitas.*

Ex

Ex Oratione in Cn. Dolabellam.

Cæsar in Dolabellam, Actonis III. *Ibi isti, quorum in adibus fanisque posita, & honori erant & ornatu.* Ex A Gellii lib. IV. cap. XVI.

Nono decimo ætatis anno L. Crassus, C. Carbonem; uno & vicesimo Cæsar, Dolabellam; altero & XX Asinius Pollio, C. Catonem; non multò ætate antecedens Calvus, Vatinius iis orationibus infecuti sunt, quas hodièque cum admiratione legimus. Ex *Auðore Dialogi de Oratoribus* cap. XXXIV.

Composità seditione civili, Cornelium Dolabellam consularem & triumphalem virum, repetundarum postulavit; absolutoque Rhodum secedere statuit. Ex Suetonii *Cæs.* cap. V.

Divus quoque Julius, quam cœlestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen, vim facundiæ propriæ expressit; dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum egit, extorqueri sibi causam optimam L. Cottæ patrocinio. Ex *Valerii Maximi* lib. 8. cap. 9.

C. Cæsar Cn. Dolabellam accusavit, nec damnavit. Ex *Pediano in orat. pro M. Scauro.*

Significat & Cæsarem, item adolescentem, in Dolabellâ reo ex Siciliâ, qui quidem damnatus est quantum oportuit, per Hortensium, &c. Ex *Pediano in Divin.*

Ἐπανθῶν δὲ εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἱπαρχίας ἢ πολλὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων, μαρτυρίας αὐτῷ παρίσχοι. Ὅμειν ἐν Δολαβέλλᾳ ἀπίσχυε τὴν δίκην. Ex *Plutarcho in Cæsare* pag. 708. E.

Ex Oratione ad milites.

Famâ hostilium copiarum perterritos, non negando minuendòve, sed insuper amplificando ementiendòque, confirmabat. Itaque cum expectatio adventûs Jubæ terribilis esset; convocatis ad concionem militibus; Scitote, inquit, paucissimis his diebus regem affuturum cum X legionibus, equitum XXX, levis armaturæ C millibus, elephantis CCC: Proinde Nesciant quidam querere ultra, aut opinari; mibique, qui compertum habeo, credant: Aut quidem vetustissimâ nave impositos, quocunque vento in quasunque terras jubebo aveli. Ex *Suetonii Cæs.* cap. LXVI.

Frustrò, ait C. Cæsar apud milites de commodis eorum: Non frustrabo vos, milites. Ex *Diomede* lib. I. col. 395.

Ex Oratione pro Decio Samnite.

Nisi fortè quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, cæteròsque ejusdem lentitudinis ac teporis libros legit, &c. Ex *Auðore Dial. de Orator.* cap. XXI.

Ex

Ex Oratione pro Sextilio.

Quo enim nimbo, quâ procellâ verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæsarem, à quo cum studiosè, tum etiam feliciter gravissimi criminis reus defensus fuerat; &c. *Ex Valerii Maximi lib. v. cap. 3.*

Ex Oratione de conjuratis.

Catonem primum sententiam putat de animadversione dixisse, quam omnes antè dixerant præter Cæsarem: & cum ipsius Cæsaris tam severa fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, &c. *Ex Ciceronis Epist. xxi. ad Attic. lib. 12.*

Sed Cæsar, ubi ad eum perventum est, rogatus sententiam à Consule, hujuscemodi verba locutus est: *Omnes homines &c. Ex Sallustii Bell. Catil. cap. li.*

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροτισμένον· ὡς ἀποκλείναι μὲν ἀκρίτους ἀνδρας ἀξιωματικῇ καὶ γίνεαι λαμπρὸς, ἃ δοκεῖ πάτριον εἶναι, μὴ μίλα τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης· εἰ δὲ φερούνη διθέλεις ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἴληται Κικέρων, μέχρι ἃ καταπολεμηθῇ Καλιβίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἐκάστη τῇ βελῇ γνώμῃ παρίξει. Οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τὸ λόγῳ δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέν, ἃ μόνον οἱ μίτᾳ τέτοιοι ἀνδράμενοι προσείδετο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτῶ. τὰς εἰρημίας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνη κατέβησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνι τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτωλοι περιήλθεν. *Ex Plutarchi Cæs. pag. 710. seq.*

Ex Oratione in : : :

Sic fac existimes: Post has miseras, id est, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar, accusatâ acerbitate Marcelli (sic enim appellabat,) laudatâque honorificentissimè & æquitate tuâ & prudentiâ, repente præter spem dixit, *se Senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem causâ negaturum.* *Ex Ciceronis lib. iv. ad Fam. Epist. 1v.*

Ex Oratione in funere Corneliæ.

Quæstor Juliam amitam, uxoremque Corneliam defunctas laudavit è more pro rostris. *Ex Suetonio in Cæs. cap. vi.*

Τὸ μὲν ἔν ἐν γυναιξὶ περισυλλέγαι λόγους ἐπιλαφίως διεξιέναι, πάτριον τῶν Ῥωμαίων· νέαις δ' ἐκ δὲ ἐν ἴδει, πρῶτον εἶπαι Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτῶ γυναικὸς ἀποθανέσης. *Ex Plutarchi Cæs. pag. 709.*

De

De C. Julii Caesaris Orationibus testimonia.

Tum Brutus : Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. *Ex Cicerone in Bruto, cap. LXXV.*

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur : Ut *pro Q. Metello*, quam non immeritò Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, malè subsequenter verba dicentis, quàm ab ipso editam : Nam in quibusdam exemplaribus invenio ne inscriptam quidem *pro Metello*, sed *quam scripsit Metello*, cum ex personâ Cæsaris sermo sit, Metellum séque adversus communium obrectatorum criminationes purgantis. Apud milites quoque in Hispaniâ idem Augustus orationem esse vix ipsius putat : Quæ tamen duplex fertur ; una, quasi priore habita prælio ; altera, posteriore ; quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subito hostium incurfione. *Ex Suetonio cap. LV.*

Ex libris in Catonem.

Reliquit & de Analogiâ duos libros, & Anticatones totidem. *Suetonius in Cæs. cap. LVI.*

Cæsar bello civili, cognitâ Catonis morte, (cujus virtutem, dialogo illo qui inscribitur Cato, Cicero etiam laudavit,) libros duos famosissimos in vitam Catonis edidit, quos *Anticatones* inscripsit. *Vetus Scholiastes ad Juvenalis Satyr. VI. 337.*

Ex lib. I.

Cæsar in Anticatone priore : *Uno enim excepto, quem aliusmodi atque omnes, natura finxit ; suos quisque habet charos.* *Priscianus lib. VI. col. 694 & 717. & lib. VII. col. 740. & lib. XIII. col. 960.*

Incerta ex iisdem.

Brunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit ; quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, ut laudet. Describit enim eos, quibus obvius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse. Deinde adjicit ; *Putares non ab illis Catonem, sed illos à Catone deprehensos.* Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm si ebrius tam venerabilis erat ? Nostræ tamen cœnæ, ut apparatus & impendii, sic temporis modus constet. Neque enim iis sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt, nisi ut simul laudent. *Ex Plinii lib. III. Epist. XII.*

C. etiam Cæsar, gravis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone : *Unius, inquit, arrogantia, superbique, dominatque.* *Ex A. Gellii lib. IV. cap. XVI.*

D.

De C. Julii Cæsaris in Catonem scriptis testimonia.

Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eò libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: Itaque misi librum ad Muscam, ut tuis librariis daret: Volo enim eum divulgari. *Ex Ciceronis lib. xii. ad Attic. Epist. xl.*

Hirtii epistolam si legeris; quæ mihi quasi *πρόπλασμα* videtur ejus vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. *Ex lib. xii. ad Attic. Epist. xli.*

Cùm mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse. *Ex Ciceronis ad Attic. lib. xiiii. Epist. l.*

Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. *Ex Ciceronis Topic. cap. xxv.*

M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquavit, quid aliud Dictator Cæsar, quàm, rescriptâ oratione, velut apud judices respondit? *Ex Taciti lib. iv. Annal. cap. xxxiv.*

Hisq̃ue usum C. Cæsarem in vituperando Catone notaverit Cicerone. *Ex Quintilianii lib. iii. Inst. Orat. cap. vii.*

Ut Catonem Tullius laudans, & duobus voluminibus Cæsar accusans. *Ex Martiani Capellæ lib. v. pag. 152.*

Majorem, quàm sint duo Cæsaris Anticatones.

Ex Juvenalis Sat. vi. 334.

Πυθέμεν δὲ ὡς ἱαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσατο δῆλον μὲν ἦν δηχθεὶς· ἴφ' ὃ δὲ, ἄλλων· εἴπε δ' ἔν. ὃ Κάτων φθοῖα σοι τὸ θανάτου, καὶ γὰρ σὺ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόμισας. Ὁ μὲν ἔν μὲν ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτῷ πρὸς Κάτωνα τιθιῶτα λόγῳ, ἢ δεκτὴ πρῶτος ἔχηται, ἢ δὲ ἐνδιαλλάξιως, σημειῶν εἶναι· πῶς γὰρ αἱ ἐφύσαστο ζῶντι, εἰς ἀναίσθητον ἐκχίας ὀργὴν τσοῦτην; Paullo post: Τεκμαίρονται καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνοι ἐκ ἐξ ἀπιχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντελέσθαι, διὰ τοιαύτην αἰτίαν. Ἐγραψεν Κικέρων ἰγκώμιον Κάτωνος, ὅμως τῷ λόγῳ θύμει Κάτων· καὶ πολλοὺς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰπὼς, ὑπὲρ τῷ δεινολάτῃ τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιθμένῳ ὑπόθεσιν. Τέτο ἦν αἰ Καίσαρα, κατηγορεῖν αὐτῷ νομίζοντα, τὸν τῷ τιθιῶτῳ δὲ αὐτὸν ἔπαινον· ἔγραψεν ἔν, πολλὰς τινὰς κατὰ τῷ Κάτωνος αἰτίας συναγαγόν· τὸ δὲ βέλτερον· Ἀλικάτων ἐπιγέγραπται· καὶ σπουδαγὰς ἔχει τῶν λόγων ἰκατέρῳ διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλὰς. *Ex Plutarcho in Cæs. pag. 733.*

Αὐτὸς δ' ἔν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀλληγραφῇ, παραλειπόμενος, μὴ γραμματικῷ λόγῳ ἀνδρὸς ἀνιξέειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος ἐφθυσὲς καὶ σχολῶν· ἐπὶ τῷ πολλῇ ἀγοῇ. *Ex Plutarcho in Cæs. p. 708.*

Ἐκ δὲ τούτων διείλεται τιμῶν καὶ φιλοφρονέμενοι, ὥς καὶ γράψασι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων, τόν τε λόγον αὐτὸν καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἰοικότα καὶ Θηραμένους, ἰπαινεῖν. Ὁ μὲν ὅν Κικέρωνος λόγος, Κάτωνος δὲ Καῖσαρος, Ἀλικαίων ἐπιγράφεται. *Ex Plutarcho in Cicer. p. 880.*

Κικέρωνος δὲ ποιήσας ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (Κάτωνα) καὶ ἐπὶ γράψας ΚΑΤΩΝ, ἀντίγραψε κατηγορίας ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐπιγράφει ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ. *Ex Appiani lib. II. B. C. pag. 499.*

Οὕτω γὰρ ἀναπαιθναυμάζει, ὥς, τὸ Κικέρωνος ἐγκώμιον μετὰ ταῦτα αὐτῷ (Κάτωνος) γράψας, ἀγανακτῆσαι μὲν μηδὲν, καίπερ καὶ ἐκείνῃ οἱ προσπολιμήσας βιβλίον δι' τι γράψαι, ὃ καὶ ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ ἐκάλεσεν. *Ex Dionis Cassii lib. XLIII. pag. 219. ed. Hanov.*

Ex libris de Analogiâ ad M. T. Ciceronem.

Reliquit & de Analogiâ duos libros, &c. *Ex Suetonio in Cæsare cap. LVI.*

C. Cæsar de Analogiâ libros edidit, sciens sine eâ neque ad philosophiam in quâ peritissimus erat, neque ad eloquentiam in quâ potentissimus, posse quempiam pervenire. *Ex Joannis Sarisberienfis Metalog. lib. I. cap. XXI. pag. 777.*

Ex lib. I.

Quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (*inquit, in me Intuens,*) de ratione Latinæ loquendi accuratissimè scripserit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quàm se dicere, laudem singularem; nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus; *Ac, si cogitata præclarè eloqui possent, nonnulli studio & usu laboraverunt; cujus te pæne principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum esse existimare debemus;* hunc facilem & quotidianum novisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus; sed etiam bene meritum de Populi Romani nomine & dignitate. *Ex Cicerone in Bruto cap. LXXII.*

C. Cæsar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeii socer, à quo familia & appellatio Cæsarum deinceps propagata est; vir ingenii præcellentis, sermonis præter alios suæ ætatis castissimi; in libris quos ad M. Ciceronem de Analogiâ scripsit, *harena* vitiosè dici existimabat, quod *harena* numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque *Cælum*, neque *Triticum*; contrà autem *Quadrigas*, etiam si currus unus equorum quatuor junctorum unum sit, plura-

K k

tivo

tivo semper numero dicendas putat, sicut *Arma*, & *Mænia* & *Comitia*, & *Inimicitias*, &c. *Paullo post* : Tunc prolato libro de Analogiâ primo, verba hæc ex eo pauca memoriæ mandavi : Nam quum prædixisset, neque *Cælum*, *Triticumve*, neque *Arenam* multitudinis significationem pati : Num tu, inquit, harum rerum naturâ accidere arbitraris, quoddam unam Terram, & plures Terras ; & Urbem, & Urbes ; & Imperium, & Imperia dicamus ? neque Quadrigas in unam nominis figuram redigere, neque Arenam in multitudinis appellationem convertere possimus ? *Ex A. Gellii lib. XIX. cap. VIII.*

Atque id quod à C. Cæsare, excellentis ingenii ac prudentiæ (ita *A. Gellius* ; *Macrobius*, providentiæ) viro, in primo de Analogiâ libro scriptum est, habe semper in memoriâ atque in pectore, ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum. *Ex A. Gell. lib. 1. cap. 10. & Macrobi. lib. 1. Saturnal. cap. 5.*

Ex lib. 11.

C. Cæsar in libro de Analogiâ secundo, hujus die & hujus specie dicendum putat. *Ex A. Gell. lib. 1X. cap. XIV.*

Panium Cæsar de Analogiâ libro secundo dici debere ait, sed *Verrius* contrâ ; nam *i* detractâ, *Panum* ait dici debere. *Ex Charisii lib. 1.*

Cæsar de Analogiâ secundo, *Fagos*, *Populos*, *Ulmos*. *Ex Charif. lib. 1.*

Cæsar de Analogiâ secundo, *Turbonem*, non *Turbinem*, etiam in tempestate dici debere ait, ut *Cato* *Catonis*, non ut homo hominis. *Ex Charif. lib. 1.*

Lacer an *Laceris* &c. Cæsar de Analogiâ secundo, nec non *Valgius* de rebus per epistolam quæsitis. *Ex Charif. lib. 1.*

Is homo, *Idem* compositum facit, nisi quia Cæsar libro secundo (de Analogiâ videlicet) singulariter *Idem*, pluraliter *Idem* dicendum affirmat ; sed consuetudo hoc non servat. *Ex Charisii lib. 1.*

Ex iisdem, non distincto libro.

C. Cæsar, gravis auctor linguæ Latinæ, in libris Analogicis omnia istiusmodi (puta *Senatu*, *Victu*, *Aspectu* &c.) sine *i* litterâ dicenda censet. *Ex A. Gellii lib. IV. cap. XVI.*

Hic & *hæc Samnis*, *hujus Samnitis*. Sic Cæsar de Analogiâ. *Ex Prisciani lib. VI. col. 707.*

Partum. Cæsar de Analogicis, *harum partum*. *Ex Charisii lib. 1. col. 114.*

Ex

*Ex iisdem, uti verosimile est, non adscripto tamen ubi
laudentur libro.*

Mihi autem placet Latinam rationem sequi quousque patitur decor. Neque enim jam *Calypsonem* dixerim, ut *Junonem*; quam secutos antiquos C. Cæsar, utitur hâc ratione declinandi. *Quintilianus lib. v. cap. v.*

M. Tullius & C. Cæsar, *mordeo memordi*; *pungo pepugi*; *spondeo spepondi*, dixerunt. A. Gellii *lib. vii. cap. ix.*

C. Cæsar ait *L* litterâ nominativo singulari neutro finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiant *E* litterâ terminata. *Huic animali, & ab hoc animali*; *huic puteali, & ab hoc puteali*. *Charisius lib. 1. col. 95.*

Aplustre, Omnium nominum, quæ sunt neutri generis & in *E* terminantur, ait Plinius, Cæsarem scisse eosdem esse ablativos, quales sunt dativi singulares. *Charisius lib. 1. col. 98.*

A, R, litteris nomina neutralia terminata, ait Cæsar, quòd dativo & ablativo pari jure funguntur; ut idem Plinius scribit. *Charisius lib. 1. col. 98.*

Jubar. Plinius ait inter cætera etiam istud Cæsarem dedisse præceptum, quòd neutra nomina, *AR* nominativo clausa, per *I* dativum ablativumque singulares ostendant: *Jubar* tamen & *Far* ab hâc regulâ dissidere: Nam *huic jubari* dicimus, *ab hâc jubare*; & *huic farri*, *ab hâc farre*. *Charisius lib. 1. col. 108.*

Ac ne illa ratio recepta est, quam Cæsar ponit in femininis, ut *puppin*, *vestim*, *pelvim*: Hôc enim modo & *ab hâc cani*, & *ab hâc cane*. *Charisius lib. 1.*

Tribus *I, I, I*, junctis qualis posset syllaba pronunciari? nam postremum *I* pro vocali est accipiendum; quod Cæsari artis Grammaticæ doctissimo placitum fuisse, à Victore quoque in arte Grammaticâ de syllabis comprobatur. *Priscianus lib. 1. col. 545.*

V, loco consonantis posita, eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos, quam apud Æoles digamma *F*, pro quo Cæsar hanc figuram *F* scribere voluit. Quòd quamvis illi rectè visum est, tamen consuetudo antiqua superavit. *Priscianus lib. 1. col. 545.*

Hæc polles pollinis, sic *Charisius*. *Probus* autem & Cæsar, *hæc pollen pollinis* declinaverunt. *Priscianus lib. vi. col. 708.*

Præterea Cæsar declinat, *pubis puberis*: Quidam, ut *Probus*, *pûbes puberis*: Quidam, *puber puberis*. *Priscianus lib. vi. col. 707.*

Quamvis Cæsar non incongruè potulit *ens* à verbo *sum*, *es*, *est*. *Priscianus lib. xviii.*

Hoc lutum atque *macellum* singulariter exire memento; licet *Memmius* ista *macella* dicat, & Cæsar *luta*. *Ex Velio Longo de Orthogr. col. 2244.*

Lacrumæ an *Lacrimæ*, *Maxumus* an *Maximus*, & si quæ similia sunt, scribi debeant, quæsitum est. *Terentius Varro* tradidit Cæsa-

rem per *I* ejusmodi verba solitum esse enunciare & scribere: Inde, propter auctoritatem tanti viri, consuetudinem factam. Sed ego in antiquorum, &c. Cassiodorus ex Anaxo Cornuto de *Orthographiâ* col. 2284. Vide & Quintilianum *Inst. Orat. lib. I. cap. VII.*

Variè etiam scriptitatum est, *Mancupium, Aucupium, Manubiæ*: Siquidem C. Cæsar per *I* scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. Ex Velio de *Orthographiâ* col. 2228.

An ideo minor est M. Tullius orator, quòd idem artis hujus (*Grammaticæ*) diligentissimus fuit; & in filio, ut in epistolis apparet, rectè loquendi usquequaque asper quoque exactor? aut vim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogiâ libri? Quintilianus *lib. I. cap. VII.*

Apophtegmata.

Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium. Et, ut Servius frater tuus, quem litteratissimum fuisse judico, facilè diceret, *hic versus Plauti non est, hic est*, quòd tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, & consuetudine legendi: Sic audio Cæsarem, quum volumina jam confecerit *Ἀποφθ. γράτων*, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere: Quod eò nunc magis facit, quia vivunt mecum ferè quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis, quum dixi, nec illiterata nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandavit. Sic sit, ut, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. Cicero *lib. IX. ad Famil. Epist. XVI.*

Diſſa Colleſtanea.

Feruntur & à puero & ab adoleſcentulo quædam scripta, &c. item *Diſſa colleſtanea*. Quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. Suetonius in *Cæsare, cap. LVI.*

Ephemerides.

C. Julius Cæsar quum dimicaret in Galliâ, &, ab hoste raptus, equo ejus portaretur armatus; occurrit quidam ex hostibus, qui eum noſſet; & insultans ait, *Cæſar, Cæſar*, quod, Gallorum linguâ, *Dimitte*, ſignificat: Et ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipſe Cæſar in *Ephemeride* ſuâ dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Servius in *lib. XI. Æn. verſ. 743.*

Libri auſpiciorum.

Contrà Julius Cæſar, *XVI* Auſpiciorum libro, negat nundinis concionem advocari poſſe, id est, cum populo agi, adeoque nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe. Macrobius *lib. I. Saturnal. cap. XVI.*

Auguralia.

Auguralia.

Cæsar in auguralibus : *Si sincera pecus erat. Priscianus lib. vi. col. 719.*

De Divinatione.

Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsaris secutus videtur : Cujus etiam ex Oratione, quæ inscribitur *Pro Sardinis*, ad verbum nonnulla transtulit in Divinationem suam. Suetonius in *Cæsare cap. lv.* [*Erunt foris, qui hoc ad Orationum Fragmenta pertinere existimabant.*]

Astronomica.

Julius Cæsar, ut Siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis hausit ; ita, hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Macrobius *lib. i. Saturnal. cap. xvi.*

Tres autem fuere sectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca : His addidit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat ; Sositene perito scientiæ ejus adhibito. *Ex Plinii lib. xviii. cap. xxv.*

A Brumâ in Favonium Cæsari nobilia sidera significant ; *iii Kal. Januarii*, matutino Canis occidens. *Paullo post* : Pridie Nonas Januarii Cæsari Delphinus matutino exoritur, & postero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. *Paullo post* : A Favonio in æquinoctium vernum Cæsari significat *xvii Kal. Martii* triduum variè : Et *viii Kal. Hirundinis* visu, & postero die Arcturi exortu vesperino. Item *iii Nonas Martii* Cæsar Cancrî exortu id fieri observavit. *Paullo post* : Cæsar & Idus Martias ferales sibi annotavit, Scorpionis occasu. *Paullo post* : *iii Nonas Aprilis* in Atticâ Vergiliæ vesperi occultantur : Eadem postridiæ in Bœotiâ : Cæsari autem & Chaldæis, Nonis. *Paullo post* : Cæsari *vi Idus* significatur imber, Libræ occasu : *xiv. Kal. Maii* Ægypto Suculæ occidunt vesperi, Idus vehemens, & terrâ marique turbidum ; *xvi, Atticæ* ; *xv, Cæsari*, continuoque triduo significat : *Paullo post* : *vi Nonas Maii* Cæsari Suculæ matutino exoriuntur, & *viii. Idus* Capella pluvialis. Plinius *lib. xviii. cap. xxvi.*

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridiæ Arcturi occasus matutini. *Paullo post* : *xi Kal.* Cæsari Orionis gladius occidere incipit : *iii Non. Junii* Cæsari & Assyriæ Aquila vesperi oritur, &c. *xi Kal.* ejusdem, Orionis gladius Cæsari occidere incipit. *Ex Plinii lib. xviii. cap. xxvii.*

A solstitio ad Fidiculæ occasum *vi Kal. Junii* Cæsari Orion exoritur. *Paullo post* : *xviii Kal. Augusti*, Ægypto Aquila occidit matutino, Eteharumque prodromi status incipiunt, quod Cæsar *x Kal.* sentire Italiam existimavit. *Paullo post* : Aquila Atticæ matutino occidit :

occidit: III Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Cæsari
immergitur. *Ex Plinii lib. xviii. cap. xxviii.*

De Sideribus,

etiam aliquid poeticum edidit.

Sed nec aliquis pæne Latinorum de hâc arte Institutionis libros
scripsit, nisi paucos versus Julius Cæsar, & ipsos tamen de alieno
opere mutuatus. *Jul. Firmicus Mathes. lib. ii. initio.*

Exsecutus est etiam horum Siderum numerum Græcè Aratus,
Poeta disertissimus; Latine vero Cæsar, & decus eloquentiæ Tul-
lius. Sed hi tantum nomina ipsorum & ortus, non autem apoteles-
matum auctoritatem ediderunt: Ita ut mihi videantur non aliquâ
Astrologiæ scientiâ, sed Poeticâ potiùs elati licentiâ, docilis sermo-
nis studia protulisse. *Jul. Firmicus Mathes. lib. viii. cap. v.*

Poemata.

Reliquit & de Analogiâ libros duos, & Anticatones totidem, ac
præterea Poema quod inscribitur Iter. Quorum librorum primos,
in transitu Alpium, cum ex citeriore Galliâ, conventibus peractis,
ad exercitum rediret; sequentes, sub tempus Mundensis prælii fe-
cit; novissimum, dum ab Urbe in Hispaniam ulteriorem iv & xx
die pervenit. *Suetonius in Cæsare cap. lvi. Vide & Julium Cel-
sum pag. 239.*

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quædam scripta: Ut
Laudes Herculis, tragedia *OEdipus*, &c. quos omnes libellos vetuit
Augustus publicari. *Suetonius in Cæsare cap. lvi.*

Olus quoque silvestre est trium foliorum, D. Julii carminibus
præcipuè jocisque militaribus celebratum: Alternis quippe versibus
exprobravere lapsana se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum
parsimoniam cavillantes. Est autem id cyma silvestris. *Plinius
lib. xix. cap. vii.*

*Donatus, vel potius Suetonius, in vitâ Terentii, hos C. Julii
Cæsaris nomine versus profert.*

Tu quoque, tu in summis, ô dimidiate Menander,
Poneris, & meritò, puri sermonis amator;
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hâc despectus parte jaceres,
Unum hoc maceror & doleo tibi deesse, Terenti,

*Sequens etiam Epigramma C. Julio Cæsari quidam adscribunt,
alii Germanico.*

Thrax puer astricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.

Pumque

Dúmque imæ partes rapido traherentur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urnâ,
Hoc peperit flammis, cætera, dixit, aquis.

Illud vero distichon.

FELTRIA. PERPETUO. NIVIVM.
DAMNATA. RIGORE.
TERRA. MIHI. POSTHAC. NON.
HABITANDA. VALE.

falso Cæsari adscriptum est; etsi quidam in membranâ, alii in saxo exstare dicunt.

Aiunt quoque Cæsaris Decretum, Viterbii in Hetruriâ inventum; hoc exemplo:

C. JULIVS. CÆSAR. M. TVLLIVM. C.
CERONEM. OB. EGREGIAS. EJVS. VIR-
TVTES. SINGVLARES. ANIMI. DOTES.
PER. TOTVM. ORBEM. NOSTRIS. ARMIS.
VIRTUTEQUE. PERDOMITUM. SALVUM.
ET. INCOLUMEM. ESSE. JUBEMUS. C.
JABOLENUS. [Nugæ.]

Incerta.

Unguenta dicuntur à locis; ut Telinum, cujus Julius Cæsar meminit, dicens; Corpúsque suavi Telino unguimur. Hoc conficiebatur in Insula Telo, quæ est una ex Cycladibus, &c. Isidorus lib. iv. Origin. cap. xii.

[*Incertum hoc ab Fulvio Ursino Fragmentis de Analogiâ. Ut & illud ex Nonio in Voce Cinis, nec non locus Plinii ex lib. vii. cap. xxx. ubi alloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit causæ cur hoc fecerit, comminisci non potui. Quocirca inter INCERTA referendum duxi. Nisi quis potius Cæsari Straboni, non Dictatori,tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita una vocula scripseris, erit integer Senarius:*

Corpúsque suavi Telini unguine unguimur.

Idem Ursinus ex Prisciani lib. viii. Fragmentum hoc:

C. Cæsar, quæ res augurantur, οἰωνοκρονῆσαι, ad Auguralia transfulerat: Ego prætermisi, cum isto Prisciani loco non Caius Cæsar, sed Lucius Cæsar legatur. Non est quòd corruptum aliquis existimet. Citatur nominatim L. Cæsar à Festo, in voce Majorem. Ex eodem fortassis est quod apud Servium nuper ex Petri Danielis & Fuldanæ bibliothecæ membranis editum habemus, Commentario ad Æneidos Vergilii lib. i. Occiso, inquit, Mezentio, Ascanium, sicut J. Cæsar (verosimile mihi sit legendum L. Cæsar) scribit, Julum cœptum

cæptum vocari dicunt, vel quasi *κόλον*, id est, sagittandi peritum; vel à prima barbæ languine, quam *κόλον* Græci dicunt, quæ ei tempore victoriæ nascebatur. *Hæc ibi.*

Similiter expunxi quod inter Fragmenta Epistolarum legebatur; Vesperâ fatigatus, luce dormitans.

Non enim apud Charisium lib. 11. unde hæc descripta sunt, nominatur Julius Cæsar; sed Aurelius Cæsar, lib. 11. f. 11. Epistolarum ad Frontonem. Quo comperto, auctoritatem Civis Romani insuper habui. Sed quid spuris his diutius immoror; quin legitima, si quæ porro restant, Fragmenta colligo? Scal.]

Apud Cæsarem & Catulum & Calvum lectum est: *Quum jam fulva cinis fueris. Nonius in voce Cinis p. 224.*

Salve, primus omnium parens Patriæ appellate, primus in togâ triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ Latinarumque litterarum parens; atque (ut Dictator Cæsar, hostis quondam tuus, de te scripsit,) omnium triumphorum lauream adepte majorem, quantò plus est ingenii Romani terminos in tantum promovisse, quàm imperii. Plinius *lib. VII. cap. xxx. in fine, ubi de Cicerone.*

Cicero, Caussarum XIII: *Re venditâ, iterum emptâ; unde manifestum sit venita non dici, sed aut venditata aut vendita, ut Cicero. C. Cæsar: Possessiones redimi, eas postea pluris venditas. Diomedes lib. 1. col. 366.*

Esseda, vehiculi vel currûs genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III. *Multa millia equitum atque essedariorum habet. Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. Junius Philargyrius in Virgilii Georg. III. v. 204.*

Augustus quoque in Epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat, quod is *Calidum* dicere quàm *Caldum* (in libris forte de Analogiâ) malit: Non quia illud non sit Latinum, sed quia sit otiosum, &, ut ipse Græco verbo significavit, *ωπρίστος*. Quintilianus *lib. 1. cap. VI. pag. 41.*

Castulonenses, qui Cæsari *venales* appellantur. Plinius *Hist. Nat. lib. III. cap. III.*

C. Julii Cæsaris dicta.

Tu, quæso, quidquid novi (multa autem exspecto) scribere ne pigrere. In his, de Sexto, satisne certum; maximè autem de Bruto nostro. De quo quidem ille, ad quem diverti, Cæsarem solitum dicere; *Magni refert, hic quid velit; sed quidquid volt, valde volt.* Idque eum animadvertisse, quum pro Deiotaro Nicæ dixerit, valde vehementer eum visum & liberè dicere. Cicero *lib. XIV. ad Atticum Epist. 1.*

Proximè quum, Sestii rogatu, apud eum fuisset; exspectarémque sedens, quoad vocarer; dixisse eum: *Ego dubitem, quin summo*
in

in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nec suo commodo me convenire possit? Atqui, si quisquam est facilis, hic est: Tamen non dubito, quin me malè oderit. Cicero lib. xiv. ad Attic. Epist. 1.

Aiebat Cæsarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, quum expectarem sedens, dixisse: *Ego nunc tam sim stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tam diu sedens meum commodum expectet? Cicero lib. xiv. ad Attic. Epist. 11.*

Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos post dies frequenti curiâ jactaret, invitis & gementibus adversariis adeptum se quæ concupisset; proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: Ac, negante quodam per contumeliam, *facile hoc ulli femina fore;* responderit quasi alludens; *In Assyriâ quoque regnâsse Semiramis; magnâque Asiæ partem, Amazonas tenuisse quondam. Suetonius in Cæsare cap. xxii.*

Pharalicâ acie cæcos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: *Hoc voluerunt: Tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem. Suetonius in Cæsare cap. xxx. Vide & Plutarchum in Cæs. pag. 730. A.*

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provincie ejus finis erat, paullulum constitit; ac, reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *etiam nunc, inquit, regredi possumus: Quod si ponticulum transferimus, omnia armis agenda erunt. Suetonius in Cæsare cap. xxxi.*

Cunctanti, ostentum tale factum est. Quidam eximiâ magnitudine & formâ, &c. Tunc Cæsar, *Eatur, inquit, quo Deorum ostenta, & inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea est, inquit. Suetonius in Cæsare cap. xxxii.*

Romam iter convertit; appellatisque de Rep. Patribus, validissimas Pompeii copias, quæ sub tribus legatis M. Petreio & L. Afranio & M. Varrone in Hispaniâ erant, invasit; professus ante inter suos, *Ire se ad exercitum sine duce, & inde reversurum ad ducem sine exercitu. Suetonius in Cæsare cap. xxxiv.*

Prolapsus in egressu navis, verso ad melius omine, *Teneo te, inquit, Africa. Suetonius in Cæsare cap. lix.*

Jactare solitus, *Milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse: Nec Milites eos pro concione, sed blandiori nomine Commilitones appellabat. Suetonius in Cæsare cap. lxxvii.*

Quosdam infimi generis, ad amplissimos honores provexit. Quum ob id culparetur; professus est palàm, *si grassatorum & sicariorum ope in tuendâ suâ dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum. Suetonius in Cæsare cap. lxxii.*

Interrogatus cur repudiâset uxorem, *Quoniam, inquit, meos tam suspicione, quàm crimine, judico carere oportere. Suetonius in Cæsare cap. lxxiv.*

Acie

Acie Pharsalicâ proclamavit, *Ut civibus parceretur*. Suetonius in *Cæsare cap. LXXV. Vide & Florum lib. IV. cap. II. 50.*

Nec minoris impotentia voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit: *Nihil esse Rempublicam; appellationem modo, sine corpore ac specie. Sullam nescisse litteras, qui dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius jam loqui secum, ac pro legibus habere quæ dicat.* Suetonius in *Cæsare cap. LXXVII.*

Eoque arrogantia progressus est, ut Haruspice tristitia & sine corde exta sacra quodam nunciante, *Futura diceret lætiora, quum vellet; nec pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset.* Suetonius in *Cæsare cap. LXXVII.*

Triumphanti & subsellia Tribunitia prætervehenti sibi unum è collegio Pontium Aquilam non assurrexisse, adeò indignatus, ut proclamaverit; *Repete ergo à me, Aquila, Rempublicam Tribunus: Nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione, polliceri, Si tamen per Pontium Aquilam licuerit.* Suetonius in *Cæsare cap. LXXVIII.*

Plebi Regem se salutanti, *Cæsarem se non Regem esse* respondit, Suetonius in *Cæsare cap. LXXIX.*

De quo genere optimè C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse, *Si cantas, malè cantas: Si legis, cantas.* Quintilianus lib. I. cap. VIII. *Habet & Joan. Sarisberienfis Metal. lib. I. cap. XXI. pag. 777.*

Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis aut jactantiam minuât: Quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpicianâ, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, *Nunquam fugiens respexeris*, inquit: Aut crimen objectum, ut Cicero, &c. Quintilianus lib. VI. cap. III.

Est & illa ex ironiâ fictio, quâ usus est C. Cæsar. Nam quum testis diceret, à reo femina sua ferro petita; & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: *Quid enim faceret*, inquit, *quum tu galeam & lorica haberes?* Quintilianus lib. VI. cap. III.

Demetrio Megæ Siculo Dolabella rogatu meo civitatem à Cæsare impetravit: Quâ in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in quâ nomina Civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset; eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, *Nihil esse, quod de Megâ vereretur; beneficium suum in eo manere.* Cicero lib. XIIII. ad Famil. Epist. XXXVI. ad Acilium.

C. Cæsar cum fortè conscendens navem lapsus esset, *Teneo te, terra mater*, inquit; quâ interpretatione effecit, ut repetiturus illas, à quibus proficiscebatur, terras videretur. Ex Frontini *Strateg. lib. I. cap. XII. 2.*

Cæsar

Cæsar dicebat, *idem esse sibi confilium adversus hostem, quod ple-
risque medicis contra vitia corporum, fame potius quàm ferro superandi.*
Ex Frontini Strateg. lib. iv. cap. vii. 1.

Τῆς δ' ἡμέρας ἐστάσης (qua pontifex maximus erat eligendus,) καὶ
τῆς μητρὸς (Καίσαρος) ἐπὶ τὰς θύρας αὐτὸν ἐκ ἀδακρυτῇ προσιμπέσσης,
ἀσπασάμενος αὐτὴν, Ὡ μῆτις, εἶπεν, τήμερον ἢ ἀρχιερία τὸν υἱὸν, ἢ φυγάδα,
ἔψυ. Plutarchus in *Cæs.* p. 710.

Τὸν δὲ Κάισαρα σκεδάσαίλα πρὸς αὐτὰς εἰπὺν, Εγὼ μὲν ἐβελόμην παρὰ
τέτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος, ἢ παρὰ Ῥωμαίοις δεύτερος. *Ex Plutarcho in*
Cæs. pag. 712.

Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικῶτος μὲν ὢν Ἀλέξανδρος, ἥδη
τοσούτων ἐκασίλευεν, ἱμοὶ δὲ λαμπρὸν ἔδην πέπρακται; Plutarchus in *Cæs.*
pag. 713.

Ἦρκει γὰρ (ἔφη Καῖσαρ) τὸ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἀπαρίσκεισιν· ὁ δὲ τὴν τοιαύτην
ἀγροικίαν ἐξιλύγων, αὐτὸς ἔστιν ἀγροικός. Plutarchus in *Cæs. pag. 716.*

Οὐκ, ἔφη, τὸν αὐτὸν ὄπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι· σὺ δὲ εἰ τοῖς πρᾶττοιμοῖς
δυσκολαίεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἅπιθι· παρρησίας γὰρ εἴ δέῃται πόλεμος. ὅταν
δὲ καταθῶμαι τὰ ὄπλα, συμβάσειν γινομένων, τότε παριῶν δημαγωγήσεις, &c.
Ex Plutarcho in Cæs. pag. 725.

Ἰθι, γυναῖς, τόλμα καὶ δέδιθι μηδὲν· Κάισαρα φέρις, καὶ τὴν Καίσαρος
τύχην συμπέλασαν. Plutarchus in *Cæsare, pag. 726. Vide* Ἔ Appi-
anum *lib. 11. B. C. pag. 463.*

Ὡς ἔππε αὐτῷ προσήχθη, τέτω μὲν, ἔφη νικήσας χρῆσθαι πρὸς τὴν
διωξιν, νῦν δὲ ἴσμεν ἐπὶ τὴς πολέμιος· καὶ πικρὸς ὀρμήσας ἐπέβαλεν. *Ibid.*

Σήμερον αἱ ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολέμοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον. Plutarchus
in *Cæs. pag. 727. Ἔ Appianus, lib. 11. B. C. pag. 467.*

Ὡ Κάτων, φρονῶ σοι τὴν θανάτου· καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας.
Plutarchus in *Cæs. pag. 733. Ἔ Appianus, lib. 11. B. C. pag. 490.*

Λίγεται ὁ Καῖσαρ εἰπὺν, ὡς δικαιότερα λίγοι μὲν Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι
Βρῆτον ἐκ αὐτοῦ παρίλθοι. Plutarchus in *Cæs. pag. 737. Ἔ Appianus,*
lib. 11. B. C. pag. 498.

Ἀναμένει τέτο τὸ δέριμα Βρῆτον. *Ex Plutarcho in Cæs. pag. 737.*

Τί φαίνεται βεβλῆμενος ὑμῖν Κάσσιος; ἱμοὶ μὲν γὰρ ἐ λῖαν ἀρίσκει, λῖαν
ὠχρὸς ὢν. Et paullo post. Οὐ πάνυ τέττες δέδοικα τὴς παχέως καὶ
κομῆτας, μᾶλλον δὲ τὴς ὠχρῆς καὶ λιπῆς ἐκείνης· Κάσσιον λέγων καὶ Βρῆτον.
Ex Plutarchi Cæs. pag. 737.

Αἱ μὲν δὲ Μάρθαι εἰδοὶ πᾶρσιον· ὁ δὲ ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἶποι, Ναὶ
παρῶναι, ἀλλ' ἐ παραληλύθασιν. Plutarchus in *Cæs. pag. 737.*

Ἐμπιστόν· λόγῳ ποῖος ἄρα τῶν θανάτων ἄριστος; ἀπαίτας φθάσας
ἐξεβόησεν, Ὁ ἀπροσδόκητος. *Ex Plutarcho in Cæs. pag. 737. Vide* Ἔ
Appianum, *lib. 11. B. C. pag. 500.*

Φασὶ τὸν Κάισαρα τῷ μηνύοντι ἀποκρίνασθαι, κόπιοντα τὴν λαβὴν τῷ ξίφει,
ἦδε μοι δώσῃ. *Ex Appiani lib. 11. B. C. pag. 433.*

Ἀθηναίους

Ἀθηναίους αἰτῆσαι συγγνώμην ἐπειδὴ, καὶ ἐπιτεῖ, Ποσειδῶν ἡμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἢ δόξα τῶν προγόνων περισώσει; Appianus *lib.* 11. *B. C. pag.* 482.

Ἔσται τὸτο τέλος· ἡμεῖς τε τῷ βίῳ, καὶ ὑμῖν τῶν γρατειῶν. Et paullo post. Φασὶν αὐτὸν (Καίσαρα) εἰπεῖν, Ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, οὐδὲ περὶ ψυχῆς. Ex Appiani *lib.* 11. *B. C. pag.* 493.

Οὐδὲν ἀτυχέστερον, ἔφη, διηκνῆς φυλακῆς· ἐστὶ γὰρ αἰεὶ διδόντο. Appianus, *lib.* 11. *B. C. pag.* 496.

De C. Julio Cæsare.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum fere omnium Oratorum Latinè loqui elegantissimè; nec id solùm domesticâ consuetudine, ut dudum de Læliorum & Domitiorum familiis audiebamus; sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris & iis quidem reconditis & exquisitis est consecutus. Ex Cicerone in *Bruto cap.* LXXII.

Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum Oratoris, &c. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam purâ & incorruptâ consuetudine emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ, etiam si Orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est,) adjungit ille oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: Splendidam quandam minimèque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, formâ etiam magnificâ, & generosâ quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem ejus, &c. atque etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: Nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracto. Sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deteruit, &c. Ex Cicerone in *Bruto cap.* LXXV.

C. Julius Cæsar historiographus Romanorum nullus est. Commentarii belli Gallici, quorum ad vos manavit opinio, tantùm existant: Nec, quantum ad historiam, quod compertum habeam, quicquam aliud: Nam cæterarum ejus rerum gestarum, postquam idem Julius totius penè orbis caufarum molibus est oppressus, Hirtius ejus notarius in commentarios seriem referendam suscepit. Ex *Lupi Abbatis Ferrariensis Epist.* xxxvii.

Quid Oratorum? quem antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornator,

ornatior, aut elegantior? *Ex Cicerone ad Corn. Nepotem apud Suetonium in Cæsare, cap. LV. Vide amplissimam Cæsaris laudationem apud Plinium Hist. Nat. lib. VII. cap. XXV. & apud Ciceronem pro M. Marcello.*

Sed bene loquendi, de Catulis opinio non minor; sale verò & facetiis, Cæsar vicit omnes. *Ex Ciceronis lib. I. de Offic. cap. XXXVII.*

Reliquit & rerum suarum Commentarios, Gallici civilisque belli Pompeiani; nam Alexandrini, Africique, & Hispaniensis, incertus auctor est: Alii enim Oppium putant, alii Hirtium; qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit. *Paullo post: Pollio Asinius parum diligenter, parumque integrâ veritate compositos putat; quum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta, temere crediderit; & quæ per se, vel consulto vel etiam memoriâ lapsus, perperam ediderit: Existimâtque rescripturum & correcturum fuisse. Ex Suetonio in Cæsare cap. LVI.*

C. vero Cæsar si tantum foro vacâisset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat: Exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus propriè studiosus fuit, elegantia. *Ex Quintiliano lib. X. cap. I.*

Quid tamen nocet vim Cæsaris, asperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi quibusdam in locis assumere? *Ex Quintiliani lib. X. cap. II.*

Hinc vim Cæsaris, indolem Cœlii, subtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbiteriam Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatem Calvi reperiemus. *Ex Quintiliani lib. XII. cap. X.*

At strictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero. *Ex Auctore Dialogi de oratoribus, cap. XXV.*

Λίγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικὰς ὁ Καῖσαρ ἄριστα, καὶ διαπονήσαι φιλοτιμώτατα τὴν φύσιν, ὥς τὰ δευτεράια μὲν ἀδριάντως ἔχειν. *Ex Plutarcho in Cæs. pag. 708.*

Ἐν δὲ Ρώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τὴν λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπιν. *Ex Plutarcho in Cæs. pag. 708.*

Ac mihi ex Græcis, orationes Lyfiæ ostentat; ex nostris, Gracchorum Catonisque; quorum sane plurimæ sunt circumcisæ & breves. Ego Lyfiæ, Demosthenem, Æschinem, Hyperidem, multosque præterea; Gracchis & Catoni, Pollionem, Cæsarem, Cœlium, imprimis M. Tullium oppono; cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. *Ex Plinii lib. I. Epist. XX.*

Sed ego vereor ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollionem, M. Messalam, &c. Divum Julium, Divum Augustum, Divum Nervam, Tib. Cæsarem, &c. *Ex Plinii lib. V. Epist. III.*

Dictator

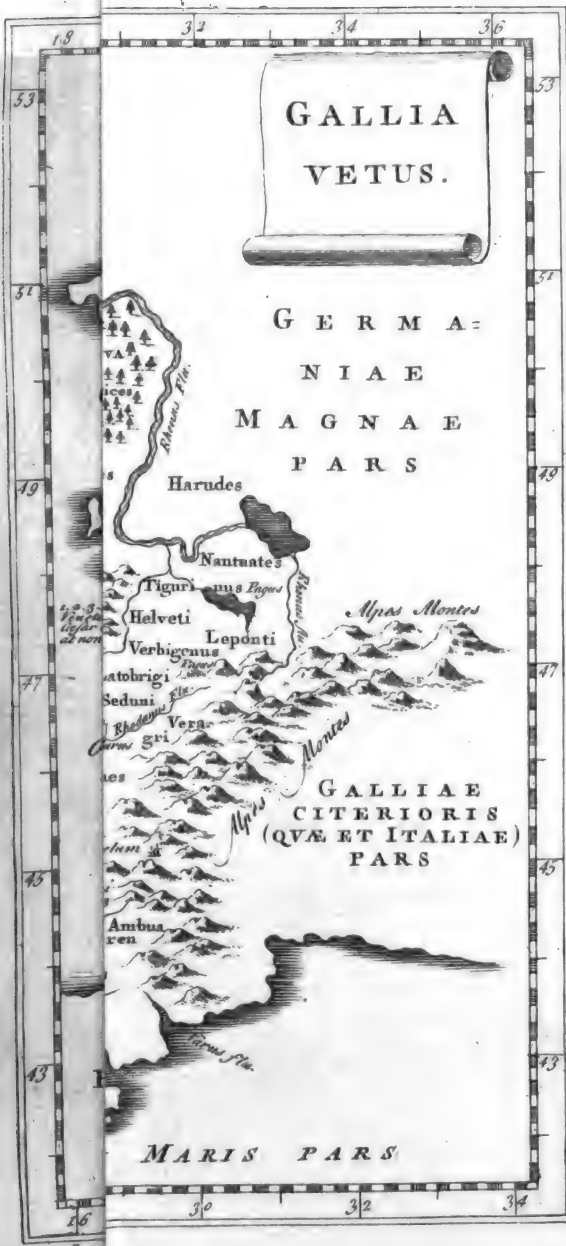
Dictator Cæsar summis oratoribus æmulus. *Ex Taciti Ann. lib. XIII. cap. III.*

Summus auctorum D. Julius. *Ex Tacito de Morib. Germ. cap. XXVIII.*

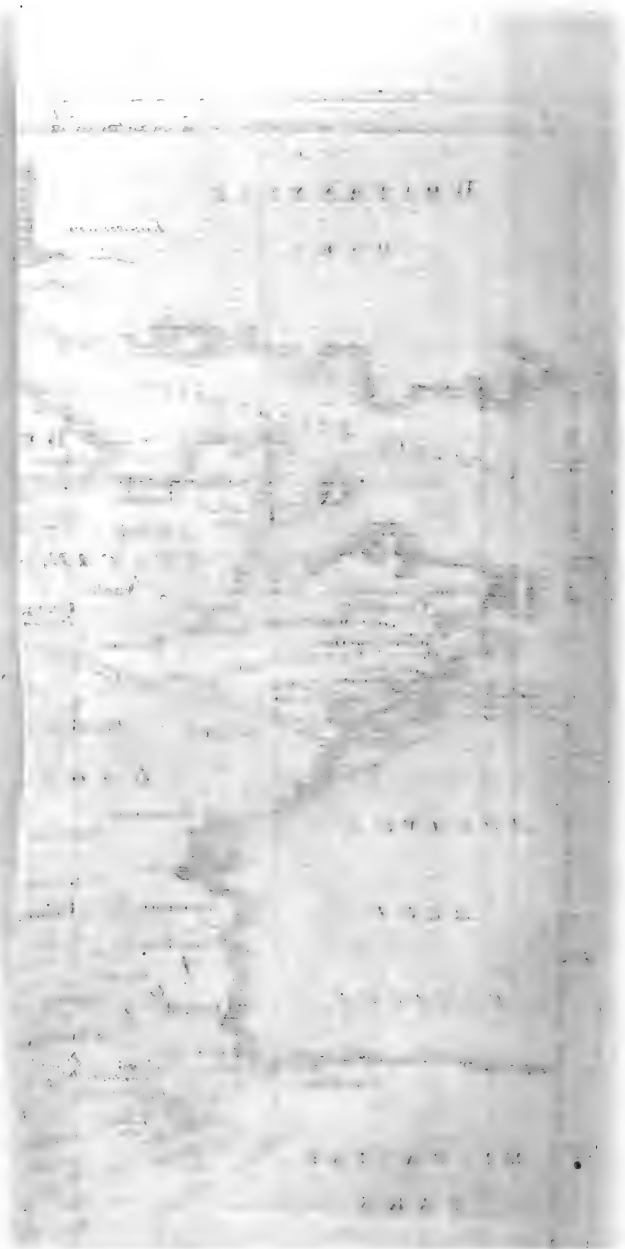
C. Cæsarem Dictatorem —; studia certandi, dictandi, lectitandique, sibi mutuo vendicavere. Et licet in personâ unius ejusdémque tempore suo principis viri, castrensis oratoriæque scientiæ cura certaverit fermè gloriâ æquipari; idem tamen nunquam se satis duxit in utriusque artis arce compositum, priusquam vestri Arpinatis testimonio anteferretur cæteris mortalibus. *Ex Sidonii Apollinaris lib. VIII. Epist. VI. Vide & lib. IX. Ep. XIV.*

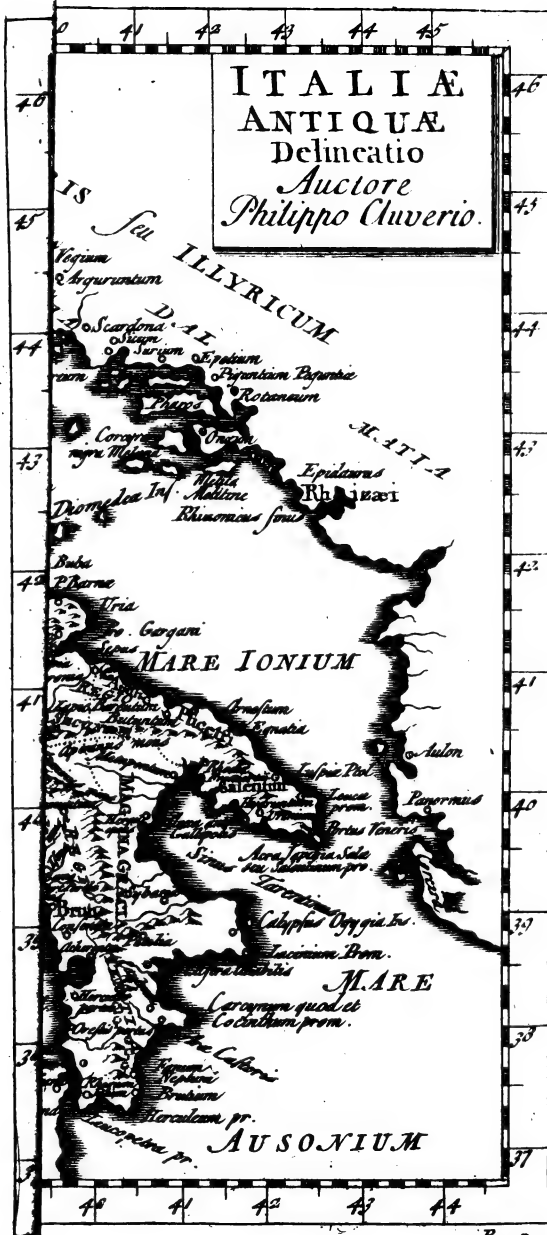

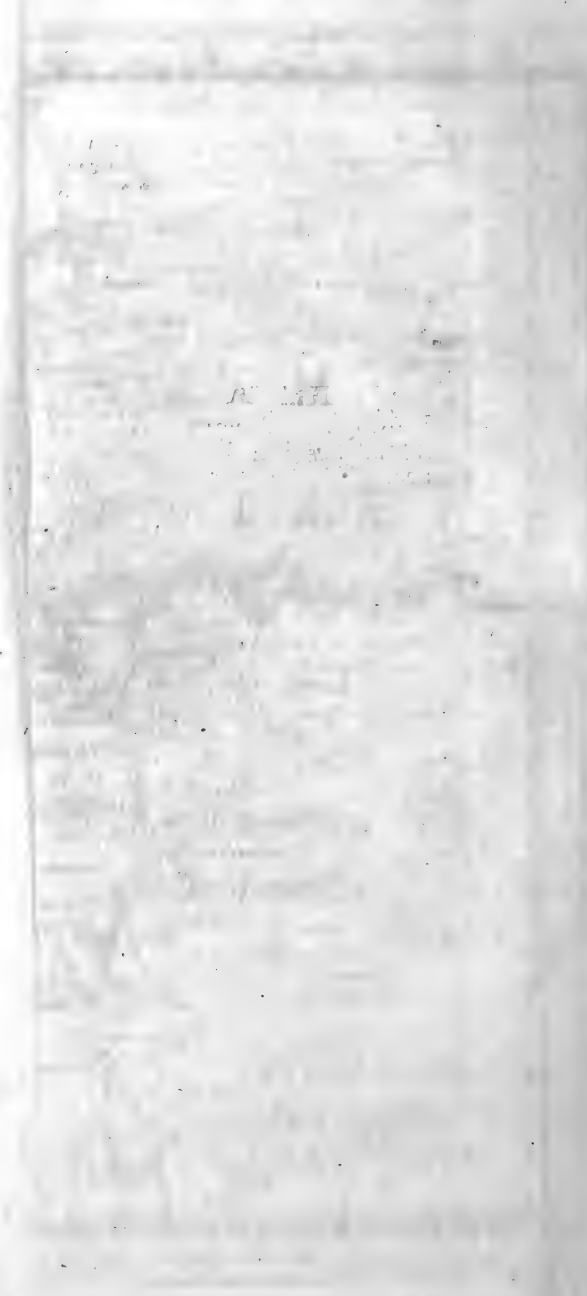
NOMINA

N O M I N A

Populorum, Oppidorum, Fluviorum, &c.

Quæ apud Cæsarem reperiuntur.

A Carnania. Regio Epiri.
Carnia.
 Achaia. reg. Peloponnesi.
le Duché de Clarence.
 Acilla, sive Acholla. Urbs Africæ.
 Adduadubis. *Vide* Dubis.
 Adrumetum. Oppid. Afr. *Toulba*
sive Mahometta.
 Aduaticæ. *Vide* Atuaticæ.
 Ædui. pop. Gallix. *l'Autunois.*
 Ægimurus. insula maris Africi.
la Galetta.
 Æginium. oppid. Thessaliæ.
 Ægyptus.
 Ætolia. regio Græciæ. *Artinia.* Al.
il Despotato.
 Agar. oppid. Africæ. nescitur.
 Agendicum. Urbs Senonum, *Sens.*
 Alba. oppid. Latii, in Italiâ. *Al-*
bano.
 Albici. pop. Gallix. Qui sint, ne-
 scitur. Quibusdam, *ceux de Vi-*
viens.
 Alefia, sive Alexia. Mandubiorum
 oppidum: *Alife.* *Vide* Mandu-
 bii.
 Alexandria. Urbs Ægypti. *Scande-*
ria.
 Allobroges. *Sabaudi.*
 Alpes, Montes.
 Amagetobria. Urbs Gallix. nesci-
 tur.
 Amantia. Oppid. Macedoniæ. *Porto*
Raguseo.

Amanus, mons Syriæ, *M. di Scan-*
derona.
 Ambarri. pop. Gallix. incertum.
 Ambialites. pop. Gallix. *ceux de*
Lamballe en Bretagne. Sed *cre-*
datur corruptum ex Ambiani.
 Ambianum. Oppidum Belgarum.
Amiens.
 Ambibari. pop. Gallix. *ceux d'Am-*
bie en Normandie.
 Ambivareti. pop. Gallix. *les Viva-*
rais.
 Ambivariti. *Brabantini.* Incertum.
 Ambracia. Urbs Epiri. *l'Arta.*
 Amphiloichi. pop. Epiri. *Ansi-*
loca.
 Amphipolis. Urbs Macedoniæ.
Christopoli seu *Emboli.*
 Anartes. pop. Germaniæ. *Walachi,*
Servii, Bulgari. Incertum.
 Anas. fluv. Hispan. *Guadiana* sive
Rio Roydera.
 Ancalites, Britanni. *The Hundred*
of Henley, Camdeno.
 Ancona, Urbs Italiæ. *Ancona.*
 Andes. pop. Gallix. *Le Duché*
d'Anjou.
 Antiochia. Urbs Syriæ. *Antachia.*
 Antuates. *Vide* Nantuates.
 Apollonia. Urbs Macedoniæ. *Pi-*
ergo.
 Aponiana. Insula prope Lilybæum,
 promontorium Siciliæ.

Apsus.

Nomina Populorum,

Apsus. fluv. Macedoniæ. *Aspro.*
Al. Ureo. Al. *Spirnaxa.*
Apulia. reg. Italiæ. *Puglia.*
Aquilaria. opp. Africæ, prope Clupeam.
Aquileia. Urbs Italiæ. *Aquilegia.*
Aquitania. regio Galliæ. *Guienne.*
Arar. fluv. Galliæ. *La Saone, vel Sône.*
Arduenna. Silva. *Forest d'Ardenne.*
Arecomici. *Vide Volcæ.*
Arelate. Urbs Galliæ. *Arles.*
Ariminum. Urbs Italiæ. *Rimini.*
Armenia minor. reg. Asiæ. *Aladuli.*
Armoricæ civitates. *La Bretagne.*
Arretium. Urbs Etruriæ in Italiâ. *Arezo.*
Arverni. pop. Galliæ. *le pays d'Auvergne.*
Asculum. oppid. Italiæ. *Ascoli.*
Ascurum. oppid. maritum. Mauritanicæ.
Asparagium. oppid. Macedoniæ.
Aspavia. oppid. Hispan. Bart. *Espejo.*
Asta. oppid. Hispan. Bæt. *Massa de Asta.* Al. *Xerez de la Fontera.*
Ategua. oppid. Hispan. Bæt. *Tebala Veja.*
Atrebatæ. pop. Gall. *le Pays d'Artois.*
Atuatici. *Leodienses.* Al. *le Comté de Namur.* Al. *Bosteduc.*
Atuatuca. pag. Belgii. *Tongren, Tungri.*
Avaricum. Urbs Aquitanicæ. *Bourges.*
Aulerci Eburovices. pop. Galliæ. *Le Pays d'Evreux, en Normandie.*
Aulerci Diablintes. pop. Galliæ. regio dicta *Je Perche.*
Aulerci Cenomanni. pop. Galliæ. *le pays du Maine.*
Aulerci Brannovices. pop. Galliæ. *la Morienne.*
Ausci. pop. Galliæ. *ceux d'Auchs vel Aux en Gascogne.*
Ausetani. pop. Hispaniæ sub Pyrenæis.
Auximum. oppid. Italiæ. *Osimo sive Osmo.*
Axona. fluv. Gall. Belg. *Aisne.*

B.

Bacenis. silva German. *Thuringet. Waldt.* Al. *der Hartz Waldt.*
Bætis. fluv. Hispan. *Guadalquivir.*
Bæturia. *Vide Bethuria.*
Bagrada. fluv. Africæ, prope Uticam.
Baleares insulæ. *Majorca & Minorca.*
Batavorum insula. pars Geldricæ. *Betuwe.*
Belgæ. *Les Pays Bas.*
Bellocassi. sive Velocasses. pop. Galliæ. *le pays de Bayeux en Normandie.* Al. *le Vexin.*
Bellovaci. pop. Galliæ. *le Beauvaisis.*
Bessi. pop. Thraciæ.
Bethuria. regio Hispan. Lusit. *Eftremadura.*
Betones sive Berones. pop. Hispan. *Tarracon. Birones.*
Bibraçte. Urbs Æduorum. *Bewray d'Aulun.* Al. *Beureç.* Al. *Beaulne.*
Bibrax. Rhemorum oppidum. *Braine sive Bresne.* Al. *Bray.*
Bibroci. Britanni. *The Hundred of Bray.* Camd.
Bigerriones. pop. Galliæ. *Le Comté de Bigorre en Gascogne.* Incertum.
Bithynia. Regio Asiæ.
Bituriges. pop. Galliæ. *le Duché de Berri.*
Boii. pop. Galliæ. *les Bourbonnois.*
Bosphorus. regio prope Pontum Euxinum.
Brannovices. *Vide Aulerci.*
Bratuspantium. oppid. Bellovacorum. *Beauvais.*
Britannia.
Brundisium. Urbs Italiæ. *Brindisi.*
Brutii. pop. Italiæ. *Calabri.*
Bullis. oppid. Macedoniæ.
Bursavolenses. pop. Hispan. Bæt. *Creduntur iidem qui Urfaonenses.*
Buthrotum. Urbs Epiri. *Butrinto sive Botronto.*

C.

Cabillonum. Urbs Galliæ. *Cbalons sur Saone.*
Cadetes. pop. Galliæ, nescitur.

Ca-

Oppidorum, Fluviorum, &c.

Cadurci. pop. Galliz. *le pays de Quercy.*
 Cæresi. pop. Belgii. Incertum.
 Calagurritani. pop. Hisp. *Tarracon. Calaborra.*
 Caletes. pop. Galliz. *le pays de Caux en Normandie.*
 Calydon. Urbs Ætoliz. *Ayton.*
 Camerinum. Urbs Umbriz, in Italiâ. *Camerino.*
 Candavia. reg. Macedoniz. *la Canovia.*
 Canopus. Urbs Ægypti. *Bochir.*
 Cantabri. pop. Hispan. *Tarracon. Biscaya.*
 Cantium. Pars Britanniz. *Kent.*
 Canusium. Urbs Apuliz, in Italiâ. *Canosa.*
 Cappadocia. reg. Asiz.
 Capua. Urbs Italiz. *Capoa.*
 Carales. Sardiniz Urbs. *Cagliari.*
 Carcafo. Urbs Gall. *Carcaffone.*
 Carmona. oppid Hispan. Bæt. *Car-mone.*
 Carnutes. pop. Galliz. *le pays du Chartrain.*
 Carrucca. oppidum Hispan. nescitur.
 Carteia. oppid. Hispan. *Algezirva. Al. Tariffa.*
 Castilinum. oppid. Italiz. *Castelluzzo.*
 Cassi. Britanni. *The Hundred of Caishow. Camd.*
 Castulonensis saltus. Urbs Hispan. *Tarracon. Castona la Vieja.*
 Castra Posthumiana. oppid. Hisp. Bæt. *Castro el Rio.*
 Catuaci. pop. Galliz. *ceux de Douay.*
*Sed creditur corruptum ex Atuat-
 tici.*
 Caturiges. pop. Galliz. *le pays d'Embrum. Al. Charges.*
 Cebenna. mons. *vide Gebenna.*
 Celtæ. pop. Galliz.
 Celtiberia. reg. Hispaniz.
 Cenimagni. Britanni. *Iceni, Camd. Suffolk, Norfolk, & Cambridge-
 shire.*
 Cenomanni. pop. Galliz. *le pays du Maine sive Mans.*
 Centrones. pop. Galliz. *le pays de Tarantais.*

Centrones. Nerviorum clientes. pop. Belgii. *ceux de Courtray. Al. de S. Truyen. Gandavenses.*
 Cerauni. montes Epiri. *Monti di Cbimera.*
 Cercina insula. *Af. Cbercara. Cercare.*
 Cherronefius. penins. Afr. prope Alexandria.
 Cherusci. pop. Germaniz. *Lunen-burgenses. Al. Mansfelders.*
 Cilicia. reg. Asiz min. *la Caramanie.*
 Cimbri. pop. Germaniz. *Jutlanders.*
 Cinga. fluv. Hispan. *Cinca sive Senga.*
 Cingulum. oppidum Piceni in Italiâ. *Cingoli.*
 Cirta. oppid. Afr. *Constantina, sive Constantina. Al. Tadel.*
 Clupea. Urbs Afr. marit. *Quipia.*
 Cocofates. pop. Galliz. nescitur.
 Comana. Pontica. *Com, sive Tabachzan.*
 Comana. Cappadociæ, *Arminacba.*
 Compsa. Urbs Ital. *Conza sive Comsa.*
 Condruſi sive Condruſones. pop. Belgii. *Cendrotz.*
 Conſuens Moſæ & Rheni. *Cob-lentz.*
 Corcyra. Insula Epiri. *Corfu.*
 Corduba. Urbs Hispan. Bæt. *Cordova.*
 Corfinium. oppid. Pelignorum, in Ital. *St. Pelino. Al. Pentina, vicus Aprutii.*
 Corneliiana castra. Urbs Afr. inter Carthaginem & Uticam.
 Cosa. *vide Compsa.*
 Cofanum. Urbs Calabriz, in Italiâ. *Cassano.*
 Cretenses. *ceux de l'Isle de Candie.*
 Curioſolitæ. pop. Galliz. *Cornoûalle en Bretagne.*
 Cyclades. Inf. Ægæi maris. *l'Isle dell' Archipelago.*
 Cyprus. Inf. *Cipro.*

D.

Daci. *Transylvani, Moldavi & Valachi.*
 Danubius. fluv. *Donau.*

Nomina Populorum,

Dardani. pop. Myſiæ. *Rafcia & pars Servia.*

Decetia. opp. Galliæ. *Deciſe ſur Loire.*

Delphi. Urbs Achaïæ. *Delpbo. Al. Salona.*

Delta. pars Ægypti, in oſiis Nili.

Diablintes. pop. Galliæ. regio dicta *le Perche. Al. Diableres en Bretagne. Al. Linter, Brabantia.*

Dubis. fluv. Burgundiæ. *le Doux.*

Duratum. vulgò, Urbs Galliæ, in Piſtavienſi provinciâ. Sed apud Cæſarem reverâ eſt nomen Viri nobilis.

Durocortorum. Urbs Galliæ, *Reims.*

Dyrrhachium. Urbs Macedoniæ. *Durazzo. Drazzi.*

E.

Eburones. pop. Belgii. *Tongres. Al. Liegois.*

Eburovices. vide Aulerci.

Elaver. fluv. Galliæ. *Allier.*

Eleutheri. vide Cadurci & Sueſſiones.

Elis. Urbs Peloponneſi. *Belvedere.*

Elufates. pop. Galliæ. *le pays d'Enſe en Gaſcogne.*

Ephesus. Urbs Aſiæ min. *Eſeſo. Figena.*

Epidaurus. Urbs Dalmatiæ marit. *Raſuſa. Dobronicha.*

Epirus. regio Græciæ. *Chimera & Larta.*

Eſſui. pop. Gall. *ceux de Scex.* Sed potius creditur corruptum ex Ædui.

Eufubii. creditur corruptum ex, *Unelli vel Lexovii.*

F.

Fanum. Urbs Umbriæ, in Italiâ. *Fano.*

G.

Gabali. pop. Galliæ. *le pays de Givaudan.*

Gaditani. pop. Hiſpan. *Ceux de Cadis.*

Galli.

Gallogræcia. regio Aſiæ min. *Gallatia.*

Garites. pop. Galliæ. *le pays de Gaurive ſive Gavardan. Al. Agennois.*

Garoceli ſive Graioceli. pop. Galliæ. *Ceux de Mont Cenis. Al. de la Val de Morienne. Al. du monte Genevre.*

Garumna. fluv. Galliæ. *la Garonne.*

Garumni. pop. Galliæ circa Garumnâ.

Gebenna. *Montagnes de Cevennes.*

Genabum. opp. Galliæ. *Orleans.*

Geneva.

Genusus. fluv. Macedoniæ.

Gergovia. Boiorum & Arvernorum.

Urbes Galliæ. Incertum.

Germania.

Getuli. pop. Africæ.

Gomphi. opp. Theſſaliæ. *Conſt.*

Gorduni. pop. Belgii. *Gaudavenſes.*

Al. ceux de Courtray. Incertum.

Graioceli. Vide Garoceli.

Grudii. Nerviorum clientes. pop.

Belgii. ceux de Bruges. Al. de Louvain.

H.

Heliacmon. fluv. Macedoniæ.

Harudes. pop. Germaniæ. neſcitur.

Helvetii. *les Suiffes.*

Helvii. pop. Galliæ. *le pays de Vivarez.*

Heraclea Senticæ. oppidum Macedoniæ.

Hercynia ſilva. in Germaniâ. *Foreſt de Boheme.* olim multò amplior.

Herminius. mons Luſitaniæ. *Monte Armino. Al. Monte della Strella.*

Hibernia.

Hippo. Urbs Africæ. *Bona.*

Hiſpalis. Urbs Hiſpan. Bæt. *Sevilla.*

Hiſpania.

I.

Jacetani. vide Lacetani.

Jadertini (ſive Hiadertini.) *Jadera.*

Urbs Illyrici. Zara.

Iberus. fluv. Hiſpan. *Tarracon. Ebro.*

Iceius ſive Itius portus. opp. Galliæ. *Viſſent, ſive Wiſſant. Al. Calait.*

Igilium. *il Gigitto: l'Iſle du Lys,* in mari Tyrrheno.

Iguvium. Urbs Umbriæ, in Italiâ. *Gubiq.*

Ilerda.

Oppidorum, Fluviorum, &c.

Ilerda. Urbs Hispan. *Tarracon. Lerida.*
Illurgavonenses. pop. Hispan. prope Iberum.
Illyricum. *Sclavonia.*
Ilurgis. oppid. Hispan. *Bæt. Illera.*
Iffa. Insula maris Illyrici. *Lissa.*
Italia.
Italica. Urbs Hispan. *Bæt. Sevilla la veja. Al. Alcala del Rio.*
Ituræa. reg. Palæstinæ.
Jura mons Gallix. *le Mont Juras.*

L.

Lacetani. pop. Hispan. sub Pyrenæis.
Larinates. Larinum, Urbs Italiæ. *Larino.*
Larissa. Urbs Thessaliæ. *Larizza.*
Latobriges sive Latobrigi. nescitur.
Lemanus lacus. *le Lac de Geneve.*
Lemovices. pop. Gallix. *le Limosin.*
Lemovices Armorici. *Ceux de St. Paul de Leon.*
Lenium. oppid. Lusitanix. nescitur.
Lepontii. Incolæ vallis Levontinæ, inter Alpes.
Leptis oppid. Africæ. *Lebeda sive Lepeda.*
Levacii. pop. Belgii. Incertum.
Leuci. pop. Gal. Belgicæ. *le Toullois.*
Lexovii. pop. Gallix. *Lisieux en Normandie. le Lieuvin.*
Liburni. pop. Illyrici.
Ligeris. fluv. Gallix. *le Loire.*
Lilybæum. promont. Siciliæ. *Capo Coco. Al. Capo Boco.*
Limo sive Limonum. Urbs Gallix. *Poitiers.*
Lingones. pop. Gallix. *ceux de Langres.*
Lissus. Urbs Macedon. *Alessio.*
Lucani. pop. Italiæ.
Luceria. Urbs Italiæ. *Lucera.*
Lusitania. *Portugal.*
Lutetia. *Paris.*

M.

Macedonia.
Magetrobria sive Amegetrobria. Urbs Gallix. Incertum.
Malaca. Urbs Hispan. *Bæt. Malaga.*

Mandubii. pop. Gallix. *vide Alexia. l'Auxois en Bourgogne.*
Marcomanni. pop. Germaniæ. *Marck. Al. Bohemia.*
Marrucini. pop. Aprutii, in Italiâ.
Marsi. pop. Italiæ. *Ducato de Marsi.*
Massilia. Urbs Gallix. *Marseille.*
Matisco. Urbs Gallix. *Mascon.*
Matrona. fluv. Gallix. *la Marne.*
Mauritania. reg. Africæ. *Barbarie.*
Mazaca. Urbs Cappadociæ. *Tisaria.*
Mediomatrices. *ceux de Metz. en Lorraine.*
Medobrega. Urbs Lusitanix. *Armenna.*
Meldæ. *ceux de Meaux. Sed creditur corruptum ex Belgæ.*
Melodunum. oppid. Gallix, supra Lutetiam. *Melun.*
Menapii. pop. Germaniæ, in orâ Flandriæ maritimâ. Incertum.
Messana. Urbs Siciliæ. *Messina.*
Metiofedum. oppidum Gallix, ad Sequanam infra Lutetiam. *Corbeil.*
Metropolis. Urbs Thessaliæ, inter Pharsalum & Gomphos.
Mitylena. Urbs Lesbii inf. *Metelin.*
Mona. Insula. *Man. Al. Anglesey,* minus rectè.
Morini. pop. Gallix. *ceux de Terouanne en Artois.*
Mosa. fluv. Gallix Belgicæ. *la Meuse.*
Munda. Urbs Hispan. *Munda. Al. Ronda la Veja.*

N.

Nabatæi. pop. Arabiæ.
Nannetes. pop. Gallix. *ceux de Nantes.*
Nantuates. pop. Gallix. Incertum.
Narbo. Urbs Gallix. *Narbonne.*
Naupactus. Urbs Ætolix. *Lepanto.*
Neapolis. *Napoli.* Urbs Italiæ.
Neapolis. Urbs Afr. inter Clupeam & Adrumetum.
Nemetes. pop. German. *ceux de Spire.*
Nemetocenna. oppid. Belgii. Incertum. *Quibuidam, Arras.*
Nervii. *le Haynault.* Al. *ceux de Tournay.* Incertum.

Nomina Populorum,

Nicopolis, oppid. Armeniæ min.
Gianich. Al. Chiorne.
 Nilus fluv. *le Nil.*
 Nitiobriges. pop. Galliæ. *l'Age-*
nois.
 Noricum sive Noreia. Urbs Germa-
 niæ. *Nuremberg.* Incertum.
 Noviodunum Sueffionum. *Soissons.*
 Noviodunum Æduorum. *la Ville de*
Nevers.
 Noviodunum Belgarum. *Noyon.*
 Noviodunum Biturigum. *Neuvy sive*
Neufvy.
 Numidæ. pop. Africæ.
 Nymphæum, promontorium Mace-
 doniæ, in confinibus Illyrici.

O.

Obucula, oppid. Hispan. Bæt. In-
 certum.
 Ocelum, oppid. Alpinum Galliæ.
Exilles. Al. Oulx.
 Oëtodurus, oppid. Helvet. *Marte-*
nach. Martigny, St. Maurice.
 Oëtogesa, oppid. Hispan. Tarracon.
Mequinenza.
 Orchomenus, oppid. Bæotix. *Orco-*
meno.
 Oricum, oppid. Epiri. *Orco* sive *Or-*
cha.
 Oscienses. pop. Hispan. Tarracon.
 Olismii. pop. Galliæ. Incertum.

P.

Pæmani. *ceux de Pemont,* in territo-
 rio Leodiensi. Incertum.
 Palæphartalus. *Vide* Pharfalus.
 Palæite, oppid. Epiri, prope Ori-
 cum.
 Parada, oppid. Africæ, non longè
 ab Uticâ.
 Parætonium. Urbs Afr. marit. *Al-*
berton sive *Berton.*
 Parisii. *l'Isle de France.*
 Parthi. pop. Asiæ.
 Parthini. pop. Macedoniæ.
 Peligni. pop. Italiæ, in Aprutio.
 Pelusium. Urbs. Ægypti. *Belbais.*
 Pergamus. Urbs Myriæ. *Pergamo.*
 Petra, oppid. Macedoniæ.
 Petrogorn. reg. Galliæ. *le Perigord.*
 Pharfalus. Urbs Thessaliæ. *Farsa.*
 Pharos. olim insula Ægypti. *Faro.*

Picenum. reg. Italiæ. *la Marca d'*
Ancona.
 Pictones. pop. Galliæ. *le pays de*
Poitou.
 Pirustæ. pop. Illyrici. *Albanesi.* In-
 certum.
 Pisaurum. Urbs Umbræ in Italiâ.
Pesara.
 Pleumosii. pop. Belgiæ circa Tor-
 nacum. Incertum.
 Pontus. reg. Asiæ, ad mare Euxi-
 num.
 Posthumiana castra. *vide* castra.
 Preciani. pop. Galliæ. *Precins.* In-
 certum.
 Provincia Romanorum. *la Provence.*
 Ptolemaïs. Urbs Africæ. *St. Jean*
d'Acre.
 Pyrenæi montes.

R.

Ravenna. Urbs Italiæ. *Ravenna.*
 Rauraci. pop. Helvetiis finitimi.
ceux de Bâle.
 Rhedones. pop. Galliæ. *ceux de Ren-*
nes en Bretagne.
 Rhemi. pop. Galliæ. *le Remois.*
 Rhenus fluv. *le Rhein.*
 Rhodanus. fluv. Galliæ. *le Rhône.*
 Rhodii. *ceux de Rhodes.*
 Roma.
 Ruspina. Urbs Africæ marit. *Soufe-*
Al. Mabadia.
 Rutheni. pop. Galliæ. *la Rouërgue.*
le Rodais.

S.

Sabis. fluv. Belgii. *Sambre.*
 Saguntini. pop. Hispan. Tarracon.
Morvedre.
 Salonæ. Urbs Dalmatiæ. *Salona.*
Al. Spalatro.
 Sallum. fluv. Hispan. Bæt. *Rio Sa-*
ladô sive *Guadajôs.*
 Samarobriua, pagus Galliæ Belgicæ.
Amiens.
 Santones. pop. Galliæ. *la Sain-*
tingue.
 Sardinia insula. *Sardegna.*
 Sarfura, oppid. Afr. nescitur.
 Scaldis. fluv. Belgii. *l'Escaut. Scheld.*
 Seduni. pop. Galliæ. *le haut Valais.*
 Sedusii. pop. Germaniæ. nescitur.

Seg-

Oppidorum, Fluviorum, &c.

Segni. pop. Belgii. nescitur.
 Segontiaci. Britanni. Incertum.
 Segovia. Urbs Hispan. Bæticæ. *Segovia la menor.*
 Segusani. pop. Gallix. *le Lyonnais.*
 Senones. pop. Gallix. *le Senonais.*
 Sequana. fluv. Gallix. *la Seyne.*
 Sequani. pop. Gallix. *la Franche-Comté.*
 Sefuvii. pop. Gallix. *ceux de Saex.*
 Incertum.
 Sibutzates. pop. Gallix. *le pais de Buch.* Incertum.
 Sicilia insula.
 Sicoris. fluv. Cataloniæ. *Segre.*
 Sigambri *five* Sicambri. pop. Germaniæ. nescitur.
 Silicenis. fluv. Hispan. Bæt. *Rio de las Algamidas.* Al. creditur corruptum ex, Singuli; *Xenil.*
 Soricaria. oppid. Hispan. nescitur.
 Soritia. oppid. Hispan. nescitur.
 Sotiates *vel* Sontiates. pop. Gallix. *Solz. le pays alentour d'Aire.*
 Sueffiones. pop. Gallix. *le Soissonnois.*
 Suevi. pop. Germaniæ. *Schwaben.*
 Sulcitani. pop. Sardinia.
 Sulmo. Urbs Italiæ. *Sulmona.*
 Syria.

T.

Tamefis. fluv. Britanni. *Thames.*
 Tarbelli. pop. Gallix. propè Pyrenæos montes. *ceux d'Ays & de Bayone au pays de Labourd.*
 Tarracina. oppidum Italiæ.
 Tarraconenses. Tarraco. Urbs Hispan. *Tarragone.*
 Tarsus. Urbs Ciliciæ. *Tarso.*
 Tarufates. pop. Gallix. *le Teursan.*
 Incertum.
 Tauris. Insula in mari Illyrico. nescitur.
 Taurois. castellum propè Massiliam.
 Testofages. *vide* Volcæ.
 Tegea. oppid. Africæ. nescitur.
 Tenchtheri. pop. Germaniæ. nescitur.
 Tergestini. *ceux de Trieste.* in confinibus Istriæ & Carnorum.
 Teutoni. pop. Germaniæ. *Teutsch.*

Thabena. Urbs Africæ.
 Thapsus. oppid. Africæ marit.
 Thebæ. Urbs Bæotix. *Tiba five Strbes.*
 Thessalia. regio Macedoniæ.
 Thuri *five* Turii. pop. Italiæ. *Torre Brodogneto.*
 Tigurinus pagus. *Canton de Zurich.*
 Al. *ceux d'Avenches.*
 Tifdra, *five* Tifdrus. Urbs Africæ. *Cairoan.*
 Tolofates. pop. Gallix. *ceux de Thoulouse.*
 Tralles. Urbs Asiæ min. in Lydia. *Chora.*
 Treviri. *le Trevirais.* *ceux de Triers.*
 Triboces *five* Tribocci. pop. German. *Alsace.*
 Trinobantes. pop. Britanni. *Middlesex.*
 Tulingi. pop. Germaniæ. Incertum.
 Turinus ager. *vide* Thuri.
 Turones. pop. Gallix. *la Touraine.*

V.

Vacca. oppid. Africæ. nescitur.
 Vahalis, *five* Walis, fluvius. pars Rheni. *Wael.*
 Vangiones. pop. German. *Wormes.*
 Varus. fluv. Gall. *le Var.*
 Ubii. pop. German. *ceux de Cologne.*
 Ucubis. opp. Hispan. Bæt. *Lucubi.*
 Velauni. pop. Gallix. *le Velai.*
 Vellaunodunum. oppid. Gallix. *Auxerre.* Al. *Casteau Landon.*
 Villeneuve en Loraine. Al. *Veron.*
 Velocassæ. *vide* Bellocassæ.
 Veneti. pop. Gallix. *Vannes en Bretagne.*
 Ventisaponte. oppid. Hispan. nescitur.
 Veragri. pop. Gallix. *le pays de Gavot.* Al. *Chablais.*
 Verbigenus, *five* Urbigenus pagus. pop. Helvet. *le pays alentour d'Orbe.*
 Veromandui. pop. Gallix. *le Vermandois.*
 Versaonenses. *vide* Urfaonenses.
 Vesontio. Urbs Gallix. *Besançon.*
 Vettones. pop. Hispan. *Extremadura.*
 Vibo ad fretum. oppid. Italiæ, propè fretum Siculum.

Vien-

Nomina Populorum, &c.

Vienna. Urbs Galliae Narbonensis.
Vienna en Dauphiné.

Ulla *frve* Ulia. oppid. Hispan. Bæt.
Monte major. Al. *Vaena.* Al.
Vilia.

Unelli. pop. Galliae. nescitur.

Vocates. pop. Galliae in finibus Lapurdensium. *Buchs.* Incertum.

Voconti. pop. Galliae. *ceux de Die en Dauphiné, & de Vaison au Comtat de Venisse.*

Vogesus. *le Mont de Vauge en Lorraine.* Al. *de Faucilles.*

Volcae Arecomici & Tectosages.
pop. Galliae. *le, bas & le haut Languedoc.*

Ursao. oppid. Hispan. Bæt. *Ossuna.*

Usceta. opp. Afr. nescitur.

Uspetes. pop. German. Incertum.

Utica. Urbs Africae. *Biserte.*

Uxellodunum. oppidum Galliae. Incertum. Quibusdam *Uffoldum.*

Uzita. opp. Afr. Incertum.

X.

Xantones. *Vide Santones.*

Z.

Zama. Urbs Afr. *Zamora.*

Zetta. opp. Africae marit. *Zerbi.*

Ziela *frve* Zela. Urbs Ponti.

I N D E X

R E R U M & V E R B O R U M.

Numerus prior paginam, posterior lineam indicat.

Acco, *Senonum princeps*, 124, 29. 142, 4.
 Achilles, *Præfectus Ptolemæi*, 350, 7. 351, 27. 352, 22. 359, 16.
 Acilla, *opp.* 419, 26. 425, 1.
 Adcantuannus, *sive* Adiatomus, Gallus, 64, 23.
 Adduafidubis, *sive* Dubis, *fluv.* 24, 1.
 Adrumetum, *opp.* 278, 31. à *Cæsare occupatum*, 450, 4.
 Aduatici. *vide* Atuatici.
 Adui, *pop.* 7, 25. 8, 16. 19, 7. 27, 37. 128, 29. *eorum motus intestinos compefcit Cæsar*, 159, 12. *jamjam defec-turi, à Cæsare pacantur*, 162, 6.
 Ægimurus, *inf.* 425, 15.
 Æginium, *opp.* 338, 2.
 Ægi & Roscilli *perfidia erga Cæsarem*, 327, 5.
 Ægri *militis fortitudo*, 139, 33.
 Ægypto *potitur Cæsar*, 373, 9, &c.

Ætolia, à *Cæsareanis recepta*, 314, 14.
 Afranii, *Pompeiani, gesta*, 240, 25. 250, 28. *Cæsari se dedit*, 261, 8. *mors*, 452, 37.
 Afri, *insidiosî*, 408, 22. *eorum frumenti occultandi ratio*, 437, 24.
 Agar, *opp.* 438, 18.
 Agendicum, *opp.* 142, 8. 170, 21.
 Agger *inaudita magnitudinis*, 274, 8.
 Alba, *opp.* 230, 7.
 Albici, *pop.* 239, 18.
 Alces, *feræ*. 134, 25.
 Alefia, *opp.* à *Cæsare miris operibus circumvallata & obfessa*, 175, 33, &c. *capta*, 185, 27.
 Alexandria, *opp.* 350, 37, &c. 357, 14. 359, 23. à *Cæsare capta*, 374, 18. *belli Alexandrini initia*, 351, 13. 357, 1, &c.
 Alexandrinorum *ingenium*, 359, 3. 360, 15. 369, 36.
 Allobroges, *pop.* 6, 6. 8, 24.

Alpes;

Alpes, *mont.* 8, 7. 55, 6.
 Amagetobria, *opp.* 20, 6.
 Amantia, *opp.* 301, 12.
 Amanus, *mont.* 312, 22.
 Ambacti Equitum Gallorum, 130, 35.
 Ambarri, *pop.* 8, 22.
 Ambialites, *pop.* 59, 28.
 Ambiani, *pop.* 39, 27. 59, 28. à *Cæsare victi*, 44, 26.
 Ambiorigis, Galli, *res gesta*, 103, 48, &c. 135, 33, &c. à *Cæsare victus*, 136, 20. 141, 23.
 Ambivareti, *pop.* 178, 21.
 Ambivariti, *pop.* 75, 21.
 Ambracia, *opp.* 314, 34.
 Amphiloichi, *pop.* 225, 9.
 Amphipolis, *opp.* 349, 1.
 Anartes, *pop.* 134, 12.
 Anas, *fluv.* 240, 27.
 Ancalites, *pop.* 100, 32.
 Ancona, *pop.* 228, 18.
 Andes, *pop.* 52, 32.
 Animæ immortalitas à Gallis credita, 130, 25.
 Antiochia, *opp.* 349, 14.
 Antonii, *Cæsareum*, *gesta*, 308, 21. 310, 3.
 Antuates, *vide* Nantuates.
 Apollonia, *opp.* 297, 15. à *Cæsare occupata*, 301, 5.
 Aponiæ, *inf.* 404, 11.
 Apsus, *fluv.* 301, 28.
 Apulia, *reg. Italia*, 229, 13.
 Aquilaria, *opp.* 278, 24.
 Aquileia, *opp.* 8, 6.
 Aquitani, *pop.* à Romanis *victi*, 63, 32, &c. cuniculis agendis periti, 64, 17.
 Arar, *fluv.* 8, 30.
 Arduenna, *sylva*, 92, 34. 135, 34.
 Arecomici, *pop.* 148, 9. *vide* Volcæ.
 Arelatæ, *opp.* 240, 13.
 Ariminum, *opp.* 226, 40.
 Ariovisti, Germani, *res gesta*, 19, 28, &c. 22, 2, &c. à *Cæsare superatur*, 32, 5, &c.
 Atmorici, *pop.* 116, 22.
 Arretium, *opp.* 228, 17.
 Arsinoe, Ptolemæi filia, 359, 16. 374, 36.
 Arverni, *pop.* 19, 8. 29, 21. 146, 29, à *Cæsare superati*, 148, 18.
 Asculum, *opp.* à *Cæsare occupatum*, 229, 28.
 Ascurum, *opp.* 414, 28.
 Asparagium, *opp.* 312, 19.
 Aspavia, *opp.* 473, 21.
 Asta, *opp.* 481, 17. Astenses, *pop.* 475, 3.

Ategua, *opp.* à *Cæsare oppugnata*, 461, 18. *capta*, 470, 11.
 Athenæ, *opp.* 296, 20.
 Atreates, *pop.* 39, 27.
 Atuatia, *castellum*, 137, 2. 138, 32.
 Atuatici, *pop.* 39, 29. à *Cæsare victi*, 50, 26, &c. eorum origo, 50, 34.
 Avaricum, *opp.* 151, 2. à *Cæsare expugnatum*, 156, 6.
 Aulerci, *pop.* 52, 23. 62, 22. Brannovices, 178, 22. Cenomani, 179, 4. Eburonices, 179, 5. Diablintes, 59, 28.
 Aurigarum Britannorum dexteritas, 87, 13.
 Ausci, *pop.* 67, 5.
 Ausetani, *opp.* 250, 10.
 Auximum, *opp.* 228, 28.
 Axona, *fluv.* 40, 9.

B.

Bacenis, *sylva*, 128, 12.
 Baculi, P. Sext. *gesta*, 139, 33.
 Bætis, *fluv.* 388, 25.
 Bagrada, *fluv.* 278, 40.
 Baleares, *inf.* 414, 35.
 — funditores, 41, 4.
 Batavorum insula, 75, 25.
 Belgæ, *pop.* cur fortissimi, 3, 9. 39, 9. eorum origo, 39, 6. à *Cæsare victi*, 42, 11, &c.
 Bellocassi, *pop.* 179, 5.
 Bellonæ Templum Comanis, 392, 13.
 Bellovaci, *pop.* 39, 16. fortissimi, 171, 26. 192, 20. à *Cæsare victi*, 44, 2. 196, 16. 199, 19.
 Berones, 384, 30.
 Bessi, *pop.* 297, 10.
 Bethuria, *regio*, 472, 6.
 Bibracte, *opp.* 15, 17.
 Bibrax, *opp.* 40, 18.
 Bibroci, *pop.* 100, 32.
 Bibuli M. Pompeiani, *gesta*, 298, 17. 303, 1, &c.
 Biggeriones, *pop.* 67, 4.
 Bituriges, *pop.* 147, 19. à *Cæsare victi*, 191, 6.
 Bogudis, (Regis Mauritanie) *gesta*, 388, 26, &c. 414, 23. 415, 12.
 Boii, *pop.* 5, 41. 16, 19. 18, 9. &c.
 Bos uno cornu, 134, 20.
 Bosphorus, 398, 8.
 Brannovii, *pop.* 178, 21.
 Bratspanium, *opp.* 44, 2.
 In Britanniam trajicit Cæsar, &c. 31, &c. 95, 1, &c. Britannie lumen

Rerum & Verborum.

Scriptio, 83, 6. *Cæsaris in Britannia res gestæ*, 83, 19, &c. 95, 20, &c. 98, 13, &c. *Britannorum ex effedis pugnandi ratio*, 17, 10. 99, 16. *Britannia & Britannorum descriptio*, 97, 4.
Brundisium, opp. 234, 4. *à Cæs. obsessum*, 234, 19. *captum*, 236, 20. *mari à Pompeianis obsessum liberatur*, 308, 10.
Bruti, D. res gestæ in Galliâ, 60, 3. 61, 10, &c. *in Cæsaris partibus*, 249, 3, &c. 269, 14.
Brutii, pop. 237, 32.
Bullii, opp. 301, 12.
Burfavolentes, pop. 471, 3.
Buthrotum, opp. 303, 28.

C.

Cabillonum, opp. 186, 3.
Cadurci, pop. 147, 6.
Cæræsi, pop. 39, 30.
Calagurritani, pop. 250, 8.
Calenus, vide Kalenus.
Caletes, pop. 39, 28.
Calydon, opp. 314, 13.
Camerinum, opp. 210, 2.
Camologeni, Aulerici, gesta, 170, 25.
Caninii, C. Cæsareani, gesta, 202, 10. 204, 3, &c.
Canopus, opp. 370, 32.
Cantrabri, pop. 241, 5.
Cantium, regio Britannicæ, 97, 19.
Canusium, opp. 234, 4.
Capua, opp. 228, 1.
Carales, opp. 237, 27.
Carcafo, opp. 63, 40.
Carmona, opp. 276, 23.
Carnutes, pop. 52, 32. 102, 25. 146, 9, &c. *à Cæsare victi*, 125, 7. 191, 34.
Carruca, opp. 476, 1.
Carteia, opp. 479, 5. *Cæsari dedita*, 482, 1, &c.
Casilinum, opp. 307, 19.
Cassi, pop. 100, 32.
Cassii, Pompeiani, gesta, 348, 1.
Cassii Longini, Cæsareani, gesta, 383, 4.
Cassivellaunus, Britannus, 96, 35. 100, 7. 101, 12.
Castra Posthumiana, 464, 32.
Castulonensis saltus, 240, 27.
Cativulci, Galli, gesta, 103, 9. 136, 28.

Cato M. Pompeianus, bellum suadet, 414, 3. 421, 8. 448, 23. *scipsum interficit*, 449, 19.
Catuaci, vide Atuaci.
Caturiges, pop. 8, 8.
Cebenna, mons, 148, 15.
Celeritas famæ, vide Fama.
Celtiberi, pop. 241, 4.
Cenimagni, pop. 100, 32.
Cenomani, pop. 179, 4.
Centrones, pop. 8, 8. 108, 16.
Cerauni, mont. 297, 31.
Cercina, ins. 407, 18.
Chara, radix, 321, 12.
Cherronesus, penins. 361, 26.
Cherusci, pop. 128, 13.
Ciceronis Q. res gestæ, 108, 18, &c. 138, 34, &c.
Cimbri, pop. 21, 34. 25, 22. 39, 10. 50, 34.
Cinga, fluvi. 246, 17.
Cingetorix, Gallus, 92, 29. 117, 30.
Cingulum, opp. à Cæsare occupatum, 229, 24.
Cirta, opp. 415, 14.
Cleopatra, Ægypti Regina, 349, 29. 374, 35.
Clupeæ, opp. 278, 24.
Cocofates, pop. 67, 6.
Cælii M. Rufi gesta, 306, 21.
Comana Pontica, 376, 15.
—— Cappadociæ, 392, 13.
Comii Atrebatii, gesta, 179, 13. 200, 24. 211, 22.
Compsa, opp. 308, 1.
Condrusi, sive Condrufones, pop. 39, 29. 74, 29. *Cæsari se dedunt*, 136, 32.
Confluens Mosæ & Rheni, opp. 78, 6.
Confidii, Pompeiani, gesta, 405, 27.
Consilium in ipso negotio capere periculosissimum, 106, 1.
Constantiæ utilitas, 158, 23.
Corcyra, ins. 296, 20.
Corduba, opp. 276, 9. *à Cæsare capta*, 479, 15.
Corfinium, opp. 230, 5. *à Cæs. oppugnatum*, 230, 11. *captum*, 233, 14.
Corneliana castra, 278, 42.
Cornificii Q. Cæsareani, gesta, 379, 22.
Correi, Galli, gesta, 192, 22. 197, 32.
Corus, ventus in freto Britannico ferè perpetuus, 94, 19.
Cosæ, vide Compso.
M m Cosanum,

I N D E X.

Cofanum, *opp.* 239, 13.
 Cothon, *portus* Adrumeti, 436, 12.
 Cottæ, L. Aurunc. *gesta*, 103, 10, &c.
 Crassi, P. *res gesta*, 63, 32, &c.
 Crastini, *Cæsareani, gesta*, 343, 13.
 Cremona, *opp.* 234, 12.
 Creta, *inf.* 296, 28.
 Crispi C. Sallustii, *Cæsareani, gesta*, 420, 5.
 Critognati *consilium de suorum corporibus comedendis*, 180, 6.
 Curionis, *Cæsareani, gesta*, 237, 35. 278, 20, &c. 286, 21, &c.
 Curiosolitar, *pop.* 52, 25.
 Currus, *vide Quadrigæ.*
 Cyclades, *inf.* 296, 20.
 Cyprus, *inf.* 349, 10.
 Cyrenæ, *opp.* 297, 14.

D.

Daci, *pop.* 134, 12.
 Danubius, *fluv.* 134, 11.
 Dardani, *pop.* 297, 10.
 Decetia, *opp.* 160, 3.
 Deiotari, *Regis Armeniæ, gesta*, 375, 13. 392, 25, &c.
 Delphi, *opp.* 325, 15.
 Delta, *in ostiis Nili*, 371, 24.
 Devoti, five Seldurii, 64, 24.
 Diablintes, *pop.* 59, 28.
 Dianæ Fanum, *Ephefi*, 313, 21.
 Dictator, *Cæsar*, 277, 32. *Dictaturâ se abdicat*, 296, 8.
 Didii, *Cæsareani, gesta*, 482, 5. 483, 19.
 Dii Gallorum, 131, 3. Germanorum, 132, 29.
 Dii immortales omnibus belli casibus inter sunt, 397, 6.
 — quos pro sceleribus ulciscuntur, diu impune grassari permittunt, 10, 19.
 Disciplina, *vide Militaris.*
 Divitiacus Æduus, 13, 15, &c. 19, 7. 26, 27. 42, 26. 44, 9. 129, 8.
 Domitii Ahenobarbi, *Pompeiani, gesta*, 230, 6, &c. 240, 4. 248, 32. 278, 6.
 Domitii Cn. Calvini, *Cæsareani, gesta*, 314, 19, &c. 375, 13.
 Drapes, *Gallus, à Romanis victus*, 206, 4. 210, 20.
 Druidum descriptio, 129, 21.
 Dubis, five Adduadubis, *fluv.* 24, 1.
 Dumnacus, *Gallus, à Romanis victus*, 203, 12, &c.
 Dumnorigis, *Ædui, res gesta*, 7, 14. 12, 8. 93, 31.

Duracius, *Gallus*, 202, 11.
 Durocotorum, *opp.* 142, 2.
 Dyrrhacium, *opp.* 234, 22. 311, 28.

E.

Eburones, *pop.* 39, 29. 74, 29. 102, 15. *à Cæsare victi*, 136, 20. 137, 21, &c. 141, 22.
 Eburovices, *pop.* 62, 22.
 Elaver, *fluv.* 160, 18.
 Elephantos conducendi ratio, 416, 19, *eisq; resistendi*, 440, 13. *Elephanti & militis armati pugna*, 446, 29.
 Eleutheri, *pop.* 178, 24. 179, 2.
 Elis, *opp.* 350, 20.
 Elufates, *pop.* 67, 5.
 Ephesus, *opp.* 313, 20.
 Epidaurus, *opp.* 381, 13.
 Epidorigis, *Galli, gesta*, 169, 8.
 Equestris prælii ratio, 466, 7.
 — apud Germanos, 31, 11.
 Equorum docilitas, 72, 18. *ex Effidii pugnandi ratio*, 87, 10.
 Estui, *pop.* 102, 10.
 Etesia, venti, 351, 15.
 Euphranovis, *Rhodii, virtus*, 364, 15.
 Eufubii, *pop.* 58, 16.
 Excommunicatio apud Gallos, 129, 35.

F.

Fabii C. *Cæsareani, gesta*, 240, 17. 241, 23.
 Famæ celeritas, 116, 3. 146, 26.
 Fanum, *opp.* 228, 18.
 Fausti Syllæ mors, 452, 37.
 Fortitudinis mirandæ Exempla, 50, 6. 76, 24. 110, 22. 139, 33. 156, 23. 167, 41. 285, 6. 311, 1. 324, 11. 364, 15. 425, 27. 446, 29.
 Fortunæ magna vis in bello, 136, 7. 138, 11. 331, 23.
 Fraternal pietatis exempla, 76, 24. 417, 18.
 Frentani, *pop.* 234, 1.
 Frumenti condendi ratio apud Afros, 437, 27.

G.

Gabali, *pop.* 148, 4.
 Gabinii, *Cæsareani, gesta*, 380, 4.
 Gades, *opp.* 275, 27.
 Galbæ, *Serg. legati gesta*, 55, 2, &c. Gallicus

Rerum & Verborum.

Gallicus *ager Germano melior*, 20, 3.
 Gallorum *in oppidis oppugnandis ratio*, 40, 20. *Galli Romanis corpore majores*, 51, 12. 423, 33. *eorum Consilia, subita*, 58, 26. 59, 35. 74, 14. *alacres ad bella suscipienda, molles ad calamitates perferendas*, 63, 29. *eorum belli incipiendi mos*, 117, 27. *eorum mores, principes, Druides, disciplina, equites, religio, origo, connubia, funera, &c.* 128, 18, &c. *Galliæ descriptio*, 3, 1.
 Gallo-græcia, 392, 25.
 Ganymedes, *Eunuchus Arfinoes*, 359, 31. 369, 33. 375, 1.
 Garites, *pop.* 67, 5.
 Garoceli, *feu Graioceli*, *pop.* 8, 8.
 Garumna, *fluv.* 3, 6.
 Garumni, *pop.* 67, 5.
 Gebenna, *vide Cebenna*.
 Genabuni, *opp.* 146, 19. *à Cæs. expugn.* 149, 29.
 Geneva, *opp.* 6, 9.
 Genusus, *fluv.* 335, 28.
 Gergovia, *opp. Arvern.* 146, 35. *à Cæs. frustra oppugn.* 166, 28. *Boiorum*, 149, 10.
 Germani, *exercitatissimi in armis*, 23, 13. 24, 11. *eorum pugnae equestris ratio*, 31, 11. 76, 17. *superstitio*, 31, 40. 33, 23. *à Cæsare victi*, 32, 5, &c. 77, 5, &c. *eorum mores, religio, vires, &c.* 132, 27, &c. *corpora mirâ magnitudine*, 24, 10. 423, 33.
 Getuli, *pop.* 415, 15. *à Scipione transeunt ad Cæsarem*, 420, 22. 431, 37.
 Gomphi, *opp. à Cæs. expugnati*, 338, 4.
 Gorduni, *pop.* 108, 17.
 Graioceli, *feu Garoceli*, *pop.* 8, 8.
 Grudii, *pop.* 108, 16.

H.

Haliacmon, *fluv.* 314, 27.
 Harudes, *pop.* 19, 32.
 Helvetii, *pop. cur fortissimi*, 3, 14. *finibus suis emigranti*, 4, 18, &c. *à Cæsare victi*, 9, 4. 17, 15.
 Helvii, *pop.* 148, 14.
 Heraclea Senticæ, *opp.* 337, 17.
 Herculis Fanum Gadibus, 275, 26. 277, 24.
 Hercynia Sylva, 134, 8.
 Herminius, *mons*, 383, 13.
 Hibernia, *insula*, 97, 22.
 Hippon, *opp.* 453, 1.
 Hispalis, *opp.* 275, 25. *à Cæsare occupata*, 480, 20.

Hispanorum & Lusitanorum *pugnandi ratio*, 244, 26.
 Humanâ de carne comedendâ *consilium*, 180, 6.

I.

Jacetani, *pop.* 250, 10.
 Jacertani, *pop.* 379, 32.
 Iberus, *fluv.* 250, 11.
 Iccius portus, *vide Itius*.
 Iginium, *inf.* 239, 13.
 Iguvium, *opp. à Cæsare occupatum*, 228, 20.
 Ilerda, *opp.* 241, 7. 258, 13.
 Illurgavonenses, *pop.* 250, 11.
 In Illyrico *res gestæ*, 379, 19.
 Ilurgis, *opp.* 187, 10.
 Indutiomari, *Galli, res gestæ*, 92, 32. 117, 11, &c.
 Issa, *inf.* 299, 3.
 Italica, *opp.* 277, 5. 384, 28.
 Itius, *portus*, 92, 19.
 Iturci, *pop.* 413, 4.
 Jubæ, *Regis, gesta*, 279, 16. 286, 3. 287, 15. 415, 8. 427, 11. 430, 20. *Jubæ superbia*, 432, 18. *mors*, 452, 22.
 Jura, *mons*, 4, 17. 6, 34.

K.

Kaleni, *Fuf. Cæsareani, gesta*, 298, 15. 302, 4. 310, 3. 325, 9.

L.

Labiæni, *T. res gestæ*. 14, 19. 49, 25. 59, 40. 118, 7. 125, 35, &c. 170, 20, &c. 200, 25. *jam in partibus Pompeii*. 301, 23. 306, 18. 333, 12. 341, 18. 409, 20. 417, 24. 428, 17. 430, 20. 437, 30. *mors*, 478, 19.
 Lacedæmon, *opp.* 296, 34.
 Lacetani, *vide Jacetani*.
 Lælii, *D. Pompeiani, gesta*, 347, 27.
 Larinates, *pop.* 234, 2.
 Lurissa, *opp.* 338, 16.
 Latobrigi, *pop.* 5, 39. 18, 18.
 Lemanus, *lacus*, 4, 18. 6, 33.
 Lemovices, *pop.* 147, 6. — *Armorici*, 179, 8.
 Lenium, *opp.* 481, 3.
 Lentuli, *Consulis, gesta*, 224, 28, &c.
 Lepidi, *Cæsareani, gesta*, 390, 19.
 Lepontii, *pop.* 75, 27.

M m 2

Leptis,

I N D E X.

Leptis, *opp. à Cæsare occupata*, 406, 34.
à Labieno frustra oppugnata, 417, 24.
 Leptitani, *pop.* 286, 23.
 Levaci, *pop.* 108, 16.
 Leuci, *pop.* 26, 4.
 Leuobii, *pop.* 50, 27. 62, 22.
Liberati omnes student, 58, 30. 59, 36.
 104, 3. 108, 10. 146, 8. 162, 11.
 179, 16.
 Libonis Pompeiani, *gesta*, 308, 10.
 Liburnæ, *pop.* 299, 1.
 Liger, *fluv.* 59, 6. 147, 23.
 Lilybæum, *promont.* 403, 3.
 Limo, *opp.* 202, 13.
 Lingones, *pop.* 17, 9. 26, 4.
 Lilius, *opp.* 310, 15. *à Cæsareanis occupatus*, 311, 16. *à Pompeio filio frustra oppugnatus*, 317, 15.
 Litavici, *Galli, gesta*, 62, 9, &c.
 Lucani, *pop.* 237, 32.
 Luceria, *opp.* 234, 4.
 Lusitania, 240, 28.
 Luterius, *Gallus, à Romanis victus*, 204, 27. 210, 22.
 Lutetia, *opp.* 170, 22.

M.

Macedonia, 314, 19.
 Magetrobria, *vide* Amagetobria.
 Malaca, *opp.* 391, 5.
 Mandubii, *pop.* 181, 23.
 Marcellus, *Consul, Cæsari inimicus*, 216, 1, &c.
 Marcelli, *M. Cæsareani, gesta*, 387, 20, &c.
 Marcomanni, *pop.* 32, 12.
 Marrucini, *pop.* 234, 1.
 Marci, *pop.* 230, 7.
 Massilia, *opp. à Cæsare oppugnata*, 239, 18, &c. 248, 32. 267, 1. *capta*, 274, 21. 277, 33.
 Matisco, *opp.* 186, 3.
 Matrona, *fluv.* 3, 7.
 Mazaca, *opp.* 392, 12.
 Mediomatrici, *pop.* 179, 2.
 Medobrega, *opp.* 383, 13.
 Meldæ, *pop.* 93, 23.
 Melodunum, *opp.* 171, 6.
 Menapii, *pop.* 39, 28. 59, 28. *à Cæsare victi*, 67, 9. 88, 29. 125, 16. *à Germanis expulsi*, 73, 15.
 Messana, *opp.* 268, 21. 348, 4.
 Metiosedum, *opp.* 172, 19.
 Metropolis, *opp. à Cæs. expugnata*, 338, 27.
Militaris disciplinæ exemplum, 431, 9.
 Milonis *gesta*, 307, 15, &c.
 Minervæ templum, Elide, 350, 20.
 Michridatis, *Cæsareanis, gesta*, 371, 6.

Mitylenæ, *opp.* 349, 8.
 Mona, *ins.* 97, 25.
 Monomacbla, 474, 11.
 Morini, *pop.* 39, 27. 59, 28. 81, 17.
à Cæsare victi, 67, 9. 88, 12.
 Mosa, *fluv.* 75, 24.
Mulierum crines præseci ad tormenta bellica efficienda, 299, 10.
Mulieribus & infantibus non parcunt Romanis, 157, 29.
 Munda, *opp. à Cæsare occupata*, 476, 5. 478, 25. 484, 11.
Munitiones admirandæ, 177, 18. 318, 33, &c.
Muri Gallici descriptio, 155, 14.
 Musculus, *ingentis molis*, 271, 27.

N.

Nabathæi, *pop.* 357, 4.
 Nannetes, *pop.* 59, 27.
 Nantuates, *pop.* 55, 3. *à Galbâ legati victi*, 156, 19.
 Narbo, *opp.* 148, 7.
 Nasidii, *L. Pompeiani, gesta*, 268, 18.
Navalis pugna, 249, 9. 269, 14. 363, 14. 364, 15. 370, 31. 381, 16. 436, 16.
 Naupactus, *opp.* 314, 13.
 Neapolis, *opp. Italiæ*, 307, 21.
 — *Africæ*, 405, 5.
 Nemetes, *pop.* 32, 12.
 Nemetocenna, *opp.* 211, 21.
 Nervii, *pop.* 39, 26. *eorum mores*, 44, 27. *pugnandi ratio*, 45, 18. *à Cæsare victi*, 47, 26, &c. *à Q. Cicerone repulsi*, 108, 16, &c. *à Cæsare victi*, 114, 13, &c. 124, 17, &c.
 Nicopolis, *opp.* 377, 6.
 Nigri, *Q. Pompeii, gesta*, 474, 12.
 Nili, *fluv. aqua limosa*, 359, 27.
 Nimbus ingens, 426, 18.
 Nitiobriges, *pop.* 148, 4.
 Nix 6 pedum alta, *à Cæsare discussa*, 148, 16.
 Noricum, *sive* Noreia, *opp.* 5, 42.
 Noviodunum, *opp. Sueffionum*, 43, 12.
 — *opp. Biturigum, à Cæs. expugnata*, 150, 19.
 — *opp. Æduorum, incenditur*, 169, 23.
Numidarum pugnandi ratio, difficultasque eis resistendi, 410, 8. 440, 7.
 Nymphæum, *promont.* 310, 15.

O.

Obucula, *opp.* 387, 18.
 Ocelum, *opp.* 8, 10.

Octavii,

Rerum & Verborum.

Octavii, M. Pompeiani, *gesta*, 299, 1.
381, 16.
Octodurus, *opp.* 55, 16.
Oëlogesa, *opp.* 251, 6.
Orchomenus, 325, 16.
Orgetorix. Helvetius, 4, 10, &c. 5.
22.
Oricum, *opp.* 298, 5. à *Cæsare* occupa-
tum, 300, 37. *Cæsaris* naues à Pom-
peio incensæ, 316, 6.
Oiscenses, *pop.* 250, 8.
Ofismii, *pop.* 52, 23. 59, 27.

P.

Pacidii, Pompeiani, *gesta*, 444, 5.
Pæmani, *pop.* 39, 30.
Palæpharſalus, *vide* Pharſalus.
Palæſte, *opp.* 298, 3.
Parada, *opp.* 448, 16.
Parætonium, *opp.* 360, 26.
Parifii, *pop.* 147, 6.
Parthi, *pop.* 312, 26.
Parthin', *pop.* 300, 39.
Parvæ res in bello magni momenti, 232,
12. 331, 24.
Patientia militum *Cæsaris* miranda, 320,
27, &c.
Peditum Germanorum mira celeritas, 31,
17.
Peligni, *pop.* 230, 7.
Pelusium, *opp.* 349, 27. à *Mithridate*
oppugn. 371, 11.
Pergamus, *opp.* 312, 32. 350, 26.
Petra, *opp.* 318, 12.
Petreii, Pompeiani, *gesta*, 240, 25. 250,
28. 257, 8. *Cæsari* se dedit, 261, 8.
mors, 452, 22.
Petrocorii, *pop.* 179, 2.
Pharnacis *gesta*, 375, 13, &c. à *Cæsare*
victus, 396, 4.
Pharſalus, *opp.* 298, 3.
Pharſalicum prælium, 343, 24.
Pharus, *inf.* 351, 26.
Picenum, regio Ital. 228, 29. à *Cæsare*
occupatum, 229, 22.
Pictones, *pop.* 60, 4.
Pilorum cacumina ardentia, 427, 9,
&c.
Pirustæ, *pop.* 92, 2.
Pisaurum, *opp.* 228, 18.
Pleuromii, *pop.* 108, 17.
Pæna, Deorum consilio, peccatum consequi-
tur, 9, 10. sæpe autem post diurnam
impunitatem, 10, 19.
Pompeianorum ante prælium *Pharſalicum*
insolentia, 339, 1, &c. Pompeius præ-
lio *Pharſalico* proſtigatur, 343, 24. in
Ægypto interficitur, 350, 13.

Pompeii, Cn. filii *gesta*, 316, 6. 414, 3.
à *Cæsare* superatur, 447, 29, &c.
mors, 485, 10, &c.
Pontis in Rheno à *Cæsare* facti descriptio,
78, 39.
Pontones, 311, 22.
Portenta, quo die *Cæſar* vicisset, 350,
15.
Posthumiana castra, *vide* Castra.
Pothini, eunuchi, *gesta*, 351, 24.
Prælium *Pharſalicum*, 343, 24. *vide* *Na-*
valis, & *Equeſtris*, & *Effedum*.
Prætorii, C. Virgillii, Pompeiani, *gesta*,
417, 1, &c.
Preciani, *pop.* 67, 5.
Procelli, C. Val. *gesta*, 30, 15. 33, 16.
Ptolemais, *opp.* 350, 26.
Ptolemæus Rex, à *Cæsare* victus, 373,
9.
Pugna *Pharſalica*, 343, 24. *vide* *Navæ-*
lis, & *Equeſtris*, & *Effedum*.
Pulhonis, T. *gesta*, 110, 23, &c.
Pyrænci, montes, 4, 7.

Q.

Quadrige falcata, 397, 3.

R.

Ravenna, *opp.* 225, 24.
Rauraci, *pop.* 5, 39. 18, 18.
Rebili, *Cæsareani*, *gesta*, 284, 29.
Rhodones, *pop.* 52, 24.
Rhemi, *pop.* 38, 15. 129, 14.
Rheni, *fluv.* cursus, 75, 27.
Rhodanus, *fluv.* 6, 34.
Rhodus, *inf.* 349, 17.
Romani, præ Gallis, brevi ſaturâ, 51,
13.
Roscelli, & *Ægi* perfidia erga *Cæsarem*,
327, 5.
Ruspina, *opp.* 406, 33.
Ruteni, *pop.* 29, 21.

S.

Sabini, Q. Titurii, res *gestæ*, 62, 18,
&c. 103, 8, &c.
Sabis, *fluv.* 44, 36.
Saburæ, Regis *Jubæ* præfecti, *gesta*,
286, 23, &c.
Sacrificia humana, 130, 37.
Saguntini, *pop.* 465, 11.
Salonæ, *opp.* 298, 23. à Pompeianis fru-
stra obſeſſæ, 299, 4.
Salsum, *flum.* 462, 81.

Samarobriva,

Samapobriva, opp. 102, 5.
Santonæ, pop. 7, 25. 178, 26.
Sardinia, inf. à *Valerio, Cæsareano, occupata*, 237, 26.
Surlura, opp. à *Cæs. occupata*, 422, 9, &c.
Scaldis, fluu. 137, 13.
Scipionis, Pompeiani, crudelitas, 436, 7. gesta, 312, 21. 324, 21. 414, 33. 416, 19. 417, 34. 430, 20. à *Cæsare devictus*, 446, 6, &c. mors, 453, 4.
Seduni, pop. 55, 4. à *Galbâ legato victi*, 56, 19.
Sedusii, pop. 32, 12.
Segni, pop. *Cæsari se dedunt*, 136, 32.
Segontiaci, pop. 100, 22.
Segovia, opp. 387, 26.
Segusiani, pop. 8, 12.
Senatus consultum adversus Cæsarem, 215, 29.
Senecones, pop. 38, 8. 116, 28. à *Cæsare superati*, 124, 28.
Sequana, fluu. 3, 7.
Sequani, pop. 5, 9. 6, 2. 7, 13. 19, 10. 21, 8. 128, 29.
Sesuvii, pop. 52, 23.
Sibutzates, pop. 67, 6.
Sicilia, inf. à *Curione, Cæsareano, occupata*, 237, 26.
Sicoris, fluu. 241, 24.
Sigambri, pop. 78, 23. à *Cæsare vastati*, 80, 8. eorum gesta, 138, 16, &c.
Silicensis, fluu. 387, 26.
Silonis, Minutii, gesta, 384, 20.
Sitii, P. Cæsareani, gesta, 421, 19. 452, 28.
Soldurii, five *devoti*, 64, 24.
Soricaria, opp. 473, 19.
Soritia, opp. 475, 22.
Sotiates, pop. à *Romanis victi*, 64, 2, &c.
Stratagemata, Labieni, 126, 9, &c. Cæsaris, 160, 22. 165, 13. 193, 26. 248, 12. Gallorum, 106, 19. 197, 12. Domitii, 315, 31. Jubæ, 287, 15.
Sueffiones, pop. 39, 1, & 19. à *Cæsare victi*, 43, 11.
Suevi, pop. 23, 19. eorum mores, & viwendî ac belandi ratio, 71, 10. fortissimi, 75, 7. eorum ad bellum apparatus, 127, 35.
Sulcitani, pop. 453, 23.
Sullæ, P. Cæsareani, gesta, 322, 13.
Sulmo, opp. à *Cæsare occupatus*, 230, 28.
Sylla, vide *Sulla*.

T.

Tamefis, fluu. 96, 36.
Tarbelli, pop. 67, 4.
Tarracina, opp. 234, 8.
Tarraco, opp. 277, 17.
Tarraconenses, pop. 250, 10.
Tarsus, opp. 392, 8.
Tarusates, pop. 65, 8. 67, 5.
Tauris, inf. 381, 18.
Tauois, castell. 269, 9.
Tectosages, opp. 133, 35.
Tegea, opp. 443, 24.
Tenchtheri, pop. 71, 3.
Tergetini, pop. 201, 22.
Teutones, pop. 21, 34. 25, 22. 39, 10. 50, 34.
Thabena, opp. 443, 10.
Thapsus, opp. 417, 2. *Cæsari deditur*, 452, 7.
Thebæ, opp. 325, 16.
Thessalia, 314, 25, &c.
Thurii, five *Turii*, pop. 308, 4.
Tigurinus, pagus, 9, 6.
Tisdra, opp. 421, 12. *Cæsari deditur*, 452, 7.
Tolerantia Cæsaris militum admiranda, 320, 27, &c.
Tolosates, pop. 7, 26.
Torquati, L. Pompeiani, gesta, 300, 28.
Tralles, opp. 350, 29.
Trebonii, C. Cæsareani, gesta, 267, 1.
Treviri, pop. 23, 16. equites virtute insignes, 48, 18. 92, 16, &c. à *Romanis victi*, 125, 35, &c.
Tribocci, pop. 32, 12.
Trinobantes, pop. 100, 20.
Tulingi, pop. 5, 39. 16, 19. 18, 17.
Turinus ager, 307, 18.
Turonæ, pop. 52, 32.
Turris, inaudita molis, 270, 24.

V.

Vacca, opp. 441, 21.
Vahalis, fluu. 75, 25.
Valerii Flacci, Cæsareani, gesta, 237, 21.
Vangiones, pop. 32, 12.
Vareni, L. gesta, 110, 22.
Varronis, M. Pompeiani, gesta, 275, 7.
Varus, fluu. 263, 1.
Vari, Attii, Pompeiani, gesta, 228, 29. 237, 42. 279, 7, &c. 286, 21. 435, 27.
Vatinii, Cæsareani, gesta, 347, 29. 380, 24.

Ubi,

Rerum & Verborum.

- Ubii, *pop.* 33, 28, *eorum descriptio & mores*, 73, 4.
 Ucubis, *opp.* 462, 2.
 Velauni, *pop.* 178, 24.
 Vellaunodunum, *opp.* à *Cæs.* *expugn.* 149, 24.
 Velocæsces, *pop.* 39, 28.
 Veneti, *pop. Galliae*, 52, 23. *Navibus potentes*, 58, 18. 59, 20. 60, 14. *Earum navium descriptio*, 60, 21. *pugnâ navali à Romanis superantur*, 60, 32.
 Ventisponde, *opp.* 475, 28.
 Veragri, *pop.* 55, 3. à *Galbâ legato victi*, 56, 19.
 Verbigenus *pagus*, *vide* Urbigenus.
 Vercingetorigis, *Gallis, gesta*, 146, 29. 149, 9. 153, 26. 158, 9. 160, 22. 173, 26. à *Cæsare superatur*, 175, 4. *capitur*, 185, 33.
 Vergasillauni, *Galli, gesta*, 179, 22. 183, 20.
 Vergobretus, *magistratus annuus apud Aduos*, 11, 19.
 Veromandui, *pop.* 39, 29.
 Verfaonenfes, *vide* Urfaonenfes.
 Vefontio, *opp.* 23, 27.
 Vettones, *pop.* 240, 27.
 Vhalis, *fluv.* *vide* Vabalis.
 Vibo *ad fretum*, *opp.* 348, 4.
 Vibullii Rufi, *Pompeiani, gesta*, 229, 32. 233, 17. 239, 11.
 Vienna, *opp. Gall. Narb.* 149, 2.
 Virgilius, *vide* Prætorius.
 Virdumari, *Galli, gesta*, 169, 28.
 Viridovix, *Gallus*, 62, 20.
 Vitrum, *berba*, 98, 6.
 Ullia, *sive* Ulla, *opp.* 389, 18. à *Pompeio obsessâ*, 458, 24. *obsidione liberata*, 460, 8.
 Unelli, *pop.* 52, 23. à *Romanis victi*, 62, 19, &c.
 Vocates, *pop.* 65, 8. 67, 5.
 Vocontii, *pop.* 8, 11.
 Vogesus, *mons*, 75, 24.
 Volcæ Arecomici, *pop.* 148, 9.
 — Teutofages, 133, 35.
 Volufeni, *C. Quadrati gesta*, 212, 4.
 Urbigenus, *pagus*, 17, 22.
 Uri, *feræ*, 135, 11.
 Urfaonenfes, *pop.* Urfaio, *opp.* 474, 9. 484, 15, &c.
 Usceta, *opp.* à *Cæsare occupata*, 450, 1.
 Usipetes, *pop.* 71, 2.
 Utica, *opp.* 278, 28. *Cæsari deditur*, 449, 31.
 Uxellodunum, *opp.* à *Caninio obsessum*, 205, 5. à *Cæsare captum*, 207, 29.
 Uzita, *opp.* 424, 4.

X.

Xantones, *pop.* *vide* Santones.

Z.

Zama, *opp.* 451, 9. *Cæsari deditur*, 451, 30.
 Zeta, *opp.* à *Cæsare occupata*, 438, 27.
 Ziela, *opp.* 395, 8.

F I N I S.

